

22 OCT 2019

Viața Românească

15 IUN 2019

✓ 35 653

BIBLIOTECA IN ...
PROFESORUL ...
TG-MURES

Univ. "Petru Maior" Tg. Mureș

0868842613

Viața Românească

Revistă literară și științifică

Directori: C. STERE și DR. I. CANTACUZINO

I A Ș I

Redacția și Administrația: Str. Golia No. 52

1911

Niculăiță Minciună

Doamnei Eliza I. Brătianu.

Niculăiță Gropescu, feciorul lui neica Andrei Gropescu, din cătunul Manga, comuna Măgureni, e un băiat cu judecată, blajin la vorbă, măsurat la mișcări și, nu știu cum să zic: *dar* sfios, ori *prin urmare* sfios.

În toate clasele primare, urmate la școala din Măgureni, a luat tot premiul întâi, spre bucuria și măgulirea părinților. Că de ! nu e lucru puțin, în ziua de *Simpietru*, în școala împodobită cu flori, s'auzi că strigă de colo: „Premiul întâi cu cunună,—Gropescu Niculae“,— să vezi pe domnul învățător că-i pune peste perisorul lui negru cununa de merișor,—pe domnul primar că-i dă un teanc de cărți mângându-l;—și apoi să pleci pe linia satului, tu mama de-o parte, tatăl de alta, și între voi feciorul vostru, în văzul consătenilor, care zic cu dragoste: „să vă trăiască ! și la mai mare !“

La sfârșitul școlii, domnul învățător Irimescu a zis, că e păcat ca așa băiat cu tragere de inimă la învățătură să nu meargă mai departe ; iar neica Andrei Gropescu, de la *Simpietru* până la Septemvrie, s'a gândit și s'a răzgândit în toate felurile,—a luat sfat și de la unul și dela altul.

Învățătorul i-a spus precum văzurăți ; și tot așa își zicea și el, în ceasurile de trudă și de obidă, când vedea că munca lui și a Stanei, nevستی-si, n'avea mai nici un spor, pentru casa lui împovărată de patru copii : Niculăiță de unsprezece ani, două fete gemene de trei și alt băiat în brațele Stanei.

Arendașul, conu Epaminonda, i-a spus că învățătura multă mai rău *utraveste* sufletul omului, că *țere* cheltuială mare și des-gustă pe om de munca pământului ;—i-a dat și pildă pe Ghițică al popii, care a urmat la liceu șase clase și a ieșit un apelpisit

și un derbedeu de a speriat comuna ;—și tot așa își zicea și neica Andrei, cind se gîdea la lipsa lui de mijloace și la ajutorul ce puteau să-i dea de aci încolo, brațele lui Niculăiță. Că și dacă nu era prea voinic, dar era tare dibaci la mină și moștenise dela bunică-su, moș Sandu Gropescu, aplecare la dulgherie.

După moartea bătrînului sculele fuseseră urcate în podul casei ;—dar „iscoada de Niculăiță,” care la moartea bătrînului era un noduleț abea de patru ani, dase într'o zi peste ele ; și cu toate dojenile mamă-si : „dă-te jos d'acolo, proclate, că dă tat-tu peste bine și-ți moaie oasele”, copilul, care acum își aducea aminte ca prin vis de unchiașul care lucrase stîlpii porții, cînd și cînd da fuga în pod la sculele bunicului. Și încet-încet, din glumă, din joacă, azi a făcut un scăunel, miine o morișcă de speriat ciorile, care prăpădeau cireșul din coastă ;—pină cind într'o zi, cind s'a întimplat de-a pierdut tat-său codirla dela căruță : „Taică, îți fac eu una la fel”. Și s'a pus Niculăiță pe lucru și, din lemne vechi de prin curte, a făcut întii cotocii, pe urmă spetezele, și după ce le-a încheiat frumos, a ieșit o codirlă, de s'au crucit și tat-său și mamă-sa și vecinii...

Da, lipsa de mijloace, îndemănarea băiatului la dulgherie și teama părintelui de pierderea acestui ajutor de mare preț, au dat greutate sfaturilor lui conu Epaminonda--și a rămas Niculăiță acasă, la munca pămîntului.

De părut rău, lui nu i-a părut, că-i plăcea și munca la cîmp și mai ales dulgheria... La cîmp, cînd păzea boii cu alți băeți de seama lui, se juca el și cu ei ; dar mai drag îi era să se răslețească de-o parte și să se uite cu băgare de seamă la ierburi și la lighioni. El era cel care-i învăța să scoată din găuri păejini și greeri cu un glonțișor de ceară legat de ață.

Băeții ceilalți steteau ce steteau lingă dînsul,—apoi porneau la alte jocuri ; iar el rămînea singur să supravegheze cum se luptau furnicile să ducă poveri de patru-cinci ori mai mari decît ele,—ori se tira binișor pe brînci, să vază, ce face lăcusta de țîrie așa de tare...

Și au trecut așa an peste an, în totul șase, și a ajuns acum flăcău de șapte-spre-zece ani frumos și așezat, dar sfios...

La dulgherie acum se pricepe bine. Stîlpii care stau grămadă sub șopron, pentru ulucile din față, pe care, dacă i-o învrednici dumnezeu, le ridică la anul—el i-a făcut ;—cosoroaba dela prispă, care putrezise la un cap,—el a înlocuit-o ; furca

maică-si el a încrestat-o ; și să vă arăte Salomia, fata lui Pirvu Miu, vecinul, donicioara nouă, cumpărată de el din sborul dela Sfintu Ilie și tot de el înflorată cu fierul ars... Minune nu altceva !...

Ar fi, după cum vedeți, o pildă de băiat fericit, dacă până în timpul de față, ar fi găsit omul meșteșugul să stăpânească toată fericirea ce i se cuvine,—și dacă n'ar avea și Niculăița partea lui de 'amărăciune, isvorită din netrebnicia întocmirii de azi a lucrurilor...

Dar amărăciunea lui Niculăița a isvorit și din firea lui iscoditoare, deosebită de firea celorlalți... Încă de pe când era copil i-a jucat renghiuri... Decite ori nu l-a urechiat tat-su pentru că-și pierduse o jumătate de zi, uitându-se cum mincau, ori cum își făceau gogoșile, viermii de mătase pe care-i creștea maică-sa? De mai multe ori a mâncat bătae, pentru că în vremea când el urmărea cite o ginganie, boii pe care era trimes să-i păzească, intrau din miriște, ori din islaz, în vre-o holdă. De citeva ori a fost trezit de arsura unei nuele, însoțită de o înjurătură : „Mă, ești cu dușii de pe lume? Nu vezi că ți-au intrat boii în porumbul meu ?” Dar nici dojana aspră a părinților, nici bătaia pentru plăți de ispașă, nu l-au putut vindeca...

Astea însă le-a răbdat Niculăița fără mare supărare. Ceia ce era mai greu de răbdat, era batjocura. Că încet și treptat a ajuns de batjocură.

De două ori i se întâmplase să văză pe cîmp, cum un bărzăune negru-albastru se luptase cu un paiajin mai mare decît dinsul, cum îl biruise și cum îl luase între labe și sburase cu el. Vederea acestei lupte, care i se păruse cumplit de crîncenă, atît îl mișcase, încît a povestit-o și altora.—„O fi !...” răspunseră unii. Tat-su răspunsese cu dojană : „după drăcii de astea caști gura de plătesc eu gloabă, tutuitule !” Iar cei mai tineri : „Muscă să prinză paiajin ! Mă, da grozav știi să le croești !”

Altădată a sărit ca mușcat de șarpe și a început să strige la alți băeți, care erau mai departe. Cînd au venit băeții și l-au întrebat de ce i-a strigat, le-a povestit înspăimîntat că a văzut o lăcustă de-ale de le zice *călugăriță*, cum odată s'a sbîrlit, a bîzîit, a prins între ghiare o lăcustă mai mare ca ea și a început s'o minînce.

— Unde, mă ?

— Uite colea.

— Unde, mă ?

— Colo, lingă mărăcinele ăla... mai la stînga...

S'au plecat băeții cu toții, s'a plecat și el, s'au uitat, dar n'au găsit *călugărița*. Iar unul dintre ei :

— Hai, mă, incolo, să ne isprăvească Marin istoria cu Frusina. Nu-l știți pe Niculăiță ? Mă, să te duci la popa Alecu, să-ți citească o moliftă.

— Să n'am parte de...

— Nu te mai jura, mă, degeaba.

Intr'o zi, cum sta pe un scăunel, creștind un băț cu bri-ceagul, văzuse în stratul de mărar de lingă dinsul, pisica lor, pe brinci, la pindă, după un stol de vrăbii, care la patru-cinci pași de ea, ciuguleau pe jos ciripind, niște mălai risipit. Uitin-du-se cu luare aminte la pisică, o văzuse căscind puțin gura și o auzise lămurit, făcând din gitlej ca vrăbiile. Parcă ar fi vrut să le ademenească, să vie în spre locul unde era ea pitită. Și în adevăr vrăbiile se duseseră după mălai în spre dinsa. O văzuse cum își încorda picioarele și când a judecat că sint destul de aproape, hârști ! odată s'a repezit și a prins una în ghiare.

Seara a povestit la poartă cele văzute și auzite. Era de față și Pirvu Miu și fii-sa Salomia și lea Manda, mama Salomie și moș Grigore, alt vecin.

— Cum le vezi și le auzi numai tu pe toate, mă Niculăiță ? a întrebat moș Grigore zimbând. — Iacă eu sint om de merg pe șaptezeci și patru de ani, dar pisică să facă din git ca vrabia n'am auzit.

— Moș Grigore, nu știu alte pisici ; dar a noastră face. Am auzit-o, uite, cum mă auzi dumneata.

— Mă, o să-ți scornească lumea o poreclă. O să te pomești odată cu unul : „Niculăiță Minciună“ și așa o să rămii.

Salomia a început să riză cu hohote, zicând de citeva ori, parcă înadins, ca nu cumva să uite : „Niculăiță Minciună“...

...Și n'a mai trebuit să se găsească altul, să-i scornească porecla, prorocită de moș Grigore cu o povață părintească... „Niculăiță Minciună“ o să fie de acum incolo pentru tot satul... Și negreșit, il doare cind i-o spun băeții ;—iar cind Ghițică al popii l-o lua în zeflema, întrebându-l : „ce-ai mai văzut, mă, Niculăiță ?“ și i-o spune, în hohotele de ris ale celorlalți, c'a văzut și el greere prinzind o cioară și mîncînd-o, —Niculăiță o să se rușineze și o să înceapă să se îndoiască el însuși dacă a văzut și a auzit cu adevărat ce știe,—de vreme ce acest om deștept, care făcuse șase clase de liceu, nu-l credea.

Și azi așa, mîine așa, dojana părinților pentru vremea pier-

dută degeaba „după prostii și după gărgăuni“, neîncrederea unor, batjocura altora, au închis inima băiatului și l-au făcut tăcut și sfios... Un singur om era de se 'nțelegea cu el: bietul I-saia ciobanu'—și a murit și ăla...

Dar durerea cea mai mare a lui Niculăiță venea tot din zimbetul de neîncredere al frumoșilor ochi ai Salomieii... Că pe băeți putea să-i ocolească. La han, despre partea băeților, putea să se uite fără să intre în horă; și în munca cu sapa, ori cu tesla, găsea, împotriva inveninării pe care i-o aduceau zeflemelele lor, doftorie, de parcă i-o lua cu mina. Dar același leac era fără nici o putere față cu durerea, pe care i-o pricinuia zimbetul batjocoritor al fetei, zimbet după care nu trebuia să alerge odată pe săptămână la han, că-l avea acolo, peste gard, la fiecare ceas al zilei; iar duminica, la han, peste acest zimbet, se adăogau glumele și limbuția lui Petrică al lui Stan Pașalan, care urmărea stăruiitor pe Salomia...

La câțeva vreme, după întimplarea cu moș Grigore, într-o după prinză, Niculăiță și-a făcut drum spre casa învățătorului. L-a găsit în livadă, culegând prunele. Întii s'a sfiit să-i spue la ce venise, și a început să culeagă și el în rind cu ceilalți. Dar pe urmă, fiindu-i teamă că prea întuzie și, folosindu-se de o clipă cind se găsea numai cu învățătorul mai la o parte, a îndrăznit să-l întrebe:

— Domnule, nu te supăra, dumneata știi multe...

— Ei?... a întrebat Irimescu, văzind că nu mai urmează.

— Uite ce e... dumneata știi multe, c'ai învățat carte multă...

Nu e așa că pisica face ca vrăbiile?

— Cum ca vrăbiile?

— Face din git ca vrăbiile...

Învățătorul s'a uitat la el cu luare aminte; iar Niculăiță a urmat:

— Și mă gindeam că poate ai dumneata vre-o carte în care scrie că pisica face din git ca vrăbiile... și-ți lucrăm și eu la vre-o ulucă... la ceva...

— N'am nici o carte în care să scrie bazaconii d'astea, mă Niculăiță...

I-a părut rău grozav la întoarcere,—rău de tot... Tiii! să fi avut domnul învățător o carte așa... să fi adus pe Salomia, să citească ea... cu ochii ei... Că poate că altădată nu mai ridea, cum risese atunci, la poartă, cind cu vorba lui moș Grigore, ris frumos, care în pieptul lui se prefăcuse în junghiu.

A doua zi, după ce a lucrat la niște zăbrele, a presărat mălai prin locul unde văzuse el vrăbiile și, după ce și-a sgornit surorile, a adus pisica, a luat pe frati-su Ilie lângă dinsul, ca să nu se miște—și s'a așezat la pîndă creștînd un băț. La scurtă vreme au venit cîteva vrăbii și a început și pisica să facă din gît ca ele... Atunci Niculăiță a început să strige șuerat Salomie, care scutura niște țoale pe prispa casei : „Salomio, Salomio !“

Fata a ridicat capul și el stînd nemișcat a șoptit : „Apropie-te binișor de gard... binișor...“ Dar Salomia s'a apropiat se vede prea sgomotos, că odată au sburat vrăbiile.

— Le speriași... dar dacă nu ești prea zorită, treci pe poartă și vino 'ncoa nițel. Uite pisica colea 'n mărar... Vin s'o auzi cum face.

Era curioasă și fata să auză și a venit. El i-a dat scăunelul și s'a așezat cu un genunchi în pămînt lângă dinsa, ținînd pe frati-su Ilie alături de el. Și au stat așa alături... au stat... au venit două-trei vrăbii ; dar pisica moțăia nepăsătoare... Și cum sedeau așa alături nemișcați, deodată a simțit Niculăiță, că din părul auriu al Salomie și din sinul ei de fecioară de șaisprezece ani se răspîndea un miros de bușuioc și de sulfină, mai ademenitor și mai dulce, decît toate florile pe care le 'ncresta el, decît toate gîngăniile a cărora cunoaștere îl ispîtea,—și îmbătat de fericire a întins mina dreaptă și a cuprins-o de mijloc... Dar Salomia, care pe cînd se uita la pisică, se gîndea la deșteptăciunea și la puterea lui Petrică al lui Stan Pașalan, și-a întors capul mirată, a început să riză și desprinzîndu-se : „Zi, d'aia m'ai chemat, Niculăiță Minciună !“ și a fugit sglobie acasă.

După ziua aceasta i-a lucrat el donicioara, înflorînd-o cu fierul roșu, care ardea ca zîmbetul ei necredincios și batjocoritor... Salomia i-a dat și ea niște bete,—bete ca toate betele ;—dar lui Niculăiță i s'au părut că altele asemenea nu mai sînt pe lume...

* * *

A plecat Niculăiță la oraș, cu căruța cu lemne. Că s'a gîndit neica Andrei că tot îi stau boii degeaba acum la începutul lui Octomyrie... Ce bruma porumb a făcut, l-a cărat,—prunele asemenea,—de arat nu era chip, pînă nu s'o îndura dumnezeu să dea o bură de ploae, că era pămîntul cremene...

A cumpărat omul dela domnul Frim, din pădurea care o

taie, trei stinjeni de lemne : cînd și cînd să 'ncarce căruța cu cît or putea duce boii,—și ori să se ducă el la tîrg, ori să mîie pe Niculăiță, să le vînză cu ceva cîștig. Au încărcat amîndoi de aseară mai bine de un sfert de stinjen, l-au legat regulat cu lanțul să nu pice și cînd mai erau două ceasuri pînă la ziuă și-a îmbrăcat Niculăiță cojocul ;—maică-sa i-a strigat dela vatră : „încheie-te la piept, că e frig“ ; tat-su i-a adus aminte pentru a patra oară : „să nu le dai din unsprezece lei nici o para mai jos—și fii cu ochii în patru să nu te 'nșele fr'unul, că tu ești cam tutuit !“...

Era întuneric beznă ; dar Niculăiță nu știea ce e frica, nici uritul. Pe tot drumul, trei-spre-zece kilometre, mai mult în căruță, sus pe lemne a stat, fluerînd încet, cu ochii la stelele grozav de strălucitoare în această noapte limpede de răcoarea toamnei. Ii erau dragi lui stelele toate și li învîțase răposatul Isaia ciobanul cum le chiamă mai pe fiecare. Și cum venea în spre răsărit, a văzut cum s'a ivit și s'a ridicat din marginea zării luna nouă, apoi luceafărul de ziuă ; pe urmă s'a făcut o giană roșie, —s'a deschis fața cerului, s'a tot deschis,—stelele s'au topit una cite una,—și luceafărul, și cornul Junei ;—iar în dreapta locului unde se ivise geana roșie au început să iasă sulii aurii... ca părul Salomei....

Cînd a ajuns la oraș soarele era sus. Circiumarul dela bariera orașului l-a întrebat cît cere pe lemne.—„Unsprezece lei“ a răspuns Niculăiță ; iar negustorul, căruia nu-i trebuia, că el avea lemne, după ce s'a uitat bine la marfă, a zis : „face, că sînt lemne bune de tufă curată“ ;—și după ce s'a uitat și în ochii băiatului i-a dat o povață : „mă, băețăș, tu să ceri pe ele cincisprezece lei, să ai de unde lăsa“.

Acum trei zile să fi venit Niculăiță cu lemnele astea la tîrg, numai decît le desfăcea,—că nepriceperii lui la negustorie i-ar fi venit într'ajutor vîntul pizmaș, care a bătut pînă ieri dimineață ; —dar azi, soarele cald care l-a făcut să-și scoată cojocul, îi strică vertul mărții... Unul îi dă opt lei,—altul zece,—altul zece și șase bani ; dar el nu le dă și umblă prin oraș pînă pe la ziuă-jumătate...

— Dar ce ești tu turc, să nu lași niçi un ban din cît ai cerut ? îi răcnește un brutar.—Trage innăuntru 'n curte.

— Dar să știi, unsprece lei, jupine.

După ce le descarcă Niculăiță și le așează unul cite unul, sfert regulat, brutarul îi numără în gologani zece lei și jumătate.

— Păi, ne-a fost vorba unsprece lei, jupine.

— Dar ce ești tu turc? Dacă-ți place, dacă nu încarcă-ți-le și pleacă.

Niculăiță îi dă banii înapoi și fără supărare, începe să încarce lemnele la loc, frumos, tacticos, cum le 'ncărcase aseară la pădure.

Liniștea băiatului pesemne că i-a plăcut brutarului, că începe să riză și scoțind unsprezece lei deplini, îi dă zicînd: „Asta să știi că e Păcală“.

Niculăiță și-a băgat banii în chimir, își înjugă boii și pleacă... Se gîndește că mai bine i-ar fi dat banii în fișice... Așa, te pomești că la 'ntors, de neodihna de peste noapte, îl prididește vre-un somn în căruță și i se risipesc gologanii. De aceea, mergînd pe uliță, caută cu ochii pe jos, doar o găsi vre-un petic de hirtie, să facă banii fișice. Nu caută de prisos: prin dreptul tribunalului găsește o jumătate de coală de hirtie. O ridică, o bagă în sin și după ce iese din oraș, se sue în căruță, tae hirtia în două;—o jumătate o tae iar în două și, scoțindu-și banii din chimir, face două fișice: unul de cinci lei, altul de șase. Le bagă frumos în chimirul pe care-l închide cu îngrijire și zice: „cea! Joian!“...

...Mai tîrziu, cînd se innorează și începe să bată vîntul, își pune cojocul pe dînsul și simte ceva rece în sin. E cealaltă jumătate de hirtie neîntrebuințată, pe care n'a aruncat-o. O scoate și se uită la ea. E scrisă de mină și cum știe să citească, citește: „...făcînd aplicația articolului 327, a căruia cuprindere este următoarea: Cel ce, găsînd pe drumuri ori pe uliță lucruri ce nu sînt ale sale și întrebîndu-se despre ele, le va tăgădui, se socotește că a comis un abuz de încredere și se va pedepsi cu închisoarea dela 15 zile pînă la 3 luni“...

— Adică cum? se gîndește Niculăiță—dacă oi găsi eu în drum, să zicem un galben, să nu fie al meu care l'am găsit? Dar ce l'am furat? Nu l'am găsit? Pă ce să-l dau altuia? Și citește încă odată—și cînd ajunge la „întrebîndu-se despre ele“, deodată duce repede mina la chimir. Fișicele sînt la locul lor, dar acum începe să se facă lumină în mintea lui Niculăiță: „Dar dacă ăl de l'a pierdut a muncit pe el? Dacă s'a dus la pădure, cum s'a dus el cu tat-su, și i-o fi căzut peste picior un buștean, cum i-a căzut lui tat-su? Dar dacă o fi umblat cît a umblat el prin tîrg astăzi? Și dacă a schimbat banii pe un galben, ca să-l ducă de pus în salbă unei fete ca Salomia?“...

Și aducîndu-și aminte de o vorbă auzită de mai multe ori

de la tat-su: „de la banul nemuncit nici praful nu s'alege“, înainte de a ațipi în căruță își zice, că el chiar de nu l'ar întreba nimeni, dacă i s'ar întâmpla să găsească o pungă cu bani, ar duce-o la primărie, ori la domnul șef de jandarmi...

Cine i-a auzit gândul de i l'a împlinit așa de curînd? Că la patru zile după asta întocmai așa i s'a întâmplat. Erau cu toții la porumbiște, tăiau cocenii. La un timp tat-su zice:— „Mă Niculăiță, era vorba să dregi ușa de la podul șoprului,—și n'ai dres'o. Până diseară, în patru ceasuri eu zic că faci una nouă“.

— Fac.

— Brațele noastre ne ajung aici să dăm gata și să încărcăm pină diseară.

— Așa e.

Și Niculăiță pleacă,—și ca să ajungă mai degrabă acasă, o taie prin prunii boerești, sare pîrleazul din dreptul crucii Căminarului, o cruce înaltă de piatră în marginea șoselei, o coboară la stînga pe șosea; și cum umblă pe poteca din marginea drumului, vede jos, dinaintea lui, un portofel de piele neagră... Il ridică, îl deschide și vede, și în buzunarul din dreapta și în buzunarul din stînga al portofelului, hirtii de bani, hirtii multe, cite n'a văzut neam de neamul lui... Se uită de jur împrejur: nimeni... Mult la gânduri nu stă și o porneste; dar în loc să ție drumul spre casă, sare alt pîrleaz și se îndreaptă spre reședința jandarmeriei. Mergînd așa, zîmbește, gîndindu-se: „De! să nu-l am acum coala în mîna și să spui la lume c'am găsit un portofel cu bani, ar zice că mint.“ Oamenii sînt duși după treburi; se întilnește numai cu copii mici, n'are cu cine vorbi... Ajunge la reședință, deschide ușa. Domnul șef e singur în odaia din dreapta. Tolănit pe pat, citește o gazetă... Din fund se aude cîntînd un glas de femeie. E glasul cucoanii Steluții, ibovnică domnului șef. O fi lucrînd ceva și cîntă: „suspine crude pieptu-mi sdrobește“...

— Ce e, mă? întrebă domnul șef, ridicînd ochii depe gazetă.

— Uite, domnule șef. Venind p'ici pe șosea,—că m'a minat taica acasă, să dreg ușa de la gura șoprului,—și așa, am dat prin prunii boerești și am sărit pîrleazu din dreptul crucii Căminarului, și cum umblam așa, văz jos o tomoască neagră. Zic: „ce să fie aia?“ Și cînd m'aplec, uite ce găsii: portofelul ăsta, cu bani de hirtie mulți. Și am venit de vi l'am adus dumneavoastră, că trebuie să se arate păgubașul...

Domnul șef se uită de mai multe ori, cînd la flăcău, cînd la banii din portofel și după o lungă tăcere întrebă:

— Mai era cineva cu tine ?
 — Nimeni.
 — Ai spus la alții ?
 — La nimeni. Am venit p'ici pe poteca din dos drept la dumneavoastră.

Domnul șef tace, apoi :

— Ia ascultă, mă Niculăiță, parcă așa te chiamă...
 — Așa.
 — Să nu mai spui la nimeni, pînă nu s'o ivi păgubașul, că te aude spunînd cum e portofelul și se scoală vre-unul și zice că el l'a pierdut, fără să-l fi pierdut el. Nici mă-ti, nici lui tat-tu să nu le spui pînă nu se arată păgubașu, auzi ?

— Auz.

— Bine ai făcut că l'ai adus, bravo ! Ești băiat cinstit. Și, să știi, c'o să spui eu păgubașului să te cinstească frumos.

Niculăiță o pornește spre ușă, dar cînd e în prag, domnul șef, gîndindu-se la procesul verbal ce va trebui să dreseze, îl mai întrebă :

— Cum te chiamă pe tine ?

— Gropescu Niculae.

— Carte știi ?

— Știu...

Rămas singur, domnul șef scoate hîrțile din portofel, le numără de trei ori: sint cîinci-mii-patru-sute de lei în hîrții de cite o sută, încolo nimic. Își scoate tabacherea, își face o țigară, o fumează dus pe gînduri, se închină a mirare și înainte de a începe să scrie, se lasă cu scaunul pe spate și strigă :

— Steluța !

Dar Steluța cîntă și n'aude.

Domnul șef se scoală și strigă din pragul odăii mai tare :

— Steluța !

— Ei ? face Steluța, ridicînd ochii de pe bluza la care lucra.

— Ia vin nițel...

După ce domnul șef i-a povestit istoria toată, după ce i-a arătat banii, au rămas amîndoi amușiți... Gîndindu-se la bluzele de mătase, la jachetele, la pălăriile, pe care și le-ar fi putut cumpăra dumniaei cu atîția bani, cucoana Steluța a zis într'un rînd : „Cum nu-i găsiu eu, doamne ! ?” Și iar a tăcut și i s'a dus gîndul la ifosele primăresei și ale Irimeaschii care se uitau la ea de sus... Într'un tîrziu a întreat :— „Ăla de-i zice Niculăiță Minciuță ?” Și iar după o tăcere : „Și zici că nu l'a văzut nimeni ?”

Dar domnul șef s'a uitat în ochii ei și n'a răspuns nimic...

* * *

În vremea asta Niculaiță se și apucase de lucru și scoțind cu cleștele cuele ușii celei vechi, se gîndea că maică-si și lui tată-său tot trebuie să le spue, n'are încotro.

— Ce lucrezi acolo, mă Niculaiță?

Băiatul ridică ochii, în care a înflorit un zîmbet de fericire de la întiul sunet al glasului care-l întrebă, și vede pe Salomia. E urcată pe un buștean cu brațele pe gard. Vîntul îi flutură'n părul auriu și ochii ei verzi, ca apa adîncă și limpede la umbră, zîmbesc a batjocură...

— Dreg ușa de la podu' șoprului, răspunde Niculaiță, și se gîndește: „Nu, ei nu-i spui, că nu mă crede și o să spue la alții rîzînd de mine. Mai bine să aștept singură de la alții, cînd s'o ivi păgubașul“...

S'a ivit păgubașul. E acolo, pe linia satului, în mijlocul mulțimii de femei și de copii adunați în jurul lui. Călărețul care a trecut adineauri în buestru, ala e păgubașul.

Salomia, care de pe bușteanul pe care era urcată, vede copii alergînd într'acolo, se coboară și dă fuga la poartă zicînd: „Nu ș' ce s'a 'ntîmplat pe linie, că vîd că dau copiii fuga 'n sus.“

Niculaiță își lasă lucrul și iese și el la poartă. O femeie care vine dintr'acolo îl dumirește:

— E un negustor care ci-că a pierdut o pungă cu bani și întrebă dacă n'a găsit-o cineva.

Niculaiță se duce grăbit într'acolo, își face loc printre copii și ajuns lingă negustor, îl atînge de braț și-l întrebă:

-- Cum era punga dumitale?

— Un portofel de piele neagră, sgiriat într'un colț, portofel de-alea care se 'ndoește așa, cu două buzunare...

Niculaiță zice cu simplitate:

— L'am găsit eu adineauri lingă crucea Căminarului și l'am dus la domnu' șef de jandarmi.

Negustorul pare nebun de bucurie, nu știe ce să mai zică. Și pe cînd femeile se crucează de mirare, pleacă cu flăcăul spre reședința jandarmeriei, cu droaia de copii după dinșii.

* * *

Mișcare neobișnuită în Măgureni. Lume adunată la primărie... Se așteaptă sosirea domnului procuror, care vine să anche-

teze cazul la fața locului; și sosirea autorității se așteaptă cu nerăbdare, ca să se facă odată lumină în această afacere încurcată, care ține lumea în nedumirire... Ciudată împrejurare! Alaltăeri, Marți, pela toacă, s'a ivit în comună domnu Niță Andreescu, de ține în tăiere pădurea Colfescului, întrebînd din om în om, dacă nu cumva i-a găsit vre-unul, un portofel cu 5400 de lei, pe care l-ar fi pierdut dimineața, cînd trecea spre vale. Și pe cînd întreba niște femei din cătunul Manga, s'a pomenit cu Niculăiță, feciorul Gropescului, ăla de-i zice „Niculăiță Minciună“, că l-ar fi găsit el în dreptul crucii Căminarului, că l'ar fi dus la tactu jandarmerii și l'ar fi dat în mina șefului; iar șeful ci-că habar n'are. Păgubașul neștiind ce s'aleagă din arătările băiatului și din tăgada șefului, s'a plîns procurorului, care trebuie să pice...

Și iată-l sosește, singur, numai cu grefierul. Căpitanul de jandarmi care trebuia să-l însoțească a fost chemat la București. Trage la primărie unde-l așteaptă păgubașul,—se supără că nu sint veniți nici șeful de jandarmi, nici băiatul care zice c'a găsit banii, dă poruncă să trimeată numai decît după ei; iar până la sosirea lor, cere lămuriri de la primar, de la notar, de la perceptor.

— De l domnule procuror—vorbește primarul—știu eu ce să zic? Asta vorbim și noi între noi de alaltăeri... Să mință șeful?... de!... Sumă mare... cinci-mii-patru-sute de lei... Banu, e ochiul dracului... Te pomenesc! Dar iar mă gîndesc: să bagi pe om în pușcărie așa, pe vorba unui zănatic...

— Cum zănatic? întrebă procurorul.

Răspunde notarul:

— Păi să vedeți, domnule procuror, băiatul ăsta e cam așa... cum să zic?

— Cum îl chiamă?

— Niculăiță Gropescu, dar lumea îi zice „Niculăiță Minciună.“

— De ce?

— I-a scornit așa o poreclă.

Procurorul e din ce în ce mai intrigat și nerăbdător întrebă:

— Pe cine ați trimis după ei?

— Am trimis un vătășel; dar iată vine șeful. Dacă binevoiți să-l ascultați.

Domnul procuror binevoeste.

Ușa se deschide și domnul șef intră, scoate capela, o ține cu mîna stîngă lipită de sabie și alăturînd călcîile zornăitoare, zice uitîndu-se drept în ochii procurorului:

— Trăiți!

Autoritatea superioară îl examinează de sus pînă jos. Constată că e același bărbat voinic, oacheș, de toată frumusețea în uniforma cu întreite galoane. Il cunoaște de mult, și-l întreabă:

— Ce e Albescule, cu chestia banilor?

Domnul șef zîmbește, dar cu măsură (a! cucoană Steluțo, meșteră profesoară ești!) și răspunde:

— De! domnule procuror, dacă credeți dumneavoastră că sînt eu în stare de așa cevaș—și că trebuie...

Dar domnul procuror a venit să ancheteze, și dumnealui cînd vine să ancheteze, nu-i place vorbă multă. Dumnealui, cînd cel căruia îi pune vre-o întrebare, nu-i răspunde scurt și se lungeste la vorbă,—i-o taie. Din experiența dumnealui de doi ani a constatat că asta e cea mai bună sistemă. „Altfel nu mai isprăvești niciodată“. De aceia taie vorba șefului și chiar îl înștiințează:

— Mie, te rog, să-mi răspunzi scurt. Unde erai cînd a sosit păgubașul la reședința jandarmeriei?

— Eram acolo.

— Să vie Andreescu.

Păgubașul Andreescu vine de afară. Procurorul îl întreabă:

— Unde ai găsit pe domnul șef, cînd te-ai dus la jandarmerie?

— Să vedeți, domnule procuror... după ce m'a întrebat băiatul cum era portofelul meu și i-am spus că era negru, cu o sgrietură la un colț...

— A! pardon, pardon! Mie ieri la parchet mi-ai spus că băiatul ți-a spus dumitale întii cum era portofelul. Acum zici că dumneata i-ai spus lui... Uite ici în procesul verbal...

— Să vedeți, domnule procuror...

— Ce să văz? Mie, te rog să-mi răspunzi scurt: el ți-a spus dumitale întii cum era portofelul, ori dumneata lui?

— Eu lui.

Notarul înștiințează pe domnul procuror c'a sosit băiatul, și domnul procuror care e foarte curios să-l vadă, spune păgubașului și jandarmului să aștepte afară, și dă poruncă să i se aducă băiatul... Băiatul intră. E tras la față, cu o frunte largă, sub care sclipesc doi ochi negri, în care tremură parcă o licărire de friguri... Altfel foarte curățel...

Vătășelul își explică întirzierea:

— Nu vrea să vie, să trăiți, domnule procuror. Abea l-am adus.

— De ce nu vrei să vii, mă băete ?

Niculăiță ridică din umeri... A! de Marți după prinz s'au petrecut multe, pe care nu le-ar putea povesti cu șir Niculăiță. Mai ales cele petrecute pe dinăuntru lui. Toate tremură, sclipesc și se sting nestatornice ca fulgerile...

... a ajuns la jandarmerie cu păgubașul și cu alți oameni după ei, între care parcă și primarul... Și a zis zimbând: „s'a găsit păgubașul, domnule șef“... Și șeful a zis mirat: „care păgubaș?“... Și el s'a uitat bine să vadă dacă vorbește cu șeful și a zis: „păgubașul cu portofelul de l-am găsit lângă crucea Căminarului... de vi l-am adus adineauri“... Și șeful a zis: „ce mă, visezi?“... Și el s'a uitat la lume și s'a pipăit și a zis iar: „adineauri când cînta cucoana Steluța pe pălimar“... Și domnul șef a răcnit: „ce mă, ești nebun?“... Și el atunci a simțit că parcă i se rupe ceva în cap, înăuntru, și a zis, dar n'a zis cu gînd să-l supere... a zis duios, ca din pragul unei mari primejdii: „domnule șef, ori te poartă cum ți-e vorba, ori vorbește cum ți-e“... Și domnul șef l-a plesnit cu pumnul peste gură de l'a podidit singele... Și pe urmă nu mai știe, pînă unde a venit mă-sa și cu mama Paraschiva, care-i descînta și-i da să bea apă dintr'o oală nouă... Era pe prispa casei... Alături era parcă nea Pirvu Miu și cu moș Grigore, vorbeau cu tat-su... Moș Grigore-l întreba: „dar ție și mă-si cum de nu v'a spus nimic? cum n'a dat fuga să vă spue, intli youă?“... Nea Pirvu a zis: „Cu ei nu s'a întîlnit, n'auzi? dar fii-mi cum de nu i-a spus nimic? c'a vorbit cu ea după aia“... Și s'a întors nea Pirvu cu fața spre gard și a întrebat: „așa e, Salomio?“ Și Salomia era urcată pe buștean lângă gard, se uita speriată și a răspuns: „Așa e“... Și el s'a sculat și a răcnit odată: „Uite aici, cu miinele amîndouă l-am ținut,—ca lemnul să i se usuce miinile!“ și pe urmă iar nu mai știe... Parcă a venit ieri primaru' și notaru' și s'a dus cu ei de le-a arătat unde a găsit portofelul, pe unde a sărit pîrleazul, pe unde a dat, pe unde s'a întors...

Astea tot le mai zărește Niculăiță, că sînt lucruri trăite, văzute și auzite... Dar ce nu poate zări, e treptata pierdere a simțului realității pe care i-a adus-o îndoiala, neîncrederea tutulora... și indignarea șefului care nici n'a mai putut să se stăpînească... Sînt cîteva ceasuri de cînd nu mai e așa de sigur c'a găsit în adevăr banii... Venind pe drum cu vătășelul se silise să-și orînduiască gîndurile și să spue cum s'a întîmplat, dela început...

— N'auzi, mă băete—întreabă a doua oară domnul procuror—de ce nu vrei să vii?

— De !...

— Cum de !? Faci o piră contra unui om,—viu eu procurorul să cercetez faptul,—trimet după tine și nu vrei să vii? Ce fel de socoteală e asta ?...

— De !...

— Cum te chiamă ?

— Gropescu Nicolae.

— Nu-ți zice ție lumea „Nicolăiță Minciună ?“.

La asta nu se mai gîndise Niculăiță. Așa e ! !... Lui îi zice „Niculăiță Minciună ! !“ Vezi dumneata ! ?...

— N'auzi ce te 'ntreb ? Iți zice lumea „Niculăiță Minciună ?

— Mi-o fi zicînd.

— Cum „mi-o fi zicînd ?“ Iți zice ; spune toată lumea.

De ce ?

— De !...

— Iar „de“ !.. In sfîrșit... Spune cum e cu chestia banilor ?

Băiatul se codește : se silește să-și adune mințile risipite... Vrea s'o ia dela 'nceput, cum și-a făcut planul venind cu vătășelul... Se freacă cu mina pe frunte, înghite în sec... Procurorul așteaptă...

— Uite, domnule... Cînd mi-a dat mie brutarul...

— Care brutar ?

— Brutarul de i-am vîndut lemnele în unsprezece lei, azi se'mplinește o săptămîna...

— Ce-mi tot îndrugi mie de brutar ?... Ce are a face brutarul ?

— Să vă spui...

Și Niculăiță tace și iar se silește să-și adune mințile care se amestecă... Domnul procuror se uită cu luare aminte la tremurarea miinilor băiatului, la privirea lui rătăcită ; și cum e om bun la inimă și milos și cum a început să înțeleagă, după ce se uită în ochii primarului și ai notarului, zice blind :

— Spune.

— Cînd mi-a dat mie banii brutaru... de m'a mnattaica la tîrg cu lemnele... și am văzut stelele...

Niculăiță tace.

— Spune.

— Că intii a vrut să-mi dea numai zece lei și jumătate, dar pe urmă... Ghițică al popii mi-a scornit mie porecla, că el nu crede că ia bărzăunu păiajine...

In capul domnului procuror s'a făcut lumină deplină. Nu mai încape îndoială... Se vede cit de colo. Deci ca să nu piarză

vreme multă îl oprește din povestire și-i zice să mai aștepte a-fară. După ce băiatul a ieșit, zice celor de față :

— Bietul băiat.

— Eu ce vă spuneam, domnule procuror ? zice notarul.

Procurorul stă pe gânduri. Se gindește matur... Aseară la club unde se vorbea de acest caz, Mitică Ionescu, avocatul, zisesese : „te pomenești că reclamantul n'a pierdut nici un ban și-și pregătește vre-un faliment“... Și cazuri de astea cunoștea destule domnul procuror... Nu mai departe, cazul de deunăzi cu Daradan... Dar atunci băiatul ? Dar așa e... băiatului îi spusese o femeie că un om a pierdut un portofel pe care-l caută. Asta a mărturisit-o păgubașul de eri ; iar cum era portofelul, a mărturisit adineauri păgubașul, că i-a spus-o chiar el... După matură gândire domnul procuror face : „hm“ și întreabă pe primar :

— Cit e d'aici pînă la spitalul din Dilgeni ?

— Patru kilometri.

— Spune birjarului să inhame caii, și să se ducă un vătășel cu scrisoarea pe care o s'o scriu eu acum, s'o dea doctorului... Să-i spue și din gură că-l aștept aici, să vie neapărat...

Și domnul procuror scrie repede : „Doctore dragă... Urcă-te în trăsură și vino imediat pînă aici... Un caz curios de autosugestie, de telepatie, de *pseudomanie*. Cum însă nu vreau să-mi asum singur responsabilitatea, am neapărată nevoie de avizul unui om competent ca dumneata. La revedere. Vino neapărat că am să îți povestesc ceva nostim despre Nineta“.

* * *

Tatăl lucrează la gluga de coceni. Mama, uitîndu-se din cînd în cînd spre prispă, mătură prin bătătură : să fie curat, că vine popa Alecu. I-a povățuit lumea să cheme popa să citească o moliftă... Descîntecele mamei Uții nu mai ajută la nimic, și mai rău îl îndirjește vorba ei blindă : „Niculăiță mamă, nu te mai gîndi la banii ăia, maică... o fi fost vre-o vrajă... și s'o fi părut—farnece fir-ar pe pustii locuri“...

Niculăiță stă pe prispa casei ținîndu-și între palme timplele care-i svicnesc și se gindește și nu poate să'nțeleagă, de ce i-au băgat degetul în gură și doftoru și domnu procuror...

Cum o să priceapă Niculăiță, cînd nici ceilalți care erau de față n'au priceput?...

Doctorul după primirea scrisorii procurorului luase cu dînsul volumul de medicină legală al lui Vibert și pe tot drumul

citise partea referitoare la cazurile de *pseudomanie*, atât de frecventă la copii, și văzuse că e o manie care se vindecă, dacă nu cumva e o primă manifestare a unei nebunii care are să progreseze... În *speță*, după ce ascultase pe băiat, pe ceilalți oameni, între care și pe moș Grigore, venit și el la primărie, își făcuse convingerea deplină. Nu mai încăpea nici o îndoială că era vorba de *prodromele* unei alienațiuni în toată regula: vorbă fără șir, oareșicare temperatură, halucinații, lighioni, pisică pe care o aude ciripind, caz tipic... De aceea, după ce sfătuisse pe părinții băiatului să se poarte blind cu dînsul, aducîndu-și aminte de o dovadă peremptorie, chemase din nou pe băiat, îl pusese să caște gura, și pipăindu-i cerul gurii cu degetul arătător, zisesese procurorului:

— Uite, bagă degetul și pipăe... mai la stînga... Simți o protuberanță a palatului?—Da, răspunsese procurorul complet edificat. Această ultimă dovadă, venită după explicările doctorului, ilustrate cu citațiuni din autorul la îndemînă risipiseră toate îndoelile domnului procuror. Urcîndu-se în trăsura se felicitase de admirabila idee ce avusese, de a trimite după doctor, și înduioșat de vădita și sgomotoasă deznădejde a păgubașului dase poruncă primarului, notarului, șefului, încet, că să nu fie auzit de grupul de oameni, care stau mai de-o parte:

— În orice caz voi supravegheați. Vedeti dacă vre-unul face cheltueli mai mari decît de obicei...

Niculaiță stă pe prispa dus pe gînduri, cu timplele 'ntre miini... Deodată sare în sus... Și-a adus aminte, că jumătatea de coală din care făcuse fișicele, i-a rămas în buzunarul cojocului... Și i se pare că aceasta ar fi cea mai puternică dovadă de găsierea banilor. Dă fuga în odaie și caută prin buzunare, caută... Și negăsind hirtia iese în curte și începe să strige la surori, prinde pe frati-su Ilie și-l bate peste miini: „La ce mi-ai umblat în buzunarele cojocului? la ce, hai? la ce umbli în alea ale mele?“... Copilul țipă. Mama chiamă în ajutor pe bărbatu-său și amîndoi îl cuprind, unul de-o mîină, altul de alta. Dar el injură cu ochii turburi și se sbate... De pe prispa casei de alături Salomia se uită cu groază, închinîndu-se...

În așa stare îi găsește popa Alecu. El a mai văzut de astea și, știind puterea de vindecare a rugăciunii, își petrece patrafi-rul și începe să citească: „Domnului să ne rugăm. Dumnezeuul dumnezeilor și domnul domnilor, făcătorul cetelor celor de foc și lucrătorul puterilor celor fără de trup, meșterul celor cerești și al

celor pămîntești, pe carele nimenea din oameni nu l-a văzut, nici poate să-l vadă“...

Niculăiță suspină adînc și zice cu amărăciune: „Lăsați-mă.“

Părinții îl lasă și el se duce de se așează cuminte pe prispă.. De acolo se aud numai parte ' din cuvintele pe care le citește preotul, restul se pierde într'un murmur ușor: „blestemu-te pe tine duh necurat cu Savaot... și cu toată... Adonai... Eloi... blestemu-te pe tine... adîncurile cele de pre sub cer... blestemu-te... Gomorenilor... și cu piatră pucioasă l-a ars... blestemu-te... teme-te, fugi, fugi...“

* * *

Niculăiță nu mai poate dormi; iese în curte. E seară, tîrziu... Măcar că bate un vînt rece, cerul e limpede sticlă. Luna scapătă, colo, peste creștele prunilor boerești. Vîntul face să tremure așa sclipirea stelelor?...

Și cum stă Niculăiță așa în curte, lingă gardul lui Pîrvu Miu, se deschide binișor ușa vecinului... coboară treptele o umbră care se îndreaptă încoace... E Salomia. O cunoaște și orb de-ar fi, de pe pas. Trece între casă și gard spre grădină. Acum e la doi pași de el.

— Salomio! chiamă el dușos ca un cîntec.

Fata dă un țipăt și se lipește de peretele casei, privindu-l cu spaimă.

— Salomio, nu-ți fie teamă... N...n... nu sînt nebun, Salomio... Și nu vreau să-ți fac nici un rău, Salomio...

Ea se uită cu ochii mari, în care nu mai e nici o umbră de batjocură, ci numai groază și zice tremurînd:

„Fugi, Niculăiță, mi-e frică de tine... mi-e frică de tine!...“
Și fuge în spre grădină.

* * *

Cele două umbre care peste un ceas, în fungul grădinii lui Pîrvu Miu, stau alături șoptînd, sînt Salomia și Petrică al lui Stan Pașalan.

— Mă, stai binișor... Să știi că mă supăr. Ce ciorile! Prea mă strîngi tare... Ce, eu sînt de fier?

— Ba nu ești de fier, neică, ești de carne, trupșorul tău de carne e... și numai să-l mîngii ași vrea! dar cînd te cuprînd în brațe, parcă tot mi-e frică să nu mi te fure altul, și atunci îmi vine să te string, să te fac mică, să...

— Ia!

— Ce e?

— N'ai auzit?

— Ce?

— Parc'a oftat cineva.

Ascultă amândoi cu luare aminte; dar nu se aude decît vîntul.

— Ți s'a părut.

Nu i s'a părut, dar femeea aude mai de departe... Cel care a oftat, acum se duce repede. Încotro se duce, îl mină niște cuvinte auzite de mai multe ori, dar auzite unde?... la școală? la biserică?... cuvinte care dormeau în partea întunecată a minții lui, și care acum de vre-o cîteva ceasuri au ieșit la lumină și-i sună mereu la ureche: „veniți cu mine cei osteniți și împovărați și eu vă voi odihni pre voi...”

Îl cheamă cuvintele acestea de colo, din culmea pe care stă ridicată crucea Căminarului... Ajunș sub cruce, își descinge betele dela briu, le sărută și plînge, plînge... Apoi se uită în sus și de jur-împrejur. Tremură stelele. Sulfă vînt rece... Nu mai sînt nici lăcuste, nici greeri... au murit toate de frig...

Du-te cu bine, Niculăiță, și Dumnezeu să te erte...

Peste o săptămînă, cînd gîndaci de care n'a văzut niciodată Niculăiță, îi vor minca ochii lui negri, frumoși și iscoditori,— se vor gîndi și vor vorbi despre dînsul fiecare după cum se va pricepe.

Cuconu Epaminonda, ca vrednic urmaș al lui Platon și al lui Aristot, va explica proprietarului, care va fi citit în gazetă că la moșia dumnealui s'a spînzurat un băiat:

— Da, da, a lui Andrei Gropescu... Era nebun seracu... Daca ve aduțef aminte, un baetel frumusel... udata la Simpetru, la împartîrea de premiile... Tocmai me vurbeam cu nevasta... Eu credo învațatura l-a zmintitu... Dela fasolica lu tat-so udata la învațatura multa, asta aduțe utrava în sindzele...

Proprietarul după matură gîndire o să răspunză:— Asta așa e.

Salomieii o să-i fie urit, uitîndu-se în curtea de alături, de unde va lipsi cu cine să-și treacă vremea pînă la întîlnirea de deseară cu Petrică...

Neica Andrei, uitîndu-se la grămada de bulumaci de sub șopru, o să se gîndească cu durere că zăbrelele nu sînt ispră-

vite toate și c'o să trebuiască să ducă iar în pod sculele lui moș Sandu...

Iar biata mama lui Niculăiță o să se bată cu pumnii în cap pe prispa casei, jelindu-se: «că era bun și blind și nimănu nu-i făcea nici un rău... că dacă-i ziceam să taie o pasere zicea: „dă-o, maică, lui moș Grigore, că eu nu pot...” Lume, lume, ticăloasă...»

Dar ori că și-ar zice ei *ticăloasă*, ori c'ar zice lumii, dreptate n'ar avea. Că ea ce vină are? Iar lumea de două mii de ani tot s'a îndreptat. Că azi oamenii, dacă nu ești la fel cu dinșii, nu te mai răsticesc ei cu cruzime, —ci (mai ales dacă nu le ești o prea mare primejdie) te aduc fără multă răutate, ba poate chiar cu compătimire, să te răsticesți singur... Și tot e o îndreptare...

Ioan Al. Brătescu-Voinești

Descălecarea Munteniei *)

(urmare și sfârșit)

III

Ipoteza descălecării Munteniei de către un voevod din Făgăraș.—Această ipoteză—căci tot ipoteză rămâne și ea până la adevărea ei documentală, a fost susținută de mine și de regretatul Grigore Tocilescu. Profivnicii mei, Hasdeu și D. Onciul, par a crede că eu aș ținea numai decît la numele tradițional al descălecătorului ardelean, de *Radu Negru*, pe cînd pe mine m'a interesat totdeauna faptul *coboririi întemeietorului din Ardeal*, și aceasta pentru motivul mai întăi, că nu văd pentru ce ar fi o deosebire între chipul cum s'a întemeiat Moldova, care este adevărită ca avîndu-și obirșia în Maramureș, și acel care a dat naștere Munteniei, intrucît condițiile geografice și etnografice sînt identice pentru ambele regiuni.

În adevăr, sălășluirea cea veche a poporului român a fost munții, în care ei au căutat un adăpost în vremurile năvălirilor. Din munți unde viața era grea, au căutat ei să iasă către șes, și s'au coborît pe de o parte către lăuntru Transilvaniei, pe de alta, sub apăsarea ungurească, și către laturile exterioare ale Carpaților¹⁾, unde constituirea din vremuri vechi mai multe mici organizări politice care se contopiră în două mai mari. Pentru ce ar fi avut Moldova drept origine coborirea Maramureșenilor către șesul Nistrului, și nu ar fi avut și Muntenia una analoagă, cea a Făgărășenilor, către șesul Dunărei?

Al doilea motiv care ne face a cerceta mai cu luare aminte această a treia ipoteză, cea a descălecării din Ardeal, este că această descălecare întărește stăruința Romînilor în Dacia Traiană. S'ar putea întimpla ca numele descălecătorului de *Radu* să fi fost străpurtat asupra lui dela acel al unui domnitor posterior, cum susține Hasdeu²⁾; s'ar putea apoi ca epitetul de *Negru* să-i

*) Vezi *Viața Romînească*, No. 3 din Martie 1911.

1) *Istoria Romînilor*, vol. I, p. 333 și 463.

2) Este de observat însă că nici unul din documentele posteroare pe care se întemeiază Hasdeu, pentru a dovedi că numele de *Radu Negru* era purtat de tatăl lui Mircea, nu dă acestuia epitetul de *Negru* (1381 doc. dela Dan Vodă, *Ist. crit.*, p. 127; 1387 Mircea cel Mare, *Arh. ist.*, III, 191; 1388

fi provenit nu dela un obicei tătărăsc, sau dela tilcuirea poporană a numelui de Basarab, cum am văzut mai sus. Toate aceste împrejurări sînt numai de a doua mîna față cu întrebarea capitală a întemeierii Munteniei de către Rominii scoboriți din Ardeal.

Asupra acestui punct hăgăm de seamă, că și Hasdeu, cum am arătat mai sus, admitea în Istoria critică o întemeiere a voievodatului unitar muntean prin o coborîre din Făgăraș, dar voia numai să arăte, că acel voevod descălecător venise în Făgăraș din Oltenia.

Pentru a putea găsi originea statului muntean, să întorcem pe dos desfășurarea evenimentelor, dela cele mai nouă și cunoscute către cele mai vechi și necunoscute.

Este netăgăduit că Alexandru Basarab a bătut pe regele Ungariei Carol Robert lingă Curtea de Argeș,¹⁾ adică chiar lingă capitala de atunci a Munteniei, pe care regele voia s'o atace; aceasta la anul 1330. Acest Alexandru era fiul lui Tugomir, și el tot Basarab.

Mai sus decît anul 1330 întîlnim alte două documente în care se vorbește de un Basarab, fără a-i indica numele de botez. Așa unul din 1327, o scrisoare a papei Ioan al XXII-lea, adresată „iubitului nostru fiu nobilului bărbat *Basarab voevodul transalpin*“, și o diplomă a Regelui Carol Robert din 1324, prin care comitele Selagiului, Martin Bulgarul, este răsplătit între altele și „pentru că a purtat de mai multe ori soliile noastre la *Basarab voevodul nostru transalpin*“²⁾. Se vede din această rostire, că acel Basarab domnise în Muntenia și cu mai mulți ani înainte de 1324. Acest Basarab poate să fi fost tot Alexandru, pe cînd trăia în bune legături cu Ungurii, cum vra Hasdeu care-i urcă începutul domniei la 1310; totuși nu e lucru așa de sigur cum îi pare lui Hasdeu, și se poate să fi fost precedat Alexandru de un alt voevod. Care să fi fost acesta? Izvoarele arată pe doi. Pe unul Ivancu Basarab și pe tatul lui Alexandru, Tugomir, care și acesta este numit voevod, ba chiar mare Basarab voevod, și deci a trebuit să domnească. Lăsînd chestia existenței lui Ivancu pentru mai tîrziu, observăm numai că, fie că a domnit și acesta,

Mircea, *Ist. crit.*, p. 130). Numai un fragment de document raportat de *cronica anonimă* (Mag. ist., IV, p. 202) dă, sub înfrîurirea tradiției, numele de Radu Negru tatălui lui Mircea. Tot atît de puțin cunoscut este tradiției poporane propriu zisă, nu acelei conținute în cronici, numele de *Radu* dat descălecătorului. El este numit numai *Negru Vodă*, cum se vede aceasta din Luccari, apoi din numele cetății de pe Argeș a lui *Negru Vodă*. Documentele deci nu cunosc pe Negru; tradiția poporană nu cunoaște pe Radu. Cele dintăiu pomeneau numai pe Radu; cea de-a doua numai pe Negru. Tradiția scrisă a cronicilor cunoaște singură pe Radu Negru.

1) Acesta poate fi înțelesul lui *Castrum Argas* din doc. cit. de Hasdeu de 1347 din Katona. Vezi *Etym. Magnum*, IV, p. CLXXXIX.

2) Hurm. *Doc.*, I, p. 601 și 592: „Item in deferendo pluribus vicibus nostras legaciones ad Basarab voyvodum nostrum transalpinum“.

între Alexandru și tatăl său Tugomir, fie că Tugomir să fi domnit până ce a fost înlocuit de Alexandru, adică fie că Tugomir ar fi avut doi fii, pe Ivancu și pe Alexandru, fie că ar fi avut numai pe unul, Alexandru,—tatăl Tugomir tot a trebuit să înceapă șirul Basarabilor din Muntenia Mare. Acest Tugomir este însă identic cu un Negru voevod Basarab, dat de un fragment de document din 1352 ca tată al lui Alexandru Basarab. Iată ce zice acest extract documental: „Hrisov din 6470|1352 a lui Neculai Voevod Basarab cel dintăiu, sin Alexandru voevod Basarab, feciorul Negrului Vodă Basarab, prin care dă moșia Bădeștii să fie a mănăstirii Cimpulungurilor“¹⁾. *Tugomir Basarab tatăl lui Alexandru Basarab este deci supranumit și Negru voevod Basarab. Tugomir Negru voevod a fost deci domnitor în Muntenia înainte de Alexandru Basarab (și de Ivancu Basarab?).* În orice caz a putut domni el singur 40 de ani, încît ne-am urca la anul 1290, dată pusă, de tradiția cronicilor, descălecării. Vedem deci că tradiția are dreptate cînd atribuie întemeierea Munteniei unui *Negru voevod*. Se vedem acum de unde venise în Muntenia acest Tugomir (Radu?) Negru voevod.

Existența unui principe Negru și coborîrea lui din Transilvania în Muntenia este afirmată și de un izvor foarte vrednic de credință, Răgazuanul Giacomo di Pietro Luccari, care scrie pe la 1590 niște anale ale patriei sale. Pentru a prețui însemnătatea arățărilor lui Luccari asupra împrejurărilor istoriei romine, trebuie să știm că mai mulți membri din familia lui au jucat roluri însemnate în țările dela Dunăre. Așa un străbun al său, Marcu Luccari, fusese ambasador al republicii Raguză la regele Serbiei Uroș, în anul 1323. Un altul, Neculai Luccari, mijlocise ceva mai tirziu căsătoria fiicei, lui Vladislav Basarab, domnul Munteniei, Slava, cu Uroș al V-lea al Serbiei. Matei Luccari deveni ban al Slavoniei în timpul tinerețelor lui Ioan Corvin de Huniade și ajută mult acestuia a se urca în fruntea statului unguresc. Se vede deci că antecesorii lui Giacomo di Pietro se purtaseră și prin Țările Romine, sau trăiseră în vecinătatea lor, încît el putuse culege informațiile sale din însemnările lăsate de ei. Aceasta este cu atîta mai necesar de admis, cu cît între izvoarele consultate de Giacomo di Pietro, pentru alcătuirea cronicii sale, se văd arătați numai Bonfinius, Botero și Cromer,

1) Fragmentul acestui, pentru a întrebuița terminologia lui Hasdeu, importantisim document, este reprodus în traducere romină de Radu Greceanu, în încercările lui atît de nereușite de istoria critică după pisanii și hrisoave, *Revista romină*, II, 1862, p. 25. Critica destrugătoare făcută asupra lui Greceanu de Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 126 și urm., nu poate să atingă acest fragment. Onciul, *Originele*, p. 384, arată că acest document a fost cunoscut și lui Fotino, *Ist. Generală a Daciei*, trad. Sion, I, p. 13.—D. Onciul, *Originele*, p. 176, mai zice, că anul 1290 ca început al domniei lui Tugomir este acceptabil ca dată aproximativă, Barbat fiind numit în 1288 fără mențiune că ar fi murit. Dar, adaugă d-sa, identificarea lui Tugomir Basarab cu Radu Negru al cronicilor fără alt temei decît apropiata coincidență cronologică nu este de admis. D. Onciul uită însă documentul din 1352, pe care cu toate acestea îl cunoaște (vezi p. 184).

care tocmai nu conțin nimic asupra faptului descălicării Munteniei, încît se cunoaște din această împrejurare, că el a trebuit să-și fi luat științele, privitoare la această parte a relațiilor sale, din alte izvoare. Intre aceste el amintește pe unul, de o mare importanță pentru judecarea valorii povestirilor lui, anume memoriile, adevărat *letopisețul românesc al boierului muntean Murgu*, ambasadorul domnului Munteniei Dan (probabil la curtea regelui Serbiei). Acest cronicar, cel mai vechiu pomenit al Țărilor Românești în deobște și în special al Munteniei, trăise sub unul din cei doi Dani dintre anii 1420--1452, de oarece Luccari adaogea, că acest Dan încheiase un tratat cu sultanul Amurat al II-le (1421—1451). Că Luccari trebuie să fi avut la îndămină cronica lui Murgu, ba că el chiar trebuie să fi știut românește, se vede de pe un loc din scrierea lui, în care el, pomenind despre Ștefan cel Mare, domnul Moldovei, îi dă supranumele cunoscut de *Bătrîn*, explicînd acest cuvînt românesc pe limba italiană¹⁾.

După ce am arătat astfel credința ce trebuie să se dea spuselor lui Luccari, relative la împrejurările istoriei romine, să vedem ce conține el asupra faptului descălicării Munteniei. El spune că: „*Negru Vodă, de neam Ungur, tatăl lui Vlaicu, la 1310 puse mîna pe acea parte din Valahia, care era vechea Dacie, și găsind țara împărțită în șesuri, străbătută de multe riuri și cu lacuri pline de pești și clima prea sănătoasă, pentru a reținea izbînda dobîndită, făcu cetatea Cîmpulungului, și zidi prin niște meșteri, cetățui în București, Tîrgoviștea, Floci și Buzău. Murind el, fu înmormîntat în Argeș. Vlaicu fiul său luă domnia, și făcu un castel în Giurgiu*”²⁾.

Izvoarele consultate de Luccari, din care letopisețul lui Murgu se urca pella 1500 cel puțin, conțineau deci știrea că statul Munteniei fusese întemeiat de unul *Negru Vodă* pella 1310. Mai constatăm că Luccari își lua științele sale dintr'un izvor indigen muntenesc, de pe descrierea țării „cu cîmpii bogate, strețate de multe riuri, cu lacuri pline de pești și clima sănătoasă”, ceea ce lasă a întrevădea că scrierea pe care el o urma era al-

1) *Copioso Ristretto degli annali di Ragusa libri quattuor* di Giacomo di Pietro Luccari. Venezia, 1605, p. 60: *Vlaico Re di Valachia accasò Slava sua figliola* col. Principe Uroso di Servia, *trattando le nozze Nicola Luccari*“; p. 96: „Dan Re di Valachia ispaventato della troppa felicità dei Turchi, fece pace con Amurate, obligando-si all'imposizione de tributo sin come tutto ciò consta dalle memorie di Murgu suo oratore“. p. 116: „Ma sul mar Maggiore Baiazet per tradimento di Vulad monarcho di Valachia si impadroni di Kilia e Moncastro, volto alla banda di Boristene ch'obediano a *Stephano Batrin* (questa parola moldava significa *Stephano il vecheio*“.

2) Luccari, *Ristretto*, p. 49: „*Negro Voevoda di nazione ungaro padre di Vlaicu nel 1310 s'era impadronito di quella parte di Valachia la quale... fu l'antiqua Dacia... E trovando il paese risoluto in campagne, tagliato da grossi fiumare et laghi pieni di piscatione e l'aria molto sana, per ritener l'aquisitione nella fede, fabricò la città di Campolongo e tirò alcune cortine di materie in Bucuriste, Targoviste, Floc et Busa*“.

cătuță de un om de țară care știa să prețuiască bunătățile pământului ei. Tot așa se rostesc și cronicarii Moldovei, asupra pricinii ce ademenise pe Dragoș a se așeza în Moldova, anume „locurile desfătate, cîmpiile deschise cu păduri și ape curătoare“¹⁾.

Spusele lui Luccari că Negru Vodă era *de neam ungar*, nu pot avea alt înțeles decît răstălmăcirea firească la un Raguzan al unui text românesc nedeplin pătruns de el, care text poate spunea, cum spune și inscripția lui Mateiu Basarab dela biserica rezidită de el în Cîmpulung, că țară Romînească fusese „dintru Ungaria descălecată“²⁾, sau poate conținea termenul de Ungro-Vlahia, însfirșit vre o arătare a Ungariei în legătură cu Muntenia, care arătare a făcut pe Luccari să iee drept Ungur pe Negru Vodă. Aceasta însă ne dovedește, că analistul Raguzan găsise în izvorul său românesc legătura între descălecarea Munteniei și Țara Ungurească, care nu poate fi decît Transilvania, și anume partea ei cea mai apropiată de Muntenia, Făgărașul. E drept că Luccari spune, că Negru Vodă era tatăl lui Vlaicu (Vladislav Basarab), încît pare a indica drept întemeietor al Munteniei chiar pe Alexandru Basarab (căci se știe că el era, intradevăr tatăl lui Vladislav), iar nu pe tatăl lui Alexandru, Negru Vodă din Luccari, care pare deci a indica chiar pe Alexandru Basarab. Noi punem aceste greșite indicații tot pe sama slabelor cunoștinți românești ale lui Luccari; aceasta cu atît mai mult că, precum observă d. Onciul, *Vulaico* poate ușor fi substituit termenului de Vulaco, Valaco. Se vede că Luccari confundă domnitorii și de pe aceia, că el face din acel Vulaico tatăl soției lui Uros, pe cînd în adevăr îi era frate, iar tatăl ei fusese Alexandru Basarab³⁾. Din aceasta se vede, că el dăduse greșit numele următorului lui Negru Vodă ca Vulaicu în loc de Alexandru; dar documentul din 1352 face din Negru Vodă tatăl lui Alexandru și deci numai această filiație trebuie atribuită și confuziunii arătărilor lui Luccari.

Dar în afară de aceasta, mai aflăm tot în munți, în spre Transilvania, cetatea a cărei ruini sînt și astăzi numite de popor *cetatea lui Negru Vodă* și care prin așezarea ei pe Argeș, sus la ieșirea riului din munți, indică tot o obîrșire transcarpatină a celui ce a înălțat-o. Apoi indicarea lui Luccari că Negru Vodă ar fi „fabricat“ cetatea Cîmpulungului, arată iarăși o vînire a descălicătorului prin pasul Turnului-Roș. Mai adăogim

1) Ureche în *Letopiseși*, I, p. 98. D. Onciul, *Originele*, p. 113, recunoaște și d-sa că „apelativul *di natione ungaro* dat de Luccari lui Negru Vodă, pare a indica tradiția despre descălecatul din Ardeal“. Pentru a slăbi însă valoarea izvorului, d. Onciul susține că scrierea lui Murgu întrebuintată de Luccari nu erau niște letopiseși conținînd istoria Valahiei, ci numai niște memorii personale ale lui asupra soliei sale la Amurat. Că ceia ce Luccari numește memorii nu erau niște simple însemnări de călătorie, se vede prea bine din cele ce ele reproduc și asupra cărora s'a atras luarea aminte în text. Hasdeu, *Etyim. Magnum*, p. VII, recunoaște apretuirea aceasta făcută de noi a memoriilor lui Murgu.

2) Vezi mai jos.

3) *Originele*, p. 178.

și împrejurarea, că acest Negru Vodă zidise biserica cea mare din acel oraș, după cum se vede aceasta din inscripția lui Mateiu Basarab, și că Alexandru Basarab este numit *Cîmpulungeanul*, ceia ce ar arăta, că fusese născut în Cîmpulung, unde—lucru vrednic de însemnat—el este și îngropat, ceia ce ar arăta că Cîmpulung era pe vremurile lui capitala Munteniei. Toate aceste fapte ne arată că trebuie să fi fost o legătură între orașul din poalele Carpaților și întemeierea statului muntean¹⁾.

Dar în afară de aceste dovezi mai directe asupra coboririi lui Negru Vodă în Făgăraș, mai sînt și alte fapte care nu și pot pot afla tîlcuirea decît în această ipoteză.

Și înainte de toate, de unde provine acest nume de *Muntenia* dat părții șesului dunărean, care înfățișază aproape în toată întinderea lui o monotonă uniformitate plană, neîntreruptă nici măcar de colnici, dar încă de munți? Numele de Muntenia se întîlnește din vremi îndestul de vechi. Așa în tratatul de comerț încheiat între Moldova și Polonia în 1407, deși Valahia este numită Basarabia, mărfurile ce provinău de acolo sînt numite *muntenești*²⁾. Bonfiniu, scriitor ungar, care trăiește între 1427 și 1502, numește Muntenia: *Valahia montana*³⁾. Cronicile și scriitorii interni întrebunțază și ei mai de multe ori acest termen, pentru a înșămna Valahia; așa în cronicile moldovenești, este aproape singurul cunoscut, anume: *Țara Muntenească*. Chiar cronicarii munteni îl întrebunțază încă destul de des, cu toate că ei obișnuesc a numi țara lor mai curînd *Țara Romînească*⁴⁾. Originea acestui nume de *Țara Muntenească* nu poate fi căutată în faptul

1) Asupra epitetului de *Cîmpulungeanul* vezi Hasdeu, *Etym. Magnum*, IV, p. CLXXXV. Const. Căpitanul în *Mag. istoric*, I, p. 92. Inscriptia lui Mateiu Basarab, mai jos, nota 1, din p. 13. Inscriptia pe mormîntul lui Alexandru Basarab dela biserica din Cîmpulung, vezi mai sus nota 3 din p. 320.

2) Akta Zapadnoi Rossii, I, p. 32: „a muntianski vosk“.

3) Bonfinius, *Rerum ungaricarum, libri XIV*, Viennae, 1744, p. 21: „ad Tibiscum usque spatiat, quod montanae Daciae caput est, quam ripensem plerique dixerunt et nunc montanam Valachiam appellant. Altera vero Valachia, cui Moldaviae nomen est, inter Istrum et Tyram ab Hieraso montanae Valachiae terminus ad Euxinum usque Pontum extenditur“. Comp. *Ortelius redivivus et continuatus* Nürnberg, 1665 (Bib. Acad., Col. Sturza, Nr. 6604), p. 5: „Erst gedachte Walachey ist dreyerley art: Walachia inferior so auch Transalpina und Montana (die Bergwalachey) umb der grossen Berge willen gennant wird. Der andere Theil der Walachey ward geheissen Walachia superior oder major, dessgleichen Walachia nigra, von vegen des schwarzen Getreides so darinen gar reichlich wächst, erstreckt sich gegen Morgen an Bessarabien“. Este inviderat că numele de *montana* nu este decît reproducerea latinizată a numelui de Muntenia: de altfelu izvoarele latine ale aceluși timp numesc în totdeauna țara Muntenească, *Transalpina*.

4) Constantin Căpitanul întrebunțază numai termenul *Țara rumînească*, vezi *Mag. ist.*, I, p. 91, 102, 105, 111, 113, 155, 175 etc. În *Istoria Țării Romînești de cînd au descălecat Romîni* găsim și *Țara Muntenească*; *Mag. ist.*, IV, p. 247, 249, 266, 280, 284, 295, pe lingă *Țara Romînească* la p. 273, 277, 301. În *Istoria Țării Romînești, dela 1689 încoace* găsim iarăși *Țara Muntenească*. *Mag. ist.*, V, p. 101; Chiar în *Biografia patriarhului Nifon* se găsește de vre-o 10 ori termenul de *Țara Muntenească*. Vezi Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 52.

că „Valahii, fiind adese ori siliți a căuta mintuire în munții lor în contra năvălirilor din cîmpia valahă, se deprinseră prin o procedare firească, a identifica concepțiunea de patrie cu ideea de munte, intocmai precum orășanul sau săteanul, simbolizează țara, prin casă, prin cămin, prin vatră“¹⁾). Pentruca o atare explicare să-și aibă locul, ar trebui ca Românii să se fi așind ca locuitori ai șesului muntean, ceea ce tocmai am văzut că înainte de descălecarea nu a avut loc decît doar prin excepție, și de aici să fi căutat ei adăpostire în munți în vremi de restriște; dar și atunci petrecerea în munte nefiind decît trecătoare, ea nu putea hotări numele țării. Acest nume a trebuit să provină dela un factor *constant*, pe care poporația l-a avut neconținut înaintea ochilor și care a împins-o a alipi numele țării de ideea de munte.

Dacă însă această explicare trebuie să cadă, unde să găsim noi originea numelui de Muntenia, decît în coborîrea poporației *Muntenilor*, adică a *oamenilor dela munte* către cîmpie. Vom vedea mai la vale cum această explicare a cuvîntului Muntenia este singura care dă sama despre însemnarea numelui acestei țări în *Muntenia* și *Tara Românească*, precum și despre împrejurarea că poporația supusă a Munteniei, clasa șerbilor, capătă aici numele de *Rumîni*, ajungînd astfel numele etnic al popoului un termen aproape de ocară și însemnînd o clasă decăzută.

Tot din această coborîre a statului muntean, din partea înaltă a țării către cea joasă se explică și succesiunea capitalurilor sale, asupra căreia am atras luarea amînte mai sus.

Pe cînd însă numele de Muntenia, deși duce în munți o birșia statului valah, lasă nehotărîtă întrebarea dacă ea trebuie căutată dincoace sau dincolo de ei, alte două împrejurări îndeamnă numai decît a trece peste crestele lor și a căuta leagănul acestui stat acolo unde-l pune tradiția, în ducatul Făgărașului, care se întinde pe partea Transilvaniei tocmai în dreptul Cîmpulungului.

Aceste două împrejurări sînt: stăpînirea domnilor munteni celor vechi asupra două ducate din Transilvania, Făgărașul și Amlașul, și numele de Ungro-Valahia dat Munteniei în titulatura principilor ei.

Să le cercetăm pe amîndouă:

Domnii Munteniei, cei mai vechi, s'au intitulat totdeauna de stăpînitorii „*țării ungro-romîne, ai părților de peste Carpați și ai țărilor tătărăști, duci ai Amlașului și Făgărașului*“. Ce însemnă întăiu termenul de *ungro-romînă*, care apare dela primele documente și se păstrează până astăzi în titulatura mitropolitului? S'ar putea închipui că această denumire să fi amintind supremația recunoscută și primită de Romîni, a Ungariei, de oarece ei înșii o aminteau în numele țării și în titulatura domnilor lor.

Această explicare este însă cu totul greșită, întrucît se constată că aproape în toate documentele interne slavone sau în corespondența grecească cu patriarhul de Constantinople, domnii

1) Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 49.

Munteniei se intitulează de stăpînitori ai Ungro-Vlahiei, dar că acest termen nu apare niciodată în documentele sau corespondența latină preschimbată cu regii Ungariei. „Este comic a se presupune măcar, că Basarabii s'ar fi lăudat mereu către Slavi și Greci cu pozițiunea lor de domni subalterni, cași cînd era ceva demn de invidiat, pe cînd numai în fața stăpînului ei luau de-odată un aer de egalitate, ascunzînd cu stăruință ceia ce le manifesta supunerea“¹⁾.

Numele de *Ungro-Vlahia* chiar după formațiunea cuvîntului nu poate însemna altăceva decît stăpînirea domnilor munteni asupra unei părți din Ungaria alătura cu Valahia, și această parte din Ungaria era tocmai ducatele Făgărașului și Amlașului.

Această stăpînire a domnilor munteni asupra unei părți din regatul Ungariei ar fi peste puțină de înțeles, dacă nu admitem că descălecătorul a ieșit din Făgăraș pentru a întemeia Muntenia. Intr'adevăr, cum ne-am putea închipui că Muntenii pe care, în tot decursul istoriei lor începătoare, îi vom vedea punîndu-și toate puterile în rîspingerea tendinților de dominare ale Ungurilor, să-i fi atacat ei pe aceștia în țara lor, și să le fi răpit două însemnate ducate? Dimpotrivă, dacă admitem că întemeietorul Munteniei a fost duce de Făgăraș și de Amlaș înainte încă de descălecare, atunci păstrarea stăpînirii ducatelor transilvane devine ușor de înțeles, mai ales că o vedem pusă în lucrare atunci cînd domni Munteniei erau în bune relații cu regii unguri, și întreruptă de îndată ce legăturile între ei se stricău.

Tot din această împrejurare se explică și pretențiile de stăpînire ale Ungurilor asupra Munteniei. Anume, ducii Făgărașului cuprinzînd și Muntenia, cu toate că își întăriseră puterea lor într'un chip însemnat, nu încetaseră de a rămînea tot vasali regilor unguri, precum d. e. nu încetaseră ducii de Normandia a fi vasali regilor de Franța, cu toată cucerirea Angliei de ei și incingerea frunții lor cu o diademă regală. Dacă nu explicăm astfel originea pretențiilor de supremație ale Ungurilor asupra Romînilor, atunci ele rămîn fără nici un înțeles; căci Ungurii niciodată n'au întins puterea lor într'un chip efectiv dincoace de munții Carpați. Nu e vorbă, ei se intitulau totdeauna regi ai Cumaniei, adică ai Munteniei răsăritene și ai Moldovei, și chiar prin documentul din 1247 ei concedează cavalerilor de Ierusalim niște teritorii în Cumania; dar aceasta dăruire cu totul platonice, nu fu niciodată pusă în lucrare.

Dacă admitem că întemeierea principatului muntean a pornit dela Romînia de peste munți, avem îndată cheia atît a pretențiilor de supremație ale Ungurilor asupra lui, cit și explicarea stăpînirii ducatelor Făgărașului și al Amlașului de către domni munteni, precum și acea a numelui de Muntenia, Munteni, dat unei țări și unui popor, ce numai munți nu posedă în cea mai

1) Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 46.

mare întindere a teritoriului său; nu mai puțin și acea a termenului de Ungro-Vlahia,—toate împrejurări care confirmă și mai puternic faptul descălecării Românilor de peste munți.

Rămâne de îndepărtat o întâmpinare adusă în contra faptului descălecării, mai ales ca făcută de un duce de Făgăraș, scoasă dintr'un document unguresc.

Există anume o diplomă din 1291, care pomenește despre congregațiunea ținută la Alba-Iulia, cu toate popoarele Transilvaniei, anume și cu Românii, pentru îndreptarea stării lor, în care congregațiune un magistrul, *Ugrinus*, cere dela regele să-i se înapoiască posesiunile sale Făgărașul și Simbăta, de lângă fluviul Olt, care i s'ar fi luat pe nedrept, și regele primind să cerceteze această pricină, atât prin nobili cit și prin Saxoni, Secui și Valahi, dă dreptate cererilor magistrului *Ugrinus*, restituindu-l în drepturile sale ¹⁾.

Acest document este adus în chipul următor, ca argument contra existenței lui Radu Negru. Se identifică întâi pe *Ugrinus* cu Radu Negru (*Ugrinus*—*Negrinus*) și apoi se întreabă: ce motiv ar fi avut Radu Negru a se supăra pe Unguri și a trece munții, cind vedem că regele dă ascultare cererilor sale și, după cercetarea făcută, îi restituie atât *ducatul* Făgărașului cit și Simbăta? Unde rămâne *deci* loc, în același an, pentru al doilea duce român, Radu Negru din Făgăraș, care să fi întreprins coborîrea în Muntenia? Încheierea aceasta păcătuiește prin un singur punct, care o răstoarnă din temelie, anume prin identitatea, admisă oarecum ca înțelegindu-se dela sine, între posesiunea *Fugros* reclamată de *Ugrinus*, și *ducatul* Făgărașului al lui Radu Negru, și apoi dela identitatea posesiunilor se conchide la identitatea sau mai bine la neputința coexistenței acestor doi stăpîni. Dar mai întâi *Ugrinus* este arătat nu ca Român, ci ca neaș Ungur, fiul comitelui Baarch din familia Chak (Ciac) ²⁾. Apoi cine ne spune oare că *Ugrinus* ar fi reclamat, în dieta din Alba-Iulia, proprietatea *ducatului* Făgărașului? El spune numai că i s'a luat două posesiuni: Făgărașul și Simbăta, și cuvîntul *possessio*, în limba documentelor ungurești, are același înțeles cași cuvîntul românesc *sat*, *moșie*. Este chiar greu de admis ca să fi venit *Ugrinus* să reclame *proprietatea unui ducat*, mai ales cind obiectul celalalt reclamat de el alătura cu Făgărașul, era o simplă moșie, Simbăta, și ca să spună el despre un *ducat*, că

1) Teutsch und Firnhaber, *Urkundenbuch*, p. 167, 1291: „Magister Ugrinus, quasdam possessiones suas Fugros et Zumbuthel vocatas juxta fluvium Olth existentes, asserens a se indebite alienatas, sibi per nos reddi postulasset. Nos ab eisdem Nobilibus, Saxonibus, Siculis et Olachis diligenter inquiri fecimus qui quidem universi praedictae possessiones Fugros et Zumbuthely vocatas magistri Ugrini et suorum antecessorum esse et fuisse retulerunt“. Vezi și *Ist. Rom.*, vol. I, p. 503.

2) Teutsch și Firnhaber, p. 122, 1281: „magister Ugrinus Mihail Baarch filii“; p. 121, „filios Baarch de genere Chak“.

ar fi fost înstrăinat pe nedreptul, ca de o moșie ce ar fi fost vindută de un neproprietar. Făgărașul reclamat de magistrul Ugrinus nu are cu ducatul numit tot astfelu nimic altăceva comun decit numele. Este vorba în documentul din 1291, de *satul Făgărașului, care există și astăzi ca orașel, în comitatul ce s'a format din vechiul ducat cu același nume*, și această interpretare este cu atita mai firească, că alătura cu orașelul Făgărașul, întilnim *astăzi încă Sîmbăta de sus*, așa că regăsim și acuma alătura acele două moșii ale magistrului Ugrinus, pe care el le reclama dela rege, și ambele aceste localități sint așezate lingă riul Olt, precum le arată și documentul din 1291¹⁾.

Așa dar posesiunea Fugros a magistrului Ugrinus nu are nimic a face cu ducatul Făgărașului, din care a putut foarte bine să se coboare în Muntenia Radu Negru, precum nici acesta n'are nimic de împărțit cu magistrul Ugrinus, fiul lui Baarch.

Ba noi credem chiar a vedea în perderea posesiunilor sale de cătră magistrul Ugrinus, un efect al răzbunării lui Radu Negru, care înainte de a părăsi Făgărașul (ducatul), își vârsă focul asupra celor ce-i pricinuiseră neajunsuri, precum vom vedea că face răsvrătorul Bogdan, întemeietorul Moldovei, cu proprietățile lui Dragoș, fiul lui Gyula.

S'ar putea chiar presupune că turburările produse prin ieșirea Romînilor din Transilvania îndemnase pe rege a ținea cea mare congregație în Alba-Iulia, unde convocase și pe Valahi, și se ocupa de îndreptarea stării lor (pro reformatione status eorundem).

Din toate aceste argumente întemeiate parte pe fapte constante, parte dobîndite pe calea inducției individuale, adică a metodei particulare istoriei pe care noi am propus să se numească *inferență* ²⁾, rezultă o mare probabilitate că descălecarea Munteniei să se fi petrecut așa cum o expune tradiția.

Cît despre numele de botez al descălecătorului vedem că documentele li dau acel de Tugomir sau nu-l dau deloc ³⁾. Tradiția poporană îl cunoaște iarăși fără nume de botez, în Negru Vodă, pe cînd tradiția reprodusă de cronicari îl numește *Radu Negru*.

Asupra acestui nume există o pomenire a lui în un document cu mult posterior, al lui Matei Basarab din 1636, dat locuitorilor din Cîmpulung pentru întărirea unor privilegii, care hrisov al lui Matei Basarab, enumeră între alte hrisoave și pe „*hriso-*

1) Laurian, *Ist. Rom.*, Buc., 1878, p. 243, susține că Fugros ar fi ducatul Făgărașul. D. Pușcariu, *Ugrinus—1291*, în *Analele Acad. Rom.*, 1901, p. 8, e de părerea noastră, că Fugros și Zumbutel erau „comunele Făgăraș și Sîmbăta”. D. Pușcariu adaogă că ducatul Făgărașului ar cuprinde vr'o 80 de sate.

2) Asupra metodei *inferenței*, vezi a mea *Théorie de l'Histoire*, Paris, 1908, p. 465.

3) Negro voevodo, în Luccari; voevodul Negru, în doc. din 1352; marele Basarab Voevod, în inscripția dela Cîmpulung.

*vul strămoşului domniei mele, preluminatul și blagocestivul și de Hristos iubitorul Ion Radu Negru voevod leat 6800=1292*¹⁾.

Pentru a judeca dacă această arătare poate avea vre-o valoare, trebuie să cercetăm acest hrisov în legătură cu alte 7 hrisoave păstrate în copii la primăria de Cîmpulung. Aceste hrisoave sînt²⁾:

1) Un hrisov dela Radu Vodă, fiul lui Mihnea, din 1615, care scutește pe Cîmpulungeni de găleată, slujba domnească și de vamă, pentru toate vinzările și cumpărăturile ce vor vroi să facă; de asemenea mai prevede hrisovul, că nici domnul, nici vre-un boier sa nu poată moșteni vreodată o avere vacantă, ci s'o eie în stăpînire orășenii. Domnul să nu poată dărui nici o avere a orașului, ceia ce arată că pămînturile orășenilor nu erau domnești, ci aparțineau locuitorilor orașului încă dinnainte de descălecarea, proprietate pe care domnul nou venit în țară vroia să o respecte, pentru a nu-și înstrăina simpatiile locuitorilor. În caz cînd imobilul unui mort s'ar vinde pentru datorii, să nu fie nimeni volnic a-l cumpăra, afara de orășeni. Aceștia mai au apoi dreptul de a judeca ei înșii daraverile lor, și păstrează deplina proprietate asupra munților încunjurători orașului, care sînt anume enumerați. Hrisovul arată că aceste privilegii au fost dovedite de orășeni prin alte hrisoave vechi, unul dela *Mihail Voevodul* din 6900 (1392), altul dela *Vlad Vodă* 6947 (1439) și un al treilea dela *Vladislav Vodă* 6900 (1452).

2) Un hrisov dela Leon Tomșa din 1633, care repetează și întărește pe acel al lui Radu Mihnea.

3) Al treilea hrisov al Cîmpulungenilor este dat lor de Matei Basarab, în ziua de 12 April 1636, întărindu-le prin el niște *alte privilegii ce nu se văd în documentele lui Tomșa și Mihnea*, precum acela că oamenii de afară să nu fie învoiți să aducă vin în oraș și că orășenii să nu fie îndatoriți a da pitarilor, vinarilor, dijmarilor și tuturor celor ce umblă cu slujbe domnești, nimic alta fără numai un poclon de bucate. Aceste le întărește Matei Basarab: „pentrucă au văzut domnia mea multe hrisoave bătrîne și vechi făcute tot pentru așăzămîntul orașului, întâi *hrisovul strămoşului domniei mele, prea luminatul și blagocestivul și de Hristos iubitorul reposatului Io Radul Negru Voevod, leat 6800 (1292)*, și hrisovul lui *Mihail Voevod leat 6900 (1392)*, și hrisovul *Vladului Vodă, leat 6947 (1430)* și hrisovul lui *Vladislav Voevod, leat 6960 (1452)*“³⁾.

4) În același an Matei Basarab mai dă orășenilor și un al doilea hrisov, prin care le întărește proprietatea asupra munților orașului, referindu-se la aceleași documente ca în hrisovul pentru întărirea privilegiilor, și *amintind anume pe acel al lui Radu Negru din 1292*⁴⁾.

1) *Mag. ist.*, V, p. 338.

2) Conținute toate în *Mag. ist.*, V, p. 331—359.

3) *Mag. ist.*, V, p. 338.

4) *Ibid.*, p. 340.

5) Al cincilea document al orăşenilor din Cimpulung, este dat de Mihnea Vodă în anul 1659, repetind iarăşi întărirea privilegiilor amintite şi enumerind între hrisoavele vechi, pe baza cărora le incuviinţează această favoare, *hrisovul lui Radu Negru Voevod din 1292*, şi acel al lui *Mihail Voevod din 1392*.

6) Al şeselea document porneşte dela Gheorghe Ghica din 1660.

7) Al şeptelea dela Grigorie Ghica din 1672.

8) Al optulea dela Gh. Duca din 1682, şi aceste trei din urmă referindu-se, pentru întărirea privilegiilor, la *hrisovul lui Radu Negru din 1292*.

Originalele acestor hrisoave au dispărut, şi ele sînt păstrate numai în nişte copii ce se află la primăria de Cimpulung. Critica lor externă este deci peste putinţă de făcut, şi ne rămîne de stabilit autenticitatea lor numai pe criteriile interne. Aceste însă vorbesc numai decît pentru existenţa lor reală, şi nu pot admite nici într'un chip plămuirea lor.

Intr'adevăr, dacă ele ar fi fost plămuite, ar trebui ca atît domnii, dela care se spune în ele că porneau hrisoavele cele vechi, cit şi datele lor, să corespundă cu *arătările cronicilor* mai mult sau mai puţin cunoscute ale Munteniei; căci de sigur falsificatorul se va fi îngrijit a da o aparenţă de adevăr operei sale, şi trebuia deci să bage de samă a nu atribui documente, unor domni ce nu ar fi existat sau nu ar fi domnit la datele indicate în ele. Ei bine! tocmai aceasta nu se întimplă. Atît numele domnilor cit şi data documentelor emanate dela aceştia, *nu corespund de loc cu şirul domnilor conţinut în cronicile Munteniei*. Critica istorică pe care o vom face mai la vale, la istoria Munteniei, va dovedi însă că şirul domnilor conţinut de cronicari este inchi-puit, şi documentele vor stabili pe un altul, care tocmai *corespunde pe deplin cu datele şi domnii citaţi în hrisoavele Cimpulungului*. Aşa unul din hrisoavele vechi, este dat ca dela *Vlad Vodă* din 1439. Cercetînd cronicile Munteniei, aflăm că dela 1427—1445, este arătat ca domnind unul Vladislav Vodă, pe cînd documentele contimporane ne arată ca domn între anii 1430—1446 pe Vlad Vodă Dracul. Şi mai clar reiesă adevărul existenţei actelor vechi, citate în documentele Cimpulungului, la actul din 1452. Acesta este arătat ca pornind dela *Vladislav Vodă*. Cronicile pun însă să domnească dela 1445—1460 pe Radu cel Frumos, pe cînd documentele contimporane ne arată, ca domn în acel an, într'adevăr pe Vladislav al III-lea 1452—1456¹⁾.

Dovada însă cea invederată şi nerăsturnabilă a autenticităţii documentelor Cimpulungului, şi deci şi a existenţei documentelor vechi pe care ele se întemeiază, stă în împrejurarea că toate pomenesc despre un document al lui *Mihail Voevod din 1392*. S'ar părea la prima vedere, că tocmai aici s'ar descoperi dovada falsificării, intrucît este cunoscut că dela 1386—1418 domneşte Mircea cel Mare, prin urmare nu ar fi loc pentru un Mihail Voe-

1) Căpit., *Mag. ist.*, I, p. 99; Cron. anon., *ibidem*, IV, p. 234.

vod în 1392. Astăzi însă după descoperirile nouă care se vor analiza și expune mai la vale, se știe că acest Mihail Voevod era fiul lui Mircea, și este știut că domnii români obișnuiau a-și întovărăși la domnie pe fiii lor încă din timpul domniei lor.¹⁾ Cronicarii nu cunosc existența unui Mihail Voevod ca fiu al lui Mircea ; cu atât mai puțin îl fac să domnească la 1392, ci arată îndată după moartea lui Mircea cel Mare, ca urmaș în tron pe Vlad Tepeș. Ei dau pe unul Mihail Voevod de predecesor al lui Mircea, îndată după Radu Negru²⁾.

Ne întrebăm acum : fost-a falsificatorul documentelor Cîmpulungului un istoric care cercetase încă de prin secolul trecut documentele țării, încît putuse determina cu acea precizie matematică șirul domnilor și data domniei lor, așa ca să corespundă în totdeauna cu realitatea ? Intrucît o asemenea ipoteză cade prin ea însăși, nu ne rămîne altăceva de admis decît că niște documente care constată fapte istorice adevărate, în contra cronicarilor care le arătau greșite, nu pot fi decît ele înșele oglinda adevărului.

Mai adăugim încă observația că hrisoavele cele două dintâi ale lui Radu Mihnea și Leon Tomșa, nu pomenesc din documentele vechi, decît pe acel din 1392 dela Mihail Voevod, pecind dela Matei Basarab înainte începe a se ivi și documentul ce ne interesează, din 1292, al lui Radu Negru. Apoi dacă s'ar fi falsificat aceste documente, pentru ce nu ar fi pomenit falsificatorul existența hrisoavului fundamental din 1292, chiar în hrisoavele lui Radu Mihnea și Leon Tomșa, și ar fi început a-l menționa numai dela acel al lui Matei Basarab înainte ? Această împrejurare ne face să credem că orașenii, cînd s'au infățîșat la acei domni dintâi, nu posedau încă documentul original al privilegiilor lor, acel dela Radu Negru, pe care îl descoperiră abia în timpul domniei lui Matei Basarab, cînd îl aduseră spre a dobîndi și pe baza acestui act străvechiu întărirea drepturilor lor. Aceasta este cu atât mai firesc de admis cu cît am văzut, că Matei Basarab care consultase și documentul lui Radu Negru, adăoge pe lingă privilegiile confirmate de predecesorii săi, Radu Mihnea și Leon Tomșa, *încă și altele pe care el le descoperi în documentul cel în urmă infățîșat*, și pe care ceilalți domni nu le putuse întări, nefiind amintite în documentul lui Mihail sau în acele ale lui Vlad și Vladislav Vodă. Odată însă cu autenticitatea documentelor Cîmpulungului, reiesă și existența adevărată a hrisoavelor vechi amintite în ele, între care se întilnește și documentul dela Radu Negru ; căci, cum am spus-o, potrivirea datelor acestor documente cu domnii ce într'adevăr se constată

1) În ed. I admisesem după Melhisedek, *Mitropolitul Gr. Tamblac*, în *Rev. p. istorie* a lui Gr. Tocilescu, III, 1884, p. 27, că în acest an Mircea fusese prins de Turci și surgunit la Brusa. Gr. Tamblac însă pune acest fapt după lupta dela Nicopoli în 1396, și deci nu se poate raporta la 1392, chiar dacă ar fi să-i dăm credință.

2) *Mag. ist.*, I, p. 87, și IV, p. 233.

documental că au domnit la acele date, și care domni sînt tocmai necunoscuți cronicilor, exclude orice puțință a plămuirii hrisoavelor nouă, și tot odată a închipuirii acelor vechi citate în ele. Prin aceasta însă existența unui vechiu document dela Radu Negru dat Cîmpulungenilor (unde tocmai tradiția pune descălecarea acestui domn și unde zidirea bisericii ce i se atribuie tot de tradiție, vom vedea că într'adevăr a avut loc) este pusă mai pre sus de îndoială, și deci adeverește și existența dă-tătorului acelu hrîsov, al lui Radu Negru, întemeietorul statului muntean.

Atît tradiția cît și documentul eliberat de Radu Negru locuitorilor din Cîmpulung, arată că descălecarea a trebuit să se facă pe la 1290—1292, concordînd, cum vom vedea, cu revoluția făcută de Romîni din Ardeal, contra apăsării bisericii catolice.

În potriva acestei date, și prin aceasta însăși în potriva afirmării tradiției pecit și a documentelor analizate mai sus, pare a se opune o altă fîntînă, tot atît de predică de credință, o inscripție.

Matei Basarab rezidește biserica cea veche din Cîmpulung, spunînd în inscripția pe care el pune să o sape în piatra amintitoare, că el a ridicat iar din ruine vechea biserică a lui Radu Negru, pe care acesta o înălțase la anul 1215. Iată inscripția pusă în biserică, în limba romînă: „În zilele dulcelui creștin Matei Basarab Voevod și Gospozsya ego (și doamna lui) Elena, domn în țara romanească și întru moșia lui care este dintru Ungaria descălecată, adică început-au a scrie de această sfîntă dumnezească biserică, ce este hramul Vladycitzie naszei bogoroditzie i prisno dievy (templul stăpînii noastre născătoare de Dumnezeu și pururea fecioară) Maria, s'a început și s'a zidit și s'a sfîrșit de prea iubitorul creștin Radu Negru Voevod, carele a fost din început descălicător țării romînești, și din început a fost zidit această sfîntă dumnezească biserică, cînd a fost cursul anilor dela Adam 6723 (1215), și tot a stătut în bună pace pînă în zilele creștinului Alexandru Voevod Iliăș, întru a doua domnie, cînd a fost cursul anilor dela Adam 7136 (1628); atunci întru aceeași vreme s'a surpat din voia lui Dumnezeu, în ziua sfîntului Ilie proorocul, la mează-noapte. Matei Basarab socotit-a ca un domn bun și milostiv, ca să rîdice și să facă această sfîntă și dumnezească biserică, și ispravnic a fost după lucrul acestei sfînte și dumnezești biserici Socol Clucerul de Cornățeni, și s'a început această dumnezească biserică din fața temeliei în luna lui Iunie 22 de zile, cînd a fost leatul dela Adam 7143 (1635), și s'a sfîrșit în luna lui August în 20 zile leatul 7144 (1636)¹⁾).

Inscripția spune deci că Matei Basarab reînălță pe vechile temelii (de oarece clădirea lui se începe din fața temeliei) bise-

1) Reprodușă de Hasdeu, *Ist. crit.*, p. 134. A doua inscripție cu același conținut este pusă în pridvorul bisericii.

rica lui Radu Negru, care se surpase cu 7 ani mai înainte. Ruinele ei trebuiau să fi fost încă în picioare când a rînduit Matei Basarab pe clucerul Socol să pue la cale rezidirea ei. Vechia inscripție trebuie deci numai decit să fi fost regăsită. De aceea nu se poate primi ca Matei Basarab, sau mai bine Socol, să fi iscodit cele raportate în inscripția lui, ci ele nu sînt, în ceia ce privește biserica de mai înainte, decit reproducerea vechii pisăunii. Cum se face însă că data zidirii bisericii lui Radu Negru se pune la 1215, pe cînd documentul cercetat și *cunoscut lui Matei Basarab, în momentul cînd punea să se sape piatra amintitoare, arăta lămurit data de 1292 ?*¹⁾

Dacă Matei Basarab ar fi pus să sape el însuși inscripția, atunci o asemenea contrazicere ar fi izbitoare; dar este de observat că săparea inscripției s'a făcut de un meșter, și că clucerul Socol care era însărcinat cu privigherea lucrărilor, se afla foarte probabil la Cîmpulung în ziua de 12 April 1636, cînd Matei Basarab cerceta documentul lui Radu Negru în divan la Tîrgoviște.

Este aproape de admis că clucerul Cornățanu să nu fi cunoscut data indicată în document despre domnia lui Radu Negru. Dacă luăm acuma în privire că inscripția pusă de Radu era atuncea veche de aproape 350 de ani, ea trebuie să fi fost cam stricată, încît o citire falsă a datei de către cioplitor este admisibilă, cu alita mai mult că cele două ultime litere slavone ale cifrelor 6799 (1291) și 6723 (1215) pot fi ușor în cazul unei ștergeri a br parțiale, luate unele drept altele. Data de 1291=6799 se scrie în numerația cirilică

iar cea de 1211=6723

ГѢУР

Dacă numai prin faptul deteriorării pietrei s'a adaos o dungă dedesubtul lui *У* și s'a șters partea inferioară din dreapta lui *О*, atunci meșterul cioplitor a putut prea ușor să se înșele și să cetească 6723 în loc de 6699. Iată deci cum se explică această aparentă contrazicere.

Dir toate cele analizate până aici, rezultă cu siguranță următoarele fapte:

1) *Țicem cunoscut lui Matei Basarab, de oarece în inscripția din pridvor s'a adaugă, pe lângă cele cuprinse în inscripția din biserică, și cuvintele: „Așșderea și orășenii s'ă nu deie vamă de ce vor vinde, după cum ier-tați au fîst de reposatul Radu Negru voevod și cum scrie în cărțile cele bătrîne“.*

Că tatăl lui Alexandru Basarab, domnitor adevărat al Munteniei din anul 1330, se numea Tugomir; că domnișe și el în Muntenia și că purta și epitetul de Negru Voevod, cunoscut și tradiției populare, cum se vede aceasta din numele cetății lui Negru Vodă.

Pe lângă aceste fapte sigure mai adăugăm ipoteza că acest Tugomir Negru Voevod se coborise din Transilvania și anume din Făgăraș, fapt nedovedit documental, însă scos prin inferență din înființarea orașului Cimpulung și așezarea aici a capitalei țării nou întocmite; din zidirea unei mari biserici; din încuviințarea de privilegii locuitorilor acestui oraș; din epitetul purtat de fiul său Alexandru de Cîmpulungeanul și din înmormintarea acestuia în biserica din Cîmpulung; nu mai puțin din numele de Muntenia și de Ungro-Valahia date Țării Românești; din stăpînirea din partea primilor voievozi munteni a ducatelor Făgărașul și Amlașul din Transilvania. Numele însă românesc al descălecătorului era Radu, pe cînd cel slavon era Tugomir, ambele aceste adaose cu epitetul de Negru.

Care a fost însă cauza acestei destărări a Romînilor transilvăneni, care-și lăsau căminuri și averi pentru a căuta în depărtare adăpostul traiului?

Și aici găsim un răspuns tot ipotetic, scos din fapte tot prin argumentare.

Apăsarea ungurească ce împinse pe Romîni a se răspîndi către cîmpiile Munteniei și Moldovei, nu avea la început un caracter politic. Pe la capătul veacului al XIII-lea, epoca descălecării, Romîni de peste munți erau încă departe de a fi reduși în starea aceia de ilofi în care îi aflăm gemind mai tîrziu. Ei nu perduseră acele garanții de care rămăseră înconjurați pînă prin veacurile al XIV-lea și al XV-lea. Erau încă o națiune cu drepturi recunoscute de stăpînii ei, nu o turmă de robi degradată și înjosită. Iobăgia mai ales, starea normală a Romînilor ranscarpatini de mai tîrziu, era necunoscută, și ei erau constituiți în comunități militare, îngrădite de privilegii potrivite cu insensătatea rolului pe care îl îndeplineau¹⁾.

Dacă însă nu găsim în starea politică a Romînilor din acele timpuri motive care să-i fi împins a-și lăsa vatră, moșie și avere pentru a căuta aiurea scăpare și adăpostire, starea lor religioasă ne arată că ei au trebuit să facă o asemenea jertfă și s'o aducă pe altarul Dumnezeirei, ca buni și cucernici creștini. Și Dumnezeul lor le ajută; căci în văile larg deschise către cîmpia în care ei se coborîră, Romîni putură să se întindă neîmpedecă, să deie naștere unor formațiuni ieșite din propriul lor caracter și să dezvolte, mai mult de cum era cu putință în țara unde fusese subjugați, cuprinsul sufletului lor.

Papii, neconținut la pîndă pentru a-și lăți autoritatea, după

1) Vezi *Ist. Rom.*, Vol. I, p. 491 și urm.

ce puseră sub piciorul lor întregul Apus, își îndreptară privirile și asupra Răsăritului, unde și aice erau popoare multe și bogate, din a căror supunere ei puteau trage însemnate foloase. Căci să nu credem că numai motive spirituale împingeau pe papi, cași pe alți pristavi ai bisericii creștine, la neîncetata sporire a stăpînirii lor. Elementul omenesc, cu patimile și egoismul său interesat, a fost pirghia cea mai puternică care a însuflețit în totdeauna prozelitismul, și dacă agenții nemijlociți ai acestei întinderi, misionarii și ordinele religioase, erau poate recrutați între oamenii cei curați cu inima și duhul, nu era tot astfel și cu cei care îi trimeteau, și care urmăreau sub masca religiei scopuri de lumească dominare,

Ungurii se întorsese din început la creștinismul răsăritean. În curînd însă silințele papilor îi desbinară de acea biserică și-i alipiră către a lor; călugării și episcopii italieni umplură Ungaria; limba latină se introduse în biserică și dregătoriile lor, și statul ungulesc, atît de asiatic-oriental prin elementul său poporan, începu a gravita către Apus prin religia la care se închina. Sfîntul Ștefan este privit de Unguri ca întemeietorul acestei îndreptări nouă în viața poporului maghiar. De îndată ce papii ciștigară la planurile lor un popor energic, și care în acele timpuri de barbarie plătea mult în cumpăna istoriei, ei vroiră să se slujească de dînsul pentru a întoarce la creștinismul catolic și alte neamuri cu care Ungurii veniau în atingere. Astfel papii prin mijlocirea arhiepiscopului ungulesc, înființează în țara locuită de Secui, încă înainte de anul 1096, episcopia Milcovului, pe care o prefac la 1228 în acea a Cumanilor, și la anul 1234 papa Grigorie al IX-lea invită prin o scrisoare pe regele Ungurilor Bela al IV-lea, ca să aducă la adevărata cunoștință de Dumnezeu pe poporul valah, care ar locui în acea episcopie și despre care ar fi aflat că în loc de a primi sfintele taine dela episcopul catolic al Cumanilor, ar asculta de niște pseudo-episcopi de ritul grecesc. Il roagă să pună mai curînd în lucrare făgăduința ce i-a dat și să silească pe numiții Valahi a primi un episcop catolic¹⁾. Deși în această scrisoare este vorba de a întoarce la catolicism pe creștinii schismatici din episcopatul Cumanilor care se întindea mai mult dincoace de munții, prin Moldova sudică, putem infera cu atît mai mult, că regele își dădea toate silințele pentru a întoarce la această religie pe schismatici, adică pe Romnii care se aflau și dincolo de piscuri, sub domnia lui nemijlocită. Această îndatorire de a întoarce la catolicism pe toți schismaticii împărăției sale reiesă chiar din jurămîntul regelui Bela al IV-lea (1235—1270), care conținea făgăduința de a „aduce la biserică

1) Adăogim către locurile raportate în Vol. I, p. 554, și următoarele rînduri din bula papală din 1234, al cărei început l-am reprodus acolo: „Cum autem tu tanquam princeps Catholicus juramento promiseris te omnes inobedientes, Romanae ecclesiae in terra tua ad obediendum eidem ecclesiae impulsurum, ac viva voce promiseris quod praefatos Valachos compelleres ad recipiendum episcopum“.

romană pe toți creștinii și pe *închipuiții creștini* care s'ar afla în țările supuse jurisdicțiunii sale, precum și din acele pe care cu ajutorul lui Dumnezeu le-ar supune de atunci înainte ¹⁾).

În nenumărate rânduri sosesc de aceste îmbieri ale papilor către regii ungurești. Între altele aflăm că în anul 1279 papa Nicolai al III-lea invită pe tot clerul și poporul Ungariei să deie ajutor legatului său pentru a alunga pe schismatici (numele religios al Românilor în tot decursul istoriei ungurești) din hotarele țării lui. Regina mămă a minorului rege Vladislav Cumanul, Elisabeta, se grăbește a răspunde capului bisericii catolice, că va îndeplini dorințele lui ²⁾).

În timpul domniei regelui Vladislav Cumanul (1272—1290) prigonirile îndreptate contra păgînilor, ereticilor și schismaticilor iau un caracter de tot ascuțit și provoacă între altele o revoltă a Cumanilor, cu care Ungurii trebuie să lupte la localitatea numită *Houd*; apoi desțararea întregului popor al Cumanilor pe care mai mulți slujbași regești îi bat în Moldova și-i readuc îndărăpt. Această împrejurare s'ar fi petrecut pe cînd Vladislav Cumanul care venise la tron fiind minor, era încă copil; deci puțin după 1272 ³⁾). Puțin timp după aceea regele el însuși, îmbrățișînd credințele eretice ale Cumanilor, din a căror viață dinșul se cobora, atrage asupra capului său toate furiile bisericii catolice, și papa ia cele mai energice măsuri pentru a readuce pe de o parte pe rege la credința adevărată, pe de alta pentru a stîrpi din Ungaria toate ereziile aflătoare în ea și care amenințau să ademenească chiar pe regii cei până atunci atît de credincioși ai Ungariei. El muștră cu mare asprime prin o scrisoare pe Vladislav, pentru părăsirea adevăratei credințe; cere ajutor dela Rudolf de Habsburg, împăratul Germaniei, spre a readuce atît pe rege cît și pe ereticii din Ungaria la catolicism; predică chiar o cruciată contra Saracenilor și a ereticilor din Ungaria, prin un legat al său trimis la fața locului, și în sfîrșit cere dela banul Sclavoniei și dela voevodul Ardealului ca să deie mină de ajutor legatului apostolic contra Cumanilor, Saracenilor, *schismaticilor* și ereticilor ⁴⁾).

1) 1234. „Nos Bella universos hereticos et alios Christianos qui relicta fide Christianitatis ad superstitionem Ismaïlitarum vel Judaeorum pervertuntur quocunque nomine censeantur et *fictos Christianos* de terris nostris bonae fide studebimus pro viribus extirpare et eos qui Romanae ecclesiae in terra nostra sunt inobedientes iuxta ritum uniuscuiusque nationis qui non sit contra fidem catholicam, compellemus obedire Romanae ecclesiae“. Hurm., *Doc.*, I, p. 128. Tot așa ordonă și Vladislav Cumanul, 1279. Hurm., *Doc.*, I, p. 425.

2) Theiner, *Mon. Hungariae hist.*, I, p. 344: „sed vobis assistentibus dicto legato fides ipsa *fugatis scismaticis* gloriosum dilatetur“. Comp. răs-punsul Elisabetei, idem, p. 347. Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 435 și 436.

3) Fejer, V., 3, p. 409, 1288: „praeterea cum pro reducendis Cumanis qui clandestine de regno nostro aufugerant, de finibus et terminis Tartarorum, quos nemo predecessorum nostrorum peragraverat, ultra alpes collecta multitudine baronum et nobilium regni nostri accessissemus.“ Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 484 și 1290. Ibid., p. 502.

4) Theiner, *Mon. Hung. hist.*, I, p. 364, 1290: „Nicolaus episcopus nobilibus viris Iohanni, Nicolao et Henrico filiis Henrici banis Sclavoniae et

Prigonirile îndrumate de papă prin asemenea măsuri provoacă o *răscoală a Românilor* (truculenta saevitia schismaticorum) chiar în anul 1290, care se vede că avu de rezultat desfășurarea unei părți din ei, care trecu în Muntenia peste munții Făgărașului, precum Cumanii trecuseră peste acei ai Moldovei. Cumanii fură urmăriți, prinși și aduși îndărăpt. Rominii rămaseră de-ocamdată nesupărați, din pricină că tocmai atunci, întimplindu-se să moară regele Vladislav Cumanul, se produsură în Ungaria niște turburări pentru alegerea urmașului său, care opriră pe apăsători a se lua după apșați. Papa se îngriji foarte mult de răscoala Românilor. El dojenește, prin bula care raportează acest fapt interesant, pe arhiepiscopul de Cluj, „că nu i-ar fi raportat dacă turburările *de curînd întimplate* ar fi încetat odată cu moartea regelui Vladislav, sau dacă mai urmează încă¹⁾).

Iată deci cum ne pare că se poate apropia de adevărata desfășurare a împrejurărilor prin care a trecut descălecarea Munteniei atit ca fapt cit și în privirea cauzei ce a produs-o. Dar cum am mai spus-o, chestia rămîne numai în domeniul probabilității și al ipotezei. Fără a putea pretinde nimenea altăceva, decit la o apropiere de adevăr mai mult sau mai puțin strînsă, în această privire, credem că tot ipoteza descălecării statului muntean de cătră niște Romîni coborîți din Făgăraș trebuie să aibă precădere.

A. D. Xenopol

nobili viro Rolando voivode ultrasilvanus eiusque fratribus... contra *scismaticos et ereticos*, qui de diversis mundi partibus... usque cohortari. Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 494. Celelalte bule, toate din același an 1290, idem, I, p. 495—499.

1) Theiner, ibidem, I, p. 374, 1291: „Occurrit sensibus nostris non immerito admirandum quod de statu regni et *novitatibus* plurimis inibi subsecutis nihil ad apostolice sedis notitiam perduxisti et precipue cum nonnunquam retroactis temporibus dispendia gravia et iacturas que diversis et provincia Colocensis incolis intulit *truculenta saevitia scismaticorum* et etiam paganorum post praefati tamen Regis obitum, utrum huiusmodi malâ periculosa evenerint aut invaluire noscantur... mullatim expressisti“. Este evident că, pentruca papa să mustre pe arhiepiscop despre neraportarea *noutăților*, trebuie să se fi întimplat o răscoală chiar atunci, pe lîngă altele de mai înainte. Comp. Hurm., *Doc.*, I, p. 509.

BORDEENII

(sfirșit).

După o săptămână se domoliră ploile, dar vremea rămase tot umedă. Picle alburii stăpîneau întinderile; soarele nu se mai arăta, parcă trecuse în alte zodii, să lumineze alte lumi. Prin jurul curții, bordeenii umblau călări, ducînd vitele la adăpat și întorcîndu-le înapoi în șoproane. Pe la hambare și coșere, slujbașii umblau greoi, cu sumanele înflorite de bura negurilor. Numai glasul lui Faliboga răzbătea cu putere prin toate dosurile, și iapa lui albă umbla la trîp pe cărări glodoase.

Niță Lepădatu stătu o zi întreagă la hambare, ca să aleagă opinci pentru dinsul și pentru flăcăușii de supt ascultarea lui și ca să tocmească cojoacele cu Isailă cojocarul. Erau acolo clădite piei peste piei de oi, și opinci, — și un miros greu de seu. Stăteau pe podina uscată, între cojoace, și pe ușa larg deschisă în două părți se vedeau depărtările nedeslușite și fumurii.

Isailă, Țigan bătrîn și chel, cu obrazul negru și cu mustața și barba albă, sfătuia încet, stînd grecește și împungînd repede cu acul în pielea de oae.

«Eu, flăcăule, zicea el, am fost rob la cuconu' Iordache, tatăl boerului ist tînăr. Da' ședeam pe-atuncea încolo, la Moldova, la alte moșii... Pe-atuncea erau vătavi de robi—și ne bătea cu harapnicul și ne ținea la muncă de ne trecea os prin os...

— Am auzit că pe-acolo-s sate multe și dese... întrebă Niță, întinzînd în mini opincile galbene.

— Hei, pe-acolo is altfel de gospodării... da... Pe-acolo fiecare casă cu grădina ei, și cu gardul ei... Pe-aici nu-i nimica, numa' goliște în toate părțile. Pe-aicea în vremea veche a fost țară tătărăscă... Iaca, și Anton, morarul, tot așa spune...

— Și era bogat tata boerului nostru? » întrebă Niță.

Țiganul își ridică albul ochilor și clătină din cap:

«Cumplit!—Moșii, și vite, și multă argățime... și curți mari —la Avrămeni. Ș'a avut el cinci băeți și patru fete... Și la toți le-a dat zestre cite-o moșie.—Da' era strașnic gospodar cuconu' Iordache. Era un om mare cu mustața groasă... Toată lumea

se temea de el. Și cucoana Profirița tremura, cînd se minia boerul cel bătrîn... Cuconu' Iordache a avut vîtaf la Avrămeni pe unu' Neculai Arnăutu... Era vrednic și rău—ia așa cum îi Fali-boga al nostru... Ș'apoi în vremea lui și Neculai Arnăutu fusese hoț de codru și-și făcuse și osînda, la ocne... L-a scos boerul și l-a adus pe moșie, ca să mai îngrozească oamenii.. că și pe vremea aceia oamenii erau mai leneși...»

Țiganul privi în depărtări pe ușa deschisă,—parcă din neguri chema amintirile. Lepădatu, c'o custură ascuțită, tăia curele pentru opinci.

«Eu, zise iar Isailă, pe mezinul boerului, pe cuconu' ista Jorj, l-am purtat în brațe și i-am spus povești, și l-am învățat la călărie... Pe-atuncea eram mai tînăr. Acù a crescut el mare, și eu am scăzut, da' și-a adus aminte, și m'a luat supt aripa lui. Păcat numai că-și petrece tinereța prin așa singurătăți... El îi om tînăr,—și tinereța își are ale ei... Aici ești ca la o săhăstrie. Incaltea eu, înțeleg, că eu mini poimîni m'oiu duce să mă 'ntilnesc cu Țiganii și cu cojocarii de-acù o sută de ani,—da' el, boer în floare... Lui altfel i se șade, și altfel i se cuvine...»

Afară, lingă ușa, se auziră pași ușori și glasuri de femei.

«Cine-i?» întrebă încet, mai mult în sine, Isailă. Amîndoi ridicară capetele.

Intrară scuturîndu-se de glod «călugărița» dela curte și Marghiolița lui Tentea. Un pas rar și mai greu le urma, și deasupra capetelor lor îmbodolite răsări șapca veche și luleaua lui Anton Neamțul, și barba lui uriașă, fuior amestecat de fire roșcate și albe.

«Hei... murmură încet Isailă... Ia noi vine lume... Are să fie oleacă de sandrofie!...»

Călugărița dădu repede din cap.

«Buna ziua... Ce mai faceți?...»

— Sărut mina.. sărut mina... mormăi în barbă Isailă.

— Ia și noi, mai pregătim lumea de ernatic...» zise Nița zîmbind și privind spre Marghiolița.

Neamțul Anton își trecu luleaua dintr'un colț de gură în altul, și se așeză pe un morman de piei de oae. Dădu numai din barbă și-și mișcă luleaua în jos, și mormăi ceva gros.

«Gutborgă! gutborgă!» zise rîzind și dînd din cap spre el Isailă cojocarul.

Neamțul zîmbi și el și-și scoase luleaua din gură. Vorbea stricat romînește :

«Ce mai faci, Isail?...»

— Ce să fac, domnule Anton? Cos cojoace...

— Bun, bun...» dădu din cap Neamțul și-și puse iar luleaua în gură.

Madama călugărița își tremură repede capul și grăi ascuțit :

«Moș-Isailă! sint aici niște blăni de vulpe aduse de domnu' Anton...»

— Este, este... dădu din cap Neamțul.

— Sint... răspunse cojocarul. Le-am grijit eu cum trebuie... Numai cațaveică să-ți faci din ele...

-- Le-am pușcat eu pe toate... mormăi Neamțul de pe pieile de oae.

— Adică ai pușcat hulpile, și eu am îngrijit pieile... adăose Isailă.

— Gut, gut...» făcu Anton cumpănindu-și luleaua.

Moș-Isailă puse la o parte cojocul pe care-l cosea și se ridică gemind dela locul lui. Trecu în colțuri întunecoase și scoase dintr'un cotlon pieile de vulpe. Le aduse la lumină și le întinse în fața călugăriței. În lumina leșetică luceau în ape roșcate și alburii.

«Au fost frumoase dihăanii... zise încet cojocarul.

— Să mi le-aduci la curte...» grăi repede, tremurindu-și capul, călugărița. Apoi se așază pe o baniță întoarsă cu fundu'n sus. Marghiolița rămase lingă ea în picioare, în sumanu-i cenușiu, cu broboada neagră umbrindu-i ochii.

Neamțu' sta gânditor. Deodată, cașicum pînă atunci tot ar fi vorbit, mormăi :

«Eu zic așa : boerul nostru face bine că se însoară...

— Cum ? se însoară ? întrebă Isailă, cu uimire.

— Iaca așa, fosti repede călugărița, așa zice domnu' Anton. A fost cu boeru' la tirg înaintea ploilor pentru niște tirgueli de ferării...

— Am fost tocmai la Botoșani... mormăi Anton.

— Da. Ș'acolo s'a uitat el, a ascultat, a fost pe la niște boeri... ș'a înțeles că cuconasu' se însoară...»

Pe fața palidă a călugăriței, în ochii negri, parcă tremura o umbră de neliniște și de ciudă.

«Și cu cine mă rog ? întrebă Isailă trăgîndu-și pe genunchi cojocul la care lucra.

— Este un boer mare și bogat... gemu domnu' Anton. Il chiamă pe dinsul cuconu' Ionașcu... are moșie la Văleni... cinci mii fălci de pădure... și numai o ducă are...

— Apoi atuncea-i cuconu' Ionașcu Razu—care venea, în vremea cînd știu eu, la Avrămeni, la boerii noștri... Il știu eu. Am văzut și pe duducuță, cînd era mititică... și subțirică, subțirică, și bălae...

— Vra să zică știi cine-i... și tot e adevărat ! murmură călugărița plecîndu-și ochii în pămînt.

— Ii știu, îi știu, urmă vesel cojocarul, da' cuconu' Ionașcu trebuie să fie bătrîn tare... Și cucoana știam c'a murit...

— *Ia-ia!* mormăi Neamțul. Cucoana bătrînă nu este... da' este duducuță *fain-fain* și dulce ca o floare...

— Hm... vra să zică ne vine stăpînă...» zise călugărița zîmbind ciudat și privind în lături spre Niță Lepădatu.—Flăcăul tresări, la săgeata ochilor ei ; se gîndea la altceva.

Marghiolița vorbi cu jumătate de glas :

«Mie-mi pare bine că ne vine stăpînă tinără...

— De ce? o întrebă călugărița ridicînd repede ochii spre ea.
— Nu știu... da' așa parcă-mi vine mie în gînd... că are să se schimbe pe la noi...

— De schimbat se schimbă dacă vine... zise Isailă. Unei ducuci tinere ca aceia îi place o curte mîndră, și grajduri cu cai de lux... Ș'a răsădi boerul și flori și copaci pentru dinsa...

— O, ia, mormăi Neamțul, trebuie și trăsura cu *glanț*...

— Așa-i, așa-i... adăogi vesel cojocarul, cătră madama dela curte.

— Dacă-i domnișoară nobilă, cum are să trăiască în pustietatea aceasta?... întrebă cu oarecare oțărîre călugărița. Aici cine poate trăi? Aici nu-s petreceri, aici nu-i muzică, nu-i teatru, ca la un oraș mare... Eu știu, eu am trăit altfel... Eu am trăit la Iași...»

Ceilalți o ascultau, uimiți dintr'odată. «Așa trebuie să fie...» murmură cu părere de rău fata humelnicului.

Călugărița își arată dinții răutăcioși:

«Așa este... Numai eu nu știu cum mi-am putut închide viața aicea...»—Apoi avu un ris vesel și privi iar pe flăcău: «Dumneata ce zici, Niță?»

— Dă, eu știu? Mă gîndesc că dacă-s tineri, și li-s dragi, le-a plăcea ș'aicea...»

Călugărița îl privi lung cu un zîmbet ciudat. Marghiolița se întoarse în loc, cu obrazu'n umbră și începu a cerceta hambarul plin. Își trase încet broboada pe gură, și oftă.

Madama se ridică repede dela locul ei, ca o ramură scăpată din încordare.

«Apoi, moș-Isailă, ia să iei vulpile și să mergi pînă la curte... Da' învălește-le cu ceva...»

— Merg, merg... răspunse Isailă, dînd la o parte cojocul.

— Și dumneata, Niță, abate-te deseară, ori mini pe la mine... Am a te ruga de un lucru...

— Bine», răspunse Niță uitîndu-se nedumerit la curteancă. Se ridică și domnu' Anton.

«Mă duc și eu să pornesc moara, mormăi el. Am venit să mai vorbim puțintel și să fumăm o pipă,—acum mă duc...»

— Da' tu nu mergi?» întrebă călugărița pe fată.

Marghiolița se trase îndărăt și zise repede:

«Nu; eu mă duc acasă... M'a fi așteptînd tătucu...»

— Bine, da' vezi de mai dă pe la curte...»

Își întoarse spre lumină obrazul palid și ochii negri și eși iute, cu mișcări mlădioase. Moș Isailă încarcă în spate blănușile de vulpe și se luă după ea rar, plecat din șale. «Hm! mormăi el... am să mă duc să 'ntreb și pe Faliboga... Pe urmă dacă nu i-oiu spune ș'o afla, se holbează urît la mine...»

Neamțul se gîndea la ceva, și murmura neînțeleș pe lîngă ciubuc; eși tîrlîndu-și ciubotele grele. Din ușă, își întoarse barba mare, și zise cu mirare: «Ce mai faci tu, Niță Lepadat?...—Mai vină la moară... stăm de vorbă... De cînd rămas fără babă,—urît mare și plictiseală... Ah! La bunăvedere!...» Și se duse pîcînd din lulea.

În hambar se făcu tăcere, și parcă crescă puțintel lumina leșietică.

Niță se sculă sprinten dela locul lui și se apropie de fată. Ii zîmbea cu dragoste, și voi să-i cuprindă o mină. Marghiolița își ridică broboada de pe ochi și-și descoperi fața. Se trase repede îndărăt; îl privi sperioasă.

«Bădică, vorbi ea grăbit, să nu te duci la curte...»

Lepădatu își lăsă minile în jos și o privi cu luare-aminte.

«Dar ce este?» — Fetei îi veniră lacrimile în ochi.

«Nu te duce, Niță... Acum am văzut eu ce inimă are călugărița dela curte... Nu te duce!»

— Dar ce ai tu, Marghioliță, de te zbați așa?...»

Fata îl privi cu minie și cu dragoste; se apropie de el și-i dădu minile. Lepădatu nu pricepea lămurit ce este, însă îl străbutu o înfiorare fierbinte, când o simți pe față tremurînd lingă pieptul lui. Ii cuprinse cu dreapta grumazul. Și ea i se zbătea moale în brațe, iar el o sărută amețit. «N'ai să te duci, așa-i că n'ai să te duci?» zicea ea, și-l privea c'un fel de sălbătăcie. «Vină deseară la bordeiu, am să-l min pe tătucu de-acasă... ș'om sta de vorbă...» Deodată tresări. S'auzeau afară pași repezi. Străbătu înlăuntru și glasul subțire al călugăriței.

«Marghioliță... vină 'ncoace... Acolo-i Marghiolița?...» Apoi glasul mai slăbit: «Moș Isailă, nu sta, du-te înainte că te ajung...»

Fata se desfăcu repede de lingă Lepădatu, își trase iar broboada peste ochi și peste gură; obrazul i se întunecă de ură. Șopti pripit: «Să vii, bădică...» Și se strecură afară.

Lepădatu rămase singur, amețit. Se cinci jos iar, între blăniile de oae, lingă clîtul de opinci. Încercă să lucreze cu cuspura și cu țapușă; dar n'avea nici un spor. Bordeiu întunecos în care trebuia să-l aștepte fata humelnicului i se așeză parcă în luminile ochilor.

Moș-Isailă îl găsi privind în gol. Când începu a vorbi, flăcăul tresări:

«Am fost la curte... zise el. Să vezi ce odăiță are călugărița noastră... Numa' scorturi scumpe... Da' ce ai tu, băete? Parcă nu ți-i bine.

— N'am nimica, moș-Isailă, răspunse flăcăul rîzînd. Mă gîndeam și eu la ceva...»

Moșneagul zîmbi șiret.

«Eu știu la ce te vei fi gîndind tu, băete? Când eram cîtine, mă gîndeam și eu la multe drăcii...»

— Ei, moșule, nu mă gîndesc eu la ce socoți dumneata...»

— Știu, știu... vorbi Isailă cojocarul. Se vede după căutătură. Eu parcă spun ceva? Ia și eu cu năcazurile și cu gîndurile mele...»

Moșneagul se plecă asupra cojocului lui și prinse a mormăi pe nas un cîntec. Într'un tîrziu i se deșteptă glasul trăgănat și melancolic:

De friguri zaci și te scoli...

De dragoste zaci și mori...

«Nu te uita tu la ce spun eu... zise el cătră flăcău. Aista-i un cîntec din tinerețele mele...»

Amîndoi rîdeau uitîndu-se unul la altul; apoi își întoarseră ochii spre întinderile triste, învăluite în ceață.

Fata humelnicului nu era ca toate fetele—după știința lui Niță Lepădatu. Era aprigă în dragostea ei, și parcă i se ascuțise mintea. Noaptea, uneori, cînd se ducea la dînsa și moșneagul nu era acasă,—el sta amețit după dezmierdările întîlnirii; iar ea aprindea gazornița, o așeza pe prichiciul hornului și începea să-l întrebe și să vorbească cu el despre ce avea să se întîmple în viața lor.

«Eu zic așa, vorbi ea într'un rînd,—să ne ducem amîndoi la boer, la primăvară, și să-i spunem că ne luăm... Și să ne înlesnească să facem o gospodărie bună, cum am auzit noi că sînt în alte părți...»

Lepădatu se minuna de gîndurile ei, dar îi plăceau.

«Și trebuie să facem nuntă, la biserică, cu popă... Pe-aici oamenii nu mai știu de biserică și de popă...»

— Așa este... încuviință Niță. Trebuie să ne cununăm ca creștîni, înaintea lui Dumnezeu... Și trebuie să ne ducem și la Cîrmuire...

— Dacă trebuie, ne-om duce... vorbi fata pe gînduri.

Intr'un rînd, la despărțire, flăcăul își aduse aminte de ceva și începu a rîde.

«Ascultă, Marghioliță, zise el, ce-aveai tu atunci, în hambar, cînd tot îmi spuneai să nu mă duc pe la madama dela curte?..»

— Da' te-ai dus?..

— Nu m'am dus, da' m'am mirat... Parcă erai ca o dușmancă cătră ea... Doar te duci la dînsa, și ea îți vrea binele...

— Ei, nu-i nimic... așa mi-a venit mie atuncea.

— Nu m'am dus, și putea să se supere... Da' am crezut că cine știe ce-i...»

Fata rise ușurel și-și plecă fruntea în pieptul flăcăului.

«Dacă s'a supărat i-a fi trecut... Las'o pe călugăriță 'n pace...»

Lepădatu se gîndea ducîndu-se spre vitele lui: «Mare șerpoaică și mare zmăoaică îi și fata asta a moșneagului... Acù de ce mă fierbe și mă poartă ea așa cu vorba?... Da' ce-i pot face? Vede ea că mi-i dragă!»

Pe la sfîrșitul lui Răpciune un vînt aspru dela miază-noapte mătură piclele. Se ivi un soare gălbui, fără putere. Noroalele și bălțile amorțiră. Și peste un azurg arămiu, care colora zarea de la miază-zi 'la miază-noapte,—năvăliră nourii ninsorilor. Ș'o furtună, venită dela mările înghețate, începu a purta roiurile de fulgi. Iarna porni cu viscol.

Faliboga veni prin întuneric la șopronul lui Niță:

«Incepe iarna ca nealtădată, zise el, semn rău, măi prietine!..»

— Dă, răspuse flăcăul, ernoile-s grele, și noi sîntem în mina lui Dumnezeu...

— Ți-i bun cojocul? ai opinci largi? te-i întoarce și tu cu spatele la ea și-i lăsa-o să treacă...

— Apoi altceva ce-i de făcut? » răspunse Lepădatu rizind. Vataful trecu cu calul spre alte șoproane.

Acuma în jurul curții murmură viață mai multă. Ciobanii aduseseră oile la vale, în perdele. Vitele toate erau îngrămădite în șopron. Parcă toată gospodăria întinsă a boerului se stringea la un loc de frica ernii. Vântul cel rău parcă-i răscolise pe toți. Umblau în toate părțile în seara asta de început de iarnă, vorbeau mai vioiu, strigau și-și chemau cîinii prin viscol.

Niță Lepădatu își întoarce tohoarca cu mițele în afară, trecu pe lângă rindul lung de vite, să vadă dacă stau în liniște, după aceia fluieră pe Sărmanu, cinele adus de flăcăușii cari erau supt privigherea lui. Scoase din glugă o bucată mare de mămăligă și i-o puse dinainte, apoi îl mîngie pe git și-l bătu încet pe bot.

«Măi Sărmanule, da' tu ai cojoc de iarnă?...»

Blana groasă a cînelui lucea neagră prin bătaia ninsorii. Flăcăul stătu un timp privind în năuneric și gîndindu-se. Din cei mai depărtați ani, de cînd își aducea aminte, și de cînd își petrecea zilele slujind la vite boerești, fiorurile ernii îi strecurau neliniște în suflet. Simțea ceva aspru, — ca un murmur de dușmănie suflat de pe alte țărîmuri.

«Hai, Sărmanule, la bordee...» vorbi el către cine.

Cu tohoarca mițoasă în spate și cu cinele după el, Lepădatu trecu prin zbaterea fulgilor. Luminile dela vizuniile omeneshi abia licăreau. Intră în borderul moșnegilor, se așeză pe laiță, lângă foc, cinele i se culcă la picioare. Stătu acolo o vreme pe gînduri. Din cînd în cînd intra un bordeian, ori un cioban nins, ca să fumeze o lulea, pe urmă eșea. Bătrînii vorbeau c'un fel de glasuri îngrijorate, și-și aminteau de ernile grele din trecut. Parcă vorbeau despre războaie și cumpene grele. În răstimpurile de tăcere, s'auzea afară șuet de ape; și gazornița tremura, atînsă de suflările care intrau pe horn.

Viscolul se potoli a-doua-zi dimineața, dar ninsoarea mai ținu încă o zi și o noapte. Cînd stătură fulgii, se întări frigul. Bordeenii eșeau ca din fundul pămîntului și tăiau cărări. Fumuri se înălțau drept în sus și sunetele și glasurile loveau ca într'o sticlă sonoră. Călări pe cai, Faliboga și Lepădatu se dușeră și cercetară girezile de pae și stogurile mari de fîn. Oamenii veneau cu sâni la încărcat. În apropiere, ciobanii luminau locul în jurul perdelelor în care stăteau grămădite oile.— Pînă în fundul zării se întindea o pînză albă, nepătată. Din senin uneori cobora ca o fumegare, se apropia, ș'un convoiu lung de corbi presăra puncte negre mișcătoare pe lumina omătului.

Cu două zile înainte de sfîntul Neculai, la amiază, zurgalăi argintii se auziră dela coșerele din deal sunînd dulce către vale. Și 'ndată, ca fulgerul, se răspîndi zvon că sosește boerul Avrămeanu. Bordeenii izvorîră ca furnicile din toate părțile. Eșeau și

femeile și copiii desculți, și întindeau capetele pe după creasta moșuroaelor lor.

Intr'adevăr, sosea stăpinul într'o sanie cu patru cai, și cu zurgalăi cari sunau felurit. Faliboga și cu Iana lui eșiră din bordeiul lor în čojoace curate și coborîră spre curte intru întîmpinare.

«Vai! Sandule! strigă muerea vatavului cu uimire. Așa mindră sanie încă n'am văzut...

— Taci, femeie, răspuse Faliboga rîzînd, că este în sanie ceva și mai mindru, și mai minunat...

— Ce este?

— Apoi eu ts mai nalt, și am și gitul mai lung... Ridică-te și tu în vrful degetelor și vezi...

— Alei! Sandule! asta are să fie stăpîna noastră... Mindră duducuță...»

Intr'adevăr, cuconu' Jor venea la moșia lui cu mireasa, și cu socru-său, cuconu' Ionașcu Razu.

«Tot s'au adeverit vorbele, Iano... murmură Faliboga... De-acu cine știe ce-a mai fi...»

Iana se întoarse spre vatav și-l privi pieziș, cu sprîncenele puțin încruntate:

«De ce zici tu vorba asta, Sandule?»

— Hei, Iano, hulubița asta-i pasere de tîrguri, — ș'are să desfacă pe boer de pustietățile noastre...»

Iana nu răspuse; își aținti ochii arzători asupra sâniei care venea domol acuma; privi lung obrazul trandafiriu învălit în blănuri al cuconiței celei tinere; după aceea se trase în dosul lui Faliboga și se învăli mai bine în cojocu-i de berbec. «Om vedea și noi ce drac a mai eși de-aci...» șopti ea încet.

Sania trase la scara caselor de vălătuci. La ferestre, filfiră perdelele albe, — parcă se desfăcură niște pleoape; ușa se deschise și călugărița eși în cerdac, subțirică, în cațaveica-i de vulpe, privind c'un zîmbet incremenit pe fața-i fină la cuconița cea bălae. — Din toate părțile veneau bordeeni, și se adunau în jurul sâniei, cu căciulile în mîna.

Se desfăcu întăiu din blănuri și se cobori sprinten cuconu' Jorj, cu fața-i smeadă plină de un zîmbet fericit. Pe urmă se dădu jos, trăgîndu-și incheeturile, boerul cel bătrîn, gros și greoiu, cu mustățile albe și cu sprîncene negre. Și sări la urmă ușurică, ajutată de brațele lui Avrămeanu, și subțirica cea bălae, cu căciulița albă pe-o sprînceană, și c'o blăniță ca puful în jurul obrazilor ș'a urechiușelor.

Intrară în casă. Călugărița-i urmă plecată de șele și cuvioasă. Oamenii stăteau în loc. Priviră întăiu sania, și caii, și vizitiul cu blana-i albastră și cu căciula-i buhoasă căzăcească; pe urmă, după ce sania trecu spre grajduri, ei rămaseră vorbind despre boeri și despre minunatele ținuturi din cari veneau acești oameni fericiți și bine hrăniți. Era ca o lumină în viața lor, ca sosirea unui domnitor.

Cind eșiră boerii din casă, bordeenii se așezară pe două rinduri, privindu-i cu luare-aminte. Erau rumeni la față și veseli. Cuconu' Jor se îndreptă spre supușii lui și zise zîmbind:

«Iaca, stăpîna voastră, măi oameni buni... și privea și el ca pe ceva scump ochișorii cari clipeau repede în puful blănițelor.

— Dumnezeu să-i dee sănătate!...» răspunseră citeva glasuri.

Boerul cel bătrîn fuma dintr'o țigaretă de chilimbar. Privea spre oameni, parcă se gîndea la altceva. Zise c'un zîmbet de milă spre domnița cea bălae: «*Oh! ils sont bien sales, les pauvres gens!*»

«Ce zice? ce-a spus?...» șopteau oamenii întorcînd nasurile unul spre altul.

Stringîndu-se în blănițele lucitoare, boerii trecură mai departe. Se opriră și priviră spre bordee. Zina cea bălae începu a rîde: «*Tiens! qu'est ce que c'est que ça?*» șopti ea cu glas dulce. Și privind cu ochii frumoși spre Avrămeanu, urmă tot franțuzește: «A! sînt bordee!... Cît sînt de ciudate!...»

— În adevăr, aici sîntem departe de civilizație! zise și cuconu' Ionașcu, învîluindu-și fața în fum albăstriu de tutun.

— O, e foarte ciudat! foarte ciudat! șopti domnița. Și parcă i se puse un abur pe ochii albaștri. Bordeele acestea îmi aduc aminte de poveștile cu cărbunării pe care le citeam la pension...»

Grămada bordeenilor venea ca o turmă sfioasă și mulțămită în urma lor. Și boerii cotiră spre perdele și spre șoproanele vitelor.

«Gospodăria mea e foarte sumară... șoptea cuconu' Jor, c'un ușor zîmbet de stînjnire pe față, — dar aici nu putem face altfel. Sîntem în pămînturi nouă...»

Ea îl privi zîmbindu-i dulce. Era într'adevăr foarte frumoasă și gingașă domnița lui Avrămeanu, și bordeenii o observau cu uimire, grăindu-și încet la ureche. «Vorbesc franțuzește!...» mormăi Faliboga, cătră Iana.

«Cred că nici vara nu-i mai frumos aici... șopti cuconițar, surtînd, și întorcîndu-se ușurel în loc...»

— Pentru mine lanurile de griu sînt tot ce poate fi mai frumos... zise Avrămeanu... Iaca și Faliboga, urmă el zărînd pe vîtav. Ia vină 'ncoace, Sandule...»

Faliboga se înfățișă, drept, și căută să-și indulcească pe cît putea asprimea obrazului.

«Sărutăm dreapta, stăpînă... grăi el cu sfială, și întinse spre domnița laba-i neagră.

— Dă-i mină, să ți-o sărute... șopti Avrămeanu tot în franțuzește. Faliboga ridică ochii spre el. Apoi sărută minuța înmănușată.

— Toate merg bine, Sandule? întrebă iar boerul cu bunăntate...

— Toate, ca 'n toți anii, răspunse liniștit Faliboga. Oiu veni la curte ș'oiu da seamă...

— Acuma n'avem vreme, Sandule, zise Avrămeanu. Sintem numai în trecere... Plecăm mine-dimineață.

— Și vă duceți departe, stăpine?...

— A, da... tocmai în țara Talienilor... voi nici n'ați auzit de-așa ceva...

— Ba am mai auzit noi, stăpine...» zise Faliboga, oftând și strecură privirea-i neagră spre Iana.

Domnița deodată începu a rîde :

«Mi-i frig ! mi-i frig ! ciripi ea. Să intrăm în casă...» Apoi apucă brațul lui Avrămeanu și-și lipi capul de umărul lui. «Ți-am făcut gustul... am venit să-ți vedem împărăția de la marginea lumii...» Și rîdea subțirel. «Să plecăm repede, repede... repede... departe !... unde-s flori... și cîntece ! Ah ! cît sînt de fericită, Georges !...» Grăbiră pașii ; și boerul cel bătrîn se silea să-i ajungă ; părea puțin cam plictisit ; zicea cu muștrare : «Rozino... Rozino... te observă oamenii. Fii cuminte». Apoi începu a tuși și zvîrli țigara.

Iana zise, privind zîmbitoare după arătarea fericită a stăpînei lor :

«Auzi, Sandule, o chiamă Zina...»

Faliboga mormăi ceva neînțeles.—Boerii intrară în casă...— Apoi peste puțin eși cuconu' Jor singur ; și chemînd pe Faliboga, îi zise cu glas tare : «Sandule, să trimiți un om cu sania pînă la comună, s'aducă de la crîsmă trei vedre de rachiu... Să dai cîntea asta la oameni, chiar în iaseară... Da' să fii cu luare-aminte...»

— Am înțeles, cuconășule, răspuse Faliboga. Da' cînd vă întoarceți?...

— Cine ? întrebă boerul, A ! cuconîței nu-i prea place pe la noi... Da' eu mă 'ntorc cît de degrabă, cît de degrabă...

— Apoi să vii sănătos, stăpine...» zise Faliboga.

O mină mititică bătî în geam. Cuconu' Jor se întoarce rîzînd și intră în casă. Faliboga se îndreptă spre oameni cu sprincenele încruntate : «Puneți-vă, măi, căciulile în cap ! Și-și îndesă și el cușma pe sprincene.

«Să se ducă Andrei Broască după rachiu, strigă apoi cu asprime, și voi duceți-vă de vă căutați de treabă ! Acum boerii au intrat în casă, la hodină, ce mai vreți?...»

Bordeenii se răspîndiră încet-încet, tîrîindu-și prin omăt opincile umplute cu pae și grăind despre întimplarea cea mare. Faliboga strigă către flăcăușul cel subțire :

«Măi Grecușor ! să fie Alba înșeuată... Mă duc să cercetez dacă s'a împlinit ce-am poruncit dimineață...» Porni mormăind într-o parte, și Grecușor o împunse la fugă ca o iazmă, sărînd cu pași mari prin troian.

Cu dulăul lui la picioare, Niță Lepădatu așteptase pe stăpîni lingă șopronul vacilor. Îi văzuse îndreptîndu-se spre el, se descoperise de departe ; dar privirea care scînteia în blănița albă

lunecase numai asupra lui, trecuse în altă parte; boerii se întorseseră și Niță rămase la locul lui, cu căciula 'n mină.

Faliboga veni cu pași mari spre el. Se opri rîzînd aspru:

«Ei, măi Niță? ce zici?... Pune-ți, măi Niță, căciula 'n cap.

— Tare-i mititică și frumoasă!... zise Niță.

— Cum? d'apoi ce crezi tu, măi?... Asta-i ființă curată...

Nu ca noi... Mirosim a fum ș'a bordeiu... Asta-i carne de lapte, crescută pe puf... Alt om!»

Lepădatu nu răspunse. Privea zîmbind înainte-i, parcă-i stăruia încă în lumina ochilor o arătare blindă.

A-doua-zi zurgălăii tremurară limpede, cu sonori felurite, în liniștea vilceleii. Frigul mai scăzuse și soarele lucea pe un cer senin și verde ca piatra de chicalaz. Cei patru cai încordați traseră la scară sania plină de blăni și de cergi mițoase; iar vizitiul cu căciula-i buhoasă, stătea drept și mîndru, parcă nici nu catadicsea să se uite spre umiltele icoane care se zugrăveau în juru-i.

Bordeenii se adunară iar, așteptînd plecarea stăpînilor. În geamlicul de dîndos, Faliboga sta de vorbă cu cuconu' Jcr, răspundea la tot ce-l întrebă și primea porunci.—Cînd eși Faliboga, oamenii cu toții se uitau spre coșerele din deal. O săniuță strîmtă venea repede la vale trasă de-un căluț scund. Vătavul puse mîna cozoroc la ochi.

«Trebue să fie domnu' primar...» mormăi el și stătu în loc. Calul depăna mărunt din picioare; ajunsese la curte, se opri. Din săniuță coborî un lîngoveț scur și pîntecos. Era îmbrăcat c'o blăniță de berbece; de supt căciula naltă și ascuțită, dintre palele late ale gulerului, eși la iveală un obraz mare, stacojiu. Ochii mititei cercetară împrejuru-i.

«Care-a băga de seamă la cal și la lăicere?...» întrebă el c'o voce gilgîită, de om gras, cu gîtul scurt. Își trase mînușile groase de lînă c'un singur deget, își înălță căciula de pe sprincenele roșcate și-și dădu pe umeri gulerul.

«Ce vînt te-aduce pe la noi, domnule primar?» întrebă Faliboga.

Slujbașul stăpînirii se întoarse; buzele groase i se întinseră a zîmbet.

«Aha! dumneata ești, domnule Sandu?... Au venit boerii, așa-i?... I-am văzut eri, au trecut prin comună...

— Da, au venit; acuma avem și stăpînă... grăi Faliboga dînd din cap.

— Știu, știu... se grăbi a vorbi primarul, rîzînd; m'am grăbit să-mi aduc respectele mele...»

Bordeenii priveau în tăcere. Primarele se roti pușintel în loc, apoi privi spre curte.

«Pe ici, domnule primar... pe dîndos...» zise Sandu arătînd cu mîna.

Dar ușa de din față se deschise mare, și boerii eșiră în

blănilor. Primarul se grăbi spre scări. Cuconu' Jor îl cunoscu numai decît. Zise cu oare care mirare :

«A! domnu' Vilcu! de cînd pe la noi?»

— Chiar acû am căzut... răspunse primarele închinîndu-se adînc spre cuconița Rozina.

— Un moment, domnule primar... un moment! Şi boerul ajută de subsuori pe tinără, o potrive în sanie şi grămădi cergi în juru-i. Ea îl privea cu ochişori scintetori şi cu botişorul ruman zîmbind.

«Vreme splendidă, ciripi ea dulce, să mergem, Georges, să mergem, să nu întirziem!»

— Un moment... îi zise Avrămeanu repede, în franţuzeşte... am ceva de spus omului acestuia...»

Se sui cu greutate în sanie şi boerul cel bătrîn. Din cerdac, cuvioasă, cu genele plecate, privea neclintită călugăriţa. — Stăpînul trecu spre primar şi-l luă la o parte. Vorbiră încet, foarte puţin. Avrămeanu se deschese domol la blană, viri o mină la piept şi se scociori prelung. Trase un portofoliu, îl cercetă, scoase ceva din el, şi domnul Vilcu se grăbi să primească o hirtie.

«Vă mulţămese foarte mult, zise cu zîmbet larg domnul primar, voi fi ca totdeauna al dumneavoastră...»

— Bine, bine... răspunse Avrămeanu privind în altă parte şi încheindu-se la blană. La revedere, domnule Vilcu, la revedere!

— Cu tot respectul...» vorbi ceva mai tare primarele şi se ploconi spre blăniţa cea albă.

Cuconiţa clipi numai din ochi; Avrămeanu se grăbi să se sue în sanie. Călugăriţa coborî tute din cerdac, Faliboga se apropie şi el din partea cealaltă, vizitiul se aplecă îndărăt, şi cu toţii aşezară blănurile şi cergile.

«Sandule, mai zise boerul, vezi să fie toate în regulă...»

Sandua se descoperi: «Apoi n'aveţi grijă... să veniţi sănătoşi...» Işi scoaseră şi bordeenii căciulile din cap.

«Cu bine! mai zise boerul. — Hai, Costane!» — Vizitiul pocni din biciu, zurgalăii prinseră a suna şi sania porni repegior la deal. În urmă, se grăbi şi domnu' Vilcu, cu căluşul şi cu săniuţa, grămădit în lăicere, cu căciula pe sprîncene şi cu gulerul ridicat. Numai virful nasului i se vedea.

«Măi Niţă, grăi Faliboga cătră Lepădatu... ai văzut şi tu pe omul stăpînirii... primarele dela comună... Domnu' Vilcu-i vulpe şireată... Cum vine boerul, adulmecă îndată spre noi... Da' altfel cine-l mai vede pe-aici?... I-a dat boeru' o hirtiuţă albastră—şi gata! el se chiamă că şi-a făcut datoria... Altfel aici noi în de noi trăim—şi n'avem nici popă, nici primar... Mai vine percep-toru' odată pe an tot după parale, şi gata!...»

Faliboga ridea, privind spre săniuţa de scinduri nevopsite, care luneca ca un puiu după mindra sanie boerească. «Măi

Niță! mai zise el. T'are-ai mai rămas tu cu gura căscată... cași eri... Parc' ai văzut o zină din poveste... Pune-ți, măi Niță, căciula în cap...»

Zurgălăii cu dulce sunet se stinseră în depărtare; curtea și bordeele rămaseră tăcute, mai triste parcă, în liniștea ernii. Vătavul porni la treburile lui, Niță se întoarse la vite cu Sărmanu. Dar spre seară toți bordeenii adunați la vetre, începură a vorbi iar despre intimplarea așa de deosebită și despre vedenia din alte lumi, care trecuse prin viața lor.

Iarna urmă domoală; oamenii și vitele o duceau bine. Nimic nu mai tulbura așezarea singuratică. Numai c'o zi înainte de ajunul Crăciunului, un preot și un dascal se abătură călări, dela satul cel mare al lui domnu' Vilcu. Veneau să vestească și bordeenilor nașterea Mintuitorului. Intrară la curte și călugărița-i primi foarte cuvioasă și tristă; trecură și pe la bordee, și femeile și copiii le eșeau înainte. Faliboga își făcu datoria cătră ei, și pe la amiază și părintele și dascalul plecară pe caii lor pe întinderea albă de omăt. Oamenii îi urmăriră cu ochii pină ce se perdură în depărtare ca două puncte negre.

În sărbători oamenii mîncară carne de porc după datină; cinstiră și băutura. Știau că trec într'un an nou și se înveseleau în căldura bordeelor. Își făcură rindul la mîncare și băutura și ciobanii și haidăii cari făceau de strajă în perdele. Iar Faliboga pină cătră ziuă și-a cercetat slujbașii, ca să nu fumeze în stuh și pae și să nu cadă între vite. La așa zile mari e îngăduit oricui să se amețească; dar amețeala poate fi și cu primejdie uneori.

Intr'o seară, pe după Bobotează, prinse iar a juca un vint ușurel dinspre miază-noapte, și Lepădatu cu Faliboga stăteau de vorbă în bordeiul moșnegilor.

«Pin' acū am trecut cu bine jumătate de iarnă, zicea Faliboga, om vedea și pe cealaltă jumătate cum a mai fi.

— Apoi datoria și-a face-o și iarna asta ca toate, răs-punse rîzînd Niță.

— Așa-i, — iarna n'o mîncă lupii niciodată... Da' totdeauna eu, iaca așa, pe după Bobotează, încep a mă gîndi la primăvară. Iarna trăim, da' ne cam înădușim... Așa-i și lana mea... zbiară după soare de primăvară, nu altceva...»

Faliboga se ingrămădi mai bine lingă horn. Mihalache Prescurie zise:

«Primăvara, vine și cuconășu'... odată cu cocoarele...» Faliboga dădu din cap și oftă:

«Oi, frumosu-i cînd se topesc omăturile și rămîn lanurile verzi ca buratecul și se sue ciocîrlia la ceruri cîntînd... Curg din toate părțile pirăe... parcă-s de spumă... și miroase nu știu cum... dulce... Și Alba de supt mine parcă tremură de bucurie și nechiază. Ș'apoi pornesc cu cuconu' Jorj, și el călare... și ne ducem să vedem unde mai punem plugurile 'n primăvară, unde

facem imaș, unde lăsăm finașurile... Mă uit eu la boer,—și lui i se umflă nările... Și lui i-i drag pământul negru.

— Apoi, Sandule, fi-oiu spune eu, grăi dintr'un colț moș-Irimia Izdrail; cum nu i-a fi drag pământul de la noi? Am văzut și eu în viața mea multe locuri, ș'am strecurat printre degete multă țărână... da' aici îi altfel... Aici e-un fel de pământ—Dumnezeu l-a făcut așa, de dă roade cum nu s'a mai auzit prin alte părți de lume... Aici călare nu te vezi prin popușoiu, și griul totdeauna-i pină la piept... și mare și greu la bob... Eu știu? Așa l-a binecuvîntat Dumnezeu!

— De aceia și boerul a trăit în singurătatea noastră, vorbi Faliboga, a trăit aici, parc'avea o dragoste... De dimineață pină 'n seară pe cîmp cu mine... Și în puterea verii, ne ducem noi la tirg la Săveni, cînd s'adună secerătorii din satele cele depărtate și se rup acolo prețurile... Ș'aducem noi aici un iarmaroc de oameni... Și pornesc ca o oaste prin lanuri cu secerile... Măi Niță, de-aceia i-a plăcut boerului pe la noi, căci secerătorii i-au dat la pământ toți holde grase... Aici e binecuvîntat pământul.»

Gheorghe Barbă, din fundul bordeiului, grăi și el:

«Atuncea, la secere, zic și eu că-i de trăit aici. Barbați și muieri, de umplu toate șoproanele... Ș'apoi vorbă și risete și cîntece, seara, pe la focuri... Așa-i cînd îi lume multă...»

— Spune, măi Barbă, spune! zise Faliboga. Atuncea-i de tine! Atuncea cîți tu și săgăștii cu fetele... Iți aduci aminte de pe cînd erai tînăr...

— Ce folos de săgă... mormăi Gheorghe Barbă. Acù-s ciolan bătrîn. Omu' cînd îmbătrînește, pune pae și-l pirlește, vorba cîntecului...»

Cu toții începură a rîde. Moș Irimia arătă cu capul spre Lepădatu:

«Unui flăcău ca aista nu i s'a urî la vară...»

— Cine știe! răspunse Niță, eu la vară poate-oiu avea alte gînduri.

— Da' de ce, măi băete?

— Apoi dă, grăi Faliboga, aici este o taină... n'o mai ști și dumneata, moșule... Pin'atunci poate-a cînta Gheorghe Barbă la o nuntă...»

Tăcură. Nimenea nu mai întrebă nimic. Numai moș-Irimia mormăi încet în barbă: «Ei, apoi a da Dumnezeu!...»

În horn bubui vîntul.

«Are să vremuiască...» zise Mihalache Prescurie.—Tăcură iar. Apoi Sandu vîntul murmură cu glasul aspru:

«Hm! acuma unde-or fi fiind boerii noștri?... Cine știe unde-s! Zice că țara ceia a Talienilor e pe unde-i Marea caldă. Acolo nu ninge, și-i tot primăvară... Așa spunea odată boerul... Umblam noi călări, la arat, ș'apoi îmi vorbea el despre toate.

— Cine știe unde-a fi fiind și țara asta! zise Niță.

— Apoi dacă-i la Marea... grăi Mihalache Prescurie, atuncea-i tocmai la capătul pământului, acolo unde se duc rîndunelele

și cocoarele... Da' eu mă mir cum de se pot duce oamenii toc-mai acolo.

— Bine... răspunse Faliboga. In ziua de azi sint trenuri și te duci ca gindul...»

Tăcură iar. Niță Lepădatu întrebă apoi :

«Și oare oamenii pe-acolo trăesc mai bine?...»

— D'apoi cum ? îi răspunse rinjind Faliboga. De ce s'au dus boerii noștri acolo ? ca să le fie mai bine... Așa ași fugi și eu de iarnă, dac'ași putea... Da' la urma urmei de ce să fug ? acù m'am deprins cu dînsa..

— Eu cred, zise Niță, că boerul s'a dus numai pentru cononița lui... Era subțirică și albă... eu n'am mai văzut așa fetiță... Ea l-a dus pe boer. N'ai văzut cum se uita la dînsa ? ca la un odor!—Acù or fi grăind și ei, ș'or fi petrecînd...»

In horn iar se auzi vîntul tremurînd și duduînd prelung ; gazornița filfti, aproape să se stingă.

Vătavul se sculă in picioare și-și căută căciula și harapnicul.

«Mă duc să mai văd ce mai este pe-afară, zise el.

— Merg și eu...» vorbi Niță trăgîndu-și pe umeri tohoarca. «M'or fi așteptînd băeții...»

Cum eșiră, îi biciui viscolul in față ; apoi mai la larg îi învâlui un vârtej des și aprig.

«Ei, drăcia drăcului ! strigă Faliboga scuihind, îmi intră și 'n gură!...» Niță își strînse mai bine pe el cojocul mare.

Faliboga se lăsă spre bordeiul lui :

«Nu-i chip ! gemu el, trebuie să mă duc să-mi iau altceva pe mine... Tu, măi Niță, in iastă noapte nu te dezlipi de vite. Cu furtuna asta cine știe ce se poate întîmpla...»

— D'apoi că și 'n alte nopți tot între ele dorm !...» răspunse flăcăul depărtîndu-se.

Întăiu îi veni gindul să se repeadă pînă in deal la bordeiul humelnicului, să mai vadă pe Marghiolița și să mai schimbe două vorbe cu ea ; dar pe urmă apucă spre șopron. Era ceva neobișnuit pe pămînt și 'n văzduh ; vîntul avea parcă in el mii de acede ghiață și omătul mărunt își căuta cu îndărătnicie loc in toate ungherele îmbrăcămîntei ; iar pe sus se simțea că lunecă un fel de șuvoiu nemărginit și iute.

Pînă la șopron, Lepădatu simți că vifornița s'a întărit. Găsi pe flăcăuși strînși la un loc ; il așteptau. Ii eși și Sărmanu înainte și prinse a i se gudura la picioare. Vitele stăteau neclintite prin întuneric ; Niță le simți neliniștite, cu capetele rîdicate și cu urechile ciulite. Zăpada bătea uscat in perdeaua de stuh ; iar pe de laturi și pe deasupra, stropituri își căutau loc și 'n adăpostul deschis spre miază-zi. Vîntul citeodată izbea greu in clădirea șubredă, șuerînd cu mînie și bătînd din grele aripi nevăzute.

«Bădică, zise Nistor flăcăușul, in iastă noapte iar au să vie lupii la perdele...»

— Tăceți, bre, că sint cîni voinici, și puști... ș'apoi pe-așa vreme nu es nici dihăniile din cotloanele lor...

— Bădică, cum îi sta singur aici?... Mare crișcare!... I-auzi, parcă vin niște ape!...

— Măi băeți, zise Incet Lepădatu, eu văd că pe voi v'a îngrozit vifornița... Așa mă infricoșam și eu, cînd eram ca voi... Duceți-vă și vă hodiniți!...

Flăcăii se strecurară spre bordee și închiseră poarta de stuh în urma lor. Lepădatu trecu pe lîngă vite pînă în capătul șopronului, și le ascultă răsuflarea. Se întoarse după aceia la locul unde-și avea de obicei culcușul. Avea acolo o pușcă de mult încărcată; dar el mai mult se bizuia pe buzduganu-i de alamă. Il scoase și-l așeză să-i fie la îndămină, apoi se lăsă jos, în tohoarcă.

Stătu așa mult, gîndindu-se. N'avea somn, și 'n juru-i fierbeau vecinătățile. Se gîndi o vreme la întîmplări din copilărie, la viața petrecută pe lîngă străini. Nici de tată, nici de mamă nu-și aducea aminte; și parcă-i cîntau în suflet unele din tînguirile vîntului, ca păreri de rău jalnice. Pe urmă cugetă la dragostea lui, — și iar parcă văzu la capătăiu pe Marghiolița humelnicului. — Pe la spate, prin pările de stuh, vîntul răzbea în cîteva locuri cu pulberea măruntă a omătului, și pe deasupra tot mai des se abăteau invăluirile. Și deodată, cum sta așa pe-o coastă, i se păru că s'a iscat în juru-i un freamăt neobișnuit.

«Vîntu-i peste samă de tare...» se gîndi el.

Acuma nu mai erau răzazuri și clipe domoale; acuma parcă ceva supraomenesc voia să ia înainte și să zmulgă clădirea din locul ei. Și 'n văzduh și 'n depărtări gemea ceva prelung, — ca o chemare spăimîntată a hoști.

«Se scutură văzduhul pe crîngul lui...» șopti flăcăul c'o-înfiore.

Și vitele începură a se frămînta și a se îngrămădi unele în altele. Sărmanu mormăi, parcă simțise pe cineva venind.

«Fii cuminte, nu-i nimeni, măi Sărmanule!» îi zise Niță. Și se sculă de la locul lui. Prin întuneric, căuta să privească în juru-i; se gîndea ce să facă pentru astîmpărul vitelor. Dar și cinele și vitele simțiseră ceva înaintea omului. Și cînd simți și omul, era prea tîrziu. Cu zgomote repezi și ascuțite începură să pîrte legăturile șopronului. Îngrozite, vitele se tălăzuiră și se isbiră în toate părțile. Bătut și de valul acesta greu, șopronul începu să se surpe. Mugind, vitele scăpau prin spărturi. Sărmanu avu un plîns omenesc de desnădejde. O plasă de stuh ca o aripă uriașă plesni pe Lepădatu. Se plecă amețit, căutîndu-și buzduganul, cașicum voia să se apere de un dușman. Vîntul scăpătă ca o bătae de pușcă prin spărtură și-l orbi cu omăt aspru. — Toate se petrecuseră într'o clipă, și vitele mugeau prin împrejurimi. Căzut în brînci, Niță Lepădatu nu mai avu cînd să se rîdice; acoperișul de pae căzu greu peste el. Se simți pierdut; numai o clipă mai auzi urletul cinelui; chemările-i înăbușite se stînseră în sunetele vijeliei.

Dar Faliboga se întorcea la bordeiu pe Alba lui; și auzi prin noaptea viforoasă mugetele vitelor, cutremurul șopronului și

urletul străpungător. Se abătu repede din drum și strigă cu glasul-i răgușit:

«Măi Lepădatu', măi! unde ești? ce este?»

Descălecă și se repezi prin viscol. Pipăi cu minile și cu picioarele,—căci virteturile de omăt îl orbeau. Apoi se opri: auzise gemătul adinc al celui căzut. Întăiu stătu în cumpănă; voia să alerge la bordee, să dea de veste. Apoi se hotărî. Și prin întuneric începu să scurme și să zvirle la dreapta și la stînga trestii și paele șandramalei risipite. Se oprea din cînd în cînd și asculta. Apoi striga: «Măi Niță măi, eu-s, măi băte!...» Gemetele lui Lepădatu urmau înainte, dar păreau mai deslușite. Faliboga începu să urle prin noapte, răgușit.

«Măi oameni buni măi! n'auziți, măi!»—li veni un gînd apoi; își zmunci pușca din spate și o slobozi de două ori. Deșunăturile se amestecară cu clocotul vifoniței.

Iar se plecă, scurmînd cu minile, pînă ce, gîfînd cu deznădejde, simți tohoarca, și supt ea trupul cald al lui Lepădatu. —Singur se năcăji și-l trase la o parte; îl acoperi cu cojocul; după aceea se năpusti la Alba, și călare, alergînd printre bordee, începu a chema cu vocea-i groasă.

În noaptea aceea de cumpănă, Niță era să treacă pragul morții. Îl așezară cu capul spart și cu picioarele stricate în bordeiul moșnegilor. Veni prin vifonița lană și-l obloji cu pine muiață în rachiul, îi aduseră o luminărică de ceară la căpătăiu, și pînă în ziuă moșnegii veghiară. El gemea fără intrerupere cu ochii închiși. Iar dimineață sosi, ea adusă de furtuna de-afară, și Marghiolița dela bordeiul din deal. Începu să se bocească cu minile la tîmple și căzu la pămînt cu fața în jos lingă laița pe care zăcea flăcăul.

Trei zile și trei nopți cel fărmat nu și-a putut veni în fire; după aceea lumina tristă care se strecura pe la fundul bordeiului luci limpede în ochii lui căzuți...

Toate aceste întîmplări, de pe cînd erau pustii întinderile de la Prut, mi le-a povestit nu de multă vreme un gospodar de la Bordeeni. Am ajuns într'o zi de vară în satul unde era el județ și am poposit în ograda lui împrejmuită cu gard de nuele. A vîrit caii la adăpost într'un grajd lipit cu vălătuci, vărut și stropit cu albastru, și pe mine m'a poftit la odihnă pe prispă largă.

Era un român voinic, cu plete lungi, cu mustața cărunță și cu ochii îngropați supt tufele sprincenelor. Umbla numai puștingel într'o parte; avea un ușor beteșug la un picior. M-a cîntit foarte prietinos cu apă rece; și nevasta lui a pus într'o oală cu borș o găină grasă în cinstea musafirului. Doi flăcăuși sprinteni trebăluiau prin gospodărie, prin șura curată și prin ocolul vitelor.—Și într'un tîrziu, după ce ospătai, gospodarul îndrăzni să se așeze mai la o parte pe prispă, și chemă cu glas potolit pe nevastă-sa: «Marghioliță, vină și-i bea și tu un păhărel de vin...»

După ce plecă femeia să-și vadă de stative,—gospodarul, Niță Lepădatu, îmi povesti întâmplările vieții lui la curtea boerului Jor Avrămeanu.

Îmi spuse toate, îmi vorbi și despre prăpăstioasa noapte cînd era să moară, și despre suferințele lui care s'au prelungit pînă în primăvară.

«Dar în primăvară, îmi zise el privindu-mă zîmbind, în primăvară m'am ridicat din bordeiu ș'am eșit la soare cald... Și cînd au prins a veni rîndunelele, și cînd au prins a înflori florile cîmpului, m'am ridicat de pe boală... Și după aceea, cînd a venit boerul, ne-am rugat și eu și Marghiolița, să ne cunune el și cu cuconița lui...

Apoi ca să ne cunune a trebuit să ne ducem noi la tirg la Eși. Cuconița nu voia să mai vie în pustietatea noastră, dar decunurat a spus că ne cunună pentru credința mea... cînd erau ei în petrecere la Marea cea caldă... Ș'apoi atunci am umblat noi o bucată de țară ș'am văzut tirguri și sate așezate, și tare mi s'a părut pustie moșia noastră, și bucată de pămînt cu care ne-a înzestrat boerul. Dar dac' am văzut noi altele,—și case, și gospodării, și trenuri, și alte multe, ne-am gîndit să ne silim și noi a eși din bordeiu... Și ne-am durat cu vremea casă,—ș'apoi au făcut pe urmă și alții ca noi.

Da' boerul nostru, săracu, nu s'a mai întors după o vreme la noi. A făcut gustul cuconiței ș'a luat moșie în alte părți. Iar pămînturile acestea au intrat pe alte mîni. S'au mai împărțit, le-au purtat felurii oameni, au mai dobîndit și oamenii noștri cîte ceva,—și mulți din bordeenii vechi s'au așezat pe pămîntul lor, și-au durat case, și azi avem și noi se chiamă o leacă de sat, și nu mai sintem așa departe de lume...»

Pe cînd badea Niță îmi povestea acestea, pe drumul dinaintea porților, veneau oamenii de la muncă,—și cîțiva flăcăi cîntau, și glasurile lor se înălțau tremurînd în pacea amurgului... Priveam împrejurimile, costișele pline de holde, și vilcelele cu fînațuri,—și 'nspre miază-zi o miriște fără sîrșit,—și întrebai pe gospodar:

«Dar curțile vechi ce s'au făcut?..»

— Curțile acelea le-au dărîmat alții; ș'au făcut altele mai la deal; pe urmă și acelea au rămas pustii, ș'au căzut, și alții boeri au făcut așezare de cărămidă încolo, în mijlocul moșiei... S'au schimbat cum se schimbau de mult perdelele vitelor, din an în an... Da' acū nici acestea nu se schimbă așa de des,—și se durează cum trebuie... Am auzit pe urmă,—adăogi zîmbînd gazda,—că se face ș'un tren pe aproape, prin valea Jijiei...

— Așa-i, zisei eu, așa se schimbă lucrurile. Dar Faliboga?... ce s'a făcut Faliboga și cu Iana lui?..»

Lepădatu stătu puțin pe gînduri.

«Vezi dumneata, răspunse el... Faliboga era un om pidosnic, cum spunea el singur... Era ca un cal de pustie... Cum a văzut că se 'nmulțesc oamenii, și vin alți stăpîni, unii mai răi,

alții mai lacomi,—și-a luat pe lana, au încălecat pe cai ș'au trecut Prutul... S'au dus cine știe unde... Ca de-o urmă de pasere—nimica nu s'a mai aflat de ei...» Privi un timp spre ceața vioerie a depărtărilor. «De nu era Faliboga, vezi dumneata, eu murream în cumpăna aceia... Eu niciodată n'am avut credință în-trinsu', dar avea și el inimă bună!... Fac odată pe an praznic creștinesc, pentru odihna lui... Poate nu mai trăește; s'a fi dus și el unde ne-om duce cu toții...»

Așa imi vorbi Nița Lepădatu într'un amurg de vară; și după ce aflai despre toți oamenii de altădată, și despre moșnegi, și despre călugăriță și despre alții, cari sălășuiseră odinioară la bordee, m'am culcat mulțămit, ca după citirea istoriilor în care se arată sfârșitul tuturor—ș'a celor buni ș'a celor răi;—și, cași după citirea unei asemenea istorii frumoase, n'am putut să dorm multă vreme; iar umbrele trecutului se amestecau cu mireazma finului din care-mi făcusem căpătăi.

Mihail Sadoveanu

Note pe marginea cărților

ANA KARENIN

Fără îndoială că nici un roman din literatura universală nu întrunește atitea însușiri eminente ca Ana Karenin. Observația profundă și amănunțită, delicatețea analizei, colosală putere de evocare a vieții, adâncimea concepției asupra lumii, atitudinea înalt omenească față de subiectul, interesul captivant datorit complicațiilor sufletești și nu „intrigei”, naturalul și spontaneitatea expunerii, măreția construcției, — iată atitea calități care fac din romanul lui Tolstoi capodopera genului.

Acest roman e o lume așa de interesantă, și o lume care-ți devine atât de familiară și necesară, încît odată ce ai cunoscut-o, cu greu te poți opri să n'o mai cercetezi. Cunosc oameni care au citit de mai multe ori aceste 700 de pagini și care au însemnate anume pasagii, pe care le recetesc, cum recetesc alții bucăți din poezii lor favoriți.

Știu, a ceti la infinit aceleași cărți, este a rămînea în urmă, a nu fi „în curent” cu „ultimile producții” străine și naționale. Dar lucrul poate că are și un avataj: Decît să pindești pe la vitrine să afli „ce mai e nou”, ca să fii în curent, nu știu, zău, dacă nu e mai cuminte să cetești lucruri vechi și bune. Vitrina este o lotărie; unde, ca la orice lotărie, sînt foarte puține bilete cîștigătoare.

Și apoi, o carte recetită niciodată nu e *aceiași*. O operă literară e ceia ce vedem, mai bine încă: ceia ce punem noi în ea. De aceia pentru fiecare din noi aceleași pagini conțin altă ceva.

Și cum nici noi nu sîntem neconținut *aceiași*, și cartea recetită după o bucată de vreme e alta. Incidente, observații, pasa-

gii, pe care nu le-am băgat în samă altădată, fiindcă erau în sfera unor probleme ce nu ni le pusesem, acum le observăm și le găsim extrem de interesante.

La douăzeci de ani ne interesau mai mult „nebuniile“ amorului lui Levin; la patruzeci, mai mult dureroasa neînțelegere dintre Ana și Wronski. La douăzeci de ani apucăturile ușuraticale lui Oblonski ni se păreau ridicole pentru vrista lui *innaintată*; la patruzeci, ele ni se par naturale, căci Stiva n'are *decît* treizeci și cinci de ani!

La douăzeci de ani, gata de toate jertfele pentru *aceia* pe care o așteptam, ne indignam împotriva lui Wronski că nu se jertfește pentru Ana lui până la anihilarea proprie-i personalități. La patruzeci, pricepem că Wronski a făcut pentru ea tot ce poate face omeneste cel mai ideal bărbat din lumea reală.

La douăzeci de ani credeam că familia Levin e, prin excepție, o familie prozaică și ne miram cum de amorul nebun al lui Levin s'a schimbat într-o așa plată căsnicie... Noi eram convinși c'am fi adorat pe Kity în genunchi, o întreagă eternitate!... La patruzeci, înțelegem că viața reală nu e un roman. Și altele. Și altele. Și altele!

Dar pe lângă această schimbare a punctului de vedere, mai e ceva pentru care o carte recită e alta: capacitatea de a „percepe“, cum zic psihologii, avînd o margine, la fiecare lectură descoperi lucruri nouă, rămase în umbră, învinse de altele, care la citirea anterioară nu încăpuseră în acel strîmt cerc al conștiinței.

*

Și, mai întăiu, ce tip admirabil de femeie e Ana!

Cine nu s'a amoretat de ea, cînd,—și ori de cîte ori—a ajuns la acea pagină, în care autorul ne arată pentru întăia oară pe frumoasa și nefericita sa eroină, în gara din Moscva!

V'ați întreat vreodată ce face pe această femeie să se deosebească atit de mult de celelalte, că nu le mai samănă

la umblet și la port?

E frumoasă, de sigur, dar sint, chiar în acest roman, atitea altele tot atit de frumoase, dacă nu și mai mult! Inteligentă, distinsă? De sigur! Dar distincția, inteligența și frumuseța nu sint deajuns pentru ca să creeze o Ana!

Ceia ce o face unică, e faptul că ea respiră *numai* viață, palpitatea vieții, candoarea vieții, căldura vieții, spontaneitatea vieții—„Insuflețirea“, ar zice Byron.

În gară, când o vedem întâiași dată, în gesturile ei, în ochii ei, pe buzele ei palpita această viață.

Și Tolstoi, care a iubit-o fără îndoială, care a simțit până'n fundul sufletului parfumul vieții și sufletului acestei femei,—acest rar exemplar de „etern feminin“,—a știut să ne inspire și nouă sentimentul său pentru ideala sa Ana și să ne pasioneze pentru tot ceea ce atinge fericirea ei.

*

Dar la acea întâiu întâlnire din gară, Wronski simte ceva mai mult decât cetitorul. Wronski este fermecat. El nu mai este al Kity-i, nu mai este nici al lui. E al Anei.

Dar și în sufletul Anei a vibrat ceva, ceva cum nu mai vibrase până atunci, deși, măritată fără iubire după un bărbat mult mai în vârstă, rezistase, senină, nenumăraților adoratori din Petersburg.

Iubirea dintre Ana și Wronski e o lovitură de trăsnet—ca toate iubirile mari ar zice un Schopenhauerian,—ca'n Romeo și Julieta, care confirmă teoria maestrului pesimist. Wronski-i fusese predestinat. El îndeplinea acel prototip ideal de bărbat, pe care, zice-se, îl poartă în suflet, fără să știe, orice femeie.

Peste câteva zile, în acel neuitat bal, Ana apare triumfătoare, iar Wronski umilit.

Ce observație admirabilă!

Umilirea aceasta e caracteristică stăpînului care se dă învins, bărbatului care cerșește iubirea și care, pe lângă toate acestea, simte inconștient că, în declarația lui de iubire, el propune femeii s'o facă mamă, adică un șir lung de chinuri și un eventual asasinat.

*

Dar iubirea lor „vinovată“ nu a putut fi fericită. Ea se isprăvește cu sinuciderea Anei. De sigur, aruncarea ei sub tren este o întâmplare. A fascinat-o trenul. N'a putut rezista în acel moment aceluși fel de tentație, care samănă cu tentația abisului. Dar întâmplarea asta *trebuia* să se întâmple. Moartea prin sinuci-

dere e tot atit de „determinată“ cași orice moarte, cași moartea de boală de piept. Moartea cauzată de o boală fizică e termenul fatal al unor procese fiziologice. Sinuciderea—al unor procese sufletești.

Complicațiile vieții o aduseseră pe Ana la acea stare morală, cind a trăi devine imposibil.

Și în ce constă marea nefericire a Anei?

Nu o mai iubește Wronski? Așa crede ea, dar fără să aibă dreptate. Fără indoială, Wronski s'a schimbat, e cam energic, fiindcă ea îl hărțuește, îl șpionează, îl *persecută* și, fără să vrea și fără să-și dea samă, face toate chipurile să-i devină o povară. Și, ceia ce e și mai rău, nu-i face scene pe față, ea nu provoacă explicații: Asupra lui Wronski apasă o atmosferă încărcată, saturată de toate reproșurile tăcute ale Anei.

Din cauza acestei atmosfere, din cauza obișnuinței, din cauză că iubirea nu poate rămânea eternă la acel înalt diapazon al începuturilor, pasiunea lui Wronski e puțin mai liniștită decit înainte. Amantul începe să ia ceva din aspectul soțului. Dar tocmai acest lucru nu-l iartă Ana.

Ana Karenin e veșnic la pîndă și surprinde cu exasperare cele mai mici oboseli ale pasiunii amantului ei, căci ea nu trăește decit prin această pasiune, căreia i-a sacrificat totul și care este singura ei răsplată și consolare pentru *greșala* făcută și, în același timp, narcoticul ameititor care o face să nu-și aducă aminte de vina ei.

Iubirea extraconjugală are acest lucru teribil că leagă pe bărbat și pe femeie numai prin pasiune, în deosebire de viața conjugală, care-i leagă prin atitea alte interese,—interesele miciei comunități, care e familia,—interese care rămîn și compensează scăderile pasiunii, ori chiar o înlocuesc cind ea dispare, ca, de pildă, în alt roman al lui Tolstoi, în „Romanul Căsnicieii“.

În iubirea extraconjugală, femeia voește ca amantul să-i sacrifice totul. De aceia orice fapt al lui Wronski, care nu o are pe ea de cauză sau de scop, care e independent de ea, este pentru Ana un semn că el n'o mai iubește, așa de teribil este acest egoism al amorului, cel mai teribil egoism omenesc—și pe care bărbatul îl are în grad și mai mare și într'o formă și mai brutală, atunci cind e gelos și cind preferă să se schilodească femeia iubită, să moară chiar, să moară în torturi, dacă nu se poate altfel, decit să iubească pe altul sau, și mai puțin, decit

să devină indiferentă sau, și mai puțin încă, decît să-i scadă patima pentru el.

Și iată, deci, cum doi oameni ireproșabili, făcuți unul pentru altul și care se iubesc, ajung totuși nefericiți.

Și dacă n'ar fi așa, dacă Wronski n'ar mai iubi-o, romanul lui Tolstoi n'ar avea acel profund înțeles pe care autorul a voit, fără îndoială, să i-l dea.

Dacă Wronski ar fi „vinovat“, atunci noi am cugeta cu tristeță la soarta fericită, pe care Ana *ar fi avut-o*, dacă ar fi înțilnit în viața ei un amant perfect, și romanul n'ar conținea acea sănătoasă, dar teribilă morală: că iubirea pentru iubire, că iubirea în afară de căsătorie nu poate avea decît un sfîrșit nenorocit și, adeseori, tragic.

Și iubirea aceasta, ca orice iubire de acest fel, trece ca un uragan, care lasă pretutindene tristeță și ruine. Iată, cei doi copii ai Anei, copilul ei cu Karenin, și celălalt, cu Wronski.

Cel dintăiu, un copil părăsit de mamă, pe care ea îl iubește (Vă amintiți dureroasa vizită pe ascuns a Anei?) și cel de-al doilea, care e lângă dînsa, dar pe care ea nu-l iubește—și care în urma distrugerii părinților lui rămîne orfan, cași cel dintăiu—orfan de mamă!...

Pe cel dintăiu îl iubește, pentru că a apucat să-l iubească și-l iubește încă și cu toată puterea remușcării că l-a părăsit, dar suferă și el și ea, că-s despărțiți. Pe cel de-al doilea, de care nu e despărțită, nu l iubește, pentru că, preocupată veșnic de Wronski (o iubește? n'o iubește?), n'a apucat să-l iubească și pentru că acest copil simbolizează viața ei zbuciumată și chinuită, al căreia fruct e.

O altă tristeță e și însuși acel Karenin, sterilizat de sentimente prin natura lui și prin indeletnicirile lui de burocrat, dar care îți face milă prin suferința sa și prin silința ce o face de a eși din propria-i piele și a fi comprehensiv și bun. (La douăzeci de ani îl destestăm din toată inima pe acest personaj lipsit de poezie).

Și o altă tristeță e și Kity, aproape logodnică a lui Wronski și care asistă cu durere la capitularea pasionată a acestuia în fața splendidei și triumfătoarei Ana la balul din Moscva!

*

Dar dacă Tolstoi o „pedepsește“ pe Ana, făcînd-o să-și expieze „crima“ prin expulzarea ei din viață, după ce o expulzase din societate,—el, totuși, nu este un burghez moralist, care să se extazieze în fața vieții de familie, el nu găsește că în această viață și grație acestei vieți femeia este o ființă fericită, el nu cîntă familia ca o idilă.

Există în acest roman un pasagiu plin de înțeles, acela în care e vorba de vizita Doly-i la Ana, la moșia lui Wronski.

În Doly, Tolstoi personifică „gospodina“, pe femeia casnică, cinstită, care trăește numai pentru familia ei, care-și jertfește sănătatea și frumuseța și toate ceasurile vieții ei copiilor și bărbatului, cu toate că acest bărbat nu e altul decît acea simpatică secătură care se numește Stiva Oblonski.

Și Doly, pe drum, în trăsura care o duce la Ana, simte,—ea, soția și mama model,—o nostalgie după o viață ca aceea a Anei, a femeii hulită de toată lumea, după o viață fără griji familiare, după o viață plină de pasiuni și lipsită de datorii.

Prin această simplă observație, Tolstoi a făcut toată critica „familiei“ și a arătat în chip admirabil tristeța soartei femeii: ori pasiunea care duce la catastrofă, ori funcțiunea de mamă și soție, care-i monorăste viața și-i răpește tot ce este *mare* în această viață.

Și iată și o familie fericită, familia Levin. Luați din amor, amîndoi oameni foarte cumsecade, care se iubesc, trăindu-și viața sub forma celui mai strict égoïsme à deux, și care, totuși, își petrec anii în chipul cel mai prozaic, cu aceleași zile, pline de aceleași nimicuri, din care se alcătuește lungul șir de fapte fără nici o strălucire ce se numește viața normală.

Morala: Nu doriți stelele de pe cer, dacă nu voiți să eșiți din ordine și să fiți nefericiți. Mulțumiți-vă cu proza banală a vieții, dacă voiți să dormitați în liniște cele citeva zeci de ani, până ce veți pune minile pe piept.

*

Nimic romantic în acest roman! Nici iubirea Anei, nici „realizarea visurilor“ lui Levin, nimic!

Ba în amorul lui Levin e ceva foarte lamentabil. Cînd el se îndrăgostește de Kity, ea îl desprețuește, căci iubește pe-

Wronski—și aceasta pe față, cu acea cruzime, oarecum entuziasată, a femeilor cind iubesc. Mai tirziu, părăsită, aproape trădată de Wronski, ea *consimte* să-l ia (și să-l iubească—rezonabil) pe Levin. Iar acesta se mulțumește și e fericit. Că e fericit, îl privește, dar situația e cam melancolică, căci în iubirea asta, cam postumă, e ceva așa de trist!... Farmecul nu mai este întreg. Rămîne veșnic ceva amar în sufletul... cetitorului. Dacă nu-i vine în minte lui Levin, căci el, ca om pozitiv și lipsit de imaginație, n'are gelozia retrospectivă, apoi ne vine nouă în minte o considerație foarte legitimă: „Dacă *atunci* ar fi vrut Wronski, Kity s'ar fi aruncat cu fericire în brațele lui. Levin n'a fost *ales*“.

Și e interesant de observat că această cam tristă situație e frecventă în scriitorii ruși.

Ei parcă vreau să ne calmeze avinturile romantice și să ne strige că „viața nu e un roman“ și că... romanele lor sînt realiste. (Și'n adevăr, realitatea nu rînduște faptele conform idealului nostru poetic).

Așa, într' „Un om de prisos“, Turghenev ne revoltă chiar, cînd ne povestește cum o frumoasă fată, care avea prietenie amoroasă pentru A, cade în brațele unui seducător de meserie, cu care are un copil, și apoi, respingînd pe A, care voia s'o ia de nevastă, se căsătorește cu C, pentru care n'avea decît sentimente de stimă. Bietul C, care asistase la începutul de amor al fetei pentru A și la pasiunea vinovată a ei pentru frumosul seducător! Dar C e fericit!!

Iar Dostoewski, în „Umiliți și Ofensați“ merge mai departe decît toți. Eroul său așteaptă cu fericire ca fata, pe care o iubește dar nu-l iubește, să fie fericită cu rivalul său! De sigur e foarte uman și înalt acest sentiment, dar e prea uman și prea înalt—și prea lipsit de poezie. Într'o asemenea lume Shakespeare n'ar fi apărut... Și, de altmintrelea, dacă faptul dat de Dostoewski e adevărat, este el și normal?

Dar este timpul să mă opresc cu transcrierea „notelor de pe marginea“ acestui roman.

G. I.

RĂZBUNĂTORII LIVEZILOR

(Pe marginea unei zoologii)

O iarnă întreagă urlă crivățul și bat viscole nemilostive. Livezile par pustii și gem cutremurate de groază parcă. Dar re-

nașterea și bucuria primăverii stau închise în muguri. Și deodată, la începutul lui Martie, când încep a crește zilele și soarele lucrează într'un chip deosebit, un vânt cald pornește dela miazăzi cu răsunete sonore, și stăpînul grădinii ese pe prispă și-și umflă nările.

Vine primăvara, grăbită,—totuși parcă se oprește neliniștită și friguroasă în zări.

Zilele trec repede, îți pregătești fierăstrăuașul și foarfecelă, aștepti sosirea berzelor la iazurile din vale, și trecerea sitarilor la munți. Îți sună în minte versurile poetului :

S'a dus zăpada albă de pe întinsul țerii,
S'au dus zilele babei și nopțile vegherii...

Iarba străbate prin frunzele uscate, se arată cele dintâi flori: bumbișorii, ghiocii și viorelele. Cercetezi mugurii merilor și perilor, începi a curăți uscăturile și a tăia mlăzile nefolositoare. În regiunea dealurilor, în mugurirea unei livezi e însoțită de muncă și așteptări. În silrșit, albinele și-au început dulce zumzet la copacii timpurii, la corn, la ulm, la plopi și la sălcii. La desigur albește floarea-pastilor și un parfum ușor vine pe adierea amurgului dela toporăși.

Soarele crește în căldură și'n lumină, zilele se fac tot mai lungi și mai blinde; se apropie cea mai dulce și mai poetică serbare a primăverii: înflorirea livezilor. Cresc mugurii și încep a se deschide pe rind: florile cireșilor ș'ale vișinilor, albe ca o spumă, florile prunilor și perjilor bătînd în verzui; înflorește apoi părul alb ca o bătrînețe, ș'apoi merii cu dulcile lor nuanțe rozalbe și trandafirii... Îndată s'aud și cucii în blindeța zilei, și grangurii și pupezele,—și seara, slăvind sărbătoarea pomilor, privighetoarea cea fără de păreche, își începe modulațiile ei de o putere și o dulceață nesfîrșită...

Tinereța aceasta a anului, neconținut înnoită, neconținut și tot mai mult parcă te farmecă. Are în ea ceva dintr'o dragoste, fără umbre, fără pete, ceva dintr'o altă dragoste, sfîntă, din alte lumi.

Vin însă citeodată ani de tristeță și de groază.

Ni-s dragi livezile și prin ce au ele veșnic dela natura mamă, dar ni-s dragi și prin ce au pus în ele generațiile de oameni, inobilind vechile specii sălbatice. Omul neconținut a muncit și a săpat la rădăcina pomilor, neconținut a prefăcut și a schim-

bat, și astăzi n'avem numai flori frumoase ci și fructe cu forme gingașe și cu gust de floare; astăzi o livadă are farmec și prin ce-a pus în ea dragostea și priceperea omului. Și vin citeodată ani de tristeță, cind în livezi năpădesc omizile.

Grădinarul curăță cuiburile acestor dușmani și le arde; de obicei livada e curată și-și așteaptă înflorirea. Dar iată că pe neașteptate, fără să știi cum și de unde, vine ceasul molimei. Milioane de omizi, inviate de căldura soarelui, pornesc nesățioase. De unde vin? Trec dela livadă la livadă, peste șanțuri, peste drumuri, peste garduri, se urcă pe pomi și rod fără milă mugurii, rod mugurii frunzelor, rod mugurii florilor, otrăvesc mlădițele tinere. Au isprăvit o grădină trec la alta, le vezi curgind riuri negre, le strivești cu miile pe cărări; le culegi, le arzi, a douazi au venit mai multe în loc, trec și ard ca focul, și 'n urma lor rămâne o jale, ca după o cumpănă. Pomii stau triști parcă nu vor mai înfrunzi niciodată. Stau goi în lumina mare a primăverii, săptămîni întregi, pînă ce într'un tirziu abia încep a scoate niște tulle sărace, rămășițe bolnave de frunze.

În livezi lupta e grea, aproape cu neputință împotriva acestei molime. Citeodată parcă e un fel de blăstăm, ca o ciumă a oamenilor. Te gîndești cu groază la nesfîrșitele legiuni de omizi care s'au prefăcut în crisalide, la nesfîrșitele legiuni de fluturi care vor eși, și la și mai nesfîrșitele ouă care vor da naștere la alte omizi pushitoare.

La sfîrșitul ernii ce vine cași cuiburi, le-aduci la căldură cum e obiceiul, le pui în pahare, aștepti învierea omizilor. Sînt cuiburi vechi, în care nu mai e nimic. Vine primăvara și omizi nouă nu se mai arată. Au venit năprasnic,—ș'au pierit dintr'odată!

Care e pricina?—Sînt într'adevăr în natură lucruri curioase care te pun pe gînduri. E un fel de cumpănă înțeleaptă în toate, o orînduire așa de dreaptă, o lege, care poate zgudui de multe ori și pe cel mai necredincios.

Livezile sărăcite de frunze și flori își au răzbunătorii lor.

Răzbunătorii aceștia sînt niște gînganii mici care seamănă intru cîtva la înfățișare cu țînțarii. Oamenii de știință le zic *ichneumoni*.

Orînduirea cea dreaptă face ca femeia din neamul acesta al ichneumonilor să caute, în tremurările zborului ei, omizile feluritelor fluturi. Indată ce zărește omida, se așează pe ea și imfingînd într'însa un fel de țeavă pe care o are dinapoi, își lasă ouăle. Țeava aceia ca un ac nu ucide omida: pătrunde numai pînă în

grăsimea ei, grăsimea adunată din flori și frunze. Omida trăește și minincă înainte, dar sămînța morții a pătruns într'insa. Oul ichneumonului se clocește, se preface în vierme și viermele acesta nici el nu omoară omida, nu se atinge de măruntaele ei, ci se hrănește din grăsime. Omida se preface apoi în crisalidă, dar din crisalidă în loc să iasă fluturele care va înmulți neamul omizilor, es ichneumonii cari s'au hrănit din trupul gras și s'au prefăcut pînă ce au ajuns insecte desăvîrșite.

Astfel, la molima cea mare a omizilor, răspunde ca la o poruncă de sus înmulțirea ichneumonilor, cari seamănă moartea pe trupurile omizilor.

După ce dușmanii livezilor au pierit așa fel ca de o pedeapsă, se împuținează și se sting și ichneumonii, ca unii ce nu mai au unde pune ouă. Pierind răzbunătorii, din puținii fluturi rămași se înoeste iar neamul și omizile iar se înmulțesc; cîteodată înmulțirea e așa de prielnică, de grabnică și de mare, încit se întimplă pustiirile cele grozave care intristează sufletul.

Dar cu numărul omizilor crește și numărul ichneumonilor, pînă ce înmulțirea răzbunătorilor e așa de mare încit omizile sînt iar distruse...

Unduirea aceasta de val, cumpăna aceasta a vieții, e una din cele mai minunate alcătuiți din nemărginita și puțin cunoscută mare care se întinde în jurul nostru. Datorită acestei *legi*, munca omului nu se pierde, frumusețele naturii învie iar. Livezile, după anul de pustiire, înjesc; dar renasc apoi, și ajungem să le vedem iar haina de sărbătoare a florilor, să fim martori iar la tainica pornire a rodului, cînd toate vibrează și cîntă mărirea veșnic neînțeleșelor lucruri.

M. Sd.

HOMER

- Țipătul celor bătuți auzi-a moș-Nestor din cortu-i,
Unde stătea la băut cu Mahaon, și-acestuia zise :
„Ian socotește, Mahaon, la ce vom ajunge noi astfel ?
N'auzi cum glasul voinicilor noștri tot crește mai tare ?
- 5 Șezi tu aicea pe loc și gustă-ți în liniște vinul
Până ce apa de bae 'ncălzi-va pe foc Hecamedea
Și-o să te spele de praf și de sînge pletoasa copilă.
Eu mă duc iute să dau un ocol ca să știu ce mai este“.
Zice, și-apucă din cort o pavăză meșteșugită
- 10 Lucie toată de-aramă : e pavăza lui Trasimede,
Fiul său bun călăreț, căci el pe-a lui Nestor luase.
Prinde și țapăna lance cu vîrf ascuțit de aramă
Și se repede din cort, și'ndată el vede tot răul :
Bieții Ahei alungați, iar dirjii Troeni după dinșii
- 15 Dindu-le goană și zor, și-o năruitură tot zidul.
Cum se întunecă lin încrețindu-se marea cea 'ntinsă,
Dacă ea simte că vine și vijite vîntul furtunei,
Nu se tălăzue 'ncoace și 'ncolo, ci stă neurnită,
Până ce nu se coboară un vînt hotărît dela Zeus ;

- 20 Astfel a stat socotind, cu inima 'n două 'mpărțită
 Craiul bătrîn : oare-i bine spre oastea dușmană s'apuce
 Ori să se ducă să afle pe craiul Atrid Agamemnon.
 Astfel in sine gindind, îi păru că e mult mai cu cale
 Drumul s'apuce spre-Atrid. Intr'asta urmau cu măcelul
- 25 Oștile 'n cîmp, și-auzai răsunînd a lor arme de-aramă,
 Ciocnet de săbii și 'ncaer de sulii cu două tășuri.
 Dau peste Nestor atunci toți craii, purceșii din Zeus,
 Care veneau dela lagăr, acei ce de răni pătîmise,
 Și Odiseu și Tidid Diomedede și-Atrid Agamemnon.
- 30 Vasele lor erau trase pe marginea mării cărunte,
 Mult mai departe de luptă. Pe cele dintii le trăsese
 Pină la cîmp, și nainte-le ei ridicaseră zidul.
 Cit era țărmlu de larg, el tot nu putea să le 'ncapă
 Vasele toate, și'n lagăr oștirea era 'nghesuită.
- 35 De-asta le puseră'n șiruri mai multe și-umplură cu ele
 Albia lungă pe țărmlu, așezată 'ntre două colnice.
 Craii, proptindu-se'n lănci, mergeau în duium laolaltă
 Vrînd ca să vadă cum stau cu războiul, și'n inimă dînșii
 Tare erau năcăjiți, cînd iată, eșitu-le-a'n cale
- 40 Craiul moș-Nestor, și-au stat cu sufletul plin de cutremur.
 Prinse dintii a vorbi Agamemnon și astfel îi zise :
 „Neleiade tu Nestor, a neamului mare mîndrie,
 Ce vii aici părăsînd războiul, ce nghite bărbații ?
 Mie mi-e teamă să nu se întîmple cumva ce-auzit-am,
- 45 Amenințarea lui Hector la statul ce-avu cu Troenii.
 Zice că n'o să se'ntoarne cu oastea 'napoi spre cetate
 Făr' a zdrobi pe Ahei și-a arde-ale noastre corăbii.
 Asta grăi în sobor și iată 'mplinescu-se toate.
 Nenorocire, vai mie ! Aheii, oștenii mei mîndri,
- 50 Ca și Ahile, necaz și mînie îmi poartă, și nu vor
 Să se mai bată de-acum la corăbii în tabăra noastră“.
 Dar lui Atrid a răspuns călărețul cel nobil moș-Nestor :
 „Totul acum s'a sfîrșit : e drept, și chiar Zeus el însuși,
- 55 Cel care trebue 'n cer, nimic nu mai poate să schimbe,
 Căci năruit e acuma și zidul, pe care-l crezurăm,
 Pentru corăbii și noi, un sigur liman de scăpare,
 Vai, și Troenii în lagărul nostru se bat cu 'ndîrjire
 Neîncetat, și, oricît iscodești, încă nu poți cunoaște

- 60 De-unde, goniți de dușmani, Aheii pornit-au la fugă :
Valmeș atîția tot cad și larma la ceruri ajunge.
Dar să ne punem la sfat, să vedem ce e bine să facem ;
Poate ajuta-ne-va mintea. Dar nu sint de fel de părere
Iarăși în foc să intrăm ; nu-i chip doar să lupte răniții“.
- 65 Craiul bărbaților ins', Agamemnon Atrid, îi răspunse :
„Dacă Troenii acum, o Nestor, se bat la corăbii
Și'ntru nimic nu ne a fost în tabără zidul și șanțul,
Oricît de mult ne-am trudit și avut-am atîta nădejde
C'au să ne fie adăpost și nouă și vaselor noastre,
- 70 Asta-i c'ășa i-a plăcut atotțitorului Zeus,
Josnic să piară pe-aici Aheii, departe de Argos.
Eu înainte știam că el ne-ajuta cu priință ;
Știu că acum pe Troeni ca pe zei fără moarte-i slăvește,
După ce ne-a 'ncătușat avîntul și minile noastre.
- 75 Hai dar cu toții să facem în felul cum eu vă voi spune :
Vasele toate ce s'afă în rîndul întii lingă mare
Noi să le tragem din prund și pe apă curînd să le 'mpingem
Și sub cătușă la larg să le ținem gâtiți de plecare
Pînă la noapte, cînd poate înceta vor din goană Troenii
- 80 Și vom putea de pe mal să trim și pe cele rămase.
Nu-i doar rușine să fugi de primejdie nici peste noapte ;
Scapă cu fuga mai bine decît să te prindă dușmanii“.
- Aspru la el s'a uitat și-a zis Odiseu iscusitul :
„Ce fel de vorbă din gură scăpat-ai, Atrid Agamemnon ?
- 85 Nenorocite, mai bine domneai peste oști de nemernici,
Nu peste oameni ca noi ; doar nouă ni-i dat dela Zeus
Din tinerețe 'ncepînd pînă'n zilele noastre bătrîne
Trudnice lupte să ducem și așa să pierim fiecare.
Spune-mi, vrei astfel acuma să lași a lui Priam cetate,
- 90 Troia cu ulițe largi ? Zădarnic atît pătîmirăm ?
Taci, nu cumva să-ți auză vreunul de-ai noștri cuvîntul.
N'ar fi putut nici decum să-l scape din gură nici unul
Care la minte-i întreg și știe grăi cu dreptate.
Și purtător e de schiptru și are mulțimea de oaste
- 95 Cît ai tu astăzi ca domn și stăpîn pe norodul din Argos.
De-ast', auzindu-ți povața, eu nu pot decît să te mustru,
Dacă cutezi să ne 'ndemni, cînd valma și 'ncaerul fierbe,
Vasele noastre pe mare să 'mpingem, ca doar și mai bine
Pofta să-și facă Troenii acum, cînd au prins a ne 'nfrînge,

- 100 Și 'ngrozitor să pierim cu toții. Aheii, vezi bine,
N'ar vrea să stea împotriva, cind vasele fi-vor impinse,
Ci vor căta înapoi o scăpare dosind-o din luptă.
Sfatu-ți vedea-vei atunci, o doamne, cit poate să strice*.
Dar căpitanul de frunte Agamemnon Atrid îi răspunse :
- 105 „Prea m'a jignit, Odiseu, amarnica ta dojenire.
Însă eu nu poruncesc oștenilor mei din Ahaia
Vasele bine-podite pe mare să 'mpingă cu sila.
Dee-ți dar altul oricine, mai mic ori mare ca mine,
Altă povață mai bună, căci eu bucuros voiu primi-o*.”
- 110 Repede atunci Diomede viteazul apucă cuvintul :
„Iat' acel altul aici. Să nu-l mai cătăm, de vă place
Să-l auziți, și să nu vă uitați ca mirare și ciudă,
Dacă-s mai tinăr cumva între voi dătătorii de sfaturi.
Pot să mă laud și eu că sint os de viteaz, din Tideus,
- 115 Care la Teba-a murit și acolo l'acopere țarna.
Fără păreche trei fii avut-a Porteus, în viață.
Doi erau Agriu și Melas, al treilea Oineu călărețul,
Tatăl părintelui meu, mai bun decit ei în virtute.
El a rămas în Calidon, iar tata gonit pribegit-a
- 120 Pînă ce au vrut cei de sus ca el să se așeze în Argos.
Craiul Adrastos îi dete pe-o fiică, și avea el o casă
Plină de-averi și belșug și rodnice țarini destule,
Multe livezi și grădini cu răsaduri și pomi de tot felul
Și o mulțime de oi. În bătaia cu sulii întiiul
- 125 Stat-a Tideu între Ahei ; că e drept, voi o știți dela alții.
Nu veți putea dar să ziceți că prost și de rind îmi e neamul,
Și să respingeți povața mea bună, făcindu-mi necinste.
Haide, răniți cum sintem, la războiu să pornim ; e nevoe !
Dar pe delături să stăm noi ăștia răniții, departe
- 130 De lovitură, să nu capete nimeni o proaspătă rană.
Doar să silim pe ceilalți care, vind ca să-și facă plăcerea,
Stau pîn' acuma de-oparte și nu se mai bat cu dușmanii*.”
Asta le zise ; iar dînșii, voios auzindu-i îndemnul,
Merseră călăuziți de craiul Atrid Agamemnon.
- 135 Nu priveghea în zădar într'acea vestitul Poseidon,
De-asta, în chip de bătrîn, se duse 'mpreună cu dînșii.
Prinse de mîna cea dreaptă pe craiul Atrid Agamemnon
Și se rosti cătră el și-i zise cuvinte ce sboară :
„Crai Agamemnon, acum negreșit că hainul Ahile

- 140 Tare s'o fi bucurind cind vede măcelul și fuga
Oștilor noastre, căci n'are el minte nici cit un grăunte.
Ducă-se dar pe pustii ori zeii orbi-l-ar pe dinsul!
Zeii cei prea fericiți n'au încă minie pe tine,
Doară mai au căpitanii și domnii Troeni să mai bata
- 145 Praful pe șesul întins. Pe ei o să-i vezi tu la urmă
Cum spre cetate fugi-vor de-aici, dela vase și corturi.
Asta vorbi, și cu strigăte mari năvăli pe cîmpie.
Cit de virtos la războiu dau glas ca la nouă sau zece
Mii de bărbați cind s'aruncă cu arma și 'ncep bătălia;
- 150 Tot așa tare din pieptu-i strigat-a stăpînul Poșeidon
Și-a 'nsuflețit pe Ahei și-a stîrnit fiecăruia 'n suflet
Mare putere și-avînt ca neincetat să tot lupte.
Hera din tronu-i de aur căta într'aceste la vale
Stînd pe un pisc în Olimp, și 'ndată simți bucurie
- 155 Cînd pe cumnatul și fratele ei îi văzu între rînduri.
Pentru Ahei ostenindu-se 'n lupta cea plină de slavă.
Hera văzu și pe Zeus în creștetul muntelui Ida
Cel nesecat în izvoare, și silă simțea la vedere-i.
Sta chibzuindu-se atunci ochioasa slăvita zeiță
- 160 Cum ar putea privigherea lui Zeus s'adoarmă, momindu-l.
Astfel, în cele din urmă, un gînd îi păru, mai cu cale,
Bine gătită să meargă ea însăși la muntele Ida,
Doar ar pofti cumva el să se apropie acolo de dînsa,
Cînd o prielnică lin' ațipire ar putea să reverse
- 165 Peste-ale zeului pleoape și peste deșteapta lui minte.
Deci a pornit spre iatacul, pe care-l durase Efestos,
Fiul ei drag, îmbinînd cu usciorii virtuose canaturi,
Strînse c'un tainic zăvor ce nu-l poate deschide vr'un altul.
Zina intră în cămară și ușa cea lucie închise.
- 170 Fermecătorul ei trup întii curăți cu un balsam
Necurăția-i spălînd și-l unse turnîndu-și oloiul
Dumnezeesc de plăcut și plin de mireasmă ce 'mbată,
Care fiind răspîdit în sala de-aramă a lui Zeus,
Umple cu dulce miros departe pămîntul și cerul.
- 175 Dupăce trupu 'i frumos și 'l unge și-și peaptăna părul,
Ea-și impletește cu mina coșitele 'i strălucitoare,
Mindre și dumnezeesti din capul cel fără de moarte,
Pune pe urmă și-o haină măiastră, pe care-a țesut-o
Palas Atena cu mult meșteșug și cu multe podoabe.

- 180 Haina și-o 'nchee la piept cu sponci lucitoare de aur,
Mijlocu 'ncinge cu-un brțu dichisit cu o sută de ciucuri,
Iar de urechea străpunsă și-atîrnă cercei cu trei pietre
Meșter lucrați și din care sclipea frumuseță nespasă.
Capul și-acopere apoi ea, zină 'ntre zine, cu vălu-i
- 185 Mîndru, țesut de curînd și alb ca lumina de soare,
Iar de picioarele-i dalbe își leagă frumoase sandale.
Dupăce-și pune pe trup cite una podoabele toate,
Lasă iatacul și chiamă la sine pe zin' Afrodita
Și la o parte de zeii ceilalți ea o 'ntreabă și-i zice:
- 190 „Face-vei oare ce eu îți voi spune, iubită copilă?
Ori imi vei zice cumva împotrivă, fiind supărată
Pentru c'ajut pe Danai, iară tu pe bărbații din Troia?”
La întrebare a răspuns Afrodita, copila lui Zeus:
„Hero, zeiță mărită, născută din marele Cronos,
- 195 Spune-mi ce cugeți înții; sint gata să fac ce mi-i cere,
Dacă putea-voi s'o fac și ar fi cu puțință-a se face“.
Cu șiretenie atunci răspunse slăvita zeiță:
„Dă-mi a iubirii putere și dorul cu care tu birui
Totul în lume—pe zeii cei nemuritori și pe oameni,
- 200 Căci la hotarul pămîntului rodnic mă duc, spre vederea
Lui Okeanos, al zeilor tată, și a mamei lor Tethys.
Dinșii acasă la ei m'au ținut și crescutu-m'au bine,
Cînd m'au primit dela Rea, pe vremea cînd tatăl meu Cronos
Fost-a de Zeus în iad repezit, sub pămînt și sub mare;
- 205 Vreau ca să-i văd și să curm a lor sfadă ce nu se mai curmă.
Vreme destulă-i acuma de cînd, stăpîniți de minie,
Nu se apropie unul de altul, nici dorm împreună.
Dacă cu vorbele mele voi face ca ei să m'asculte
Și să se-apropie iară cu dragoste ca și nainte,
- 210 O să mă bucur din parte-le 'nveci de iubire și cinste“.
Asta ea zise, iar galeșa zin' Afrodita-i răspunse:
„Sfînt mi-i cuvîntu-ți: eu nu pot și nici se cuvîne a-l respinge;
Tu ești soția lui Zeus, a zeului cel mai puternic“.
Cum a grăit, Afrodit'a și scos de sub pieptu'i colanul
- 215 Cel înflorat și pestriț în care stau vrăjile toate,
Dragoste, dor împreună cu dulci tănuiri de iubire
Și-ademenirea ce fură chiar mintea înțelepților inșiși.
Dînsa în mînă i l'a pus zicîndu-i cuvintele aceste:
„Ține colanul ce-ți dau, la sîn tănuiește-ți-l bine.

- 220 Vrajile toate-s în el ; și crede că nu te-i întoarce
Fără să-ți fi împlinit înainte dorința și gândul.
Astfel îi zise, iar Hera cinstita-i zîmbește privind-o,
Și zîmbitoare la sin și-l încinse pe urmă colanul.
Cînd Afrodita, copila lui Zeus, acasă se'ntoarse,
- 225 Hera Olimpul lasînd și sîrînd de pe culme la vale
Trece'n Pieria, zboară prin mîndr'a Elatiei țară,
Peste 'nălțimile munților plini de zăpadă din plaiul
Tracilor, buni călăreți ; ea nici nu atinge pămîntul.
Iar de pe muntele Atos dă fuga pe undele mării
- 230 Pînă 'sosește la Lemnos, orașul zeescului Toas.
Ea întîlnindu-se acolo cu fratele morții, cu Somnul,
Prietenește-l apucă și 'ncepe cu vorba și-i zice :
„Somnule care domnești peste toți muritorii și zeii,
Dacă vreodată 'mplinitu-mi-ai ruga, m'ascultă și astăzi.
- 235 Fă ce te rog și o să-ți fiu deapururea mulțumitoare.
Ochii cei mari luminoși ai lui Zeus tu fă-mi-i s'adoarmă
Iute, cînd eu în iubire voi sta 'mbrățișată cu dinsul.
Darul ce tu vei primi dela mine 'i un scaun de aur,
Care trăi-va pe veci ; îl va face fecioru-mi Efestos,
- 240 Meșter isteț, și va pune subț el, la picioarele tale,
Un scaunăș, ca pe el să-ți razimi picioarele dalbe
Cînd la ospăț o să stai“ ! Iar dulcele Somn îi răspunse :
„Hero, zeiță mărită, născută din marele Cronos,
Pe-altul, oricare să fie din zeii cei fără de moarte,
- 245 Lesne ași putea să-l adorm ; chiar apele lui Okeanos,
Rîul din care cu toții noi zeii ne tragem ființa.
Însă de fiul lui Cronos eu nu pot defel să m'apropii,
Necum pe el să-l adorm, de nu-mi dă el însuși poruncă.
Spre 'nvățătură mi-a fost rugămîntea ce tu mi-ai făcut-o
- 250 Mai de demult, cînd Heracle, semețul fecior al lui Zeus,
După ce Troia prădase, plecă să se 'ntoarne pe mare.
Eu adormit-am atuncea pe Zeus, stăpînul furtunii,
Dulce adumbrindu-l în jur, iar tu răscolit-ai pe larguri
Aprige vînturi voind să-l pierzi pe viteazul Heracle
- 255 Și după asta departe de soți l'ai zvîrlit, în cetatea
Bine zidită, la Cos. Trezindu-se, 'n furie Zeus
Prinse pe zei a-i trînti în palat, mai ales după mine
El tot umbla să m'arunce din cer ca să pier în adîncuri ;
Dar izbăvitu-m'a Noaptea ce oameni și zei domolește.

- 260 Ea-mi dădu mie adăpost, iar lui îi trecu supărarea,
Căci se temu să nu minie Noaptea ce vine grăbită.
Și tu vii azi să mă 'ndemni să fac iarăși ce nu se mai poate?
Dar îi răspunse din nou înalta, slăvita zeiță :
- „Somnule, oare de ce te gîndești tu la asta ? N'ai grijă,
265 Crezi că puternicul Zeus cumva pe Troeni o s'ajute,
Cum pe atunci, minios, ajuta pe fecioru-și Heracle ?
Hai, că voi face să iei de femei pe una din Grații,
Tinără 'n floare, să-ți fie nevasta ta însuși—anume
Pe Pasitea, spre care te trage dorința deapururi“.
- 270 Zise zeița, iar Somnul așa bucuros îi răspunde :
„Jură-mi mai repede atunci pe apele Stixului 'negru.
Ține c'o mină țărina cea rodnică, iar cu cealaltă
Marea cea scintecătoare, și martori ne fie toți zeii
De pe tărîmul de jos ce s'afă 'mprejurul lui Cronos —
275 Că o să-mi dai de soție pe-o Grație, tinără 'n floare,
Pe Pasitea, spre care mă trage dorința deapururi“.
- Astfel îi zise, iar Hera cu brațe de omăt, ascultîndu-l
După cum el îi ceru, îi jură și numi pe toți zeii
Cei ce se chiamă Titani și-și au în Tartar locuința.
- 280 După ce dînsa jură și la urmă 'și găti jurămîntul,
Imbros și Lemnos cetatea lăsînd împreună plecară
Și învelindu-se 'n nouri, de cale-și cătau cu grăbire.
Iată sosiră la muntele apos, plin de cuiburi de fiare,
Ida. La Lecton eșiră din mare; de-acolo porniră
- 285 Sus pe uscat; se mișcau subț. ei a pădurilor vîrfuri.
Somnul aici a rămas. Înainte ca Zeus să-l vadă,
El se sui pe un brad răsărit care atuncea pe Ida
Peste măsură crescuse cu creștetul pînă la nouri,
Colo 'ntre ramuri de brad stătu pitulîndu-se Somnul
- 290 Tocmai ca pasărea cea 'ncîntătoare la vîers de pe munte
Halkis numită de zei, de oameni numită Kimindis.
Grabnică Hera pășit-a mai sus, pe Gargaros, pe culmea
Muntelui nalt. A văzut-o al norilor domn, și, văzînd-o,
Pofta iubirii deodată 'i întunecă mintea înțeleaptă
- 295 Tocmai ca 'n data dintii cînd dinșii luîndu-se 'n brațe
S'au drăgostit amîndoi pe ascuns, făr' să știe părinții.
El se apropie atunci de dînsa cu vorbele aceste :
„Oare 'ncotro mi te duci din Olimp așa grabnică, Hero ?
N'ai doar tu carul cu caii pe-aici să poți merge cu dinșii?“

- 300 Hera slăvita cu gânduri viclene răspuse lui Zeus :
 „Tocmai la capul pământului rodnic mă duc spre vederea
 Lui Okeanos, al zeilor tată, și-a mamei lor Tethys.
 Dinșii acasă la ei m'au ținut și crescutu-m'au bine,
 Când m'au primit dela Rea, pe vremea când tatăl meu Cronos
- 305 Fost-a de Zeus în iad asvîrlit, sub pământ și sub mare.
 Vreau ca să-i văd și să curm a lor sfadă ce nu se mai curmă.
 Vreme destulă'i acuma de cînd, stăpîniți de minie;
 Nu se apropie unul de altul, nici dorm împreună.
 Jos pe la poalele muntelui eu mi-am oprit telegarii
- 310 Care 'n tleagă m'or duce curînd pe uscat și pe mare.
 Dar de venit-am încoace de sus din Olimp, am venit pentru tine,
 Mi-e nu cumva să te minii apoi, dacă 'n taină m'oiu duce
 La Okeanos acasă, la riul cu albie adîncă“.
- Dar îi intîmpină cel care adună și vîntură norii :
- 315 „Hero, mai las' că acolo tu poți să te duci mai pe urmă.
 Haide mai bine să stăm dragostindu-ne aici împreună.
 Crede-mă, nici o zeiță și nici o femeie vreodată
 Inima nu-mi stăpîni într'atîta cu pofta iubirii,
 Nici chiar aceia pe care grozav o 'ndrăgisem, nevasta
- 320 Lui Ixion, mama lui Piritou cel cuminte ca zeii,
 Și-a lui Acrisiu copilă cu gingașe glesne, Danae,
 Care-a născut pe Perseu, alesu ntre oamenii vrednici ;
 Ba nici copila lui Fenix, atît de vestitul în lume,
 Care pe Minoș născu și pe cel ca un zeu Radamantis,
- 325 Nici cele două din Teba, Semele și-Alcmena, din care
 Una născut-a pe Bachus, a lumii pe veci desfătare,
 Iar ceialaltă pe fiul meu scump, inimosul Heracle ;
 Nici după aceia regina Demetra cea mîndră la plete,
 Nici măcar falnica Leto zeița ; nici Hero, tu însăși
- 330 Cum cu iubiră-ți acum și cu dulcea dorință mă birui“.
- Dar îi răspuse zicîndu-i zeița cu gânduri viclene :
 „Ce fel de vorbă-ai grăit, tu prea 'nfrișate Cronide?
 Dacă poștești să te dai în dragoste acum chiar cu mine
 Tocmai aicea pe-al muntelui virf, unde totul se vede,
- 335 Ce-are să fie cînd vreunul din zeii cei fără de moarte
 Ne va vedea 'mbrățișați și apoi se va duce s'o spue
 Zeilor ? Eu după asta, sculată din brațele tale,
 Pragul nu pot să-ți mai calc ; ași fi vrednică doar de ocară.
 Dar de voești înadins și inima ta o dorește,

- 340 Ai in palat un iatac, e zidit de fecioru-ți Efestos
 Și-are canaturi prea tari cu usciorii virtos imbinate :
 Haidem acolo împreună să stăm, dac'asa ți-e plăcerea“.
- Zeus, al norilor domn, la asta-i grăi împotriva :
 „Hero, să n'ai nici o grijă de oameni și zei, de nici unul
 345 C'au să ne vază, căci eu cu un nor auriu te acopăr
 Jur împrejur, de n'o să ne prindă de veste nici însuși
 Soarele, a cărui lumină străbate mai viu pretutîndeni.“
- Zise și 'n brațe 'și cuprinse soția feciorul lui Cronos.
 Țârna cea sfintă sub dinșii rodit-a o fragedă iarbă,
 350 Proaspăt trifoiu parcă umed de rouă, șofran și zambilă,
 Care, cu creștetul moale și des, îi ținea peste glie :
 Flori le slujeau de așternut și'n vâl de nori mindri de aur
 S'acoperiră amîndoi, iar roua pica sclipitoare.
- Astfel în tihnă dormea pe Gargaros părintele Zeus ;
 355 Dragostea, somnu 'l învinse ținîndu-și în brațe soția.
 Dulcele Somn, într'aceste, da fuga spre tabăra-ahee,
 Vestea s'aducă la zeul ce mișcă pămîntul, Poseidon.
 Dînsul în față 'i s'oprește și-i zice cuvinte ce sboară :
 „Apără-acum după voce pe Ahei și-i ajută, Poseidon.
 360 Dă-le tu slava izbîndei pe-o clipă măcar, până Zeus
 Doarme, căci eu 'am făcut somn moale și adînc să-l cuprîndă
 După ce Hera a putut să-l înșele, cu ea să se culce“.
- Asta vorbi, și se duse spre alle vestite popoare.
 Zeul, mai tare 'ntețit, începu pe Danai să-i ajute.
 365 Spre naintași a sărit și așa le striga îndemnîndu-i :
 „Oare și astăzi, Argii, biruința lăsa-vom lui Hector ?
 Vasele el să ne ia și să capete slava izbîndei ?
 Dînsul o spune și-și face o laudă, pentru'Ahile
 Stă nemișcat la corăbii cu inima roasă de ciudă.
- 370 Lipsa viteazului totuși abia o să fie simțită,
 Dacă sili-ne-vom noi ajutîndu-ne toți laolaltă.
 Hai dar cu toții să facem întocmai cum eu vă voi spune :
 Umerii noi să 'nvelim cu cele mai mari și mai bune
 Paveze, capul s'ascundem sub strălucitoarele coifuri,
 375 Lăncile cele mai lungi în mîni să luăm, și la luptă
 Noi să pornim. Eu voi merge nainte ; sint sigur că Hector
 N'o să stea 'n față-mi protivnic, ori citu-i de aprins la bătae.
 Iar dacă-i vreunul mai dîrz și-are pavăză mică pe umăr,
 El să dea pavăza celui mai slab luînd alta mai mare.“

- 380 Zise, iar ei auzindu-i vorbirea, voios ascultară.
Prinseră oastea să 'nșire, măcar că răniți erau craii:
Și Odiseu și Tidid Diomede și Atrid Agamemnon.
Dinșii mergeau la tot insul făcindu-le schimbul de arme:
- 385 Bune cei buni de războiu, cei slabi primeau arme mai proaste.
După ce-apoi se gătiră cu platoșe lucii de-aramă,
Iute purceseră. Zeul Poseidon pășea înainte,
El ținea 'n mina'i vinjoasă o sabie lungă, cumplită,
Care părea ca un fulger. De el să se-apropie nimeni
- 390 Nu era dat în războiu, căci groaza apuca pe tot insul.
Oastea'i în șiruri își puse și falnicul Hector la rindu-i.
Prins-au atunci a se 'ncinge la luptă din cele mai-crunte
Marele Hector și zeul cu pletele negre Poseidon,
Unul pe Ahei ajutînd, cellalt pe Troeni. Și-atunci, iată,
- 395 Marea să vуетe a prins pe lingă corăbii și corturi,
Cînd cu un strigăt puternic oștirile se 'ncăerară.
Valul nu vуетe așa mult cînd el, ridicat de pe larguri
De 'nfricoșata suflare de viitor, se sfarmă pe țărmuri,
Nici ale focului flacări nu'și dudue atîta vilvoarea
- 400 Colo prin bungeț în munți, de 'ncepe să arză pădurea;
Nici prin stejarii cei nalți atîta nu vijte vîntul
Cum răsunat-a războinicul glas, cînd Troenii și-Aheii
Deteră strigăt grozav năpustindu-se unii spre alții.
Falnicul Hector întăiul țintă cu o lance pe Aias,
- 405 Care sta 'n față întors, și nu dădu greș cu lovirea,
Ci-l nemeri pe la piept, unde trec cele două curele,
Cea de la spada cu ținte de argint, de la scut ceialaltă.
Astea feritu-i-au tînărul trup. Și-i fu ciudă lui Hector,
Că i-a sburat în deșert lovitura din mină; de-aceia
- 410 Datu-s'a 'n lături în gloata-a lor săi și-a scăpat de urgie.
Dar la plecarea lui Hector, de jos luînd Aias Telamon
Un bolovan din atîtea ce stînd ca proptele la vase
Alunecau la picioarele oștenilor, și ridicîndu-l
El peste pavază, aproape de git, nemeritu-i-a pieptul.
- 415 Hector, isbit de pietroi, rotîtu-s'a ca o sîrlează.
Cum, de un trăsnet ajuns, se prăbușă, din rădăcină
Rupt un stejar, și 'mprăștie strașnic miros de pucioasă,
De 'ncremenește oricine se află pe-aproape cînd vede
Cit de năprasnic și-avan e fulgêrul marelui Zeus;

- 420 Astfel în colb a căzut de-odată puternicul Hector,
Lancea din mâni i-a scăpat, și scutul și coiful pe dînsa,
Și-a zurut răsunînd armura 'nflorită 'n aramă.
Se repezîră spre el cu chiote strașnice Aheii :
Nădărduiiau că l-or trage spre ei. Și cu-o ploae de sulii
- 425 L-au năpădit, ci 'n zădar : pe el nu fu chip să-l rănească
Nici să-l atingă vreunul ; căci repede 'l impresurară
Cei mai viteji, Polidamas, Enea și dalbul Agènor
Și-al Licienilor domn Sarpèdon și Glaucos alesul.
Nepăsători nici ceilalți nu steteră, ci se grăbiră
- 430 Să-l ocrotească fiind înainte'i rotundele scuturi.
Soții atuncia din toiu, luîndu-l pe brațe 'l purtară
Până ce ajunse la caii cei iuși, care afară de luptă
Și de măcel se opriră cu-a lor vizitiu și cu carul.
Ei îl duceau spre cetate, iar Hector gemea cu durere.
- 435 Cînd au sosit pe la vadul frumos-curgătorului Xantos,
Riul cel plin de viltori, născutul din veșnicul Zeus,
Datu-s'au jos din teleagă și-au prins să-l stropească cu apă.
Hector în fire și veni și ochii de-odată 'și deschise,
Și, sprijinit în genunchi, vărsă un cheag negru de singe.
- 440 Însă pe spate căzu de iznoavă și o besnă 'i se 'ntinse
Peste lumini, căci tot îl ținea pironit lovitura.
Cum depărtat de războiu pe Hector Aheii 'l văzură,
Se năpustiră mai dirz la dușmani, de dragul bătăii,
Aias în frunte, viteazul născut din Oileu, cu-ascuțita
- 445 Lance sărînd, a lovit pe Satniu, odrasla lui Enops,
Satniu pe care'l născu o mindreță de zîină 'ndrăgită,
La Satniois pe mal, de Enops, păstor de cireadă.
Iutele Aias, vestit suliaș, de-aproape apucîndu-l,
Sdravăn în coaste l-a împuns ; el s'a răsturnat, iar în juru-i
- 450 Între Danai și Troeni o harță nebună se 'ncinse.
Dar îi veni într'ajutor Polidamas, odrasla lui Pantus.
Lancea rotînd, a chitit pe feciorul lui Arelicos,
Pe Protoènor, în umărul drept și cu vajnica lance
L-a și străpuns ; prăvălit în praf el împumnă pămîntul.
- 455 Iar Polidamas grozav se fălește, și strigă cit poate :
„Iată voinicul fecior al lui Pantus ! Cred bine că lancea
Nu i-a sburat fără țintă din mina-i vînjoasă : o poartă
Doară pe trup un dușman, și cred că toiag o să'i fie
Ca să se sprijine acum coborîndu-se 'n lumea cealaltă“.

- 460 Zise, iar lauda lui copleşi pe Argii de mîhnire.
Ba îndirji mai ales pe Aias, feciorul cel vrednic
A lui Telamon, fiindcă pe-aproape căzu Protoënor.
Repede Aias spre el ţinti o sclipelnică lance;
Dar, norocos, Polidamas uşor se feri de năpastă
- 465 Dindu-se 'n lături; ci 'nlocu-i împunse pe biet Arhelohos,
Al lui Antenor fecior, căci moarte'i ursiseră zeii.
Arma 'l ajunge sub coif, unde capul cu ceafa se 'nchee,
Sus, chiar în şira spinării, şi ambele vine 'i rătează.
Capul şi gura 'i şi nările 'ntăi ating ţărna, cînd cade,
- 470 Şi după aceia bufnesc picioarele lui şi genunchii.
Strigă-atunci Aias spre neîntrecutul oştean Polidamas:
„Hei Polidamas, gîndeşte şi spune-mi cu toată dreptatea,
Nu'i acest tînăr cu moartea'i deajuns să răstoarcă peirea
Lui Protoënor? De rînd nu-mi pare nici dînsul, nici neamu'i,
- 475 Ci, dimpotrivă, socot că-i frate ori fiu lui Antenor,
Domolitorul de cai; prea-i seamănă el la vedere“.
Zise şi nu fu 'nşelat; îi duru pe Troeni, iar Acamas,
Fratelui dînd oerotire, cu lancea l'a împuns pe Promahos
Beoţianul, cînd el tira pe Arbeloh de picioare,
- 480 De-asta fălos chiuind Acamas Argiilor strigă:
„Voi cei cu arcu' viteji, care faceţi în veci pe grozavul
Nu numai noi pătimi-vom în luptă necazul şi greul,
Fi-veţi şi voi doar odată răpuşi ca voinicul acesta.
Uite că doarme Promahos; a fost toropit de-a mea lance
- 485 Pentruca fratele meu, sărmanul, cumva să nu fie
Nerăzbunat îndelung. De aceia doreşte oricine
S'aibă un frate acasă la el să-i răzbune peirea“.
Zise, iar lauda lui a umplut pe Argii de mîhnire.
A 'ntăritat mai ales pe un bun luptător, Penelaos,
- 490 De-a năvălit spre Acamas; dar n'a stat acesta să 'nfrunte
Furia lui Penelaos, şi 'nlocu-i căzu Iliones,
Fiul lui Forbas, bogatul în turme, pe care la Troia
Hermes iubit-a mai mult şi l-a dăruit cu-avuţie.
Forbas avut-a un singur fecior, pe acest Iliones;
- 495 Dar Penelaos acum pe el îl ochi sub sprîncene,
Tocmai la ochiu, şi ţişnitu-i-a ochiul, iar lancea 'l străpunse
Şi-i răsări în cerbice: căzu Iliones, şi'n ţărna
Stete cu braţele 'ntinse. Dar smulse pe loc Penelaos
Spada ascuţită şi'n ceafă 'l izbi; împreună cu coiful

- 500 Capu'i trinti la pământ. Sta încă puternica lance
 Înfepenită în ochiu. Ca pe-o floare de mac ridicându-
 Capul, zicea la Troeni Penelaos cu vorbe făloase :
 „Mergeți să spuneți, Troeni, la tatăl iubit și la mama
 Lui Iliones vestitul, să-și plingă feciorul acasă,
- 505 Căci și femeia voinicului nostru Promahos, odrasla
 Lui Alegenor, jăli-va pe scumpu'i bărbat, cind Aheii
 Au să se 'ntoarne de-aici în corăbii acasă la dinșii.
 Asta grăi, și pe toți fiorul de groază'i pătrunse :
 Care încotro căutau adăpost de năprasnică moarte.
- 510 „Muzelor, care 'n Olimp locuiți, povestiți-mi acuma
 Cine 'ntre Ahei dobîndit-a întăele prăzi sîngerate,
 Cînd a războiului cumpănă 'ntoarse vestitul Poseidon ?“
 Aias Telamon întâi cu arma ucise pe Hirtiu,
 Fiul lui Girtiu, stăpin peste Mizii cei tari de virtute.
- 515 Iar Antilohos pe Falke trăsni, și pe unul Mermeros.
 Și Meriones pe doi, pe-unul Moris și pe Hipotion.
 Iar Perifet și Protoon căzură subț arma lui Teucros ;
 Pe Hiperenor, și el căpitan, îl lovi în deșerturi
 Craiul Atrid, și străpunse cu sulița lui măruntae ;
- 520 Ele s'au rupt, iară sufletul celui lovit, prin deschisa
 Rană sburat-a curînd și-a ochilor zare-i se stinse.
 Iutele Aias Oileu, la rîndu-i, răpuse-o mulțime ;
 N'a fost doar nimeni ca dînsul mai bun de picior la gonirea
 Unor dușmani, cînd aceștia iau fuga stîrnită de spaimă.

Trad. de

G. Murnu

Privilegiul masculinității

Procesul Brîncovenilor cu Crețuleștii 1714—1806

Dela 1865, 1 Dech., cînd s'a pus în lucrare Codul nostru civil de azi, drepturile de moștenire ale celor două sexe sînt de o potrivă. Mai mult, femeea, relativ săracă, are și drept la o parte din averea soțului răposat, în deplină proprietate sau în uzufruct, pecînd soțul, nu are astfel de drept.

Innaintea de Codul civil, am avut în Moldova, dela 1817, Codul Calimah, iar în Muntenia, al lui Caragea (amîndouă completate prin Regulamentul Organic), pe care Codul civil le-a abrogat, întru cît arată art. 1912 din el.

În Muntenia, înainte de Codul lui Caragea, era, dela 1776, al lui Ipsilanti.

În Muntenia, dela punerea în lucrare a Codului lui Ipsilanti și mai ales dela a lui Caragea, n'a mai fost egalitatea dreptului de moștenire la cele două sexe, a fost cea ce scriitorii noștri noi numesc *privilegiul masculinității*.

În Moldova, Codul Calimah spune că fetele și băieții vin de o potrivă la moștenire (§ 916); § 1013, însă, adaugă că fetele nu pot cere sinisfora, dacă au fost inzestrate, dar nici pot fi silite a pune la mijloc zestrurile. Cu alte cuvinte, trebuie să se mulțumească pe zestrea primită și ele și frații, fie mai mică sau mai mare decît s'ar fi convenit după egalitate. Dacă nu erau inzestrate, fie moștenirea testamentară, fie ab intestat, era egalitate.

În Codul lui Ipsilanti, dacă fetele nu fuseseră inzestrate, moștenirea o împărțeau de o potrivă cu frații. Dacă fuseseră, nu mai veneau la moștenire. Dacă erau numai fete, unele inzestrate, altele nu, moșteneau numai cele neinzestrate. Neapărat, dacă erau băieți, fete inzestrate și fete neinzestrate, cele inzestrate nu moșteneau, iar celealalte împărțeau cu frații averea remasă, fiind deopotrivă la drepturi.

Este încă o măsură la Ipsilanti, care-a dat de lucru scriitorilor noi. Zice că la căminul familiei, fetele nu au drept, fie c'au fost inzestrate, fie că nu. Firește celor neinzestrate li s'a dădea partea convenită bănește sau în alte moșii.

Însă legea mai adaugă că, totuși, fetele, dacă vor face la vreme cerere, au drept de protimisii la cămin.

S'a părut că este aci o contradicere față de depărtarea fetelor dela moștenirea căminului. Și nu este. E vorba de cazul, cînd, după moartea părinților sau mai tirziu, s'ar scoate în vînzare căminul. Atunci fetele, înzestrate sau nu, aveau drept de protimisii, adică, dînd același preț, să ia ele căminul. Codul Caragea merge mai departe pe calea apucată de Ipsilante, căci înlătură dela moștenire pe fete, înzestrate sau nu, îndatorînd însă pe frați a le înzestra după cinstea și rangul neamului, chiar cu din al lor.

Ce-a fost înainte de Calimah în Moldova și de Ipsilanti în Muntenia?

Dacă ne uităm la Codul lui Donici, care și azi are putere în Basarabia; dacă ținem seamă că însăși prefața Codului lui Calimah spune că legile în vigoare în Moldova erau Basilicalele și Armenopol, vedem că era egalitate în privința dreptului de moștenire.

Tot astfel ese din ponturile dietelor din 1779 (Uricarul XX pg. 373), care spune că nici prin diată nu poate părintele areta mai multă dragoste către un copil decît către altul și din răspunsurile ce divanul Moldovei dă lui Enzenberg, îndată după luarea Bucovinei. Același lucru, din toate, absolut toate documentele judecătorești ale Moldovei, dela cele mai vechi până la Codul lui Calimah. Indoeala n'ar putea fi îngăduită, mai ales, cînd s'a dovedit acumă că Alexandru cel Bun a introdus legiurile bizantine și că Vasile Lupul le-a complectat numai.

Totuși s'a pus la îndoială și acest lucru și s'a susținut că § 1013 din Codul Calimah ar fi fost luat din obiceiul pămîntului. Și e tocmai di'mpotrivă; § 1013 desființează legea de pîn' atunci, care dădea drept fetelor înzestrate să vie la moștenire, făcînd sinisfora; dar și băieților le ia pe cel de-a le constringe s'o facă, dacă știau că fetele au luat mai mult de cît li s'ar cuveni.

D. C. A. Popescu („Dreptul“ anul al XXXV-lea No. 42, 1906) își inchipue că, din combinația § 916 cu § 1013 Codul Calimah, ese că 'n Moldova era sistemul din Codul lui Caragea, înăsprit însă, prin faptul că frații nu erau nici măcar îndatorați a-și înzestra surorile! Deci socoate că § 916 nu avea nici un rost, deși impune egalitate desăvîrșită între cele două sexe!

În Muntenia, Pravila lui Mateiu Basarab (1654) nu lasă nici o îndoială.

Glava 273 zice: „Copiii au parte bărbătească, au muerească, aceia se prețuesc să moștenească pe părinții lor și pre mumăni...“ Glava 274, că, murind cineva fără rude suitoare și coboritoare, îl moștenesc frații și surorile. Glava 277, că tatăl, cînd își mărită fata și se tocmește cu dînsa, ca zestrea ce i-a dat să fie pentru toate lucrurile ei și mai mult să n'aibă treabă în bucatele lui, *acea tocmeală n'are nici o putere, nici se oprește fata a moșteni*, de va muri fără carte. Fata, voînd a veni la moștenire, aduce întîiu zestrea ce i-a dat tată-său și darul di'nnainte de nuntă și le amestecă cu bucatele tătine-său și aduc și frații ei hainele și

sau ce vor avea de le va fi dat tatăl lor, cînd a fost viu, și atunci împart toți frații tocmai și cele ce s'au fost dat de zestre și cele ce nu s'au fost dat de zestre. *Iar cartea* (testamentul) carea va face sau a făcut tatăl lor la moartea lui sau muma, *aceea să fie adevărat cit au vrul și au scris*. Glava 278 vorbește de hărăzirile sau darurile, cari trebuie aduse la împărțeală și cari nu. Glava 279, de-un caz, cînd copiii nedreptățiți pot veni la moștenire de-opotrivă, în potrivea testamentului. Un om a avut feciori sau fete și a dat feciorilor partea ce li s'a căzut și fetelor zestrea și s'au făcut ei adins ei-și oblăduitori (adică au eșit de supt autoritatea părintească). Apoi mai face alți copii și nu le-a dat partea, fiind ei mici,—și moare *fără testament sau cu testament* și n'a mai lăsat celor emancipați nimic, voinde cei mari să vie la moștenire, pravila le cere să aducă la mijloc tot ce le-a dat tatăl lor și darurile di'nainte de nuntă și pe urmă să împartă deopotrivă *ori parte bărbătească ori muerească*. Apoi mai stăruie că băieții, de nu vor aduce bucatele luate și fetele zestrurile, să nu aibă drept să între în moștenire cu ceialalți frați cari n'au luat. Glava 283 amenință cu pedepse bisericești *pe cel ce nu va da bucățile sau părțile feciorilor tuturor tocma*. Și „feciori“ înseamnă tot atit cit astăzi copii, adică și băieți și fete, în toate locurile din pravilă. Glava 282 e despre falchidie, adică de partea de care părinții nu pot dispune, ci trebuie s'o lase copiilor, chiar făcînd testament. Glava 284 arată cazurile de desmoștenire. Diatele se puteau strica.

Cum vedem, egalitatea între cele două sexe e statornicită și numai prin testament se poate da mai mult unui copil decit altuia, dar supt amenințare că biserica va lipsi de împărtașanie pe testator, adică îi amenință cu pierderea sufletului.

Și cu toate astea, s'a susținut că Pravila lui Mateiu Basarab nu s'a pus în lucrare și că Al. Ipsilanti a băgat în lege obiceiul pămîntului!

Și pe ce se razimă părerea acestora?

Pe talmăcirea greșită a unor documente, cari vorbesc de altă instituție și pe prefața Codului lui Ipsilanti, în care scrie c'a făcut această legiuire, fiind că se afla în luptă legea scrisă cu obiceiul pămîntului și se judeca, ba după lege, ba după obicei!

În fapt, însă, normele juridice erau foarte bine hotărîte. Era știut unde se urmează obiceiul pămîntului și unde legea. Documente nenumărate ne arată că se răzimbau pe Basilicale și pe Armenopol și că, își sprijineau hotărîrile citînd capul, titlul și pagina.

Dl. C. A. Popescu, în „Dreptul“ anul al XXXV-lea No. 42, dela 4 Iunie 1906, crede că pentru Muntenia s'a găsit, în sfîrșit, o dovadă în potrivea căreia nu încapă nici o tăgadă. Documentul citat de D-sa ar dovedi că în anul 1817, fetele măritate nu mai aveau dreptul să vie la moștenire. S'ar dovedi așa dar, că măsura din codul lui Ipsilanti era în obiceiuri, cu 60 de ani înainte, și că Pravila lui Mateiu Basarab, precum au susținut unii alții,

nu s'a pus în lucrare în privința dreptului civil, ci a ramas numai pravilă curat biserească.

Să vedem mai întâiu documentul d-lui C. A. Popescu. L'a publicat în același an din „Dreptul“ la 7 Maiu 1906. E unul din multele documente privitoare la regularea banilor puși de Const. Brincoveanu Vodă la Veneția în Țecă și în alte bănci. Toate aceste documente le-a aflat Exarchu la Veneția și le-a publicat din 1883 în „Rev. pentru Istorie, Archeologie și Filologie“, vol. II p. 151 și următoarele.

Doamna Maria, văduva lui Brincoveanu vodă, tăiat în Constantinopol împreună cu cei patru fii și cu Ianachi Văcărescu, — credinciosul, nu ginerele său—la 1714 Aug. 15, cere să se scrie banii pe numele nepotu-so Constantin, fiul lui Constantin cel mai mare din băieții lui Brincoveanu și singura odraslă bărbătească, remasă dela el.

I se cere dovadă că e moștenitor și anume singur moștenitor, dacă nu sint fete de ale lui Brincoveanu. De alte dovezi se îngrijise din țeară, pentru aceasta, nu. Să vedem de ce.

Iată actul notarial, pe care d. C. A. Popescu il publică din nou în „Dreptul“. Să-l dăm și noi:

In dei aeterni nomine Amin. Anno ab incarnatione Domini Nostri Iesu Christi, Millesimo septingentesimo, indictione X, die vero Veneris. decimo nono Novembris.

Constituit avanti me Nottaro e testimonio infrascritti il signor Antonio Maria del Chiaro quondam Simeon di Fiorenza, maestro della lingua italiana e latina appresso li Principi di Valachia, il signor Panagiosi quondam Nico Seraffi della Gianena et il signor Zuanne Riso, quondam Riso di Valachia, li quale con loro giuramento, in mano mia prestato, tactis scripturis, attestano qualmente in tutta la Valachia le figliuole maritate non possono più haver, né pretender alcun heredita, né del padre, né dei fratelli, né d'altri suoi parenti, ma succedono liberamente i maschi, essendo questa una antichissima consuetudine osservata inalterabilmente et indefferentamente d'ogni uno in tutta la Valachia. Le quale cose affermano sapere li detti signori attestanti per l'ottima cognizione, onde per essere tale verita, fanno questa giorata attestatione per espresione della medesima.

Iscălește: Emilius Velano civis originarius ac publicus Venetiarum Notarius, pro fide rogatus subscripsi et signavi. 24 Gen. 1717.

Va să zică trei inși, unul vestitul Antonio Maria del Chiaro, care-a trăit multă vreme la curtea Țerei rominești, ca profesor, și care-a scris și o carte despre Valahia, altul un Rizu, născut în Valahia, și al treilea un grec din Ianina (Gianena), jură nu numai că fetele măritate nu vin la moștenirea dela părinți, dar că nici la a fraților, ce mor fără moștenitori, nu vin! Jură că obiceiul e așa în toată Valahia din cea mai depărtată vechime! Și, cu mna pe evanghelie, mărturisesc că au cea mai bună și temeinică credință că e așași nu alt-fel!

D. I. Peretz, în No. 43 din „Dreptul“ același an, a aretat că documentul d-lui C. A. Popescu, mai întâiu, ar însemna *depărțarea fetelor măritate* (și inzestrate), *nu a celor nemăritate*, apoi că e suspect și din alte pricini. D. C. A. Popescu putea să se

lumineze din celealte documente copiate la Veneția de răposatul Exarchu. D. I. Peretz îi arată că tot acei Greci au mai jurat că'n Grecia și Valahia nu sînt tribunale de justiție și că orice procură sau act de notariat se face numai de episcopul locului.

Mai tirziu un Grec, găsind în 1752, în Valahia, într'o lădiță a unui credincios al lui Brîncoveanu (Caracuda), chitanțele originale ale depunerii banilor la Zecca din Veneția și, intrînd în negocieri cu bailiul Veneției, acesta arată actele prin cari Maria Brîncoveanu căpătase strămutarea depozitului pe numele nepotu-so cit și cele de depunere de la început. Dragomanul cel mare s'a indignat de minciuna Grecilor, cari au cutezat a jura că 'n Valahia și Turcia nu sînt tribunale.

Dac'au jurat fals într'o chestie, puteau jura foarte bine îndouă. *Graeca fides, nulla fides*, zicea Vergilius, iar Zachariae von Lingenthal stărue asupra acestui caracter al Grecilor din vîrsta de mijloc.

În documentele dela Veneția mai putem vedea și altă ceva. Maria Brîncoveanca dă lui G. Trebizontios, medic, procură întărită de Teofan, mitropolitul Valahiei. În procură vorbește de banii ce-a depus Brîncoveanu Vodă prin Caragiani pentru sine și urmașii săi, vorbește de interesele „casei sale“, nu spune însă că singur moștenitor este Constantin, strănepotul de fiu al lui Brîncoveanu vodă.

De ce? Cel mai simplu lucru era să-și ia asemenea mărturie din țeară, unde se cunoșteau obiceiurile și legile. Dar vezi că 'n procură iscăliseră nu numai Anița Brîncoveanu, văduva lui Constandin, fiul lui Const. Brîncoveanu vodă, deci muma lui Costandin, singura vîrstare bărbătească a tîiatului din 1714. August 15! Mai iscălesc ca marturi doi gineri ai lui Brîncoveanu: George Crețulescu (Iordache Crețulescu, adică bărbatul Saltei, fiica lui Brîncoveanu) și Șerban Greceanu, barbatul altei fete a lui Brîncoveanu Vodă; al Ilincăi, văduva lui Scarlatache al lui Mavrocordat dragomanul. Acești doi n'ar fi iscălit un act prin care li s'ar fi știrbit drepturile soțiilor lor. Mitropolitul arată, deci, că nepotul de fiu al lui Constantin Brîncoveanu e *singurul scoborîtor* (dar nu zice singur moștenitor) *de parte bărbătească*, adică spune adevărul; dar Trebizontios avea planul gata făcut, cum să tragă folos din această dovadă,—cu plan subțire ticluită,—ce avea la mînă.

În acele hîrtii mai este un fals. La pg. 165 din Rev. de Ist. Arch și Fil. doc. citat, vedem că Grecii au mărturisit că numai Constantin fiul mai mare al lui Brîncoveanu, fusese însurat. Neapărat, chiar în sistemul susținut de marturii minciunoși, trebuia să se dovedească și împrejurarea că nu erau urmași din cealaltă trei fii ai lui Brîncoveanu, tîiați și ei în 1714, Aug. 15. Dacă vreunul din ăștia ar fi avut copii,—fie băieți, fie fete,—ar fi avut și aceia drept la moștenire. Mitropolitul arată că Dinu sau Constandin era singurul coborîtor de parte bărbătească, nu spune însă de nu erau coborîtori din ceialaltă fii, fie acești coborîtori

chiar de parte femească ! Material era adevărat, dar o împrejurare hotăritoare o lăsa nepomenită :

Că al doilea fiu al lui Brincovefinu vodă, Ștefan, fusese însurat și-i rămăsese o copilă Maria, abia în vîrstă de 8 ani, atunci !

Iată în adevăr ce date dă d. St. D. Greceanu în „Viața lui Costandin vodă Brincoveanu“ pg. 268/9, 1906.

Ștefan, al doilea fiu al lui C. Br. vodă, s'a născut pela 1685, s'a căsătorit în 1709 Febr. 24, cu Balașa fiica lui Ilie Cantacuzino din Moldova. (trimite la pg. 187 din Cronica lui Radu vel logofăt Greceanu). Balașa a murit la 1712 Noemvrie 22 (Cronica pag. 218—219), rămânindu-le o fiică, Maria. Aceasta trăea, nu numai la data procurei (1717), dar și la 1731/2. (Doc. VII pg. 335-6 „Hirtii din Arhiva Măn. Hurezului“ de dl. N. Iorga). Iar un document din 7242 1 Sept., deci din 1733, pg. 337-8 ne spune că Măriuța Alexianu, — căci se și măritase, — murise de curînd fără copii ¹⁾.

Prin urmare la 1717, Măriuța, fiica lui Ștefan Brincoveanu, trăea și avea drepturile țătine-so în averea remasă de la vodă Brincoveanu și dela unchii ei tăiați.

Și Greco-levantinii d-lui C. A. Popescu au jurat că numai Costandin Br. fiul lui vodă Br. a fost căsătorit !

Ceialalți fii ai lui Brincoveanu, Radu, născut pela 1690, era abia logodit cu fata lui Antioh Vodă Cantemir ; Mateiu, al pătrulea, născut în 1702, ajunsese abia la vîrstă de 12 ani.

Costandin, nepotul de fiu al lui Brincoveanu Vodă, a murit pela începutul anului 1753, așa ne spune alt document din cele dela Veneția. În 1763, 3 Martie s'au scris banii dela Zecca Veneției în socoteala celor doi fii ai lui, Manolache și Nicolae, căci Const. Brincoveanu n'a lasat alți urmași, deci n'avea cine mai pretinde parte din banii dela Zecca.

Iată dar că, dacă am avea la îndămină numai documentele aduse dela Veneția de Exarchu în 1883 și tot am vedea că sînt un șir de falșuri, spre a nedreptăți pe Maria, fiica lui Ștefan și pe fiicele lui Vodă Brincoveanu.

Din fericire, în acest caz special, avem și documente din țeară, cari aruncă lumina cea mai desăvîrșită asupra dreptului de moștenire în Valahia de pe vremea lui Brincoveanu Vodă pînă la Codul lui Ipsilanti.

Sînt documentele unui proces între coboritorii din Costandin fiul lui Brincoveanu vodă și fetele lui Brincoveanu ori urmașii lor. Procesul ține, cu intreruperi, pînă în 1806, cînd Brincovenii sînt osîndiți să dea coboritorilor din Safta Crețuleasca (fiica lui Brincoveanu) partea ei. Aceste documente le-a publicat dl. N. Iorga în volumul sus citat. Parte din ele se află în condicele divanului domnesc dela Arhiva Statului din București ; iar în a-

1) Cum că data e 1733, deci că greșeala nu e în leatul dela Adam, se vede de pe doc. din 1735 dat de Nicolae Roset și fiicele lui. (Aceeși lucrare pg. 339).

nii 1807, 1808 și 1809. Crețuleștii vrind moșiile, viile, casele ce Brincovenii le-au dat în plată pentru drepturile lor. Pe acestea le-am descoperit la Arhivă și sint foarte însemnate, precum se va vedea.

II

Socotim că documentele acestui proces vor dovedi neîndoelnic că înaintea de Ipsilanti domnea egalitatea cea mai desăvârșită, în privința dreptului de moștenire, între băieți și fete.

Înșuși faptul c'a fost cu puțință acest proces arată că la data morții fără diată a lui Brincoveanu, la 1714 Aug. 15, fetele măritate și înzestrate veneau la moștenirea părintească.

St. D. Greceanu, în lucrarea citată, a publicat foile de zestre ale celor 7 fete ale lui Brincoveanu, căci erau toate măritate și înzestrate înainte de 15 Aug. 1714¹⁾.

Având la îndămină asemenea documente, putem dovedi că și remasurile celor doi fii, Radu și Mateiu, morți fără urmași, s'au împărțit între urmașii celor doi frați mai mari și între surorile răposaților.

La St. D. Greceanu, în lucrarea citată, vedem că Brincoveanu vodă a dat moșia Puchenii din Dimbovița lui Radu, fiul său. Toate documentele dela 1775 pînă la 1830 ne arată acest sat în stăpînirea urmașilor lui Radu Crețulescu și a urmașilor lui, cum și în a lui Toma Crețulescu banul și a urmașilor lui. Cum a trecut în stăpînirea lor? Nu e vădit că Safta a luat acest sat, cînd s'a împărțit moștenirea lui Radu Brincoveanu, după ce Turcii l'au tăiat?

Tot astfel, Ciocăneștii din Ilfov îi dăduse Brincoveanul vodă lui Mateiu fiul său. Mai încoace, însă, îi găsim în stăpînirea lui Istrati Crețulescu, fiul lui Cost. Crețulescu banul, fiul lui Iordache Crețulescu bătrînul. Va să zică satul acesta, din moștenirea lui Mateiu Brincoveanul, după 1714 Aug. 15, a trecut în stăpînirea Saftai Crețuleasca și dela ea, la fiul ei Cost. Crețulescu, apoi la Istrati fiul lui Costandin.

Stoeneștii, sat din Prahova, astăzi e al Bisericei Crețulescu și tot al ei era și 'nnainte vreme.

Acest sat Brincovineanu îl dăduse Brincoveanu vodă fiului său Mateiu. E dar vădit că, după uciderea acestuia, a căzut în partea Saftai Crețuleasca, sora mortului și aceasta l'a dat bisericei, cînd au înzestrat'o ea și Iordache.

Va să zică, iată că, după 1714, Safta a venit la moștenirea fraților săi, Mateiu și Radu, morți fără coboritori, deși era în

1) Stanca, în 1692 ; Maria în 1693 ; Ilinca întîiu la 1698 și a doua oară la 1699 ; Safta, la 1700 ; Anicuța, în 1705 ; Balasa, în 1708 și Smaranda, în 1712. Greceanu publică foile lor de zestre (dela pg. 285 pînă la 314) arătînd juvaerurile, hainele, lucrurile de casă, țigani și moșiile ce le-a dat la fiecare. Arată și ce-a dat fiilor, cînd i-a însurat și partea ce le-a făcut în viață fiind.

concurență cu Costandin, fratele acelora și deși era măritată și inzestrată.

Trecem acuma la documentele procesului.

Cel di'ntîiu e dela 17 Iunie 1717, deci mai nou decît procura dată lui Trapezuntios de Maria Brincoveanca, procură pe care Exarchu a aflat'o la Veneția. Aceea e din Maiu 1717, iar mărturia falsă, din Noemvrie 1817.

In acest act Maria doamna zice că, *afară din moșiile răposatului soțului ei și di'nt'r'ale răposatei Stancăi fică sa și din casele, viile, Țiganii și Rumîinii și afară din bani, cari au apucat de i-a pus răposatul ei soț (vodă) la Țecă*,—din tot ce s'ar mai găsi și afla de-ale răposatului și de-ale fiilor lui, căroră nu le-au remas copii,—ori bani ori scule, argint și aur, lucru mișcător, unde se va afla și se va dovedi, au aci in țară, au intr'alte părți, date; așisderea și banii toți din Țara Ungurească ce avem in colo și banii ciți vor fi la Veneția, însă bani nepuși la Țecă, acestea dar cîte mai sus s'au pomenit scule și bani, a găsit cu dreptate și s'a așezat cu ginerii ei ca mai intîiu să se plătească din ei toată datoria care s'a îndatorit ea și a dat miriei (statului turcesc). De asemenea se va plăti datoria ginerilor și a celor cari au fost atunci la patimă, de-au dat bani; de asemenea să se îplinească și lipsa zestrurilor Balășei, după foaea ce are (măritată la 1708). Iar ce va rămînea să se facă două părți, una s'o ia ea, Maria, văduva lui Vodă, împreună cu nepotu-so Constantin și cu nepoata Măriuța, fiica lui Stefan, fiul lui Brincoveanu. Iar cealaltă jumătate s'o împartă Șerban Greceanu [pentru Ilinca, fata lui Brincoveanu soția lui], Iordachi Crețulescu, alta [pentru soția sa Safta, o fică a lui Br.]; alta, Nicolae Ruset; alta, Manolache (Lambrino), Cost. Băleanu, (toți gineri de-ai lui Br.) și Șerban sin Cost. Duca Vodă (fiul Stancăi cea mai mare din ficele lui Br.). Invoiala s'a făcut innaintea lui Vodă, a doi patriarhi și a mulți boieri, ca să pună capăt dihoniei și pricinilor.

Acest act nu s'a ținut in totul in seamă, căci, precum s'a aretat, moșii de-ale lui Radu și Mateiu, au trecut la Safta și de bună seamă altele din ele la celealalte fete ale lui Brincoveanu Vodă. Se vede totuși din el că fetele veneau la moștenirea părintelui lor și la a fraților, deși inzestrate și chiar in concurență cu frații sau coboritorii acestora.

Prin urmare și acest document dovedește că'n 1714 nu era privilegiul masculinităței.

Al doilea e un document din 1729—30, invoială pentru moștenirea brincovenească între Iordachi Crețulescu, Manolache Lambrino (un ginere), frații Greceni (fiii Ilincăi), Marița Alexianu (fiica lui Ștef. Brincoveanu) și Costandin Brincoveanu, nepot de fiu al lui vodă Brincoveanu.

Acest document întărește invoeala din 1717. Acuma Maria, văduva lui Brincoveanu murise, de-aseemenea Șerban Greceanu, ginerele lui Brincoveanu, dar erau cei doi fii ai lui. Este-o invo-

ială la fel și cu Neculae Roset, alt ginere al lui Vodă Brincoveanu, ginere, care avea numai două fete, Safta și Maria..

Este și invoală din 1731—32 între Cost. Cost Brincoveanu, și Iordache Crețulescu.

Costandin ține de bune cărțile vechi de invoială și dă imputernicire lui Iordachi să-și ridice partea Saftai [$\frac{1}{4}$ din $\frac{1}{2}$] din banii dela câmara împărătească din Viena, cu dobînda lor de la 1731—32 înainte.

Alt document (din 7242 (1733¹⁾) Sept. 1, arată că Marița Alexeanca a făcut înainte de moarte diată verbală, împărțindu-și averea (nu avea copii) soțului, lui Cost. C. Brincoveanu (acestaia, în deosebi, partea ei de 50.000 tl dela Țeca Veneției). A dat și din moșii, Țigani, vii, Rumîni, $\frac{1}{2}$ lui C. Cost Brincoveanul și $\frac{1}{2}$ unchilor și verilor ei. A mai lăsat unchilor și verilor toată partea ei din banii de la câmara împărătească și parte a ei din bani argint, scule din țeară, cari urma să și le împarță între ele Safta, (Crețuleasca) Balașa (Lambrino), fetele Anicăi (Ruset) și fiii Ilincăi (Greceanica).

E de crezut că de pe urma acestei moșteniri Cost. Cost. Brincoveanul a dat Saftai și moșii de ale sale: Belciugatul din Ilfov, de pildă.

În testamentul Saftai Crețulescu, 1746, publicat aiurea de alții în „Șapte bisereci cu averi proprii“ de d. P. Gîrboviceanu, Safta dă moșia Belciugatul din Ilfov, lui Dinu și lui Radu, fiii săi. Acest Belciugatul era alcătuit din două sate, Cojeștii de sus și Cojeștii de jos, la un loc Belciugatul. St. D. Greceanu a cercetat documentele lui.

Dela 1693 Brincoveanu vodă (care avea acolo o bucată de zestre) face cumpărături părți de moșie, iar în 1693 Apr. 30 îl dăruiește mănăstirii sale Hurezul. În 1707 îl ia îndărăt, dînd mănăstirii în schimb alte sate, între cari Craiovița din Gorj și'l dă zestre fiicei sale Smaranda, în 1712. Belciugatul rămîne în stăpînirea lui C. Băleanul, ginerele lui vodă și a urmașilor lui până la 1744, cînd urmașii îl vind lui Cost. Brincoveanul, nepot de fiu al al lui C. Brincoveanu vodă. În 1747 Belciugatul era în stăpînirea Saftai, care'l lasă precum am spus, lui Radu și lui Dinu, dar zice, *pe care mi l'a dat nepotul meu Dinu pentru partea mea*. Va să zică avem dovadă că între 1744 și 1747, Safta a mai primit acest sat dela nepotuso Dinu. Tot pentru *partea sa* va fi primit Safta mai de demult și satul Stoieneshii din Prahova, [era al ei în 1723 Maiu. Doc. al Măn. Tîrșor în Condicele brincovinești] sat pe care Cost. Brincoveanu vodă îl avea dela tatu-so. Stoieneshii îl găsim cum s'a spus, între moșiile bisericii Crețulescu.

Iată și ce declarație face Neculae Roset di'mpreună cu ficele sale, Măriuța și Safta, în anul 1735 (Hărtii din Arhiva Hurezului de d. N. Iorga pg. 339): „precum să să știe că, *dă zestre care s'au fost luatu răposata soția mea Ancuța Brincoveanu dela răposatul socru-mieū Măria Sa prințipul Costandin voevod Brinco-*

1). La d. N. Iorga greșit, 1739.

veanul, avut'am și după petrecania Măria Sale *parte dăn clironomie ce ni s'a căzul și nouă*, după cum ne-am tocmitu și ne-am și ne-am așezatu cu răposata soacra noastră...“ și mai jos arată că, murind soacra, „și rămăind această a noastră parte dă clironomie pe seama dumnealui nepotului nostru,“... „a fi dumnea-lui datori a răspunde nouă *această mai sus pomenită parte dăn clironomie*“. Arată că pentru clironomia ce li s'a venit de pe urma lui Cost. Brincoveanu vodă și de pe-a Măriuței Brincoveancei, fiica lui răp. Ștefan beizadea Brincoveanul și di'ntr'ale răposatelor cumnate, doamna Maria i Stanca i Zmaragda, Brincoveancele, pentru tot ce s'ar cuveni, se mulțumesc numai cu 52000 florinți nemțești, pe cari i-au și primit, dind toate cărțile ce aveau la mină. Numai de moștenirea, doamne ferește, a lui Cost. Cost. Brincoveanul nu se leapădă.

Aci se spune fără nici un incunjur că Ancuța a venit la moștenirea lui Cost. Brincoveanul vodă, deși în concurență cu coboritorul lui Costandin, nepot de fiu al lui vodă și cu Mariuța fiica lui Ștefan, deci a unor coboritori din frați.

Mai vedem că la 1735, dacă murea cumva Costandin Cost. Brincoveanul fără urmași, fetele Ancuței aveau drept a veni la moștenire, deși erau în concurență cu fiii lui Șerban Grecianu (Șerban și Drăghici) cu ai lineai Brincoveanca și cu alții, ai Crețuleascăi, de pildă.

Va să zică și la 1735 era tot dreptul din Pravila lui Mateiu Basarab.

În 1752, fiii Saței (Radu, Costandin, Toma și Nicolae), căci părinții lor muriseră (în 1746 și 1747) arată că au urmat certe cu Cost. C. Brincoveanu și că, de la 1731 pân' acum n'au mai luat dobînda dela Viena, dar nici Cost. C. Brincoveanu nu le-a despărțit partea. Acesta se îndatorează acum a le aduce dobînda și hirtie în regulă că banii i-a așezat pe numele lor.

La pg. 345/6 d. Iorga dă amănunte despre plîngerea Crețuleștilor în 1806: Manolachi banul și Istrati logofătul (fiii lui Cost. Crețulescul cel dela 1752), logofătul Costandin (fiul lui Toma dela 1752), Ralița și fiii ei (soția lui Iordache fiul lui Radu cel dela 1752), căci Neculae murise fără urmași. Așa dar se judecau atunci cu Brincovenii reprezentanți ai celor trei ramuri coboritoare din fiii Saței Crețuleascăi.

În sfîrșit, în 1806, se isprăvește judecata pri'ntr'o hotărîre, pe care d. N. Iorga (doc. cit.) o dă, prescurtînd'o. Din ea aflăm despre documente, cari nu se află între cele publicate de d-sa, *ceea ce dovedește că nu avem încă toate documentele procesului*. Așa vorbește de cartea exosliticon dela 1747 Ghen. 1 (pomenită și la pg. 342/3 în doc. din 1752), prin care Const. C. Brincoveanu arată că pînă la această dată plătește el dobînda banilor din Viena, iar mai departe să și-o ia Crețuleștii inșiși. Arată un document din 1768 prin care Manolache Brincoveanu zice că s'a înțeles cu frate-so Nicolae să stăpînească pe jumătate, fiecare din ei, banii dela Viena, iar Crețuleștii să ia dobînda astfel :

Manolache să respundă dobînda cuvenită lui Tomiță banul și jumătate dintr'a lui Iordache, feciorul Radului, iar Nicolae Br. să dea cealaltă jumătate a lui Iordache și toată dobînda cuvenită vornicului Costandin, nepot de fecior (fiu al lui Cost. Creț. banul) al lui Iordache Crețulescu bătrînul. Mai arată un pitac de la tatăl domnului (I. Caragea), că Nicolae Brîncoveanu s'a măr-turisit dator, dar a zis că nu e înlesnit a plăti.

Brîncovenii aduc o diată a Mariei Brîncovencei, din care ar eși că nu mai au Crețuleștii nimic de luat. Dar diata nu era nici iscălită, nici cu dată pe ea, ci numai cu pecete și Brîncovenii n'o aretaseră niciodată pînă atunci. Mai pretind că nu aveau drept la acei bani din Viena, Crețuleștii, ci li se făcuse așa un dar, că, de oarece pînă la 1772 au luat dobînda, iar de atunci timp de 32 de ani, nu, au pierdut dreptul de-a mai cere ceva. La asta Crețuleștii respund că paragrafie nu se 'ncepe la țidule de plată și că s'au mai plîns mereu la alți domni.

În sfîrșit, divanul și vodă îi osîndește pe Brîncoveni să plătească 61216 tl. 80 bani capetele și 58768 tl. dobînda.

Va să zică urmașii Saftei Crețulescu, cu dreptul moștenit de la ea, cîștigă parte din banii dela Viena, după ce luaseră, precum am aretat, și din altă avere, măcar că Safta fusese înzestrată. În 1806 și dela 1776, fetele nu mai aveau drept a veni la moștenirea părinților, odată ce și primiseră zestrea. Documentele aci aduse dovedesc că nu tot astfel era la 1714, ci tocmai di'npotrivă și deci că la data morții lui Brîncoveanu Pravila lui Mateiu Băsarab se urma în privința moștenirii fetelor în averea părinților, cît și a surorilor în a fraților.

Dar am avut plăcerea de-a găsi încă două documente, nepublicate, cred, de nime, care fac parte tot din această daraveră di'ntre Crețulești, adică dintre coborîtorii Saftei, și coborîtorii unui frate al ei, fiu al lui vodă Brîncoveanu.

Brîncovenii și de data asta n'au plătit numai în bani, ci au dat case, vii, moșii, în plată. Crețuleștii și-au împărțit cîștigul. O vie dela Boldești (jud. Saac), din cele luate dela Brîncoveni, în plata părții lor de moștenire, o scot Crețuleștii la mezzat. O cumpără biv vel medelnicerul Chiriac. (1807 Maiu 5. Cond. domnească No. 40. Arhiva Statului București). În 1809 Aug. 30, vind altă vie tot la Boldești, în dealul Scăeni. La al doilea mezzat o cumpără biv vel pah. Iorgachi Boiaroglu, cu 4760 tl. (Cond. domn. 58 pg. 8).

Dar iată două vînzări mult mai pline de învățături.

În 1807 Apr. 10 (Arhivă domnească 48 pg. 107) Crețuleștii vind o vie tot de la Brîncoveni, aflătoare la Valea Poenei, sud Saac. Se haracialdisește, la al doilea mezzat, asupra lui Iordache Slătineanu, cu 5249 tl. bani 36. Documentul zice: „pentru cari bani, fiindcă d-lui numitul logofăt, cumpărătorul, are a lua a III-a parte din a III-a a dumnealui vornicului Crețulescu din lucrurile mișcătoare și nemișcătoare, ce-au luat dumealor boierii Crețulești de la casa dumealor boierilor Brîncoveni, ce i s'au hotărît aceasta a treia

parte de dumealui vornicul Costandin Crețulescu prin engrafon iscălit de dumealui-și de alte vrednice obraze“, arată apoi c'a pus Iordache Slătineanu chezeșie că, dacă, după ce se va vinde tot, nu i-ar veni atît cît prețul viei, să dea prisosul prețului în bani la starostele de neguțitori.

Tot așa la 1807 Apr. 10, adică în aceeași zi, (Arhivă. Cond. domn. 48) cumpără păt. Al. Crețulescu (fiul Raliței și al lui Iordache Crețulescu, fiul acesta, al lui Radu, fiul lui Iordache bătrînul și al Saftai) o casă în București, cu 4650 tl. și dă chezeșie, dacă partea lui nu va fi atît de mare, să respundă la starostele de neguțitori prisosul prețului. Alexandru Crețulescu avea voie de la domnitor a afîrdisi în aceste condiții.

Oricine înțelege cu ce drept venea Alex. Crețulescu. Se cobora, doar, din Radu, unul din fiii Saftai Brîncoveanu. Dar ce căuta Iordache Slătineanu aci, în ce însușire lua și el $\frac{1}{3}$ din partea lui Costandin Crețulescu vornicul, care vornic, înțelegem avea drept la $\frac{1}{3}$ din tot ce cîștigaseră Crețuleștii de la Brîncoveni.

Iată cum e istoria. Iordache Slătineanu era fiul lui Radu Slătineanu. Acesta a avut două soții: cea dintîiu Sultana Crețulesca, 1) fiica lui Toma Crețulescu, unul din copiii lui Iordache Crețulescu și Saftai Brîncoveanu. Sultana născu lui Radu Slătineanu doi copii: pe Iordachi și Scarlat, apoi muri. În condicele domnești este vorbă de procesul ce-a fost între Radu Slătineanu și casa lui Toma Crețulescu pentru drepturile sale în averea Sultanei. Știm că pe la 1780 s'a întîmplat moartea Sultanei și că Iordachi și Scarlat erau născuți înainte de 1780, va să zică Iordachi (de bună seamă pentru sine și frate-so Scarlat, cărui i-o fi dat din vreme vre un engrafon) venea la moștenire ca fiu al unei Crețulești. De ce avea drept la $\frac{1}{3}$? Pentru că Toma avuse trei copii: Sultana (muma lui Iordachi Slătineanu), Roxanda (soția lui C. Geanogiu, moartă fără copii) și Costandin, cel care la 1807 era vornic și avea în curînd să ajungă ban mare. Casa lui Toma avea drept la $\frac{1}{3}$ din cîștig, căci erau trei ramuri de Crețulești din Safta; Iordachi lua $\frac{1}{3}$ din $\frac{1}{3}$, ca moștenitor al Sultanei, Costandin lua $\frac{2}{3}$, a sa și a Roxandei.

Va să zică: iată pe fiul Sultanei Crețulescu, venînd la moștenirea lui Brîncoveanu și a fiilor lui! Nu numai Safta a venit la moștenirea tată-so și a fraților, în concurență cu coboritori de partea bărbătească, dar și urmașii Sultanei, în concurență cu fratele ei Costandin. Pricina era că la 1714 la moartea lui *decujus* domnea dreptul bizantin, cu egalitatea copiilor la moștenire.

Dar pe Alexandru Crețulescu îl vedem că ia $\frac{1}{3}$ ca parte a sa, cam tot atîta cît și Iordache, deci $\frac{1}{3}$ din $\frac{1}{3}$. Casa lui Iordache avea drept la o treime din cîștigul procesului, căci moștenise drepturile unuia din cei trei fii, cari lăsaseră urmași, ale lui Radu. Cine avea însă să ia celelalte $\frac{2}{3}$? E lesne de respuns, știm, doar că Iordache a avut cu Ralița Floreasca trei copii. Cu Maria Canta-

1). *Genealogia Cantacuzinilor* de N. Iorga pg. 376.

cu zino, soția întâia, n'a avut nici unul. Documentele din condițele domnești pun acest lucru în afară de orice îndoială. Chiar în cele tipărite de d-l Iorga stă scris: Ralița cu fiii ei (Alexandru și Costache); în altele se spune de Safta sora acestora, soția lui D. Ștefănescu, că era fiica Raliței. Va să zică și aici treimea lui Radu, apoi a lui Iordache, se împărțea la doi băieți și o fată. De aceea Alexandru avea drept la o sumă de-o potrivă cu cea luată de Iordache Slătineanu.

Vedem deci că o fată, Safta Crețuleasca, soția lui D. Ștefănescu, vine la moștenire, deși în concurență cu frați, numai fiind că procesul se cobora de la 1714, dintr'o epocă în care domnise egalitatea și fiindcă procesul, începând în vremea egalității de drepturi, Crețuleștii se înțeleseseră să-și împartă pe ramuri și înăuntrul acestora, iar pe ramuri. Ceealaltă treime din tot au luat-o, firește, coboritorii din Costandin, fiul lui Iordache; dar nu ni s'a întâmplat încă să dăm peste vreun document, care să ne arate cum au împărțit-o între ei.

Socotim, că orice s'ar putea zice despre moștenirea Sultanei, mama lui Iordache, Slătineanu și de-a Saftei, fiica lui Iordache Crețulescu, fiul lui Radu, nu este puțină a nu ne convinge din cele arătate, că la 1714 fetele înzestrate, veneau la moștenirea abintestato a părintelui înzestrător și la a fraților, chiar dacă erau în concurență cu rude de același grad de parte bărbătească.

Zicem: „orice s'ar putea zice“ căci, în adevăr, pentru Alexandru nu spune documentul că lua o $\frac{1}{3}$ dintr'o treime, și prea se poate ca treimea ce o ia el să fi fost a casei întregi a lui Iordache, iar altă $\frac{1}{3}$ din $\frac{1}{3}$ cuvenită lui Radu, s'o fi luat Nicolae Glogodeanu fiul Mariei și pe ceealalte N. Serezli, fiul Sandei, căci și Maria și Sanda erau surori cu Iordachi și copiii ai lui Radu¹⁾

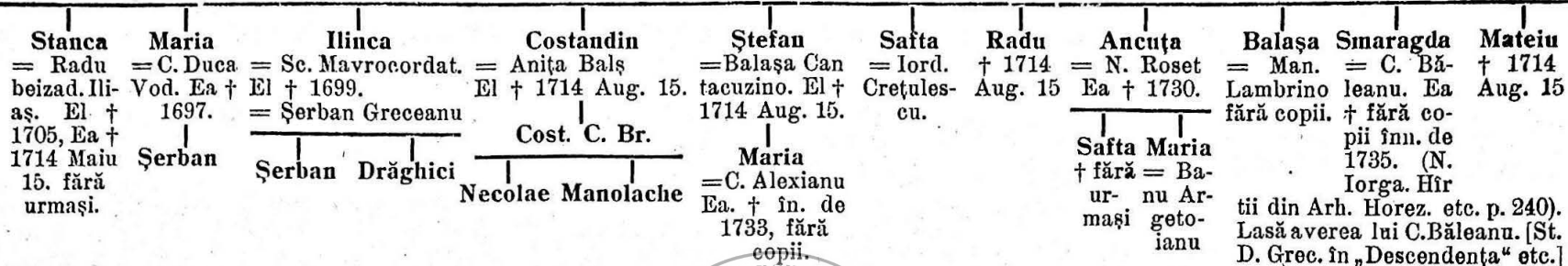
Este deci pe deplin dovedit și nu se poate pune la îndoială că înainte de 1776 se aplicau, în privința moștenirilor, principiile dreptului bizantin din Pravila lui Mateiu Basarab și din Basilicale.

Nu ne lipsesc și alte documente tot așa de hotărtoare; dar ni s'a părut nostim a areta că tocmai unde d. C. A. Popescu și alții credeau c'au găsit dovada cea mai neîndoioasă că privilegiul masculinității era obiceiul al pământului în Țara românească înainte de 1776, acolo, din potrivă, este dovada contrarului.

I. Nădejde

i) A se vedea pe pagina următoare genealogia acestor familii.

I. COST. BRÎNCOVEANU = MARIA

II. SAFTA BRÎNCOVEANU = IORD. CREȚULESCU

El † 1746, Ea † 1747.

Fratelui meu cetitor

Eu nu te 'ntreb de unde vii și unde
Te duce ne 'nțeleasa ta menire :
Tu ești un strop etern de rătăcire
Pe care 'n veci nu 'l voi putea pătrunde.

Dar sunt în noi asemănări profunde,
Căci ori ce-ai fi și 'n ori și ce-amăgire
Te duce goana ta spre fericire,
Acelaș om într'amândoi s'ascunde.

Visezi și tu în clipe mai senine
Și chinuit de setea de mai bine,
Îți sorbi încet paharul de otravă...

....Și trec și eu prin clipe 'nourate
Cînd svirl din piept clocotitoare lavă!...
— Ori cine ești, întinde-mi mîna, frate...

Mihai Codreanu

Documente omenești

RAIUL LUPILOR

De trei săptămîni umblam pe malul Prutului. Eram însărcinat cu niște ridicări topografice pentru regularea frontierei.

Ajunsesem cu lucrarea pînă la margina unei păduri străvechi; fermecat de frumuseța unei zile aurii de toamnă, sătul și amețit de atîtea unghiuri, azimuturi și triangulații, mă culcasem cu mantaua făcută pernă sub cap, pe salteaua moale de mușchiu verde, la rădăcina unui ulm bătrîn și falnic, parcă anume pus de strajă la capătul potecii care tăia în curmeziș pădurea bogată, ca peria de deasă.

Stam la umbră sub streșina de frunze și sorbiam adînc mirosul îmbătător de tei, pe care-l cernea adierea vîntului prin desimea întunecată a pădurii. Singur în tăcerea tainică a firii amorțite, visam cu ochii închiși pe jumătate, abia urmărind pinza apei Prutului, ce șerpuia a lene în scurte cotituri pînă se perdea în zare. Departe, seșurile păreau că se npreună, vederea înșelată ștergea hotarul și nu mai deosebea pămîntul nostru de cel ce-a fost odată al nostru.

Pe cerul limpede, un singur nouraș alb își destrăma marginea de coama dealurilor din Basarabia.

Privind spre hotarul mării împărății rusești, mă încerca aceeași sfială care m'apasă de cite-ori pășesc granița țării mele.

Pămîntul pe care îl simți tare și sigur sub tălpile picioarelor, cu cită bucurie îl prețuești atunci cînd de pe țarm privești apa în largul necunoscutei și mișcătoarei mări!

Nici o vietate nu simțiam în jurul meu. Frunzele abia se clătinau molatic pe codițele lor slăbite, șoptind sfoase în limba lor o prevestire tristă, pe care le-o suflase vîntul celor dintăi fiori de toamnă.

Legănat de freamătul pădurii, somnul mă fura pe nesimțite.

Nu știu cit am zăcut în toropeala asta dulce a lenei, pînă ce pofta de fumat mă invinse. Scotocindu-mi toate buzunarele, m'am încredințat că n'am nici un chibrit. Așteptam. Mi se părea că aud niște sgomote în depărtare. Imi ascuții auzul. Ecoul

unor bălăi rare și măsurate cădea adus de vînt în niște oftări adînci, scăpate din inima pădurii. Erau lovituri de secure—tăia cineva lemne departe.

Intr'un tîrziu, cînd lumina începu să scadă și-o umbră furmie prinse a învălui dealurile de peste Prut, mă hotării să mă întorc în sat.

Un om se ivi eșind din pădure. Se opri sub bolta de frunze, în capătul potecii care străpungea ca un tunel adîncă întunecime a pădurii.

— Bună vreme, bădică!.. nu cumva ai vre-un chibrit la îndămină, că aștept cu țigara făcută de-un ceas?

— Poi!.. chibrituri nu prea putem avea, dar om scăpăra o țiră și foc pentru o țigară tot trebui să găsim.

În timp ce el își scotea aminerul și iasca din chimirul lat, bătut în ținte galbene, eu îl cercetam din ochi.

Innalt, adus puțin de spate, cu pletete cărunte, niște sprincene stufoase îi umbreau ochii mari și negri.

Își ținea subțioară securea, și minteanul scurt îi sta aruncat numai pe-un umăr.

Dintr'odată îmi plăcu înfățișarea și vorba lui așezată. Simții că am în față un om al pămîntului, cumpănit la vorbă și la judecată.

Am aprins țigara și i-am dat pachetul meu de tutun.

— Îi de cel bun, de oraș.

Am pornit-o amîndoi alături pe margina pădurii, spre malul Prutului.

Suflarea ascuțită a unui vînt de nord începu a se simți de-odată; virfurile copacilor se plecară lovindu-se într'un vuet prelung și tulburat.

— A început iar să sufle Cazacul.

— Care Cazac, întreb eu.

— Așa-i zicem noi vîntuluiista, care ne vine de dincolo, dela Muscali.

Apoi tăcu. Simțiam cum mă cercetează cu coada ochiului din mers.

Avea să-mi spue ceva și nu știa cum se înceapă.

— Mă rog matali, să nu vă fie cu bănuială, dar pe la noi prin sat cînd ajungeți cu măsuratul pămîntului?... că vă așteaptă oamenii ca pe Hristos.

— Apoi eu măsor numai granița, nu sînt trimis pentru împărțire de pămînt, cum veți fi crezînd.

Un zîmbet de neîncredere îi alunecă pe buze, sub mustața groasă, tăiată scurt.

— Doar Prutul e granița noastră... dar eu îmi dau cu ideia că dacă te-apuci să măsoari pămîntul, trebuie să-l începi de undeva, dela un capăt... și statul a găsit să-l înceapă de-aici, depe margina Prutului.

În zădar m'am încercat să-l fac să înțeleagă că eu nu sînt venit să lucrez pentru împărțire de pămînt. Mă ascultă cu neîncredere, urmîndu-și judecata lui.

— Apoi mai bine face statul acum că trimite alde d-voastră, c'a văzut și el ce-au pătimit bieții oameni cu ingineri de ceilalți, țivili... E drept că lumea s'a înmulțit, dar statul are, slavă Domnului, destul pământ; ia să se facă odată împărțeală dreaptă... adică noi ai cui sintem?... nu sintem tot ai statului... că dacă facem armată nu se chiamă că tot noi apărăm țara asta?... Ia uite, cit vezi cu ochii, de-oparte și de alta a Prutului, tot sate răzășești au fost din vechime. Dar am sărăcit de tot acuma, și hrisoavele pe care le avem dela Ștefan cel Mare, cu cite zeci peceți pe ele, le ținem acuma la icoane, că alta n'avem ce face cu ele. Pământurile noastre țineau tot una, de colea dela pădurea asta, ce-i zice Raiul Lupilor, și până dincolo peste Prut, cit prinde ochiul în zare până la geana cea de deal în Basarabia.

Frământat de gânduri, ascultam în tăcere. Iarăși fără să vreau, pusesem degetul pe rana dureroasă, pe care mă feream s'o mai ating, deși o vedeam sîngerînd sub ochii mei la fiecare pas. Același fel de judecată incolțit în atîtea minți, aceiași plîngere înăbușită în atîtea inimi, aceiași căutătură încruntată o văzusem scăpărînd în ochii întunecați ai tuturor acelor pe care îi întilnisem în satele de răzăși scăpătați pe șesul sărăcăcios al Prutului.

Dela o vreme pierdusem încrederea în leacul cuvintelor mîngîitoare. Nu mai îndrăzneam să încerc nimic, priviam și ascultam îndurerat și dezarmat, ca cioplitorul care-și aruncă dalta prea slabă ca să învingă țaria unui bloc de stîncă de granit. Adevărul crud adesea îl ocoteam cu 'n fel de lașitate și căutam să fug schimbînd șirul gândirii, de-aceia mă legam de cite-o vorbă care-mi servea ca punte de scăpare.

— Raiul Lupilor... de ce îi spune pădurii aceleia Raiul Lupilor?

— Apoi dacă a păzit-o lupii... cum te gîndești că s'a păstrat pădurea asta așa de deasă până acum?

— Cum a fost păzită de lupi? întreb eu mirat.

— Am avut noi aici un boer, conu' Iorgu Tulbure, Dumnezeu să-l erte, că i-or fi putrezit și ciolanele, dar amarnică inimă de Romîn. Avea el ce-avea cu pădurarii, zicea el că n'a întilnit pădurar cinstit. Și ca să facă dovadă, i-a și încercat odată. Mai de mult, cînd a fost el numit prefect, a strîns pe toți pădurarii din județ și le-a spus că a venit ordin precum că statul de-acum înainte a tăiat leafa la pădurari. Care vrea să stea fără leafă, bine, care nu, atîta pagubă. Vre-o cițiva s'au încercat să zică ceva... că e greu... cum o să trăim așa... c'avem case, copii... mă rog, ca omul cînd îl stringi în chingi. Apoi au eșit afară de s'au sfătuit ei între ei ce-i de făcut. După aceia s'au ales cițiva care au intrat iar la prefect și-au zis că toți pădurarii s'au hotărît să rămînă la posturile lor și fără leafă, că dacă au apucat meseria asta, se țin de ea.

— Bine, oameni buni, dacă-i așa, duceți-vă pe la posturile voastre și cățați de vă faceți datoria și serviciul vostru cași până

acum, le-a spus conu' Iorgu, și ci-că a prins a zimbi acru pe sub mustețile lui roșe țapoase.

N'a trecut mai mult ca vre-o două luni și iar a pus să-i cheme la prefectură pe toți pădurarii din județ.

Au prins a se bucura oamenii, gândind că are să le dea leafa de mai înainte.

Cind colo, prefectul le spune că statul a pus o taxă de cincizeci de franci pe an pentru oricine vrea să aibă dreptul de a fi pădurar la stat. Au început pădurarii a se plinge, că după ce li s'a tăiat leafa acuma li se pune și taxă... că de unde au să plătească ei atîția bani, dar la toată urma s'au înțeles că n'au alt chip decît să plătească taxa și să rămie în slujbă, că dacă asta li-i meseria, ce-au să facă alta. Atunci l-a prins un ris amar pe conu' Iorgu și unde a sărit de-odată de pe scaun și-a început a se răsti și-a înjura: afară, mișeilor... voi sînteți omizile pădurilor!... Și i-a dat pe toți afară din slujbă. A pus pe alții noi, dar nici aceia nu au fost mai buni decît cei vechi.

După ce-a eșit conu' Iorgu din prefectură și s'a retras aici pe Prut, la moșia părintească, cel întii lucru care l-a făcut a fost să dea afară pe toți păzitorii, pe care i-a găsit pe moșia lui.

— Nu am încredere în oameni, zicea el, am să-mi aduc lupi să-mi păzească moșia.

Și de-atunci picior de om n'a mai căleat în pădurea cea, nici scirțit de ferestrău, nici boncănit de secure, nici bubuit de pușcă nu s'a mai auzit pe-acolo, ferească sfîntul!

Cum muria omului o vită, boerul o și cumpăra, ba trime-tea și prin satele vecine de aduna toate vitele pierite, ducea hoiturile până în marginea pădurii, și fiarele aduse de miros veneau de-și luau tainul, îl sfișiau, luindu-și fiecare partea cu care intra la întunericul pădurii ca să se ospăteze.

Nu era chip să lași noaptea afară vre-o vită. Se înmulțiseră dihăniile, de parcă veneau din toate părțile lumii, cași cum ar fi mers vestea dela unii la alții că acolea-i traiul bun, așa se stringeau. Mai cu seamă iarna veneau potăile de lupi pe ghiață de peste Prut. Creștea și se indesa sălbătăcindu-se pădurea asta neumblată. Copacii își incilceau crengile, că nu mai era chip de străbătut, frunzele căzute se spulberau de vînturi și din vir-tejuri se stringeau în troene; unde zăceau putrezind în umezeala pămîntului, până la care nu mai răsbea niciodată lumina soarelui.

Era cite-o urgie de iarnă geroasă, de crăpau pietrele și in-ghețau păsările pe crengile copacilor, căzînd jos moarte în ză-padă, și la noi în sat nici o legătură de uscături nu era slobod omul să ridice din pădurea boerului. Ardeau și oamenii stuf din bălțile de pe șesul Prutului.

— „Mîncă-l-ar lupii pe care îi iubește el“, așa îl blăstămau femeile din sat pe conu' Iorgu, cînd li să răcea vatra în casă.

Și blăstămul s'a împlinit întocmai. Într'o noapte, prin postul Crăciunului, viscolea amarnic și mugea vîntul de nu era chip să

scoți capul afară, se auzeau urletele lupilor pe sub ferestrele caselor, de ne minunam cu toții ce poate să fie.

Și cind s'a luminat de ziuă tot satul aflase că pe conu' Iorgu Tulbure l-au mincat lupii în marginea pădurii. Nu i-au găsit decit picioarele dela genunchi în jos băgate în cismele lui de iuft rusesc, direle roșii pe albul zăpezei se perdeau în desișul pădurii și vre-o câteva sdrențe din îmbrăcăminte sfîșiată de dihanii în lupta lor.

Ce să fi căutat boerul pe-acolo pe-o așa noapte? Prepusuri și scornituri au fost multe, dar nu s'a putut nimic dovedi. Ci-că se ducea el uneori noaptea la moara de vînt depe deal, din marginea pădurii. E drept că morărița, nevasta lui Toma Nistor, era o șerpoaică de femei fără păreche, cu niște ochi plini de foc și de păcate. Unii ziceau că oamenii l-ar fi ucis și pe urmă l-ar fi adus în marginea pădurii ca să-l rupă lupii și să nu se mai cunoască urma. Alții ziceau că au auzit țipete, dar anume n'au voit să iasă să-i dea ajutor.

Pe moșie, după el, a intrat fecioru-so, conu' Țilică, după ce s'a întors din străinătate. În vre-o patru ani el a bătut moșia la cărți și pe urmă s'a impușcat, acum o ține un boer dela București.

Povestirea era pe sfîrșite cînd am intrat pe poarta satului. Fără să vreau mi-am întors capul înapoi spre Raiul Lupilor. Pădurea cea neagră și plină de taine părea o pată neagră pe orizontul însingurat de flăcările apusului.

Jean Bart

DIN VEACUL TRECUT

...Nu mai știu în ce an, incepu prietinel meu, cum stăteam cu ceaiurile dinnainte; știu atîta că era cam printre 70 și 80 și că la Neamț era prefect H. Cortazzi.. Timpuri bune, timpuri blagoslovite, dacă stai să le pui alătura cu cele de azi... mă rog, timpuri vechi; un lucru numai: să-ți fi păzit treaba și să nu te fi arătat prea grozav, că, vorba ceia, mîncai trînteală... cum de pildă i se întîmplă unui prietin al meu: era dascal tînăr și, ca eșit proaspăt de prin școli, se hrănea cu o mulțime de principii înalte: conștiință, dreptate, cinste, corectitudine, exactitate și alte prostii de acestea...

— Măi băete, îi ziceam eu de multe ori, mai lasă dracului cele principii înalte și mai dă-te după păr, c'ai s'o pățești.

Ți-ai găsit!... Imi găseam beleaua, dar el, sărmanul, a pățit-o...

Nu-și păzește treaba?... S'apucă și lasă repetent pe copilul unui puternic al zilei; puternicul zilei, nici una, nici două, îl înțilnește în grădina publică și hraști! două palme, fără măcar să-i facă cinstea de a-i spune pentru ce; bietul prietin al meu, slăbuț

și foarte simțitor de felul lui, cade bolnav la pat și după două luni moare; n-am și eu de lucru? Cu prilejul înmormintării, mă hotărăsc să țin o cuvântare cumplită și să inferez după cuviință pe puternicul zilei. Prefectul Cortazzi simți și mă pofti la dejun în ziua înmormintării. Eu mă dusei fără să bănuiesc ceva; dar intrat odată înăuntru, unde și masa era așezată, puse doi sergenți la ușă, suci cheia în broască, o puse în buzunar și... mă declară arestat „în numele legii“.

Rămăsei, deocamdată, mirat.

— Dar asta ce înșamnă, domnule Cortazzi, întrebai eu în sfârșit.

— Asta înșamnă, scumpul meu, că astăzi nu se țin discursuri funebre.

— Domnule prefect, ceia ce faceți dv. e abuz de putere, și nu m'ași fi așteptat la așa ceva din partea unui om cult și inteligent ca d-ta, răspunsei eu indignat și înțelegind lucrul.

— Politica, dragul meu, e mai pre sus decît orice cultură și inteligență; ia gustă mai bine din iastă maioneză de lostuță, un pește foarte rar... chiar astăzi mi-a trimis-o vie primarul de Bicz.

— Domnule Cortazzi l...

— Uite, aista-i vin negru de Nicorești, din patria d-tale; gustă, te rog, e excelent.

— Domnule Cortazzi, d-ta îți bați joc de mine.

— Ești absolut nerecunoscător, dragă X. Ași vrea și eu să-și bată cineva joc de mine cu maioneză de lostuță, cu mușchiu de epure împănat, cu brinzeturi străine, cu vin negru de Nicorești, cu Cotnar din viile roznovănești și, pe deasupra, cu cea mai fină șampanie, de care beau numai regii și împărații; ești absolut nerecunoscător, dragă X...

Cortegiul înmormintării plecase și marșul funebru se auzea din depărtare.

— Domnule prefect, dacă nu-mi dai drumul, sparg ușa și fac un scandal de care ai să te căești...

— Ușa e destul de tare și ferestrele, precum vezi, sînt cu gratii de fer; de strigat cred că n-ai să strigi; aceasta o fac numai femeile de mahala; ș'apoi printre doi sergenți dela ușă și alți doi dela poartă cu polițaiul în frunte, cu greu vei putea să străbați, și cu atît mai greu, cu cît, la cea mai mică încercare de evadare, au ordin să te lege burduf și să te aducă la urmă, pe răspunderea mea. Tot ce ai mai bun de făcut, prin urmare, e să mă gitui pe mine; știu, însă, că ești foarte bine crescut și că n'ai să încerci așa ceva tocmai asupra amfitrionului d-tale.

— Să știi, domnule Cortazzi, că, după ce scap de-aici, te dau în judecată.

— Mă dai în judecată?... Serios?... Ei bine, află, dragă X, că chiar ași dori aceasta, de vreme ce nu-mi inchipui să se fi tratat vreodată, înaintea unei instanțe judecătorești, o pricină mai hazlie... Mai întâi, n-ai să poți dovedi secestrarea, că doar n-ai

să iei de martori pe subalternii și pe oamenii mei de casă, care au să jure pe Sf. Cruce că nici nu te-au zărit astăzi pe la mine; mie în schimb, însă, îmi va fi foarte ușor să dovedesc cu toți sergenții, cu toți comisarii, cu toți polițaii și cu toți fanaragii mei, că în ziua de... oara 1 p. m. ai fost văzut în mahalaua... intrind la casa cu No... Cred că știi ce fel de lume stă acolo... Ascultă-mă pe mine, lasă judecata dracului.

— Domnule prefect, aceasta e o infanie.

— De sigur că e o infamie; decît, în chestiuni de ordine publică, micile infamii devin, de multeori, adevărate virtuți politice; ascultă-mă pe mine, lasă judecata dracului și mîinîcă; mie unuia, drept să-ți spun, îmi scapără ochii de foame.

— Domnule Cortazzi, n'am știut că putești amesteca, cite-odată, ironia cu cinismul; sintești pur și simplu cinic...

— Nici această n'o contest; decît și cinismul e, de multeori, o mare virtute politică... Profiriță!...

O femeie tînără, cu înfățișare de menajeră, se arată pe pragul unei uși lăturalnice.

— Profiriță, du-te la poartă și spune polițaiului să caute o fringhie zdravănă și să vie încoace cu doi sergenți.

Femeia eși zimbînd.

— Am să te leg burduf și am să-ți dau mîncare cu de-asila.

Și pe cit îl cunoașteam eu, era în stare se facă și gluma aceasta.

Cortazzi, însă, era un om de o veselie proverbială, de o bunătate de inimă fără păreche, de o inteligență și de o cultură aleasă, și era vestit pentru farsele și ghidușile lui; de aceia nici nu avea dușmani. Mie, unuia, îmi era drag și eram chiar prietin cu el.

La ideia că are să mă lege burduf și are să-mi dea mîncare cu de-asila, mă bufni un ris nebun și, fiindcă cu Cortazzi n-o scoteai la capăt cînd își punea el în minte ceva, mă hotărî să fac și eu haz și începui a minca...

— Ei da! așa mai vii de-acasă, scumpul meu; acum văd că ești om de ordine. M'ași fi mirat să rămii până în cele din urmă rău crescut. Mini plec în inspecție; mergi cu mine.

— Ei da! atît ar mai trebui, să-mi las școala pentru gustul inspecțiilor d-tale.

— Iți dau eu concediu pentru o săptămînă; mergem întăi la Nichita, la mănăstirea Bistriței; știi că la popa Nichita se găsesc de toate.

Și a doua zi plecarăm în inspecție; dar mai întăi la popa Nichita, unde se găseau de toate.

Așa se petreceau lucrurile pe vremea aceia.

C. Hogaș

În colț, la crîșma cu trei fete

În colț, la crîșma cu trei fete, suspină struna somnoroasă ;
Copiii nopții o ascultă, copiii cei fără de casă,
Și fiecărui la ureche îi spune struna cite-un dor.
În colț, la crîșma cu trei fete e fericirea tuturor.

Pe turla sombră orologiul durerea lumii măsurînd,
Îmi pare că mi-ar spune magul cu glasul în noapte adînc vibrînd :
„E multă jalea ce o măsoară și rari sînt clipele senine
Și-o clipă rară e aceasta ; de ce n'o prețuești, străine ?“

G. Rotică

Cronica literară

André Gide

Sînt scriitori care, cu toată reala lor valoare, cu toate că au deja la activ cîteva volume ce alcătuiesc un prețios bagaj literar, pătrund abia cu numele în mulțime. Cugetători mindri și rezervați, firi geloase de a se păstra libere și neatîrnate chiar cînd se dau publicității, par că ar voi să spue publicului cititor că nu scriu decît pentru ei înșiși ori un cerc restrîns de personalități distinse. Publicul îi simte izolați, neîncrezători și dezinteresați de simpatia lui și-i lasă pe nedrept multă vreme sfinți în mica lor bisericuță, glorie literare de cînaclu, pe cînd revarsă cu dărnicie strălucirea succesului asupra altora ce nu-i valorează nici ca fond de cugetare, nici ca talent.

Astfel a fost cu André Gide, care n'a început să devie o glorie literară decît tîrziu, după ce a fost recunoscut ca scriitor literar de valoare în lumea intelectuală din Paris.

Literatura lui totuși este foarte interesantă în afară chiar de talentul lui artistic. Mai întăi, ea reflectă o personalitate complicată, de o cultură adîncă, intensă și rafinată, în care se desfășoară conflictul pasionant dintre un individualism neînfrînat, rezultat al acestei culturi și al vremilor în care a trăit, și între influența din ce în ce mai covîrșitoare a unei moșteniri de mai multe generații de protestanți, ce îl înclină spre respectul legii comune și ridică vechile concepții de morală și datorie ca niște spectri amenințători din trecutul autoritar, împotriva căruia s-a răs-vrătit atîta vreme.

Apoi e interesantă literatura sa ca istoria sufletului unei generații a cărei tinerețe s'a petrecut sub regimul absurd hărăzit după războiul dela 70, sub regimul compromisului aceluia paradoxal dintre o organizație socială autoritară și spiritul vremilor de după revoluție, anarhie și democrație, o generație care s'a răzvărit cu pornire și aprindere împotriva cadrelor vechi ce nu se potriveau vremurilor noi, aspirînd cu patimă, beții și destulă dezordine, la libertate, libertatea politică cu bulangismul, libertatea artei, a dragostei, libertate morală și libertate so-

cială, pentru a sfârși cu o înceată dar sigură întoarcere spre Damasc, care nu e lipsită de oarecare grandoare melancolică...

Opera lui André Gide resfrînge această fierbere de dorinți și aspirații vagi, nelămurite, spre libertate și mai ales spre „altă ceva“, spre ceva nou, deosebit de tot ce a fost pîn' acum. Stăpînit însă de o puternică viață interioară, preocupat de timpuriu de cazuri de conștiință și de probleme de morală, literatura sa e mai mult de psihologie, luînd parte cu multă rezervă și cu oarecare orgoliu la preocupările sociale ale vremilor noastre.

Trăsătura cea mai puternică a personalității sale, cea care te lovește și ți se impune dela primul contact cu el, e intelectualismul. Simți că a frecventat toate ideile, că a cunoscut adînc, într'un comerț intim și neîntrerupt, toate literaturile, că a fost și el ca și mulți scriitori din generația lui, poate mai mult ca alții, „*le pellerin passionné*“, setos de a ști, de a cunoaște, de a se pătrunde de tot ce a produs cugetarea omenescă de pretutindeni și din toate vremile. În adevăr, născut dintr'o veche familie protestantă, scoborîtor dintr'un lung șir de pastori erudiți, André Gide a moștenit gustul pentru studii, a trăit din cea mai fragedă copilărie într'o atmosferă de intelectualitate înaltă, în cultul pentru munca intelectuală. Din această tradiție protestantă, în această atmosferă hughenotă, s'a format sensibilitatea acestui răzvrătit, păstrînd în același timp măsura, grija de a fi exact și conștiincios în notarea momentelor evoluției sale psihologice, criticismul excesiv care-l împinge la cercetarea și revizuirea tuturor adevărilor consacrate, liberul examen al protestanților, dar și un fior de entuziasm, o patimă și o căldură în scepticismul său, în care parcă răsună ecoul luptelor de odinioară, din timpul persecuțiilor religioase. Imaginația lui s'a format la aceeași școală cași sensibilitatea, decît fiind slăbuț și de o sănătate gingașă, petrece, din fericire pentru el, cea mai mare parte a anului în Normandia, la umbra livezilor bogate, sau în sudul Franței, cea ce face să pătrundă căldura și însuflețirea vieții în sufletul micuțului prea pasionat de citit. Totuși primele cărți ce vorbesc imaginației sale, primii tovarăși intelectuali sînt Biblia, Vechiul Testament cu poveștile-i minunate, pline de pitoresc și de o tragedie măreață și întunecată, dar și „*O mie și una de nopți*“, care, cași împrejurările vieții sale, vin să îmblinzească și să arunce o rază de lumină asupra sumbrei poezii și exaltării pline de misticism din Biblie, pecînd Sinbad marinarul trezește în sufletul lui gustul aventurii, dorința de alte orizonuri, aspirația și setea de necunoscut, de acel „altă ceva“ spre care năzuește mereu neliniștitul spirit al vremurilor noastre.

Din toate aceste influenți diverse, din contactul vieții acesteia interne cu viața agitată a generației sale, a eșit „*Les cahiers de Walter*“, despre care cei ce erau adolescenți la acea epocă vorbesc încă și azi cu încîntare, și care a fost pentru ei cuvînt de evanghelie, expresiunea religiunii și a poeziei sufletului lor.

„*Voyages d'Urien*“, cași „*Cahiers de Walter*“, sînt opere de tîne-reță, expanziunea unei bogate vieți interioare care încă nu s'a realizat, dorinți, aspirații, vise, așteptarea darurilor pe care le promite viața tîne-reții și amintirea clipelor abia trăite, un suflet care se înfioară de dorul de a trăi și care parcă nu se poate hotărî să eie contact cu viața reală. O operă foarte subiectivă, o cugetare adeseori obscură, atît de subtilă, un lirism bogat dar reținut, voalat cu un fel de sfiiciune parcă în expresiunea lui, și mai ales o senzibilitate atît de vie, de neliniștită, atît de afinată prin cultură, încît aproape în fiecare rînd se poate recunoaște sufletul oricărui om din vremile noastre. „*Nourritures terrestres*“ e iarăși o confesiune, o carte curioasă, în care sînt de toate: maxime, descrieri, portrete, dar în care cugetarea e mai profundă și mai ordonată, senzibilitatea variază dela humorul fin și vioi la înduioșare, în totul însă autorul alege, sacrifică mult din bogăția și strălucirea primelor scrieri—simplicității și clarității. A trecut și el cu simboțiștii prin acea epocă de literatură, în care totul e sacrificat imaginii, culorii, în care senzibilitatea se revarsă neînfrînată, căutînd să redea în opera de artă nu realitatea, viața, ci reflexul lor în senzibilitate. În această operă se poate urmări însă reîntoarcerea lui, ca reîntoarcerea a mai tînturilor simboțiștilor francezi, spre claritatea și ordinea vechiului clasicism francez, lepădarea de subiectivismul exagerat al impresionistilor, tendința spre obiectivare și mai ales preocuparea morală, cercetarea problemelor celor mai chinuitoare din viața sufletească actuală. Iar opera în care toate aceste tendinți nouă ale lui Gide se realizează, în care se afirmă preocupările lui morale și se prezintă unul din aspectele problemelor morale actuale, este „*L'immoraliste*“.

Michel, eroul, e un tînar învățat, slab de sănătate, fără voință și cu simțurile adormite. După ce se însoară cu o femeie tînră și sănătoasă, devine tuberculos. Trebuie să se îngrijească, dar cu voința lui slabă și slabul său instinct de viață se îngrijește în silă. Puțin cite puțin însă, prin faptul chiar că a fost silit să-și îndrepte atenția asupra corpului său, începe să se intereseze de acest corp, se pasionează pînă într'atît, încît nu mai are alt scop decît acela de a-i reda sănătatea și frumuseța, nu mai are alt ideal decît a deveni o ființă primitivă, puternică și instinctivă. Se vindecă de tuberculoză, dar numai e dominat decît de puternicul instinct de a trăi, în libertate, intens și cit se poate de complet. Dar acest instinct de viață și de libertate hipertrofiat devine elementul însuși de disoluțiune a personalității lui, îi sacrifică tot ceia ce face prețul vieții, averea, considerația și pe însăși femeia sa, căci Marcelina a luat germeul boalei fatale dela el și s'a îmbolnăvit, iar el o părăsește fiindcă „boala îl plictisește și bolnavii murdăresc fața pămîntului“. În cele din urmă acest erou al libertății și al individualismului, care a căutat desăvîrșirea în această direcție, nu realizează decît egoismul cel mai josnic al sufletelor celor mai vulgare.

Eroul a căutat să-și realizeze legea morală proprie, dar a căzut

mai jos decît oricare om mijlociu, care n'ar fi urmat decît legea comună tuturor muritorilor.

În cel din urmă și cel mai desăvîrșit roman al său, André Gide pare a reveni dela Nietzsche și supra-omul ce năzuește a trăi în afară de legea morală, la vechiul său idial protestant. Supra-omul pare că l-ar căuta aici în virtute, în virtutea după vechea concepțiune religioasă. Eroina romanului „*La porte étroite*” e o fată tină, Alisa. Tatăl e un protestant, care s'a însurat cu o creolă cu sîngele ferbinte. Aceasta-l părăsește pentru a-și urma iubitul în lume și copiii rămîn singuri cu tatăl. Aventura a jignit adînc sufletul tinerei fete, care era destul de mare ca să înțeleagă. Îndrăgostită de vărul ei Jérôme, amină mereu căsătoria, până în cele din urmă renunță cu desăvîrșire la ea din cauza repulziunii adînci ce i-a rămas în suflet pentru realitățile dragostei dela aventura mamei sale. Căsătoria îi apare ca o realitate urtă care ar opri pe Jérôme în năzuința lui spre perfecțiune, înnăbușindu-i aspirațiile idiale ale dragostei. Atît Michel, cît și Alisa caută perfecțiunea pe căi opuse legilor vieții, nici unul, nici altul nu fac o sfortare sănătoasă spre această perfecțiune.

În „*La porte étroite*” situațiunea devine atît de falșă din cauza contrazicerii între firea Alisei și legile sufletului femeesc, încît, dacă n'ar interveni moartea acestei subtile eroine, nici un desnodămînt n'ar fi cu putință; cu toate acestea romanul e atît de bine scris, încît, în atmosfera creată de autor, pare că înțelegi toată finețea morală a acestui eroism și te împaci cu toate absurditățile, admiți toate probabilitățile.

În tot cazul, autorul nu ia nici o abitudine față de eroina acestui din urmă roman, o singură idee se degajează clar din toată opera lui Gide: oricare ar fi idialul moral, oricare ar fi încheerea la care ar ajunge cel ce năzuește spre el, oricare ar fi deziluziunea ce ne așteaptă, viața nu merită să fie trăită și nu are valoare decît în lumina unui idial.

Izabela Sadoveanu

Cronica artistică

Expoziția Tinerimea Artistică

A vorbi despre o expoziție într'o revistă serioasă, pentru un om care-și dă samă de înfrurirea lucrului tipărit, nu este lucru ușor. Aceasta cu atât mai mult într'o țară ca a noastră, în care a te deda artelor frumoase e sinonim cu renunțarea, nu numai la bunurile vieții, ci și, lucru mai trist, la o bună parte din idealuri.

Pe de altă parte însă, tocmai din pricina luptei aprige, pe care a-cești artiști trebuie s-o ducă, e de datoria noastră să căutăm a degaja lucrările care au chiar numai un grăunte de artă, sub oricare formă ar fi prezentat publicului, de acele care nu cuprind nimic și care, după părerea noastră, au ca singur mobil mercantilismul.

Fără a ne permite să dăm sentinți, vom căuta să facem o pre-umblare, împreună cu cititorii noștri, de preferință cu cei care au vizitat expoziția, prin sălile care conțin cele 202 lucrări și să ne spunem impresiile.

Ceia ce ne isbește mai ales îndată ce trecem pragul, este înfățișarea apusană a aranjamentului general al sălilor; și nu mă pot opri de a-mi exprima admirația sinceră pentru acei mănunchiu de bărbați, care fără sprijinul autorităților, într'o țară unde budgetarismul e împins la extrem, iar publicul mai mult nepăsător, a putut să ne dea în sfârșit un local apropiat pentru gustarea operelor de artă. Căci contemplarea a-titor lucrări și tendinți diverse este ostenitoare pentru un specialist, dar încă pentru public; și dacă nu știi să eviți monotonia sălilor, goale de mobile și deci lipsite de intimitatea unui interior bine aranjat, riști să dai o înfățișare prea rebarbativă unui local care trebuie să te reție, dacă nu chiar să-ți inspire sentimentul religios al templelor.

În privința asta „Tinerimea“ a reușit de minune. Expoziția cuprinde o sală circulară, din care dai, în fund, într'un paralelogram—un fel de sală de onoare. La dreapta și la stînga acestor două săli se află cite trei camere de dimensiuni mai mici, care comunică între ele. Tape-tele sînt de culoare diferită în fiecare din săli și lumina de sus e tamisată printr'o pînză albă, suspendată orizontal.

Abia intrat în expoziție, privirea noastră e atrasă în fund de o pînză de dimensiuni neobișnuite, mi se pare 7 m. × 2 m.. E decorația d-lui *Kimon Loghi*, destinată pentru villa d-lui D. M. Burileanu din T.-Severin și intitulată „*Din lumea basmelor*“. În aceeași sală se mai află încă două tablouri cam tot așa de mari, de d-nii *N. Vermont* și *Ve-*

rona, destinate clădirii noi a ministerului de lucrări publice și coman-
date de d. V. G. Morțun, unul din puținii oameni care au la noi tra-
gere de inimă pentru artă. Am citat aceste trei pînze deodată, fiindcă
alcătuiesc un ansamblu impunător, mai cu samă pentru vizitatorii de
expoziții, obișnuiți cu lucrări de dimensiuni mici. Și chiar noi, deși
mai blazați față de asemenea manifestări, nu ne putem ascunde un su-
ris de mulțumire. Orice s'ar spune, tablourile și decorațiunile de di-
mensiuni mari fac mult pentru dezvoltarea simțului artistic în popor. E
un proces psihologic pe care nu voiu încerca să-l explic. Cei care au
fost la München să se gîndească la evlavia cu care lumea admiră ta-
blourile din Maximilianeum, unde rar se rătăcește vre-un pictor. E pro-
babil că profanul mai degrabă se poate transporta într'un cadru asemă-
nător ca dimensiune cu lumea reală și că din contra îi trebuie o sforțare
intelectuală de care nu-i conștient, dar care-l obosește, cînd trebuie să se
transplanteze într'o lume redusă și concentrată pe o pînză de dimensi-
uni mici.

Acuma, după ce ne-am exprimat mulțumirea și am recunoscut sfor-
țarea meritorie a acestor pictori, n'o să-mi ia nimeni în nume de rău
dacă-mi voiu da și părerea mea (nu-i decît o părere și nu o sentință)
asupra calităților acestor lucrări.

Din cele trei pînze, mi-se pare că cele mai multe calități le întru-
nește *Portul Constanța* a d-lui Vermont, una din rarele pînze în care
d-sa evocă pe pictorul cu fantezie și talent, întors dela München plin
de idealuri și entuziasm comunicativ; nepriceperea publicului l-a silit,
vai, să ne producă o gramadă de „bibelouri“ care cu siguranță sînt
grațioase și simpatice, dar de care ne-am fi lipsit cu dragă inimă, ca
să ne dea în schimb lucrări ca *Golgota*, *Ovid la Tomis* și altele.

Chiar această decorație ar fi fost fără îndoială mai interesantă, dacă
n'ar fi trebuit să îndeplinească anumite condițiuni puse de minister, care
fiind de „lucrări publice“, crede că e absolută nevoie de colaborarea lui
cu artistul. Dar lucrarea, așa cum este, ne transportă cu totul în portul
nostru maritim, în arșița unei zile de vară. Febrilitatea muncii grele a
barcagiilor și încărcătorilor de marfă din primul plan nu împiedică pri-
virea de a fi atrasă de poezia covîrșitoare a unei perspective admirabile,
care te face să visezi la o lume „peste nouă mări“, desigur mai fericită...
Luminozitatea culorilor, învelișul atmosferic al obiectelor și al orașului,
toate contribuie la impresia excelentă și ne fac să dorim... și altele cu
aceleași calități.

Tabloul d-lui Verona „Masa lui Traian pe Valea Oltului“ nu-i
nici el lipsit de poezie. Nu ne-am săturat să admirăm peisagiul gran-
dios al acestei văi admirabile, noul grațios care, prin mica ferăstrue
lăsată liberă de întretăierea stîncilor mărețe, ne apare ca un zîmbet de
copil în svîrcolirile vieții; apa lină pe care alunecă în tăcere plutele..
Păcat numai că figurile din planul întâiu cam pozează și nu-s în de-a-
juns studiate. Ne-am fi putut lipsi și de acel Traian improvizat, cu cio-

canul în mână. În general e o lucrare frumoasă de o tehnică simplă, care o să figureze cu cinste în frumosul palat de lângă Cișmegiu.

Dar lucrarea d-lui Loghi, mă veți întreba, despre care am pomenit întâiu? „Cea mai frumoasă femeie, zice Franțuzul, nu poate da decât ceia ce are“. Același lucru pot spune și despre d. Loghi. Sintem convinși c'a făcut o sforțare sinceră și recunoaștem greutatea unei asemenea lucrări.

Dar ni se pare că și niște zîne din „lumea basmelor“ ar trebui să aibă mai multă viață, nu capete de ceară. Cel puțin Făt-frumos ne arată... mantaua, dar femeia care esă din apă ne arată ceva, pe care noi în viața reală ne place să-l găsim mai grațios și mai atrăgător. E frumos lucru să visezi, dar cînd vrei să visezi, cînd vrei să faci pe alții să viseze *cu ochii deschiși*, trebuie să le dai ceva mai frumos decât realitatea sau măcar tot atît de frumos. Chiar și peisagiul care ar avea oarecare calități, e prea convențional.

Pe același panou e un foarte interesant peisagiu, plin de poezie, al d-lui *Palladi*, care mai are în această expoziție și un nud de femeie într'o atitudine gînditoare, de un desen greoi și nu tocmai impecabil, dar de un ton gri-verzui foarte bine armonizat cu florile albastre de-alături. Atît peisagiul, cit și nudul, sînt de o simplitate fermecătoare. Tot în sala, ca să zic așa, de onoare, două tablouri de cai de *N. Mantu*, foarte larg pictate și desenate cu mare siguranță. Sperăm însă că d-sa va părăsi în curînd atelierul maestrului *H. Zügel* din München, și va căuta să ne dea lucrări mai personale.

Portretul d-lui *Take Ionescu*, de *M. Simonidy*, e foarte armonios și de un meșteșug savant. Priviți „pasta“ în care e modelat obrazul sau draperia și veți admira cu ce siguranță mănuește culoarea. Neglijează însă o calitate esențială: viața. *D. Salmay* are un „Interior“ și „Mănăstirea Cornetu“ și în altă sală decorația pentru ministerul lucrărilor publice— „Piciorul podului lui Traian“. Toate lucrările d-sale au calități frumoase de colorit, păcătuiesc însă prin monotonia execuției și în special tabloul ministerului e lipsit de simplitate. D-sa nu știe să pue în evidență lucrurile esențiale și nu prea are sentimentul deosebirii de materie: tratează în același fel cărămida și apa...

Intr'o sală mică găsim un mănunchiu de artiști mai tineri, ale căror lucrări din nenorocire nu sînt cu destulă îngrijire grupate. E tributul pe care-l plătesc totdeauna noii veniți nedreptății, care se ascunde din nenorocire și'n sufletul artiștilor.

D. Ressu ne prezintă cinci cartoane, care grupate împreună ne ar da un ansamblu de panouri reprezentînd viața dela țară. Juriul, din motive pe care nu le 'nțeleg, a dispus însă altfel. *D. Ressu* e în căutarea unei formule noi, are intenții frumoase de stilizare și simplificare, dar desenul nu-i întotdeauna impecabil. Ar vrea să rupă cu tradiția, mai cu samă în chestii de compoziție, și din această pricină ne pare citeodată greoi. Noi personal avem mari speranțe în talentul d-sale.

Cel mai nedreptățit a fost d. *Iser*. Lucrările d-sale, în număr de 8, au fost împrăștiate și printre ele au fost afirmate buchete de flori, etc.

Înțeleg ca un burtă-verde oarecare să se lase înșelat de aspectul rebarbativ al tablourilor d-lui *Iser*, căci burtă-verde e convins că arta e inventată ca să gâdile oarecare simțuri și să-l ajute la digestiune; dar domnii din juriu ar trebui s'aibă mai mult curaj; frica de a alunga un client să nu-i facă să nedreptățească pe un artist, care pentru ideile sale de artă, bune sau rele, se luptă și face sacrificii.

E incontestabil că d. *Iser* are talent. Deși nici noi personal nu sîntem pentru arta așa zisă *sintetistă*, asta nu ne împiedică să admirăm puterea de simplificare, de caracterizare și de compoziție a d-lui *Iser*. Operele d-sale nu sînt caricaturi, căci caricatura are ca unic scop să te facă să riți. Caricaturişti sînt spre exemplu *Léandre*, *Caran d'Ache*; *Doumier* însă nu. Dacă d. *Iser* ne zugrăvește tarele societății, asta nu-i decît o formă a adevărului. În orice caz, o societate care se întitulează *Tinerimea Artistică Română*, ar trebui să lase să se manifesteze toată tinerimea, căci altfel acest titlu n'ar fi decît o uzurpare.

D. *Sanielevici* expune pentru prima oară la această societate. D-sa e peisagist și pictează de preferință efectele atmosferice. De un realism sănătos, lucrările d-sale au totuși un înveliș aerian, care le dă un aspect plăcut și cîștigă mult a fi privite mai îndelung.

D. *Mütznér* ne dă mai multe lucrări foarte interesante, între altele *Biserica din Giverny*. Ni se pare însă că e prea obsedat de impresioniștii francezi.

Intr'un cabinet mic, se află mai multe deseme și gravuri, între care două stampe xilografice de *P. E. Vibert*, Elvețian, care produce la Paris.

D. *Vibert*, care a reluat tradițiile gravurii în lemn dela maestrul vechi, artă care degenerase în simplu mijloc de reproducție, e și unul din promotorii stamperelor „en camaïeu”. Atît portretul lui *Rémy de Gourmont*, cît și „Moartea sămănînd flori”, sînt două lucrări foarte remarcabile. În țara noastră, unde arta grafică este aproape nulă, ar fi de dorit ca cîțiva artiști tineri să se inspire dela d. *Vibert*, care redă atît de mult cu mijloace așa de puține.

Eșind din aceste sălițe, dăm într'una mai mare, în care în primul rînd ne frapează lucrările d-lui *Steriade*. D-sa a făcut mare progres și cele două peisagii din Cernavodă au multă poezie și sînt de un colorit puternic, armonios și foarte personal.

În aceeași sală voiu mai cita lucrările d-rei *Popea*, d-rei *Rodica Maniu* și portretele cam stîngace, dar pline de caracter, ale d-lui *Stoiculescu*. Apoi lucrările d-lui *A. Segal*, al cărui tablou principal este în sala circulară dela intrare: un peisagiu foarte decorativ, cu tehnică pointilistă*).

*) Pointilismul, o consecință a impresionismului, descompune pe pînză lumina în culorile spectrului, și ca să evite liniile, care în natură nu există, pictează cu pete mici cam de aceeași mărime.

•Pointilismul d-lui Segal însă aduce mai mult cu Segantini și divizionisții italieni, decît cu promotorii pointilismului francez, Seurat, Signac și Luce.

Făcînd chiar abstracție de tehnică, neînteressantă pentru profani, nu se poate să nu admiri planurile largi în care e tratat peisagiul, frumuseța siluetei copacilor din fund, jocul luminii, pe casa din primul plan, etc.

D. Segal mai are un peisagiu în aquarel, de o indicație foarte originală și plină de vervă.

Tot în sala circulară, sînt expuse și sculpturile, în număr prea mic. Vom cita frumosul bust de femeie de *Stork*, Gioconda (care și-a pierdut surîsul) de d. *Spaethe*, și sculpturile în lemn, foarte simpatice, ale d-lui *Mănescu*. Continuîndu-ne drumul, dăm într'o sală, în care panoul principal e ocupat de d. *Ipolit Strîmbu*. D-sa expune zece lucrări foarte bine desenate, foarte bine pictate. Singurul lor cusur este că nu le poți găsi nici un cusur... E tabloul pe care-l întîlnești în toate expozițiile din lume, lipsit de orice personalitate. E tabloul de salon prin excelență.

Pe alt panou vedem grupate lucrările d-lui *Aricescu*, care de ani de zile face același peisagiu; dacă ne-am permite să-i dăm un sfat, ar fi acela să meargă măcar pînă la Chitila; poate că eșind din București, ar vedea că mai există și alți copaci și alte efecte atmosferice. Dar îmi veți răspunde că nici acelea pe care le face nu-i sînt bine...

De d. *Artachino*, sîntem obișnuiți să vedem lucrări mai bune, iar d. *Stoica* e încă prea începător.

Cred că comitetul trebuie să regreta mult că l-a invitat pe d. *Obedeanu* să expue.

Mai rămîne o ultimă sală, aceia în care sînt expuse lucrările maestrului *Henri Martin*. Noi în general admirăm mai mult decorațiunile lui, pe care am avut ocazia să le vedem la Paris. Tablourile d-sale de chevalet ni se par greoaie. În orice caz e de lăudat inițiativa acestei societăți de a invita și maiștri străini, contribuind astfel la dezvoltarea și activitatea gustului artistic la noi.

De d. *Mărculescu* sînt mai multe tablouri foarte conștiincioase și cu mult sentiment. Valorile tonurilor sînt bine observate și ni se redă foarte bine atmosfera de interior. În totul, foarte multă fineță și preciozitate. Păcat că ne aduce prea mult aminte de René Prinnet.

Tabloul d-lui Loghi „*Reminiscenti*” e mai interesant decît decorațiunea despre care am vorbit la început. Apoi și d. *Verona* mai are cîteva lucrări, dintre care unele foarte interesante, ca de pildă *Mănăstirea Cozia*.

În general această expoziție reprezintă un progres imens, față de ceia ce se făcea acum 10 ani și ne dă mari speranțe pentru viitor.

P.

Cronica științifică

Vicleșuguri de-ale plantelor

Dacă poeții cîntă *limbajul* florilor, dacă un celebru dramaturg și naturalist descrie cu măiestrie *inteligența* florilor, dacă naturaliștii cei mai prozaici vorbesc de *somnul* plantelor și încearcă să pună bazele unei *psihologii vegetale*, îmi va fi, cred, permis să întrebunțez cuvîntul vicleșug, pentru a caracteriza cîteva curiozități din viața unor plante. Cu atît mai lesne mi se poate ereta acest atribut, cam exagerat pentru însușirile curioase de care voi vorbi, cu cît vicleșugul nu e cea mai înaltă calitate intelectuală; ba, pentru unii, vicleșugul e o dovadă de inferioritate mintală, și... pentru plante, ale căror flori au „inteligență“, nu va părea prea isbitor să vorbesc de vicleșuguri...

În o asemenea chestiune—in genere puțin studiată—nu se poate vorbi de o reală gradațiune; de aceea în alegerea exemplurilor nu voi urmări să stabilesc vreun fel de raporturi genetice, nici să pun vreo problemă de sinteză.

Voi începe cu o plantă cunoscută tuturor, cu *plopul tremurător*, cu acel arbore de locuri umede, ale cărui frunze se sbuciumă, tremură și cînd e vînt și cînd lipsește aproape orice adiere. Acest arbore poate, prin un vicleșug, să scape de atacul omizilor. Înainte însă, de a descrie acest vicleșug, cred interesant să lămuresc pe cetitor de ce folos este acestui arbore tremurarea frunzelor.

Legenda spune că plopul n'a tremurat frunzele de cînd trăește pe pămînt, ci, că sbuciumul reprezentanților acestui neam a început în momentul crucificării Mîntuitorului. În minutul suprem al expiațiunii, toate ființele din lume s'au cutremurat de groază, frunzele tuturor plantelor au tremurat de indignare, singur plopul a rămas nemișcat, nesimțitor în fața crimei odioase. Pentru această nesimțire de o clipă, plopul fu blăstămat să se sbuciume în vecii vecilor...

Această legendă se găsește la diferite popoare; ea ne lămurește că fenomenul tremurării a atras din vechi timpuri atențiunea; explicațiunea științifică a venit însă mult mai tîrziu, ea este chiar recentă.

Plopul acesta, ca toate plantele verzi de altfel, își adună hrana din pământ și din aer. Din aer ia, prin verdele frunzelor—prin clorofil—acidul carbonic. Din pământ sugă, prin rămurelele fine ale rădăcinii, apă și materii minerale (săruri). Din aceste substanțe: acid carbonic, apă și săruri, frunzele prepară materii hrănitoare, din care apoi își fabrică celuloza, lemnul și toate celelalte părți constitutive.

Lipsind cîtîmea trebuitoare de materii minerale, nutrirea va fi, evident, insuficientă. Acest neajuns, posibil în locurile umede, este evitat de plop prin veșnica tremurare a frunzelor. În adevăr, în locurile umede, pe unde trăește mai ales acest plop, apa se găsește în abundență, dar această apă are, relativ, puține materii minerale dizolvite. Pentruca un copac mare, cu creștere repede, să adune proporția mare de săruri de care are nevoie, trebuie ca circulația de apă prin corpul său să fie repede și abondentă. Dar circulația apei, urcarea sevei spre frunze, e cu atît mai activă, cu cît eliminarea apei din frunze (transpirația) este mai repede. Căci—întocmai ca în fitilul unei lămpi—pe măsură ce se face o scădere, un deficit de lichid în frunze, se ridică, vine, altă apă din pământ.

Dacă un stejar mare pierde în 5 luni, adică face să circule prin corpul său, cam 120,000 kgr. de apă, un plop trebuie să piardă cel puțin întreit. Pentru a ajunge la acest rezultat e de ajuns tremurarea frunzelor. În adevăr, evaporarea apei din frunze e în raport cu abundența sau sărăcia de vapori de apă a aerului. Dacă aerul ar rămîne nemișcat în jurul frunzelor, aburii de apă eșiți din ele ar face o atmosferă umedă, neprielnică unei evaporări active. Fluturînd veșnic frunzele, aerul umezit din jurul plopului este mișcat și în locul lui vine aer mai uscat, ce se poate încălca iarăși cu vapori. În rezumat, mișcarea frunzelor plopului are efectul mișcărilor unui evantaiu deasupra unui lichid ce se evaporază încet pe un fitil: grăbește evaporarea apei și deci activează circulația acestui lichid prin corpul plantei. S-au făcut experienți comparative, cu ramuri ale căror frunze erau lăsate să tremure și altele la care tremurarea a fost împiedecată; în urma acestor experienți s'a ajuns la concluziunea de mai sus.

Pentru a ajunge la această veșnică mobilitate, frunza de plop n'a suferit decît o ușoară modificare în codiță. Aceasta, fiind lungă și subțire și avînd o regiune turtită în direcție diferită de cum e turtită foaia sau limbul, se îndoe și se sucește la cea mai nesimțită mișcare a aerului. E de ajuns ca o frunză să agite aerul, pentruca această simplă mișcare să provoace tremurarea întregului frunziș, să producă această nestabilitate așa de prielnică circulației repezi a apei în arbore.

Dar... m'am prea abătut dela subiect. Spuneam la început că plopul scapă de atacul omizilor prin un viclesug. Este bine stabilit că frunzele tinere de plop, adică în timpul cînd sînt mai expuse atacului insectelor, secretă o bună cîtîme de nectar. Unele frunze ale plopului—care nu tremură—secretă nectar și cînd sînt mature. Acest nectar atrage furni-

cile, foarte averse după lucruri dulci. Dar furnicile sînt mari dușmani ai omizilor, așa că n'au răgaz să pună gura pe frunze de răul vietăților atrase în mare număr de plopul cofetar.

Prin urmare, cu o mică cheltuială de zahar fabricat de frunzele sale, plopul și-a asigurat o gardă foarte credincioasă și vigilentă.

Dacă cumva cetitorul va da din cap neîncrezător și va opina că nu-i tocmai un viclesug ca planta să-și asigure un prețios serviciu pentru o neînsemnată nadă, atunci... să urmeze cu lectura.

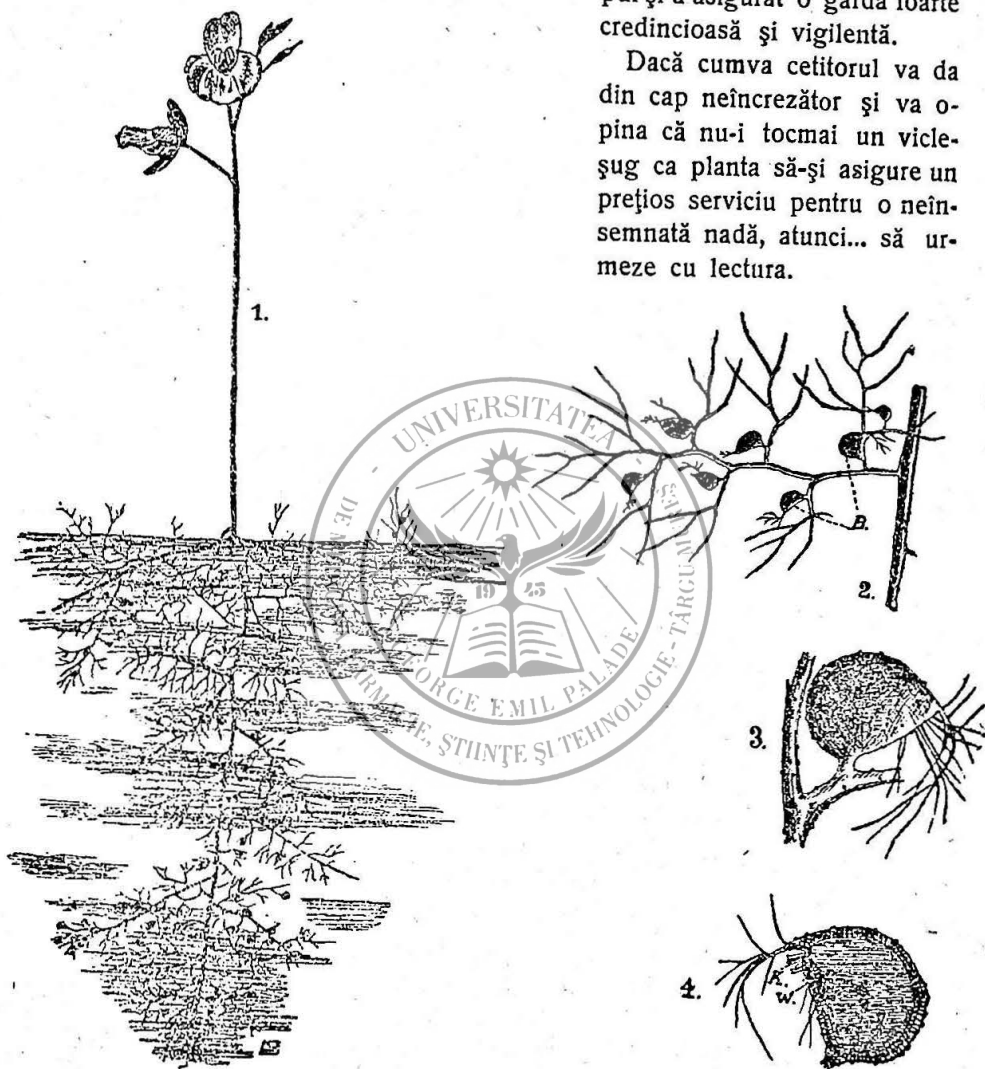

Fig. 1—4. 1. Otrătelul de apă. Planta întreagă. 2. O frunză cu diviziuni fireose și cu beșicuți mari cit un grăunte de piper. 3. O beșicuță mărită. Se văd perii. 4. O tăetură prin beșicuță. În ea e apă și animalcule mici. La deschiderea *W* e clapa; în *K* avem perii.

Un element foarte necesar în nutrirea plantelor este azotul. Această substanță este în mare cîtine în aer, dar puține sînt vietățile care să-l poată asimila direct sau din amoniacul apei ploilor. Intre acestea este și plopul, care are la subsuoara frunzelor niște regiuni, unde apa de ploae poate fi reținută și absorbită și cu ea și o cîtine oarecare de azot.

Sînt însă cîteva plante care, pentru a-și complecta necesitățile nutritive cu azot, au adaptări interesante, pentru a prinde și mistui animale. Intre acestea e o plantă de apă, de băltoage, numită *Otrățel de apă* sau *Utricularia*. Acastă plantă (fig. 1) are tulpina lungă și ramificată, frunze mari și așa de divizate, încît sînt reduse la un mare număr de fire și firicele. Cum se vede pe fig. 2, o frunză e formată din un fir mai gros, de pe care se desprind fire pe o parte și pe alta, și fiecare fir e și el ramificat. Dintre aceste ramificațiuni unele—cele mai multe—sînt lungi și subțiri, altele sînt însă scurte și umflute, avînd forma unor beșicuți.

Aceste beșicuți, mari cît niște boabe de piper negru, sînt căpcăni pentru animale mici de apă; ele procură plantei cîtîmea de materii azotoase de care are nevoie pentru a prospera.

Planta n'are rădăcini prinse de pămînt, deci e o plantă plutitoare; ea își absoarbe materiile minerale din apă pe toată suprafața tulpinei, ramurilor și frunzelor. Se poate ținea și în acvarii, ceea ce a ușurat facerea multor observațiuni și experienți. S'a constatat între altele că plantele care au și hrană animală cresc de 2 ori mai bine ca cele lipsite de asemenea alimentație și s'a putut socoti cît de mare e voracitatea acestor ucigași vegetali. Astfel, într'o zi și jumătate, o beșicuță a prins 12 pureci de apă; o plantă cu 90 de beșicuți a capturat 270 de crustacei mici; o plantă a prins într'o oră vreo 12 pui de peștișori!...

Se pune în mod firesc întrebarea: cum e conformată o beșicuță pentru a prinde așa lesne animale mici și ce nadă au aceste căpcăni pentru a face atîte victime?

O beșicuță are un perete subțire, care este deschis într'o parte. Această deschidere este însă închisă prin o clapă, prin o portiță, care se poate deschide fiind împinsă din afară spre golul beșicuții, dar se închide imediat ce nu mai este apăsată din afară. Impinsă din lăuntru, ea se închide tot mai bine, așa încît îndrăznețul sau neștiutorul ce pătrunde în lăuntru nu mai găsește scăparea.

Animalculele de apă sînt atrase spre deschiderea beșicuților prin niște sucuri fabricate de perișorii ce încunjură marginea din afară a acestei deschideri. Ființele, atrase de perișori și ademenite de sucul grămădit la deschidere, se silesc să se vîre în lăuntru, unde își închipue, poate, că vor găsi și hrană și adăpost, dar unde, în realitate, le așteaptă chinul și moartea. Căci în spațiul închis, unde apa nu se prîmenește, animalculul se înădușă de lipsa de oxigen și curînd moare și putrezește. Din substanțele putrede veziculele absorb materiile azotoase de care au atîta nevoie.

Sînt și plante de uscat ce au un fel de căpcăni pentru animalele ce foesc în pămînt, mai ale sprin locuri grase. Intre acestea, recent studiată e *Mama pădurii* (*Lathrea*). Această plantă (fig. 5) iubește terenuri umede, dar nu-și agonisește singură hrana, ci e un periculos parazit al copacilor, cum e alunul, plopul etc. Se înțelege că pentru sil-

vicultorii practici planta aceasta nu prezintă nici o atracție, căci prosperarea ei aduce distrugerea copăceilor. Ar trebui fantazia unui poet pen-

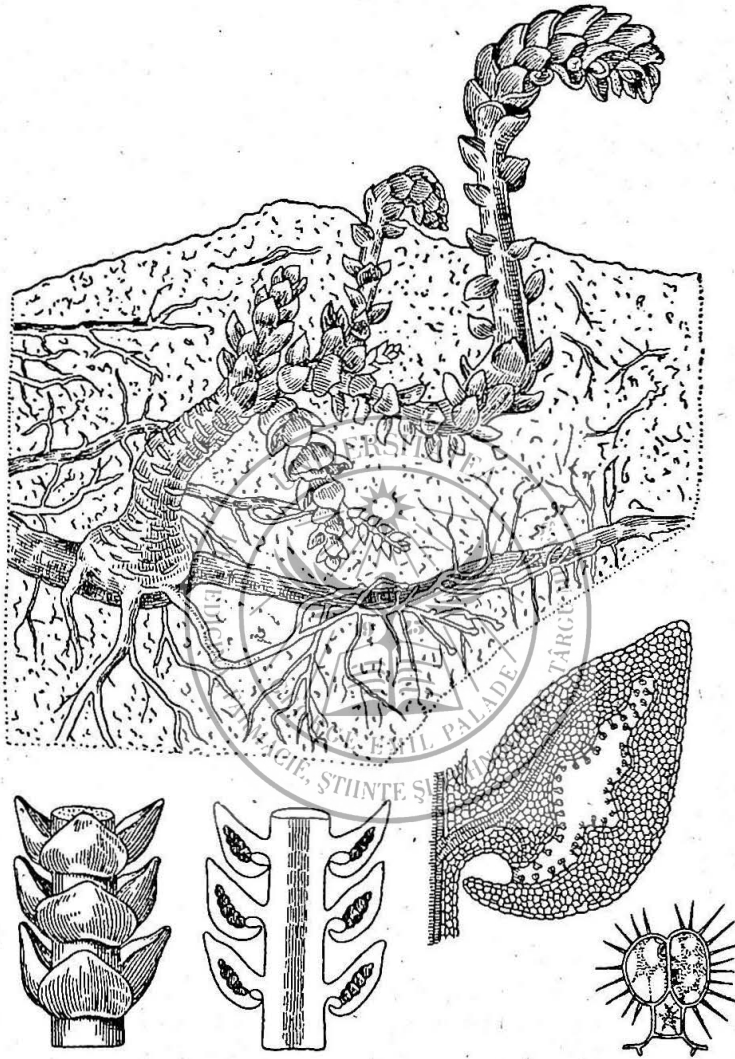

Fig. 5. *Mama pădurii* (*Lathrea*) parazitând, în terenul pădurii, o rădăcină. Dedesupt la stînga e o porțiune din tulpină cu frunze. Alături o tăetură de-alungul tulpinei; în frunze se văd goluri. Alături e desemnată o frunză tăiată și privită cu microscopul. Pe pereții golurilor se văd niște umflături cu piciorușe. Mai jos la dreapta se vede o asemenea umflătură de pe care se întind prelungirile ce atacă și sug ființele ajunse în labirint.

tru a povesti, în accente... omenеști, viclenia acestei ființi de pradă și cruzimea acestui blestemat ucigaș. „Ceia ce se spune în povești despre peșteri în care trăesc monștrii, se întâmplă aidoma în mic; sub a-

coperișul de frunziș al tainicului teren al pădurii se petrec evenimente pe care abia le-am bănuî, dacă nu le-am vedea cu ochii. Desigur, actorii și scena sînt așa de mici, că e nevoie de microscop pentru a privi la această dramă, dar prin aceasta nu se perde nimic din interesul acțiunii¹⁾.

Mama pădurii e o plantă ce se ridică puțin dela pămînt și trăește numai atît viața aeriană cît e necesar pentru înflorit, copt rodul și împrăștiat sămințile. Partea cea mai mare a plantei e în pămînt și trebuie săpat destul de adînc pentru a ajunge pînă sub ea. Scoasă complet din pămînt, se vede că e formată din o tulpină groasă, noduroasă, cu multe ramuri și cu niște rădăcini lungi și ramificate, ce se întind ca brațele unui monstru pînă ating rădăcina vreunui copăcel, pe care o străpung cu numeroși sugători, ce par ventuzele unei cracatițe.

Pe tulpină și ramuri sînt niște frunzulițe cărnoase și palide, săpate la mijloc de un canal lung și foarte întortochiat, un fel de labirint. O găurice pune în comunicare aceste caverne complicate cu exteriorul și prin acele găurice pătrund o mulțime de animalcule ale terenului pădurilor.

S'ar crede că rare ori frunzele căpșani au o pradă bogată. O asemenea credință e însă desmințită de cea dintâi observație cu microscopul a unei părți de pămînt de pădure. O lume întregă de amibe, infuzori, viermișori, rotiferi, etc, un microcosm interesant, care grăbește prefacerea materiei organice în materie minerală. Această lume pestriță, în care nu e nici pace, nici liniște, caută ascunzători. Nu le ajunge întunericul pămîntului, nici culcușul frunzelor moarte ale copacilor, ci profită de orice crăpătură, de orice găurice, pentru a se ascunde de vreo minusculă, dar primejdioasă fiară. Multe din aceste ființi ale pădurilor ajung în labirintul frunzelor de *Mama pădurii*, de unde nu se mai întorc, căci nu numai că le lipsește firul Arianei, care să le arate drumul spre libertate, dar nenorocitul, ce se avîntă în aceste peșteri, întilnește minotauri, care nu știu ce-i crima, nu cunosc mila.

Vreun Edgar Poë din microcosmul solului pădurii ar putea spune lumii lui ce groaznice sînt chinurile bieteii ființi, care, într'un șir nesfîrșit de hrube, simte că e atins de brațe ce se întind din pereți, e supt prin zeci de prelungiri pe care niște celule particulare ale labirintului le întind și le retrag, întocmai ca o amebă pseudopodele sale.

Cum atacă la întunec Lathrea, atacă la lumină Drosera, care înșeală, prin culori și licide, insecte neștiutoare.

Drosera e o plantă de mocirlă, care-și completează lipsurile de azot cu o alimentație animală. Ea are așezate frunzele lîngă pămînt și întinse de ordinar orizontal (fig. 6). Fiecare frunză are un limb oval sau rotund și acoperit cu numeroși perișori, din care cei de pe mar-

1) După Francé. *Das Sinnesleben der Pflanzen.*

gini sînt mai lungi, cei dela mijloc mai scurți. Fiecare perișor are capătul umflat și pe umflătură lucește o picătură, ce pare rouă, dar care e cleioasă, încît reține chiar insecte mai puternice. Insectele sînt atrase de capul colorat al perilor și de picătura de liciid. Indată ce ele ating însă perișorii, se petrece un fenomen neașteptat: într'o clipă perișorii din jurul celui atins se apleacă spre insectă și o cuprind într'un fel de cușcă, din care animalul nu mai scapă, oricît s'ar zbate. Cînd animalul e mic, perișorii de pe o frunză îl învălesc și-l rețin; cînd e mai mare și, zbătîndu-se, atinge alte frunze, atunci e apucat de perii acelor frunze. In chipul acesta o insectă mare, cum e o libelulă (ca-

Fig. 6. *Drosera* prinzînd o libelulă.

lul popei, demoasela) este prins de pîntece, de membre, de cap, de aripi, de mai multe frunze ale *Droserei* și ținută în imobilitate pînă ce carnea și toate părțile digestibile sînt complet mistuite. Atunci perii se desprind și resturile animalului prins cad cu ușurință.

S'au făcut analize chimice asupra secrețiunii perilor în timpul cînd rețin insecte ori bucăți de carne și s'a constatat că acest suc are însușirile și efectele sucului nostru stomahal.

Este de remarcă că la această plantă excitația produsă într'un.

punct se transmite la toți perii de pe aceeași frunză și chiar la frunzele vecine, ceea ce dovedește o însemnată senzibilitate.

Nici în regiunile uscate, în regiunile de stepă, nu lipsesc plantele care atrag, prind șiucid insecte. Astfel este cunoscută planta numită *Scaiu-voinesc* (*Dipsacus*). Ea are, în alte limbi, numiri ce par fantastice. Astfel Francezii îi zic *Bain-de-Vénus* sau *Cabaret-des-oiseaux*, iar Nemții *Falkenbrunnen*, numiri care dovedesc puterea de observație a popoarelor. Căci, în adevăr, Scaiu-voinesc, în deosebi specia *Dipsacus lacineatus*, e o adăpătoare pentru păsările stepei, în anotimpul secetei și vânturilor (fig. 7). El are, în adevăr, frunzele așezate câte două,

Fig. 7. *Dipsacus lacineatus*. Se vede bine ceșcuța în care se adună apa, la frunzele cele mai de jos.

față în față. Baza frunzelor prezintă un fel de teci, care, unindu-se între ele, formează un soi de ceșcuțe. În aceste ceșcuțe se adună apa de ploii și din rouă, apă din care își potolesc setea și păsările cerului, dar care este și o rezervă de apă pentru plantă și o înecătoare pentru animalele cele mai mici. Aceste se ridică pe tulpină, căutând hrană și umezeală, și se adapă bucuros din fântinile scaiului. Dar, marginile fântinii sînt așa de netede și lunecoase, încît multe din gîngăniile avide de umezeală cad și se înecă, iar cadavrul lor putrezește și resturile putrezite sînt absorbite de celulele frunzei sau ale tulpinei ce se găsesc pe partea lăuntrică a fîntînilor.

Aici nada e apa, căpcana e ceșcuța netedă, lucioasă!

Incheiu acest articol spunînd cîteva cuvinte de celebra plantă tropicală *Sensitiva* (*Mimosa pudica*), ce crește și prin serele calde ale grădinarilor noștri. Această plantă (fig. 8) n'o prea duce bine în sere, de aceea e pipernicită față de reprezentanții speciei ce cresc în libertate; dar și pe plantele de seră și pe cele libere se poate constata extrema senzibilitate a acestei specii.

Ea are frunze mari, compuse din mai multe frunzulițe dispuse penat pe codițe secundare. La baza fiecărei codițe e cîte o umflătură, în

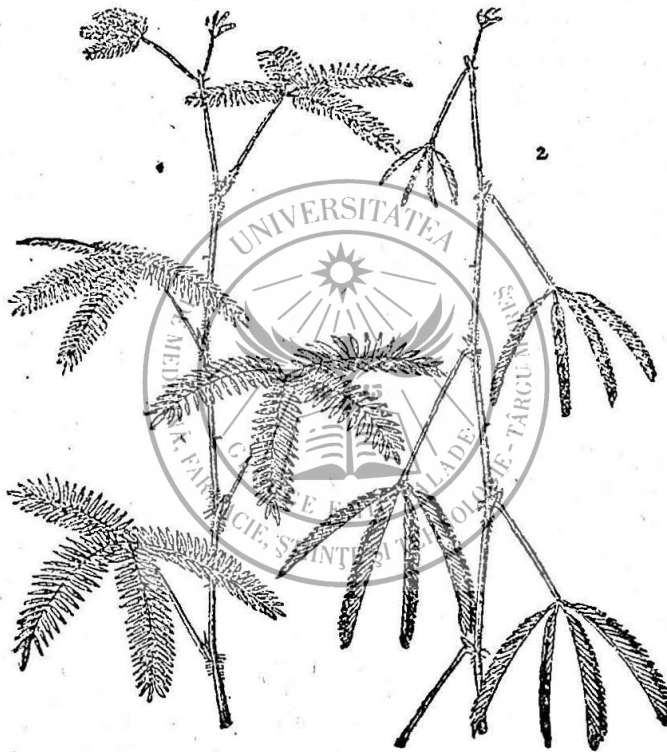

Fig. 8. *Sensitiva* (*Mimosa pudica*). 1. Ramură cu frunzele întinse (poziția de liniște). 2. Ramură cu frunzulițele aplicate pe codițe și cu codițele muiate la bază, atîrnînd în jos.

care se petrec fenomene dela care rezultă înțepenirea sau slăbirea codiței. Prin un sistem de conductibilitate, care ne este foarte puțin cunoscut, mișcările provocate într'o frunzuliță provoacă și mișcările altora din vecinătate. Dacă excitația e mai puternică, atunci toate frunzulițele se apleacă pe codițe, iar codițele secundare cad spre codița principală și aceasta se lasă în jos spre ramură. Aceste mișcări se petrec cu destulă repegiune.

Care-i folosul—ca să nu spun șiretenia—acestor mișcări? După

lungi discuțiuni se admite azi că mișcările plantei ar speria animalele mici, care ar căuta să rupă frunzulițele. Chiar animale mai mari sînt impresionate viu de aceste mișcări și renunță să mai atace frunzele. Apoi strîngerea frunzelor pe codițe dă plantei un aspect de arboraș gol, fără frunze, deci nu prezintă, sub această formă, nici o atracție pentru un animal erbivor.

Dacă din rîndurile de mai sus cititorul nu va fi convins de șiretănia unor vegetale, de vicieșugurile acestor ființi mute și legate de locul de naștere, va rămîne cel puțin încredințat că biologia vegetală, că botanica, nu e numai o *scientia amabilis*, cum îi spunea Linné, gîndindu-se mai mult la frumusețile formelor, ci și o foarte interesantă știință a vieții, care se manifestă aici cu mai puțină intensitate, dar sub aspecte foarte variate și extrem de interesante.

T. A. Bădărău

Cronica externă

Situația din Maroc.

De ani de zile Marocul este în stare de răsvrătire. Clipele de liniște nu sînt decît trecătoare și de obicei ele sînt urmate de svîrcoliri și mai puternice încă. Abia se instalase bine pe tron Mulaï-Hafid și scăpase de principalul său rival Roghui, cînd triburile s'au răscolat, ameninșînd capitala și viața Europenilor ce locuiesc acolo. Francezii văzînd proporțiile răscoalei, slăbiciunea lui Mulaï-Hafid, pericolul în care se află toți creștinii, au trimis repede trupe la Fez. O coloană sub comanda căpitanului Bremond a plecat de pe coastă și după un marș din cele mai grele a ajuns înjumătățită și cu desăvîrșire sfișiată în capitala Marocului. Bine înțeles că în această stare soldații căpitanului Bremond nu mai erau în măsură să mai apere pe nimeni, era chiar de temut ca ei să fie măcelăriți de triburi alături de cei pe care veniseră să-i apere. Așa fiind, Francezii au trebuit să trimită noi trupe, care sub comanda colonelului Brulard au intrat în Fez zilele trecute.

Dacă în Fez situația poate fi privită ca mai bună, înăuntrul Marocului ea continuă a fi foarte gravă. Triburile sînt mai îndîrjite decît oricînd și anarhia se întinde pe tot teritoriul Imperiului Sherifian. De altminteri, pentru Franța, adevărata eră de greutăți începe numai acum. Aceste dificultăți se pot subîmpărți în două categorii : dificultățile de ordin internațional și cele privitoare la situația internă din Maroc.

După toate probabilitățile, dificultățile internaționale se vor înlătura ușor. Temerea pe care Puterile au avut-o în primul moment, că Franța va profita de aceste evenimente pentru a ocupa Marocul, s'au împrăștiat. Toată lumea s'a convins că Franța nu urmărește nici o cucerire teritorială în Maroc și că se mulțumește să exercite mandatul ce i-a fost conferit prin actul dela Algesiras. Explicațiunile pe care d. Cruppi le-a

dat, în numele guvernului francez, cancelariilor europene, au fost pretutindeni socotite ca mulțumitoare. Pe lângă aceasta, înțelegerea dintre Franța și Spania este deplină, încît nici de acolo nu pot veni nici un fel de complicațiuni. De altfel, dacă miniștrii ar fi căutat să avînte Republica într'o politică de cuceriri, cei dinții care le-ar fi stat în cale ar fi fost însiși Francezii. Opinia publică este în Franța din zi în zi mai pacifică. Ea nu vrea războaie nici măcar coloniale, și setea victoriilor a părăsit-o de mult. Azi ambițiunile Francezilor sînt de altă natură. Ei visează mai multe fericiri înăuntrul hotarelor lor, ei vreau o organizare socială mai dreaptă și mai armonioasă. Ceia ce-i frămîntă pe ei este îmbunătățirea soartei celor de jos, răspîndirea ideilor de dreptate și de umanitate. Politica colonială este o moștenire a trecutului, un mijloc de a-și păstra rangul printre popoare. Ea a încetat de mult de a mai fi un scop sau un ideal.

Dealtminteri, cele ce se petrec în Maroc sînt mai mult de natură să întărească poporul francez în aceste simțiminte. „Dacă n'am fi avut alîtea pretențiuni în Maroc, n'am fi siliți să suferim toate cîte le suferim azi, am fi și noi niște simpli spectatori, cum sînt Germanii și Englezii. Și poate că am fi fost mai în cîștig, decît luînd asupra noastră rolul ingrât de mandatar ai Europei“. Acesta este raționamentul marelui majorității a Francezilor. Alții merg mai departe și, reamintindu-și toate neajunsurile pe care Franța le-a îndurat de pe urma Marocului, blestemă ceasul în care, în schimbul pretențiunilor lor asupra Egiptului, au primit dela Englezi să ia rolul de factori precumpănitori în Maroc. Iar cel mai filozofic dintre ei consideră chestia Marocului ca o tristă fatalitate, dar ca o fatalitate — și de fapt așa și este. Francezii nu mai puteau să aibă nici o speranță în Egipt. Țara Faraonilor era perdută pentru ei și prin greșelile ce făcuseră în trecut și prin progresele ocupațiunii engleze. Dar trebuind să părăsească această parte a Africii, în care, orice s'ar spune, făcuseră și multe sacrificii, era firesc ca Francezii să ceară o compensație. Li s'a oferit Marocul. Puteau să-l refuze? Oricare ar fi fost greutățile situației de acolo, greutăți pe care Francezii le cunoșteau, ei nu puteau să nesocotească însemnătatea pe care o situație precumpănitoare în Maroc o avea pentru întreaga lor politică în nordul Africii. Vecinătatea Algeriei, comunitatea de interese dintre populațiunile din Algeria și cele din Maroc, pericolul pe care îl prezenta pentru liniștea Algeriei, starea de anarhie a Musulmanilor din Maroc, — toate acestea impuneau Francezilor obligația de a primi oferta Englezilor. Această ofertă odată primită, Francezii, tocmai pentru cuvintele arătate mai sus, erau nevoiți să împedece pe orice altă Putere, și în special pe Germania, să devie factorul de căpetenie din Maroc. Și astfel, din deducție logică în deducție logică, Franța a fost osîndită să treacă prin toate greutățile prin care a trecut acolo și să facă toate sacrificiile pe care le face.

Cît timp va ține era greutăților, Francezii pot fi siguri că Puterile îi vor lăsa în pace. Aceste Puteri sînt prea fericite că s'a găsit cineva care să-și omoare oameni și să-și cheltuiască bani, pentru a resta-

abili o ordine de care pe urmă cu toți vor beneficia. Numai cînd mișcarea cea grea va înceta, cînd pacea va domni iarăși în Maroc, cînd se va putea exercita comerțul acolo, în toată siguranța și cu tot folosul, numai atunci Puterile vor reapare cu pretențiunile lor și vor încerca să smulgă Franței foloasele la care sacrificiile ei actuale îi dau dreptul. Dar nici atunci nu credem că Francezii vor avea prea mult de suferit din partea marilor Puteri. Sînt în joc competițiuni prea numeroase și Marocul s'a dovedit a fi o țară pre nesigură, prea puțin atrăgătoare, pentru că să fie ținta ambițiunilor europene. Puterile vor găsi întotdeauna mult mai practic ca Franța și Spania să ducă acolo povara tuturor greutăților.

Mai îngrijitoare pentru Francezi e situația internă din Maroc, fiindcă Marocul este o țară care caută să scape cu orice preț de dominațiunea străină. Luptele triburilor nu sînt altceva decît manifestarea unei puternice mișcări de emancipare națională. Așa încît e sigur că, atunci cînd se vor învinge triburile dela nord, se vor scula cele dela sud, iar cînd pacea va domni la sud, flacăra răsvrătirii se va aprinde la apus sau la răsărit. Dacă fenomenul acesta de emancipare națională ar fi un fenomen izolat, rolul Francezilor ar mai fi ușor. Dar, din nenorocire pentru ei, el este azi un fenomen general în lumea musulmană și galbenă. În genere, popoarele subjugate, dacă nu sînt într'o stare de civilizațiune cu totul inferioară, caută să scuture jugul străin. În China, dorința de a scăpa de străini a știut să învingă o apatie de mai multe ori seculară și a împins acest imperiu, care părea în completă descompunere, pe căile progresului și ale regenerării. Cine ar fi crezut acum zece ani că Imperiul Chinezesc va adopta azi regimul constituțional și că, dela poalele munților Altai pînă pe hotarele Indochinei, va fi zguduit de aceiași sete de regenerare? Cine mai ales ar fi crezut că el poate să se regenereze din propria lui inițiativă și prin propriile lui puteri? În Persia, a devenit greu și pentru Ruși și pentru Englezi să mai menție sferile lor de influență. În India, dominațiunea engleză se clatină. În Algeria, indigenii murmură. În Egipt, mișcarea naționalistă se manifestă cu toată tăria unei forțe conștiente. Precum se știe, două fapte au contribuit mai ales la această stare de lucruri: victoria Japonezilor asupra Rusiei în Manciuria și introducerea regimului constituțional în Turcia. De aceea e greu să prevezi că mișcarea naționalistă va înceta în Maroc. Dimpotrivă, e aproape sigur că, încurajați de pilda pe care o dau și popoarele din Asia și cele din Africa, Marocanii vor fi din zi în zi mai agresivi și mai primejdioși pentru Puterile europene. Afară de aceasta, e probabil că exemplul Marocului să fie contagios și că populațiunile din Algeria răsvrătindu-se la rîndul lor, dominațiunea europeană să fie serios amenințată în tot nordul Africei.

Evident că această perspectivă nu este surizătoare pentru Franța și explică în deajuns îngrijorarea care domnește în cercurile oficiale din Paris. Dar, dacă judecăm această chestiune dintr'un punct de vedere mai înalt,

sîntem nevoiți să recunoaștem că Franța merită soarta pe care o așteaptă în Maroc. Dualismul acesta dintre politica pe care o urmezi în Europa și cea pe care o practici pe celealte continente, trebuie să înceteze odată. E aici o contradicție prea strigătoare ca să poată dăinui. E inadmisibil ca respectul cel mai scrupulos al principiului naționalităților să fie o concepție intangibilă în Europa și să devie în Colonii un precept care se calcă în fiecare zi și nu merită nici cea mai mică băgare de seamă. Sau civilizațiunea impune tuturor statelor idei de libertate și de umanitate și atunci ele trebuiesc aplicate fără considerațiuni de hotare, de longitudini și de latitudini, sau aceste idei sînt niște postulate fără înțeles și atunci domnia lor trebuie să înceteze și în Europa. Dar comedia aceasta, care constă în a te înfățișa în Europa ca apostolul libertăților și al principiului naționalităților și de a fi în Africa sau în Asia distrugătorul nemilos a tot ce este libertate sau a tot ce este respect al naționalităților, constituie o ipocrizie, la adăpostul căreia Europa nu se mai poate pune. Ce însemnează spectacolul acesta al Franței, care se scoală în picioare pentru cea mai mică nedreptate, dar care tolerează ca în numele ei și la umbra drapelului ei să se înăbușească în mod sistematic și brutal orice pornire naționalistă a Marocanilor. Ce însămnă acest popor, care la Paris vorbește de dreptate, pentruca la Fez să prădeca barbarii și să măcelărească ca sălbatic.i.

Popoarele din nordul Africei nu mai sînt nici destul de înnapoiate, nici destul de naive, ca să creadă că Puterile europene le exploatează și le cuceresc pentru a răspîndi asupra lor binefacerile civilizațiunii. Ele știu că lumina ce li se făgăduiește nu e din cele care dau viață, ci din cele care mistue, și că îndărătul acestei fațade înșelătoare se ascund cele mai vulgare poftte naționale și toate instinctele de cucerire, de dominațiune, de impilare, ce mînjesc sufletul omenesc.

În asemeni condițiuni cum să nu te bucuri cînd vezi popoarele africane refuzînd să primească această situație și ridicînd în sfîrșit capul? Oricît de sălbatică ar fi de-ocamdată rezistența lor, ea constituie adevărata isbîndă a civilizațiunii. Civilizațiunea va rămînea incompletă, inferioară, atîta timp cît în numele ei popoarele se vor îngenunchia pentru interesele meschine ale celor tari, sau se vor asupri pentru a satisface pofttele de cucerire și de glorie ale celor mari. Civilizația va fi însă biruitoare și va străluci cu toată puterea luminii ei în ziua în care se va fi răspîndit pînă într'atîta, încît să dea conștiința drepturilor și individualității lor etnice triburilor perdute în colțurile cele mai întunecate ale pămîntului. Atunci cuvîntul civilizațiunii nu va mai fi nici o iluzie, nici o ironie, nici o ipocrizie, ci o realitate. Iar omenirea, eșită în sfîrșit din lanțurile barbariei, va putea să susție cu mîndrie să trăiască o viață care cinstește pe cei ce au luptat ca s'o îmbunătățească și s'o înnalțe.

Iată de ce avem convingerea că, oricît ar părea paradoxal, infrîngerile pe care Francezii și în genere Europeanii le vor suferi în Maroc contribuie mai mult la progresul civilizațiunii decît toate tratatele asupra dreptului ginților și decît toate tiradele sgomotoase ale moralisților de pe Continent.

I. G. Duca

Scrisori din Bucovina*)

Alegeri

Sintem *după* alegeri, și *înnainte* de alegeri. Bucovinenii au deosebita fericire de-ași pierde vremea de aproape *un an* de zile cu alegeri. An, pe vremea aceasta, s'au început pregătirile pentru *alegerile dietale* și nici nu s'au efectuat bine acestea și s'a dizolvat parlamentul vienez, publicându-se alegeri parlamentare, care se vor face în scurtă vreme. Am trecut cu mare greu cu căruța noastră națională, zisă și partid național, peste un hop (cum ar zice un Moldovan dela noi), adică peste alegerile dietale, și mai avem de trecut peste unul. Frica, pe care o nutresc mulți, că, la trecerea acestui de al doilea hop, căruța noastră națională, care și așa e hîrbuită rău, se va desface cu totul, e, durere, foarte întemeiată.

Dar să rămînem puțin la *alegerile dietale*.

Alegerile dietale, ce s'au sfîrșit, au fost prima încercare făcută în baza legii dietale nouă. Legea nouă a *înmulțit* numărul deputaților dela 31 la 63; a *lărgit* dreptul de votare, desființînd alegerile indirecte și introducînd alegerile directe, după comune și în scris; a *despărțit* neamurile, creînd cadastrul național. Românii au după legea cea nouă 22 (din cei 61 aleși, 2 fiind viriliști) deputații, și anume 16 din curiile populare și 6 din curia proprietății mari. Aceste 22 mandate le-au și dobîndit Românii în lupta electorală, și nici că se putea altmîntrelea, cercurile fiind aproape curat rominești. De o încercare a străinilor de a ne ripi vr'un mandat nici n'a fost, nici nu putea fi vorba, și de aceea și glasurile de biruință ce s'au ridicat în unele ziare erau deplasate. Aici nu putea fi vorba de nici o victorie, pentru că în direcția aceasta n'a fost nici o luptă: cei 22 deputați romîni *trebuiau aleși și au fost aleși*. Lipsind lupta electorală cu elementele străine, s'a dat lupta între concurenții de același neam în cadrele poporului nostru.

E bine să fie concurență între membrii aceluiași neam în

*) Această corespondență nu ne vine dela corespondentul nostru permanent (nota redacției).

împrejurările în care trăim noi în Bucovina, se vor întreba mulți care știu că avem o așa zisă organizație, cu un comitet diriguitor, și că orișice luptă între fiii aceluiași neam slăbește puterea lui de rezistență față de dușmani. Câtă vreme alegerile se făceau după legea cea veche, cînd străinii și administrația jucau rolul principal, orișice despărțire însemna sinucidere; azi însă o luptă electorală între candidații romîni e admisibilă, dar numai în anumite cazuri: *dacă*, bună oară, comitetul organizației naționale, trecînd și peste dispozițiile statuare, nu se lasă condus la stabilirea candidaturilor de momente de politică națională, ci de interese, de coterii familiare, cum s'a întîmplat și de data aceasta; *dacă* programul celor ce candidează diferă; *dacă* li se impun alegătorilor candidați care n'au calitățile necesare spre a fi reprezentanți adevărați ai poporului. O luptă *programatică*, o luptă de *principii* e tot ce poate produce *mai frumos* viața constituțională a unei țări. Alegătorii pot numai profita pe urma acestei lupte. În adunări, ei își cîștigă elementele politice, își largesc orizontul politic și încep a judeca singuri situația și a lua în consecință hotărîrile lor, fără de a fi conduși ca o turmă necuvîntătoare. Dar o luptă electorală în care, în fața candidatului cu program bogat, întocmit pentru nevoile neamului, se ridică un individ obscur, cu mijloace de corupție, o luptă în care hotărîrea n'o dau alegătorii, ci străinii care n'au nici dreptul de votare, e tot ce poate produce *mai scîrbos* viața constituțională a unei țări. Și în multe părți ale Bucovinei s'a văzut de astădată o așa luptă. S'au văzut candidați luptînd cu toată sinceritatea inimii lor pentru un program de idei și principii, combătuți de indivizi, care în locul programului, a calităților și a integrității personale, aveau următoarele arme, care s'au dovedit mai puternice: *promisiuni*, *banii* și *băutura*.

Și cohorta agitatorilor lor—compusă din tot ce au mai depravat satele noastre, amestecați, ca o ironie amară la adresa cadastrului național, cu toți Evreii și străinii cercului.

Se va zice deci că toată reforma electorală a dat fiasco complet, neputînd produce efectele dorite de legiuitor. Nu se poate afirma așa ceva, mai ales acum, după prima încercare. Legea e *bună*,—deși sînt și cîteva dispoziții care vor trebui îndreptate, căci la punerea ei în practică s'a dovedit că se pot face cele nemaiauzite abuzuri. Aici legiuitorul va trebui să refacă din nou pe baza experiențelor cîștigate, căci altmîntrelea avem *nu exprimarea liberă a voinții alegătorilor, ci falsificarea ei în mod patentat*.

În detaliu, alegerile pentru dietă au dat următorul rezultat: Mandatele populare (rurale și dela orașe) s'au ocupat în două rînduri: mandatele din *curia universală*, în care votează toți locuitorii unei comune care au implinit 24 de ani, care nu stau sub epitropie, n'au fost pedepsiți, fiind stabiliți într'o comună de cel puțin 6 luni, fără cenz, —s'au ocupat la 2 Aprilie; cele din *curia censului*, în care se cere un bir direct de două coroane,—

la 28 Aprilie. Curia sufragiului universal are 18 mandate din 61, și anume 6 române, 6 rutene, 5 nemțești-evrești și unul polon. Mandatele române s'au ocupat—în afară de cel din orașe și cel din Cimpulung—aproape fără nici o luptă electorală. S'au ales în aceste cercuri deputații care le reprezentau în parlament.

1. În cercul electoral Cimpulung-Dorna s'a ales cu o mică majoritate maestrul silvic *George Sirbu*, față de primarul comunei fruntașe Fundul-Moldovei, *Toader Leuștean*. Toader Leuștean, sprijinit numai de țărănime, își pune candidatura contra lui Sirbu și pentru parlament. Luptele electorale ce se dau în acest cerc electoral din toamna anului trecut, de când cu retragerea contelui Bellegarde, merită o atenție deosebită.

Neputîndu-ne opri de astădată mai mult, le amintim numai în treacăt. În toamna anului trecut a depus mandatul său de deputat în parlament contele *Bellegarde*, în jurul căruia s'a făcut atîta vîlvă în politica bucovineană. La ocuparea mandatului s'au ivit 4 candidați: 2 judecători, dr. Renț și Călinescu, primul sprijinit și recomandat de partid, *George Sirbu* și țăranul *Boancheș* din Vatra-Dornei. S'a declarat balotaj între Sirbu și Boancheș; au căzut candidatul partidului, Renț, combătut vehement de Evrei, pe care i-a incomodat puțin ea președinte al judecătorei de Cimpulung, și Călinescu. La balotaj a eșit Sirbu, sprijinit de toți intelectuații, care vedeau în alegerea unui țăran periclitarea hegemoniei lor, ajutat de toți străinii din cerc și de toate organele administrative ale fondului, care sprijineau în Sirbu pe un coleg al lor. Candidatura lui Leuștean, mult mai simpatcă decît cea a lui Boancheș, are cele mai bune șanse de reușită.

2. În cercul *Hunior-Solca* a eșit fără contracandidat, pentru prima dată de când face politică, d. *Aurel Onciul*.

3. În cercul electoral *Suceava-Sirete* a fost ales baronul *Alecu Hormuzachi*, viitorul mareșal al țării; contracandidatul său, primarul din Bosanci, Ștefan Blindu, a intrunit o minoritate mică de voturi.

4. În cercul *Rădăuți* s'a ales *Teofil Simionovici*; contracandidatul A. Halus a rămas în minoritate.

5. În cercul electoral Cernăuți-Storojineț s'a ales *Ioan Cuparencu*, maestru silvic la Cuciur-mare. În el pun razeșii din satele mixte mari speranțe, fiind el singur razeș din naștere și primul deputat român ales și de razeși.

6. O inversunată luptă electorală s'a dat în cercul electoral al orașelor (Cernăuți-Rădăuți-Suceava-Sirete) între candidatul național dr. *Florea Lupu* și candidatul socialist *George Grigorovici*. A eșit biruitor cu o majoritate de $\frac{2}{3}$ voturi dr. *Florea Lupu*.

În curia *cenșului* s'a făcut alegerea la 28 Aprilie (vineri după Paști). În curia aceasta au fost de ocupat 28 mandate și anume: 10 române, 10 rutene, 7 nemțești-evrești, unul polon.

Partidul român și-a nominat candidații după considerentele arătate mai sus: legături de familie, intrigi, etc.. În toate distric-

tele au fost contracandidați. Se înțelege că mulți din ei n'au urmărit alt efect decît să procure alegătorilor, și așa destul de necăjiți, cîteva momente de distracție. Unii din ei, făcîndu-se de tot ridicoli, merită să fie trecuți la posteritate. Așa un oarecare *Strachină* la Răduți a primit din vr'o 5500 voturi exprimate numai 4; la Cîmpulung *Prodanciuc*, fost primar al orașului, din vr'o 3000 voturi 9; iar *Besplitrei* la Storojineț 10; dar au avut satisfacția că s'au văzut trecuți pe lista candidaților.

1) Cel mai mic cerc electoral e cercul *Dornei*, care cuprinde numai 6 comune. Aici a eșit împotriva partidului țăranul *George Boanches* cu o majoritate mare față de candidatul partidului, *Ioneț*, care a întrunit un număr ridicol de voturi. Dacă ne bucură biruința unei idei și faptul că între cei 16 deputați aleși de popor va fi și un țăran—s'ar fi putut admite și mai mulți, căci mulți din intelectualii aleși n'au nimic înaintea țărănilor, decît doar puțința de a face intrigi—totuși nu putem fi satisfăcuți de felul cum a fost ales și mai cu seamă de persoana alesului, care, deși inteligent, nu e recrutat din floarea țărănimii noastre. Și tocmai acesta e necazul, că, fiind numai unul, lumea care nu ne cunoaște, ar putea crede că e și cel mai bun ce l-am avut.

2) În cercul *Cîmpulungului* candidatul partidului, *Iorgu G. Toma*, cunoscut ca poet și traducător, a fost bătut de dr. *Renț*.

Incolo au învins candidații partidului, și anume: 3) La *Suceava* *Dorimedon Popovici*, care acum are ocazie să arate ce poate face; 4) La *Solca* dr. *N. Vasilovschi*, care n'a cruțat rachiul făcător de minuni; 5) În orase dr. *E. Popovici*; 6) În Cernăuți-rural abia în balotaj *Çesar Scalat*; 7) La Storojineț dr. *Constantin Isopescul-Grecul*; 8) La Humor dr. *Nicu Blîndu*, un vechiu candidat de deputație.

O luptă grea s'a dat în districtul Siretelui și al Rădăuțului.

9) La *Sirete* candidat al partidului a fost *Mih. Chisanovici*, cunoscutul gazetar cu calități strălucite. Pentru sprijinirea acestei candidaturi au întreprins un turneu de agitație deputații *Onciul, Lupu, Hormuzachi* și *Simionovici*.

Contracandidatul lui *Chisanovici* a fost judecătorul din *Sirete*, *Mironovici*, un om antinațional, sprijinit de toată evreimea și de străini, și—se zice—de banii lui *Mochi Fischer*, care nu-i poate erta lui *Chisanovici* broșura ce a scris-o împotriva sa, desvăluindu-i viața frumoasă de muncitor idial. Situația se îngreua prin faptul că în acest cerc votează și alegătorii a două comune ungurești (*Hadicfalva* și *Istensegitz*), care formează o treime a totalității alegătorilor, și a căror ținută e totdeauna nesigură. Cu mari sforțări a învins *Chisanovici*.

10) La *Rădăuți* s'a dat cea mai înverșunată luptă din toată campania electorală.

De-oparte candidatul partidului, *Aurel Turcan*, administrator silvic la *Vicov-de-sus* (se observă de o bucată de vreme o mare aplecare a silviculturilor pentru politica națională), un bărbat pe

care până în momentul candidării nu-l cunoștea aproape nimeni, cel puțin nu l-a întâlnit nimeni pe ogorul larg al muncii naționale; pe de altă parte *George Tofan*, „ceva“ mai mult cunoscut decît adversarul său, prin activitatea sa politică, națională și literară.

Țurcan avînd la dispoziție ca mijloc de agitație pătura fondului și banii zestrei, ajutat fiind de toți străinii, de toată preoșimea, de toată administrația, de agitația cea mai desfrînată a organelor de silvicultură, a învins cu 14 voturi. *Tofan*, avînd cel mai popular program, fiu de țaran din district, sprijinit de majoritatea învățătorilor și de elementele cinstite ale țărănimii, a întrunit 2500 voturi. E vrednic de amintit că acest candidat, deși a fost numit candidat oficial al partidului pentru cercul electoral al Cernăuțului și Boianului, n'a primit această candidatură, care i se da ca de pomană într'un cerc în care e cu totul necunoscut, și a rămas la Rădăuți, după cum a fost dorința țărănilor.

O săptămînă mai tîrziu s'au făcut alegerile și în curiile privilegiate. Curia proprietății mari romine a ales cu 35 voturi următorii 4 deputați: *Nicu Flondor*, cel mai activ dintre ei, *Constantin Popovici-Neculiță*, *Văteres Pruncul* (Armean) și *Constantin Hormuzachi*, cunoscut ca scriitor politic și științific. În curia preoțească s'a ales dr. *Ipolit Tarnovschi* (Rădăuți), președintele cazinului internațional de acolo; iar consistoriul și egumenii mănăstirilor au ales cu 107 voturi pe *Dionisie Bejan*, luptător național veteran. La Romîni se numără și mitropolitul *Repta*, virilist, care are însă, cum nici nu se poate altminterlea, o ținută rezervată. Cei 22 deputați romîni aparțin după confesiunea lor politică la următoarele grupări: 8 *democrați* (Oniciu, Lupu, Chisanovici, Scalat, Blindu, Renț, Simionovici, Cuparencu); 7 *apărăriști* (Dori Popovici, Euseb Popovici, Vasilovschi, Isopescul, Țurcan, Sirbu, Tarnovschi); 5 *conservatori* (Bejan, Flondor, Hormuzachi, C. Popovici-Neculiță, Pruncul). Alexandru Hormuzachi, predestinat pentru postul de mareșal, va rămînea în afară de orice grupare, doar atît că va vota la consilierea dietei (alegerea în comitetul țării) cu democrații, iar George Boancheș e probabil că se va lipi apărăriștilor, în contradicție cu tot trecutul lui.

Și mulți se vor întreba, după ce vor fi citit rîndurile acestea: Unde-s binefacerile făgăduite ale legii electorale, unde-i *curățenia* și *libertatea* alegerilor, ce-i cu *înlăturarea* amestecului străinilor? Trebuie să fim drepți: legea însămnă incontestabil un mare progres față de trecut, dar va trece timp pînă ce țărăni vor fi învins toate greutățile pe care „domnii“ doritori de mandate le pun în calea libertății alegerii și curățeniei ei. E un progres, dacă azi față de trecut aleg într'un cerc 5000—8000 de alegători (în curia universală pînă și la 14.000), pecînd în trecut alegeau 150, înaintea prefectului, votînd pe față; e un progres azi că, dacă administrația se mai amestecă și se va mai amesteca cîtă vreme însiși candidații naționali solicită acest sprijin, o face

pe ascuns, nu pe față ca 'n trecut, cînd punea jandarmi să întimideze și să schingiuiască pe alegători. Iar cît privește amestecul *străinilor*, în deosebi al Evreilor, ei vor trebui *grabnic* desvătăți de acest amestec al lor în treburile rominești.

Astfel s'au încheiat alegerile dietale, cu o mare deziluzie pentru optimiști, cu biruința unor elemente dornice de măriri și cu o slabă speranță pentru viitor. Căci să ne uităm puțin la programul dietei viitoare, căreia mulți îi prorocesc o viață scurtă, și la „aleșii” poporului. Programul dietei viitoare l-a formulat în mod clar și precis Aurel Onciul, în adunarea națională, în următoarele cuvinte cuprinzătoare: „*ogor, pădure, pășune, lemn, fier, cărbune, limbă, lege, școală*”. Deși „*limbă, lege, școală*” sînt puse la urmă, ele vor preocupa activitatea dietei viitoare în măsura cea mai largă. Chestiunea bisericească, chestiunea școlii naționale, regularea drepturilor limbii noastre la dregătorii, sînt chestiuni de interes vital pentru națiunea noastră. Pentru rezolvirea lor în senzul cerințelor poporului român, bărbații aleși trebuie să fie bărbați destoinici, cu cunoștinți vaste pe terenul respectiv. Cîți din cei aleși cunos aceste chestiuni pe baza studiilor și cercetărilor ce le-au făcut personal?

Din 16 deputați aleși în curiile populare, 10 sînt juriști: judecători, avocați, notari, funcționari administrativi. Cunoștințele acestora, exceptînd pe Onciul, Lupu și poate și pe Renț, se mărginesc la cunoștința chestiunilor juridice. (Și e caracteristic: de cînd avem viață constituțională în Bucovina, reprezentanții poporului nostru s'au recrutat aproape exclusiv din boeri și juriști. Și i-a mers de minune poporului român). Trei din 16 sînt funcționari ai fondului religios, caracterizînd cea mai nouă fază a politicii naționale bucovinene. Mai rămîn: un țaran (Boanches), un învățător (Chisanovici) și un profesor secundar (dr. Euseb Popovici).

Dacă mai adăugăm că între deputații romini avem două perechi de frați (frații Popovici și frații Hormuzachi), ne mai vorbind și de alte inrudiri, și că tot dintre deputații dietali se vor recruta și toți deputații din parlament, cred că ajunge pentru caracterizarea reprezentanței naționale a Romnilor bucovineni. Și mai evidentă va fi lipsa de orientare și neputința politicii noastre naționale, dacă vom arăta cum stau treburile la dușmanii noștri, la *Ruteni*, popor care ne-a arătat prin *fapte*, pe care le-am simțit, că înțelege să facă politică reală, nu fraze naționale, politică pentru popor, dar nu pentru măriri personale. Acolo domnește o disciplină de fier. Coco Wassilko, care conduce această politică, are îndărătul său o ceată organizată de oameni cu cunoștinți de cauză, cu dor de muncă, cu care știe să smulgă succese. La noi, o organizație așa de splendidă, încît deputații aleși nici nu s'au putut constitui într'un club unitar,—nici vorbă de altă activitate. Și cine s'a ales la Ruteni? Intre cei 16 deputați aleși de popor, între care 15 Ruteni tineri (Ucraini) și un social-democrat, sînt, după profesie, 6 bărbați de școală, și anume: 1

profesor universitar (Stocki), 1 profesor secundar (Pihuleak), cel mai periculos agitator în satele mixte (interesant e că Pihuleak, care până acuma a fost și deputat în parlament, nu-și mai pune candidatura, rămânând în țară să se ocupe cu agitația în comunele mixte; sintem curioși să aflăm cine dintre deputații romini naționaliști se va împotrivi, cutreerînd satele ca un apostol, cum o face Pihuleak?), 1 inspector școlar (Omelian Popowicz), cel mai bun cunoscător al organizației și al chestiunii școlare din Bucovina și cel mai ireductibil dușman al rominismului, 1 director de școală profesională și 2 învățători de școli primare; apoi 3 juriști, un funcționar administrativ din comitetul țării, care cunoaște toată organizația comunelor, 1 notar comunal, 1 proprietar mare rutinat (Wassilko) și—nu vă speriați—4 țărani. Aceasta e falanga, recrutată din cei mai periculoși agitatori și șoviniști, politicieni cu cunoștință de cauză, conduși de o mină de fier, care se va împotrivi în dietă juriștilor și administratorilor noștri de păduri.

Se va munci și sbuciuma. Onciul și alți cițiva, dar cred că, în fața lipsei totale de disciplină, toată munca și străduința lor vor fi zădarnice. Și că disciplina nu va fi în partidul și clubul romin—avem dovezi de pe acuma.

Dacă pe timpul alegerilor dietale a existat oarecare disciplină măcar de fața lumii, acuma în campania pentru parlament s'au deslănțuit toate patimile, s'au rupt orice legături. În toate districtele își stau față în față mai mulți candidați. Comitetul partidului n'a putut face nimic. Și caracteristic pentru politica rominească din Bucovina e, că toate patimile și prigonirea cea mai aprigă s'a pornit contra lui *Aurel Onciul* (are 3 contracandidați), care e unul din puținii bărbați de talent și muncă în Bucovina.

„*Foia Poporului*“, organul partidului, publică în numărul ultim (23, din 21 Mai) sub semnătura *gt.* (George Tofan), directorul acestei publicații, un articol intitulat *Aurel Onciul*, din care reproducem și noi o bună parte, pentru înțelegerea politicii rominești din Bucovina, așa de încurcată,—acest articol cuprinzînd pe scurt istoria politică a Rominilor bucovineni și o apreciere dreaptă a activității lui Aurel Onciul.

„*Aurel Onciul*“

„Prin patruzeci de ani, Rominii din Bucovina s'au sbătut ca știuca pe mal, fără să se poată mișca din loc. Nu erau în stare să îngrijească nici de treburile culturale, nici de gospodăria țărănească. Și nu era de mirare. Căci pentru a apăra drepturile limbii rominești, a îndrepta școala și a scoate de sub epitropia străină biserică, cit și a mări țărănilor ogorul, a le lărgi pășunea și a le deschide pădurile, deputaților le trebuia putere, și puterea aceasta nu o aveau, fiindcă erau aleși de stăpînire și prin urmare robi ai stăpînirii. Întăiul pas spre mintuire nu putea deci fi decit înlăturarea jugului stăpînirii la alegeri, sau, cu alte cuvinte, libertatea ulegerilor. Cu ochiul său ager, d. Aurel Onciul a și găsit

îndată acest punct de minecare și s'a pus din capul locului pe lucru, ca să asigure libertatea alegerilor.

„Vroia să o facă în înțelegere cu întregul popor românesc. Din nenorocire i se împotriviă cu toată puterea boerii și domnii, de nu i-a rămas alt chip, decit să se lege cu învățătorii și țărani tuturor neamurilor din țară. Cu ajutorul lor, el după o muncă grea de șase ani a isbutit în urmă să schimbe legea pentru alegeri și să asigure libertatea alegerilor așa, că chiar și boerii și domnii să recunoască binele rinduelei nouă.

„Înlăturată fiind astfel neînțelegerea de mai înainte, era dată puțința de a uni din nou toate păturile poporului românesc, și unirea aceasta era de neapărată trebuință pentru a putea îngriji de treburile culturale ale neamului și de cele ale gospodăriei țărănești, fiindcă lucrurile aceste mari nu se pot isprăvi, fără a aduna toate puterile unui popor.

„Drept aceea d. Aurel Onciul, îndată după ce a asigurat libertatea alegerilor a îndrumat, acum trei ani, împăcarea celor două tabere de mai înainte, a celei domnești și a celei țărănești, împreunându-le într'o singură tabără. În fruntea ei l-a pus pe d. *Iancu Flondor*, bărbatul de încredere al domnilor, ca să închege mai bine legătura făcută, neîncăpînd nici o îndoială, că precum nu poate fi altfel la o întocmire nouă, vor fi de întimpinat încă o mulțime de greutăți. D. Flondor însă s'a dus la întâia împușcătură, lăsînd locul d-lui Aurel Onciul. Dacă s'ar fi dus și acesta, toată țesătura făcută cu atita chin, s'ar fi destrămat din nou și partidul român s'ar fi împrăștiat cu desăvîrșire spre bucuria străinilor. Văzînd aceasta, d. Aurel Onciul în simțul său de datorie, s'a hotărît să rămîie în fruntea Romînilor până după alegeri, măcar că postul acesta, șezînd el la Viena și neavînd avere, îi cerea jertfa cea mai mare, și măcar că știa, că fiind în frunte, îi sint legate minile la alegeri. Unde el prin trecerea ce o are la țărani și învățători putea să scoată la alegeri în toate districtele, întocmai ca și Coco Wassilko la Ruși, tot oameni de ai săi, el cu brațele încrucișate, fără a clipi din ochi, a suferit să se aleagă nu numai potrivnici, dar chiar dușmani de ai săi, numai ca să nu se facă din nou desbinare. Cu toate că prietenii săi devotați dela țară i-au atras de repețite ori luarea aminte asupra planurilor ce se făuresc împotriva sa și a prietenilor săi, el în buna sa credință și în cinstea sa n'a făcut nici un pas ca să se împotrivescă alegerii dușmanilor săi, nici măcar să le îngreueze alegerea. Cu chin și vai au trecut Romîni nedesbinați peste alegerile în dietă; ispita deputățiilor pentru sfatul împărătesc însă a deslănțuit toate patimile și a rupt toate legăturile. Nu mai este nici o cîrmă. Comitetul național n'a fost în stare să se înțeleagă asupra peșitorilor de deputății. Incepe războiul tuturor împotriva tuturor, și *ca totdeauna, cele mai multe sulite se îndreaptă împotriva d-lui Aurel Onciul.*

„De ce? Poate că nu are minte? Dar și potrivnicii săi recunosc, că are un dar deosebit pentru politică și-i meșter în

treburile obștei. Așisderea nu-i tăgăduște nimene, că-i om de cuvint și cinstit în toate cele. *In zece ani de trudă politică nu s'a lăcomit nici la un singur ban, nici la o boerie, nici măcar la o biată cruciuță*, pe cind alții abia ce-au scăpat prin fel de fel de meșteșuguri din focul alegerii și nici n'au mișcat un deget pentru binele neamului, își și ascuțesc dinții și întind minile după *toate* măririle. Dimpotrivă, a jertfit pentru binele obștesc și *starea și averea sa*. În urmă nu muncește în toată țara nimeni cit muncește el. Nu numai că îngrijește de toate în sfatul împărătesc și în dietă, dar scrie în fiecare săptămână la două gazete, ca să lumineze lumea. *Toată politica din țară trăește numai din ideile lui*.

„Oare poate face rău oamenilor? Adevărat, că a gătit de zile pe cițiva inși, ca pe prezidentul *Zierhoffer* dela Suceava, pe fostul director dela comitetul țării *Zachar* și pe directorul băncii țării *Paschkis*. Dar toți aceștia au fost dușmani crunți ai Romînilor, de a răsultat mai ușor tot neamul, cind au fost alungați din slujbe. Unui Romîn însă, d. Aurel Onciul nu i-a făcut rău niciodată. Luat la goană el, ca să se apere, a lovit cite o dată în unul sau altul. Dar îndată ce a fost înfrîntă împotrivirea, el însuși a vindecat rănile potrivnicilor săi, răsplătind răul cu bine. Iar pentru toți ceilalți, ușa lui a fost pururea deschisă. Nu-i om, care să fi cerut ajutorul său, fără să i-l fi dat, și dat dinadins. Știe doar întreaga țară, că dacă la o dorință vroiai să fii slujit cu credință, n'aveai decit să mergi la Aurel Onciul. Și nu a făcut bine numai la inși, ci tuturor stărilor, chiar obștei întregi. *Boerilor* le-a asigurat cele patru mandante ce le aveau și pe care erau să le prăpădească; *preoților* le-a ajutat la mărirea salariilor și le-a dat un deputat în dietă; *învățătorilor* le-a urcat lefele și le-a ridicat starea; *țărănilor* le-a înlesnit arendarea arăturilor fondului, le-a scos munții din minile Evreilor, și le-a dat, în vreme de secetă, pășunea prin pădure, le-a adus slatină și concesii și le-a deschis țărguelile pentru vite. Iar *obștia întreagă* a scăzut-o în camătă prin banca țării, a făcut-o stăpînă pe comune și a scăpat-o de jugul stăpînirii și a proprietarilor la alegeri. N'a fost în politica noastră romînească om mai cu cap, cu inimă mai bună, cu cuget mai drept și gata la orișice jertfă decit acest bărbat, care urmărit ca de un blăstăm a fost în viața sa cel mai gonit și mai asuprit. Pe cind alții, care n'au nici pe departe nici mintea, nici dorul de muncă, nici cinstea lui politică, trec la alegeri fără greutate și se bucură de liniște. Aurel Onciul și-a răsplătit fiecare alegere cu singele său. Și e ciudat să-i auzi pe oameni pe de-o parte laudîndu-l pe acest bărbat pentru istețimea minții sale, pentru neîntrecuta sa tărie de a munci, pentru inima sa bună și caracterul său deschis, iar pe de altă parte făurind cele mai drăcești planuri ca să-l oprească din drumul său, care duce la fericirea poporului.

„Dar vroiește poate rău pe viitor? Au rău să fie, a *cuceri* dreptul cuvenit dulcii noastre limbi, a *asigura* copiilor romîni

învățătura în limba mamei lor, a *scăpa* biserica drept credincioasă și averea ei de stăpînire a străinilor, a *dobîndi* pentru țărani arăturile fondului, a *lărgi* pentru vitele lor pășunea dela munte, a *face rînduială* cu pădurile țărănești și cu vinzarea lemnului din pădurile fondului?

„Ori protivnicii săi au planuri mai bune? Ferit-a Dumnezeu. *Ei nu au nici un plan pentru obște*, ci numai pentru sine. Unul vrea prin deputăție să se facă director la comitetul țării, neștiind că chiar ca deputat în sfatul împărătesc nu poate ajunge niciodată la slujba aceasta, iar celalt vrea să scape prin deputăție și de muncă și de belea, zicînd că nu-i în stare nici să muncească, nici să-și plătească datoriile, și astfel fără deputăție ar trebui să se prăpădească. Cine îi de vină? Pusu-l-a oare la cale poporul, să se desvețe de muncă și să facă datorii; Și dacă nu, cum vine poporul să-l mintuiască de rău pe sama sa, jertfindu-i deputăția, care-i întocmită pentru binele poporului, iar nu al deputatului. Și pentru dureri de aceste ale lui Stan și Bran să se deie jos d. Aurel Onciul, care a muncit cu credință pentru popor și-i harnic pentru munca aceasta ca oricare altul? Și din pricina aceasta să încete orice cîrmă și să se desfacă în fărături întregul neam, chiar acuma, cînd toate celelalte neamuri din țară și-au strîns rîndurile și pășesc înainte ca un singur om?”

Romîni din Bucovina au *cinci* mandate pentru parlament. În periodul trecut aceste 5 mandate au fost ocupate de: Aurel Onciul, baronul Hormuzachi, Constantin Isopescul-Grecul, Teofil Simionovici și contele Bellegarde; iar după demisionarea acestuia, de George Sirbu. Acuma candidează *George Sirbu* (Cimpulung-Dorna), combătut de T. Leuștean, candidatul țărănimii; *Aurel Onciul* (Humor-Solca), combătut de Dori Popovici, fost contracandidat la 1907, de dr. N. Vasilovschi și G. Boancheș, toți deputați în dietă; baronul *Alecu Hormuzachi* (Suceava-Sirete), combătut de *Iorgu Toma*; *T. Simionovici* (Rădăuți), combătut de *Emilian Isopescul* și dr. *Ambros Comoroșan*; și *Constantin Isopescul-Grecul* (Cernăuți-Storojineț-Boian), combătut de dr. *Florea Lupu*.

Numărul alegătorilor în diferitele cercuri e între 10.000 și 18.000 alegători.

Cimpulung

En.

MISCELLANEA

A. Russo editat de d. G. Bogdan-Duică.

N'am crezut necesar să mai recenzăm acest volum, despre al cărui conținut s'a vorbit de-altece ori în revista noastră.

Un singur motiv ne-ar fi putut sili s'o facem: datoria de a contribui la răspîndirea operei talentatului, nedreptățitului și celui mai simpatic scriitor român. Dar o casă de editură cu o așa putere de răspîndire ca „Minerva” n'are nevoie de ajutorul nostru.

Cu toate acestea, o notiță dintr'un ziar, în care se spune că d. Bogdan-Duică a dat ediția *completă* a operei lui Russo, ne silește să spunem câteva cuvinte, căci, dacă omul de litere care și-a luat sarcina de a răspîndi cunoștințele literare printre contemporanii săi, nu știe ce a scris Russo,—lucru ușor de știut, căci d. Haneș a publicat acum doi ani toate scrierile cunoscute ale scriitorului moldovan,—cu atît mai puțin vor ști profanii că în volumul d-lui Duică nu s'a tipărit întreaga operă a autorului Cîntării Romîniei.

Volumul editat de d. Duică, ca să vorbim în termeni comerciali, ceia ce de altmîntrelea nu ne îndepărtează de chestie cînd e vorba de o ediție de popularizare, conține numai 76% din opera lui A. Russo.

În adevăr, Piatra Teiului, Iașii în 1840 și scrisorile, fragmentele și cugetările franțuzești, care lipsesc din ediția de față, alcătuiesc 69 de pagini din cele 308 ale textului lui Russo din ediția d-lui Haneș. Pe de altă parte, Piatra Teiului și Iașii în 1840 sînt, dacă exceptăm Cugetările, cele mai întinse lucrări ale lui Russo.

Dar nu sînt numai cele mai întinse, ci și dintre cele mai frumoase și mai caracteristice pentru priceperea sufletului și reconstituirea personalității morale și artistice a lui Russo.

În Piatra Teiului, „călătorie în munții Moldovei 1839“, scrisă probabil chiar în acest an—deci prima lui scriere—avem un splendid jurnal de voiaj, plin de admirabile descripții de natură, de un mare suflu poetic, de observații asupra țăranului de munte și însemnat și din punct de vedere al interesului lui Russo pentru credințele și literatura populară.

Iar Iașii în 1840, este un tablou plin de viață, cele mai cuprinzătoare pagini asupra subiectului, un *studiu* asupra moravurilor, a claselor sociale, a împetrițării etnice, a ciocnirii civilizației apusene cu orientalismul băștinaș, a conflictului dintre generația nouă bonjuristă și cea veche „conservatoare“ etc.

Și n'ar fi trebuit să lipsească dintr'o ediție a lui Russo, dela care a rămas atât de puțin, nici celelalte bucăți mai mici, scrisoarea către Bălcescu, în care vedem pe Russo față cu revoluția dela 1848, cași scrisoarea către consiliul de războiu din Cluj, în care găsim, concentrat și exprimat în chip fericit, acel sentiment complex, alcătuit din curaj, detașare de sine, ironie față cu adversitatea, humor etc., care dă un farmec atât de deosebit cunoscutei sale bucăți Soveja.

E drept, aceste bucăți au rămas netraduse până azi. (Iașii în 1840 ni se pare că e tradus în Floarea Darurilor sau Neamul Românesc Literar). Dar nu era greu să le traducă cineva.

Și, fiindcă ne-am apucat să vorbim de ediția d-lui Duică, ne permitem să mai adăugăm câteva considerații.

Așa de pildă, editorul trebuia să lămurească pe cetitori asupra limbii lui Russo. Trebuia să spună în prefață câteva lucruri banale pentru cărturari, dar foarte interesante și folositoare pentru marele public. Trebuia să spună că în bucăți ca *Critica Criticii*, tipărite fără controlul altora, sau în bucăți ca ultima parte a *Cugetărilor*, tipărite după manuscris—limba e a lui A. Russo; că în bucăți ca *Amintirile*, limba e tot a lui, dar corijată, probabil de Alecsandri, directorul publicației la care colabora Russo; că în bucăți ca *Piatra Corbului*, limba e a traducătorului, a lui Alecsandri, după cum în *Soveja* e a altui traducător, a lui Odobescu. Aceste lămuriri, încă odată, sînt indispensabile pentru cetitor.

Apoi, d. Duică mai trebuia să explice unele forme cu totul obscure. Așa de pildă, citi cetitori vor pricepe că: „scrierile... care au o acsie morală pe cetitori“ însemnă „scrierile care au o acsiune morală asupra cetitorilor“? D. Haneș, în ediția mai pentru specialiști a Academiei, pune note explicative. Pentru „popor“ să nu fie necesare?

Dacă spunea și făcea acestea—și altele, d. Duică aducea un mai bun serviciu cetitorilor unei biblioteci de popularizare, decât polemizând cu cei care-i dau lui Russo locul, pe care-l merită.

Și fiindcă și noi sintem vizați*), o să ne folosim de prilej, ca să răspundem în citeva cuvinte.

Mai întâiu, d. Bogdan-Duică ne face proces de intenție. Noi sintem: „Cine nu poate judeca lucrurile în sine, desfăcute de orice considerații străine“. Cu alte cuvinte, ura noastră împotriva Junimii ne face să atribuim lui Russo merite mai mari decât le are. Este cașicum noi am pune la indoială obiectivitatea d-lui Duică, apărător al Junimii, pentru că d-sa e junimist.

D. Bogdan-Duică scrie că noi am zis, cu gând de a scădea gloria Junimii, că

„A. Russo a formulat la 1855 *toate* principiile critice, care se găsesc proclamate și susținute mai tirziu de Junimea“,

că noi am zis că A. Russo

„ar fi fost chiar *mai bogat și mai complet* decât succesorii săi“

și că A. Russo este

„*părintele intelectual* al criticii junimiste“.

N'am spus aceste lucruri.

Am spus atita (cităm):

„A. Russo a scris mai mult, a adus mai multe argumente împotriva *stricătorilor de limbă*, decât d. Maiorescu“.

„A. Russo a scris mai mult, a adus mai multe argumente împotriva *imitației servile [a scriitorilor străini]*, decât d. Maiorescu“.

Și am mai adăugat că, în privința curentului poporan și istoric, A. Russo iarăși a insistat mai mult.

În schimb, am spus că:

„Din punct de vedere *al calităților artistice* [a operei de artă], d. Maiorescu a luptat *mai mult, a scris mai mult și a adus mai multe argumente*“.

Și am mai spus:

„Trebue să mai adăogăm aici o altă direcție, în care a luptat d. Maiorescu mai mult decât vechea critică—în vremea *căreia nu erau încă destule motive de luptă*—e vorba de lupta împotriva *falsificării adevărului în știință*“ („Spiritul critic în cultura românească“, p. 86—88).

*) Articolele despre Russo ale d-lui Ibrăileanu din anul I al „Vieții Românești“, tipărite apoi și în volumul colaboratorului nostru: „Spiritul critic în cultura românească“.

Și d. Bogdan-Duică putea ceti un pasaj (p. 69), unde noi spunem că Junimea a adus în critică „*puncte nouă de privire*“.

Așa dar, n'am spus că Russo a formulat *toate* principiile critice susținute de Junimea. Și nici că în toate a fost mai bogat în argumente.

Iar în privința acelor puncte de vedere, despre care noi afirmăm aceasta, să ne dovedească d. Duică că n'avem dreptate!

Dar d. Bogdan-Duică ne întreabă triumfător: Dacă Russo a făcut „toate,“ „*atunci de ce a trecut lupta fără efect?*“

Mai întâiu pentrucă el n'a făcut „toate“.

Al doilea,—ce insamnă *efect?* După d. Bogdan-Duică insamnă distrugerea curentelor rele. Apoi nu le-a distrus, pentrucă un războiu poate ținea și „o sută de ani“, cum ne învață istoria. Războiul dela 1877 s'a nceput cu luarea Vidinului de regretatul G. Manu și s'a isprăvit cu a Plevnei de M. S. Domnitorul (poate că falsificăm ceva istoria, dar nu importă...). Noi am spus că Russo e un reprezentant al școlii critice moldovenești, care începe la 1840 și se isprăvește cu Junimea la 1880. Se vede că a trebuit o luptă mai îndelungată... A trebuit să se întimple o acumulare de „efect“, cum s'ar prinde. Vorba e: a scris sau nu Russo, ceia ce a scris?

Și acum ia să vorbim mai serios. Și noi dăm, și am dat importanță criticii. Numai să n'o exagerăm. Să nu uităm partea *vremii* în toate lucrurile acestea. Nu vom spune ca d. Iorga că d. Maiorescu a înlăturat lucruri ce trebuiau să se înlătore dela sine cu scurgerea vremii, dar nici ca (nu e proces de intenții!) nici ca junimiștii, care cred că d. Maiorescu *a creat* literatura romină modernă.

N'a creat-o nimene. Au colaborat la „efectul“ vremii și Russo și d. Maiorescu...

Și de unde a mai scos d. Bogdan că noi am făcut din Russo „*părintele intelectual al criticii junimiste?*“ Este drept că am stabilit o filiație: Russo-Alecsandri-Junimea (influența știută a lui Russo asupra lui Alecsandri; influența lui Alecsandri asupra Junimii, mărturisită de d. Maiorescu și cunoscută și din scrișorile lui Alecsandri—vezi op. cit., 64 și urm.), dar filiația asta dovedește numai un lucru: că Junimea nu este fără legătură cu școala veche critică moldovenească,—legătură datorită și altui fapt: faptului că publicul cult din Iași, care a format mediul prielnic Junimii, era deja pus pe calea cea bună de predecesorii d-lui Maiorescu.

Și de-acăma (nu facem proces de intenții !) d. Bogdan-Duică începe să *reducă* pe A. Russo. D-să zice polemizînd :

„Bunul simț, împrumuturile dela popor și din limba veche „se proclamaseră și 'nainte de Al. Russo“.

Foarte bine. A avut predecesori și A. Russo. Dar faptul acesta o fi însemnînd el că Junimea n'are predecesori ? D. Bogdan-Duică, uitînd ce vrea să dovedească, are aerul că ne bate'n pumni să ne facă 'n ciudă : „Dacă-i așa, pare a zice d-sa, apoi și Russo *al vostru* are înaintași“... Dar atunci Junimea are și mai mulți strămoși !

Este curios d. Bogdan-Duică. D-sa—să ne permită această constatare—*reducere* sau *adaogă* după considerații de strategie literară. Cînd e vorba de A. Russo, meritele lui sînt reduse, pentru că a avut predecesori. Și cum ? Iată cum. D. Haneș a zis că Russo este părintele curentului poporan. Atunci d. Bogdan-Duică îi ia acest merit lui Russo, pentru că (Convorbiri Literare, XXXV) Asaki ar fi avut în *saltar* niște poezii populare, care au ars într'un incendiu dela 1827 !

Cînd însă este vorba de Junimea, lucrurile se schimbă. A. Russo n'a scris cîteva pagini, nepublicate, care să fi ars odată cu saltarul lor pela 1847. El a scris mult, a publicat în cele mai răspîndite publicații ale timpului, și-a împrăștiat ideile vreme de 20 de ani în toate cercurile din Iași (și Iași=Moldova) printre toți creatorii culturii din Moldova, și totuși, în zădar ! El e „ocazional“ și fără „efect“—nu ca saltarul lui Asaki, cu care se începe curentul poporan !

„Alec Russo a fost un luptător *ocazional*, zice d. Duică, „a făcut o șarjă și ea a rămas închisă într'un ziar [*reducere* și aici : *Romînia Literară* era revistă, nu ziar] de scurtă durată „și însuși nu s'a mai întors la „micile sale observațiuni,“ cum „le zicea el. [El le zicea din modestie. D. Duică își însușește a-precieri ? Concluzie : Modestia e o virtute primejdioasă].

Încă odată, astea însemnă că Russo n'a scris ceia ce a scris ? Că n'a fost predecesor ? Cu cine luptă d. Bogdan ? După cît se pare, cu cineva care ar fi spus că Russo a *distrus* curentele și că după el n'a mai fost nevoie de alții. Adversarul d-lui Duică e imaginar.

De fapt, ceia ce a scris Russo n'a rămas „închis“, ci a provocat discuții ; apoi ce a scris el și s'a discutat în Iași a format atmosfera prielnică Junimii, de care vorbeam ; apoi ce a scris și vorbit el a contribuit să facă din Alecsandri pe acel Alecsan-

dri, care, zice d. Maiorescu, „prin scrieri și *sfaturi* orale ne-a întărit în tendința de a ne emancipa limba etc.“ (*Critice*, ed. veche, I, 366).

Și—relativ la scrisul „închis într'un ziar (!)“ al lui Russo. Rămas-a „închis“ și pentru junimiști scrisul lui Russo? Pentru ei, care erau vrăstnici, cînd Russo scria? Pentru ei, care apoi au vorbit de direcția veche a literaturii și pe care, *deci*, o cunoșteau? (G. Panu, mult mai tînăr, știa de vechile reviste). Pentru ei, căroro Alecsandri le vorbea de revistele lui Kogălniceanu, Russo, etc. cu entuziasm? (Cf. Scrisori către d. I. Negruzi).

Adaos. D. Maiorescu nu citează *niciodată* acele reviste...

Complicată și tenebroasă afacere!

Alte defecte ale lui Russo. A lăudat pe poeții seci Cuciureanu și Dăscălescu, zice d. Bogdan-Duică.

Dar Russo a spus-o pentru ce. Era conștient. Nu confunda talentul cu naționalismul. Îi lăuda ca un semn de reîntoarcere *acasă*.

Dar dacă cineva i-ar aduce aminte d-lui Duică de laurii decernați de d. Maiorescu lui Bodnărescu, Cerchez (?) etc.? Ar însemna că d. Maiorescu n-are un gust literar și sigur și fin?

Ca suprem argument în favoarea Junimii, d. Duică aduce faptul că această grupare „a cucerit spiritele în mod *definitiv*.“—Cine zice că nu? S'a ntmplat ca Russo să se nască înaintea d-lui Maiorescu și nu invers.

Și ne folosim de prilej, ca să rugăm pe neobositul și dibaciul cercelător d. Bogdan-Duică să ne dea voie să-i urăm o cit mai apropiată plictiseală de pedagogie și o cit mai grabnică reîntoarcere la monumentele culturii noastre din secolul trecut.

Discursul d-lui Duiliu Zamfirescu

D. Duiliu Zamfirescu și-a publicat acum doi ani autobiografia. Sărind peste o sumă respectabilă de generații care nu-i conveneau, amintind numai doi colaterali, mai prezentabili pentru că și-au cheltuit paralele în străinătate, se oprea puțin la un arhimandrit grec din veacul al XVIII-lea, pentru a ajunge la strămoșul care-i trebuia, nu mai știm ce împărat bizantin.

Aceste fantastice excursiuni în istoria bizantină ne dovedesc un lucru: că d-sa, odraslă a burgheziei rominești, vrea să fie cu orice preț aristocrat și încă un aristocrat de proveniență levantină!

Dar semnul cel mai distinctiv al aristocrației noastre fiind ura împotriva țărănimii, această ură va fi și mai puternică, atunci când această aristocrație nici nu va *vrea* să fie românească, — în cosmopolismul nostru rominismul fiind aproape identic cu țără-nismul.

Și cum se știe, d. Zamfirescu a negat țaranului chiar în-sușirile omenești. Sufletul țaranului e neant, fără evenimente, spunea d-sa acum doi ani. Mai mult, în Convorbiri Literare, oas-petele d-lui Mehedinți numea pe țărani maimuțe.

Și când a început să cultive și critica literară, primul lucru pe care l-a făcut, a fost să injure pe scriitorii născuți din popor și care scriu despre popor.

Și cum Ardelenii, popor țărănesc, sînt și mai „țărani“ și mai romîni, pe ei i-a urît și i-a terfelit mai mult, acela care se *laudă* că se trage din acel Byzanț, care a chinuit țărănimea romînă vreme de 200 de ani.

Dar ura aceasta, manifestată demult, de pe cînd insulta pe d. Slavici, s'a exasperat dela răscoale încoace, de-atunci decînd s'au exasperat și mîi mult antagonismele de clasă și decînd „poporaniștii“, pe care d. Zamfirescu îi urăște atîta, au pus ches-tia agrară.

De-atunci, acest „aristocrat“, care ține cu orice preț să fie urmaș al arhimandritului grec și al împăratului bizantin, nu-și mai poate stăpîni spasmurile urii. Această ură l-a făcut să birfească și împotriva lui Alecsandri, vinovat că a văzut în țărani oameni cu sentimente omenești.

Nu știm dacă d. Zamfirescu a avut de suferit de pe urma răs-coalelor din 1907, dar știm că are perfect psihologia unui arendaș de-vastat, căruia, pe de-asupra, nici nu i s'ar fi acordat despăgubiri. Noi cunoaștem un poet adevărat, căruia i-a fost devastată puțina-i agoni-seală, adunată cu muncă cinstită: E d. Vlahuță, care însă după 1907 a scris pe „1907“, și nu acea odioasă schiță (Bucșă) în care, cu ocazia unui fapt mărunț, d. Zamfirescu zugrăvea cu multă satis-facție bestialitatea unui sat întreg și pe care d. Mehedinți a ospi-talizat-o în revista sa, pe care o duce din triumf în triumf.

Dar locul, pe care și l-a ales d. Zamfirescu ca să-și verse focul, e Academia romînă, pentru care, mărturisim, nu avem nici o simpatie, și nici destulă stimă, ca s'o deplingem de ha-lul în care a ajuns.

Ne mirăm numai cum președintele ei (ori cine-o fi mai mare peste dînsa) permite unui om, pe cît se vede puțin stăpîn pe gură-i, să

insulte oameni care nu se pot apăra acolo. Dacă „oratorul“ n'a învățat cea mai elementară bună cuviință în Marile Capitale, în care se laudă că s'a civilizat, ci a rămas tot cu acel suflet injurios al strămoșilor săi adoptivi din Fanar, ar trebui să-l cheme la realitate cineva de-acolo, dacă Academia asta vrea să fie o academie.

N'am cetit încă logosul d-lui Zamfirescu în extenso. Il vom ceti, când va apare în Epoca și 'n Convorbiri. Am văzut însă din rezumatele publicate de ziare, că ne-a injurat în cel mai *academic* stil—pe noi și pe scriitorii ardeleni.

Pe Coșbuc, cum se știe, îl asasinează regulat. Nu numai țără-nismul neaș al poetului ardelean îl *horipilează* pe d. Zamfirescu, dar mai are încă o durere delicatul aristocrat. Pecind Coșbuc începea abia să scrie, d. Zamfirescu se făcuse de mult răspunzător de o mulțime de opere „fără titlu“ și fără nume, pe care acum le-a indosit... și, de-atunci, a mai scris d-sa multe „romane“—și totuși în zădar. Publicul l-a îngropat într'o tăcere, poate nemeritată, căci nu scrie mai rău decât mulți alții care au mult mai mult noroc, pecind țăranul dela Năsăud (închipuiți-vă, doamnelor, un simplu țăran !) a intrat în toate conștiințele românești.

Și dacă sentimentele d-lui Zamfirescu sînt ale unui „aristocrat“, apoi scandalul enorm ce face e trucul unui reclamagiu îngrozit de indiferența publicului.

Poate că după ce-și va publica discursul, îi vom face și noi nișcă reclamă, dacă vom avea vreme.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Gheorghe Șuer (Căpitanul Gh. Stănculescu). *Spovedanie*. Studii de pedagogie militară. 1911.

Până acum câțiva ani, pentru toți acei care au cunoscut din experiență viața militară, raporturile dintre superiori și inferiori, dintre ofițeri, gradați și trupă, evocau mai întotdeauna amintiri penibile, uneori dureroase. Instructorii vedeau prea adesea în recruti o ființă inferioară și predispusă la rău, care nu poate sau nu vrea să înțeleagă și trebuie cu orice preț disciplinată prin mijloace tari. Țăranul răminea prost și îngrozit în fața acestor noi stăpâni care-i vorbeau la teorie într-o limbă străină și neînțeleasă. Sentimente de dispreț deoparte, de neîncredere, de teamă, de ură ascunsă de altă parte, un antagonism surd dar continuu, între două lumi sufletește deosebite. Această stare tristă și primejdioasă e astăzi pe cale de a dispărea și un spirit nou însufletește pe ofițerii tineri, mai ales pe acei eșiți din popor. În privința aceasta schițele de pedagogie militară datorite Căpitanului Stănculescu pot servi ca un prețios document. Rareori am simțit o impresie mai vie decât cea pe care mi-a lăsat o frumoasă nuvelă „Spovedanie”. Din aceste pagini în care lipsește orice preocupare artistică, pagini simple, naive și sincere se desprinde imaginea unui

suflet de o mare sănătate morală și de o rară noblete. Iată un ofițer care caută să pătrundă firea individuală a soldaților, care „nu privește pe țărani ca pe un tip la fel căruia îi atribuim toate păcatele”, care înțelege că și ei pot încerca suferinți sufletești.

Acest ofițer ține la dragostea și la stima reciprocă a trupei și nu crede că cel mai bun mijloc de educație e frica și pedeapsa. În relațiile sale cu cei mici el se analizează și își face mereu un examen de conștiință. Cu sinceritate, recunoaște când a greșit și știe că „cei mici te judecă foarte bine și în umilința lor, ei nu primesc de bani buni decât vorbele scotite și nerănitore”. Conștient de chemarea lui înaltă și de sarcina grea a educatorului el nu vede în inferiorul său o ființă înjosită ci un copil, un frate mai mic care simte, suferă, urăște, care are un suflet și nu poate fi lipsit de drepturile lui omenești.

Aceleași sentimente apar și în celelalte schițe de o valoare psihologică și literară mai mică, pline totuși de observații juste. Interesante sînt mărturisirile sale asupra lipsei de pregătire a ofițerilor în chestiile de educație. „Am înțeles pe dată, că nu învățasem, cum să învăț pe alții: pe soldați. Nu-mi vorbise nimeni de lucrul acesta în școală, nici de sufletul soldatului, nici de cum

să-l i-au la început, cum să-l fac să priceapă, cum să mă iubească. Nu mi se dase nici o metodă, nici o normă, nimic în această privință. Răul a fost și este lipsa unei predări în școlile militare a unui curs de pedagogie militară. Și cel mai mare neajuns este că izbindu-ne dela început de această lipsă, atribuim efectul nepriceperii soldaților altor cauze, decît lipsei noastre de preparație și de aici considerația greșită a unora, că soldatul e limitat, tembel, de aici lipsa noastră de încredere în el și lipsa lui de iubire pentru noi“.

Autorul acestor schițe mărturisește că a fost privit de unii dintre camarazii săi ca un idealist și ca un visător. Sentimentele și ideile sale vor fi însă împărțite de acei care ca dînsul vor să facă din armată o școală adevărată a națiunii, o școală de sănătate fizică și morală.

*

Ioan Ciocirla-Leandru. *Jalea satei* 1945
lor. Suceava.

Cum s'a spus și alteori în această revistă, pentru rarele volume care ne vin din Bucovina, ar fi nedrept să păstrăm în aprecierile noastre aceiași măsuri ca pentru acele apărute în regat. Născută mai tirziu și dezvoltîndu-se în condiții grele și vitregi, literatura bucovineană e menită să rămînă încă multă vreme în urmă. Și totuși versurile venite de acolo, mai totdeauna greoaie și imperfecte, se citesc uneori cu mai multă plăcere decît multe producții ultra moderne anemice și fade ale unora din tinerii noștri versificatori. Aceste versuri sărace și prea adesea prozaice exprimă de obicei sentimente simple, vîguroase, elementare, mai mult colective, ele oglindesc condițiile vieții locale și au „le charme du terroir“. În acest volum de versuri venit din Suceava nu găsim decît puține confesiuni personale, mai mult ecouri ale sufletului popular, accente în care vorbește dragostea pămîntului, munca grea

a palmașilor, ura împotriva străinului cămătar și rîpareț, farmecul lanurilor întinse și al codrului verde, dorul vieții primitive și libere.

Cum era de așteptat, căci în literatură cași în alte domenii, natura face rareori salturi, forma versurilor e departe de a fi artistică și e mai totdeauna împrumutată. Greoaie, monotone, prozaice, presărate cu cuvinte dialectale, în poeziile în care autorul se încearcă să apară mai intelectual și să exprime sentimentele lui personale, aceste versuri sînt de un eminescianism întirziat, în poeziile sociale, figuri, imagini, expresii sînt uneori adevărate transpuneri din Goga, a cărui influență în acest gen va fi încă multă vreme tiranică. Unele tablouri de natură sînt cîteodată mai izbutite și versuri de felul acestora:

Ca și-o sîntă minăstire
Plin e codru de mireazmă
Și frunzișul în rari fire
Rourează de aghiazmă.

Toacă o brazi ciocănitoare,
Sfînta rugă se intramă,
Din altar privighetoarea
Duios cîntecu-și destramă.

Ca o candelă'n bataie
Luna prin desiș străbate
Zugrăvind dungi de văpaie
Printre umbre înfiorate.

au un caracter ceva mai personal.

O. B.

* * *

Hans Vegener. *Noi tinerii*, problema pe care și-o pune orice tînăr înainte de căsătorie, traducere de locotenent *N. A. Petrescu*, cu o prefață de arhimandritul *I. Scriban*. Tipografia „Neamul Românesc“.

Autorul ar fi zis poate mai bine: „problema pe care nu și-o pune orice tînăr înainte de căsătorie“. Problema tinereții, a curăției și a puterii! Cît de puțini tineri se gîndesc la lucrul a-

cesta care este temeliea vieții și a fericirii!

Un tânăr din ziua de azi se rușinează cînd, la vrîsta de 16 ani, nu poate povesti o mică ispravă, care nu e de loc romantică, cînd la 18 ani nu are în urma lui cîteva chefuri și cîteva experiențe dureroase și ascunse; închipuindu-și că acestea alcătuiesc bărbăția, — crede că trebuie să le inventeze, dacă astfel de debut nenorocit în viață n-a fost realitate...

Cartea lui Hans Vegener predică o altfel de viață pentru tineri: Infrigurarea de astăzi, neurastenia, bolile neînfrînării, duc spre degenerare și spre ruină un popor. Tinerii trebuie să aibă, dimpotriva celor de azi, ca ideal, viața curată, și să-și croiască un drum bărbătesc în lume prin voință și energie. Munca cinstită, viața cumpătată, o dragoste curată în căsnicie, copii sănătoși, — iată la ce trebuie să se gîndească un tânăr care intră în lume; are datoria să cugete la aceasta, căci viața nu e o partidă de plăcere, ci un lucru serios.

Trăim în viața aceasta nu pentru partide de plăcere și pentru trîndăvie, ci ca să folosim. Toată civilizația și lumina veacului nostru nu sînt rezultatul inerției, lenei, și corupției epocilor decăzute, ci sînt strădania generațiilor harnice și sănătoase, sînt voința lor de a merge mai departe, spre ceva mai bun. De aceea dacă scopul vieții e mai nobil decît își închipue mulți, trebuie să ne silim a adăugi și noi cît de puțin bine, cît de puțin folos, la binele acumulat de generațiile trecute, pentru lumea viitoare. Așa ne înfrățim cu trecutul și cu viitorul, cu acei pe care nu i-am cunoscut și cu cei pe care nu-i vom cunoaște. Acesta chiar e și cîștigul cel mare al omului, și superioritatea lui, față de frații lui necuvîntători și necugetători. Faptul acesta e și cel mai frumos lucru și cea mai mare mîngiere pentru sărmana noastră ființă sortită morții!

Hans Vegener dă sfaturi tinerimii pentru a o îndruma pe o cale sănătoasă. Deși se învîrte într'un cerc cam îngust, deși e poate necompletă, lucrarea lui e scrisă cu căldură și e merită să aibă o înfriurire folositoare. „Omul curat e cel mai tare“ zice el, cași Zola; deci omul curat, care știe să-și stăpînească instinctul sexual, care nu se lasă robit de mîncare și băntură, care prețuește munca și sănătatea, va fi fericit, și va folosi în același timp neamului său.

Romanul „Rodnicie“ al lui Zola e pătruns de aceleași idei de castitate, de muncă și de slăvire a familiei, și cartea lui Vegener pare parcă inspirată din el. Cași Zola, Vegener, nu se ridică deasupra vieții trupesti și viguroase, spre ceia ce ar alcătui rafinarea intelectuală a epocilor noastre, adevărata civilizare; amîndoi slăvesc munca și energia fizică. Dacă au în vedere fericirea individului și buna stare a poporului, au dreptate. Patria numai prin tîria fizică și morală a filor ei se înalță. Moștenire bogată lăsăm copiilor noștri născîndu-i sănătoși și crescîndu-i viguroși; zădarnic le-am lăsa milioane dacă i-am făcut rahitici și dacă i-am pornit pe drumul istovirii desăvîrșite...

Prin problema pe care o pune cartea aceasta, prin felul cum e tradusă în romînește, precis și curat, opera lui Vegener nu poate fi decît binevenită. O răspîndire cît mai largă a ei ar fi de dorit.

Orice cronicar își rezervă o observație.

„O asemenea carte de mult trebuia să apară. Acum era clipa supremă cînd cu nici un chip nu mai trebuia întîrziat...“

Astfel începe prefața, și n'avem de observat decît că începe neromînește. Pentru asta nu-i vinovat însă d. locotenent Petrescu.

D. A. C. Cuza, care are legături cu tipografia „Neamului Romînesc“, și

care sărută cu smerenie mina arhimandriților, să nu se supere: sfinția sa începe ca un Izraelit!

Incolo, toate sînt bune,—și cartea aceasta o putem așeza între puținele traduceri în adevăr folositoare.

*

C. Mikszatti. *Cavalerii*, traducere de Liviu Rebreanu. Biblioteca „Lumina“.

Cavalerii e o veselă și vioae povestire a scriitorului ungar Kálmán de Mikszáth, unul din cei mai buni nuveलिști ai țării vecine, în opera căruia pămîntul și țărani iși găsesc un loc larg și primitiv.—În povestirea tradusă de D. Rebreanu, veselia, umorul și zugrăvirea moravurilor se împreună în chip fericit. E descrierea unei nunți dintr'un ținut în care mișună o lume săracă, lăudăroasă și fudulă. Vedem oameni cum se cade în fond, care se mîngie cu străluciri de o clipă și se înșală unii pe alții cu nevinovăție. Avem de a face cu un fel de *Tartarin* maghiari.

Dar toate acestea le spunem mai mult ca să avem prilej a face cîteva observații traducătorului, aducîndu-i aici unele din nefericitele sale expresii.

D. Rebreanu zice într'un loc: „hotărîrăm să conăcim la hotel“, făcînd o împreunare dezarmonică de cuvinte,—cum ar fi dacă am spune că a înaintat o *petiție la divan*.

În altă parte zice că cineva „se făcuse o learcă de sudori“.

Aiurea vorbește de „curtea crescută cu flori“, adică despre o curte în care creșteau flori.

Apoi: „Tocmai asta mă făcea să mă minunez și să mă încrucîșez“. Și iarăși, despre un vin: „Din care podgorii se obîrșește?“

Unei împrejmuiri, d-sa îi zice *un gard de zid*, unor oameni chereheliți, d-sa le zice *cîrcăliți*; unui hămăit de cîne, d-sa îi zice *hăpăit*. Găsim că unul din eroii povestirii „își freacă somnul din ochi“, că o slugă „se înghe-

suia pe ușă *lihăind* ca o locomotivă“, ș. a., ș. a..

Toate aceste greșeli de traducere te izbesc neplăcut. Mai ales acest *lihăind* în loc de *gîfîind*...

Acest „a lehăi“ (nu „a lihăi“), e un cuvînt moldovenesc și însemnează a vorbi mult și degeaba, a vorbi într'una. Pentru filologi adaog, că un prietin al meu fericit în apropieri de vorbe, spunea într'un rînd că *a lehăi* vine dela grecescul *lego*, și că deci a lehăi, a vorbi mult și degeaba, înseamnă a vorbi ca Grecii. Asta poate da naștere la o discuție interesantă, la vorbă multă și fără de folos, la o adevărată „lehăială“, care nu ne privește pe noi care am aruncat piatra, ci pe cei zece înțelepți care n'au s'o poată scoate din baltă...

F.

V. Vircol. *Graul din Vilcea*. București, Socec, 1910, 1 broș. în 8° de 102 pag., prețul 2 lei.

Cuprinde 131 texte în proză și în versuri, apoi cuvenitul glosar. În introducere se dau relațiuni despre locuitorii și se relevează particularități fonetice și morfologice.

Unele păreri filologice ale autorului ne surprind. Astfel la pag. 9 autorul spune: „îu s-a redus la *i* în *aiurea* <*aiurea*,—reducerea se explică prin întrebuintarea lui [sic!] deasă ca aton în frază“. Reducerea lui *îu* la *i* este aici o simplă asimilație, cași *cimpoii* <*cîm-poii*, *citură* <*cîtură*.

Forma *-esc*, care la unele verbe de conjugarea IV servește spre a forma *prezentul*, este interpretată de autor (pag. 12) ca o formă *incoativă*!

Oricum, monografia D-lui V. este bine venită, căci în definitiv ceia ce ne interesează în aceste monografii este *materialul*, și materialul adunat de D. V. este desigur interesant și folositor.

*

Dr. G. Pascu. *Despre Cîmilituri*.

Studiu filologic și folkloric. Partea II. București, Academia Română, 1911, 1 vol. în 4° de 220 pag., prețul 2 lei.

Cuprinde următoarele capitole: clasi-
ficarea cimiliturilor, origina cimilituri-
lor, extensiunea, circulația și dispariția
cimiliturilor, transformarea cimiliturilor,
origina specială a unor cimilituri, cimi-
liturile față de celelalte genuri folklori-
ce, valoarea etnologică a cimiliturilor,
culegerea și publicarea cimiliturilor.

Anexa cuprinzând cimiliturile inedite
comunicate de corespondenți se va pu-
blica într-o broșură separată.

G. P.

* * *

G. Coșbuc. Schiller. „Don Carlos.“

Un volum de 202 pag.. Biblioteca Tea-
trului Național. București.

După mai bine de un veac piesa lui
Schiller tot mai păstrează pentru noi
viul ei interes. Nobila figură a marchi-
zului de Posa, „cel mai frumos portret
în care s'a zugrăvit poezul pe sine“,
ne mișcă și ne entuziasmează încă. Posa,
gentilomul din veacul al XVI-lea, o un-
cetățean al veacurilor viitoare, visăto-
torul unei lumi în care omul va fi fe-
ricit și liber, unde legile vor domni și
regele nu va fi decât împlinitorul lor.

„Căci omul e mai mult decât îl crezi!
Se va trezi și el din lungu-i somn,
Va cere iarăși sfintele lui drepturi!

.....

Redă-ne tu

Ce ne-ai răpit

.....

Un rînd, un singur rînd din mina ta,
Și zămislit din nou va fi pămîntul.
O rege mare, dă-ne libertatea
Ideilor!“

spune el regelui Filip, după ce mai
înnainte:

„Pot eu

Să-mi împrumut iubirea mea de frate,
Spre-a bate pe nedrept un frate-al meu ?

Pot eu să cred că-i frate-meu ferice,
Cît timp el n'are voe să gîndească ?

.....

Și nu-i matur pentru idealul meu
Nici veacul nostru. Sînt un concetățean
Al celor ce-au de-acum să vie'n lume.

Acest apărător al drepturilor omului
este și un diplomat fin și subtil, care
ne uimește prin mijloacele complicate
prin care vrea să scape infantele, și
purtarea sa prezintă multe contradicții
și inconsecvențe, acoperite însă de ac-
cente pasionate, din tiradele sale pline
de un generos entuziasm.

Alături de Posa, celelalte personaje
din *Don Carlos* sînt palide și puțin
complicate; sînt întunecate de strălu-
cirea acestuia. Dar atmosfera de în-
nălțare morală ce plutește în piesa în-
treagă, căldura pentru ce e frumos și
nobil, limba admirabilă, stilul serios și
fără vulgarități, ne arată pe creatorul
dramei clasice germane în toată forța
lui.

D. Coșbuc păstrează metrul iambic
al originalului, metrul dramei clasice
grecești, pe care Schiller l-a adoptat
de-acum pentru toate piesele sale. Inu-
til, credem, să vorbim despre exacti-
tatea traducerii.

*

N. Pandelea. *Silvio Pellico*. „Ani de
temniță“. Traducere. Două volume. Bib-
lioteca Minervei. București.

Silvio Pellico e, alături de Manzoni,
poetul școalei liberale italiene din pri-
ma jumătate a veacului al XIX-lea.
Totuși, în afară de Italia, tragediile lui,
în versurile cărora vibrează acel cald
patriotism caracteristic generației sale,
care-l făcuseră celebru înnainte de 1820,
—data arestării sale—sînt puțin citite și
cunoscute. Cu toate acestea, poate că
entuziasmul provocat de *Francesca da
Rimini*, mai mult decât activitatea sa
de propagandă, a pricinuit arestarea
lui și a făcut din el sfîntul și martirul
din *Le mie prigioni*. Această operă,

atăcată cu putere și rea credință chiar dela apariție de adversari, s'a menținut însă și s'a întins, tipărindu-se în aproape toate limbile europene, grație stilului viguros și simplu, dar mai ales grație sufletului ales ce ni se desvăluie în paginile ei, cu toată bunătațea și dragostea de oameni, cu toată îngăduința pentru păcatele lor. Pellico, în loc de a predica, a simțit și practicat virtuțile creștine în viață. „Mi se pare, zice el în prefață, că am vrut să arăt că în vremea lungilor mele chinuri n'am găsit totuși omenirea așa de nedreaptă, așa de nevrednică de milă, așa de săracă în inimi alese, cum adesea se zice; am vrut să îndemn sufletele nobile să iubească mult, să nu urască pe nimeni, să urască de moarte numai josnicile prefăcătorii, lașitatea, perfidia, degradarea morală“. În adevăr, după ce l-ai citit, simți că ești mai bun și că ai mai multă încredere în oameni. *Le mie prigioni*, de sigur, lipsa literaturii noastre, și d. Pandelea a făcut o bună alegere și o bună traducere.

*

Mihail Iorgulescu. *Sofocle. „Oedip la Colona“*. Traducere din grecește. Un vol. 99 pag. Vălenii de Munte, Editura „Neamul Românesc“.

Oedip la Colona e ultima tragedie a lui Sofocle; prin ea bătrînul poet aducea un omagiu de admirare cetății ce-l încoronase de atâtea ori în lunga-i carieră și-l răsplătise așa cum nici o țară nu și-a recompensat poeții săi. „Găsim, zice Patin, și aici același fond dramatic pe care l-a exploatat pe rînd fiecare poet după spiritul său. Găsim fatalitatea care asociază la opera ei pasiunea, voința, libertatea omenească. Dar, spre surprinderea noastră, această putere tiranică nu ște mai arată decît apărătoare și binefăcătoare: împăcăta în sfîrșit cu Oedip, ea face să se coboare liniștea în conștiința sa turburată; îi mîngie durerile orbirii și exilului, prin

îngrijirile copilelor sale; îi îngăduie să moară și-l duce, oarecum de mină, pînă la mormînt, adăpost dorit și glorios în acciași vreme, gaj miraculos de victorie, pe care și-l discută zădarnic dușmanii lui și prin care plătește binefacerile unei națiuni ospitaliere. Culorile tabloului au devenit mai puțin întunate; e mai puțină teroare, un patetic mai puțin sfișietor; domnește un fel de seninătate religioasă, emoții duioase și dulci, un interes calm... care ne face să simțim bătrîneța geniului“. Am citat pasagiul întreg, pentru că mi se pare că exprimă just impresia pe care o ai, după ce-ai sfîrșit de citit tragedia aceasta. Căci ea se deosebește profund de Oedip Rege și Antigona, opere din vremea maturității poetului; și cu toate acestea, în fiecare pare că a atins supremul grad de artă.

În ce privește traducerea d-lui Iorgulescu, nu insist nici asupra unor mici neexactități de text, nici asupra faptului că traducătorul a tradus în versuri moderne, deși trimetrul iambic nu pare silit și nenatural în romînește; îi voi imputa numai că n'a păstrat noblețta și poezia stilului din original, că Oedip vorbește uneori o limbă vulgară și că a micșurat impresia estetică. Are totuși versuri reușite, lipsite de umplutură; și cîteva coruri, în special cel dela sfîrșitul actului al IV-lea, le citim cu adevărată plăcere.

M. J.

* * *

Lubor Niederle *La race slave*. Paris, F. Alcan, 231+XII pag., 3 fr. 50.

Cartea profesorului Niederle dela Universitatea din Praga, pe care ne-o dă în traducere franceză cunoscutul slavist Louis Léger, e o lucrare de erudiție, de muncă grea și îndelungată, și totodată, fiind mai mult o lucrare de statistică și de delimitare de teritorii, e o carte cam greoaie la cetit, din cauza marelui număr de localități, din cauza minuțiozității clasificărilor, a bogatei

nomenclaturi și a numeroaselor date statistice pe care le cuprinde.

Și încă traducătorul a suprîmat, după cum ne spune, „unele nume de localități care nu se găsesc în hărțile franceze și a prescurtat unele nomenclaturi care riscă să pară fastidioase“.

Dar nici nu putea fi altfel o lucrare de „statistică, demografie și antropologie“, cum e cartea profesorului Niederle.

Dacă însă cel ce s'ar aștepta să găsească în această carte o descriere a neamurilor slave, un studiu asupra obiceiurilor lor, o analiză a sufletului slav, etc., ar rămînea înșelat în așteptările sale,—pentru cunoașterea numărului exact al Slavilor, pentru cunoașterea situației lor, pentru înțelegerea deosebirilor dintre diferitele ramuri ale rasei slave, în sfîrșit pentru tot ce privește statistica, demografia și antropologia slavă, cartea aceasta e de cea mai mare însemnătate.

Autorul studiază rînd pe rînd diferitele ramuri ale rasei slave: Ruși, Poloni, Sirbi din Lusacia, Cehi și Slovaci, Sloveni, Croați, Sirbi și Bulgari,—și la fiecare din aceste neamuri ne dă mai întîi o introducere istorică—scurtă schiță asupra trecutului—apoi delimitarea teritoriului pe care-l ocupă, pe urmă statistica și în sfîrșit diferențierile pe care le găsește în sînul fiecărui grup.

Cartea e scrisă, cum cu dreptate se exprimă L. Léger, „într'o formă impecabilă și riguros științifică“, autorul urmărind numai adevărul, fără a se lăsa influențat de alte considerente, și vine cu atît mai la timp, cu cît pe de-o parte chestiunea întăririi neamurilor slave ca un contra-pond al expansiunii germane e una din problemele capitale ale politicii europene, iar pe de alta necunoașterea exactă a situației neamurilor slave a dat naștere la multe greșeli și a pricinuit multe decepții.

Lucrarea profesorului Niederle remediază acest din urmă rău: ea ne dă puțința de a cunoaște cît se poate mai

exact în starea de azi a științei situația neamurilor slave.

M. C.

Büchner. *Ce-i omul?* — Biblioteca „Lumen.“

Biblioteca „Lumen“ înființată acum trei ani, cu scopul de a populariza micile capo-d'opere ale celor mai renumiți scriitori străini și romîni, a ajuns pînă acum la al 84-lea număr. Formatul mic și mai ales prețul excesiv de redus asigură acestei biblioteci o răspîndire largă. Din nenorocire, dacă unele opere literare sau filozofice publicate sînt bine alese, altele prin calitatea lor inferioară sînt departe de a contribui la cultura inteligenței sau la aceea a inimii. Cugetarea materialistă a unui Büchner a îndeplinit poate un rol util într'o anumită epocă și într'un anumit moment istoric; azi însă, prin fanatismul ei ateist, prin dogmatismul ei simplist și naiv, prin lipsa ei de simț critic, prin negarea celor mai profunde aspirații ale vieții noastre interne, această cugetare de băcănie (după expresia lui Nietzsche), prozaică, plată și lipsită de orice avînt înalt, nu vorbește nimic sufletului și valoarea ei educativă e cu totul îndoelnică.

A. M.

Felix Dahn. *Atila*, roman istoric. Leipzig, Breitkopf u. Härtel.

Autorul, poet și romancier mult cîntit, a scris (1883), în calitate de profesor de Drept, broșura: *Eine Lanze für Rumänien*, în care ne ia călduros apărarea în chestia Dunărei.

În romanul *Atila* evoacă furtunoasa epocă a migrațiunii popoarelor și cu măiestrie îl zugrăvește pe Atila, „flagellum dei“, precum și pe frumoasa Turingică, Ildicho-Kriemhilda, din epopeia Nibelungilor. Într'adevăr, pare că și se desfășură înaintea ochilor viața la curtea Hunilor, datinile lor și ale vechilor Germani, tributari lui Atila. Romancierul

nu se abate prea mult dela adevărul istoric. Putem compara d. e. un banquet la curtea lui Atila, zugrăvit în roman, cu raportul retorului Priscus către împăratul Bizanțului, și ne vom convinge cit de conștiincios a utilizat Felix Dahn tot ce se poate afla din scrierile istorice.

Are accente frumoase pentru credința germanică (pe care încă Tacitus o laudă în celebra sa Germania).

Vedem, mai departe, înalta stimă—

cultul Germanilor pentru femei. Plastic ne prezintă romancierul intrigile și perfidia Bizanțului, care es cu atât mai mult în relief, cu cât în mod firesc se impune comparația cu lealitatea și nobleța vechilor Germani.

Fără îndoială, romanul are și câteva defecte. Paginile dela început nu prea sînt de natură a ne interesa. În câteva scene se povestesc fapte și întâmplări neprobabile.

V. B.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare (No. 4).

Meschinăriile acestei vieți prozaice l'au răpit pe d. Lovinescu muzelor și l'au pus în curioasa postură de a trata „Conservatorismul lui C. Negruzzi“, cu care ocazie *aflăm* că acest scriitor a fost, un „premergător“ al Junimii. Cînd în „Viața Rominească“ s'a spus că Negruzzi a fost „primul junimist“, s'au găsit glumeți, care să ridă. Cînd în „Viața Rominească“ și aiurea s'a spus că Junimea a avut „premergători“, junimiștii și filo-junimiștii au strigat: blasfemie!—Acuma, fie și prin pana Veni-aminului ei, recunoaște și Junimea acest lucru.

Am voi să rezumăm și restul articolului, dar ni este cu neputință, pentru că autorul n'a mai spus nimic. Transcriind din Negruzzi cu răbdare și exactitate, dar nu și cu discernămint, autorul lasă pe celitor să caracterizeze, să definească și să clasifice singur pe scriitorul moldovan.

Această nuditate a ideilor sale, autorul n-o mai acopere nici măcar cu obișnuitele sale danteluțe și fiogurile, cu care și confecționează ceia ce el numește critică impresionistă.

Nu putem isprăvi, fără a mai adăuga că, cu ocazia articolului său, autorul se înscrie în partidul lui C. Negruzzi, la al cărui program aderează, fără să arate că șeful său retrospectiv a avut, el, drepte *împotriva* lui Kogălniceanu, Alecsandri, Russo, Bălcescu, I. Ghica, Rosetti, Brătianu, etc. etc., căci faptul că oameni cu așa mare trecere ca d-nii Maiorescu și Mehedinți au același program cași C. Negruzzi, oricît ar fi un argument hotărîtor pentru autorul nostru, nu poate fi și pentru cetitorii săi.

P. S. Tînărul prozelit se extiază în fața părerii lui C. Negruzzi că țării nu trebuie să-și dea copii la învățături ca să nu se... „derațineze“! Da? Dar dacă țării ar fi ascultat de sfatul lui C. Negruzzi, nu s'ar fi pierdut acolo în umbră atîtea genii, ca marele deraținat Mehedinți și poate ca însuși autorul nostru?

Viața Socială (Martie).

„Viața Socială“ constată, nu cu părere de rău, cum ne-am așteptat dela spiritul ei creștinesc, ci cu o neînfrînată bucurie, lipsa noastră totală de cultură literară. E cu atît mai dureroasă pentru noi această constatare, cu cît nici vorbă nu poate fi de vre-o pornice dușmănoasă a „Vieții Sociale“ împotriva „Vieții Rominești“, de oarece noi ne-am lîngșit cit am putut pe lîngă revista d-lui Cocea, relevînd din ea întotdeauna numai ce ne-a plăcut și închizînd ochii cu putere asupra celei părți cu mult mai întinsă, care s'ar putea numi maculatură.

Neamul Românesc Literar (No. 15).

Intr'o dare de samă, d. Iorga scrie următoarele cuvinte, care exprimă perfect punctul de vedere al acelora, care cred că *nu se poate și nu există* artă fără tendință:

„Niciodată un om nu va putea vorbi de oameni, adevărați sau închipuiți, fără să-i judece. Judecata povestitorului e până și în felul cum îi prezintă. Că nu sînt doar ca niște copii ai oamenilor, răsăriți așa cum vreau mari puteri ascunse de moștenire, ci, rezultat al unei voinți conștiente, răsar cu lauda sau cu osînda pe frunte“.

Iată un adevăr, pe care atîția domni critici n'au să-l priceapă niciodată.

Noua Revistă Română (22 Mai).

D. N. Em. Teohari rezumază ideile d-lui G. Ibrăileanu, expuse în volumele și articolele colaboratorului nostru.—Am avea, poate, de observat mai multe lucruri. Dar ne mărginim la unul singur. D. Teohari discută mult ideile d-lui Ibrăileanu asupra „literaturii actuale”, crezind că această literatură e cea de după 1900. De fapt, „literatura actuală”, de care vorbește d. Ibrăileanu, e cea dintre 1895—1900, reprezentată prin decadenții de atunci. Articolul, pe care se bazează d. Teohari, poartă, la sfârșitul lui (în „Scriptori și Curente”) data de 1900, cînd a fost scris și publicat în „Noua Revistă Română”.

Revista Critică de Drept, Legislație și Jurisprudență. (An. I, No. 7. April 1911).

Remarcăm articolul d-lui George Plastara: Proprietatea temporară, în care se tratează o chestiune însemnată atît din punctul de vedere doctrinar, cit și practic. Se întreabă autorul: Date fiind principiile, care după codul nostru cirmuiesc dreptul de proprietate, se poate admite existența unei proprietăți, care deși limitată în timp, să confere totuși titularului toate actele de dispoziție și de administrație, care sînt la îndemîna proprietarului pur și simplu? Autorul răspunde că nimic în sistemul legii noastre nu oprește de a se alcătui, prin voința părților, o proprietate limitată în timp, care să confere proprietarului temporar puțința de a face toate actele, pe care le poate face și un proprietar pur și simplu, și actele făcute de proprietarul temporar vor rămînea valabile față chiar de proprietarul care i-a transmis dreptul pentru un anumit timp. Deci, proprietatea temporară stingîndu-se, nu va atrage nulitatea actelor făcute în răstimp de proprietarul temporar, ci ele vor rămînea va-

lide. Aceasta și face deosebirea între proprietatea temporară și proprietatea supusă unei condițiuni rezolutorii, cînd în urma îndeplinirii condițiunii, toate actele îndeplinite intermediar dispar în mod retroactiv.

Revista Științifică „V. Adamachi”. Februar, 1911.

Această revistă utilă și interesantă cuprinde cîteva remarcabile studii accesibile tuturor, datorite d-lor Xenopol, dr. Bacaloglu, I. Simionescu și Fedeleș, și cîteva de un caracter științific mai special, de d-nii Lalescu, N. Costăchescu și Șt. D. Popescu. Rămărcăm și recenziia judicioasă și clară pe care o face d. Pompei asupra importantei opere a d-lui Haret—„Mécanique sociale”.

Mercur de France (April 1911).

Cunoscutul sociolog Paul Louis se ocupă, în No. dela 16 April al acestei reviste, cu problema dublului proletariat antic: proletariatul liber și proletariatul servil în lumea veche. Autorul caută să ne arăte în special situația acestui dublu proletariat la Roma în epoca de 480 de ani, care ține dela căderea regalității pînă la triumful lui Octavian. Ceia ce caracterizează capitalismul vechiu roman este că el s'a născut din spoliația armată, care s'a organizat cu o continuitate neîntreruptă și metodică, spune autorul. Cuceririle neîncetate ale Romanilor au revoluționat structura primitivă a organismului roman, născînd pe de o parte democratizarea regimului, proletarizînd pe de alta o mare parte a plebei. Această proletarizare s'a făcut prin deposedarea cultivatorilor mici și crearea latifundiilor. Dar alături cu acest proletariat liber era și proletariatul servil: fiecare victorie nouă înmulțea considerabil numărul sclavilor ce erau aduși în Italia și în Roma. Iar rolul acestui proletariat servil în economia romană a fost că a discreditat munca manuală și a ținut în loc

dezvoltarea industrială. Intre aceste două categorii de proletariat, cel liber și cel servil, era un antagonism puternic, care în fond a fost salvarea statului, a republicii aristocrate. În ceia ce privește situația pe care o avea în stat fiecare din aceste două categorii de proletari, firește că a celor liberi era cu mult mai bună. Statul lua măsuri ca să le procure hrana pe un preț foarte redus și adesea li înțreținea chiar pe contul său, pentru că, lipsiți cum erau de lucru regulat prin strașnica concurență a sclavilor, proletarii cetățeni ar fi periclitat existența statului, dacă nu erau reținuți prin „panis et circenses”. Cit despre proletariatul servil, acesta ajunsese în Italia la vre-o 4 milioane jumătate către sfârșitul republicii, sumă care-i extraordinar de mare, dacă ne gândim că totalul oamenilor liberi nu trecea de 4 milioane jumătate. Acest proletariat servil muncea pentru toți și în toate genurile de activitate omenească, iar în schimb era întreținuț și considerat ca animalele. De aceea acest proletariat așa de numeros a încercat de atâtea ori să rupă lanțurile sclaviei, și dacă nu a reușit, pricina a fost mai întâi lipsa de înțelegere și organizare și apoi opoziția pe care i-o făcea proletariatul liber, care în fond tot pe spinarea sclavilor trăia, cași clasele avute ale societății.

Adolphe Paupe publică 29 scrisori inedite de-ale lui Prosper Mérimée către Lutton Sharpe. Aceste scrisori datează dintre 1834 și 1842, pe când Mérimée era inspector general al monumentelor istorice. În unele din aceste scrisori Mérimée comunică prietenului său impresiile primelor sale călătorii, în altele îl vedem preocupat de chestiunile politice, ori de întâmplările mai însemnate ale timpului său.

La Revue (Mai 1911).
În reînvierea Italiei, *Emile Hinzelin* arată admirabilele progrese realizate

de această țară în ultimul veac. Comerțul său a crescut cu un procent mai mare decât al tuturor celorlalte țări industria e condusă de șefi întreprinzători și uvrieri organizați și disciplinați. Procesul economic care a renovat Italia de nord, începe acum să se manifeste și în Sud, unde neconținut apar fabrici, răspîndind viața în acele provincii adormite.

Totuși articolul are mai mult un aer de ditiramb, cîntat țării ce-și serbează unirea definitivă, de oarece este lipsit de date convingătoare.

Un emoționant articol: *In închisorile rusești*, scrie *Vera Figner*. Ținta sa e să provoace, descriind nelegiuirile din ele, o mișcare în opinia publică europeană. Lipsa de aer, de lumină, de hrană, bolile contagioase ce par endemice, pedepse corporale înjositoare, totul este întrebuițat pentru a micșora populația prea numeroasă a închisorilor din Rusia.

J. de Coussange publică un studiu asupra celebrei scriitoare suedeze, *Ellen Key*, ale cărei opere au stîrnit discuții aprinse în lumea literară europeană.

Extragem câteva aprecieri, nevăzînd utilitatea unui sec rezumat.

Ellen Key, elevă a lui *Goethe* și *Spinoza*, are o cugetare „înfînt de vastă, complexă și bogată încontrațierii ca tot ce aparține vieții. Ea visează utopii, apoi, cînd își întoarce privirile spre viața zilnică, bunul său simț îi revine și o readuce la o mai dreaptă vedere și măsură a lucrurilor. E optimistă, fericită de a se putea bucura de viață, de aerul curat, de frumuseța peisagiilor sau de a bătrînelor orașe pitorești, de tovărășia amicilor”.

Aristocrată prin naștere și dispozițiile sufletului, e individualistă și urmărește democrația egalizatoare, sau mai degrabă visează o societate unde individul va putea fi complet liber și unde vor lipsi mizeriile înjositoare din

societatea de azi. E o fină moralistă: așa se vede în picturile vieții de societate și mai ales în paginile asupra educației copiilor. „Să lăsăm pe copii să trăiască“ exclamă ea, preconizând o educație în care copilul ar fi trimis la școală cit mai tirziu, familia învățându-l lucrurile elementare.

E partizană a vieții de familie, dar pretinde ca ea să fie bazată pe iubire; în contact cu realitatea însă, a lepădat mult din intransigența ideilor din *Căsătorie și Iubire*, unde făcea din iubire un zeu, căruia cerea să i se sacrifice totul.

Revue de Deux Mondes. (Februar. Marl).

Distinsul critic *Victor Giraud* publică un remarcabil studiu asupra operei și spiritului lui Bourget. El vorbește cu admirație de însușirile lui de analist și de critic și scoate în relief preocuparea lui vie de problemele morale ale timpului. Pe Bourget ca romancier și ca nuvelist nu pare al prețui tocmai mult și dintre operele lui preferă „Discipolul“. Asupra valorii operelor sale politice monarhiste și reacționare Giraud face toate rezervele.

Scientia.

Pentru ce se plătesc procente la banii împrumutați, atunci chiar cînd puterea de cumpărare a banilor e constantă, și ce determină cantitatea procentului? La această întrebare își propune să răspundă d. *I. Fischer*, înlăturînd teoriile anterioare, în articolul *Teoria dobînzii bazată pe nerăbdare*. Autorul reia și corectează părerile emise de socialistul Böhm-Bawerk, care la întrebarea de mai sus răspunde: Că plătim procente, „pentru că omenirea e așa făcută încît preferă bucuriile prezente celor viitoare de aceeași cantitate și calitate“; procentul deci e „prima pe care omul o acordă în aprecierea sa bunurilor prezente asupra celor viitoare“, e *nerăbdarea noastră*. Plătim procente fiindcă nu a-

vem răbdare să așteptăm; „*dobînda e nerăbdarea cristalizată avînd un curs în piață*“. Se înțelege că procentul va varia după gradul de nerăbdare a diferiților oameni, dar va avea totdeauna o tendință spre uniformizare. Gradul de nerăbdare atîră de trăsăturile personale ale indivizilor, cinci la număr: 1° prevederea; 2° stăpînirea de sine; 3° temperamentul; 4° speranța în ce privește durata vieții; 5° dragostea de copii.

Tendința de egalizare, de echilibrare a diferitelor grade de nerăbdare și deci de procent vine din faptul că „împrumutul și debitul afectează veniturile creditorului și debitorului în ce privește distribuția lor în timp; iar această distribuție în timp reacționînd și modificînd la rîndul ei gradul de nerăbdare, vă pune piața în echilibru“.

Mărima procentului e determinată de următoarele condiții: 1° raportul dintre nerăbdare, și venitul viitor considerat în extensiv, forma, compoziția și nesiguranța; 2° tendința diferitelor grade de nerăbdare a diferitelor persoane a deveni egale între ele și cu procentul prin intermediul pieții împrumuturilor; 3° echilibrarea ofertei și cererii; 4° punctul să fie egal nu numai cu gradele de nerăbdare marginală, ci și cu cantitatea marginală a recompensei pentru sacrificiu.

Concluzia ce esă e: procentul e mic în țările unde oamenii sînt prevăzători, economi, capabili de a se stăpîni etc., sau unde oamenii posedă venituri mari sau în descreștere; și, din contra, procentul e mare în țările cu locuitori neprevăzători, risipitori etc., și în țările unde veniturile sînt limitate sau în creștere. Această încheiere e verificată de tirgul monetar din lumea actuală.

Nuova Antologia (Mart 1911).

Corrado Barboglio se ocupă într'un articol cu Opera Istorică a lui Guglielmo Ferrero și criticii săi. Pen-

tru a aprecia just încercarea lui Ferrero, zice el, trebuie să ne gândim la momentul istoric în care a apărut „*Mărire și decădere a Romei*“. Pe atunci o literatură istorică nu exista în Italia; școala filologică germană era singură stăpînitoare și rezultatele ei erau numai cercotări de detaliu, foarte erudite, dar care, firește, nu puteau să prezinte publicului o întreagă epocă și nu interesau prin urmare decît cercurile strîmte ale erudiților de meserie. Ferrero, din fericire, n-a făcut această școală. Pregătirea lui e cu totul alta. El s-a ocupat întîi cu științele naturale; a călătorit mult, a învățat să cunoască societăți și constituții politice diferite și să le observe obiceiurile. Deveni apoi jurnalist—fapt pe care nu i-l iartă savanții lui critici. Dacă ne gândim însă că el nu era silit să-și înmulțească articolele și că avea răgaz să studieze diferitele chestii de artă, de finanță, de politică externă, în felurite izvoare, putem să înțelegem că această activitate i-a fost poate cea mai bună pregătire pentru cariera lui de istoric. Ii lipsea numai pregătirea filologică—acea cu care obiceiul se începe. Și-a însușit-o și pe aceasta, cum o probează notele și mai cu seamă apendicile volumelor sale.

Ideia fundamentală a operei sale e că expansiunea cuceritoare a Romei și variatele întîmplări interne și externe au fost efectul și în același timp și cauza unei revoluțiuni economice, ce a avut loc în urmă și în Italia, prin care vechea societate agricolă-aristocratică a primelor veacuri ale Republicii s-a transformat într-o societate, în care avea preponderanța o burghezie mercantilo-democratică. Italia deci din epoca lui Cesar și August nu era o țară ruinată și epuizată, ci o țară în care, în mijlocul dărămării vechilor instituțiuni, se făcuse un mare progres economic și intelectual, dar care nu-și găsisese încă aspectul politic definitiv.

Toate criticile aduse nu au putut zdruncina această temelie pe care Ferrero și-a clădit opera sa istorică. Micile erori de fapte sau de interpretare de izvoare, pe care adversarii au căutat să le exploateze exagerîndu-le, nu pot atinge opera în punctele ei esențiale. Se poate afirma astăzi că această operă a susținut cu succes proba de foc a criticii și că va rămînea ca una din cele mai însemnate lucrări istorice produse în literatura contemporană.

Rivista d'Italia (Mart 1911).

Giovanni Marchesini, Problema educației politice. Toată lumea se plînge, zice autorul, de lipsa de educație politică a poporului, și această lipsă explică cazurile, din nefericire nu prea rari, a corupției politice. Un asemenea rău însă nu se poate corecta numai printr-o mai mare rigoare a legilor, de oarece el își are sediul în conștiință, unde sancțiunea juridică nu poate pătrunde. Un remediu îl poate aduce numai o sănătoasă educație politică. Care însă să fie principiile unei asemenea educații? S-ar părea la prima vedere că a educa politicește înseamnă a îndruma individul spre a se înregistra într'un anumit partid politic. Acest criteriu conrespunde exigențelor practice și nu contrazice noțiunea de conștiință politică, căci nu e posibil de a poseda o asemenea conștiință, fără a poseda în același timp anumite principii care să însemne o poziție hotărîtă între multele direcții ale luptei sociale.—Nu trebuie însă să se uite că aderarea la un partid nu e o probă suficientă de existența unei adevărate conștiinți politice, ci această din urmă trebuie să fie formată deja printr-o anumită educație, pentruca alegerea partidului să fie rezultatul unei conștiinți mature. O educație deci care ar avea în vedere numai creșterea numărului adeptilor unui partid oarecare, ar fi o educație falsă. În ce con-

sistă conștiința politică? Este abitudinea spiritului de a vedea lucrurile așa cum sînt în realitate, nu așa cum dorim noi să le vedem. Văzînd lucrurile așa cum sînt, rezultă, drept corolar, că ne învățăm a nu voi decît ceea ce se poate: aprecierea exactă a faptelor aduce cu sine măsura pretențiilor. Aceste lucruri nu se pot căpăta însă decît numai dacă obiectiv se cercetează forma statului, puterile sale, rolul individului în stat, etc. Indiferent de vreun partid politic, individul trebuie să-și dea samă de întregul mecanism al unei societăți civilizate. Educația politică trebuie deci începută în familie și continuată în școală, cu un anumit metod și program. Profesorii nu trebuie să voiască ca elevii să adopte ideile lor politice, ci să-i prepare numai, formîndu-le conștiința, pentru acestea, precum și pentru alte idei.

Deutsche Rundschau (Martie 1911).

Karl Frensel, Karl Gutzkow. La 17 Mart, anul acesta, s-a împlinit o sută de ani dela nașterea acestui poet. Cu această ocazie, autorul cată să reinvie figura acestui scriitor așa de contestat și în timpul vieții și după moarte, pînă astăzi. El apare ca un luptător în epoca liberalismului, care începe în Germania cu revoluția din Iulie, și rămîne un luptător pînă la sfîrșitul vieții sale. Pecînd Ludwig Börne și Heinrich Heine, cei care au îndrumat literatura în lupta politică, stăteau în siguranță la Paris, Gutzkow, care venise în urma lor și rămăsese în patrie, duce tot greul luptei și cu guvernul și cu publicul. Această luptă o duce el ca jurnalist. Nu însă scrierile sale îl făcură întăi cunoscut, ci persecuțiile pe care le avu de îndurat. Acuzat de Wolfgang Menzel, care-l introduse întăi în literatură și care acum denunță ca imoral romanul său „Wally die Zweiflerin“,

avu de suferit o lungă închisoare preventivă și apoi fu condamnat la o lună arest. Cași viața sa este și opera literară: o operă de luptă. El vrea, în tot ce scrie, în nuvele cași în piese de teatru, să răspîndească ideile moderne, să lupte pentru libertatea conștiinței în chestiile de religie și morală. Aplecarea sa cătră teatru nu apare dela început, ci tocmai pe la 1831, cînd se afla în Stuttgart. Prima sa dramă, care s-a jucat în 1839, la Frankfurt a. M., e „Richard Savage sau Fiul unei mame“. Oricît s-ar părea astăzi piesa de puțină valoare, pentru vremurile de atunci fu un eveniment literar. Și mai mare succes avu a doua sa operă, „Werner sau Inimă și Lume“, reprezentată la Hamburg, în 1840. Zece ani s-a consacrat Gutzkow exclusiv teatrului și a creat în „Zopf und Schwert“, „Das Urbild des Tartuffe“ și „Uriel Acosta“ opere care au rămas pentru scena germană. Dacă totuși n-a reușit să se impue ca un dramaturg necontestat, pricina e el însuși: a scris așa de mult, încît insuccesele au fost mai numeroase decît succesele. Inovator este el și pe terenul romanului. Cele două romane ale sale, „Die Ritter vom Geiste“ și „Der Zauberer von Rom“, oglindesc societatea germană dintre 1820 și 1850. Așa cum romanele lui Balzac oglindesc societatea franceză. Avînd o asemenea putere creatoare și dezvoltînd o activitate așa de variată, de ce n-a putut cîștiga el iubirea poporului său? Explicația trebuie căutată în lipsurile sale ca artist: lui Gutzkow îi lipsește stilul și fineța gustului. El scrie aspru, dezarmonios și chinuit. Se vede osteneala ce a pus-o autorul, veșnic corectînd, și devine astfel și citirea osteneală. Asprimea formei împiedică ușoara gustare a bogăției și originalității conținutului.

Deutsche Revue (Mart 1911).

Berta v. Suttner, Donația lui Carnegie pentru pace. Se știe că An-

drew Carnegie a donat de curind 50 milioane dolari pentru „fondul păcii“. Scriitoarea își propune să arăte marelui public ce rost are această donație. Mai întâi își propune însă să schițeze un portret al donatorului, pe care-l cunoaște personal. Carnegie e fiul unui sărac țesător scoțian, care a emigrat în America atunci cind introducerea războaelor de țesut automate l-a lăsat pe drumuri. Carnegie istorisește însuși cu plăcere bucuria ce-a simțit-o cind, la vrsta de 12 ani, a ajuns să cîștige cea dintăi sumă—1 dolar și 20 cents—pentru o săptămîină de muncă. Așa pornind, a ajuns el miliardarul de astăzi, care nu are altă bucurie decît donațiile ce le face. A construit și înzestrat cu cărți vre-o 1900 de biblioteci; a construit Institutul-Carnegie în Pittsburg, Palatul tribunalului internațional din Haga, Centrala pentru biuroul panamerican; a dăruit 4000 de orgi de biserică; a instituit un fond de 15 milioane de dolari pentru cei ce-și periclitează viața cu să salveze pe alții, și acum în urmă a donat 50 mil. de dolari pentru fondul păcii. Suma trebuie să servească pentru înălăturarea primejdiei războiului și este administrată de un comitet de 24 din cei mai cu vază bărbați ai Statelor-Unite, subt preșidenția de onoare a lui Taft. Inițiativa formării unui comitet al păcii a pornit dela „Institutul federațiunii internaționale“, al cărui președinte e Carnegie. Proiectul prezentat de acest institut fu admis la 10 Iunie 1910 de cătră Camera reprezentanților, iar la 24 Iunie fu ratificat de cătră Senat. El prevede ca președintele Statelor-Unite să numească o comisiune compusă din cinci membri, care să de-libereze asupra mijloacelor necesare pentru a mărgini, printr-o înțelegere internațională, înarmările și de a forma din flotele unite ale Puterilor o forță pentru menținerea păcii.

März (April), Autorități științifi-

ce. Un articol al d-rului *Max Kemmerich* pentru eliberarea de sub tutela autorităților științifice.

E plăcută constatarea că astăzi nici statul, nici biserica nu mai sînt atot puternice față de individualitatea omului cugetător. Ce erau în evul mediu biblia și Aristotel!

Avem însă astăzi, în schimb, multe autorități științifice de duzină. Neamțul, înainte de a examina o chestie, se întreabă: cine a spus? Nu cumva vr'un profesor sau poate chiar vr-o academie?

Acest spirit de sclav, acest respect exagerat față de titluri sînt cel puțin regretabile în vremile noastre.

E amuzant și folositor, zice dr. Kemmerich, să răsfoim istoria descoperirilor și invențiilor, spre a vedea ce atitudine au avut diferite autorități științifice față de ideile nouă și uneori geniale. Urmează apoi o lungă înșirare de cazuri semnificative, din activitatea științifică a lui Jean Richer, Huyghens, Newton, Euler, Gassendi, Lavoisier, Papin, Davy, Galvani, „maestrul de dans al broaștelor“, căci astfel a fost poreclit Galvani de fizicianii oficiali. Impotriva celor mai sus înșirați au luptat cu inverșunare autorități—pe atunci necontestate—academiile impunătoare ale timpului.

Cind s'au construit primele locomotive, bine înțeles rudimentare, au fost ingineri care au susținut cu mare aparat științific că roțile se vor învîrți numai în jurul axei lor fără a putea înainta pe șini. Colegiul medical bavarez a declarat că trenul e o crimă împotriva sănătății publice, deoarece călătorii vor suferi negreșit de comotie cerebrală, iar privitorii vor avea puternice atacuri de amețea, și a propus ridicarea de balustrade înalte dealungul și de ambele părți ale șinilor. Iuni vine'n minte nuvela d-lui Gane: Doctorul și astronomul în Moldova,

Pregled (Sarajevo-Bosnia, Ianuarie).

Cuprinde, între altele, un articol de *dr. Iovto Dedjer* despre: „Proveniența populației din Bosnia și Herțegovina“. Pe temeiul unor anumite cercetări personale antro-po-geografice, autorul ajunge la rezultatul că: populația Bosniei,—care se compune astăzi din ortodoksi, catolici și mahomedani,—e, în mare parte, de origine seculară în această provincie, dar un mare număr din ea e alcătuit și din imigranți. Imigranții au venit aici mereu în curgera veacurilor, cu începere încă de prin sec. XVI, de când puterea și prigonirile Turcilor se tot întind dela sud spre mijază-noapte; au venit, zice Dedjer, din Muntenegru, vechea Sirbie, Dalmatia și Croația, dar nu se constată nici un caz sigur de emigrare din Sirbia proprie în Bosnia.

Aceste rezultate ale sale și le scoate Dedjer nu atit din mărturisirile documentelor istorice, cum ne-am așteptat după metoda științifică până acum generalizată în istorie, ci după o metodă nouă formulată sistematic de prof. Cvijic dela Universitatea din Belgrad. Această metodă constă în a stabili originea poporului sau a satelor etc. după tradițiile, datinele, ocupațiile, portul aceluia popor sau sat. Această nouă metodă pretinde că migratorii păstrează sigur în tradițiile și firea, sau îndeletnicirile ori aptitudinile lor, amintirea și pecetea locurilor din care emigrează. Deci, chiar cînd nu avem documente istorice despre proveniența unui popor sau grup, așa date ne dezvălesc însă sigur această proveniență.

Și se îndeletnicește Dedjer cu proveniența populației din Bosnia și Herțegovina nu fără un scop practic imediat. Ci, pe această cale, vrea să arate Austriei și politicei ei (pe care zice că i-o susține un funcționar român Filipescu din Bosnia): că *Vlahii*, așa numiți, din Bosnia nu sînt Romîni,

ci Sirbi ortodoksi. Filipescu, în o carte editată de Academia Romînă sub titlul: „Coloniile Romîne din Bosnia“, zice că Vlahii de acolo ar fi Romîni sirbi-zați. Tot așa susținu și procurorul în procesul de „innaltă trădare“ de stat, intentat în anul 1909 în Agram, împotriva a 53 Sirbi, care propagau, în Croația, ideea că Vlahii de acolo (și din Bosnia etc.) sînt Sirbi. Procurorul anume a încercat a arăta că aceștia sînt Romîni slavizați.

Индоевственa Kultura (Sofia, Ianuarie și Fevruarie).

Între altele, chiar directorul revistei, V. Dimov, vorbește de activitatea artistică a unuia dintre cei mai de seamă, dacă nu chiar cel mai însemnat, dintre pictorii de astăzi ai Bulgariei, de Iv. V. Mărkvička, directorul școlii de pictură din Sofia. Spune că acesta e străin, iar nu Bulgar prin origine, dar că e cu totul Bulgar prin gîndirea, năzuirile și idealurile sale; fiindcă, în toate tablourile lui Mărkvička se simte căldura unei aprinse dragoste pentru Bulgaria și poporul bulgăresc, și o vie dorință a lui de a afirma caracterul național în ele. În toate producțiile artistice ale acestui însemnat pictor se vede o tendință *naționalistă*.

Mărkvička a lucrat nu numai portrete, nu numai tablouri istorice naționale sau peisaje, ci și tablouri decorative și ilustrații. În totul se vede colorit viu și suflet național. Din tablourile lui de „genre“ se citează multe, răspindite prin colecții publice și private din Bulgaria și străinătate; menționăm cîteva, în al căror subiect se evidențiază caracterul național al artei sale. Așa: „Un tirg în Filipopol“, „Sagagii“, „O horă în Șop“, „Tata Paisie“, „O nunta țărănească în districtul Sofia“, „Un parastas“, „Băjenarii“ etc.

Dar Mărkvička, fără să se rușineze, ci considerînd că face o lucrare artistică, a mai pictat și diferite *icoane* într'un mausoleu, în biserița semi-

narului din Sofia, în sfântul sinod și în alte părți.

Acest însemnat pictor, care de curând a trecut peste vîrsta de 60 de ani și care totuși mereu lucrează, e „personal” în oricare din tablourile sale: și în tehnica lor și în sufletul cu care le dă viața.

The North American Review
(Aprilie, 1911).

O caracteristică a literaturii engleze — caracteristica vieții însăși a poporului anglo-saxon — din toate timpurile e infiltrarea ei cu spiritul și cu citațiile din textele biblice. În toată literatura engleză nu e nici unul dintre marii scriitori ai unei epoci, care să nu fie îmbibat de această influență ebraică, și din punct de vedere al spiritului și din punct de vedere al stilului. Nici o literatură străină n-a avut și nu are așa de puternică influență asupra formării și dezvoltării spiritului și literaturii engleze ca literatura ebraică, reprezentată prin biblie. Marea influență a bibliei — a unei cărți — asupra vieții poporului englez e cu desăvîrșire unică: istoria universală nu oferă un alt exemplu. Biblia trăiește în atmosfera cea mai intimă a vieții engleze. Copilul o aude odată cu cîntecul de leagăn și mentalitatea lui se formează, fără să-și dea seamă, după spiritul biblic, care a ajuns expresia geniului național englez. Fraze întregi din biblie vin și se așează în mod natural în contextul expresiunii propriilor gândiri și simțiri ale scriitorilor englezi, fără să fie căutate, fără să fie citate, căci ele isvorăsc în mod natural din gândirea și simțirea personală. Frazele biblice nu se întrebunțează între *guillemete*, de oarece ele sînt ineseși părți ale limbii engleze. Chestiile privitoare la textele biblice sînt din cele mai dese în revistele engleze. „Interpretarea bibliei și progresul civilizației creștine”, articol datorit d-lui *George Holley Gilbert*,

pune în evidență suprema încredere pe care Englezii o au în puterea bibliei. Autorul constată din istoria progresului omenirii, că biblia uneori a dat aripi acestui progres — atunci cînd a fost bine interpretată — alteori a încetunecat progresul — atunci cînd a fost rău interpretată. O interpretare nu poate fi veșnic bună. Nu toate adevărurile din biblie au o egală valoare. Hristos a dat cea dintâi interpretare bună, dar Sfinții Părinți, după patru veacuri de comentarii, au alungat biblia din contactul direct cu poporul, punînd în loc credința oarbă în comentariile lor. Cîte crime și acte neumane nu s-au făcut invocînd sprijinul adevărurilor biblice! De cîte ori oamenii bisericii n-au trimis la moarte pe binefăcătorii omenirii în numele adevărurilor revelate din biblie! Inchiziția, sclăvia, rugurile pentru eretici... toate se sprijineau pe interpretările biblice — pe relele interpretări ale Bibliei. Hristos a protestat cel dintâi împotriva relei interpretări a textului ebraic, și dela el a plecat forma de civilizație creștină — cea mai puternică formă de civilizație din cîte au existat. După Hristos, reformatorii din veacul al XVI-lea au readus din nou biblia în contact cu poporul și astfel biblia a fost pusă iar în serviciul progresului omenirii. Sfinții Părinți au greșit cînd au rupt contactul între biblie și popor, pentru că: 1) prin interpretările lor, n'au dat adevărul etern; 2) au oprit poporul să pătrundă singur adevărurile din biblie. Adevărurile biblice nu pot fi date în forme eterne, cum credeau Sfinții Părinți. Cel mai mare rău, care s-a făcut omenirii prin relele interpretări ale bibliei, nu constă în victimele omenești și în împedecarea progresului, ci în dărămarea prestigiului religiei creștine. Acest lucru nu e în folosul progresului omenirii. Să nu se uite că toată civilizația noastră e o civilizație creștină; că acum sute de

milioane de oameni din extremul orient încep să se civilizeze tot prin mijlocirea acestei religii. Biblia nu trebuie interpretată împotriva progresului celor care se uită la ea ca la un izvor de lumină. Nu poate fi contradicție între descoperirile științifice și instituțiile unei epoci față de adevărurile esențiale ale bibliei. În urma dezvoltării extraordinare a științelor, noua interpretare a bibliei de către școala critică și istorică e o a treia bună interpretare a bibliei, ale cărei lumini mii de ani încă vor călăuzi căile progresului omenirii. Această nouă interpretare a bibliei dă curajul și entuziasmul trebuitor miilor de misionari, care cutreeră regiunile îndepărtate unde n-a străbătut încă cuvântul lui Hristos.

The Contemporary Review.
(April, 1911, London).

D. *Edmund Gosse*—Poezia recentă suedeză și contele Snoilsky—scoată în evidență rolul contelui Snoilsky în renașterea literară suedeză, care începe dela 1870. Literatura suedeză a urmat tradiția istoriei literaturii țării de nord, în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea, trecind din epoca clasică la cea romantică, exagerând defectele acestor școli și slăbindu-și prestigiul cu desăvârșire după 1850. Perioada clasicismului a format limba pînă la manierism, iar perioada romantică a exagerat sentimentalismul pînă la istovire și anemiare. Între 1850—1870 poezia națională ajunge în Suedia să fie

privită de toți cu neîncredere. A face versuri era considerat ca un lucru neserios. Contele Snoilsky are de luptat cu prejudecățile literare ale familiei lui în această privință: i se pretindea să nu publice poezii că se compromite în fața oamenilor serioși. Față de poetaștrii care se scinciau asupra propriilor dureri cu accente nebărbătești și nesincere, poemele lui Snoilsky, apărute în 1869, sînt o adevărată revelație: „Aduc struguri, aduc trandafiri, aduc cupe cu vinul meu nou. Pe fiecare drum, la fiecare răspintie, lovesc tambura mea răsunătoare. Nu vă plietisesc peste răbdarea voastră cu vizuini șterse din imperiul visurilor. Cînt numai ce am văzut și am simțit prin cele cinci simțuri sănătoase ale mele“. Cu aceste cuvinte încep „*Poemele*“ lui Snoilsky și ele sînt deajuns pentru a caracteriza noua direcție în poezia suedeză. El este pionierul acestei nouă direcții naturaliste a literaturii suedeze; fecunditatea lui însă e redusă și intermitentă. Noua literatură a Suediei, deși e naturalistă, totuși, în special în poezie, e pătrunsă de misticism. Acest misticism dă un farmec deosebit realismului unor scriitori austeri ca Strindberg și Hallström și idealismului romantic al lui Verner de Heidenstam și Selma Lagerlöf. Acest misticism însă nu roade vigoarea bărbătească a literaturii nouă suedeze, care azi e una din cele mai pline de viață sănătoasă.

LA PÎNGĂRAȚI

— Ei, cum ți se pare Nectarie? mă întrebă Grigoriță, tovarășul meu de drum, pe cînd scoboram dealul Bisericanilor, spre Vișoara.

— Cum să mi se pară?... Un om de toată isprava, da' nu'n-țeleg, ce minte la dînsul să se călugărească? Un om în puterea vîrstei, frumos în puterea cuvîntului, voinic, fără nici un bețeșug și, mai presus de toate, cu o fire așa de veselă și de deschisă, nu pricep cum de i-a trăsniț prin gînd să-și pue capul sub comanac?

— Ei, cum !!... Dragostea bre, dragostea, pîrdalnica de dragoste, mîncă-o-ar cîmii !... răspunse Grigoriță, cu ciudă, oarecum și cu parapon.

— Cum dragostea ?...

— Cum !... Iac' așa ; or fi vre-o zece ani, a 'ndrăgit o fată frumoasă din Huși, și-au jurat credință veșnică unul altuia, fata a murit, el s-a ținut de cuvînt și s-a călugărit.

— Da ?... Ei bine, atunci, măi Grigoriță, eu sînt de părere ca toți cei ce juruesc credință veșnică fetelor, să rămînă stîngheri ; căci, mai la urmă, numai așa, cred eu, că pot ajunge să facă ei niște borșuri cu fasole și cu sfeclă așa de minunate... Nu, zău, ia spune drept, măi Grigoriță, mai mîncat-ai tu de cînd ești un borș așa de strașnic ca cel făcut de părintele Nectarie Lușcanu ?

— Mă miram eu, să nu-ți dai în petec, răspunse el indignat.

— Și iată pentru ce nădăduesc, așa dar, continui eu, trecînd peste indignarea lui, să mînc și la tine foarte curînd cel mai teribil borș cu fasole de pe fața pămîntului, de oarece, pe cît am aflat, prea juri, și tu, credința nestrămutată celor garduri cu zăbrele de prin cea Precistă.

Grigoriță se uită furios la mine, se înroși până'n virful urechilor, dădu să zică ceva și nu zise nimic.

Cînd ajunserăm de vale, stăturăm un minunt să ne gîndim.

— Știi ce una, măi Grigoriță ? zisei eu ; tot mai este pîn'în sară ; hai să mergem încaltea și la Pîngărați ; mînem acolo

peste noapte și, mini pe la o vreme, sintem inapoi la Piatra.

— Să mergem, da' drept ți-oiu spune, cind mă gindesc să dau ochi cu Stratonic, mai, mai, că mi se tae pofta de Pingărați.

— Am auzit și eu, ce-i drept, că Stratonic, egumenul dela Pingărați, e un călugăr zgircit și hursuz; dar, mai la urmă, ce avem noi cu zgircenia, cu hursuzlucul și cu toată mutra lui popa Stratonic? Eu vreau să văd Pingărații și-atita tot.

— Atunci să mergem; da' de l-om găsi pe Vavila în toane bune, apoi să știi că trei zile nu ne mai urnim din Pingărați.

— Da' ce mîncare-i Vavila tău, măi Grigoriță?

— Vavila-i cămărașul minăstirii, el învirtește toate și pe Stratonic pe de-asupra. Cînd se minie Vavila, Stratonic oricit îi el de hursuz și de amarnic, tace chitic și nici nu cricnește; și-l duce Vavila de nas pe Stratonic, cum îi trăsnește lui prin cap.

— Trebuie să fie un drac la mijloc, măi Grigoriță, că nu prea se lasă ei, călugării, așa de lesne, să fie duși de nas de oricine.

— Apoi, dă... spun gurile cele, că mama lui Vavila era o femeie al dracului de frumoasă și de sprincenată, pe cind Stratonic era tinăr... mai știi?... Oricum, însă vorba ta, un drac trebuie să fie la mijloc.

— Dacă-i vorba pe așijderea, măi Grigoriță, apoi să știi că trei zile și trei nopți nu ne mai urnim din Pingărați; ș'apoi vorba ceia, nici acasă nu-i de coasă.

Tăiarăm peste podul dela Vișoara, cotirăm la dreapta și apucărăm drumul mare ce duce spre Pingărați, și deacolo mai departe, printre munți, până la Prisacani, la granița ungurească.

Soarele de-abea scăpătase după amiază și căldura unei arzătoare zile de Cuptor era în toiu ei; un vînt, însă, ușor, ce veșnic suflă dinspre apus și umple cu răcoare văile largi ale Bistriței, precumpănea arșița ucigătoare a aerului înflăcărat și ne dădea puțința de a merge, sprinteni încă și scutiți de sudoare, prin noianul de foc al văzduhului aprins. De după perdeaua înaltă de brazi, Bisericanii, pe care îi părăsisem, se iveau pe dreapta în răstimpuri privirilor noastre, cu turnurile lor scinteetoare de lumină și cu cingătoarea lor puternică de ziduri albe; pe stînga, largul văii gemea sub belșugul greu al sămănăturilor, ce se leghănu în valuri verzi, înflorite sau aurii, sub suflarea dămoală a vîntului de vară; mai departe, zarea înaltă era închisă de coamele neclintite ale munților negurii din miază-zi. Drumul neted și larg se desfășura înaintea noastră galbiu și lung, iar pe alocuirea, cite un picior de munte mai îndrăzneț îi dădea parcă un ghiont, îl frîngea în două, și drumul murea în desișul negru-verde a doi munți parcă împreunați. Dela o vreme, însuși vîntul fu biruit de arșița covârșitoare a zilei, și adierea lui răcoroasă se schimbă într'o răsuflare de flacări ce părea ca izvorăște necurmat pe gîturile de văi largi ale munților învăpăiați. Tăiarăm la dreapta prin huceaguri și, la o cotitură mai largă, unde Bistrița, obosită oarecum de iușala mersului ei și adunată în genune, se odihnește o

clipă pe o așezătură mai revărsată a patului său, intrarăm în apă. Plute lungi de dulapi noi lunecau mai iute decît apa, la răs-timpuri rari, în preajma noastră, iar bărbatul cirmaci și nevasta dălcăuș, înfiți, parcă, în plută pe picioare vinjoase, stăteau drept și neclintiți, cu minile încheștate pe boldul cirmei, gata să tragă cînd la „cîmp“, cînd la „pădure“, spre a se împotrivi ademenirii apelor viclene, care-i tira spre vaduri primejdioase... Și minai de repejunea șivoiului rădeau în goană cu chipurile lor încremenite pînza deasă a pădurilor, ș'apoi se mistuiau la vale și fără urmă, cu plută cu tot, pe luciul depărtat al apelor.

Eșirăm din apă și ne urmarăm drumul.

Dela o vreme Pîngărații incepură a se zări pe sprinceana pleșuvă și înaltă a unui deal de pe dreapta, și, dacă turnurile bisericii nu și-ar fi ridicat în aer crucile lor scinteetoare, ai fi luat această minăstire drept unul din acele castele medievale zidite la locuri tari spre întimpinarea restriștelor de tot soiul a vremurilor de atunci. Atît de înalt, de puternic și de neclintit e briul de ziduri, ce încinge locașul sînt al lui Vodă Lăpușneanu.

Cînd soarele sta să apună, cîntăram la dreapta pe drumul de țară, ce duce spre Pîngărați, și nu scăpătase încă după piscurile păduroase ale mîntîlor Strății, cînd, oboșiți de drum și colbășiți, intrarăm în lăuntru minăstirii prin poarta înaltă de stejar ferecat, sprijinită pe puternice țitini de fier și deschisă în toată lărgimea celor două laturi uriașe ale sale.

Eu vedeam Pîngărații pentru întăia oară, tovarășul meu, însă, îi cunoștea bine, și cu atît mai bine îi cunoștea, cu cit mai toate minăstirile mari sînt croite, aproape, pe același plan de gospodărie; iar Grigoriță, care, în copilăria lui, fusese crescut la minăstirea Vorona sub privigherea dîchiului Ghenadie, nain-taș, mai tirziu, în egumenie lui Nichita, la minăstirea Bistrița, urma, deci, să cunoască și el, din teorie cel puțin, cofloanele multe și mărunte ale Pîngăraților. Astfel nu fui de loc mirat cînd, sub cirmuirea lui, mă trezii de-adreptul la arhondaric. Sala întinsă și pustie, în care intrarăm de-ocamdată, răsună a sec sub pașii noștri; ușile cafeniei ale încăperilor se înșiruiău posomorite și înalt tăiate în privazurile de părăși albi ale amindurilor laturilor intrării largi, și nici o suflare omenească nu se părea că le însuflește... Tușirăm puternic fără să avem nevoie și cineva ne răspunse la fel de prin tuspătru unghiurile depărtate ale bagdădiei... Grigoriță era pe punctul de a pleca să caute pe cineva, cînd o ușă naturalnică se deschise și chenarul ei se umplu cu înfățișarea neagră, părăoasă și zburlită a unui călugăr nalt și plin de plntece...

— Blagoslovește, părinte Varsanufie, auzii pe tovarășul meu zicînd.

— Domnul! răspunse călugărul cu glas răgușit și gros; și, de sub niște sprincene puternic zburlite și colțuroase, aruncă repede spre mine și peziș o coadă de ochiu întunecată.

Privii lung și mirat pe acest călugăr, care, nitam-nisam, se uita chiorș la mine și care, de-almintrelea, își îndreptătea pe

deplin numele-i tot așa de zburlit cași dinsul, nume ce aducea mai degrabă a un strănutat de capră răpriugoasă decit a nume-omenesc.

— Ce potriveală ! exclamai eu în gând, ca răspuns la coada de ochiu a părintelui Varsanufie.

Totuși, cu îndemnarea unei vechi obicinuinți, călugărul desprinse dela cingătoare-i îngustă de pele unsuroasă un smoc de chei lustruire și lungi, puse mina, fără alegere, pe cea trebuitoare, o viri iute și fără potriveală în broasca unei uși și ni se deschise o odaie încăpătoare și luminoasă, cu două paturi curat așternute cu saltele de pistră și cu macaturi de cit gros și înflorit ; o masă albă de brad, între paturi, două scaune de lemn la cele două capete ale mesei, într'un colț un dulăpior grosolan de stejar, cu lighian de alamă și cu ibric la fel, un prosop aninat într'un cuiu bătut după ușă, — alcătuiau toată îmbrăcămintea simplă dar indestulătoare a odăii.

— Și acum, întrebărăm noi, după ce ne puserăm pălăriile pe masă și bețele prin colțuri, cum am face noi, părinte Varsanufie, să vedem pe cuviosia sa, părintele egumen ? Am voi să căpătăm dela sf. sa blagoslovenia pentru mas noaptea asta în minăstire, fiindcă-i târziu și nu ne mai putem întoarce la oraș.

— Apoi l'ți găsi d-voastră la stăreție, domnule Grigoriță, dacă n'a fi plecat la țirg.

— Da' dac'a fi plecat la țirg, întrebai eu, amestecindu-mă în vorbă, dela cine cerem noi blagoslovenie de casă și masă în minăstire pentru noaptea asta, părinte Varsanufie ?

— Apoi iți găsi d-voastră pe părintele Vavila, răspunsel scurt cu glasul-i gros și răgușit.

Și cu aceeași coadă de ochiu pezișă și întunecată mă privi părintele Varsanufie de sub aceleași sprincene puternic zburlite și înalt colțuroase.

Nici atunci și nici mai târziu n'am putut pricepe dușmănoasa coadă de ochiu a părintelui Varsanufie.

Scuturarăm, pe cit cu puțință, cu minile în loc de perie, colbul de pe noi, dădurăm de două-trei ori cu apă răce pe față, trecurăm prin păr, în loc de peptene, toate cele zece degete resfirate ale aminduror minilor noastre, și ne găsirăm, astfel, în starea cea mai potrivită spre a ne înfățișa înaintea prea cuviosiei sale părintelui Stratonie, starețul minăstirii.

Grigoriță al meu, pe lângă toate cotloanele sfintelor locașuri, cunoștea și toate sfintele cotloane ale vieții și regulilor călugărești...

Astfel scoborirăm o scară, urcarăm alta, cotigirăm prin câteva săli singuratece și largi, străbăturăm toată lungimea unui cerdac dela al doilea rind, cotirăm la dreapta prin alt cerdac, ce făcea unghiu cu cel întâi, și ajunserăm la stăreție. Un băețas frumos, ca de doisprezece ani, îmbrăcat foarte curat fără nește, ne eși înainte și ne întrebă ce poftim.

— Cuvioșia sa, părintele stareț, a fi acasă? întrebă Grigoriță.

— A casă, da'ți mai aștepta d-voastră o leacă, pân'a sfiși sf. sa rugăciunea, răspuse el.

Și, poftindu-ne să stăm pân'atunci pe o bancă, ce se afla în cerdac, intră înlăuntru.

— Da' ce rugăciune, măi Grigoriță, la vremea asta? întrebai eu.

— Da' n'auzi că toacă de vecernie? Și starețul, cind nu se ducă la biserică, își face rugăciunea acasă.

Peste câteva minute, băețașul ne pofti la părintele stareț.

— Blagoslovește, prea cuvioase, zise Grigoriță cu glas ridicat dar totuși foarte cuviincios, fără a bate în ușă; și, ținindu-se drept dinaintea intrării, aștepta să-i vină blagoslovenia din lăuntru.

Un mornăit gros ce aducea, totuși, a glas omenesc, străbătu din lăuntru până la noi: era blagoslovenia de intrare.

Intrarăm.

Prea cuviosul Stratonic, răsturnat cam pe-o parte și răzămat pe o pernă de califea vișinie, stătea în fundul odăii pe un divan larg și indemănos, îmbrăcat cu adamașcă roșie împodobită cu flori răsărite și mări de matasă albastră; dreapta-i atârna molatec în afară de marginea divanului, iar degetele-i scurte, albe și grăsulii rosteau a țene un șirag de metanii lungi cu boabe mari și scumpe de chilimbar limpede și gălbui. Cuviosul Stratonic nu era om urit, sau, cel puțin, trebuia să fi fost frumos în zilele lui; și dacă firea nu-i dăduse cine-știe-ce statură înaltă și puternică, și dacă traiul ticnit al sfântului său cin îl înzestrase cu un adevărat pintece de egumen, apoi aceasta nu însemna că toate mamele sprincenate ale tuturor Vavililor nu se vor fi dat roabe ochilor lui negri cu priviri ascuțite, scinteetoare și pline de patimi lumești... Un păr îmbelșugat ce bătea în cărunț îi acoperea capul, iar din privazul la fel al barbei și musteților lui stufoase răsărea brusnat fața-i rotundă, rumână și grăsulie.... Cu năpaste să-i fi dat cincizeci de ani.

— Sărutăm dreapta, prea cuvioase, zise Grigoriță de departe, cu o evlavioasă mlădiere de glas potrivită împrejurării; și, cu mers lin de șopirlă și cu încovoierea de mijloc reglementară, se apropie smerit de divanul prea cuvioșiei sale.

— Mulțămesc, răspuse el, fără a se urni de cum stătea răsturnat, și-i întinse, spre sărutare, dosul rotund al minii sale albe și grăsulii cu metanii cu tot.

Grigoriță îi sărută mina.

— Da' dumnealui?... întrebă el cu glas aspru, arătând înspre mine.

— Domnul X, un prietin al meu.

— Domnul X?... Al... Da... Pe dumnealui îl cunosc din nume; îmi spunea ceva despre dumnealui că era cit pe ce să fie pus la închisoare din pricina amestecului într'o daraveră a unor răzeși dela Dorna, care nu-l privea; adevărat'ii, tinere?

— Adevărat, prea cuvioase.

— Avea dreptate prefectul, după cum îmi spunea, zise el întinzându-mi spre sărutare același dos de mină grăsulie cu metanii cu tot; avea dreptate... D-voastră, tineretul de azi, cu capul aprins, cum sinteți, vă amestecați și unde trebuie și unde nu trebuie... Avea dreptate...

— Vedeți, prea cuvioase...

— Și altăceva ce miți mai spune? zise el tăindu-mi vorba; ia ședeți. Veniți dela Piatra?

— Din Piatra am plecat eri; astăzi venim dela Bisericiani, răspunse Grigoriță.

-- A!... da... Dela Nectarie! Ce mai face el? Tot cu tiutiu iacă și cu țigarea lui cea de chilimbar de optzeci de galbeni își trece el vremea?

Nectarie avea, în adevăr, o astfel de țigaretă, cumpărată eftin dela un mezat, la care se vinduse averea unui mare boeriu scăpătat.

— De treabă om Nectarie, urmă cuviosul Stratonic, păcat numai că nu-i de călugăr, încheie el cu răutate, rostind mai repede șiragul metaniilor sale de chilimbar...

Ceva se răsvrăți în mine... O privire însă a lui Grigoriță mă făcu să dau altă întorsătură răspunsului de indignare ce simțiam că-mi stă pe vârful limbii.

— Doamne, prea cuvioase, întimpinai eu, când ați ști prea cuvioșia voastră ce minunat borș cu fasole și cu sfeclă își pregătește singur pentru masa sa luxoasă părintele Nectarie!... Cu câtă măiestrie își croește și își coase tot el singur rasa și antereele sale! Cât de blind și de cuviincios întimpină fără deosebire pe toată lumea ce vizitează Bisericianii! Și, mai pre sus de toate, cite milostenii împarte el pe la nevoiași, fără ca stinga să știe de ce face dreapta sa!...

— Fățarnicie, tinere, fățarnicie... doar eu îl cunosc de când se juca în durligi pe malul Bahluiului cu băeții de țigan... și uite-l astăzi egumen la Bisericiani!... Borș cu fasole!... Ei, tinere, borș cu fasole pe față și curcani fripiți pe din dos!... Milostenie! A fi făcând că are de unde... ș'apoi cum să nu facă? Cite vădane tinere și cite fete orfane nu sint pe meleagurile aistea! Și ce țî-a mai dat, Nectarie, tinere, la masă, afară de borș cu fasole? Mă întrebă Stratonic zimbînd cu ironie.

— Vărzări cu ceapă, prăjite în undelemn, prea cuvioase, foarte bune și tot de dinsul făcute...

— Și ceva vinișor?...

— Apă răce dela cișmea, de-asemena foarte bună, numai cit lăsată dela D-zeu...

— Te miară că n'a făcut tot el singur și apa... Și de-aici încotro? întrebă el schimbînd vorba și întorcînd privirea spre Grigoriță.

— Inapoi la Piatra.

— O să mîneți aici?

— Cu blagoslovenia prea cuvioșiei voastre... miorlăi Grigoriță cu smerenia și ipocrizia cuvenită. Stratonie bătu din palme în semn de chemare, și băețașul cel de doisprezece ani răsări ca din pământ... așa de lin și de nesimțit deschisese el ușa și intrase înăuntru!

— Ia vezi să deschidă Varsanufie o odaie pentru dumnealor. Și Glicherie să vie 'ncoace, poronci el scurt, gros și posomorît.

— Dacă sinteți osteniți, urmă el adresându-se către noi, puteți merge în odaia d-voastră, am dat poroncă să fiți îndestulați cu de toate până mîni dimineată...

Eșirăm.

— Bine, bre, ai inebunit? îmi zise Grigoriță. S-a miniet călugăru' și-o să mincăm în ia'sară numai pine cu apă.

— Ia te cărăbănește de-aici cu călugăru' tău cu tot, șopirlă minăstirească; tu socoți că eu am învățat la dichiul Ghenadie toate fățăriile călugărești, cum le-ai învățat tu; îmi pare rău, c'a prins de veste la timp și-a schimbat vorba, că i-aș fi tras o so-poneală!....

— Mă, tu ești nebun...

-- Ia marș de-aici.

Ajunserăm la arhondaric.

Peste cîteva minunte ne călca și Glicherie din urmă.

Nu știu cum se făcea, dar în această minăstire toate numele se potriveau cu omul lor. Varsanufie, spre pildă, era hursuz și zburlit; Glicherie în schimb era pur și simplu lipicios... Mierea, untul, zaharul, grăsimea, dulcele și toate lucrurile unsuroase și dulci, pe care le minuia el zilnic și de multă vreme, ca arhondar, ce se găsea, împărțise fiecare dintre ele cîte ceva din firea lor întregii înfățișări cicioase a cuviosului Glicherie. Limba, cînd vorbea, cu greu parcă i se desprindea de cerul gurii, și ai fi zis, nu că vorbește, dar că desclee, mai degrabă, fiiece cuvînt ce pleoscăia sub truda anevoioasă a deslipirii... Pletele-i negre îi cădeau pe spete unsuroase și lungi și tot așa i se prelingea pe pept și-i țîșnea în lături barba-i tot lungă și neatinsă de peptene; iar din privazul ei negru și spăriat, răsărea strîmtă, boțită și bugedă față cuviosului Glicherie, acoperită de o gălbîneală lucioasă, umedă și grasă... Pe pept și pe la șolduri, rasa-i oablă de șiac slujise, pe cît se părea, în toate împrejurările, de ștergar minilor sale și se schimbase, pe la locurile amintite, într'un soi de teletin cu lustru, scorojit și negru... Comanacul cam pe ceafă și fruntea-i lăsată de izbeliște se sileau să dovedească graba veșnică, în care se găsea cuviosul Glicherie, după trebile multe și fără de ragaz ale însărcinării sale de arhondar; de aceea iute intra, iute eșia și tot iute se mișca în toate părțile... iar cînd această grabă se mai amesteca și cu belteaua gurii sale, apoi în loc de vorbă te trezeai c'o oală de sarmale ce forfotia, și... mai înțelege-te în vorbă după aceea cu cuviosul Glicherie, dacă-ți dădea mîna!...

— Da' d-voastră îți sta la masă acu, ori mai pe urmă,

desclee el in grabă și cum putu, intrind iute in odaia noastră și inclinandu-se ușor cu minile la pept.

— Cind a fi gata, cuvioase, răspuse Grigoriță.

Și cuviosul Glicherie eși tot iute.

— De-o fi, măi Grigoriță, zisei eu după ce se depărtă călugărul, și Vavila tău tot de soiul lui Glicherie și al lui Varsanufie, apoi te poți duce la dracu cu toți Pingărații și cu toți Stratonicii tăi pe de-asupra.

— Ei, ai să vezi, Vavila-i altă croială cu totul.

După citeva minute, același Glicherie, trudindu-și limba 'n gură, ne dădu, cu vai nevoe, de veste, că masa era gata.

Merserăm in sofrageria arhondaricului, o sală imensă și pustie, unde, pe capătul unei mese goale și lungi cit drumul la E-rusalim, ne așteptau două tacimuri, pe care de-abia le puturăm zări și nimeri sub lumina slabă a unei luminări de său, așezată într'un sfeșnic scurt de tinichea murdară. Citeva masline sbircite și mici pe fundul unei farfurii, un strop de borș cu fasole, pe fundul adînc al unui castron, pe altă farfurie patru ardei copți umeziți cu oțet, pe un falger două chiftele de cartofe, alcătuiau cele patru feluri de bucate ale cînei noastre de sară... iar alături de fiecare tacim cite o fălie nu tocmai mare de pine veche și neagră... Ne aflam in postul Sintămăriei...

— Măi Grigoriță, zisei eu, alungind cu furculița, pe luciul farfuriei, un diavol de maslină mică și uscată, pe care nu-l puteam prinde, măi Grigoriță, să nu te împingă dracu să iei o maslină ori o lingură de borș mai mult decît mine, că te plesnesc cu lingura 'n cap; înțeles-ai tu?

— Bine, bine, da' fie dracu ți-a șoptit să minii pe Stratonice? I-ai laudat borșul cu fasole al lui Nectarie, și, iaca, borș cu fasole ți-a dat; minincă, mulțamește-te și taci; ale tale dintru ale tale.

— Așa ți-i vorba? Apoi bine, măi băete; dacă toate acestea sint ale mele dintru ale mele, atunci te poftesc să nu te acolisești de nimic; am să mininc eu tot... Și inhățindu-i fălia de pine de dinainte, o virii in buzunar.

— Mă, cind dracu are să-ți iasă fie nebuniile din cap?

— Părinte Glicherie! Părinte Glicherie!... Strigai eu bătînd cu furculița într'un pahar, părinte Glicherie!...

Călugărul răsări din întunericul sălii in lumina slabă a luminării de său...

— Bine, cuvioase, noi sintem doi, și sf. ta pui numai o fălie de pine pentru două tacimuri? Ori poate că așa-i regula pe le sf. voastră?

Călugărul bolborosi ceva neînțeles, se uită cu de-amăruntul printre tacimuri, se uită pe masă, se uită sub masă, ridică șervetele și căută sub ele, dar fălia de pine nicăiri; mai bolborosi ceva tot neînțeles și, plecînd, se întoarse cu altă fălie de pine.

— Ei, ce zici, măi Grigoriță, întrebai eu, după ce se depărtă călugărul, tot nebun sint?

— Tot...

Cînd ajunserăm la ardei, norocul, care totdeauna mă pîn-dește pe la mese, se infățișă și el.

Grigoriță, care, potrivit nu știu cărora regule de igienă, nu mîncea iute să-l fi picat cu ceară, gustă dintr'un ardeiu; ar-deiul iute para focului... Il puse repede înapoi, suflă în vînt, scutură din degete, ținu apă în gură și, cu vai nevoe, izbuti să ostoiască mușcătura de foc a ardeiului

— Ce crezi tu, măi Grigoriță, zisei eu, doar tot Stratonice al tău trebuie s-o fi pus la cale și asta; mai știi? a fi dat poroncă lui Glicherie să caute ardeii cei mai iuți, numai că să nu-i putem mîncea...

— Ia slăbește-mă cu prostiile.

— Iaca te slăbesc.

Și trăsei farfuria cu ardei dinaintea mea.

Lucrurile puteau, prea bine, să fie tocmai așa cum le bănuiam eu; în tot cazul, o singură împrejurare nu intrase în socotelile lui Stratonice, anume, că eu, cînd e vorba de iute și de acru, sint cu desăvîrșire nebiruit.

Iată pentru ce, cu negrăită plăcere și cu vădită mulțumire, scosei a doua fălie de pine din buzunar și, cu voluptatea unor senzații numai mie cunoscute, desființai până la coadă și cu semințe cu tot, cei patru ardei de jărătic... Mă înroșisem, nu-i vorbă, cum îi gotca și sudoarea mi curgea gîrlă de pe față, dar, cel puțin, eram în cîștig asupra lui Grigoriță cu doi ardei și cu o fălie de pine... La Pîngarații lui Stratonice și în postul Sîntămăriei, lucrul acesta plătea cît o adevărată izbîndă. Și în egoismul ce mă stăpînește de regulă, la drum, îmi păsă foarte puțin, că Grigoriță rămăsese aproape flămînd...

— Și acum, scumpul meu, zisei eu răsturnîndu-mă în cum-pănă pe speteaza scaunului, aprinzînd o țigară și prefăcîndu-mă sătul și mulțămit, tu, dacă nu te-ai săturat, mîncă pe Stratonice fript...

— Drept să-ți spun, răspuse el cu un soi de adevărată compătimire, de cînd sint, dobitoc mai lacom și mai egoist decît tine, n'am văzut...

— Nici eu...

Mă privi c'o adîncă milă și desnădejde, privitoare nu numai la mine, ci la întreaga mizerie și păcătoșie omenească, pe care el se părea c'o vede cu prisosință intrupată, pentru moment, în una și singura mea persoană...

— *Suadentque cadentia sidera somnos...* încheei eu, sculîndu-mă dela masă.

Cum ajunserăm în odae, Grigoriță iute se dezbracă, iute se descălță și iute se trînti în pat, învîlîndu-se cu oghialul până peste nas; și—cred—că tot așa de iute și adormi.

Cît despre mine, ardeii mă otrăviseră până 'n virful unghiilor și ceva, parcă, mă furnica prin tot trupul... Nu-mi era somn.

Eșii, deci, să mă preumblu puțin prin cerdacul ce dă spre lăuntru minăstirii.

Intreagă firea dormea dusă, în liniștea adincă a nopții tirzii, iar în tăcerea netulburată de pretutindeni, cel mult dacă pașii mei mai răsunau a sec și rar pe dușameaua înaltă a cerdacului așezat pe deșert... De peste crestele neclintite ale briului de ziduri adormit pe temeliiile sale, de peste coamele țuguiate ale acoperemintelor, ce se prelungeau ascuțite în văzduh, luna plină a începutului de August își trimetea din adincuri spre lăuntru întunecos al minăstirii, lumina slabă și pezișă a razelor sale și, înfășurate în taina acestei lumini, străjuiau drept și nemișcate turnurile albe ale bisericii; iar crucile lor, înfiorate de sclipiri domoale, spintecau aerul stăpinit de umbră... Geamurile chiliilor din preajma mea, poleite de lumina asta fără de viață, căutau, de prin unghere, hipnotic spre mine cu priviri într'aiurea de ochi sticloși, incremeniți și morți... Și, spre tainele cerului, se ridica de pretutindeni susurul tăcerii.

Nu știu când, nu știu cum, dar mă trezii, dela o vreme, jos în ograda minăstirii, măsurînd, cu pași inconștienți de lunatic, jurul bisericii înmormintat în noapte... și, printre nălucirile întrupate de închipuirea mea, eu însumi mă simțeam o nălucă, ce filia, parcă, prin văzduhuri pe aripi ușoare de întuneric.

Intimplarea îmi îngropă privirea în umbra bolții de intrare a minăstirii și, de acolo, mai departe într'o spărtură de lumină slabă, ce dădea afară spre deșertul cimpului... Era golul unei porțițe deschise plin de bătaia razelor lunii... Eșit dintre ziduri prin porțița dată înlături și, scăpătat în largul singurătății, mă lungii într'un cot pe iarba înaltă și moale, ce tivea amindouă marginile drumului povirnit la vale...

Din răsărit, din miază-noapte, din apus, din miază-zi, de undeva sau de pretutindeni, veneau în răsîmpuri și treceau pe fruntea mea ușoare și nevăzute suflări molatece de vînt... Ai fi zis că natura mîngiea cu tănuite și sfoase desmerdări de dragoste fața nestrămutatului său amant... De sus, din depărtările cele mai de pe urmă ale adincului, peste geana neguroasă a hotarelor pămîntului, cumpănea, palidă și neclintită, luna plină a miezului de noapte, iar din jocul zglobiu al vîntului cu erburile, o lume întreagă de închipuiri înalte și subțiri, într'un dans imens de fantastice mlădierii se înfiripa în jurul meu... Din văi și pînă la mine, străbătea, în murmur domolit de depărtare, zgomotul eternei frămîntări a Bistriței pe stîncile sale, și un vuet nedeslușit și surd umplea văzduhurile cuprinse de nețărnuita fantasmagorie a nopții...

Era tirziu și somnul începuse a-mi atirna greu pleoapele peste ochi...

Eram, poate, gata să mă întorc în minăstire sau, poate, că era, cit pe ce, să mă las somnului chiar așa cum stăteam lungit în iarba înaltă și moale... poate... Nu făcui, însă, nici una, nici alta... Dinspre vale și nu tocmai departe, auzii sau mi se păru că aud glasuri omenesti încrucișîndu-se în vorbă... ridicăi

capul; două umbre cam la fel urcau în pas de voe drumul la deal sub ocrotirea prielnică a razelor de lună; și așa fi luat bucurios pe cele două umbre drept doi călugări întirziați afară din minăstire, dacă glasul uneia din ele n-ar fi fost cu mult mai subțire și mai mlădios de cit al celeilalte.

N-aș putea spune hotărît ce-mi trecu de-ocamdată prin minte...

Ori cum însă, cele două umbre, dintre care una mai înaltă, ajunseră drept mine și se opriră locului...

Mă tupilai în iarbă, îmi stăpîni răsufierea și-mi ascuții auzul...

Crimpee răzlețe de vorbe fără înțeles, șoapte repezi și scurte minate de vînt, silabe acum înăbușite, acum uscate și șuerătoare, izvorite, parcă, din gitlejuri aprinse, ajungeau până la mine... Apoi umbra mai înaltă se plecă peste fața celei mai scurte, o îndoi puțin pe spete și cu de-asila oarecum, și fețele amindurora rămăseră îndelung prinse una de alta... iar cînd, printr'o zmuncitură sălbatecă se dezlipiră de la olaltă, tăcerea nopții fu ruptă o clipă de zgomotul puternic al unei pătimașe sărutări...

Încă o sărutare... încă un zgomot...

— O idilă de dragoste, cugetai eu...

De cit idila aceasta cu altă era mai vrednică de urmărit, cu cit, în privazul mît al razelor de lună, se zugrăvea, în linii de lumină slabă, chipul svelt al unui călugăr cu comanac și cu rasă cu tot...

— Lasă-mă, părinte Vavila, lasă-mă, se auzi împotrividu-se fără voință un glas lămurit de femeie; lasă-mă...

Și în acest „lasă-mă“ de prefăcută împotrivire, simțai că arde înădușit văpaia imensă și nepotolită a simțurilor aprinse de dorinți vinovate...

M'aș fi putut mișca, aș fi putut tuși, m'aș fi putut scula de cum stăteam lungit, aș fi putut, în sfîrșit, vădi într'un chip oarecare supărătoarea mea mărturie și aș fi stîns ca prin farmec văpaia ce ardea două suflete omenești...

De ce?...

Încă un sărutat... încă un zgomot... încă o împotrivire...

Cele două umbre tăiară apoi prin iarbă înaltă de pe marginea dreaptă a drumului și intrară în pilcurile de ciritei, ce acopereau coasta dealului mai departe; capetele lor luminate de lună mai răsăriră încă o bucată de vreme în salturi domoale și la răstimpuri de-opotrivă peste întunecimea ciriteilor... Apoi, fie că depărtarea le sorbi, fie că întunecimea joasă a ciriteilor le înghiți, că... nu se mai văzu nimic...

Poate că fu aidoma, poate că fu numai o părere, dar un nor imbrobodi lumina lunei și întunericul de pe pămînt își îndoi umbrele sale; suflările molatice de vînt incremeniră, zgomotul depărtat al văilor frămîntate de vijelia Bistriței amuți, fantasma-goria fără de margini a nopții își mări farmecul său...

Fără să fiu, mă simții, parcă, vinovat de o faptă rea... Ca un vinovat, prin urmare, mă sculai de jos încetitor și, ca și cum m'aș fi temut să nu mă vadă cineva, mă furișai iute înăuntrul minăstirii.

Intrai în odaie, unde Grigoriță dormea dus, mă dezbrăcai repede și mă trintii în pat, și, deși eram obosit, somnul totuși veni tirziu; dormii puțin și visuri deșanțate îmi turburară închipuirea neadormită...

Cînd ne scularăm adouazi, soarele era de o suliță pe ceruri.

Ne pregătirăm de plecare.

Un duruit de trăsură cutremură paveaua lăuntrică a minăstirii, tocmai cînd eșeam afară din odaie; iar cînd ajunserăm în cerdac și ne aruncarăm ochii spre poartă, nu zărirăm decît o așchie de fer, care, poleită de bătaia razelor soarelui, se invirti o clipă scinteind, se șterse repede de muchea albă a zidului bolții de intrare, și dispăru sub dinsa fulgerind... O căleașcă eșise din minăstire... iar drumul moale de cîmp, amorțindu-i duruitul aspru de mai înainte, nu lăsa să ajungă din depărtare pînă la noi decît tic-tacul legănării sale leneșe pe arcuiri mlădioase de oțel...

— Da' ce trăsură a eșit din minăstire, părinte Varsanufie? întrebaram noi pe călugăr, care tocmai ne ajunse din urmă.

— D'apoi părintele egumen a plecat la tîrg, că azi trebuie să cadă dela Galați chervanele cu băcălii.

— Și are să stee mult la tîrg?

— D'apoi de unde să știu eu? A sta cit a pofti, că doar mai are și neamuri pe-acolo, da' acu nu-i vorba de asta; părintele Vavila v'a rugat să nu plecați, pînă nu vi-ți întini cu sf. sa.

— Da' de unde știe, cuvioase, părintele Vavila, că sintem în minăstire? întrebai eu.

— Apoi i-am spus noi, că doar părintele Vavila trebuie să știe tot ce se petrece în minăstire, răspunse el hursuz și aruncînd spre mine cunoscuta coadă de ochiu.

— Bine, cuvioase, du-te sf. ta și spune părintelui Vavila că-l așteptăm în odaie, răspunse Grigoriță.

Călugărul plecă.

— Dar, în sfîrșit, nu-mi spuseși, mă întrebă Grigoriță, cum mergeam spre odaie, ce-ai făcut as' noapte?... Că te-am simțit cînd ai eșit, da' de întors nu mai știu cînd te-ai întors.

— Ce să fac?... Ia ardeii lui Stratonice al tău m'au otrăvit pîn' în unghii și mi-au tăiat somnul; am eșit afară din minăstire, m'am lungit în iarba de pe marginea drumului și am stîclit ochii la stele pînă după mezul nopții; și, dacă vrei să știi chiar tot, apoi află că am avut și o aventură galantă; precum vezi, și ardeii lui Stratonice sînt buni la ceva.

— Aventură galantă? exclamă interogativ Grigoriță pufnînd de ris; tu și aventură galantă? doar vr'o capră de-a minăstirii de și-a fi pus ochiul pe tine; căci, de-altmîntrelea, slut cum ești, îmi vine greu să cred în aventurile tale galante.

— Slut, neslut; greu negreu, atita-ți spun c'am avut o aventură galantă; și ți-o spun aceasta ca să pocnești tu de ciudă, frumosule!

Intrarăm în odae.

Peste puțin ușa se deschise și părintele Vavila se arătă.

Fără să vreau, întâmplarea de cu noapte se înfățișă minții mele cu toate adausurile, pe care le poate da o închipuire nestrunită ca a mea.

„Ți se va erta mult, căci ai iubit mult“.

Și fiindcă nici într'un chip nu puteam fi mai aspru decit Mintuitorul, apoi ertai părintelui Vavila toate călcările de noapte ale canoanelor... și cu atit mai mult, cu cit nici nu se putea altfel...

Potrivit de nalt, subțire și mlădios, părintele Vavila era înzestrat dela fire cu toate podoabele unei adevărate frumuseți bărbătești.... Părul lui negru și bogat, ce-i eșia pe amîndouă tîmplele în bucle simetrice și ușor ondulate de sub comanac; barba lui tot neagră, care-i mărginea frumos și rotund, ca o ramă ușoară de umbră, ovalul desăvirșit al feții sale, peste care albeața mută a crinului se îngina cu rîmănul sfios dar viu al trandafirului; sprincenele lui puternice și frumos arcuite, de-asupra cărorora se ridica fruntea netedă, senină și încărcată, parcă, de visuri, nasul lui drept și statornic, musteța lui fină, ce se silea să umbrească o gură tăiată cu măestrie în mărgean însuflețit, dar mai cu samă ochii lui negri, adinci și visători, umbriți de niște gene lungi și mătăsoase...

Să fi avut cu năpaste douăzeci și opt de ani...

— Așa, mă gândii eu, trebuie să fi fost căpetenia îngerilor căzuți din cer sub întăia lui frumuseță dumnezească...

Și numai atunci mi-am talmăcit eu o mulțime de lucruri, despre a căror pricină n'aveam nici o cunoștință...

Atunci pricepui eu pentru ce cuconițele tinere și frumoase ale tirgului treceau cu darurile lor pioase pe lîngă sf. Ana dela Minăstirea Bistriței și se opreau cu ele tocmai la Pingărați, unde, afară de părintele Vavila, nu mai era nici o altă icoană făcătoare de minuni... Și... multe alte lucruri am înțeles eu tot atunci...

— Da' bine, zise călugărul, mergînd spre Grigoriță și lîndu-l pe după gît în chipul cel mai prietenos din lume, bine, domnule Grigoriță, era să pleci fără să dai pe la mine sau, macar, să-mi trimeți răspuns că ești aici?...

— Apoi, uite, vina este a dumnealui, zise el arătînd spre mine și recomandîndu-mă, vra numai decit să fie de prînz acasă.

— Te rog, cuvioase, să mă erți de vorbă proastă, dar Grigoriță al sf. tale spune minciuni; el se grăbește; ci-că s'a aprins mahalaua Precistei și vra să fie cit mai iute la fața locului ca s'o stingă...

— Mă, zise Grigoriță furios, cînd ai s'o sfirșești cu prostiile?....

— Indată ce-i sfârși-o tu cu minciunile.

— Bine, bine, domnule Grigoriță, zise călugărul rîzînd cu haz; bine, lasă mahalaua să ardă, că de stîns îi stînge-o d-ta și mai pe urmă; pentru asta e totdeauna vreme; până atunci, ia să luați, mai bine, ceva, că doar nu-ți pleca de aici pe i-nima goală.

Și eșînd în ușă, bătu din palme.

Un frate se infățișă.

— Ia vezi să vie Glicherie incoace.

Peste două minute Glicherie se infățișă.

— Da' îngrijit-ai de vr'o dulceață, de vr'o cafea pentru dumnealor, Glicherie? întrebă Vavila cu sprinceana puțin încrețită.

— Ap... ap... poi...

— Am să te trintesc, Glicherie, la post și la canon, ș'am să te învăț eu cum se poartă cu lumea.

— Ap...

— Destul; două cafele cu lapte și un ceaiu pentru mine; vezi să s'aducă aici și iute; să nu lipsească nimic...

Glicherie dispăru.

— Sălbateci, domnule, sălbateci, exclamă Vavila indignat; nu poți face din ei oameni nici în ruptul capului; și dacă n'ar fi cu ce, calea-valea; dar așa...

— Părinte Vavila, întrerupsei eu, muștrat oarecum de cuget; degeaba învinuiești sf. ta pe bietul arhondar; adevăratul vinovat sînt eu; ia așară, cînd am fost la părintele egumen, m'a pus dracu și i-am lăudat un borș cu fasole și cu sfeclă al lui Nectarie dela Bisericeani; și se vede că lauda aceea și altele privitoare tot la Nectarie nu i-au căzut bine părintelui Stratonie...

— N'are aface, domnule, mă întrerupse el; părintele egumen îi cu egumenia și eu cu gospodăria; trebuia să mă întrebe pe mine; decît, cum vă spun eu, is sălbateci, domnule, și din călugăr îi greu să faci om.

— Bine, părinte Vavila, observai eu mirat, dar și sf. ta ești călugăr.

— Nu te teme, domnule, că am și eu cusururile mele călugărești; dar fiindcă mi le cunosc, apoi le mai înăduș și eu pe cît pot și mă silesc să fiu mai mult om decît călugăr.

Ușa se deschisă largă în lături și fratele amintit, îndoindu-se sub greutatea unei tablale de bacfong încărcate, intră înăuntru urmat de Glicherie.

Puse tablaua pe masă și, la un semn al părintelui Vavila, amîndoi călugării se depărtară.

.... O cafea cu lapte, dela care nimic nu lipsea, nici cozonacul, nici untul proaspăt, nici căimacul din belșug și nici chiar „marmelada“ de mere domnești; ceaiul, ceva mai smerit, stătea retras la un colț de tabla, în tovărășia unei sticluci cu jamaică și a cîtorva pînșoare de post rotunde și mici.

— Și care cusur călugăresc crezi sf. ta că-i mai mare? întrebai eu, cînd el începu a sorbi din ceaiu și noi din cafelele cu lapte.

Se uită la mine lung, căutînd a pricepe rostul întrebării mele.

— Fătăria, răspuse el zîbind. Știu la ce te gîndești; de cit nu merge altfel; aici trebuie să fii ca țiganul, de legea satului, și, crede-mă, eu postesc de plăcere nu de evlavie, căci, mai la urmă, n'aș avea de dat socoteală nimărui, și nici D-zeu nu se uită în strachina cuiva; uite, nu s-a mintuit încă bine băcălia din trecut și alte chervane încărcate sosesc mini dela Galați; nu înțeleg, prin urmare, în post cel puțin, de ce ar minca cineva carne în loc de icre negre?...

— Și ar bea vin vechiu în loc de apă? îl întrerupsei eu.

— Vinul, griul și „untul de lemn“ întîmpină el, dînd acestui din urmă cuvînt rostirea, de care numai slujbașii bisericii sînt destoinici, sînt trei lucruri îngăduite de sfinții părinți și dacă toate acestea nu pot lipsi din casa Domnului...

— De ce, adică, ar lipsi din casa omului? terminai eu; ei, așa fățarie călugărească mai înțeleg și eu, părinte Vavila.

— Astăzi, zise el, trecînd peste gluma mea, d-ta domnule Grigoriță împreună cu dumnealui, sinteți oaspeții mei.

— Da'... se încercă Grigoriță să întîmpine.

— Nici un „da“, domnule Grigoriță, astăzi sinteți oaspeții mei; lasă dracului cea Precistă, c-or stînge-o ei alții; cred că pompieri s-or fi găsînd ei destui în țîrg... Și tot odată, pe mine vă rog să mă ertați, că mă duc să mai regulez cite ceva prin minăstire; la prinz ne vedem. De aveți nevoie de ceva, poronciți lui Glicherie în locul meu; cred că o să fiți mulțamiți.

Se sculă și eși.

— Și acum, frumosule Cigisbeu, zisei eu adresîndu-mă lui Grigoriță, cam cite zile crezi tu că o să suspine gingașa Dulcinee din mahalaua Precistei?

— Mă, tu ești bun de legat și de dus la Golia.

— Asta o știu eu de mult; da' stăi, că n'ai sfîrșit-o cu mine, șopîrlă minăstirească; m'ai făcut slut, am să ți-o plătesc...

— Bine, bine, ai să mi-o plătești, da' vorba-i, ce ne facem noi până la prinz?

→ Să eșim, c'apoi om vedea noi ce-om mai face.

Vizitarăm biserica, unde n'avurăm nimic de însemnat; cel mult, dacă ne oprirăm citeva minute la zugrăveala veche, care închipuia, pe unul din pereți, familia lui Vodă Lăpușneanu; încolo, nici arhitectură, nici pictură mai deosebită și nici măcar acel aer de vechime, care, în simplitatea lui măreață, dă atîta farmec bisericilor lui Ștefan.

Străbăturăm în lung și'n lat vestitele grădini ale Pingărațiilor, croite și sădite mai din vechiu de Neonil și Varnava, naintași în egumenie lui Stratonie, ba avurăm curajul să ne apropiem chiar de prisaca minăstirii; ne mulțamirăm însă a privi de departe cum călugărul prisacar trebăluia printre stupi, însoțit în toate mișcările lui de un nour de albine; rătăcirăm, apoi, o bucată de vreme prin pădure și, cînd fu asupra prinzului, o luărăm spre minăstire.

Masa era așezată în una din odăile arhondaricului, unde ne duse părintele Vavila, pe care-l întâlnirăm așteptându-ne în sală.

— Socoteam căți plecat, domnule Grigoriță, zise el, cum ne așezam la masă; drept să vă spun, mi-ar fi părut rău.

— Da' bine-ți mai cunoști prietenii, cuvioase, mă grăbii să răspund eu înaintea lui Grigoriță; sf. ta crezi, poate, că Grigoriță e în stare să se lepede cu una cu două de o masă ca aceea, mai ales, pe care a adulmecat-o pentru acum cu nasul lui de șopirlă... Te înșeli amar, cuvioase.

— D'apoi atunci cum rămîne cu Precista?

— Pe dinsul, răspunse Grigoriță roș la față și minios, îl știu cel puțin că-i nebun din naștere, dar pe sf. ta, părinte Vavila, te știam om cu rinduială la cap.

— Așa știam și eu, răspunse călugărul, dar, cite odată, mai dau și eu la pirdalnica cea rinduială, și, la masă mai cu samă, mă mai lipesc și eu pe lingă cei nebuni din naștere; ce vrei, domnule Grigoriță?... mi-i teamă să nu îmbătrinesc prea degrabă.

Glicherie intră, aducînd pe o tablăluță rachiu și pine tăiată în bucățele mici ca natura.

— Ia mai bine luați cite un păhăruț de rachiu, zise părintele Vavila, turnîndu-ne la fiecare.

Era un rachiu de tescovină dumnezeescă. Iar cînd fratele amintit mai sus, dirîguit de Glicherie, începu a aduce pe masă, nu te pricepeai de unde s'o mai începi: dela ochiuri cu mămăliguță caldă, dela brînză cu smîntînă, dela brînză de oi cu miros de brad, dela masline lungărețe și tari, zăcute în undelemn adevărat grecesc, ori dela sardete de culie?... Și chiar de-ai fi știut cum s'o începi, dar nu te pricepeai cum s'o urmezi și s'o sfirșești; căci și puii cu smîntînă și puii fripti anume pregătiți pentru noi te ispiteau tot cu atîta putere ca și ihneaua de hribi proaspeți, cași răsolutul de cegă și chiar ca chiftelile de cartofe rumene și ispititoare pregătite tot anume, dar pentru părintele Vavila.

Asupra unui lucru, însă, nu mă puteam dumeri: în loc de vin, nu se afla pe masă de cit o garafă mare de cristal plină cu apă rece și limpede.

Și cînd dădui, după icre negre, să-mi torn un pahar de apă, călugărul mă opri...

— Da' bine, domnule, vrei să te îmbolnăvești? zise el scoțînd de sub masă o sticlă de vin negru ca sîngele de epure și turnîndu-mi în pahar.

— Lasă apa, că doar apa nu-i pusă pe masă de băut, a-dăugă el.

— O!... O!... părinte Vavila, dar asta-i curat fățarie călugărească! Apa pe masă și vinul sub masă!...

— Se înțelege că-i fățarie; doar și-am spus că cea mai înaltă virtute călugărească e fățaria... Intră pe ușă cineva străin și neașteptat și vede pe masă coșcogea clondir de vin... Ei bine, nu-ți găsește vină că mininci, îți găsește vină că bei; iaca d. Grigoriță trebuie să știe... la Vorona nu era tot așa?

— Bine, șoptirla naibii, de ce nu mi-ai spus cum e regula, de era să mă otrăvesc cu apă?...

— Unde dă D-zeu să te ia dracu l... răspunse el scurt, scoțându-și pe farfurie răscol de cegă.

— Da', zisei eu, gustînd din pahar, vinul sf. tale, părinte Vavila, cam miroasă a mucegaiu, trebuie să fi ținînd minte de mult.

— Cam de pe la 50, înainte cu mult de secularizare.

— Cum? au lăsat Grecii în dar asemenea vin minăstirii?

— Ți-ai găsit! L-a cumpărat Varnava care-a venit la egumenie după Neonil.

— Apropo de secularizare, după ce văd eu pe masă și sub masă, s-ar părea că secularizarea nu s'a prea abătut pe la Pîngărați.

— Ba s'a abătut, de cît Cuza, oricît de mare Domn a fost, avea, însă, un cusur; nu se ținea de cuvînt.

— Adică cum?

— Uite cum: Cel din urmă egumen grec al Pîngăraților, Neonil, era un călugăr mare cît un bivol minăstiresc, negru, gros și buzat, dar mai cu sîmă gras, de umplea cu hoitul lui o călească întreagă cu areuri de oțel, făcute pentru dînsul anume. Cînd, cu vizita ce o făcu prin țară Cuza, după alegerea lui ca Domn, se abătu și pe la Piatra, și se înfățișară după cuviință toate treptele de slujbași și de bresle ale tirgului și județului, între care și Neonil în fruntea clerului minăstiresc. Cuza, cum era el sprinten și iute, cum avea el răspuns pentru toate, după ce stătu de vorbă cu prefectul, cu magistrații, cu profesorii, cu negustorii, cu boerimea, se întoarse ca în șurub și se opri drept în fața lui Neonil.

— Da' părintele?... întrebă el scurt.

— Părintele Neonil, egumenul dela Pîngărați, se grăbi a-l recomanda prefectul.

— A! Părintele Neonil, egumenul dela Pîngărați... Ei, cum o mai duceți pe acolo, cuvioșia voastră?

— Greu, măriia ta, greu, răspunse Neonil cu minile la pept și plecîndu-și cu smerenie capul.

— Da? zise Cuza, bătîndu-l peste pîntece cu dosul minii, lasă, cuvioase, c'am să vă ușurez eu.

Și tot ca în șurub se întoarse iute în altă parte. Și la șezeci și patru l-a ușurat și pe el ca și pe toți ceilalți egumeni greci, decît a lăsat, totuși, minăstirilor destule averi, ca să poată face și bieții egumeni romîni pîntece tot așa de mare cași Neonil; iată cum nu s-a ținut Cuza de cuvînt.

— Ei bine, zisei eu ridicînd paharul, să trăiască Cuza, măcar c'a murit, că de s-ar fi ținut el de cuvînt, ce s-ar fi făcut acum șoptirla as' de Grigoriță, care de două ceasuri secularizează și de pe masă și de sub masă și tot n'a gătit. Destul, măi Grigoriță, c'ai să faci un pîntece cît Neonil, sau, cel puțin, are să te alurisească mitropolitul Sofronie, și ai să rămîi cîș de mină dreaptă, ca Teriachiu, cel cu secularizarea dela Neamț.

— Părinte Vavila, întrebă Grigoriță, neluind în samă vorbele mele și despoind foarte metodic de coajă un măr domnesc, aveți capre multe în minăstire?

— Avem; da' ce-i cu caprele?

— Ia să bagi de samă sf. ta că una din ele și-a pus în gând să-l îndrăgească pe dumnealui; mi-a spus c'asară a eșit din minăstire și-a șezut tologit în iarba de pe marginea drumului până după mezul nopții; ba c'a avut încă și-o aventură galantă; înțelegi sf. ta c'o asemenea mutră de dihanie nu putea să însufle sentimente de dragoste decît, doar, unei capre răpciugoase.

Grigoriță mușcă din o felie de măr și sorbi foarte liniștit din paharul cu vin. Călugărul se înroși puțin și se uită pe furis la mine, fără să răspundă nimic.

Eu rămăsei ca trăsniț.

Totuși îmi ținui cumpătul pe cît putei.

— Ia vezi, părinte Vavila, zisei eu cu cea mai deplină convingere din lume, vezi sf. ta pe acest Grigoriță al nostru? Dacă nu va moșteni el împărăția cerului, apoi să știi sf. ta că n'o mai moștenește nici un sărac cu duhul; am o ciudă grozavă pe el și, pentru a-l amări, am scotnit în folosul meu o aventură galantă până ce și la Pingărați; adevărat este că am eșit asară din minăstre, că m'am lungit în iarba, dar în două secunde am adormit ca un bursuc și, de nu mușluia un cîne pe la capul meu, aș fi dormit tun pînă a doua zi.

Călugărul se uită țintă la mine, cași cum ar fi simțit ticlirea minciunii; apoi umplîndu-ne paharele la toți, închină și, bătîndu-mă pe umăr vesel și fără ascunsuri:

— Tare mă tem, zise el uitîndu-mi-se drept în ochi, să nu moștenești d-ta împărăția iadului.

— Nu cumva, poate, nu crezi ce ți-am spus?

— Ba cred; cum să nu cred? Decît ceva, măcar, tot trebuie să fi visat.

— Ei, așa, de visat!...

— Bine; ne-am înțeles; așa dar pentru noi amîndoi împărăția iadului, pentru d. Grigoriță împărăția cerului; ce zici, d-le Grigoriță?

— Eu zic să vă duceți la dracu amîndoi; Balan să v'a-leagă ce blîguiți; se vede că vinul ist negru de Nicorești v'o smintit din țîțini.

— Bine, închee călugărul, desară bem Cotnari.

— Și până desară să știi tu, mă șoptirlă, c'am să fac o odă și am să ți-o închin ție.

— Acuma odihniți-vă o leacă, zise călugărul; mă duc și eu să mă las puțin; după ce vi-ți scula, mai mergem prin minăstire, dacă vrați să-i vedeți heiurile.

Eșirăm tustrei, și părintele Vavila ne însoți pîn' la odaia noastră...

— Mă, întrebă Grigoriță, după ce intrarăm în odaie, în ce limbă vorbeai tu cu Vavila, de nu v'am înțeles de loc?

— Intr'o limbă, pe care niciodată n'o înțelege un mare gogoman ca tine; bine, mă, dracu te pune să deschizi vorba de aventura mea galantă? Cum ți-ai inchipuit tu, nenorocitul, că mi s-ar fi putut mie întâmpla așa ceva tocmai la Pîngarați? Și totuși o aventură galantă a fost, dar nu a mea ci a lui Vavila; fără să vreau, am fost martur astă noapte la o întâlnire de dragoste a călugărului; am voit să cirpesc eu minciuna, dar ai văzut că nu s-a prins; acum vezi de mai deschide vorba, ori dă a înțelege cumva, că ți-am spus, că, pe crucea mea, de nu te pocnesc în cap cu ce-oiu apuca.

Ne culcăm.

Eu mă sculai mai înainte și mă pusei la masă să scriu.

— Da' ce scrii tu acolo? mă întrebă Grigoriță trezindu-se și văzându-mă că scriu.

— Odă amicului meu Grigoriță.

— Mă smintitulă...

— Nu mă turbura...

Sfirșii și pusei carnetul în buzunar.

— Ia cetește-mi-o și mie, zise Grigoriță cum stătea cu fața'n sus și căsca, să văd ce prostie ai scris.

— La masă, scumpul meu, între două pahare de Cotnar.

După vorbă, Vavila veni și ne luă să mergem prin mănăstire.

— Biserica, livezile, prisaca le-am văzut azi dimineață, zisei eu; altă ceva dacă ai să ne arăți.

— Atunci, hai să vedeți beciurile mănăstirii.

— Sint însărcinat din partea lui Grigoriță să-ți spun, părinte Vavila, că vizita aceasta o facem cu cea mai mare plăcere.

— Ia să vie Inochentie c'o luminare ncoace, strigă Vavila către un călugăr, care tocmai trecea prin dreptul nostru.

Sosirăm la ușa beciurilor, unde Inochentie ne ajunse din urmă cu lumina, o ușă de stejar în două părți, ferecată cu șini groase de fer, cu broască de cetate și cu lăcata la fel; cînd se deschise înlături una din uși, lumina de-afară nu fu în stare să pătrundă întunerecul girliciului până la fund; trebui, deci, să scoborim cele treizeci și două de scări, călăuziți de Inochentie, care ținea lumina ridicată sus înaintea noastră; ai fi zis că te scobori în fundul pămîntului; pe la jumătatea scoborîșului începurăm a simți răcoare; iar cînd ajunserăm la treapta din urmă, frigul ne cuprinse de-al binelea.

— Iaca, părinte Vavila, așa ai să te scobri sf. ta, cînd a fi și-a fi, în împărăția lui Scaraoschi, împreună cu prietenul ist de poronceală al sf. tale.

— Primesc, d-le Grigoriță, cu tocmeală, numai, să găsesc acolo, cași aici, raiul la fund.

Cel mult, dacă lumina lui Inochentie biruia până la cîtiva pași întunericul adînc din fața noastră; oricum, dar, sub licărirea ei, puturăm, totuși, deosebi la dreapta și la stînga ziduri puternice de piatră cioplită, pe care se sprijinea destul de sus bolta la fel a beciurilor.

Cotirăm în o hrubă lăturalnică de pe stînga.

— Aici's vinurile, lămuri părintele Vavila.

Nu mersem, în adevăr, decît vr'o zece pași și începurăm a zări de o parte și de alta, înșirate frumos la rînd, pe căpătăe la o de-opotrivă depărtare, poloboace mari de stejar groase în doage de două palmace și strînse temeinic în cercuri late și dese de fier. Pe fiecare poloboc era scris cu boia roșie veleatul și locul de unde plecase vinul: „Odobești 1855“, „Nicorești 1850“, „Chiscu-Corbului 1854“, „Cotnari 1848“... Numărarăm vr'o cincizeci de poloboace tot cu vin vechiu de viță vestită. După ce eșirăm din departamentul poloboacelor, intrarăm în acel al gărărilor: în firizi lungi și adînci, lăsate înadins în ziduri, una de-a-supra alteia, sute și mii de butelci negre astupate cu dopuri și ceruite, stăteau cumiși la șir și cu gîturile țapene una lîngă alta și una după alta; iar de-a-supra firizii, tot cu boia roșie era scris „Nicorești“, „Odobești“, „Cotnari“, „Coasta-Lupii“, „Chiscu-Corbului“...

— Îți fi înghețat de frig, zise părintele Vavila, scoțînd de prin buzunările rasei și antereului un rac și trei păhăruțe; ia să vă încălziți o leacă; și luînd o butelcă de Cotnari, o destupă iute și ne turnă la fiecare; nu sîrșisem de golit paharul, și o căldură plăcută ne și învioră până în virful unghiilor; încă un pahar, și butelca își dădu sufletul.

Călugărul voi să mai destupe una, dar îi luai racul din mînă.

— Da' ce vrei, cuvioase, zisei eu, ți-ai pus în gînd să scoți de-aici pe corcii pe șopîrta as' de Grigoriță? Nu uita, mai bine, să poruncești pentru masă și vr'o două butelci de Cotnari, pe lîngă cele citeva de Odobești.

Făcurăm la dreapta în altă hrubă, despărțită de cea întăi tot prin o ușă de stejar ferecată cu șimi late de fier.

— Da' ușa asta ce rost are, părinte Vavila, aici în inima pămîntului? întrebai eu.

— Apoi în hruba asta ținem fructul alb și închidem la mijloc, ca să nu prindă cumva vinurile iz de la brînză de oi.

Străbăturăm printre două șiruri alcătuite din o sumedenie de putini și fășcuțe, care cu brînză de oi, care cu de vaci, care cu unt; printre străchini smălțuite și mari pline cu smîntînă; pe sub un șir nesfîrșit de beșici și de coșulețe de coajă de brad, pline toate cu brînză de oi și spînzurate de cîrlige bătute în bolta hrubei, alătura cu o mulțime de hîrzoabe cu păstrăvi afumați, jamboane, slănini, ghiudemuri și fel de fel de păstrămuri, de-asemena spînzurate pe cîrlige...

Cotirăm la dreapta în hruba cu băcălii... Nu te mai pricepeai ce era acolo: burdufuri de capră pline cu undelemnuri grecești; în firizi iarăși anume făcute, sticle tot cu undelemn, numai cit de „paravans“ galbăn cum-ți chilimbarul și limpede ca lacrima; în altă parte polobocele cu masline, cu capere, cu sardele, tinichele mari cu icre negre, toate cam pe sfîrșite; teancuri de cutii cu sardele și stive de lumînări de spermanțetă

„Apollo Kerzen“, invălite în hirtie portocalie; damigene cu romuri albe și roșii, galoane mari cu tot soiul de rachiuri, coniacuri, licheoruri, vișinapuri, compoturi, și o mulțime de alte mărunțișuri, de nu te mai ducea mintea să le însemni pe toate...

— Bine, cuvioase, da' cu ce-am văzut eu în beciurile sf. itale, începând cu vinurile și sfârșind cu băcăliile, socot că toată suflarea călugărească ar putea-o duce pân' la a doua venire.

— Ar putea-o duce, d-le, și până la a treia venire, dacă n'ar mai fi cele metropoliile cu toți slujbașii lor mari și mici și episcopiile de-aseenea; dacă n'ar mai fi ispravnici, privighitori, protopopi, primari, ba cîte o dată chiar perceptorii; și, dacă mai pui pe de-asupra pe prieteni și pe lumea care nu se mai curmă pe la sărbători și pe la zile mari, apoi înțelegi bine că un rind nu trebuie să se sfârșească și altul nou să și sosească dela Galați. Vezi dumneata cîtă băcălie e aici, afară de cea care se află prin cămări, nu ne ajunge de Sîntămăria mare; noroc că mine sosesc dela Galați chervanele minăstirii.

— Da' mai dați-o sf. voastră prin cea mămăligă cu brînză...

— N'ai grijă c'avem noi destulă lume și de-a mămăligii cu brînză; dar nu știu cum, că s'a făcut obiceiul de vine aici tot lume subțire, nu numai din Piatra, ci și din alte părți, și, dă, cu te miri-ce nu poți împăca asemenea lume; boeroaicele, mai ales, sînt gingașe de tot la mîncare; ș'apoi nu vin cîte una două, vin cîte zece de-odată.

— Apoi atunci îi greu de tot, părinte Vavila. Să împaci sf. ta cu de toate pe zece boeroaice gingașe de-odată, îi greu... îi greu de tot...

Călugărul se uită la mine cu înțeles, zîmbi și nu zise nimic.

Eșirăm din beciurile minăstirii, ca din niște adevărate catacombe, unde răceala ne supsesse tot singele din față și rămăsesem palizi ca niște morți; cel puțin pe Grigoriță nu-l mai cunoscu, cînd scăpătarăm la lumină; în loc de cap, avea între umeri o enormă alămie cu păr și cu ochi, și numai vârful nasului ascuțit și vînat mai închipuia o mică pată mohorîtă pe o întindere gălbie...

Părintele Vavila o luă prin minăstire, iar noi apucarăm spre pădure.

Cătră sară, după ce soarele scăpătă dincolo de dealuri, ne întoarserăm și ne duserăm de-a dreptul în odaia unde masa era așezată și unde călugărul ne aștepta de cîteva minute.

— Îți fi obosiți și flămînzi, ne zise el, văzîndu-ne; ia poftiți.

— Flămînzi ca flămînzi, dar mai cu samă însetați, cuvioase, răspunsei eu, uitîndu-mă sub masă.

De astă dată erau două vase de tinichea, din care gărăfile negre își ridicau gîturile afară din ghiață, ca broaștele din baltă...

Ne așezarăm la masă și începurăm a lua, care de unde apucarăm... Grigoriță icre negre, eu un păstrăv, călugărul o sardea de cutie...

— De care vin poftiți, întrebă călugărul, scoțind două gă-
răi de sub masă, Odobești ori Cotnari?

— Cam la grea alegere ne pui părințele; Cotnariul, de-a fi;
mai les, din viile roznovănești...

Tocmai de-acolo și vechiu de 20 de ani, mă intrerupsese
călugărul.

— Apoi atunci, de ne-am pune în poară cu el până la
sfârșit, ne viră sub masă; mie toarnă-mi Odobești; Cotnariului
am să-i fac cinste mai la urmă.

Grigoriță întinse paharul foarte grav.

— Mie toarnă-mi, părințe, de care vrei; zise el cu gura
plină; alegerea e pentru bicisnici.

Ii turnă lui Cotnari și mie Odobești; și, de oarece în u-
nele privinți călugărul era de socotințele lui Grigoriță, își turnă
și lui tot Cotnari.

— Bun!... Iată-mă în minoritate, zisei eu deșertind paharul...
Un bicisnic și doi voinici.

Se aduse supă de clapon și, pe urmă, însuși claponul în-
soțit, după alegerea fiecăruia, ori de usturoiu, ori de muștar.

Eu mă dădui de partea usturoiului, măcar că era usturoiu
de toamnă, iute, de-ți sărea căciula în podele, cind gustai; Gri-
goriță și călugărul se dădu de partea muștarului.

— Bine, cuvioase, observai eu, înțeleg pe Grigoriță să mî-
nince muștar, că, da, cea Precistă, măcar că nu e tocmai mare
boeroaică, dar e, totuși, foarte gingașă la nas, și Grigoriță ur-
mează să dea mîni ochii cu dînsa; dar sf. ta... drept să-ți spun,
nu înțeleg ca, tocmai un călugăr să strice vechile canoane: ca-
nonul claponului e să fie mîncat cu usturoiu.

— Da' nu-ți spusei că aici boeroaicele se țin lanț? Uite,
mîni e Duminică și trebuie să înceapă a curge la călești din
toate părțile; ce vrei? să-și pună lumea basmaua la nas, cind
s'a apropia de mine?

— A!... Cind s'a apropia de sf. ta... Ia mai umple, cuvi-
oase, ist pahar, că mi-i al dracului de sete; usturoiul trebuie stins.

— Și muștarul, zise Grigoriță, întinzînd și el paharul.

Ne turnă la amîndoi, își turnă și lui, și paharele se um-
pleau și se deșertau cu o iuțală de necrezut...

Lui Grigoriță i se înroșise nasul și începuse a i se înlee-
limba ca lui Glicherie.

Călugărului îi sticleau ochii ca doi cărbuni; mie... poate
că și mie-mi sticleau ochii, dar nu-i vedeam; simțeam, doar, a-
tîta că-mi ard în cap ca jărăticul.

Se aduse friptura, un mușchiu de vițel cit toate zilele de
lung și împănat cu slănină.

— Stăi, Grigoriță, zisei eu, oprindu-l de a-și scoate pe far-
furie; friptura are regulele ei: La friptură se țin discursuri și
se închină pahare; prin urmare, n'ai să scoți friptura, până ce
nu vei jura pe cinste, că ai să ții un discurs, sau, cel puțin că
ai să închini un pahar. N'am zis bine, cuvioase?

— Da, da, da, incuviință călugărul, însoțind cam greșit cu capul întreita sa incuviințare.

— Mă... mă... da... îngaimă Grigoriță.

— Zi pe cinste.

— Mă... mă... ne... ne...bunule.

— Zi pe cinste.

— Pe... pe... cinste.

Nimeri cu vai nevoe o fălie de friptură și și-o scoase pe farfurie.

— Toarr... nă, po...pă, zise el întinzînd paharul.

Călugărul îi umplu paharul.

Dădu să bea.

— Nu, întâi discursul ș'apoi paharul, zisei eu, oprindu-l de a bea.

— Nu, zise el îndărătnicindu-se ; ma...ai întâi ooo...da și ap..poi discursul.

— Bine, iată-ți fac plăcerea ; da' să știi că de nu ții un discurs, măcar ca Glicherie, apoi să știi că mininci trinteală ; ia sama c'ai jurat pe cinste.

— Ooo...da, ne... ne...bunule, izbuti să zică el, în sfîrșit.

Călugărul se tăvălea de ris.

Scosei carnetul și cetii :

„Cugetările lui Grigoriță, celui mai bun al meu prieten, privitoare la un gard de zăbrele din Precișta“

Ah !... de cite ori voit-am
Ca să-ți fac vr'un chip, vr'un semn...
Dar atît de lungi și dese
Sint zăbrelele de lemn !

Cine, naiba, garduri 'nalte
Și zăbrele-a mai scornit?...
Nu putea să lese lumea
În islaz nețarmurit ?

Peste orișicite garduri,
Ochii sar, inima sare ;
Dar ce faci, cînd peste ele,
Vrai s'arunci o sărutare ?

Cu ochi galeși măsuri gardul,
Peste el să sai îți vine ;
Dar nu poți, căci dinlăuntru,
Ne'ndurat te latr'un cine...

Noaptea vii tîrziu acasă,
Și 'n somn ai vedenii rele...
Visezi scinduri cu ochi negri,
Cîni cu dinții de zăbrele...

— Ei, ce zici, cuvioase, întrebai eu, punând carnetul în buzunar, ce zici? se potrivește?

— Al dracului, d-le, răspunse călugărul, cercînd a-și umplea paharul, al dracului; dar nimerind cam pe buză, vinul curse jumătate pe masă și jumătate în pahar... al dracului... cînele ceala cu zăbrele și cu ochi... Ia dați paharele, închee el întinzînd garafa spre mine.

— Toarnă, cuvioase, toarnă; vezi, numai, de nu prea împraștia vinul, că, doar, Cotnarii nu-s după casă.

Mă... smin... smin...titule, izbucni Grigoriță de-odată; mă... smin... smin...titule, dă... ooo...da 'n...coace.

— Asta nu se poate; cu poșta de mini, oda merge recomandată tocmai în fundul Precistei la casa cu No...

— Mă... te...ucid...

— Pân' atunci, ia mai bine discursul; nu-i așa, părinte Vavila?

— Da, da, da, încuviință călugărul, însoțind iar cam greșit cu capul întreita sa încuviințare; ia dă paharul, domnule Grigoriță.

— Poo...pă, teucid...

Grigoriță, cit era el de lung, de subțire și de slab, dar la chef era mare vărsător de stinge; totuși întinse paharul, dar cam într'o parte; călugărul nu nimeri nici el tocmai drept gura paharului și jumătate din vin curse iar pe masă.

— Apoi, cuvioase, zisei eu cam supărat, cu regula asta eu am să mor de sete; ia adă 'ncoace cea garafă.

Și voii să i-o ieau din mînă.

— Asta nu se poate...

Și feri garafa, trăgînd-o spre dînsul...

Apoi punînd-o pe masă, bătu din palme.

Glicherie se înfățișă.

— Inochentie...

Și restul de „să vină 'ncoace“ îl înlocui, făcînd în aer și cam stîlcit cuvenitul semn de chemare cu arătătorul fără cumpăneală al dreptei sale.

Glicherie eși, și peste cîteva minunte Inochentie intră.

— Cinci gărăfi de Cotnari din dreapta, poronci el scoțînd două chei din buzunar și dîndu-le lui Inochentie;— din dreapta, auzit-ai?

Și Inochentie plecă iute spre îndeplinirea poroncii, înainte, chiar, de a mîntui Vavila de făcut cu mîna trebuitoare și molică cuvenitul semn de arătare spre o dreaptă închipuită.

— Doamne, părinte Vavila, întrebai eu cam cu sfială, dar de află prea cuvioșia sa Stratonic de risipa ce-i faci în vinurile mînăstirii?...

— Nu-mi pasă, chiar să aflu...

Și cu arătătorul dreptei sale șterse larg în aer și cam la înălțimea nasului semnul de negare, dar numai într'o parte...

— Nu-mi pasă, eu is cămăraș... el îi... egumen... n'are treabă...

Grigoriță se muncea și nu nimerea să-și scoată pe farfurie o bucată de plăcintă în foi cu brinză și smântână, adusă și pusă pe masă chiar atunci în o tava ferbinte de aramă, curat frecată și frumos spoită.

— Mă... smin...titule, ia scoate, zise el dându-mi cuțitul și furculița lui.

Ii umplui farfuria cu o bucată de plăcintă moale și ferbinte, de, aproape, sfârșita.

— Decît n'ai să mîntinci, zisei eu, nedîndu-i cuțitul și furculița, până nu te-i plăti de discurs.

— Da, da, da, întări călugărul, discursul, domnule Grigoriță, discursul... ai zis pe cinste.

Grigoriță rămase un minut cu capul plecat, ca într'o a-dîncă cugetare sau, mai bine zis, într'un soiu de piroteală, apoi, de-odată, ca împins, parcă, de o putere nevăzută și ținîndu-se strîns de marginea mesei, își desfășură în aer drept și șa-păn toată lungimea suptire și slabă a trupului său...

— O... o... norată... adunare... ppropă, teucid, mă... smin...titule...

Pauză...

Și ridicînd paharul deșert,

— Să... să vă ia dra...draacul pe-amîndoi...

Și tot așa de repede se trînti pe scaun precum se și sculase. Discursul se sfîrșise.

— Brava, Grigoriță; te declar cel mai mare orator din univers....

— Da?... ce... crezi tu, smin...titule?...

Inochentie intră cu Cotnariul, puse gărafle pline în ghiață, în locul celor deșerte și eși.

Făcurăm plăcintei cuvenita cinste, în hatîrul, mai cu samă, al Cotnariului nou sosit.

— Știi ce una, cuvioase, mă hotării eu să zic, golînd după plăcintă paharul reglementar.

— Ce? mă întrebă călugărul vrînd a-mi umplea din nou paharul; dar nimerînd mai degrabă buza, decît gura paharului, vinul curse iarăși pe masă, mai mult de jumătate.

— Fiîndc'a tocat de polunoșniță, și eu plăcinta am cam sfîrșit-o, aș socoti să ne tragem fiecare pe la casele noastre.

— Stăi să... toace de utrine... nu-i așa, d-le Grigoriță?...

— Să... toaaa...ce, răspunse el mecanicește, fără să știe de ce toacă e vorba, dar, totuși, cu destulă autoritate poroncitoare în glas.

Lucrul devenia îngrijitor.

Cu fel de fel de viclenii, izbutisem, nu-i vorbă, să nu țin tocmai întreg șirul paharelor și scăpasem, prin urmare, mai teafăr până acum decît Grigoriță și călugărul; cu toate vicleniile mele, însă, simțiam cum îmi zvîcnesc tîmplele și-mi vijte urechile, iar pe Vavila, care stătea la masă în fața mea, mi se pă-

rea că de-abea îl zăresc la o mare depărtare; și n'aș fi putut spune cu temei, dacă barba lui era roșie sau neagră, dar aș fi putut spune cu încredințare, că nas, cel puțin, n'avea de loc... Cu mare băgare de samă îmi puteam, totuși, purta limba 'n gură și mintea 'n cap; despre picioare nu știam nimic, de oarece nu mă urnisem de pe scaun.

Glicherie intră cu o farfurie mare încărcată cu fructe, între care zării, mai cu samă, vestitele cireșe negre dela Pingărați.

Cine nu cunoștea cireșele negre dela Pingărați!... Mari cit nucile cele mici, albăstrie, de negre ce erau, cu pelița groasă, cu carnea tare și roșie ca de naramze, cu simburile numai cit linte, de o dulceață parfumată, necunoscută altor fructe, cireșele negre dela Pingărați alcătuiau, la „secundae mensae“, deliciul rar al ospetelor boerești dela oraș, la care, din cind în cind, Stratonie trimetea cu mare scumpătate cite un mic coșuleț...

— Migdale și alune, nepriceputule, strigă Vavila, făcându-i semn să iasă afară; fleacuri de-aistea pentru duduși și pentru cucoane; înțeles-ai? hai, cit te văd.

Glicherie se și întoarse lute cu migdale și cu alune stricate gata.

Noroc numai, că din cele cinci sticle de Cotnari, nu se bău, cu năpaste, decit două, cel mult; căci celălalt, mulțămită măestriei de turnat a călugărului, se vărsase pe masă.

Se auzi tocind de utrină.

— Ei, cuvioase, mulțămim și mini cu bine, zisei eu, sculindu-mă încet și cu mare chibzuială dela masă, țintindu-mă, bine înțeles, și de speteaza scaunului și de marginea mesei.

Grigoriță se uită împrejur, parc'ar fi căutat sau plănuit ceva; de-odată, și cu o iuțală, de care nu l'aș fi crezut destoinic, față de starea în care se afla, se ridică țăpușă 'n sus și, lung cum era, se răsturnă de-adreptul pe patul ce tocmai era lângă dînsul și, până ce să-mi dau eu samă de strategia lui, îl și auzii horăind....

Călugărul se sculă și el cu cumpăneală și cu băgare de samă și amîndoi, eu și el, ne îndreptarăm spre ușă cu chibzuială, el pășind metodic ca un cocostirc pe arătură, eu... D-zeu mai știe cum.

Ne strinserăm fiecare pe la casele noastre. Adouazi, era soarele sus, cînd mă trezii; și poate nu m'aș fi trezit așa curînd, dacă o mare gălăgie, sporită de buimăceala somnului, n'ar fi străbătut de-afară până la mine: nu-mi trecuse, parcă, din urechi un huruit de tunet depărtat, și-mi rămăsese în trup, încă, întipărirea celor de pe urmă zguduiri ale patului, cu mine cu tot, ca de pe urma pămîntului zbugiumat de cutremur... Și strigăte nedeslușite de glasuri omenești, ce se încrucișau din depărtare între ele... Izbituri surde de ceva ce-ar fi căzut de sus și greu pe pămînt, cu zăngăniri de multă fierărie, umpleau lăuntrul minăstirii...

— Chervanele, îmi fulgeră mie prin gînd... lute îmi trăsei ceva pe mine și eșii afară.

Era o priveliște cu adevărat homerică.

Patru cară mocănești, patru chervane, cum se zicea pe atunci, în cite șese boi fiecare, poposiseră colbăite și obsite, parcă, de drum lung, pe paveaua de lespezi late a minăstirii; așezate pe roți înalte, cu obezile strînse puternic în șini late de sibir, ai fi zis că gem sub povoaara grea și înaltă, pe care de-abia o geuiau între lărgimea lungă a coșurilor lor; iar peste cuprinsul întreg al chervanelor, erau aruncate țoluri groase și mari de cnepă, cetluite temeinic cu frînghii lungi aduse pe de-asupra și prinse cu noduri meșteșugite de carîmbii ușor încovăiați ai draghinrilor. Proșapurile cu juguri de frasin săpate în solzi și cu răstee lucii de fier, căzute chiar atunci de pe gitul obosit al boilor, zăceau și ele obsite, parcă, pe pămînt; păcornițele colbăite atârneau pe sub perinoacele de dinapoi, aninate de osii cu cirlige de fier, iar virtejele stăteau cumiți în chilna carului, gata parcă să sară jos, să pună umărul și să-l ridice în sus de-o roată... Boi mari de Fălciu, învăliți bine și ciolănoși, umpleau ograda doi cite doi... Cu giturele în juguri, cu ochii negri rotunzi și mari, cu frunți late și păroase, cu coarne imense și desfăcute larg în lături, tirau între dinșii tinjelele cu circee de fier, ce zîngăneau cu răsunset înalt pe paveaua de lespezi a minăstirii; argățime multă cu picioare lungi și arcuite, îmbrăcate în opinci și în ițari de lînă creți, cu pepturi desfăcute, păroase și pirlite de soare, cu plete lungi și negre, ce cădeau în jos pe umere de sub pălării largi de Brașov, împodobite cu smocuri galbene de siminoc, foia în toate părțile cu pași greoi și largi printre boi și după treabă...

Iar cînd boii, cu pași înțelepți și firîndu-și între dinșii tinjelele zăngănitoare, începură a se înșira pe sub bolta de eșire tot părechi, părechi, îndemnați de dinapoi de argățime, larma începu a scădea treptat și cu cea din urmă păreche și cu cel din urmă argat se stînsă și cel din urmă zgomot.

Iar prînz, iar Cotnari, iar Odobești, ba chiar și Nicorești; iar părintele Vavila... iar somn...

Înainte de toacă ne trezirăm din nou în zgomot și vinzoleală.

Eșii afară.

Se descărcau chervanele...

Pe corcii și pe brațe multe de argățime vinjoasă se dădeau mărfurile jos din chervane... Apoi, de-adura, pe umere, în spate, pe tragle, în tărăboanțe, se îndreptau spre beciuri, spre magazii, spre hambare, sau spre cămări; zaharul în poloboace sau în căpățîni; balercuți și damigene cu romuri felurite, saci cu cafele de tot soiul, burdufuri de capră cu undelemnuri grecești, lăzi cu „paravans” franțuzesc, cu luminări rusești de ceară albă și galbănă, stive întregi de luminări de spermanțetă, „Apollo Kerzen” învăluite în hîrtie portocalie, saci cu orezuri turcești, cu harpacașuri sau cu grisă; cutii mari de tinichea sau de lemn cu halvale de

Indirnea sau cu tahnuri; polobocele cu masline; lădiți înguste și lungărețe cu tot soiul de strafide roșii și negre cu și fără simbure; saci cu migdale și cu alune; galoane mari de sticlă albe sau negre cu tot soiul de rachiuri; putini cu sardele și scrumbii în salamură, și... cine-ar mai fi putut prinde cu ochiul și cu mintea ce mai era acolo !...

Și după ce beciurile, magaziile, cămărilor și tainișile minăstirii înghițiră cuprinsul întreg al chervanelor, acestea, trase și împinse cu mîni de argătime multă, își luară încet și greoiu drumul către oada; iar lăuntru minăstirii căzu din nou în liniștea neturburată de mai înainte... Cel mult dacă glasul părintelui Vavila mai răsărea din cîte-o parte, dînd cele de pe urmă porunci, sau dacă vreo chee se mai răsucea cu scrișniri ascuțite de fier în vreo broască sau lăcată de cetate...

Nu ne dădusem deslipiți de priveliștea descărcării chervanelor și, prin urmare, întrzierăm și nu ne puturăm întoarce la trg în ziua aceea. Dimineața, însă, adouazi, după cafeaua cu lapte pentru noi și ceaiul obicinuit pentru părintele Vavila, plecarăm, iar părintele Vavila ne însoți până de vale...

— Și unde zici c'ai dormit alaltăeri? mă întrebă Grigoriță, cum scoboram la vale pe drumul strîmt, tivit pe amîndouă părțile cu iarbă înaltă.

— Ia colea, zisei eu arătînd spre stînga locul unde, în adevăr, stătusem lungit și unde iarba era încă pologită.

Călugărul se uită și el spre locul arătat de mine, dar se uită și spre dreapta făcînd, parcă, o socoteală în mintea lui...

— Și ai dormit bine în iarbă? mă întrebă el zîbind și privindu-mă cu înțeles.

— Tun, cuvioase; și de nu mă trezea un pîrdalnic de cine, aș fi dormit pîn' adouazi, ca un bursuc.

Sosirăm la poalele dealului.

— Apoi să ne vedem cu sănătate și voe bună, cuvioase, zisei eu dînd mîna cu călugărul.

— Să mergeți sănătoși și mai poștiți.

Noi ne urmarăm drumul înainte, călugărul o luă la deal înapoi.

Iar la prinz ne găsirăm fiecare pe la casele noastre.

C. Hogaș

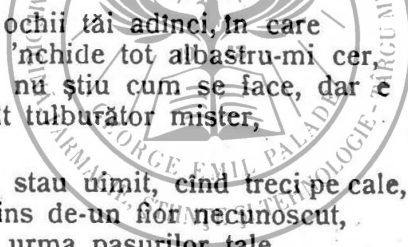

Plăzmuiri din basme,
M'au impresurat ?
Aripi de fantasme
Poate-au scuturat
Aur peste ele ?
Cine dete oare
Gndurilor mele
Straiu de sărbătoare ?

Stau incremenit,
Parcă niciodată
N'am mai pomenit
Noapte-aşa 'nstelată,
Floare de April
Mai strălucitoare,
Nici mai dulce tril
De privighetoare !

Vis? Aevea-i oare?
 Nu mai știu nici eu!
 Dar din toate 'mi pare
 Că'mi surizi mereu,
 Parcă 'n orice floare
 Pui un curcubeu,
 Li, rază de soare
 A plinsului meu!

Gîndurile-mi toate
 Te cer și te vor...
 Fi-vor ascultate
 De stăpîna lor?
 Gîndurile mele
 Te vor și te cer...
 Nu te 'nduri de ele,
 Îngere stingher?...

În ochii tăi adînci, în care
 Se 'nchide tot albastru-mi cer,
 Eu nu știu cum se face, dar e
 Atît tulburător mister,
 Că stai uimit, cînd treci pe cale,
 Prins de-un fior necunoscut,
 Și urma pasurilor tale
 Umil mă plec să ți-o sărut,
 Și nu știu cine ești anume
 Cînd mă privești întrebător:
 Din îngeri rătăcită 'n lume,
 O soră vitrigă a lor?...

III

Te duci, și cum zîmbești nepăsătoare
 M'abat din cale și mă simt murind:
 Duios spre tine brațele 'mi întind
 Ca 'n urma unei viziuni fugare,
 Dar nu mai pot în ele să te prind!

Te duci, și ca o umbră rătăcită,
Te voiu dori în zilele pustii,
Te voiu striga în nopțile tirzii,
Și 'n veci voiu plinge vîrsta fericită,
Cînd nu știam ce 'nseamnă a iubi!

O, dulce fericire-a mea pierdută!
De ce-ai venit, și pentru ce-a fost scris
Să'mi schimbi viața 'n iad și paradis?...
Te duci, și simt pe fiecare minută
Că pierd în tine cel din urmă vis...

St. O. Iosif

Pentru adevăr și dreptate

Răspuns unei critici

Cătră cefitori

Cartea mea *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova* a avut darul să stârnească mînia partidului conservator. Eșită de sub tipar la sfîrșitul lui Decembrie 1906, lucrarea aceasta a fost denunțată de membri sus-puși ai aceluia partid ca fiind „subversivă” și avînd partea ei de răspundere în izbucnirea tulburărilor din primăvara anului următor. Această învinovățire este cu desăvîrșire neîntemeiată, lucrarea fiind pur istorică și scrisă într'un ton pe cît de obiectiv, pe atît de măsurat. Menită a fi o carte de studiu, și documentată pe larg, ea a fost scrisă pentru publicul cult; forma ei actuală o face absolut neînteligibilă pentru masele populare. Ele ar putea s'o înțeleagă numai în cazul cînd cartea ar fi prescurtată și supusă unei prelucrări speciale. În sfîrșit costul ei ridicat, zece lei de exemplar, o făcea cu totul inaccesibilă poporului.

Păcatul adevărat al cărții, în ochii conservatorilor noștri de astăzi, consistă însă în faptul că ea arată cum, la noi, proprietatea mare s'a născut în urma unui șir de uzurpațiuni, urmate în curs de veacuri și făptuite de clasa stăpînitoare, în dauna drepturilor de folosință ce din vechi le avea țărănimea asupra întregimii hotarului locuit de ea, precum și din transformarea cnezului ocîrmuitor de sat în proprietar al hotarului aceluiași sat. Aceste fapte s'au produs și în alte țări, ele au fost expuse în nenumărate cărți, de cătră nenumărați autori, dar nime în acele țări nu s'a gîndit să declare acele cărți „subversive” și să denunțe vindictei publice pe autorii lor. Sumner Maine și Seeborn au descris pe larg chipul în care căpeteniile irlandeze au cotropit cu vremea teritoriile triburilor și acele ale ginților aproape în

întregime: chestiunea agrară este mai acută în Irlanda decît oriunde, și totuși, în întreaga împărăție britanică, nu s'a găsit un singur glas care să califice scrierile și teoriile lor de subversive, deși Irlandezii, cu toată starea lor de cultură relativ înapoiată, ar fi mai în măsură decît țărani noștri să înțeleagă cuprinsul unor cărți de asemenea natură.

Pretențiunea să nu se spună adevăruri istorice interesînd un neam întreg, fiindcă darea lor în vileag pricinuește accese de isterie unei coterii infim de mici, este absolut inadmisibilă în veacul al XX-lea. Lățirea și răspîndirea adevărului nu se mai pot opri: dacă nu spuneam eu adevărurile care au separat într'altă pe conservatorii romîni din zilele noastre, le spunea altul, și poate sub o formă mai primejdioasă pentru liniștea lor. Iar această liniște nu vor găsi-o înnăbușînd adevărul, ci numai atunci cînd țărănimea se va folosi de toată întinderea de pămînt la care îi dau drept numărul și munca ei. Atunci nu vor mai exista nici „instigații“, nici „scrieri subversive“.

Cu deosebire mare pare să fi fost mînia stîrnită de teoriile mele în sufletele a doi din fruntașii partidului conservator. Unul din ei, o foastă călăuză intelectuală a partidului, alarmată se vede și de cuprinsul și de succesul cărții, s'a încercat în două rînduri s'o discrediteze în fața unei înalte instituții culturale.

Răspunsul meu la aceste încercări de discreditare, apărut în *Viața Romînească* pe Iunie 1909, sub titlul *Regretabil*, mă scutește de a mai readuce chestiunea înnaintea publicului.

Alt fruntaș conservator, o călăuză de astădată electorală și în plină activitate, a acelui partid, a atacat scrierea mea în Parlament. Asaltul a fost dat cu tot avîntul unei firi vioae și dacă energia calificativelor ar fi fost în stare să înlocuiască cunoștințele speciale necesare pentru a discredita și a nimici teorii istorice, apoi praf s'ar fi ales din *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, chiar în ședința în care opera mea fusese poreclită: cea mai voluminoasă ineptie pe care o pomenise oratorul¹⁾.

Trebue să spun că efectul acestui asalt ce mi s'a dat în Parlament a fost mai mult negativ, căci a doua zi o mulțime de librari din București și din provincie îmi cereau cite un nou rînd de exemplare.

Potrivnicii mei încă dela început se adresase cătră istoricii înscriși în partidul lor, rugîndu-i să ia condeiul pentru a combate teoriile mele „subversive“ și a dovedi neadevărul lor. Se știe că fracțiunea mai cultă a partidului conservator numără printre membrii ei mai mulți istorici de o netăgăduită valoare. Dintr'un motiv sau dintr'altul însă nu se găsi nici unul care să scrie măcar o slovă pentru apărarea ordinii sociale amenințate.

Astfel stătea chestiunea, cînd se auzi că un scriitor străin de partidul conservator, care în tinerețile lui fusese profesor de

1) Dacă *Pămîntul, sătenii și stăpînii* într'adevăr alcătuește o ineptie, nu credeți că i se făcea mult prea mare onoare, aducînd această ineptie înnaintea Parlamentului?

istorie într'un liceu de provincie, dar părăsise în curînd istoria pentru a se consacra avocaturii și politicii, devenind întâiul polemist al țării, și care era privit, nu fără cuvînt, ca un principe al condeiului, scrie o istorie a legăturilor dintre pămînt, sătean și stăpîn, în care combate cu hotărîre teoriile mele. Cartea eșia de sub tipar la sfîrșitul anului 1909, sub titlul de *Cercetări asupra stării țaranilor în veacurile trecute*.

Ea cuprinde pe lingă fapte și știri cunoscute, luate exclusiv numai din trei sau patru culegeri de documente tipărite, adunate în chip nemetodic, înfățișate într'o expunere greoaie și confuză, din care nu esă absolut nici o încheere originală, nici măcar clară, însoțite de un șir de diatribe acerbe, acrimonoase, cu totul lipsite de curtenie, la adresa mea și la acea a teoriilor expuse de mine. Nu voiu reveni nici asupra cărții, nici asupra diatribelor împotriva mea, deoarece m'am ocupat destul, atît de una cit și de celelalte, în articolul publicat în *Viața Romînească* pe Ianuar 1910, sub titlul de *Răspuns la o agresiune*.

Din cetirea cu băgare de samă a *Cercetărilor asupra stării țaranilor* reesă însă că această carte a fost scrisă inadins pentru a mă combate pe mine de o parte și a susține de alta că marea proprietate a existat la noi din veci. Iar tonul acrimonios și disprețuitor cu care se vorbește de mine și de scrierea mea dovedește în chipul cel mai vederat dorința autorului de a mă discredită cu desăvirșire în ochii publicului. Observ aici în treacăt că aceste tendinți sînt absolut identice cu acele care caracterizează atacurile conservatoare împotriva mea: și unele și altele sînt pur subiective.

La Iunie 1910 apăru sub titlul de *O încercare de mistificare istorică sau cartea d-lui R. Rosetti „Pămîntul, sătenii și stăpînii“*, răspunsul autorului *Cercetărilor asupra stării țaranilor* la suscitatul meu articol din *Viața Romînească*.

Dacă titlul promite, conținutul ține toate făgăduințele titlului: sînt făcut cu ouă și cu oțet, autorul neconținut găsește prilej pentru a-și arăta nemărginitul dispreț ce-l resimte pentru crierii mei, pentru știința mea, pentru opiniunile mele. Iar teoriile mele le face bucăți, din cartea mea nu mai rămîne absolut nimic în picioare, ea într'adevăr nu mai apare decît ca o adevărată *încercare de mistificare*, dela început pînă la sfîrșit.

Mare a fost bucuria stîrnită de acea broșură în tabăra conservatoare. *Epoca*, într'un stil și mai elegant decît acel obișnuit de acest organ al elitei, făcu un articol în care osanalele cătră autorul *unei încercări de mistificare* alternau cu expresiunile de dispreț și de ocară pentru mine. (Isonul acestei bucurii îl ținu ziarul evreesc *Progresul*, care se grăbi să anunțe într'o informație, cu exultare, că teoriile istorice ale acelu Verax care scrisese *La Roumanie et les Juifs* fusese zdrobite cu desăvirșire).

Trebuie să recunosc că, în *O încercare de mistificare*, auto-

mul greoiu, incurcat și confuz al *Cercetărilor asupra stării țărănilor*, se transformă într'un scriitor cu stil clar și inciziv, dibace în descoperirea părților slabe ale potrivnicului și ager la lovirea lor, știind să tacă și să ascundă propriile sale slăbăciuni, meșter în arta de a clădi o argumentare șubredă dela temelie, înfățișând-o ca un model de logică, în sfârșit el, îndată ce părăsește terenul istoriei pentru acel al polemicii, redevine polemistul de întâia ordine, pe care cu toții l-am cetit și l-am admirat.

Dar îndată ce ei argumentele lui cite unul și le treci prin ciurul unei cercetări serioase, vezi că toate sint calpe și greșite, că totul este numai o meșteșugire fără temei și că, din nenorocire, buna credință este cu totul exclusă din această lucrare.

Apoi mai mai constați că acea clădire de argumente, în aparență atit de strălucitoare, ascunde o desăvirșită ignoranță a chestiunii. Autorul *Incerării de mistificare*, de altmintrelea cași cei doi fruntași conservatori, idee n'are că această evoluție s'a petrecut la toate popoarele din lume în condițiuni la fel și că asupra acestei chestiuni Englezii și Germanii au o literatură întreagă. Și autorul *Incerării de mistificare* nu cunoștea nici limba engleză, nici acea germană!

Fiind însărcinat anul trecut cu direcțiunea lucrărilor de revizuire a fruntariei noastre cu Austro-Ungaria, însărcinare care a ținut până la Fevruarie trecut, și fiind silit să-mi mut neconținut reședința dintr'o localitate într'alta, nu mi-a fost cu puțință să răspund până acumă la această nouă agresiune împotriva mea. Într'acest interval potrivnicul meu s'a săvirșit din viață.

Dacă *O încercare de mistificare* ar conține numai personalități, injurii și sarcasme la adresa mea, nici prin gând nu mi-ar trece să răspund. Dar această broșură alcătuește o încercare de discreditare a unei cărți în care se expune, pentru întâia oară, adevărul asupra istoricului evoluțiunii unor legături, dela care a atirnat și atirna buna stare, sănătatea, puterea și viitorul obștiei neamului nostru. Am avut fericirea să fiu cel întâiu care a expus publicului acest adevăr, să descopăr și să dau în vileag multe din amănuntele lui, și privesc ca o datorie de cinste să feresc pe de o parte spusa mea de discreditare, iar pe de alta să sdrobesc fără milă o meșteșugire făcută în scop de a tăgădui adevărurile descoperite de mine. Sper că în paginile care urmează cetitorii vor găsi dovada că meșteșugurile întrebuițate de adversarul meu, cu toată măestria cu care au fost făurite, n'au slăbit întru nimic teoria expusă de mine în privința evoluțiunii legăturilor dintre pământ, săteni și stăpini, care rămîne întreagă în picioare până în cele mai mici amănunte.

I, "O încercare de mistificare" și dreptul romînesc în Ungaria

Existența unui *drept romînesc*, comun și identic pentru toate țările locuite de Romîni, este principiul susținut de mine, împotriva

căruia se îndreaptă mai cu samă și cu drept cuvânt furia navelei autorului *Incerării de mistificare*. Este vederat că dacă Românii din Ungaria, Țara Românească și Polonia erau ocirmuiți de același obicei uniform, tăgăduirea lui în Moldova devine cu desăvârșire anevoioasă. Uniformitatea *dreptului românesc* era deci dușmanul de căpetenie care trebuia distrus cu orice preț, înainte de toate. Și, într'adevăr, autorul *unei încercări de mistificare* nu cruță nimic pentru a rupe pe bietul *drept românesc* în bucăți și a face apoi praf din fiecare bucată în parte.

Să vedem dacă și cum își ajunge scopul.

El se ridică mai întâi împotriva ființei unui asemenea drept la Românii așezați în Peninsula balcanică¹⁾, ființă ce pretinde că eu ași fi susținut-o în *Pământul sătenii și slăpâniei*, întemeindu-mă pe cercetările d-lui Bogdan. Adevărul este că în zisa carte, nicăiurea n'am vorbit de *dreptul românesc* la Românii din a-dreapta Dunărei, ci, pe pagina 25, la sfârșitul unui paragraf privitor la cnejii din Moldova, am făcut o notă în cuprinsul următor:

„Cnejii se găsesc și la Românii de peste Dunăre, dar acolo se numeau mai adesea *primichetri*. Vezi în această privință Bogdan, *op., cit.*, p. 2, și Hasdeu, *Arhiva Istorică*, III, p. 85 și urm.“

Atita și nimic mai mult. Ași avea deci tot dreptul să declin orice amestec în războiul purtat de adversarul meu pe patru pagini împotriva existenței obiceiului pomenit la Românii de peste Dunăre.

Totuși, cu toate că, neavînd nevoie să dovedesc faptul în chestiune, n'am făcut asemenea afirmațiune, declar că ființa peste Dunăre, în evul mediu, a unui drept românesc, același în trăsăturile lui de căpetenie cu obiceiul care ocirmuia pe Românii din Dacia Traiană, mi se pare stabilită mai presus de orice îndoială. Lumina făcută în această privință de d. I. Nădejde, în critica ce d-sa a făcut broșurii în chestiune în cursul verii trecute²⁾, în *Voința Națională*, este destul de vie pentru a mă scuti de osteneala să mai adaug alte argumente, spre a dovedi superficialitatea și netemeinicia susținerilor din broșură.

Voiu trece deci la cele spuse de adversarul meu în privința *dreptului românesc* în Ungaria și în Polonia. Mai întâiu, tăgăduesc afirmațiunea din broșură cum că eu mă razlm numai pe Neculai Densușianu spre a stabili ființa aceluși obicei³⁾. Număroasele citate din notele de pe paginile 23—28 ale cărții mele, în care subiectul este tratat, sint de natură a dovedi oricărui cetitor de bună credință că, departe de a mă fi mulțumit numai cu cercetarea operelor lui N. Densușianu pentru adunarea cunoștințelor mele asupra chestiunii, am cules aceste informațiuni din

1) G. Panu, *O încercare de mistificare istorică*, p. 18 sq..

2) Vezi *Voința Națională* din 29, 30 și 31 Iulie 1910.

3) *Ibid.*, p. 22 sq..

izvoare pe cât de numeroase, pe atât de deosebite și de complete. Întrînd tocmai la pagina 44 în miezul chestiunii, autorul broșurii începe a analiza ființa și starea cnejilor din Ungaria.

Încep cu cnejii din Ungaria. Iată ce spune d. R. Rosetti despre aceia :
 „Atît cnejii ereditari, cit și acei neereditari erau însărcinați să strîngă dela Romîni ocîrmuiți de dînșii dările către fiscul regal (acea de căpetenie fiind așa numită quinquagesima a oilor) și acele către stăpînul locului, care se alcătuiău din censul pentru pămîntul ținut de ei și dintr' o dare proporțională în natură asupra oilor și a rîmătorilor; ei mai aveau dreptul să execute pe oameni la îndeplinirea corvezilor datorite, după obicei, aceluiași stăpîn.

„In schimb, cnezul avea dreptul să judece pe Romîni, percepînd în folosul său o treime din gloabele datorite, se folosea de pămînturile ne-ocupate, avea singur dreptul să țină moară și crîsmă mai cuvîndu-i-se și oareșicare corvezi din partea oamenilor.

„Puse sub formula aceasta simplistă chestia cnejilor din Ungaria este absolut falsă“¹⁾

Apoi, mai lungeste vorba pentru a o incurca, pretinzînd că eu: „așa de darnic“ și „care mi plătesc cu atita lux mania citațiilor“, „de astădată sînt foarte sobru și mă mărginesc a cita de vre-o două ori pe d. Bogdan“, „pe cercetările căruia mă razim aproape exclusiv“.

Oricine își va da osteneala să deschidă cartea mea la paginile 25—28, va putea constata că din 19 citații una singură se referă la Bogdan, iar celelalte la Kémeny, Hunfalvy, Martin Schwarz-tner, Féjer, Fessler, Hasdeu și Grușevski. Afirmatiunea autorului *Incerării de mistificare* este deci cu desăvîrșire falsă.

În sfîrșit el începe să :

„pună în evidență întreaga chestie a cnejilor din Transilvania, de care îmi pare rău că nimeni nu s'a ocupat decît în mod greșit și superficial, căutînd să tragă concluzia numai în vederea unei idei istorice mai dinnainte concepute în vederea clădirii unei organizații sociale fantastice“²⁾.

Iată acum cum clădește autorul nostru, „în chip *ne* greșit și *ne* superficial“ „o organizație socială *ne* fantastică“.

Pe baza cercetării „numeroaselor documente din colecția Hurmuzaki, vol. I, partea 1, și 2“, el distinge „patru categorii de cnejii în Transilvania și în Ungaria, și anume“ :

1. „Cnejii aproape nobili, servitori ai regelui, căroră acesta le cesio-mează pentru serviciile lor credincioase și multiple *cnezate*“³⁾.

Iar cnezatele erau „cesiuni pe viață și ereditare a uzufructului și folosinții unei moșii“, făcute pentru răsplătire de servicii. Cele mai vechi cnezate de asemenea natură fiind acele ce Ion,

1) *Pămîntul, sătenii și stăpînii*, p. 26—27.

2) Panu, op. cit., p. 46.

3) *Ibid.*, p. 47.

Farcaș și Lynioy le posedau în Oltenia și care sînt menționate în actul dela 1247, prin care regele Bela al IV-lea hărăzește Țara Românească cavalerilor Ioaniți.

„Dăm și conferim lui (preceptorului ordinului), și printr'însul zisei case, toată țara Severinului, cu munții aparținîndu-i și toate celelalte dependinți, asemenea cu cnezatele lui Ion și Farcaș, pînă la riul Olt, afară de țara cnezatului voevodului Lynioy, pe care o lăsăm Romînilor¹⁾ [ca să-l țină] precum l-au ținut pînă acum: astfel asemenea rezervăm nouă și succesorilor noștri jumătate din toate foloasele, veniturile și serviciile întregii pomenite țări a Severinului și a cnezatelor sus numite, cedînd cealaltă jumătate pentru uzul casei sus zise...“²⁾

Și autorul broșurii, după ce citează textul latinesc al acestui pasagiu, adaugă:

Odată ce cesionarul unui chinezat se achita de asemenea obligații, el era stăpîn absolut *întocmai ca și un proprietar, peste tot domeniul său, a căruia venit din toate: din pămînt, din păduri, din ape, etc., îi reveniau lui*³⁾.

Așa? Mi se pare că din textul citat mai sus se zice lămurit că *regele lasă țara cnezatului voevodului Lynioy Romînilor, deci locuitorilor acelu cnezat*. De aici rezultă că acel pămînt era posedat *nu* de voevod, ci de Romîni acelu cnezat, căci de ar fi fost, cum crede autorul nostru, proprietatea sau *cvasi proprietatea* lui Lynioy, nu poate încăpea îndoială că regele n'ar fi lipsit să zică că lasă acea țară voevodului. De unde rezultă că în cnezatele lui Ion și Farcaș, locuite și ele de Romîni, și unde, precum vom vedea îndată, cnejii aveau mai puține drepturi decît Lynioy, domnia același regim, adică că și acolo pămîntul era folosit nu de cneji, ci de locuitori. Apoi se vede că adversarul meu n'a cetit cu băgare de samă liniile care urmează îndată după pasajul citat și care sună astfel:

... cu excepțiunea bisericilor clădite sau ce se vor clădi în toate țările suszise din veniturile cărora nu ne rezervăm nimica, afară asemenea de drepturile cunoscute ale arhiepiscopilor și episcopilor; mai *exceptînd și toate morile în ființă sau a se juce în verice loc din țările sus-numite*, afară de acele din țara Lytua, de edificiile și de toate veniturile agricole ale fraților zisei case, de [venitul] finațelor și de acel al pășunilor vitelor lor și de iazurile astăzi existente sau ce se vor înființa de ei, pe care toate voim să le

1) Rărit de mine.

2) „...Damus et conferimus sibi et per eum dicte domui totam terram de Zeurino cum alpibus ad ipsam pertinentibus et aliis attinentibus omnibus, pariter cum Kenezatibus Ioannis et Farcasii usque ad fluvium Olth, excepta terra Kenezatus Lynyoi Woiavode quam Olatis relinquimus prout iidem hactenus tenuerunt ita tamen quod medietatem omnium utilitatum et reddituum ac servitorum de tota terra Zeurini memorata, et Kenezatibus supra nominatis provenientium nobis et successoribus nostris reservamus, medietate alia ad usum domus supradicte cedente....“

3) Ibid., p. 48.

afectăm pentru folosul exclusiv al fraților, afară de pescăriile Dunărei și de iazurile dela Cheley ce le rezervăm pentru folosința noastră și a lor în comun¹⁾.

Reesă de aici că regele mai hărăzește Ioaniților :

1. Dreptul exclusiv de a avea moară în toată țara Severinului, în care se cuprind și cnezatele lui Ion și Farcaș. Precum am văzut, voevodatul lui Lynioy (probabil terra Lytua, despre care este vorba în act) nu era cuprins în donațiunea făcută de rege Ioaniților).

2. Folosința tuturor iazurilor din aceiași regiune.

Iată deci că autorul *Incerării de mistificare* n'a avut noroc cu cele trei cnezate citate de el spre a stabili drepturile ce el le atribue cnejilor din întâia lui categorie, căci departe de a fi „stăpin absolut, întocmai ca și un proprietar, pe domeniul său, a căruia venituri din toate: din pământ, din păduri, din ape, etc., îi reveneau lui“, vedem în ce privește pe cei trei cneji citați mai sus că :

1. Pământul era al Românilor care locuiau pe el, și

2. Venitul din ape se hărăzia de rege, pe lângă altce, Ioaniților.

Dar broșura mai citează și alte documente, spre a dovedi că cneji din întâia lui categorie erau niște cvasi proprietari.

Întăiul ar fi actul din 1361, prin care Ludovic cel Mare „cedează fiilor lui Loccoloy cnezatul jumătății de moșii locuite de Valahi, numită Ozon în Maramureș“, pentru a le răsplăti serviciile credincioase. Apoi autorul se întreabă : „În ce condiții regele face această danie ? Iată“ :

eisdem filiis Loccoloy, eorumque filiis et posteritatibus universis, sub eisdem libertatibus, utilitatibus, servitiis et conditionibus, sub quibus dictus Stan eundem conservasse, et tenuisse censetur dedimus, donavimus et contulimus jure perpetuo et irrevocabiliter tenendum, possidendum, pariter et habendum salvo jure alieno²⁾.

Apoi urmează :

Și 'n acest document vedem că cnezul se bucură de drepturile, fo-

1) „exceptis ecclesiis constructis et construendis in omnibus terris supradictis, de quorum redditibus nihil nobis reservamus; salvis tamen reverentiis et iuribus archiepiscoporum et episcoporum, que habere dignoscuntur; exceptis etiam molendinis omnibus infra terminos prenominarum terrarum ubicumque factis vel faciendis, preter quam in terra Lytua, nec non edificiiis et agriculturis omnibus sumptibus fratrum dicte domus factis, fenetis quoque seu animalium et pecorum suorum pascuis, piscinis etiam, que nunc sunt vel fient per ipsos, que omnia ad ipsorum fratrum usum integraliter volumus retineri, preter piscationes Danubii ac piscine de Cheley, quos nobis et ipsis comunes reservamus.“

2) Ceia ce pe românește înseamnă : „Acelorași fii ai lui Loccoloy și fiilor lor și întregii lor posterități, sub aceleași libertăți, foloase, servicii și condițiuni sub care zisul Stan o păstrase și o ținuse, am dat-o, hărăzit-o și conferit-o cu drept veșnic ca s'o ție, s'o poseadă și asemenea s'o aibă, sub rezerva respectării drepturilor străine.“

loasele și serviciile întregii moșii, în condițiile (sub eisdem conditionibus) sub care se folosise de această moșie și predecesorul său Stan. Regele nu spune acele condiții, fiindcă, cînd face actul, ele erau cunoscute. Dar din diploma lui Bela al IV-lea, de care am vorbit mai sus, știm ce dădeau în schimb regelui cneji pentru asemenea cnezate, anume: un număr de foloase, de venituri și de servicii¹⁾.

Precum reesă din textul reprodus mai sus, nu se găsește în ele nici măcar un cuvînt care să ne autorizeze a încheia că urmașii lui Locolloy se bucurau de întregul venit din pămînt, din păduri, din ape etc, iar în cit privește documentul citat mai sus al lui Bela al IV-lea, am văzut că din el rezultă că pămîntul era al Rominilor care locuiau pe el, și că nici venitul din ape nu era al cneșilor Ion și Farcaș, deoarece regele hărăzia cavalerilor venitul morilor și acel al iazurilor, atît în ființă, cit și al celor ce s'ar putea înființa.

Autorul broșurii mai citează pe urmă²⁾ actul din 1387, prin care Ștefan, banul Severinului, dăruiește lui Halmag, lui Cristea și lui Mihail, fiii cneazului Petru, „ca cnezat o moșie numită Castrul Mihald cu toate foloasele și cele atîrnătoare, lor și erizilor lor“, sub condițiunile ce le arată mai jos, adică (citez broșura):

ca în fiecare an, în ziua Sfinților Arhangeli, să plătească de fiecare ședință de judecată cite trei groși, iar în ziua de Sfințul Gheorghe darea de a 50-a parte castelanilor moșiei Mihald, după cum se obișnuiește aceasta și plătesc și alte sate a acelorăși cneji.

Reproduce apoi textul latinesc al celui de pe urmă pasaj, care sună astfel:

Videlicet quod in festo beati Michaelis archangeli singulis annis de qualibet sessione singulos tres grossos et in festo beati Georgy martiris, quinquagesimam castellanis prescripti castri Mihald pro tempore.

Voiu observa mai întăiu că din textul acestui document, astfel cum este publicat în Hurmuzachi, I, 2³⁾, reesă că banul Ștefan a dat zîșilor fii ai lui Petru, fiul lui Dees, cneazul ținutului Castrul Mihald (Mehadia), *nu o moșie, ci un sat regal* (villam regalem) numit Patac (Valea). Mai departe, tot în acest document, autorul nostru traduce corect: *aliis villis* prin: *alte sate*.

Apoi cei trei groși ce fiii cneazului Petru trebuiau să-i plătească în ziua Sfinților Arhangeli, nu erau plătiți de fiecare ședință de judecată, ci de fiecare sesiune de pămînt (*mansus, Hufe, jircabie*) cuprinsă în hotarul zisului sat. Cea dintăiu

1) Ibid., ibid..

2) Ibid., ibid..

3) După Pesty: *A Szörény vármegye hajdani oláh kerületek*, p. 51. Féjer X, 1, 247, și *Transilvania*, 1872, p. 115.

distincțiune are, precum voi arăta mai jos, însemnătatea ei, a doua, precum iarăși voi dovedi în curînd, are o însemnătate neasemănat mai mare. Greșala făcută de autorul broșurii cînd traduce cuvîntul *sessio* din act prin *sesiune de judecată*¹⁾ este însă de natură a ne inspira oareșicare bănueli în privința temeiniciei cunoștinților zisului autor despre relațiunile dintre stăpîni și săteni în Ungaria, relațiuni în care este neconținut vorba de *sesiunea săteanului*, baza și punctul de plecare al acelor relațiuni.

Voi trece acuma la cele ce zice broșura despre *a doua categorie de cneji*, pe care o definește în chipul următor:

Cnejii trăind în grupe, în sate și comune, pe proprietățile regelui, a nobililor și a *capitulurilor* bisericești. Aceștia sînt simpli țărani, trăind ca toți ceilalți iobași, pe moșiile altora, și supuși prin urmare la toate corvezile, sarcinile, redevențele, la care toți ceilalți țărani unguri și săcui erau supuși...²⁾

Acum e întrebarea: ce organizație aveau ei în satele lor?

Evident că în sate era un cneaz în care se întrupa autoritatea comunală, prin urmare fiind mai mare decît ceilalți, se bucura de foloase deosebite. Acest lucru este așa de natural, de vreme ce-l întîlnim în toate părțile, încît n'ar fi nevoie de dovedit³⁾.

Despre această categorie de cneji, pînă la cetirea *In-cercării de mistificare*, n'am avut nici o cunoștință, n'am găsit-o menționată în nici unul din documentele mie cunoscute; m'am grăbit deci să cercetez cu cea mai mare băgare de samă dovezile pe care autorul se întemeiază pentru a susține ființa ei, dovezi care consistă în două acte.

Cel dintăiu este un ordin dat, în anul 1377, lui Ladislau voevodul Transilvaniei de către regele Ludovic cel Mare, ordin rezumat de N. Densușianu, în Hurmuzaki, I, 2, p. 241, în chipul următor:

Ludovic regele Ungariei invită pe voevodul din Transilvania să constrîngă pe chinezii romîni din Transilvania ca să recunoască autoritatea domnilor săi pămîntești și să facă serviciu militar după cum a fost vechea lor consuetudine.

După cum se vede din rezumatul lui Densușianu, dacă se vorbește de *chinezi sau cneji* romîni, nu reeșă de loc că acești cneji ar fi fost „trăind în grupe, în sate de cneji“ cum zice autorul nostru, și că această vorbire a lui Densușianu s'ar putea aplica tot cu atît temei la cnejii ocîrmuitori de sate, în care trăiau țărani romîni de rînd, n e c n e j i.

Spre a pune pe cetitor în stare să constate însuși dacă Densușianu a făcut sau nu un rezumat greșit, voi reproduce

1) Această greșală a fost relevată de d. Nădejde încă de astă vară. V. seria de articole ale d-lui Nădejde în *Voința Națională* din vara anului 1910.

2) Panu, op. cit., p. 51.

3) Ibid., p. 52.

traducerea românească a întregului document în chestiune, iar textul latinesc se va găsi în notă :

„Ludovic cu mila lui Dumnezeu, rege al Ungariei, al Poloniei etc. Credinciosului nostru Ladislau, voevodul părților transilvănene ale regatului nostru, salutare și milă. La urechile serenității noastre a sosit mare jalbă a părintelui nostru în Hristos, domnia sa episcopul Gublin al Transilvaniei și a capitolului bisericii sale, cum că mai mulți cneji ai satelor și ai posesiunilor Românilor [supuși] bisericii sale episcopale și zisului său capitol, unii vind cu dela sine putere altora, sau transmit fiilor sau erezilor lor, cu mare și manifestă pagubă și micșorare a dreptului de stăpânire teritorială [a episcopiei], pământurile de arătură, pășunile și pădurile ce, cu titlu de cnezat, le țin pe timp mărginit și că păgubesc și asupresc pe ceilalți supuși români cu exacțiuni nouă și nepomenite, iar alții în îndrăzneala lor încearcă să se sustragă dela îndatorirea subiecțiunii teritoriale în chip fraudulos și chiar prin amenințări. Deoarece asemenea abuzuri ale zișilor cneji nu se pot îngădui cituși de puțin, deoarece de sarcina subiecțiunii teritoriale n'au fost scutiți vreodată nici acei pe care, în alte ținuturi românești, și asemenea în pertinențele castelurilor noastre regale, i-am menținut în cnezatele lor de mai înainte, întărind [în posesiunea acelor cnezate] și pe fiii fiilor lor. Din această cauză facem știut și poronim cu tot înadinsul credinții voastre, ca, îndată ce veți primi știința de față, să constringeți și să siliți prin toate mijloacele, întrebuintând la nevoie măsuri mai aspre, pe toți cnezii, atât pe acei ai domnului episcop și ai capitolului său, cât și pe acei ai celorlalte sate și posesiuni oareșicare, ca să se abțină dela abuzurile sus-pomenite, să păstreze cu credință supunerea teritorială și ascultarea [datorită] domnilor lor, îndeplinind slujbele și sarcinile obișnuite altădată pentruca pilda rea a nesupunerii lor să nu tragă după sine pagube și inconveniente mult mai mari. Dealtfel pentru reprimarea acestor răle, vă dăm prin cele de față deplină putere să procedați cu toată asprimea autorității noastre. Și să nu faceți cituși de puțin altfel. Dat la Diosgeur, a treia zi a sărbătorii corpului lui Hristos, în anul 1377^a 1).

Nu există în acest text nici un cuvânt care să ne autorizeze a încheia că este vorba de satele de cneji trăind sub ascultarea

1) „Ludovicus Dei gratia rex Hungarie, Polonie etc. Fideli nostro Ladislav Wayvode partium regni nostri transylvanorum. Salutem, et gratiam. Gravis super eo aud aures nostre serenitatis pervenit venerabilis in X po patris, domini Gublini episcopi transsilvani, et capituli ecclesie sue, querela quod plerique villarum, et possessionum Olachorum ecclesie sue episcopalis et dicti capituli sui Kenezii terras, prata, et silva Keneziatu ipsorum titulo, ex concessione ejusdem episcopi, et capituli temporaliter tentas, et possessa, aliis pro lubitu vendere et in filios heredesque suos cum gravi, et manifesto juris terrestralis damno, et decurtatione, perhennaliter transfundere, ceteros subditos Olachos novis, inauditisque exactionibus vexare, ac dampnificare, et his, aliisque ausibus suis temerariis, minas quoque interjiciendo, semet ab onere debite terrestralis subjectionis fraudulenter, exquisitisque coloribus subducere conentur. Quam autem tales dictorum Keneziorum excessus tollerari minime debeant, cumque ab onere terrestralis subjectionis nec ii quidem unquam exempti fuerint, quos in aliis districtis Olahalibus, tanquam pertinentiis castrorum nostrorum regalium in prehabitis eorum Keneziatibus relinquere, et in filios filiorum confirmare consuevimus. Hinc fidelitati vestrae horum serie mandamus, et committimus serio, ut habita praesentium notitia, universos Kenezios tam dicti domini episcopi, et capituli sui, quam et reliquarum villarum et possessionum quorumlibet ad praemissa vitanda, servandamque dominis suis fideliter terrestralem subjectionem, et obedientiam, praestandaque onera, et servitia ab olim consueta, modis omnibus, adhibitis etiam, si necessum foret, arctioribus remediis, compellatis, et cogatis, ne prava eorum

unui cneaz mai mare. Este vederat că regele vorbește de abuzurile cnejilor care ocirmuiau satele românești de sub dependența episcopiei transilvănene. Și aceasta cu atât mai mult, cu cât se zice lămurit că „ei asupresc pe ceilalți supuși romini ai episcopiei cu exacțiuni nouă, nepomenite până atunci“.

Apoi să se observe că, în partea finală a actului, se ordonă voevodului să constrângă pe toți cnejii, atât pe acei ai episcopiei, cât și pe ucei ai celorlalte sate și posesiuni oareșicare, să reintre în supunerea datorită domnilor lor. Actul nu face deci nici o distincțiune între cnejii episcopiei și acei ai celorlalte sate și posesiuni oareșicare.

Este însă în acest document un lucru de o însemnătate capitală pentru chestiunea care ne ocupă, lucru pe care autorul *Incerării de nistificare* nu pare să-l fi văzut, și anume:

Regele vorbește aici de: „*plerique Kenezii villarum et possessionum Olacharum ecclesie sue episcopalis*“, ceea ce vra să zică „mai mulți cneji ai satelor și ai posesiunilor Românilor bisericii sale episcopale“.

Iată deci că în Transilvania, întocmai cași în țara Severinului, un rege al Ungariei vorbește de: satele și posesiunile Românilor. Să se noteze că regele nu zice: *Kenezii villarum et possessionum olachalibus*, adică cnejii satelor și posesiunilor românești (înființate după dreptul românesc) ale bisericii episcopale, ci de cnejii satelor și posesiunilor Românilor.

Vom găsi îndată și altă mențiune de acest fel și mai lămurită.

Tot pentru a dovedi ființa celei a doua categorii de cneji enunțată de el, autorul broșurii mai citează un document¹⁾, pe care N. Densușianu îl reproduce în chipul următor:

1301. *Chinezatul și libertățile Românilor din comuna numită Satul Mare Românesc de lângă Odorheiu în Transilvania.*

Noi Ladislau cu mila lui Dumnezeu rege al Ungariei etc. Voim să fie știut tuturor și fiecărui în parte la care vor nimeri cele de față. Cum că Ursul cneazul și Dominic magistrul ușerilor, în numele și ca reprezentanți ai tuturor celor ce locuiesc și șăd în satul nostru românesc, în mijlocul Săcuilor noștri dela Odorheiu, venind cu mare plingere în prezența noastră, ne-au expus și ne-au arătat că numiții locuitori, din cauza neconținutelor năvăliri și cotropiri ale teritorului lor de către Săcuii din acele părți, se văd reduși la o atât de mare lipsă de locuri și de case, că cu greu mai pot duce lemnele și cărămidele trebuitoare pentru întreținerea și întărirea castelului nostru Odorheiu și totuși sînt până astăzi zilnic îndemnați și siliți [la aceasta] de către castelanii zisului nostru castel. Totuși ei, aducîndu-și aminte de credința și de serviciile supuse pentru care, de către predecesorii noștri, regi ai Ungariei, li s'a lăsat și donat pămîntul, vor și de acum înainte să servească regatului nostru în pace și în liniște. De aceea, pentruca locuitorii zisului nostru sat, astfel și dela început servind la castelul nostru sus-zis Odorheiu și obișnuiți să ducă lemne și cărămizi și să facă servicii pe jos, spre paguba

renitentio exempla, alia multaque majora post se trahunt dampna, et incommoda. Alioquin super reprimendis his, plenum vobis presentium rigore impertimur auctoritatis nostre rigorem. Secus igitur minime feceritis. Datum in Diosgewr, tertii die feste corporis Xpi, anno ejusdem millesimo-trecentesimo septuagesimo septimo“.

1) Ibid., ibid., p. 52 sq.

noastră și a lor se contring a lucra peste obiceiul lor, de aceia ordonăm cu tot inadinsul ca nimeni, afară de castelanii noștri dela zisul [castel] Odorheiu, să nu cuteze a-i judeca sau a-i sili să facă servicii oareșicare, excepțându-se însă Săcuii ținând în acel sat case dobândite prin cumpărare sau prin alt titlu de drept, pe care scoțindu-i de sub jurisdicțiunea cneazului, dorim ca în timp de oștire, după obiceiul celorlalți Săcui liberi, să se numere și să oștească sub steagul comitelui lor, rezervându-se însă în chip hotărit ca aceiași Săcui să fie ținuți a face în fiecare an, de câte ori va fi nevoie, cărăturile urgente cerute la Odorheiu, pentruca ceilalți locuitori ai zisului sat să nu fie împovorați peste dreptate și încărcăți cu slujbe. Mai voim, cu consimțimintul prelaților și baronilor aici de față cu noi, ca zișii locuitori ai satului nostru rominesc să nu fie ținuți a da vre-o dijmă oareșicare alta decit obișnuitele dări bisericii de Odorheiu și să fie scutiți de orice dare după obiceiul Săcuilor între care trăesc, însă sînt ținuți să presteze cele ce au de prestat cneazului lor. Și să nu se uite că sînt scutiți de birul boilor. Dat în Buda, în casa domnului Rege. A. D. Mo CCCo primo¹⁾.

Iată și textul latinesc :

Nos Ladislau Dei gratia Hungarie etc. Universis et singulis ad quod presentes devenerint, notum esse volumus. Quod *Ursus Knezius* et Dominicus Magister Janitorum nomine et in persona universorum incolarum et inhabitatorum *ville nostre Olachalis* in medio Siculorum nostrorum de Uduordhel commorancium gravi cum querela in nostri accedentes praesenciam exposuerunt et exponendo significarunt, quod dicti incole ob continuos Siculorum parcium illarum inuasiones et territoriorum dicte ville nostre occupationes ad tantum redacti sunt inhabitatorum et mansionum paucitatem, ut ligna et tigna ad castrum nostrum Uduord pro eius conservacione et munitione necessaria vix iam subministrare possint, et tamen per castellanos dicti castrum nostri eatenus quotidie adurgeantur et cogantur, ipsi tamen memores fidelitatis et obsequiorum seruiciorum, sub quibus a predecessoribus nostris Hungarie regibus terra relicti et donati fuere, cuperent porro quoque hinc ne inhabitatores dicte ville nostre *secus et ab eorundem* ad castrum nostrum prefatum Uduord seruientes, et lignis et tignentis, pedestribusque seruitiis castrensare soliti, cum manifesto nostro et ipsorum damno *penitus libertate sua excidere contingat*, harum serie firmiter mandamus, ut nemo ipsos universos preter castellanos nostros de dicta Uduord iudicare et ad seruicia qualiacumque cogere presumat, exceptis tamen Siculis in dicta villa mansiones tenentibus, et emcione aut alio iuris titulo subsistibili aquirentibus, quos a iurisdicțione Knesij eximentes tempore exercituacionis more aliorum liberorum Siculorum sub vexillo comitum ipsorum connumerari et exercituare volumus, hoc tamen per expressum reservato, ut ijdem Siculi quotannis requisitas trabes ad Uduord, si quando necessitas magnopere urserit, prestare teneantur sintque astricti, ne secus reliqui inhabitatores dicte ville preter iusticiam agrauentur, seruicisque opprimantur. Volumus insuper ex consensu Prelatorum et Baronum hic nobiscum presencium, ut dicti inhabitatores ville nostre Olachalis nulli omnino decimas preter solitas capecias Ecclesie et Uduord prestare teneantur, sintque ab omni dicacione more Siculorum, inter quos vivunt, in perpetuum exempti, prestant tamen Knesio ipsorum prestanda. Non omisso et eo, quod a signatura boum exempti sint. Datum Bude in domo domini Regis presentibus venerabili patre Nicolao Episcopo Bosnensi, Dominico magistro Janitorum, Magistro Dumetrio nostris fidelibus et alijs quampluribus fide dignis, quorum consilio hanc fecimus chartam et donacionem Anno Domini Mo CCCo primo Septimo Calendas Octobris. In cuius rei testimonium et perpetuam firmitatem presentes fecimus sigilli nostri minime roborari, secretum annulum nostrum eisdem apprimentes per manus prefati Episcopi Bosnensis, Regni nostri Hungarici anno primo.

1) Hurmuzaki, I, 1, p. 553.

Trebue se observă că data, nu autenticitatea acestui document, a fost pusă la îndoială de Daniel Făncsalı în *Nemzeti Tarsalkodo* pe 1838, II, p. 57—60; însă obiecțiunile lui Făncsalı au fost dovedite ca neintemeiate¹⁾.

Oricât de mult și de conștiincios ai studia textele reproduse mai sus, atît pe acel romînesc, cit și pe acel latinesc, oricît le-ai confrunța, atît între ele spre a te încredința dacă tălmăcirea romînească este exactă, cit și cu textul publicat de Densusianu, și tot dacă ești de bună credință îți va fi cu neputință să scoți din ele măcar o presupuțiune că Romîni care trăiau în satul vorbit de lingă Odorheiu ar fi fost, nu săteni romîni de rînd, așezați pe pămînt supus unui castru regal și avînd în capul lor un cneaz ca toți cnejii din asemenea sate, ci „cneji trăind în grup și avînd peste ei un cneaz mai mare“.

Dacă locuitorii *Satului Mare romînesc* de lingă Odorheiu ar fi fost, nu săteni romîni de rînd, ci cneji, adică privilegiați, nu poate încăpea umbră de îndoială că această calificare nu le-ar fi lipsit într'un act regal anume făcut spre a-i menține în întregime drepturilor lor. Și totuși vedem că sătenilor nu li se dă în act altă denumire decît *incolae* sau *inhabitatores*, adică *locuitori*, fără alt calificativ, acel de cneaz fiind rezervat singurului Ursul, care-i reprezintă.

Cele două documente de mai sus fiind singurele pe care se întemeiază autorul broșurii pentru a dovedi ființa unei categorii de cneji deosebite, care „trăiau în grupe, în sate sau comune și avînd peste ei un cneaz mai mare“, am tot dreptul să declar această afirmațiune a adversarului meu cu desăvîrșire nedovedită și neîntemeiată.

Nu mă pot împiedeca să semnaliez aici disprețul desăvîrșit cu care autorul broșurii tratează pe cetitorii lui. Drept dovadă a unei afirmațiuni importante, li servește cite un fragment de act în traducere romînă proastă și greșită²⁾, în care nici nu se vorbește de cele afirmate de el. El își închipue publicul cetitor destul de credul și de ușor pentru a se lăsa convins prin asemenea argumente!

Dar dacă autorul broșurii a văzut în actul regal dela 1301 lucruri ce, cu toată bunavoința, altul decît el nu le mai găsește, el a trecut cu vederea și aici niște cuvinte ale regelui Ungariei care repetă, în chip și mai lămurit decît actele dela 1247 și 1377,

1) *Szabo, Szekely Oklévélta*, I, p. 31—32.

2) Rezumatul celui de al doilea act mai cu samă este absolut fals. Satul în chestiune nu s'a numit niciodată Idord: această denumire n'a existat decît în închipuirea autorului broșurii care l-a confundat cu orașul Odorheiu. Apoi, nu Romîni, ci Săcuii sînt ținuți a face serviciul militar sub steagul comitelui Săcuilor. Nu se zice în act că „Săcuii să nu poată supune [pe Romîni] la rechiziția de cărat butuci ș. c., ci că „Săcuii se fie ținuți a face în fiecare an cărăturile urgente cerute la Odorheiu“, și cite altele. Traducerea este vederat făcută de un om care n'a știut niciodată, sau care a uitat limba latină.

faptul că pământul pe care erau așezați sătenii romini era privit ca posesiune a lor și nu a cneazului.

Vedem înaintea de toate pe rege arătând că cneazul Ursul i-a vorbit în numele tuturor locuitorilor din Satul Mare românesc și ca reprezentant al lor. Apoi pe lângă că actul vorbește de teritoriul acelor locuitori, nu de teritoriul cneazului, regele zice că: „pentru credința și serviciile lor supuse li s'a lăsat și donat pământul.“ Iată o declarație pe care autorul broșurii n'a văzut-o sau n'a voit s'o vadă, eliminând-o ca netrebnică din rezumatul făcut de el.

Și totuși ea, zău, nu este de disprețuit, căci ne dă o dovadă directă, scrisă, clară și lămurită, că regii Ungariei lăsase și dăduse hotarul satului în chestiune Românilor care îl locuiau. Adică că Români din Satul Mare românesc fusese găsiți de un rege al Ungariei în stăpînirea acelor pămînturi; că acel rege îi lăsase pe Români în stăpînirea lor și le confirmase acea stăpînire în schimbul unor slujbe către cetatea Odorheiu, la care acei Români erau ținuți. Oricît ar suci și ar întoarce cineva acest text, alt înțeles nu-i poate da. El alcătuiește o dovadă directă scrisă și precisă, întâia până astăzi cunoscută, arătând că obștiile țărănilor români erau stăpînite pe hotarul lor înainte de cucerirea ungară și că, cel puțin în cuprinsul ținuturilor atîrnînd de castrele regale, ele au fost menționate de regii unguri în stăpînirea acelor hotare.

Și mai frumos încă stă cu a treia categorie de cneji, acei care după broșură se găseau:

„mai cu samă în Banat, cneji proprietari pe pămînturile lor proprii, sau mai bine țărani proprietari, un fel de moșneni. În documentele din veacul al 13-lea și al 14-lea, găsim multe acte de hotărnicia moșilor și în acele hotărnicii întîlnim adesea ori moșiile nobililor învecinîndu-se cu acele a cnejilor țărani“.

Desigur că existența acestei categorii de cneji mici proprietari, mai cu samă în Banat, în veacurile al 13-lea și al 14-lea, este cît se poate de interesantă și că dovedirea ei prin acte din partea unui autor atît de darnic cu citațiuni lungi, chiar în text, se impunea. Din nenorocire însă, tot materialul doveditor se reduce la următoarea notă sărăcăcioasă: „3) Ibidem, același volum.“

Volumul în chestiune, este partea a doua din I-ul volum al colecției Hurmuzaki. Într'însul nu se află nici un act relativ la veacul al XIII-lea, dar numai documente din acel următor. Trei din aceste sint, mai mult sau mai puțin, referitoare la hotărnicii în Banat: în nici unul din ele nu se vorbește de cneji care măcar de departe ar sămăna cu acei din a treia categorie a autorului nostru. Am cercetat cu cea mai mare atențiune toate documentele din acel volum, dar n'am găsit nici o mențiune despre pomenitul fel de cneji. Am mai studiat cu aceeași băgare de samă documentele din volumul precedent din Hurmuzaki, acel cuprin-

zind acte din veacul al XIII-lea și nici aici n'am găsit urmă de a treia categorie de cneji a *unei încercări de mistificare*. Mă văd deci iarăși silit să conchid că această atreia categorie, cași adoua, n'a existat niciodată, că este datorită și ea inchipuirii autorului nostru.

Broșura mai face o categorie deosebită din cnejii colonizatori. Iată cum îi definește :

Cneazul antreprenor se bucura întâiu de veniturile pădurilor și a câmpurilor moșiei (cum suis utilitatibus, cum meta et silvis, cum pratis). Al doilea se folosea de oarecare privilegii, citeodată de dreptul de judecată pe aceea moșie, prin gloabele pe care după obiceiul timpului le căpăta dela împričinați.

Să se noteze că în toate actele pe care le voiu cita, nu se mărginește dreptul cneazului a uza numai de o anume întindere fixă din pământul moșiei, cum vom vedea în Galiția. *Din contra, el are facultatea de a cultiva cât pământ are nevoie, de vreme ce proprietarul îi pune la dispoziție atât câmpiile cât și pădurile* ¹⁾.

În sprijinul acestei caracterizări ni se citează cele patru acte următoare :

1) Actul din 1370, prin care, după broșură :

regele Ludovic confirmă la doi cneji români, fiii lui Struza, două posesiuni regale, ca recompensă fiindcă tatăl lor le-a transformat în moșii locuite și populate ²⁾.

Adversarul meu este convins că aceste două posesiuni în ținutul Caransebeșului, pe care regele le hărăzește fiilor lui Struza și care innainte de donațiune erau *cnezate*, tot *cnezate* au rămas și după donațiune. Se înșală însă cu desăvârșire : prin actul în chestiune cnezatul hărăzit lui Struza se transformă de rege în *proprietate nobiliară*.

Aceasta rezultă cit se poate de lămurit pentru orice om care s'a ocupat cu studiul documentelor ungare, din cuvintele :

Possessiones nostras regales... in districtu Karansebus existencium sitas et per predictum Struza Pater ipsorum ibidem situatas, populas et locatas, omni eo Jure et Titulo, quo eodem ad nostram collacionem pertinere dinoscuntur, eisdem Romano et Ladislao filys Struza necnon etc... Cum omnibus ipsarum utilitatibus, Juribus, fructuositatibus et pertinencijs universis, sub eisdemque metis et distincionibus metarum, quibus ab olim per prefatum Patrem eorum, et per consequens ipsos hactenus habite extiterunt et possessse, Noue Donacionis nostre Titulo dedimus, donavimus et contulimus, Jure perpetuo et habendas. Salvo Jure alieno ³⁾.

1) Panu, op. cit., p. 54 și urm..

2) Aceiași greșală o face și Densușianu când rezumă actul. V. Hurmuzaki, I, 2, p. 167 sq..

3) „...posesiunile noastre regale... aflătoare în ținutul Caransebeșului și descălecate, impopulate și așazate de sus-zisul Struza, părintele lor, le dăm cu toate drepturile și titlurile cu care sînt cunoscute ca aparținînd colațiunii noastre, acelorăși Roman și Ladislav, fiii lui Struza, precum și (vărilor

Cuvintele : *omni jure et titulo* nu lasă absolut nici o îndoială : ele sînt întrebunțate numai pentru hărăziri de proprietate nobiliare. Prezența lor în act ar ajunge spre a risipi orice îndoială, dar faptul că nu este aici vorba de cnezat mai reesă și din acel că regele hărăzește satele pomenite fără a impune donatarilor vre-o plată anuală de cens sau prestare de serviciu, cum este totdeauna cazul cînd actul este privitor la un cnezat. Adaog că lipsesc aici și cuvintele : *sub aceleași condițiuni sub care le-a ținut până astăzi*, sau *sub care țin alți cneji*, care se găsesc în actele privitoare la cnezate de cite ori nu sînt impuse unei plăți sau obligațiuni speciale.

Întăiul document citat aici de broșură trebuie deci cu desăvîrșire înlăturat ca nefiind privitor la o concesiune de cnezat.

Al doilea act citat, acel dela 1409, este fără îndoială privitor la un cnezat.

Lațcu de Szánto și Ioan Herman dela Tamași, voievozi și comiți de Zonuk, dorind ca patru cneji din țara Hațegului (pe care îi numește) să înmulțumească populațiunea satului Zeicană (Achynus Polyana) dela Poarta de Fier (Vaskapu), astfel ca ea să poată apăra drumul mare de pradăciunile tâlharilor și răufăcătorilor de tot felul care se adăpostesc în pădurile de prin împrejurul Porții de Fier, scuteste alit pe cnejii sus-pomeniți și pe moștenitorii lor, cit și pe locuitorii din acel sat, *pe timpul cit îl vor găsi voevozii cu cale (Nostra scilicet durante beneplacito)*, de orice cens, dare, contribuție, plată, serviciu sau lucrare. Insa alit cnejii sus-numiți cit și urmașii lor sînt îndatorii să plătească pe fiecare an, în semn de supușenie, în ziua de Sfințul Gheorghe, cite 200 dinari și nimic alta nici lor, nici castelanilor de Hațeg¹⁾.

Al treilea act este din 1352 : *O încercare de mistificare* îl rezumează în chipul următor : (Actul emană dela magistrul Possa, comitele Carasului) :

Fiindcă a venit înaintea noastră Iuga și Bogdan, fiii lui Ștefan de Mutnuc, cerînd cu umilnță ca să le dau un pămînt pustiu numit Mutnucoatac²⁾ în condițiile de libertate în care și alți cneji au asemenea locuri libere și pustii, în provincia Sebeș, în scop ca ei să stăpînească acea pustietate și s'o înmulțescă cu oameni. Noi, în vederea serviciilor credincioase ale acelora, le concedăm numitul loc deșert, ca ei să poată trage din el toate veniturile din păduri și din cîmpii cu hotarele cunoscute și această concesiune le-o facem pe vecie, lor și urmașilor lor. *Ca privilegiu pentru osteneala lor*, hotărîm ca nici un judecător să se amestece acolo, ci ei singuri să judece pe cei care se vor aduna în acel sat, afară de trei cazuri, anume: de tâlhărie, de furt și de dare de foc, care cazuri vor fi de competența judecătorilor dela Sebeș³⁾.

lor)... să fie stăpînite și ținute de ei cu toate veniturile, drepturile, folosințele și dependențele lor, în cuprinsul acelorași hotare și semne de hotar în care le-au avut tatăl lor și prin urmare și ei până astăzi, printr'un nou titlu: al nostru de donațiune, pentru vecie și în chip irevocabil, însă fără prejudiciul drepturilor altora⁴⁾.

1) Ibid., p. 56.

2) Valea Mutnucului.

3) Ibid., p. 57.

Am subliniat în rezumatul de mai sus, întâiu, pasajul : *în condițiile de libertate în cure și alți cneji au asemenea locuri libere și pustii*, pentru că această traducere denaturează cu desăvârșire cuvintele respective din textul latinesc, și, al doilea, cuvintele : *Ca privilegiu pentru osteneala lor*, fiindcă ele alcătuiesc o adăugire a adversarului meu, adăugire care denaturează înțelesul întregului act.

În textul latin, pentru întâiul pasaj, găsim subliniate de Denusianu cuvintele : *in tali libertate, in qua libertate habent liberas villas quenesi in provincia Sebus*; ceia ce însemnă pe rominește : *în condițiile (în aceiași libertate) în care (condiții de libertate) au cnejii satele libere în provincia Sebeș. Villa* înseamnă în documentele medievale ungare și polone totdeauna *sat*, și prin urmare *villas liberas* nu poate însemna decît *sate libere* și nicidecum *locuri libere și pustii*.

Deosebirea între senzul adevărat și senzul arătat de broșură este foarte însemnată. Din rezumatul din broșură ar rezulta că fiii lui Ștefan de Mutnuc ar fi cerut și obținut dela comitele de Caras cnezatul unui loc pustiu în condițiunile în care și alți cneji aveau asemenea *locuri libere și pustii*. În realitate însă ei ceruse și obținuse acel loc în aceleași condițiuni în care ceilalți cneji din comitat țineau *satele libere*, adică satele care nu fusese hărăzite vre-unui nobil sau clerului și ațrnau numai de castrul regal.

Din interpretarea dată de broșură ar rezulta un regim deosebit, special cnezatelor conferite asupra locurilor pustii ce au a fi colonizate. După interpretarea adevărată rezultă dimpotrivă că fiii lui Ștefan de Mutnuc au cerut și obținut dela comitele Carasului cnezatul unui loc pustiu, în exact aceleași condițiuni în care cnejii satelor libere regule țineau cnezatele lor.

Și lucru straniu, același autor care traduce aici, la pagina 37, cuvintele *villas liberas* prin *locuri libere și pustii*, ocupându-se la pagina 49 de actul din 1387, act prin care Ștefan banul Severinului conferă lui Petru, fiul cnezului Dees, și fraților săi cnezatul satului Valea (Patak), în aceleași condițiuni în care țin aceiași cneji și alte sate (același document în care autorul broșurii confundă *sessio*, adică *jireabie, mansus, Hube* prin *sesiune de judecată*), el traduce foarte corect cuvântul latinesc *villa* prin acel rominesc de *sat*.

Cum se face că *villa* însemnă pe pagina 49 *sat*, iar pe pagina 57 *loc pustiu*, adică tocmai contrarul ?

Să fie oare această confuziune involuntară ? Este oare admisibil ca autorul *Incerării de mistificare* să fi crezut un moment că cuvintele *villas liberas* însemnă *locuri libere și pustii* ? Ce caută aici mai ales acest de pe urmă cuvânt ? Iată niște întrebări la care las cetitorului grija să răspundă.

Chestiunea se mai complică cu adăugirea făcută de autorul nostru în același document, cîteva rinduri mai jos.

Ca privilegiu pentru osteneala lor, hotărîm ca nici un judecător să se amestece acolo, ci ei singuri să judece pe cei ce se vor aduna în acel sat...

În textul latinesc lipsește cu desăvîrșire echivalentul cuvintelor subliniate de mine la începutul acestui citat. Iată parte din acest text latinesc, care urmează îndată după descrierea hotărelor :

....concessimus et dedimus et contulimus Jure perpetuo et irrevocabi-
liter possidendam et habendam, in filios filiorum et suorum heredum succes-
soribus, et quod ratum et firmum sit dedimus litteras nostras mediante fide
nostra, ita tamen quod nullus Judex habeat iudicare ipsi autem poterunt iu-
dicare preter tres causas, scilicet latrocinium furtivum et incendiarium, et si
contingerit esse tunc ad sedem Judicis ad Sebus admittere debeatis. Datum
in Elyed, etc...

Ceia ce însemnă :

... am concedat și am dat și am conferit ca s'o poseadă și s'o aibă cu drept veșnic [ei și] fiii fiilor și urmașii moștenitorilor lor, și spre incredințare și întărire am dat cărțile noastre cu credința noastră, și asemenea ca nici un judecător să aibă a judeca, iar ei să poată judeca afară de trei pricină, adică tâlhăria, furtul și darea de foc, și dacă se va întâmpla atunci trebuie s'o trimități la scaunul judecătorului, la Sebus. Dat în Elyed etc.

Precum se poate încredința oricine, nu este în acest text nici urmă de mențiunea *Ca privilegiu pentru osteneala lor*. Ne găsim fără îndoială în fața unei adăugiri făcută de autorul *Încercării de mistificare*. Și întreb din nou : să fie oare această adăugire rezultatul întâmplării ?

Dacă se poate la rigoare admite că un autor ușuratec să sară prin inatențiune peste câteva cuvinte dintr'un text, este cu greu admisibil ca el, tot din întâmplare sau din neglijență, să adauge la unul din textele pe care își bazează argumentarea un membru de frază avînd un înțeles al său propriu și complex.

Căci ființa sau neființa în acest loc a mențiunii în chestiune are importanța ei. Fără de mențiune, dreptul de judecată hărăzit fiilor lui Ștefan de Mutnuc este un drept care face parte din drepturile tuturor cneșilor satelor libere (regale) ale ținutului Caransebeșului. Comitele Carasului dă lui Iuga și lui Bogdan ceia ce ei îi ceruse : cnezatul satului Valea Mutnucului, cu toate drepturile de care se bucurau și ceilalți cneși din ținut. Este greu să admii că comitele le-a dat mai mult decît ei însiși au cerut. Dar, dacă adăogi mențiunea în chestiune, lucrurile se schimbă, se poate susține că comitele le-a dat ceia ce au cerut, adică aceleași drepturi de care se bucurau ceilalți cneși din ținut, drepturi care n'ar fi cuprins și acel de judecată. Însă acest drept li se dă pe deasupra, *ca un privilegiu special lor*, pentru osteneala ce și-au dat-o.

Autorul nu voește cu nici un preț să admită că dreptul de a judeca, pentru pricinile mici (*basse justice*), pe oamenii din

satul său era una din atribuțiunile de căpetenie și firești ale fiecărui cneaz; el avea deci interes să înfățișeze actele în care se conferă în mod lămurit acest drept, ca niște excepțiuni la regula generală, ca niște favoruri speciale. Iată pentru ce găsim rezumatul actului dela 1352 a magistrului Possa împodobit cu o mențiune, prețioasă fără îndoială, dar care are păcatul de a nu fi figurat niciodată în textul original.

Intr'adevăr, îndată după citațiune urmează în broșură și concluziunea:

De aici urmează că dreptul de judecată era un privilegiu deosebit, care nu se da decât ad-hoc și în vederea unor necesități de un ordin public, de exemplu nevoia de a se popula locurile deșerte, deci îndemnul pentru oamenii ambulanti ca să vie să se stabilească în noua plantație.

Voiu dovedi mai departe că dreptul de judecată era nedespărțit de calitatea de cneaz, dar până atunci mă închin înaintea bunei credinți a procedurii expus în rindurile de mai sus și trec la ultima citație reprodusă de autor pentru a defini drepturile cneazului așa zis colonizator.

Iată ce zice *O încercare de mistificare*:

În sfârșit se mai acorda cneșilor sau conducătorilor lor privilegii speciale de natura celor ce am văzut sau în parte cum am arătat deja, ca o încurajare ca să atragă populația străină pe proprietatea regală, sau ca o răsplată pentru servicii ce acei sat aducea, fiind pe frontieră și însărcinat fiind cu paza ei.

Iată un caz. Exista la marginea țării Săcuilor, înspre frontiera despre Moldova, un sat romînesc, care aducea serviciu regelui fiindcă păzia frontiera; iar pe de altă parte Romîni de acolo făgăduiesc că vor popula partea deșertă. Regele pentru aceste motive le acordă privilegiul ca să fie scutiți de dreptul de judecată a funcționarilor regești sau chiar a castelanului¹⁾.

Apoi se reproduc în text citeva rînduri din textul latinesc²⁾ al actului din 1426, prin care Sigismund, împăratul Germaniei și regele Ungariei, stabilește privilegiile satului Brețcu.

Iată traducerea pasajului citat:

1) Ibid., p. 58.

2) Iată aceste rînduri:

„Quod nullus omnino Judicium Regalium vel Terrestrium ipsos iudicare, seu ipsorum iudicio ad stare compellere, aut compelli facere debeat, vel praesumat, nisi ipsimet Kenesius, cum prefate ville Villanis, praesumptis sibi Siculis potioribus, quos maluerint, cunctis hominibus querulantibus Judicium, et Justitiam valeant administrare, atque possint, concedimus etiam gratiose, quod universi, et singuli homines cujuscunque Status, et conditionis existant, de Moldavia, et Transalpine partibus, ad dictam Nostram Villam Bereczkfalva liberam, et securam habeant facultatem veniendi, ibidem standi et commorandi, quos quidem homines pro quibuscunque factis, nec Judex Regalis nec Terrestris possit detinere, seu in persona captivare, sed ipse Kenesius predictus pro tempore constitutus, cum Villanis dicte Ville et aliis probis viris Siculis coasumptis teneatur cuilibet querulanti Justitiam ac omnimodam impendere satisfactionem...“

(Cuvintele subliniate sînt acele care, în text, urmează citației; le-am adăugit spre a completa senzul).

Ca nici unul din judecătorii regali sau pămînteni să-i judece sau să-i constrîngă să stea înaintea judecății lor, sau să-i facă a fi siliți [la această] sau să îndrăznească sau să fie volnic a face dreptate tuturor acelor care ar cere dreptate, afară de însuși cneazul, împreună cu sătenii sus-zisului sat și în unire cu fruntașii Săcuilor ce-i vor alege (prefera). Concedăm din mila noastră ca orice oameni, de orice stare sau condițiune ce există, din părțile Moldovei și Țării Românești, să aibă facultatea a veni liberi și în siguranță și a sta în zisul nostru sat Brețcu, și că pe acei oameni, pentru orice faptă a lor, să nu-i poată deține sau aresta vre-un judecător regal sau pămîntean, dar însuși cneazul sus zis, în funcțiune pe acea vreme, împreună cu sătenii zisului sat, la care s'ar adăoga și alți oameni buni Săcui, să fie ținuți a face dreptate și orice fel de satisfacțiune acelor care ar cere dreptate.

Pasajul reprodus este prea scurt pentru a pune pe cetitorul care nu cunoaște actul în stare să judece despre ce este vorba. Satul rominesc Brețcu exista de mult și avea ca îndatorire să păzească fruntaria despre Moldova; din deosebite împrejurări satul era, la 1426, în parte pustiu. Atunci folosindu-se de prezența lui Sigismund în Brașov, cneazul satului, Ion, poreclit Ungurul, și Radu, fiul lui Ciacu dela Brețcu, împreună cu doi săcui: Petru dela Nuyitod și Matei dela Lemhény¹⁾, se prezintă regelui și-i cer oareșicare privilegii pentru ca satul să se umple de oameni. Iar regele, luînd și avizul contelui Săcuilor, le hărăzește privilegiile cerute, care se află expuse în pasajul reprodus și care consistă:

1. În faptul că nu numai sătenii romîni, dar și Săcuii stabiliți sau care aveau să se stabilească în Brețcu, urmau să fie judecați de cneaz în unire cu sătenii și fruntașii săcui din sat. Săcuii stabiliți în Brețcu erau astfel scoși alt de sub jurisdicțiunea scaunului săcuesc din Kezd, cit și de sub aceea a comitelui Săcuilor, și supuși acelei a cneazului de Brețcu, cu așesori săteni, cătră care se alăturau și conaționali lor fruntași așazați în sat.

2. Cneazul de Brețcu, cu tribunalul sătesc alcătuit din Romîni și Săcui, judeca pentru toate cauzele, de orice natură, chiar și pentru cele trei rezervate justiției regale: adică pentru tîlhărie, omor și dare de foc (*quos quidem homines pro quibuscumque factis*).

Deci dacă Sigismund a hărăzit, la 1426, satului rominesc Brețcu, un privilegiu de jurisdicțiune special, acest privilegiu n'a consistat în faptul că se dădea cneazului dreptul de judecată asupra locuitorilor romîni din sat: acest drept, fără îndoială, îl avea și mai înainte. Ci privilegiul a consistat în dreptul hărăzit cneazului (împreună cu un tribunal sătesc, alcătuit din Romîni și din fruntași săcui) să judece și pe Săcuii așazați în sat, și, mai ales, în acel de înaltă justiție hărăzit aceluiași cneaz și aceluiași tribunal. Apoi să nu se uite că privilegiul în chestiune a fost solicitat, nu numai de cneazul și de sătenii romîni din Brețcu, ci și de niște Săcui din satele săcuesți învecinate, care, după toate probabilitățile, doriau să se mute în Brețcu. Drepturile conferite prin actul dela 1426 nu trebuie deci privityte

1) Aceste două sate, exclusiv săcuiesti, ca și Brețcu mai există și astăzi.

ca orice privilegiu hărăzit cneazului, ci ca o favoare specială menită a aduce în Brețcu coloni săcui, atrași prin perspectiva de a schimba jurisdicțiunea scaunelor și a comitelui lor pentru acea, mai blajină și mai puțin costisitoare, a cneazului judecînd împreună cu un tribunal sătesc în care se alegeau și fruntașii lor.

De aici însă nu rezultă nici că dreptul de judecată să fi fost un monopol al citorva *cneji colonizatori*, nici că cneazul de Brețcu în anul 1426 era un *cneaz colonizator*.

În rezumat, din cele patru documente reproduse de autorul *unei încercări de mistificare* pentru a caracteriza ființa *cnejilor colonizatori*, am constatat că cel dintăiu și cel din urmă nu sînt privitoare la *cnejii colonizatori*, și că numai celelalte două într'adevăr se referă la cneji întemeietori de sate.

Actul dela 1409 stabilește, *pentru un period care avea să atirne numai dela bunăvoința voevodului donator*, că cnejii întemeietorii ai satului Zeicani să plătească pentru cnezatul lor, în minile castelanului de Hațeg, a dare de favoare redusă, de 200 dinari.

Iar din acel dela 1352 reesă în chip foarte lămurit că drepturile și îndatoririle unui cneaz care obținea cnezatul unui loc pustiu, în acel an, în ținutul Caransebeșului, erau aceleași de cari se bucurau și la cari erau îndatoriți toți cnejii de sate regale din același ținut.

Mi se pare deci că prin nimic nu ni s'a dovedit că *cnejii colonizatori* alcătuiau o categorie deosebită de cneji, cu alte drepturi și alte îndatoriri decît cnejii din așa zisa *întăia categorie*.

Am văzut că, în ce privește *a doua și a treia* categorie, autorul nostru n'a fost în stare să dovedească prin nimic ființa lor, și că, prin urmare, cele patru categorii de cneji anunțate de el la pagina 47 a broșurii sale pe baza „cercetării numeroaselor documente din colecția Hurmuzaki, vol. I, partea I și II“, s'ar reduce la una, la cea dintăiu enunțată de el: „cnejii nobili, servitori ai regelui, cărora acesta le cesionează, pentru serviciile lor credincioase și multiple, diferite *cnezate*“, care „erau concesiuni pe viață și ereditare a uzufructului și folosinții unei moșii...“)

Dar atunci întreb: Ce se face cu cnejii neereditari, pe care îi întilnim în documente și pe care *O încercare de mistificare* nu-i pomeneste nicăiurea?

Am văzut doară pe episcopul Gublin jăluindu-se, în anul 1377, regelui Ludovic, că cnejii satelor aparținînd Romînilor, care erau supuse episcopiei transilvănene, cnejii cărora episcopia le concesiunase pe timp mărginit pămînturile lor (*terras, prata et silvas Keneziatuș ipsorum titulo, ex concesiune ejusdem Episcopi, et capituli temporalitater tentas et possessas*), își permit să vindă sau să transmită fiilor și moștenitorilor lor acele pămînturi pe

1) Panu, op. cit., pag. 47.

vecie (*alius pro lubitu vendere, et in filios, heredesque suos... perhennaliter transfundere*).

Am mai văzut că, în actul de la 1426 al regelui Sigismund, stabilind privilegiile satului Brețcu, se zice că locuitorii acelui sat vor fi judecați pentru orice faptă de un tribunal sătesc având în capul lui pe cneazul *constituit* în acel timp (*sed ipse Kenesius predictus pro tempore constitutus*).

Este într'adevăr straniu că un autor care ne-a făgăduit să lămurească întreaga chestiune a cneșilor din Transilvania, de care nime nu s'a ocupat decît în chip greșit și artificial, un autor care vede adesea în documente lucruri care nu sînt cuprinse în ele, să nu fi văzut altele atît de bătătoare la ochi și atît de interesante pentru chestiune.

Faptul că, în evul mediu, se aflau în Ungaria două categorii de cneși, se mai dovedește cu prisosință și prin actul dela 1366 al regelui Ludovic, prin care se stabilește numărul de martori trebuitor pentru a dovedi culpabilitatea unei persoane acuzate de vre-o vină, dar neprinsă asupra faptului, și stabilind valoarea respectivă a mărturiei nobilului, cea a cneșului întărit de rege prin cărți regale, și cea a cneșului neîntărit sau de rînd și a Romînului de rînd. Mărturia cneșului confirmat are aceiași valoare ca cea a unui nobil, iar mărturia unui cneș de rînd cu cea a unui îngrijitor sau intendent de sat, valorind un sfert de mărturie (*pro villico fidei unius fertoris*). Documentele din care rezultă că cneșul de rînd, neîntărit prin cărți regale, era cu totul asimilat unui indendent (*villicus*) și era numit servitorul (*iobagio*) stăpînului acelui sat, sînt neînumărate. 1)

Și faptul că în Ungaria din evul mediu existau două feluri de cneși: unii ereditari și alții neereditari, unii întăriți de rege și alții nu, unii în capul satelor atrînd de cetățile regale, alții în capul satelor particulare, a fost constatat și semnalat nu numai de d. Bogdan și de mine, dar și de toți scriitorii care s'au ocupat de alcătuirea politică a Romînilor din Ungaria: Kémeny, Pič, Hunfalvy etc.; singur autorul *Incerării de mistificare*, dacă a constatat ființa a patru categorii de cneși, din care trei înființate de închipuirea lui, n'a găsit nici una care să nu fi fost ereditară.

Vedem dar că cercetarea numeroaselor documente din colecția Hurmuzaki, vol. I, partea 1 și 2, chiar cu traducerea sau interpretarea uneori... riscată a acestor documente, departe de a lumina chestiunea cneșilor romîni din Ungaria, o incurcă mai rău.

Căci definițiunea cneșului cum o dă adversarul meu este cu desăvîrșire falsă: a poseda un cneșat nu însemnă de loc „a fi stăpîn absolut întocmai ca un proprietar peste tot domeniul său”²⁾, îndată ce obligațiile la care era îndatorit cneșul erau îndeplinite, este cu desăvîrșire greșită.

1) Vezi mai cu samă acele reproduce de contele Kémeny, în cunoscuta lui lucrare: *Knesen und Knesate in Siebenbürgen, in Kurz, Magazin, etc. II.*

2) Panu op. cit., pag. 48.

Am văzut că trei acte emanând fiecare de la un rege al Ungariei, și anume :

1) donațiunea lui Bela al IV-lea către Ioaniți, din anul 1247,
2) diploma din 1301, prin care Ladislau al II-lea statuează asupra drepturilor Românilor din Satul Mare rominesc de lângă Odorheiu,

3) decretul din 1377, prin care Ludovic cel Mare ordonă voevodului Transilvaniei să constrângă pe cnejii din satele Românilor supuse episcopiei din Alba Iulia să recunoască autoritatea episcopiei.

conglăsuesc pentru a ne arăta pământul în stăpînirea sătenilor Romîni așezați pe el, fapt care contrazice cu desăvîrșire definițiunea cnezatului făcută de *O încercare de mistificare*.

Autorul zisei broșuri mai zice într'un loc că :

Să se noteze că în toate actele pe care la voi eu cita nu se mărginește dreptul cnezului a uza numai de o anume întindere fixă din pământul moșiei, cum vom vedea că vom găsi în Galitia. Din contra, el are facultatea de a cultiva cît pământ are nevoie, de vreme ce proprietarul îi pune la dispoziție atît cîmpurile, cît și pădurile.¹⁾

Și mai departe

Acordîndu-le acest cnezat, le dă regele anume avantaje speciale, precum dreptul de a ținea crișmă, de a avea moară, dreptul de judecată, sau trei zile de clacă din partea locuitorilor, etc., cum se pretinde? De loc. Se acordă uzufructul întregilor moșii.

Această afirmare, chiar dacă facem abstracție de încheerile îndreptățite de cuprinsul documentelor regale dela 1247, 1301 și 1307, care ne arată pe țaranii romîni în folosința hotarelor sălășluite de ei, această afirmare, zic, dovedește că autorul ei habar nu avea de modul în care era ținut pământul în Ungaria, nu numai în satele romine, dar în toate așezările acelu regat.

Diferitele teritorii erau împărțite în sesiuni, cuprinzînd fiecare loc în vatra satului, în cîmpul de arătură, în finaț în pășuni și în pădure și de care se folosiau țaranii așezării respective. Iată citeva exemple :

Regele Andreiu III al Ungariei întărește, la 1493, scutirea de *quingagesima* oilor de dijmă (cătră episcopie) și de toate dările în deobște, de care se bucurau în virtutea privilegiului dat de regele Ladislau al IV-lea, cele 60 sesiuni ale Românilor așezați pe moșiile Filești și Feleiuș ale episcopiei Albei, sesiuni care fusese deosebite și despărțite de celelalte moșii ale capitoului (*...in quibusdam terris ipsius capituli Fylesd, et Enud vocatis a terris episcopatibus distinctis, et separatis sexaginta mansiones Olacorum*²⁾).

1) Panu, op. cit., p. 55.

2) Hurmuzaki, I, 1, p. 522.

În actul de împărțală din 1389 a bunurilor din Banat a fraților Paul și Petru de Egerzagh, între Vasile și Margareta, copiii lui Neculai de Egerzagh de o parte și vărul lor, Ștefan fiul lui Petru de Egerzagh de alta, găsim amănunte prețioase asupra modului de așazăre pe acele bunuri. Iată traducerea părții din act care prezintă mai mult interes pentru noi.¹⁾

... numită Egerzagh douăzeci iobagi și o curie (casă) deșartă și trei mori în apa numită în deobște Paganch (.....) iobagi, zece iobagi pe marginea a celei porțiuni de posesiune care începe dela malul despre miazăzi (și merge) până la casa intendentului (*villici*) Toma, cuprinzînd-o și pe aceia, lui Ștefan fiului lui Petru, și, începînd de acolo, opt iobagi adică.... Nazac și o curie deșartă în aceeași ordine, asemenea, în ordinea opusă aceleia, începînd din marginea malului despre apus, Marcu, Ștefan, fiul acestuia, Dragoș și Marcu cel mic.... începînd dela Marcu cel mic până la partea de posesiune a sus-zisului Vasile și a fraților săi zece iobagi și una casă deșartă, iar șase altele alăturate au fost cedate lui Vasile și fraților săi. Asemenea în posesiunea numită Izgara.... găsindu-se locurile a șasesprezece iobagi și patru curii deșarte din care patru iobagi și un loc pustiu, despre partea zisului sat Egerzagh [s'au atribuit] fetei [Margareta]. Asemenea alte patru locuri până la riu; numite Radu, cneazul, Brat și Dracsă și o casă pustie [s'au atribuit] lui Vasile fiul lui Neculai. Asemenea Gheorghe, Dionisie, Musa, Milița, Bogdan, Radu și văduva lui Stojan [s'au atribuit] lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea, în dreptul pîrăului Wermespatak, s'au găsit patru cnezate cu douăzeci și șase iobagi și trei locuri pustii, din care cinci iobagi și un loc deșert sub cnezatul cneazului Neacșu, care se află din partea satului lui Precu [s'au atribuit] Margaretei]. Asemenea Proda cneazul cu patru iobagi și Stanciul cneazul cu șase iobagi ai săi [s'au atribuit] lui Ștefan fiul lui Petru. Asemenea Dobrușca cneazul care șade lângă același pîrău Wermespatak cu nouă iobagi ai săi... [sau dat] lui Vasile, fiul lui Neculai. Asemenea, în satul Borzlyuk, s'au găsit douăzeci și unul de iobagi, din care șapte, adică Woszeel, Salasla, Duxa, Magas, Ilie, Călin și un loc pustiu, care [toate] se află în același [sat] Borzlyuk se atribuiesc lui Vasile, fiul lui Neculai. Asemenea posesiunea numită Zacho, ținînd tot de Borzlyuk și conținînd treisprezece iobagi [se atribuie] zisei fete. Asemenea posesiunea numită satul lui Supa, conținînd într'însa șase iobagi, spre egalizarea acelor posesiuni Borzlyuk și Zacho [se dau] sus numitului Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea posesiunile numite satul lui Drusa conținînd nouă iobagi și satul cneazului Stanislav conținînd opt iobagi și casa cneazului Halmag conținînd doi iobagi au fost atribuite lui Vasile. Asemenea posesiunea numită satul cneazului Ion, cuprinzînd în sine optsprezece iobagi și o parte de posesiune în satul lui Supa unde șade cneazul Ion și alt iobag [se atribuiesc] lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea posesiunile numite satul lui Neculai și satul lui Parkaș, avînd în tr'însese cincisprezece iobagi, se atribuiesc fetei sus zise. Asemenea posesiunile de mai jos se țin de posesiunea numită Remete. Asemenea posesiunea satul lui Rașcu cuprinzînd patrusprezece și satul lui Dracsan cuprinzînd trei iobagi [se dau] lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea satul numit satul cneazului Fileș, cuprinzînd în sine cincisprezece iobagi [se atribuie] lui Vasile, fiul lui Neculai. Asemenea posesiunea numită satul lui Gyur, cuprinzînd în sine unsprezece iobagi [se atribuie] zisei fete. Asemenea în posesiunea numită satul lui Kecha, se dau lui Ștefan, fiul lui Petru, iobagii numiți cneazul Kecha, Saden, Bogdan, Duxa, Anca, Neculai, Mihu, Bogdan, Gheorghe, Dragomir, Gheorghe, Balea, Barliak, Ion, Oprișan și Buha; lui

1) Punctele reprezintă locurile în care actul este rupt sau ilizibil.

Vasile, fiul lui Neculai. i se atribue pe Ruja, alt Ruja, Ladul, Gheorghe, Fileș, Ștefan, Dracsan, Bogdan, Nosa, Danciu, Ion, Pousa, Stan, Ianuș, Doles, Dragomir, Filip și Ion săzind lângă ei. Asemenea Neculai, Ion, Buda, brușă, Dragomir, Radu, Oprișă, Roman, Stoian, Mrisauch (Mircea) și Lașa [se atribue] fetei sus-zise. Asemenea posesiunea numită satul lui Radu, cuprinzând în sine cincisprezece iobagi [se atribue] fetei sus-zise. Asemenea posesiunea satul lui Mocan cu moara dintr'insul, pe râul Borza și posesiunea lui Neculai cneazul cu douăzeci și patru iobagi săzind într'insa se atribuesc lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea pe de altă parte posesiunea numită satul lui Neculai Prebișă, cu douăzeci și patru de iobagi care sād într'insa și moară pe sus-zisul râu Borza, se atribue sus-zisului Vasile. Asemenea, în porțiunea de posesiune din posesiunea numită Ermeu, a lui Neculai fiul lui Pavăl, găsindu-se șapte iobagi și trei locuri pustii, din care patru iobagi Inco, Hinaci și Neculai și un loc pustiu și Druga (Dragu) lângă ei, [care sād] despre orașul Mezensomlyo (Poiana Șoimului) [se dau] lui Vasile, fiul lui Neculai. Asemenea [iobagi] Pavăl, Slav, un loc pustiu, Negoiu și alt loc pustiu [se atribuesc] lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea posesiunea numită satul lui Ghergher și șapte iobagi săzind acolo [se dau] fetei sus-zise. Asemenea posesiunea satul lui Archicun, cuprinzând în sine un iobag [se atribue] lui Ștefan și lui Vasile în comun. Asemenea posesiunea Kysermen lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea posesiunea Azonlaka lui Vasile fiul lui Neculai sus-zis. Asemenea jumătate din posesiunea Filestov, adică [iobagi] Gheorghe și Hegen lui Vasile, fiul lui Neculai, și cealaltă jumătate a acelei posesiuni, adică iobagi Bousa și Dimitrie lui Ștefan, fiul lui Petru. Asemenea trei mori aflătoare pe același râu Poganch se atribuesc nobilei fete sus-zise. Asemenea ținutul de Cuiessd, lipsit de locuitori, se atribue lor ca să se folosească în devălmășie și să dispună după dreptul ce-l au, pe vecie, cu toată opunerea lui Ștefan, fiul lui Petru, și a altora.....¹⁾

Am reprodus în extenso partea din act privitoare la împărțirea propriu zisă din cauza luminii ce amănuntele cuprinse într'acest fragment o aruncă asupra legăturilor dintre stăpini,

1) Iată și textul latinesc corespunzând traducerii de mai sus:

(...) Egerzagh vocata vi (ginti...) Iobagiones et un (am) desertam curiam ac tria Molendina in fluvio vulgo Paganch duncupato (.....) Iobagionibus decem Iobagiones in fine eiusdem porcionis possessionarie a plaga meridiei posita incipiendo usque domum Thome villici eadem inclusa Stephano filio Petri et ab inde incipiens octo Iobagiones videlicet (...dici) tur Nazgk ac deserta Curia in eodem ordine, item in opposito ordine eiusdem a fine a plaga occidentis incipiendo Markus Stephanus filius eiusdem Dragucha et Markus parvus prelibate (...) Marci parvi incipiendo usque porcionem possessionariam preacti Basily et fratrum suorum decem Iobagiones et vna deserta penes sese adiacentes Basilio et suis fratribus cessissent possidendi. Item in possessione Izgara vocata pe (...) locis sedecim Iobagiones et quatuor desertas Curias reperissent exquibus quatuor Iobagiones et vnum desertum locum, a parte dicte ville Egerzagh existentes, ipsi puelle, Item in alys quatuor locis penes eundem Riulum habitis (.....) Rados Kenezium Brathes et draga vocatos et vnam desertam Curiam Basilio filio Nicolai, Item Georgium dyonisiu Musa, Milita, Bogdan, Radul et relictam Stoyani Stephano filio petri, Item iuxta Riulum Wermespatak (viginti?) quatuor Keneziatibus et totidem locis viginti sex Iobagiones et tria loca deserta invenissent, ex quibus quinque Iobagiones et vnum locum desertum sub Keneziatu Nexa Kenezzy, a parte ville Prekolfalva existente (...) Item Proda kenezium cum quatuor et Stank kenezium cum sex Iobagionibus suis Stephano filio Petri, Item dobrucha kenezium penes ipsum Riulum Wermespataka residentem cum novem Iobagionibus suis (.....) Basilie filio Nicolai cessissent, Item in villa Borzlyuk viginti vnum Iobagiones invenissent, exquibus septem, videlicet Wozzeel Salazla duxa Magas Hiam Kalyn et locum desertum in eadem Borzlyuk

ceneji, sâteni și pămînt în părțile Ungariei locuite de Romîni.

Și această împărțire în sesiune a hotarelor satelor există în Ungaria întreagă¹⁾.

Din textul conglăsuitor al actelor de mai sus, dar mai cu samă al celui de împărțea, constatăm :

1) că, în așzările romine din Ungaria, hotarul așzării era

existentes Basilio filio Nicolai, Item possessionem Zacho vocatam ad eandem Borzlyuk pertinentem tredecim Iobagiones in se continentem puelle supradicte, Item possessionem Supafalva vocatam, sex Iobagiones in se continentem, ad equationem diotarum possessionum Borzlyuk et Zacho, Stephano filie petri prenominato, Item possessiones drusanfalva nouem et Zanyslo Kenezfalua octo, ac Halmagkenezhaza vocate duos Iobagiones in se continentem, Basilio fuissent statute, Item possessio Ianuskenezfalua vocata, decem et octo Iobagiones in se continens, in saturus existens necnon quedam porcio possessionaria in Supafalua habita, in qua idem Iohannes Kenezius et alter Iobagio residerent, Stephano filio petri, Item possessiones Miklosfalua et farkasfalua vocate quindecim Iobagiones in se habentes puelle supradicte, Item possessiones infrascripte pertinerent ad possessionem Remethe vocatam, Item possessiones Rachkfalua quatuordecim et drasanfalua tres Iobagiones in se continentes Stephano filio petri, Item villa phileskenezfalua vocata, contineret in se quindecim Iobagiones, Basilio filio Nicolai, Item possessio gyurfalua vocata, vndecim Iobagiones in se continens, puelle supradicte, Item in possessione Kechafalua vocata Stephano filio petri cessissent Iobagiones videlicet Kechakenez Ladem Bagdan duya Anka Nicolaus Myhe Bogdan, Georgius Dragomer, Georgius Balya Barlyak Iohannes opprisa et Bucha nominati, Basilio filio Nicolai, Iby cessissent videlicet Ruza alter Ruza, Ladula, Georgius fyles Stephanus, Drasan Bogdan Nosa Dank Iwan Pousa Stanol Ianus Dobrucha Dragomer fylepes et Iohannes penes sese sedentes, Item Nicolaus Iwan Buda Demetrius Georgius Rades Opprisa Roman Stoyan Mri-sauch et Lacha puelle supradicte, Item possessio Radafalua vocata, cum quindecim Iobagionibus in se continentibus puelle supradicte, Item possessio Mayanfalua cum Molendino in eadem habito, in superficie fluuy Borzua decurrente necnon possessio Nicolai Kenezzy cum viginti quatuor Iobagionibus in eisdem residentibus, Stephano filio Petri, Item econtra possessio Pribifyamyciosfalua vocata cum viginti quatuor Iobagionibus in eadem residentibus et Molendino in eadem habito super dicto fluuo Borzua decurrente Basilio prenotato, Item in porcione possessionaria, pretacti Nicolai filij pauli in possessione Ermen vocata habita septem Iobagiones et tria loca deserta reperissent, quorum quatuor Iobagiones Iuko et Hynach ac Nicolaus et locum desertum ac drugam penes sese, a parte Civitatis Mezeusomlyo existentes, Basilio filio Nicolai, Item paulum Slaw desertam, Negwya et alia desertam Stephano filio petri, Item possessionem Gergerfalua vacatam et septem Iobagiones, ibidem residentes, puelle supradicte, Item possessionem Arkykunfalua vocatam duum Iobagiones in se continentem prefatis Stephano et Basilio comuniter, Item possessio Kysermen vocata Stephano filio petri, Item possessio Azonlaka Basilio filio Nicolai prenotato, Idem medietatem possessionis fylestow videlicet Georgium et Hegen Basilio filio Nicolai, et alteram eisdem medietatem, utputa Bousa et Demetrium Iobagiones; Stephano filio petri, Item tria Molendina in predicto fluvio paganch decurrentia nobili puelle prenotate commisissent, Item districtum de Kwesd habitatoribus destitutum communiter vti commisissent, et statuissent Jure eisdem p (artibus) attinenti in eternum possidere, contradiccione ipsius Stephani filij petri et aliorum quorumlibet non obstante.

1) În *Diplome maramureșene*, prețioasa colecție a lui Mihalyi, găsim mai multe acte privitoare la sesiuni iobagionale romine; vezi piesele No. 162, 183, 205, 246, 324, 336, 338, 339, 346, 347, 350, 358, toate din veacul XV.

impărțit în fășii deopotrivă, corespunzând numărului caselor din sat ¹⁾;

2) că cneazul este numit în capul sătenilor;

3) că sătenii erau în afirmare de cneaz, de oarece în mai multe locuri din documentul dela urmă se vorbește de ei ca de: *iobagii săi*, v. s. z. ai cneazului;

4) sesiunile iobagilor cuprindeau tot hotarul așezării, de de vreme ce, cu toate că în cel de pe urmă act se împart o sumedenie de sate, nici într'un caz nu vedem împărțindu-se altceva decît iobagi și case deșerte, nicăire nu este vorba de păduri, pășuni, finațe etc.. Singura excepțiune la această regulă o alcătuiesc morile, cari le vedem pretutindeni specificate anume.

Vederat că această împărțire a hotarului în *sesiuni* este absolut același lucru ca împărțirea în *jireabii* din Moldova despre care am vorbit mai pe larg în *Pământul, Sătenii și Stăpânii*. Am arătat acolo cum hotarul satelor vechi din Moldova era împărțit în fășii ideale deopotrivă, mergînd în deobște dintr'un capăt al hotarului până 'n celalalt și cuprinzînd întregimea acelu hotar: siliște, arătură, finat, pășuni și codru.

Textul documentelor de mai sus, distruge cu desăvîrșire afirmația autorului *Incercării de mistificare* cum că cneazul:

are facultatea de a cultiva cît pămînt are nevoie, de vreme ce proprietarul îi pune la dispoziție atît cîmpurile cît și pădurile... Se acordă uzufructul întregii moșii.

Actul de împărțeață dela 1389 ne arată pe moștenitorii lui Paul și Petru de Egerzegh nefăcînd nici o deosebire între cneji, iobagii lor și locurile pustii; ar reeși de aici că sesiunile cnejilor erau de aceeași mărime ca acele ale iobagilor. Precum voi arăta mai departe, în obștiile agrare din Ungaria propriu zisă, nobilul (care era socotit mai sus decît orice cneaz) avea drept la o porțiune de pămînt indoit mai mare decît cea a săteanului ²⁾.

Concesiunea unui cnezat era deci departe de a însemna cvasi proprietatea hotarului pe care era așezat satul al cărui cnezat se hărăzia, cum pretinde adversarul meu.

Faptul că, în Ungaria, cnezatul era mai ales o deregătorie, reeșă în chip vederat pentru oricare cercetător cu bună credință a documentelor și poate fi pus la indoială numai de oameni care, ca adversarul meu, sînt absoluți hotărîți să caute ceia ce Romînul numește: nod în papură. Cît colo se vede că cneazul, fie el confirmat sau nu de regi, fie el ereditar, ales sau numit, este

1) De altmîntrelea, tot astfel era și în așezările alcătuite de celelalte naționalități supuse coroanei ungare: Nemți, Unguri, Slovaci, Croați, Ruteni. În această privință vezi mai departe.

2) Karl Taganyi, *Geschichte der Feldgemeinschaft in Ungarn*, in *Ungarische Revue* pe 1895.

mai înainte de toate și mai cu samă un ocîrmuitor de sat. Din fericire dispunem, pentru a dovedi acest fapt, de un arsenal întreg.

Mai întâi avem un document din 1357 care specifică lămurit că cnezatul este o deregătorie: *officiolatus*:

Sigismund... oareșcare posesiune a noastră ținută până acum sub cnezatul sau deregătoria lui...¹⁾

Urmașii cnejilor din Țara Făgărașului primesc, în urma domniei Basarabilor acolo, denumirea de *boeri* (*boerones*), iar documentele ungare ni-i arată îndeplinind: *officium boeronatus* (deregătoria sau slujba boeriei), adică supuși drepturilor și îndatoririlor cnejilor din vechime.

Apoi avem un șir de acte în cari se asimilează pe deplin cnezul cînd unui judecător, cînd unui îngrijitor de sat (*villicus*)²⁾, din cari voiu cita numai cîteva:

1390. Sigismund, regele Ungariei, confirmă din nou pe Petru cnezul, nobil din Timișel și pe frații lui, cari pierduse actele lor cînd Dan, voevodul Țării Românești, năvălise în ținutul Mehădiei cu o oaste puternică, în posesiunile Valea Crivei și Valea cu toate drepturile și jurisdicțiunile lor (*cum omnibus ipsorum juribus et jurisdictionibus*)³⁾.

1447. Delegații voevodului Transilvaniei, împreună cu nobilii de acolo, hotărăsc că pentru a putea aduce înapoi, în satele lor, pe iobagii cari ar fi fugit pe ascuns din acele sate, domnii și nobilii să fie datori ca înșiși sau prin persoana *vilicilor* sau *cnejilor* lor, să presteze jurămint că astfel de iobagi au fugit pe ascuns din satele lor (*per se aut eorum vilici seu kenezii, tertio se super eo quod tales iobagiones furtive recessissent, iuramentum praestare debeant*)⁴⁾.

Într'un document din anul 1517 găsim pomenit pe Ion Dan, *villicul* sau *cnezul sătesc* al familiilor Apafi și Bétlen (*Jouannem Dan villicum seu Kenezium paganum et Michaellem Porta iobagiones dictorum Dominum*)⁵⁾.

Un act din 1536 asimilează pe cnejii romini cu servitorii, juzii, beresii (birăii?) și vilicii. (*Item ut omne genus hominum libertini scilicet ac servitores, iudices, beresii, vilici, kenezii valachi*)⁶⁾.

1) Sigismundus... quondam possessionem nostram sub ipsius Keneziatu seu officiolatu hactenus habitam (Hurmuzaki, I, 2, p. 300).

2) *Villicus* (sagt Du Cange), *proprie ville gubernator est, unde a villa villicus nomen accepit*. (*Villicus* (zice Du Cange) este ocîrmuitorul satului, de unde, dela *villa*, a primit *villicus* numele său) (Kemény, *Über die damaligen Knesen u. Kneesate in Siebenbürgen*, în *Kurz, Magazin*, II, p. 296).

3) Hurmuzaki, I, 2, p. 331.

4) *Ibid.*, pag. 737.

5) Pič, *Über die Abstammung der Rumänen*, p. 164 nota 69.

6) Kényen, *op. cit.*, p. 311.

O hotărâre a dietei Transilvaniei din 1543 hotărăște că țărani (colonii) cari au o avere de 3 florini să fie impuși, iar cei cari nu vor avea atita nu se vor impune, ci vor fi scutiți în urma jurământului depus de jude sau cneaz (*sed per judicem vel Kenezium deposito juramento liberentur*)¹⁾.

Altă hotărâre a aceleiași diete, din 1552, hotărăște că: toți acei (sățeni) cari vor avea o avere de șase florini, în afară de vii, sămănături, haine, așternuturi și arme de războiu să se impună. Apoi ca fiecare jude sau cneaz să poată scuti prin jurământul său pe oricine ar voi să scutească. (*Porro quoscumque Judex vel Kenezius juramento suo liberare voluerit, secundum antiquam regni consuetudinem habeant potestatem liberandi*)²⁾.

Găsim în această privință un act foarte interesant în prețioasa colecțiune de *Diplome maramureșene* a lui Ioan Mihalyi.

Regele Ludovic cel Mare, hărăzind la 1352 cnezatul sateilor rominești Lipce și Zelezmezeu (Herince), scrie sătenilor de acolo:

... și Romînilor adunați în zilele noastre sate și cari se vor aduna pe viitor acolo, le poroncim cu tot dinadinsul printr'acest al nostru edict ca pe sus-zisii Saracin, Neculai, Valentin și Luc, fiii lui Crăciun, să-i primiți în mijlocul vostru ca pe cneji și seniorii vostri și să-i conservați pașnic în mijlocul vostru, atît pe ei, cît și pe urmașii lor și ca să le dați ascultare la toate, lor și urmașilor lor, precum ați dat ascultare altor cneji³⁾.

Caracterul de dirigător sătesc al cneazului reiesă deci pe deplin și din actul de mai sus. Dacă apropiem textul acestui act de acel ale cărților domnești moldovene ale lui Vasile Lupu din 18 Maiu 1651 și Gheorghe Ștefan din 9 Decembrie 1653, rezumate de mine în *Pământul, Sățenii și Stăpânii*⁴⁾, constatăm că există între ele o uimitoare asemănare.

1) Ibid., ibid., p. 312.

2) Ibid., ibid., ibid.

3) ...et Olachys ad dictas villas nostras congregatis et in futurum ad easdem congregandis primo primius edicto Regio precipentes mandamus, quatenus, praedictos Serechinum, Nicolaum, Valentinum et Lukaehium, filios Karachun, tanquam Kenesios et seniores vestros in medium vestri acceptando ipsos et eorum successores inter vos pacifice conservare debeatis et ipsis ac eorum posteris tanquam alys Kenesys predecessoribus ipsorum obeditivis, in omnibus obtemperare debeatis.... I. Mihalyi. *Diplome maramureșene*, p. 29.

4) 1651, Maiu 18. Vasile Vv. serie la vatamanul și „la toți mișei noștri, din sat din Brătiani“ că *i-au dat* călugărilor dela mănăstirea din Cetatea Neamțului, deci ei dacă vor vedea cartea domnească să aibă a asculta de călugării acelei mănăstiri „de tot ce le vor hi trebele si ce vor da învătătură“. (Acad. Rom., XLIII, 146).

1653 Dechembrie 9. Gheorghe Ștefan Vv. serie vatamanului și la toți sătenii din sat, din Pașcani (Vasluiu), că *i-a dat să fie sub ascultarea lui Racoviță Cehan și ei să aibă a asculta de acel boer și de omul care-l va pune ispravnic* întru tot, iar care nu va asculta, să aibă a-l certa „după deala lui“, iar Racoviță să aibă „a-i folosi și a-i sprijini la toate trebile și greutățile lor“. (Acad. Rom., XLIV, 8)

Alt act din colecția lui Mihalyi ni arată pe regele Sigismund al Ungariei hărăzind Romînului Valentin, fiului lui Tudor din Ieud, precum și fraților și fiilor lui, cnezatul Romînilor regali din posesiunea Ieud (Kenesiatum Valahorum nostrorum regalium in eadem possessione Ieud in comitatu Maramorosiensis existente residencium). De aici reesă că regele nu dăruia susnumiților o moșie, ci autoritate și drepturi asupra locuitorilor satului.

Faptul că cnezul, în calitatea lui de ocîrmuitor sătesc, era ținut să strîngă și să plătească dările către fisc și către stăpînul locului este documental dovedit.

Am văzut că, prin actul dela 1387, banul Severinului îndatorește pe Petru, și pe frații lui, cărora le conferă cnezatul satului Valea, să plătească în fiecare an cite trei groși de fiecare sesiune și quinquagesima oilor, după cum sint obișnuiți să plătească și pentru alte sate cneziale ale lor.

Alt act dela 1454 hotărăște: Ca ei după cum este obiceiul cnezatului¹⁾ să nu plătească censul și dările anuale.

Apoi am văzut că cnezul avea puterea să scutească de dare pe acei din săteni pentru care jurau că aceștia nu posedă avere îndestulătoare.

Cred util de a observa aici că una din îndatoririle de căpetenie ale cnejilor confirmați de regii Ungariei era acea a serviciului militar, călare cu sulîța:

1390 Sigismund... nobilului cneaz de Temesel în ținutul Castrului nostru Mehadia... sub condițiune ca de cite ori noi sau urmașii noștri regi ai Ungariei vom porni cu ostirea împotriva Turcilor... ei și moștenitorii lor în acele posesiuni să fie ținuți a merge la acea ostire cu o sulîța după obiceiul celorlalți nobili cneji din zisul pămînt (Banatul Severinului). (Pesty, op. cit., p. 11).

Din cele ce preced reesă lămurit că cnezul, departe de a fi fost, cum pretinde autorul unei încercări de mistificare, un cvasi proprietar, nu era altceva decît un diregător însărcinat să ocîrmuiască satul, adică: să adune dela oameni dările către fisc (*quinquagesima*) și către stăpînul locului (cens), să execute oamenii la corvezile datorite și să-i judece pentru pricinile obișnuite, adică tocmai ceia ce ziceam eu cînd, pe pagina 26 a cărții mele, enumeram însărcinările cnezului romîn din Ungaria.

Iar amănuntele privitoare la drepturile cnezului le-am luat din actele referitoare la satele cu drept romînesc din Galiția, netrecîndu-mi prin minte că alcătuirea acelor sate, întemeiate după obiceiul romînesc, de către emigranți romîni din Ungaria,

1) Quod ipsi Censum et munera annualya ut moris Kenezatus est, exoluentia, non exoluisent... (Pesty, *Szörenyi Bansag es Szörényi Vármegye Története*, p. 67.

să se fi putut deosebi în chip simțitor de alcătuirea satelor rominești din țările supuse coroanei Sfintului Ștefan.

De altminterlea însuși cuvîntul de *cneaz* ne dovedește că avem a face, nu cu un stăpîn de pămînt, ci cu un diregător. Precum am avut grijă să arăt:

Cuvîntul *cneaz* vine de la slavonul КНЯЗЬ sau КНѢЗЬ, care la Poloni a devenit *książe*, (prou cșionje) și la Litvani era *kunigas*. Pare a fi venit de la un cuvînt mai vechiu: КНѢГЬ (pron. kneng), identic cu paleogermanul *knung* și cu anglosaxonul *cynig*, care însemnă *regulus*, *dominus*, *princeps*, *Ἀρχων* și se mai poate traduce prin *căpetenie*, (*chef*, *Hauptling*)¹⁾

Pentruca *cneazul* din diregător al obștiei să fi devenit proprietar al pămîntului pe care era sălășluită obștia, ar fi trebuit să se fi produs, sau o revoluție ce nu s'a produs, sau o lungă evoluție care, la Romîni, atît la acei dela vestul, cit și la acei dela estul Carpaților, nu avuse încă, în veacul XIV, vreme să se îndeplinească. Voiu arăta mai departe care a fost obirșia și rolul *căpeteniei* la alte popoare.

Dreptul rominesc nu era alcătuirea sub care trăiau, în Ungaria, numai Romîni din Maramureș, Transilvania, Banat și părțile răsăritene ale Ungariei propriu zise, îi găsim ocîrmuiți de dinsul și în coloniile alcătuite de ei în comitatele slovace dela nordul crăiei, sub numire de *jus valachicum* (*Walaske Prawo*). Romîni care întemeiasă în comitatul Arvei coloniile Iablonka cu 18, Viczek cu 19, Harkabuz cu 6, Bukowina 5, Poozckle cu 7, Pekelnic cu 11, Oravka sub Sarna cu 8, Orówka sub Kulici cu 8 și Ondriovka cu 20 case de Romîni plăteau cite 14 florini ungurești de sesiune, dări destul de ridicate în natură, printre care vicesima (nu quinquagesima) oilor și mai erau ținuți la slujbă militară²⁾. Fiecare sat era ocîrmuit de un *scuttet* sau *soltis* care se folosia de două sesiuni, de o moară și altele. El judeca oamenii din sat pentru pricinile obișnuite, cu drept de apel în caz de nemulțămire la castrul regal, unde se judecau și cauzele criminale³⁾.

(va urma)

Radu Rosetti

1) (Schafarik, *Slavische Alterthümer*, II, p. 647).

2) În *Pămîntul, Sătenii și Stăpînii* am menționat un act din 4 Octombrie 1614, prin care se acordau, de Föișpanul comitatul Arvei, ușurări de dări coloniei romîne Sucha Horka. (Martinus Schwartner, *De scuttetiis per ungariam quondam obviis*) p. 167.

3) Pič, *Der nationale Kampf gegen das Ungarische Staatsrecht* p. 205 și nota 81.

PRIER

Canta privighitoarea 'n crîng. Seninul
Din luna liliiecilor în floare
Vibra de trilurile încîntătoare
În care paserea și topea suspinul.

Pe 'ntînsuri se cernea, solemn, declinul
Părintelui suprem, slăvitul Soare...
Și 'n goluri largi, Diana călătoare
Plutea așa de albă cum e crinul.

De undeva, din vîi, porni de-odată.
O melodie atîta de curată,
De par'c'un înger dorul sta să-și spună...

Păreau că's armonii din Prier smulte ;
Pe cînd în crîngul poleit de lună,
Tăcu privighitoarea să le-asculte...

Mihai Codreanu

D. Pîrvan și filologia romînă

D. V. Pîrvan a publicat de curînd o carte intitulată *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, Socec, 1911 (1 vol. în 8° de 223 pag.). Această carte are merite reale, dupăcum voi arăta într-o recenzie. Partea însă care tratează despre terminologia creștină din limba noastră lasă de dorit, din cauză că autorul este puțin familiarizat cu un curs general de istoria limbii romîne, — defect de altfel obișnuit la istoricii noștri.

Pag. 107 : „*Duminică* [cu *t*] e mai târziu [decît *Dumnezeu*] și decît *biserică*, și de aceea nu a devenit *Dumenică* [cu *l*], după *basilica—biserică*, pentrucă la venirea lui în limbă *basilica* nu mai suna astfel, ci *baselica*, și decî chip de analogie [sic!] cu ea nu mai exista”. — Dacă ar fi deschis glosarul clasicei *Crestomatii* a lui Gaster, D. Pîrvan ar fi putut afla că în limba veche se spunea tocmai *dumenecă*, cu *é*. Forma *duminică*, cu *t*, este evident o formă relativ recentă, provenită prin schimbarea din nouă a lui *é* urmat de *n* în *i*, ca *bine* < *bene*, *cine* < *cene*, *mine* < *mene*.

Aceste din urmă exemple vor convinge, sper, pe D. Pîrvan că forma *dumenecă*, chiar dacă n-ar fi fost atestată, încă n-ar fi putut fi pusă la îndoială pentru o fază mai veche a limbii noastre. Cuvîntul scris *dominica* se pronunța decî în latina populară din Dacia în mod normal, *domenica*, cași *basilica—baselica*.

Pag. 111 : „Asupra *Rusaliilor* sînt în special de observat următoarele. *Rusaliu* (sau și *Rosalit*) tradează cași *Duminică* o formă de origină mai nouă în limba noastră: în adevăr, judecînd după analogiile *rosa* = *rujă* (forma *rușă*, dată de Körtling, nu mi-e cunoscută), *roseus* = *ros*, **rosina* = *rușine*, etc., — iar pentru sfîrșitul cuvîntului: **barbilina* = *bărbie*, *batt(u)alia* = *bătae*, etc., din *rosalia* nu putea eși în dezvoltarea regulată a limbii noastre

tot *rosalii* ori *rusalii*. Mai ales că [=pe de altă parte] numele de *Rosalia*, dat sărbătorii păgine, nici nu era general, ci, în alte părți, de pildă la Roma, se zicea *dies rosae* și *dies rosationis*, în Capua se zicea *rosaria*, în Bellunum *rosae*... Dacă forma rominească a Rosaliilor tradează o origină mai nouă, aceasta provine din faptul că noi am primit numele sărbătorii tirzii, odată cu *dominica*, etc., prin misionari latini, adică după anul 400 p. Chr.

Intr-o notă dela pag. 112 D. Pirvan explică păstrarea lui *l* din *rusalii* prin influență slavă: „Încă de timpuriu Rosaliile fiind adoptate și de Slavi, care trăiau împreună cu Rominii, desvoltarea mai departe a cuvintului rominesc a fost împiedicată de analogia continuă cu forma slavă, care păstra pe *l*“.

Este incontestabil că sărbătoarea populară rominească *Rusalii* corespunde sărbătorii latine păgine *rosalia*. După părerea D-lui Pirvan însă *rosalia* trebuia să fi dat în rominește *rujalii* ori *rușalii*, dupăcum *rosa* ar fi dat *rujă* și *battalia* a dat *bătae*. Păstrarea lui *l*, și probabil și a lui *s* (căci despre acest sunet ajutorul a uitat să se exprime), s-ar fi datorind faptului că *rosalia* ar fi pătruns în limba noastră după anul 400, adică tocmai în timpul când noi eram deja în contact cu Slavii, care au primit și ei acest cuvint păstrindu-l intact.

Intreagă această explicație se bazează pe o greșală fundamentală: D. Pirvan a plecat dela prototipul *rosalia*, în loc să plece dela *rosaria*. Este adevărat că toți predecesorii d-lui Pirvan, chiar filologi, plecase dela *rosalia*. Dar să ai norocul să descoperi forma *rosaria* și să nu observi că *rusalii* provine din **rusarii*=*rosaria*, prin simplă disimilație!

Dar D. Pirvan mai comite două supărătoare erori în simpla derivare *rujă*<*rosa*.

În adevăr se știe că *o* latin accentuat urmat de *ă* se preface în rominește în *oa*, iar *s*, afară de anumite cazuri, se păstrează intact. Deci, după aceste două reguli elementare, latinul *rosa* ar fi trebuit să dea în rominește *roasă*!

D. Pirvan adaugă că „forma *rușă*, dată de Körting [Lateinisch-romanisches Wörterbuch], nu mi-e cunoscută“. Este curios cum, pentru limba română, D. Pirvan se documentează după străinul și compilatorul Körting. Era așa de ușor de deschis cunoscutul dicționar al D-lui Panțu, Plantele cunoscute de poporul român (București, Minerva, 1905)!

Eū l-am deschis și am aflat că în adevăr alături cu *rujă* se spune și *rușă*. Am mai aflat apoi că, afară de floarea de Rosa canina (trandafir sălbatic), poporul mai numește cu acest nume și alte plante, ale căror flori sînt roșe. De aici concluzia naturală că *rujă* provine din *rușă*, iar aceasta este lat. *russeus*, -a, -um 'roș'.

Pag. 120—123: D. Pirvan derivă pe *zîină* din *Diana* și pe *ztnatic* din *dianaticus*.

Zeița *Diana* era în adevăr adorată în Dacia ca o divinitate

unică și atotputernică. O inscripție din Sarmizegetusa o numește *Diana, sancta, potentissima*. „Impotriva acestei Diane, ca zeitate supremă păgână,—spune D. Pirvan—are de luptat creștinismul, când începe propaganda în stil mare printre necredincioșii latini ai Iliricului. Rezistența firește e mare, căci e credința etern omenească în destin, și închinătorii Dianeî nu pot fi ușor convinși că ar exista o putere divină mai mare ca soarta, ca norocul. Misionarii creștini tună împotriva *Dianaticilor* stăruitori în orbirea lor: *Dianaticii* sînt oameni fără minte, scoși din minți de demonul pe care-l adoră,—*zînaticii*. Aceștia însă cultivă cu credință, dacă nu se mai poate în public, măcar în ascuns, divinitatea lor. *Sancta Diana*=*Sinzana*, *Diana*=*Zina*, continuă, în legende eroice ale noilor creștini, a fi tot o ființă suprapămîntească, prea-puternică, deosebită prin frumuseță, bunătate și strălucire. Tradiției creștine de luptă și vrăjmășie, cuprinse în *zînatic*, îi corespunde tradiția păgînă de dușoasă amintire legendară, cuprinsă în *zînă*“.

Părerea că *zînă*=*Diana* a fost emisă mai întăiu de Schott (1845) și a fost primită de toți filologii iubitori de etimologii romantice. Din nefericire nu e nicio legătură între *Diana* și *zînele* noastre: „*Zînele*, care sînt o mulțime la număr, iar nu numai una, cum credea Schott, duc, după credințele poporului român, o viață care se potrivește cu aceia a tuturor zeităților antice, iar nu numai cu viața Dianeî, mai ales că mai toate se mărită, în vreme ce *Diana* a rămas veșnic fată mare“ (A. Philippide, Un Specialist Român la Lipsca, Iași, 1910, p. 126).

Deja Cihac, la 1870, derivase pe *zînă* din *divina*. Această etimologie a fost apoi adoptată de D. A. Philippide (Principii, Iași, 1894, p. 138). Pentru D. Pirvan această etimologie nici nu există!

Din pasajul deja citat am văzut că D. Pirvan derivă pe *Sinzana* din *sancta Diana*, iar în nota dela pag. 123 spune: „*Sinziana* cred că e o formă eufonică [sic!], analogistică [sic!], de ordin secundar. Dimpotrivă filologii derivă cuvîntul *sînziene* (sic: spre deosebire de *sînzeana*?) din *sanctus Ioannes*, deși istoric religios nu vād cum putea să se prefacă Sft. Ioan în *Ileana Cosînzeana*!“.

Mai întăiu D. Pirvan confundă pe *Cosînzana* (nu *Cosînzeana*, nici *Sinzana*!), *Simiziana*, *Simziana*, care se întrebunțează numai în povești și numai ca atribute pe lingă *Ileana*, cu planta numită *sînziene*.

Ileana Cosînzana, *Ileana Simiziana*, *Ileana Simziana*=*Helena semidivina*, „adecă renumita Elenă, pentru care s-a bătut atît Grecii cu Troianii, căci povestea romînească cu Ileana Simiziana cea răpită de zmei (Paris), și după care cutrieră lumea Făt-frumos (Menelaos) ca s-o găsească, este povestea războiului troian“ (A. Philippide, Principii, 138)*.

*) Inițialul *co-* din *Cosînzana* este *coz* (**Cozsînzana*), comp., o nevăstuică *coz*, un *coz* de femeie, frumoasă *coz* (Tiktin, Wörterbuch).

Planta în Moldova și plantele în Muntenia numite *sinziene* se numesc astfel fiindcă ele se culeg în ziua de *Sinzenie*=Nașterea Sft. *Ioan* Botezătorul (24 Iunie), *Sanctus Ioannes*.

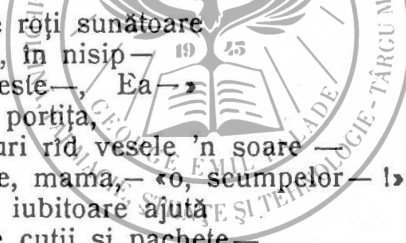
Pag. 108—111 D. Pirvan desfășură o întreagă ipoteză pentru a ne convinge că *crăciun*=ziua nașterii lui Hristos ar fi *calatio*, *-onis*=convocarea poporului de către preuții păgini în prima zi a fiecărei luni pentru anunțarea sărbătorilor din acea lună. D. Pirvan trebuia să dovedească că vorba *crăciun* nu poate fi *creatio*, *-onis*.

O altă ipoteză desfășură autorul pentru a ne convinge că *martur*=testis ar proveni din *martyr*, *martur*=martir (pag. 135-139), ipoteză de prisos, întrucât *martur* este exact vgr. μαρτυρ, -ορος.

G. Pascu

Adolescent

Uruie roți sunătoare
Scurt, în nisip —
«Ea este — Ea —»
Sare porțița,
Chipuri rid, vesele 'n soare —
Fetele, mama, — «o, scumpelor — 1»
Miini iubitoare ajută
Peste cutii și pachete —
Sboară din brațe în brațe
Sprintenă, fragedă, luminătoare —
Iarăși a noastră —
Marea artistă
Sărbătorită.

Unul doar, timid,
Palid în umbra ferestrii,
Pîndește tăcut, îndărătnic, —
Buzele cald-întredeschise.

... Mai ține ea minte
Pe micul prieten, copil aproape,

—Sint ani de-atuncia—!
 Din bucelele căru
 Degetu-i gingaş
 Rotiã inele
 Clar-sclipitoare,—
 Aur în soare...?

...Dar de atuncia
 Alba ei minã de fildeş
 Sclipind purtat-a
 Ficrul Medeei;
 Prin gura-i sfintã
 A plins sublima
 Ifigenie;
 Şi peste fruntea-i, cinsã de lauri,
 Larg filfiit-a
 Aripa slavei...

«...Mai ţine ea minte...?»

S'aude-alături
 Risetu-i sprinten
 Triluri, senine,
 Scãri spre luminã—
 «—Unde-i sãlbaticul,—unde...?»
 Ea sboarã cu freamãt prin gang,
 Cu freamãt, ca sborul ursitei,
 Şi iat'o în aripa uşii,—
 Luminã şi umbrã—
 Turburãtoare—
 Dinşi sclipitori
 Ochi fãrã milã—
 Ochii—!
 Stã sub sursul Femeii
 Gingaşul adolescent,
 Sfint, feciorelnic,
 Pãliri şi flãcãri
 Îi bat pripite
 Florile feşii...
 Cearcã un zîmbet—

Un pas—
Inima lui
Bate întreagă 'n gitlej—
«—Tu—»,—față se pleacă spre față,
Simte
Gura lui pură
Cald-săgetată
De-o sărutare,—
Ochii-i se'nchid—
—Farmec și spaimă—!
E ca o rază,
Un fulger palid
Ce 'n el scoboară,
Lunecă 'n tremur
Prin nopți de viață
Nebănuite
Ce-i dorm în suflet,
Lunecă 'ntr'una
Rinduri de vieți,
Lunecă,
Lunecă,
Încă—
Încă—
Încă—
Fir de lumină
Prin'r'o fîntînă
Fără sfîrsit de adîncă!

A. Toma

~~~~~

Note pe marginea cărților

ION PĂUN (PINCIO)

Păun a murit tânăr, la vîrsta de 26 de ani, fără să fi putut da toată măsura talentului său, încheindu-și cariera poetică la o vîrstă, cînd alții abia își tremură sfîșos primele acorduri ale cîntecului lor. Poeziile lui, puține la număr, împrăștiate în diferite reviste ale timpului, au fost strînse la un loc pentru întăia oară în 1896, un an după moartea lui. În afară de versuri, volumul cuprinde și încercările sale în proză, simple impresii aruncate în fuga condeiului ori amintiri duioase de dragoste sfîșoasă. Acuma de curînd s'a tipărit o nouă ediție a scrierilor lui, la care s'au adaus și cîteva scrisori ale poetului.

Critica dintre 1890—1900 a păstrat o tăcere vinovată asupra acestui delicat poet, și afară de d. Gherea, care amintește ici și colo despre Păun, nu cunosc pe altcineva care să fi pomenit despre dînsul. În vremea din urmă, un prieten al lui Păun, poet el însuși, d. Anghel, a evocat în cîteva rînduri duioase imaginea dispărutului poet.

Vădit, aceasta e una din multele nedreptăți provenite din diferite împrejurări, între care în primul rînd trebuie pus faptul că autorul nu și-a publicat în volum scrierile sale și n'a avut în juru-i acel zgomot al criticei, care în țări cu o cultură mai veche nici nu se poate concepe ca absolut necesar, dar care într'o țară ca a noastră e de neapărată trebuință, pentruca un scriitor să nu moară fără ca contemporanii lui să-i fi bănuît existența. Puținele versuri ale lui Păun—deși nici așa de puține ca să nu ne putem da bine sama de adevărata lor valoare—cuprînd o notă originală, care asigură autorului lor un loc onorabil în literatura romînească.

I. Păun a fost un suflet simțitor, de o sensibilitate excesivă,

ceia ce l-a făcut să fie așa de puțin rezistent loviturilor din afară. Un nimic îl făcea să sufere. El se simțea adînc zguduit de micile jigniri inevitabile ale vieții de toate zilele.

Durerea sufletului său larg l-a făcut să înțeleagă și să simtă și durerea celor din jurul său. El s'a simțit atras cu putere de către cei mici și năcăjiți, în mijlocul cărora a trăit anii copilăriei și tinereții sale. S'a apropiat de sufletul lor, l-a înțeles și înțelegîndu-l l-a iubit.

L-a iubit, și în sufletul poporului dela țară și-a găsit intruparea propriului său suflet. Din versurile sale se desprinde acea melancolie, acea duioșie a poeziei noastre populare, care face ca *Doina* să fie atît de „a noastră“.

Între versurile sale se găsesc multe bucăți scrise în formă populară, și mai toate poeziile sale sînt pătrunse de gîndirea și simțirea populară.

În fața durerilor neamului său, cași O. Carp, care a avut o mare influență asupra lui, simte un fel de mustrare, un fel de vină, un sentiment de *răspundere*.

Cînd în cîntecul cel „atît de plin de jale“ înțelege că

Nu-i plînsul unei inimi numai
Și-al unei clipe trecătoare,
Ci neamul nostru întreg își cîntă
Durerile de care moare.

(O. Carp.—*Doina*)

atunci își simte și partea lui de vină, simte părere de rău pentru timpul trecut cu bietele lui visări și cîntece, și pînă și durerea vieții sale dispare în fața durerii celei mari:

Te tinguești că suferi... Au suferi tu ca dînsul?
Tu îți alini durerea,—pe el l-îneacă plînsul!
Pe tine, pe cînd lutul ți-l încălzești la foc,
Tot parcă te mai fură o rază de noroc.
El tremură în umbră, și'n lunga-i agonie
Se crede pentru-osîndă ursit pe veșnicie...

Și-atunci, cași O. Carp în *Mater Dolorosa* și O. Goga în *Clăcașii*:

Pornești încet a plînge,—îți plîngi singur de milă...
Nu poți să te mai suferi, îți vine greu, ți-i silă,
Te prinde dorul jertfei, să mori pe rug ai vrea,
Să nu-ți mai pară viața atît de stearpă, grea...
(Te-afunzi mereu...)

Printre versurile lui, așa de lipsite de zîmbetul de fericire,

se intilnesc totuși citeva poezii, care ne umplu sufletul de lumina ce se revarsă din cintecele lui Coșbuc. Și acestea capătă o deosebită însemnătate prin faptul că sînt scrise înaintea de apariția *Baladelor și Idilelor* și independent de influența lui Coșbuc:

Ia scrie-mi, ochii tăi cum sînt? Că eu
De cat la ei, tu-i lași în jos, frumoșii—
Și-obrajii albi se fac ca macul roșii!
Zău, fă-mi și tu odată 'n placul meu!
(Scrie-mi, mîndro...)

sau *In sat la noi*:

În sat, la noi sînt zece fete,
Frumoase cum nu se mai poate;
De-o fi s'aleg, le iau pe toate...
Ce ochi adinci,—ce mîndre plete!

Prinsoare punem amîndoi:
Zimbească un' așa în viut...
Ori spue 'n treacăt un cuvînt
Și las' de nu rămii la noi!

E vorba aici de viața țărănească, „în sat la ei“. Dar într'o bună zi țăranul va trebui *fatal* să se ciocnească cu civilizația orașenească, și anume cu tot ce aceasta are mai rafinat, mai complicat și mai artificial. În sufletul țărănesc, deprins cu simplitatea și cu spontaneitatea, în sufletul acesta așa de puțina complex se va produce o tulburare și o răsturnare a tuturor gândurilor lui.

Inchipuți-vă doi țărani mergînd sara, în București, pe Calea Victoriei. Lumina globurilor electrice se revarsă inundînd strada, vitrinele își trimit și ele lumina lor strălucitoare, trăsurile trec în tropotul cailor izbînd regulat asfaltul, eleganța feminină exhibîndu-și toaletele luxoase pe ambele trottoare. Și în mijlocul atitui fast, cei doi țărani plimbîndu-și anacronismul costumului lor, stînd de zeci de ori în drum, admirînd și interpretînd în felul lor cele ce vîd.

Transcriu aici întreaga parte întăiu a poeziei *Pe stradă*.
Simt că n'ăși putea lăsa nimic deoparte:

Ce-o fi aici, că-i strașnică lumină:
Se vede, bre, de parcă-i lună plină—
Și drumu-i alb,—curat ca apa lină...

--Dar ce socoți că ești în sat la noi,
Să cazi în gropi, mergînd pe lîngă boi?
Aici stă Vodă, bre, și cu cei doi!

Şi cum foesc, de parcă-i iarmaroc!
— „Ce te boldeşti, mojice, 'n drum? Fă loc!“—
— Ţi-a tras? S'o stringi, că-i bună de noroc.

Aici tot mîndre curţi țin şir—şi cum
Sclipeşte-un geam pînă departe 'n drum!—
Şi noi acasă, bre, chiorim de fum!...

Colea pe semne-i chef şi voe bună;
Şi vin boerii cîrd, - moreu s'adună,—
De cîntece văzduhu 'ntreg răsună.

Văd una printro ei cu sinul gol
Şi 'n jurul ei vre-o patru-i dau ocol,—
Aşa muere, mă, te dă de gol...

Te uită 'n rînd cu dînşii stă şi-un cine
De-o fi şi 'n raiu c'aici atîta pîne,—
Eu n'aşi mal vrea s'apuc ziua de mine...

Şi la vederea eleganţei feminine

Ce de-a femei şi toate-s tinerele...
Li-s albo minile şi mititele;—
Dar strînse-s, bre, la mijloc,—vai de ele!

Atunci gîndul i se duce în satul lui departe:

Oricum, dar pe Ileana mea, c'o ştii,—
Că ea şi ori ne-a 'ntîmpinat în vii,
Cînd ne-a dat flori de-am pus la pălării!...

Pirlită, bre, de soare-asa cum este,
Eu nu o dau pe zece ca aceste;
In ochii ei ce limpede poveste!...

S'o vezi trecînd în fugă la fîntînă,
Ori cînd o ține badea strîns de mină;
In ochii ei ce dragoste blajînă!...

Versurile de mai sus, deşi subiectivitatea autorului se străvede neconţenit, redau în chip minunat psihologia ţărănească în naivitatea ei. Nu veţi întîlni multe bucăţi în literatura românească, care să fi pătruns aşa de bine *acest* aspect al sufletului ţărănesc, fără a cădea în falş sau convenţional. Din acest punct de vedere nu-i pot pune alături decît unele bucăţi ale d-lui Sp. Popescu.

I. Păun a ştiut intra în sufletul celor *simpli*, al ţăranului cu naivitatea lui, cînd vine în contact cu civilizaţia oraşului, şi al copilului cu naivitatea lui, cînd vine în contact cu lucrurile serioase ale vieţii. Şi, în această privinţă, între poeziile lui Păun se găseşte una care e un mic capodoperă de psihologie a copi-

lului. Și aci constat un lucru. Mai toți scriitorii, care au putut pătrunde mai adinc sufletul țărănesc, au pătruns și psihologia simplă a copilului. Și cînd scriu acestea mă gîndesc iarăși la d. Sp. Popescu, și mai cu samă la d. Brătescu-Voinești în *Sîmbăta și Din carnetul unui judecător*. Constatarea se poate întinde și mai departe, la d. Sadoveanu (*Mormîntul unui copil*) ș. a.

Reproduc în întregime poezia *Fricoșii*. Cetitorul mă va erta pentru lungile citații ce sînt nevoit să le fac. Simt că n'ași putea face altfel, și apoi mă gîndesc: cîți sînt acei care cunosc opera acestui delicat poet? Poate că în urma acestor citații, cetitorul va simți nevoia să ia volumul în mînă și să-l cetească delă un capăt pînă la altul:

Plecat-au toți de-acasă și-s singur cu Grivei,
Dar mie nu mi-i frică,—de ce să-mi fie frică?
Nu-i nici o crăpătură și ușa-i incuiată...
Doar lampa mi se pare că prea e mititică;
În sara asta parcă e mai întunecată...
Și Gheorghe-i dăș pe vale... Cum stăm de singurei!

Dar Gheorghe vine 'ndată, nu mai dormi, Grivei!
Că nu s'a dus departe și trebuie să vie,
Că el acum se 'ntoarce, dar vine 'ncet, pe jos,
Unde-i zăpada mare,—așa mi-a spus el mie.
Și-o să ne spuie basmul, știi, basmul cîei duioș,
Cu făt frumos voinicul și doisprezece zmei...

Dar ce te uîți spre ușa, ții frică, măi Grivei?
Se zgîțînă fereastra,—de ger pîcnește ușa,
Și tu ciulești urechia,—te sperii de nimica...
E vîntul... Uit' e 'n vîtră, cum zvîntură cenușa
Și pentru-atîta lucru să te cuprindă frica?
Iar dacă tot ții teamă, vin' ici sub ochii mei...

În totdeauna s'a întors el cu drag spre anii copilăriei lui, cînd era singur cu visurile sale, și spre anii tinereții dintăiu, cînd gîndirea îi rătăcea în lumina celui dintăiu vis de iubire:

Din nou la școală m'am întors,
Sînt bietul iarăși în surgun...

Ceaslov ești bun de căpătăiu,
Să stau un ceas cu fața 'n sus,—
În vis de dragoste cetînd
Pe albastra pagină de sus.

(Din surgun...)

Dar gîndurile schimbătoare de dragoste ușoară s'au dus și a venit în loc iubirea cea mare, iubirea adincă, iubirea dureroasă:

S'a stîns iubirea veselă, uşoară,
Şi 'nduioşatu-i graiu, de farmec plin...
(*Sfirşeşte basm*)

E caracteristic felul iubirii la I. Păun. Nu-i iubirea care înalţă, nu-i iubirea care dă aripi gândirii şi putere braţului plăpînd, nu-i imnul cîntat de întreaga fire, ci e o iubire tristă, o iubire care e *dureroasă*, tocmai fiindcă e adevărată iubire, e iubirea la care nu te poţi gîndi fără ca o lacrimă să nu ţi se furişeze în colţul genei. E în sfîrşit iubirea, care nu face inima omenească mai largă, mai înţelegătoare, ci e iubirea la care inima se strînge într'un fior dureros, ca de prevestirea unei nenociri ce *trebuie* să se întîmple.

Iubirea lui nu-i iubirea flăcăului lui Coşbuc, nu-i iubirea cîntată şi de el în poeziile sale dintăiu, fiorii primului vis de primăvară:

Văzduhu-i plin de miros şi răcoare,—
Iar ochii noştri *umezi* parcă mor
De farmecul iubirii *ce ne doare...*
(*De te cunoşti*)

Sau aiurea:

Eram cîndva împreună,—şi mai era cu noi
Fetiţa cea mai mică, o surioară-a ei;
Şi nu ştiu cum, deodată, ne vine l'amîndoi
O lacrimă,—pe semne visam la flori de tei...

Odată mi-a dat mîna, în glumă, s'o sărut,—
Ţin minte: era toamnă, cînd mînile ne-am strîns;
Dar cine poate spune, ce bine mi-a părut
Şi cît am plîns pe urmă,—şi cît mai am de plîns!
(*Din trecut*)

E o iubire tainică, sfoasă, pe care de abia dacă îndrăzneşte să şi-o mărturisească sieşi şi pe care i-i *frica* s'o mărturisească ei:

De două zile *is* acasă,—
Ce bucurie pe ai mei!
Doar pe la *dînşii* n'am fost încă—
Şi nu mai pot de dorul ei...

Mi-i teamă 'n clipa revederii,
Mi-ntreabă cînd mi-o da să-i string,
Să nu-mi pot stăpîni iubirea
Şi 'n vîzul tuturor să plîng...
(*Acasă...*)

Dacă iubirea sa e atit de mare, atit de dureros de adincă,
ne putem inchipui zdrobirea sa sufltească „în urma despărțirii“ :

Mihnit stă veștejitul crîng
Și chinuit de vînt suspină;
Sub streșini pressure se strîng
Și ciripesc încet: se 'nchină...

Doi corbi din aripe grăbesc
Și vin să mie 'n sat pe noapte;
Iar cîntecele lor trezesc
Singurătățile 'nghețate.

Un brad se scutură și curg
Ernaticele-i flori puzderii;
Coboară gîndu-mi în amurg,
S'afundă 'n lumile durerii...

* * *

Așa era cînd ea s'a dus...
Același vînt și frig afară;
Și soarele tot la apus,
Numai durerea-i mai amară...

Și dus pe urma unui gînd,
Un glas iubit parcă mă chiamă
Și parcă văd, cum fluturînd,
Se pierde 'n zare o năframă.

Și nu știu cum, parcă mă stîng,
Inmărmuresc în loc departe...
Iar mai tîrziu simțesc că plîng:
—Au, unde ești? În care parte?

Această iubire dureroasă, care se sfîrșește în lacrimi, își găsește un cadru care o completează și o întărește în aspectul naturii de toamnă :

Cînd se născu în mine și cînd muri, nu știu,—
Că s'a urzit în taină... era pe semne toamnă,
Căci galbena lumină, ce tremură 'n pustiu,
În ochi mi-aduce lacrimi și spre trecut mă 'ndeamnă.

(Cînd vremea...)

Și în adevăr ce nelntrecut *cîntăreț al toamnei* a fost I. Păun ! Tristeța sufletului, el și-o exterioriza în căderea frunzelor galbene, ce se desprind de pe ramuri și cad legănîndu-se alene pe pămîntul cel rece și umed. Nu cunosc poet în literatura noastră care să fi cîntat toamna cu atîta pasiune, aproape bolnăvicioasă. Ori de cîte ori a cîntat natura, decorul tabloului său l-a format aproape totdeauna toamna, cu „galbenu-i frunziș“, cu „răvășitele foi“, cu „liniștea'n pădure“, cu „plînsul lung al streșinei de toamnă“.

Volumul se deschide chiar cu un peizaj de toamnă :

Se 'nvăluie zarea 'n ceaţă gălbue,
Tăcere-i în zori,—cînd soarele sue,—
Şi-amurgu-i mai trist, nici stele, nici lună...
Iar bieteze frunze prind să roşescă,—
Pe sus cocorii plîngînd se adună
Şi 'nceing în albastru o horă nebună...
(Toamnă)

Şi mai totdeauna ideia tristeţii şi singurătăţii toamnei se leagă cu gîndul morţii :

În casă, dela vatră, ascuţi cum vîntul geme ;
Te scutură florii,—adormi dela o vreme,—
Şi 'n somn aluneci parcă pe-o gură de sicriu,
Te string păreţii raclei, te-apasă şi eşti viu !...
(Sfîrşit de toamnă)

Sau, zugrăvind melancolia căderii „galbenelor foi“ în „golul din pădure“ :

Eram eu singura viaţă—
Şi 'n liniştea din jurul meu,
În trista măreţie a morţii,—
Părea că mă cufund şi eu...
(Vae soli...)

Acestea sînt trăsăturile mai caracteristice, ce se pot desprinde din puţinele versuri ale lui I. Păun. Desigur, moartea sa timpurie l-a împiedecat să-şi desluşescă mai bine vîlmăşagul de impresii şi de simţiri. Şi totuşi, din cele înşirate mai sus, cetitorul a putut vedea originalitatea talentului său. Trăind în epoca eminesciană şi posedînd un temperament asemănător cu al poetului „Luceafărului“, Păun a ştiut să se desfacă de influenţa covârşitoare a acestuia şi în redarea simţărilor sale să aducă nota sa distinct personală.

O influenţă mai simţită e aceea a lui O. Carp. Sînt versuri, ca acelea din *Te-afunzi mereu...* citate de noi la începutul acestui articol, care pot fi semnate de acesta, atît sînt de asemănătoare ca ton şi cugetare.

Cine, cetînd versurile :

Pe sub teii de pe vale
O copilă strînge 'n poale
Flori de cîmp,—flori de pădure,
Ca în urmă împodobită,
A lui minte să i-o fure ;
Flori să-i dea,—să-l îndure.
(Nebuna)

nu și-a adus aminte de :

Printr'un codru de cărbune
O crăiasă-și plimbă jalea
Și durerile nebune.

(O. Carp)

Se vor întâlni apoi versuri în opera lui Păun, ce amintesc versul cizelat și concentrat al *parnasienilor*. Unele, în deosebi, ne-aduc îndată aminte de autorul *Poemelor barbare* și în această privință e caracteristic faptul că singura traducere ce se întâlnește între poeziile lui I. Păun e tocmai din Leconte de Lisle.

C. Alexandrescu

UȘURINȚĂ...

Numele d-lui Raymond Recouly, pus de curând la ordinea zilei printr'un mult discutat interview, mă face să răsfoiesc din nou o carte a sa apărută în 1903, sub pretențiosul titlu de „*Le Pays Magyar*“.

Mi-a rămas de la prima citire a acestei cărți impresia unei mari ușurinți; mi-aduc aminte că am fost foarte decepționat, când am văzut ce ne da autorul față de ceea ce așteptam după titlu și față de ceea ce credeam că am dreptul să cer luind în mână o carte dintr'o... „Bibliothèque d'histoire contemporaine“...

Observasem pe-atunci și oarecare erori de fapte și de înțelegere a lucrurilor,—dar de-atunci a trecut atîta timp...

Și totuși acum, când, răsfoind cartea, ajung la capitolul al XIX, care poartă titlul de „Romii din Transilvania“, nu mă pot opri de a ceti din nou întreg capitolul.

Și îndată îmi aduc aminte că pe lângă impresia de ușurință, am mai avut și un sentiment la prima citire a cărții: de indignare. Autorul scrie, vorbind de luptele Romilor din Ardeal și de oarecare demolire a acestora în ultimul timp: „Gurile rele pretind că banii de peste munți au încetat de a mai curge. Fără bani, aleluia... Romii care să protesteze“.

Poate am avea și noi dreptul să punem la carantină pe un om care insinuiază astfel, și să explicăm tonul general al cărții prin faptul că autorul a fost mereu oaspetele unor nobili unguri, a fost purtat și sărbătorit în diferite locuri de Unguri și a dedicat cartea sa unei doamne din nobleța ungurească...

Dar nu pentru asta scriu rindurile acestea.

Altă ceva vrem să scoatem în relief.

Capitolul despre „Românii din Transilvania“ e unul din cele mai scurte din cartea d-lui Recouly: de-abia 4file, cam cit un articol de ziar.

Şi în aceste 4 file autorul tratează complicata şi însemnata chestiune a Românilor din Transilvania. Pentru trei oraşe de origine franceză din Ungaria i-au trebuit 7 file, şi tot atita şi pentru orchestra de ţigani din Kolozsvár!...

Şi ce spune autorul despre... chestiunea Românilor din Transilvania?

Că Românii au făcut prea mare sgomot pe tema persecuţiilor maghiare, iar Francezii—în special—i-au ascultat cu prea multă bunăvoinţă şi încredere, ca pe nişte fraţi mai mici; că Ungurii ocupă Ungaria din secolul al 10-lea, pe cînd Românii sînt semnaţi acolo deabia în al 13-lea secol; că Ungurii au dreptate să pretindă ca limba ungurească să fie limbă de şcoală, armată, administraţie, etc., aşa că plîngerile Românilor... cad dela sine; că de cîtiva ani raporturile între Români şi Unguri s'au mai indulcit din cauză că nu se mai alimentează agitaţia Românilor transilvăneni cu bani din România; şi în sfîrşit că din partea Românilor se face o agitaţie factice, dusă de profesori, avocaţi, jurnalişti şi preoţi; pe cînd ţăranul, „poporul valah“, e „îndobitocit de mizerie şi de superstiţii religioase, cu totul ne în stare să aibă cea mai mică grijă de orice alt lucru, decît trebuinţele sale materiale“.

Iar dacă aceste idei generale—căci acesta e conţinutul capitolului XIX—le mai complectăm cu citeva citaţii luate de ici de coala din cartea d-lui Recouly, ca, de pildă: „*Ungurul e plin de toleranţă pentru toate neamurile, toate religiunile*“ (pag. 111), ori „*În orice caz, dacă suferă şi se plînge, Ungurul nu a căutat niciodată în măsuri brutale şi neomenoase un remediu la această situaţie*“ (pag. 113), etc.,—apoi e clar că nu putem avea în cartea sa decît cea mai imparţială şi mai exactă expunere a chestiunii... „Românilor din Transilvania“, cea mai potrivită expunere pentru o... „Bibliotecă de istorie contemporană“...

... Acum de curînd găsesc în librării o nouă carte a acestui publicist, dar, cu tot titlul ei extrem de interesant („*En Angleterre*“), stau la gînd dacă face să debursez pentru ea modesta sumă de lei 3.50. Ba mi se pare că până în cele din urmă am să renunţ la plăcerea de a şti ce a mai văzut şi ce a mai auzit d. Raymond Recouly şi prin Anglia...

M. C.

CÎTEVA CLIȘEE

În primul volum din foarte interesantele sale „Promenades Philosophiques“, *filologul* Rémy de Gourmont extrage, dintr'un vechiu „Dictionnaire des richesses de la langue française, etc.“ o sumă de expresii create de diferiți prozatori francezi mari și mici, din veacul al XVIII-lea, și devenite astăzi clișee.

Credem interesant să transcriem aci câteva din acele care s'au încetățenit și'n limba noastră.

Desigur, *știm* că orice expresie figurată din lume e creațiunea unei individualități. Totuși, expresiile-clișee le întrebuițăm fără să ne gândim că au un autor și, cînd îl aflăm, avem o impresie oarecum curioasă: Așa dar, expresia *aceasta*, a tuturor, e datorită unui domn, mort demult, care într'o sară, la masa lui de lucru, căutînd „cuvîntul ce exprimă adevărul“, a dat peste *această* combinație de vorbe, pe care și eu, și d-ta, cetitorule, o întrebuițăm de zeci de ori, cum au s'o întrebuițeze și urmașii noștri!

Iată citeva din aceste expresii împreună cu numele făuritorilor lor:

- In ultima analiză (Desfontaines)
- Aspectul sub care consideri un lucru (Houtteville)
- Aurora vieții (Poncet de la Rivière)
- A servi ca bază (Bertier)
- Contrast picant (Bertier)
- Pecetea geniului (Desfontaines)

A face epocă—cuvînt care are un rol atît de magic în recenziiile d-lui I. Bogdan, vezi A. Philipide, *Viața Romînească*, anul V, No. 4, p. 35—(Séguier).

- A face spirit (La Baumelle)
- Echilibrul societăților (Loiseau)
- A innăbuși un sentiment (Diderot)
- Felul de a fi (Madame de Staël)
- Omul zilei (Elie de Beaumont)
- Otrava geloziei (La Baumelle)
- A căuta să cetești în ochii cuiva (Duclos)
- A se odihni pe laurii cîștigați (Duclos)
- A ținea în mîna sa soarta cuiva (Bertier)
- Morala în acțiune (Desfontaines)
- A se pierde în noaptea secolilor, a vremurilor (Fontenelle, Bertier).

A sacrifica Muzelor (Coyer)
A face senzaţie (Coyer)
Sfera activităţii (Frédéric)
Virteţul pasiunilor (Le Batteaux)
Glasul datoriei (Loiseau) etc..

Observind bine, aceste expresii,—devenite unele termeni proprii, altele izolări expresive, altele banalităţi,—la început au fost foarte frumoase. Dar tocmai din cauza frumuseţii şi justei şi deci a prea frecvenţei lor întrebuiţări, şi-au pierdut ele poezia şi au devenit simple cuvinte uzuale ori banalităţi ridicole,—puţine mai păstrindu-şi ceva din frumuseţa de altă dată.

Iar dintre creatorii lor, mulţi au dispărut din conştiinţa posterităţii, căreia i-au lăsat atâtea expresii, unele atât de utile şi fericite.

Veacul al XVIII-lea, veacul în care Parisul a cules din toate părţile ideile, le-a prelucrat, le-a clarificat, le-a adăugat şi le-a redat înapoi lumii, ca alte dăţi Atena şi Florenţa, este veacul prin excelenţă al prozei franceze.

Cu radiare culturii franceze, s'a răspândit şi chipul de a exprima fineţele ei. Clişeele, de care vorbim mai sus şi care fac parte din limba noastră, sînt şi ele semne vii ale înfrîurii acestei culturi.

C. V.

O nuntă domnească

Nunta Domniței Maria cu Ianuș Radziwill. (1645)

Domnia la anul 1643 în Litvania principele Ianuș din strălucita familie a Radziwillilor, care era văduv, căci îi murise soția dintâi. Fiind principele încă un barbat tânăr, voia să-și caute iar mireasă, dar în toate familiile de crai și principii vecini cu țara sa, nu se afla nici o fată care să se poată măsura cu Domnița Maria, copila cea mai mare a lui Vasile Lupu Vodă din țara Moldovei.

De frumuseța Mariei, de bogăția și purtările ei alese auzise și principele Ianuș Radziwill din Litvania, în singele căruia curgea sînge moldovenesc, căci era doar nepotul lui Ieremia Movilă, fostul Voevod al Moldovei.

Rudele lui Ianuș îi dădura sfatul să o pețiască pe Domnița Maria, cu atât mai mult că și regele polon Vladislav al IV-lea doria să se facă această căsătorie. Cineva respindise însă socrul că și Marele Duce al Moscovei vra să-i ceară mina acelei Domnițe, ceia ce-l îndemnă pe principele Ianuș să se grăbiască cu pețitul.

Acesta se și puse îndată la cale cu episcopul din Przemysl, Pan Trzebinsky, subcancelar al Coroanei polone, care episcop se avea bine cu Vasile Lupu. Principele litvan crezu că pentru a se înțelege mai ușor cu viitorul său socru, trebuie să-l trimită în stărostie pe principele ardelean Rákóczy, prieten al Moldovenilor și al lui Vodă Lupu. Doi curteni de ai lui Radziwill, anume Sieneky și Ottenhausen, aveau să meargă în Ardeal și să-l roage pe Rákóczy ca să o pețiască pe Domnița Maria pentru Radziwill¹⁾.

Rákóczy primi ca să mijlociască, dar temîndu-se că Lupu va descoperi lucrul acesta la Poartă și astfel va fi el singur bănuț de Turci, ca să se ferească dinainte de lucrul acesta neplăcut.

1) Theatrum Europaeum, vol. VI, pg. 116 și urm..

cut, îl înștiință pe trimisul său dela Poartă în aceeași vreme, în care îi trimise pe solii lui Radziwill în Moldova. Nespunând însă trimisul lui Rákóczy la Poartă adevărul și ajungind faptul acesta la urechea lui Vasile Lupu, acesta se simți jignit și nu-i primi mijlocirea lui Rákóczy, trimetându-i înapoi în Litvania pe Sieneky și pe Ottenhausen. Radziwill neavînd încotro, căută alt mijlocitor, pe învățatul mitropolit al Chievlui, Petru Movilă, cu al cărui ajutor s'a și făcut mai tirziu nunta¹⁾.

Spre acest scop trimise Cneazul în luna lui Ianuarie 1644 la cumnatul său Petru Movilă pe abatele mănăstirii din Ovrucz, Leontin Szycik Zaleski, care-l rugă pe mitropolit în numele stăpînului său, ca să-l înduplece pe Vasile Lupu la căsătoria fiicei sale. Abatele veni de vre-o două ori și pe la Voevodul Moldovei. Acesta-și dădu învoirea, dar temîndu-se de bănuelile Turcilor, îl porni la drum spre Tarigrad pe „prietinul” său, Marele Vistier Nicolae Catargi, cu însemnate sume de bani la noul Vizir, zicîndu-i să întrebuinteze toate chipurile și mijloacele, numai să-i molcomiască pe Turci. Scrie Vodă într'un răvaș din 24 Martie 1644 către viitorul său ginere că pînă la Rusaliile ortodoxe se vor lămuri lucrurile într'un fel sau în altul și dacă Cneazul va aștepta pînă atunci, el îi va trimite știre²⁾.

Pungile de bani le-au astupat gura lacomilor Turci, care închiseră ochii cu prilejul acesta, cerînd însă drept chezășie, precum că Lupu nu se va uni cu Litvanii și cu Polonii împotriva Porții, pe Ruxanda, Domnița cea mai tinără a lui Vodă Lupu. În sfîrșit s'a pus logodna la cale, și atunci din depărtata Litvanie sosi la curțile domnești din Iași un răvaș pentru Domnița Maria dela tomnaticul și nu prea frumosul Cneaz Radziwill. Cu multă smerenie și bună cuvîntă, îi răspunde frumoasa Domnița într'o scrisoare din 2 Septembrie 1644:

„Prea strălucite și prea milostive al meu prinț, mult iubitul meu Domn,

„Aducînd Măriei Tale mulțămitele mele ce le datoresc pentru prietinesca scrisoare răspund și din partea mea plăcutei iubiri din răvașul Măriei Tale, cu dragoste, îndreptîndu-mă în toate după voința Celui Prea Înalt și a prea puternicului meu părinte și binefăcător.

„În Iași la 2 Septembrie anul Domnului 1644.

„A Măriei Tale, prea iubitul meu stăpîn, smerită servitoare, Maria, fiica Domnului Țării Moldovei“.

Trimetîndu-i Radziwill a doua oră în pețit pe cei doi curteni, acum însă deadreptul în Moldova, Vasile Vodă îi primi foarte bine la curtea din Iași. Nu mult după aceasta plecară din Litvania marele Hatman Pan Mirsky și Sfetnicul de taină al lui Radziwill, Pan Mierzinski, să-i aducă miresei inelul de logodnă și alte daruri prețioase.

1) Neagoe Popea: Memoriile lui Kemeny Ianos, pg. 33 și urm.. București, 1900.

2) Vezi Hurm., Doc., Supl. III, pg. 4, 5, 6.

Lui Vodă îi aduseră în dar o sabie de aur, citeva sinețe lucrute cu mult meșteșug și felurite ceasornice de mare preț. Domnița căpătă fel de fel de odoare: o cutioară de agat și felurite tacimuri și oglinzi. Tot așa Doamna împreună cu coconii ei tineri au fost dăruți fiecare după rangul lor. (Domnița Ruxanda, fata cea mai tinără și mai frumoasă a lui Vasile Lupu, nu era la curtea din Iași, căci tatăl ei o trimesese ca ostatică la Turci, în seraiul Moldovei din Țarigrad). După ce-și dădu Vasile Lupu învoirea și se sfârșiră ceremoniile logodnei, se întoarseră solii lui Radziwill înapoi în Litvania, ducând cu dînșii chipul zugrăvit al Domniței Maria ¹⁾).

De mirat a rămas veacurilor acest fapt, cum a putut suferi inima lui Vasile Vodă să se facă această nuntă cu un Calvin; și multă vreme s'a frământat acest iucru și citiva pe atunci cea apăra acest lucru, să nu fie, mai ales Toma Vornicul și Iorgachi Vistiernicul. Ei ziceau lui Vasile Vodă și pentru legea rătacită și despre grija dinspre împărăția Turcului. Iar Todirașco Logofătul și Ureche Vornicul stăteau asupra acestei nunți ca să se facă ²⁾).

Nu mult după plecarea solilor litvani, au pornit la drum înspre Litvania și solii moldoveni Catargi Vistierul și Ivanovici (?) Spătarul ca să ducă viitorului ginere al lui Vodă inelul de logodnă și o mulțime de odoare turcești, foarte scumpe, și să facă logodna în numele Domniței Maria cu principele Radzwill.

Marele Vistier Nicolae Catargi aduse cu sine la întoarcere și o scrisoare dela Cneazul Litvaniei, căruia-i răspunse Domnița în următorul mod:

„Prea strălucite și milostive Cneaz, mult iubitul meu Domn, Măria Sa jupinul Catargi, întorcându-se din călătorie, mi-a dat răvașul Măriei Tale, prea iubitul meu Domn; primindu-l cu recunoștință, îi mulțămesc cu smerenie Măriei Tale că mi-ai dat prin răvașul acesta o dovadă că num'ai uitat și că ești cuprins de iubire cătră mine, care iubire s'a zămislit prin voința Celui Prea Înalt. Scriind îi făgăduesc așisderea Măriei Tale, că voi fi prietina credincioasă a Măriei tale, prea iubitul meu Domn: așteptind aceasta, mă încredințez cu smerenie voinței Măriei Tale.

„În Iași la 9 Noembrie anul Domnului 1644.

„A Măriei Tale, prea iubitul meu Domn, roabă pe viața.

„Maria, fiica Domnului Țării Moldovei“ ³⁾).

Vasile Lupu trimise și el ginerului o scrisoare la 18 Ianuarie 1645, dindu-i de știre că a trimis spre întimpinarea lui pe Marele Vornic și pe Marele Spătar. Il încredințează de dragostea sa părintească și dorește să sosiască cu noroc pe pământul Moldovei, ca să-l îmbrățișeze ca pe un fiu ⁴⁾).

Cneazul se pregăti îndată de cale, își luă rămas bun dela

1) Theatrum Europaeum, vol. VI, pg. 116 și urm.

2) Miron Costin, pg. 284—5, în Letop. Țării Mold., tom. I, Iași, 1852.

3) Supl. III la Hurm., pg. 13.

4) L. c., pg. 15.

regele Vladislav și porni la drum din Camenița litvană, ca să apuce peste Liiov, peste Camenița din Podolia și să iasă în țara Moldovei. În cale se opri în Brody și la Castelanul din Cracovia, Pan Konicpolsky, care era și general al regatului polon. Acesta-l găzdui prietenește, dându-i și multe sfaturi de folos pe drum.

De aici încolo călătoria era cu primejdie, din pricina Tătarilor ce tăbărau tocmai pe unde aveau să treacă principele cu nuntașii săi, dar și din pricina numeroaselor cete de hoți ce se ațineau la drumul mare.

Castelanul Cracoviei, Pan Konicpolsky, care prevăzuse primejdia aceasta, strinse în grabă oamenii săi și-i trimise la granița Moldovei, pe unde știa că are să treacă mirele.

La 21 Ianuarie 1645 acesta ajunse la Camenița unde întâlni feluri de oameni ce-l așteptau. Cu aceștia se urcă ceata nuntașilor lui Radziwill la câteva sute de persoane. Afară de alaiul celorlalți magnați, principele lanșă avea singur șasezeci de curteni, din care fiecare luase cu sine câte trei slugi. Supt steagurile princiare mergeau 200 de călăreți și tot alții Cazaci și dragoni; afară de aceștia încă 400 de Nemți și Huzari cu muschete, și alți oameni în număr de 500 de inși.

Cu acest alai strălucit sosi principele Radziwill în 29 Ianuarie pe pământ moldovenesc, făcând popas la cetatea Holinului.

Când ajunseră la apa Siretului îi aștepta o mulțime de Moldoveni: Toma Vornicul din Țara de Jos și Sătrarul Iordachi cu patru steaguri de pedestrași și cu șese de călăreți. De aici nu era departe Iașul.

Cale de o milă îi întâmpină Vasile Vodă cu solii ardelenești și cu un alai strălucit de 12 mii de ostași¹⁾. Vodă călăria pe un armăsar foarte frumos, împodobit cu sarsamuri într'aurite și țintuite cu pietre scumpe; iriul și scaua armăsarului erau țesute și bătute cu aur, tot astfel și scara dela șea, precum și paloșul și sabia lui; pe căciolă avea un surguciu prins cu o agrafă în care străluciau cinci diamante; alt diamant îl purta la inelul de pe deget²⁾. Imbrăcămintea lui Vodă era o dulamă de stofă albă și purpurie, presurată cu albine de aur și tivită de jur împrejur cu capete de bour în aur și pietre scumpe, iar pe spate purta o mantie albă împrejmută c'un guler de samur siberian³⁾. Imbrăcămintea de pe el și podoabele de pe cal, după socoteala noastră de atunci, puteau ajunge până la 40.000 de taleri⁴⁾.

Doamna, o frumuseță de origine circasiană, purta un mic gugioman de jder, pe care strălucia o diademă bătută cu diamante. Rochia ei de stofă albă, cu poalele lungi, piepții scurți și mincile strimte, era prinsă la cingătoare prin niște pafale de

1) În Supl. III, la Hurm., p. 15. Vasile Vodă vorbește de Marele Spătar.

2) *Neagoe Popea*, loc. cit.; *G. Șincai*, *Chronica Românilor*, vol. III, pg. 42-44, Iași, 1854.

3) *G. Misail*, *Epoca lui Vasile Lupuși Matei Basarab*, pg. 121, București, 1866.

4) *Neagoe Popea*, loc. cit..

rubin; deasupra era aruncată o mantie de stofă verde, presurată cu albine aurite, cu mincile lungi, căptușite cu stofă mohorită și cu pielcele de soboli; manția se coboria până mai jos de genunchi. O salbă de mărgăritare invristată de pietre scumpe de cea mai aleasă frumuseță șerpuia în jurul gîtului ei alb. Degetele-i erau încărcate de inele cu brilante, cu safire și cu smaragde¹⁾.

După ce-și dădură binețe unii altora și se cunoscură, principele Radziwill primi dela Vodă în dar un armăsar de mare preț și împodobit foarte frumos: era chiar acela pe care călărise Vodă mai înainte. Poporul și tirgoveții Iașului ieșise cu duiumul, îngrămădindu-se unii peste alții și chiuind de bucuria priveliștii ce li se desfășura înaintea ochilor. De fapt și aveau ce privi.

Mai cu seamă călăreții turci, spahiii, care se afla într-un număr oarecare la curtea lui Vodă, își arătau iscusința galopînd ca fulgerul pe caii lor iuți. Unii îi fugăriau pe alții, scoțîndu-și totodată săgețile din tolbă, după obiceiul Turcilor; alții se învîrtiau așa de repede pe sub pîtecele cailor, încît nu puteai să-i atingi de loc, necum să le dai vre-o lovitură; cîțiva prindeau cu mina săgețile ce veniau sbumînd spre dinșii, sau se lerau de ele, lovindu-le îndărăt. Erau și de aceia, care fără să se sprijine cu minile, săriau pe caii lor ce sburau ca vîntul; unii culegeau săgețile aruncate pe jos, în clipa cînd galopau, sucindu-și pentru aceasta trupurile în toate chipurile. Alții iarăși alergau așa de viforos cu căii lor, încît se întimpla să cadă călărețul jos și să se poticniască calul, rostogolindu-se cu tot cu șea pe pămînt, și la urmă totuși se sculau cu toții teleri. Tot astfel ienicerii și garda pedestră a lui Vodă dădeau felurite lupte, hărțuindu-se în toată formă, o priveliște de tot hazul, căci sinețile și muschetele fiind prea încărcate cu praf, îl isbiau pe pușcaș așa de tare, de cădea la pămînt.

Cînd se apropie alaiul de Curtea domnească, se descărcară cele mai mari tunuri pîrînd și hubuind îngrozitor. Se întimplă atunci și o nenorocire; unul din curtenii lui Vodă a fost lovit de moarte chiar înaintea calului domnesc, de o bucată de schijă dintr'un tun plesnit²⁾.

În 5 Faur se pregătiră festivitățile pentru nuntă. Cununia o săvirși bătrînul și prea învățatul Mitropolit din Chiev, Petru Movilă, ajutat de Mitropolitul Moldovei, Varlaam. Era acest mitropolit Petru din os domnesc, foarte cinstit și blind și cel mai cu vază din toată preoțimea adunată la Iași pentru acea serbare; el a ținut și o predică în limba slavonă cu acest prilej³⁾.

Sosise la acea nuntă o mulțime de lume aleasă de prin țări străine: venise solul Regelui polon Vladislav al IV-lea, solii Electorului din Brandenburg, ai Ducelui din Curlandia și ai Patriarhului din Constantinopol; dela Matei Basarab, Domnul Mun-

1) *G. Misail*, loc. cit.

2) *Theatrum Europaeum*, loc. cit..

3) *Theatrum Europaeum*, loc. cit., și Neagoe Popea, pg. 37; *Columna lui Traian*, 1873, pg. 41 notă; vezi și Arhiva istorică, II, pg. 12.

teniei, erau: Ștefan Mitropolitul Țării muntenești, Radul Logofățul și Dinul Spătarul. Orașul Bistrița din Ardeal trimise încă din 21 Ianuarie doi soli ¹⁾. Rákóczy Domnul ardelenesc, era reprezentat prin Iános Kemény; după dînsul venia Barcsai Akos, apoi Mariási István în numele lui Gh. Rákóczy cel tînăr. Kemény Iános avea sub conducerea lui mai mult de 100 de călăreți, toți îmbrăcați în piei de lup. Magnații poloni și curtenii litvani ai lui Radziwill erau ca la vr'o 2000 de oameni, pedestrași și călăreți, foarte bine îmbrăcați și gătiți, buni și ageri călăreți, dar „spunînd adevărul, pe curtenii lui Vodă încă nu-i întrecea în frumuseța și bogăția îmbrăcăminții. Hainele lor cele căptușite cu mătasă și cu blăni de riși erau numai cele de toate zilele”. În adevăr străinii ce veniseră la această nuntă, se speriară de atîta bogăție ce văzuseră la Moldoveni ²⁾.

Nunta s'a ținut în vechile curți ale Domnilor Moldovei. Sala cea mare, numită „Spătăria”, era lungăreață și de o întindere foarte mare; în fiecare parte avea cite șese ferești ce dădeau la dreapta în ograda caselor, iar la stînga asupra unui șir de arbori ce împodobiau ca o cunună verde costișa dinspre Bahlui, care încunjura temelile curții. Tavanul din lemn de stejar înegrit de secol și încrestat cu flori și arabescuri aurite, se sprijinea pe patru părăți văruiți în alb oarecînd, dar atunci sculptori de vechime. Patru sobe de olane colorate cu roșu, galben și verde erau prin cele patru colțuri ale sălii. O uriașă candelă de aur atrîna de mijlocul tavanului, iar în jurul ei strălucia o roată de bouri în argînt suflat cu aur. Între ferești se vedeau trofee de deosebite arme: sinețe, iatagane, sulii, pumnale circa-siene, venețiene, genoveze, tuiuri, steaguri turcești, polone, maghiare, tatare, etc.. În jurul sălii se întindea pe lîngă părăte un divan acoperit cu postav roșu și împodobit cu ciucuri de fir.

Fundul sălii strălucia de o foarte mare și aurită icoană a Sfintei Paraschiva; o altă icoană a Sfîntului Gheorghe, patronul țării, tot așa de bogat îmbrăcată, atrîna alături. În dreapta tronul domnesc cu trei trepte, înaintea cărora se afla o măsuță, pe care abia încăpeau sabia, buzduganul, un arc și tolba cu săgeți.

În stînga scaunul Doamnei cu două trepte de o formă mai mică. Sub icoane o masă acoperită cu postav roșu, iar deasupra o cruce mare de aur și o evanghelică scumpă. Deasupra icoanelor se vedea săpat în piatră numele lui Dragoș Vodă, întemeetorul Moldovei, anul dela Adam 6860, numele lui Alexandru cel Bun și anul 6910; al lui Roman Vodă, al lui Ștefan cel Mare, al lui Bogdan fiul său, al lui Petru Rareș era cel de pe urmă, ca dovadă că seria Dragoșizilor se încheie (!)

Restul salei era cuprins de cele 24 de scaune pe care ședea înaltul cler și cei dintii sftnici ai Domnului la sărbători mari și la judecățile ce le ținea Vodă. ³⁾

1) N. Iorga, Documentele Bistriței, vol. I. C.

2) *Theatrum Europaeum*, Neagoe Popea și Miron Costin, loc. cit..

3) G. Misail, *Epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab*, pg. 121 sq., București, 1866. Dăm acest pasaj descriptiv din Misail cu toată rezerva. (Nota autorului).

În fruntea mesei ședea trimisul regelui polon, apoi mirele Ianuș Radziwill, după el Petru Movilă, mitropolitul Chievlui și solul lui Rákóczy, cu numele Kemény Iános. Acesta nu voia să lase înaintea sa pe Petru Movilă, dar Vasile Lupu îi aduse aminte că și la Unguri se obișnuște a da mare cinste nașului, ceia ce l-a înduplecat pe Kemény să-i dea mitropolitului locul de cinste. Spune acest Ungur în memoriile sale, că el mai înainte nici nu credea că se află între preoții moldoveni oameni ai de învățați. ¹⁾

Era o bogăție în toate. N'a lipsit la nuntă nimic din toate podoabele cite trebuiau la o veselie ca aceia, cu atipia Domni și oameni mari din țări străine: la mesele de orice rang erau mincări proaspete gătite după gustul polon de meșteri de bucate aduși din alte țări. ²⁾

Ospățul era mai mult decit regesc, așa că nici cel mai mare monarh nu s'ar fi rușinat să ia parte, căci pe lângă că era o masă mare la care mânca Vodă cu oaspeții săi cei mai aleși, se mai întinseră mese și prin casele particularilor pentru oaspeți, avind fiecare ce-i doria inima. Slugilor de mina a doua, plină la cel din urmă, li se plătea pe săptămână o anumită sumă de bani. ³⁾

Plăcintele se aflau în așa bielsug, că se făcea chiar risipă. La toate mesele cele lungi erau fariuri și castroane, toate de argint și purtind bourul, marca Moldovei. Apoi cîntau tot felul de muzici. Lăutarii așezați în cerdacul de piatră ziceau cîntece rominești și străine. ⁴⁾

Era și o meterhănea turcească trimisă anume dela curtea Sultanului, care mai mult făcea tărăboiu și asurzia oaspeții, decit îi desfăta. ⁵⁾

Afară totul arăta, totul vorbea despre serbare și bucurie. Flori, frunzari pretutindene. Mii de masalale pregătite așteptau sosirea nopții spre a lumina ca un alt soare. Curtea toată împodobită, și strînși boerii și căpiteniile țării, feciorii de boeri, toți oameni tineri la alaiuri pe cai turcești, cu podoabe și cu pețiene la șlice. Pivnițele domnești se deschiseseră spre a scoate sutele de poloboace de vin străvechiu: de Odobești și de Nicorești și dela via Grecilor, ale cărei vițe le adusesese însuși Ștefan cel Mare din Ungaria. Tamasclicuri de ialovițe se aduseseră spre a fi tăiate pentru trebuințele nunții. Înălțimile dela Galata și Cetățuia erau ticsite de tunuri mari de schijă neagră, tirite acolo spre a vesti prin urletele lor nunta domnească. ⁶⁾

În casa ceia și la masă n'a fost nici o femeie, nici o fată, nici mireasa, nici joc n'a fost, ci jocul s'a ținut în piața orașului.

1) Neagoe Popea, op. cit., pg. 36-37.

2) Miron Costin, op. cit., pg. 285.

3) Theatrum Europaeum, loc. cit.

4) Neagoe Popea, op. cit., pg. 37 sq., și G. Misail, op. cit., pg. 118-127.

5) Theatrum Europaeum, l. c.

6) Miron Costin, op. cit., pg. 285, și G. Misail, op. cit., pg. 126 și urm.

Mireasa, mama ei vitregă, precum și celelalte soții ale oaspeților ședeau și ele la masă, însă singure, despărțite de bărbați, căci așa cerea obiceiul țării. Înainte de a se așeza la masă, vr'o 50 sau 60 de boeroaice, fete tinere, prinzindu-se de mini, cînd în cerc, mișcîndu-se în tact și cu pași egali din dreapta în stînga, cînd în șir lung, au întins jocuri rominești. Erau foarte bine îmbrăcate; bărbații numai priveau la ele și nici unul nu s'a amestecat în joc. Înaintea fetelor însă săria cit putea un stolnic bătrîn cu căciula pe-o ureche. El era vornicelul nunții, spre sfîrșitul căreia i-au legat la toiagul său de alun, vîrgat cu aur și cu alte culori, o frumoasă năframă de mătasă albă, cusută cu beteală. ¹⁾

În decursul ospățului nu s'a băut prea mult, ci a băut fiecare cit a voit. După accia solul regelui polon, mirele și Polonii s'au ridicat și au plecat la culcare pe la conacele lor, iar Vodă i-a petrecut, rugîndu-i pe solii ardeleni să aștepte puțin. Nu peste mult timp s'a întors și a băut cu dînșii foarte mult, pînă li s'a urit. Față de solul ardelenesc Kemény Iános s'a arătat cu o deosebită dragoste și cinste. După ce s'au săturat și aceștia, luîndu-și rămas bun, i-a petrecut din Palat, voind însă să-i petreacă și dela scări încoło, ei i-au spus că mai bine se culcă acolo, decît să-l lîse să-i petreacă mai departe. El însă le răspunse că și el se culcă acolo, dacă se va culca solul ardelenesc; numai cu mare greutate au scăpat de el. ²⁾

Impărțirea darurilor de nuntă aduse anume pentru însurăței a durat trei zile întregi. Ziua întâia au adus pocloane trimișii regelui polon, apoi cei ai Domnitorilor străini și ai senatorilor din Polonia; a doua zi impărți daruri Domnul Moldovei, clerul înalt și alți boeri moldoveni, iar în cea din urmă zi veniră la rînd solii orașelor ardelenesc și moldăvenc. ³⁾

Și așa cu petreceri s'au veselit vr'o două săptămîni. Adus-a Vodă Lupu la nunta fetei sale zicători, comedianți, pehlivani și măscărici din țara turcească și toți își arătau măestria, toți erau vrednici de admirat. Unii cîntau pe felurite instrumente cu mult meșteșug, alții făceau fel de fel de caraghioslicuri sau își implintau în mini, în picioare și în șolduri, cuțite, săbii și săgeți. Erau luptători de circ și duelgii; alții iarăși jucau pe săbii, ca prin țările nemțești. Bărbații și femeile turcești, precum și Cerchejii făceau săriturile cele mai ciudate și jucau jocurile cele mai minunate de pe lume. Felurite clădiri de cetăți, de castele și de corăbii, care se făceau în fața tuturor, erau asediate și cucerite.

Mulțime de monștri și dihanii ciudate se primblau pe străzi. Niște urieși se luptau cu lei și cu elefanți; unii duceau pietre foarte mari și grele, pe care alții le sfărmau pe pieptul purtătorilor cu ciocane de fier. Unul își legase de moțul său de păr

1) Neagoe Popea, op. cit., pg. 37; G. Misail, op. cit., pg. 127; Theatrum Europaeum, pg. 1122.

2) Neagoe Popea, op. cit., pg. 373 și 8.

3) Theatrum Europaeum, op. cit., pg. 1122.

de pe capu-i ras după moda turcească, o piatră de moară, foarte lată, cu care jucă mai întâi, după aceea însă se invirti în jurul său așa de repede, încît privitorii abia puteau zări piatra cea de moară, minunindu-se, dar și temindu-se totodată să nu se deslege de părul comediantului și să-i zdrobească. Pehlivanii și jucătorii pe fringhii săriau pe pămînt de pe locurile și lucrurile cele mai înalte, ca fulgerul din cer. Lingă Vodă stătea Marele Vistier care-i dădea fiecărui comediant o răsplată în bani, dacă-și îndeplineau bine meseria și căzind după obiceiul țării la picioarele Domnului, îi sărutau poala vestmîntului. Altora le împărțea haine sau în loc de bani chiar bucăți de postav.

După atîtea serbări și veselii ce au ținut aproape două săptămîni, au plecat nuntașii la 16 Februarie 1645 în țările lor. Vasile Vodă și Doamna lui își petrecură ginerele și fata cale de o milă afară de Iași, luindu-și rămas bun unii dela alții. Fratele Domnului și sora acestuia împreună cu Marele Hatman Ureche, meraseră pînă la Hotin cu Kneazul Radziwill; acesta-i mai luă pe toți cale încă de trei mile pînă la orașul Camenița în Podolia, de unde-i trimise înapoi în Moldova încărcăți de daruri. Cneazul Radziwill însă cu tinăra sa Doamnă apucară calea spre Varșovia, unde se strînsese dieta polonă. 1)

Încă în același an făcură amîndoi înșurăței o călătorie de nuntă în Apus, întorcîndu-se prin Iulie în Litvania²⁾. Domnița Maria e prin urmare cea dintîi Romîncă de care se știe că a făcut o călătorie de nuntă în țări străine, cu toată greutatea drumurilor de pe acea vreme și cu toate că în acele țări zbîntuia războiul de 30 de ani.

Ion Grămadă

1) Theatrum Europaeum, vol. VI, pg. 1122.
2) N. Iorga, Acte și fragmente, vol. I, pg. 198.

Documente omenesti

ŞASE SUTE DE LEI

Iată ce mi-a povestit un prieten:
Intr'o dimineață, s'au infățișat la mine doi oameni.
Cel mai voinic, cu fața bărbătească și deschisă, vorbește-
cel întâiu:

«Am venit pentru afacerea noastră...

— Pentru durerea noastră, de care pătimim mai mulți... se
grăbește să adauge cellalt, slab și adus puțin din șele.

— Ne-am gândit să facem o plingere... urmează întâiul.

—... Să facem o jalbă... sîntem paisprezece oameni in su-
ferință...» gingăvește cel mai mic, zimbînd cu sficiune.

Era un năcaz de pămînt pe care intru citva îl cunoșteam:
mi-l lămurise și omul cel mai mărunț, Petrea Nastase, cu citeva
zile înainte. Și tot el, ș'acuma, incepu să spue „cum o fost”.
Deși părea așa de năcăjit, și avea și puțină piedică la vorbire,
cellalt gospodar, Neculai Florea, îl lăsa să vorbească: din șo-
vările și piedicile lui, izbucneau ca din incordarea unui arc,
vorbe tari și mișcătoare; i s'aprindeau ochii ca de o durere, și
zimbetul cel trist îi stăruia neconținut pe față.

«A fost așa, cum v'am mai spus... Stăpînirea a împărțit ia-
zul Călugărului, și ne-a dat la o samă de oameni cite cinci hec-
tare... Noi am făcut și sat, ș'avem să clădim și școală, și bi-
serică, dacă ne-a ajuta Dumnezeu... Acu iazul cel mare și vechiu,
il știți dumnevoastră: iaz a fost decînd il țin oamenii minte.
Poate a fost intemeiat de trei sute de ani, de patru sute de ani,
dela Ștefan-Vodă, precum se pomenește și'n niște „documenturi”.
Pește, in el cit lumea, umblau vara la pescuit cu lunturi cu pînză...
și toate gingăniile pămîntului au viețuit in el... parcă cine știe-
ce mai era prin ghiolurile lui! Și papura bătrînă avea niște ră-

păcini cit copacii de groase, și stuhul era pe mărgini des ca peria... și voinic ca o oaste... Cind au dat drumul iazului, zece zile au curs apele, ș'au venit din cotloanele cele adinci, cu șuvoaie, crapi de cei ruginiți, cit copiii de mari... Și s'a împărțit pământul, cucoane... Ș'am făcut noi canaluri, ca să se scurgă a-dele, ș'am început a desfunda matca iazului, a scoate stuhul și papura... La noi oamenii muncesc cu vrednicie... Noi sintem Rădășeni și știm prețul pământului... Și iaca, șapte ani am muncit noi și ne-am chinuit, ca să facem pământ de arătură, pe unde au rimat crapii și ș'au făcut cotloane șerpui de apă... Acu se vede de cătră toată lumea: Iazul Călugărului e ca o grădină. Pe toate hotarele cresc răchiți. Și holdele, de-a mai mare dragul, se luptă să se facă mari cit răchițile. Acu să vedeți ce se intimplă, cum v'am mai spus. Noi sintem cu moșioara noastră drept la marginea țării. Și vine o „comisie“ și începe a măsura acu trei veri, și măsură și prubuluește, că zice că nu se știe hotarul cel drept prin apele iazului... și trage altă linie, și trece o parte din pământuri la o moșie din Bucovina. Paisprezece gospodari am rămas fără pământ. Am muncit fără folos, ca să-l curățim, atția ani, și cind să ne bucurăm și noi, au venit și ni l-au luat... precum au luat cu hăpca și țara Bucovinei acu o sută de ani... vra să zică au luat-o tot din Moldova noastră...»

Vorbea repede. Se opri gîlind.

«Acu ce ne facem noi? întrebă încet cellalt gospodar, Neculai Florea.

— Ce să facem? adăogi iute Nastase. Am trimes la București „lacramajie“; au fost trei oameni de-ai noștri la București la deputatul nostru și la cei mari... Ne-am singerat, ș'am pus parale mină dela mină... a fost ș'un proces, n'am înțeles nimica... Au trecut două veri și noi am rămas orfani de pământul nostru... și săraci... vai de capul nostru!

— Și ce v'a spus deputatul dumnevoastră?

— A spus că s'așteptăm, că s'a vedea... răspuse Florea.

— S'așteptăm dreptate la ceasul morții! izbucni cu năduh gingavul. El se duce la București și benchetuește la mese cu boerii, și bate cărțile, și dinspre partea noastră nici capu nu-l doare! Mi se pare că bine spunea un moșneag dela noi, că dreptatea noastră cea veche a murit...

Acu ne-am gîndit așa, noi cei paisprezece oameni, să mai cercăm c'o jalbă...»

Mă privea cu zimbetul lui sfios, și se plecuse iar puțin de șele.

«Ne-a spus cineva că știți să puneți pe hirtie țipătul omului, ș'aveți și prietini... c'apoi este o vorbă... că fără sfinți nu poți ajunge la Dumnezeu...»

— Bine, să vă fac o plingere, răspund eu... Dacă Statul v'a dat pământ, nu vă poate lăsa așa...

— Și Statul trebuie să-și caute dreptatea lui, că iazul a fost

pământ al nostru... se cunosc semnele cele vechi... ni l-a luat cu hapca...».

Și Neculai Florea începu să spue cum s'a făcut măsurătoarea și cum nu s'a ținut seamă de semne, de mărturii, și de hirtiele vechi. Eu cunoșteam împrejurările și pe altă cale. Știam dela un prietin bun, care era prefectul județului pe vremea aceea, că din lipsa de semne vechi, căzuse o bucată de pământ la Austria cind se făcuse „rectificarea“ hotarului; în schimb alte bucăți în alte părți trecuseră la noi. Prietinul meu, apărînd interesele sătenilor, în incurcăturile acele, avusese oarecare năcazuri. Suferiința și nedreptatea oamenilor era vădită, și el umblase stăruind neconținut. Apoi se schimbase guvernul, și oamenii se îndreptaseră către alte fețe. Deși din toată afacerea aceasta el făcuse o chestie de generositate și nu s'a gîndit o clipă să ceară răsplată, deși, ca avocat, putea să sprijine interesele oamenilor mai departe și supt altă ocîrmuire, cei paisprezece oameni năcăjiți îl lăseseră deodată, și prinseră să bată la alte uși. Iar din toate obrazurile care se arătau de după alte uși, nu știu dacă se va fi găsit unul care să nu se fi gîndit că i-a căzut o afacere bună în mină, cu paisprezece nenorociți birnici...

«Am fost și pe la alții... și nu degeaba... Am dat cit trebuia și cit am putut... îmi zicea Nastase. Alții nu ne-au făcut. Da dumneavoastră poate ne-ți pune mai bine durerea pe hirtie și-ți slărui.. Noi sintem paisprezece ș'am pus mină dela mină, ș'avem adunați șase sute de lei... Dacă folosim ceva, noi, iaca, vă aducem acest pușin plocon...»

— Uite ce e, răspund eu, știu și eu cum s'au petrecut lucrurile, și cred că sint două căi de urmat. Ori să se revizuiască măsurătoarea, ș'atuncea, cu dovezile care s'or aduce, poate să vă dobîndiți înapoi ce-ați pierdut; ori, dacă bucata dumneavoastră de pământ a răminea bună dată, să vă dea Statul proprietăți de pildă la Merești aproape, unde a luat pământ dela Austria, cind s'a făcut măsurătoarea aceea.

— Prea bine, răspunse Nastase, noi ne mulțămim așa,—nu mai să nu rămînem ticăloși și săraci. Să nu ne blăstăme copiii că-i lăsăm de izbeliște, fără un cotlon cit de mic, în care să se oploșască și ei în viața lor...»

Florea adăogi :

«Și pentru asemenea facere de bine ți-om aduce banii pe care i-am strîns și te-om pomeni neam de neamul nostru...»

Fără îndoială binele aveam toată tragerea de inimă să-l fac. Am răspuns :

«Dacă e vorba să fac un bine, ș'o pomană, cum ziceți, apoi atunci îl fac fără nici-o plată... Dacă-mi plătiți, vă fac o slujbă; —și eu vreau să vă fac un bine... Afară de asta, ce credeți că am să fac? Am să scriu pe hirtie ce mi-ați spus și ce știu, ș'am să rog pe cineva să deștepte pe cei dela cîrmuire... și cred că vi s'a face dreptate... pentrucă o aveți...»

— Tocmai așa, tocmai așa... zise zîbindu-mi dulce Petrea

Nastase, și eu cred că așa avem să izbîndim... Așa trebuie să facă! șopti el către Florea, ridicînd un deget în sus. Apoi către mine: Și pentru cheltueli, pentru strădanie, pentru toate, noi avem să vă dăm o mulțămîță de șase sute de lei... I-am și strîns anume pentru asta...

— De ce? vă fac hirtia, o trimet unde trebuie, și dumneavoastră țineți-vă banii...»

Florea voi să spue ceva. Nastase prinse a ride privind în pămînt.

«Bine, da, așa-i, aveți dreptate... Să ne faceți hirtia... și toate... ca să dobîndim noi ce-am perdut... și noi avem șase sute de lei strînși... Am mai dat noi și alți bani, — încaltea acumai dăm pe folos...»

Mi s'a părut curioasă stăruința asta, — ș'am căutat să-i fac pe oameni să înțeleagă că nu sint jălbar de meserie; am vrut să-i fac să înțeleagă și altele, despre sentimentele mele pentru poporul muncitor; și cum așaceva e foarte greu, m'am oprit la jumătatea lămuririi c'un fel de simțire de rușine, ș'am căutat să isprăvesc cit mai repede, c'o declarație mai scurtă, că voi face totul cum înțeleg, însă fără plată.

«Bine! au zis amindoi gospodarii cu oarecare părere de rău... Poate-om face ceva... Că noi atuncea, cînd s'a făcut măsurătoarea, am avut pe unul, pe domnul Archim Golovei... care zicea că umblă pentru noi... Ș'apoi am înțeles noi că el a fost acela care s'a înțeles cu ceilalți străini și ne-a vîndut către Nemți...»

Era vorba de prietînul care mi lămurise afacerea și care umblase apărînd interesele oamenilor. — Le-am explicat că se înșeală, că așa ceva nu se poate, și altele.

«Bine! a oftat Petrea Nastase, atuncea ni-i face dumneata jalba...»

Ne-am înțeles să vie într'o zi anumită, cînd eu voi fi pregătît hirtia, să le-o citesc, și s'o trimitem.

S'au dus și n'au mai venit.

Ș'acu citeva săptămîni, Costan Gherasim, om dintr'un sat cu cei doi, care mă cunoaște bine, încep să-mi vorbească despre năcazul cel vechiu, cu pămîntul de pe iaz, care și azi a rămas tot al Nemților. S'aude că să se mai măsoare odată, să cadă înapoi pămîntul luat, dar oamenii tot năcăjiți sint, că de-atîția ani nu s'a făcut nimic.

«Cucoane, zise el la urmă, eu lucrez la dumneata de un an și ceva, și te cunosc... Și știu c'au fost doi oameni dintre cei cu năcazul acu doi ani la dumneata și te-au rugat să le faci ceva...»

— Da, cei cari voiau să-mi dee șase sute de lei.

— Ei, da, cucoane. Le-am spus eu: măi oameni buni, de ce n'ați urmat cu boerul acela? că el vă făcea de-atuncea poate ceva... Ei ce-au făcut? Au venit în sat, s'au sfătuit, — și la urmă n'au mai venit să eie jalba. Ziceau că se tem: să nu-i vinzi și dumneata... Că de ce nu vrei să iai șase sute de lei? Alții n'au putut face ș'au luat, — și dumneata, dacă poți face ceva, de ce să nu

iei? Să nu te superi, cucoane, da oamenii noștri au avut multe năcazuri... Chiar cuconu *Archium*, nu le-a vindut pământul către Nemți?...»

De data asta n'am mai crezut că trebuie să apăr pe domnul Gorovei. Incepeam să văd că e zădarnic!

«Ș'acu, cucoane, i-am sfătuit eu să vie la dumneata... Ș'are să vie tot Nastase, cel care-i pușin gingav...»

Inștiințat, Petrea Năstase a venit peste două zile, cu zimbetu-i sfios și cu vorbele-i pripite, sunind de durere. Iar era năcăjit, și mă ruga să-i ert pentru ce-a fost, că n'au putut veni, că nu știu ce,—și cu multă grijă, cu vorbe ușor învăluite, îmi arăta că pentru ostenelele mele, au ei, paisprezece gospodari, adunați șase sute de lei...

M. Sd.

Pe Drum

Ah! nu mai știu pe care țărni, ca moartă
Sint azvirlită iar! In care parte
A lumii, valul zilelor mă poartă!...
Dar simt că pretutindeni sint *departe*.

Atît de tristă 'n suflet se ridică
Beția zborului mereu înainte,
Că nu mă uit în urmă: caei mi-e frică
De suferință aducerii-aminte...

Cînd mă deștept in noapte cite-odată
Din visu-mi trist, mă 'ntreb in care țară
Am adormit—și cit de 'ndepărtată
Plecînd spre ziuă voi lăsa-o iară ?

Mă 'ntreb, ce mări se-aud vuind in noapte,
Pe ce oraș cad ropote de ploae,
Ce fluviu 'nalță cătră geamu-mi șoapte,
Ca 'n suflet întristarea-mi s'o îndoae ?

Și 'ncerc atunci ca să 'mi aduc aminte
Ce zări vor răsări spre dimineață,
Cînd soarele 'n lumina sa fierbinte
Încet le va desfășura din ceață.

Acolo... e un lac ca apa verde—
Cărunt de paseri albe și de spumă,
Și mai departe-un munte șters se pierde,
Ce 'n zori se va învineți sub brumă...

Ori poate, între țarmuri nevăzute,
Cu veșnic re'noita ei coloare,
Cu bărci rătăcitoare și pierdute,
Se leagănă cu cintu-i lung, o mare.

În veci, de-asupra zărilor schimbate,
Perdeaua sorții mele cea fugară
Se 'nlătură pe cer ca să'mi arăte
Alt țarm, altă cetate, altă țară...

Ca să mă 'nvețe iarăși sfișierea
Plecării mele veșnic mai departe,
Ne mai înfățișându-mi nicăerea
Pe-acei de care viața mă desparte !

Voi ce-ați voit ca soarta să mă 'ndrume
Spre voi ! o ! cum ași vrea să nu m'alunge !
Dar cum să vă urmez în largă lume
Cind însă'mi eu nu mă mai pot ajunge ?

Ași vrea să dau viața mea întreagă,
Și inima-mi în care patimi luptă !
Dar inima-mi de cîte ori se leagă,
De-atîtea ori de-un nou exil e ruptă !

Ș'atuncea resemnarea mea mă lasă
Ca să fiu smulsă și rătăcitoare
Purtată 'n veci, cu lenea dureroasă
A ramurei de ederă pe mare...

Alice Călugăru

~~~~~

Cronica literară

Antonio Fogazzaro

Maurice Barrès zice, undeva, că totul e, nu să joci diferite roluri fiind același personaj, ci să ai mai multe suflete, fiecare cu viața lui proprie. Antonio Fogazzaro, cunoscutul scriitor italian, mort acum citva timp, realizează această părere a lui Barrès, în personalitatea lui complicată și plină de interes. Catolic și anti-clerical, ortodox supus bisericii catolice cu atita umilință, încît primește și recunoaște fără să murmure condemnaarea la Roma a cărții sale „*Il Santo*,” e în același timp un eretic a cărui doctrină religioasă e întemeiată pe adevăr, scos din credința individuală a fiecăruia, și care se preocupă din cele dintâi timpuri ale vieții și până la sfîrșit să împace darwinismul cu dogma și biserica.—observator exact și iubitor al realității, stăpînit încă în același timp de un puternic avînt romantic și de o imaginație foarte vie, deopotrivă înzestrat pentru a prinde și reda tragicul dureros al vieții cași comicul, ridicolul, pe care-l redă în felul acela caracteristic al humorului italian mai mult amuzant decît satiric. Nu are acea putere de cugetare și de concepție ce stăpînește lumea și e caracteristica geniului; Fogazzaro e un scriitor, nu genial, dar de mare talent, un scriitor a cărui putere stă mai mult în puterea caracterului, în patima cu care se preocupă de problemele morale, în arta cu care știe să ne arăte cum pot fi stăpînite pasiunile puternice și arzătoare de puterea caracterului, care călăuzit de un ideal moral poate triumfa prin lupte și sforțări mărețe asupra celor mai tiranice dintre ele.

Fogazzaro s'a născut dintr'o familie bogată și cu vază la Vicenza (1842) și a crescut în acea atmosferă de catolicism și distincțiune sufletească, a cărei influență se resimte în toată opera lui. Deși ar fi putut, grație împrejurărilor fericite în care s'a născut, să ajungă la situații strălucite în societatea italiană, totuși după ce și-a luat diploma în drept și litere a căutat să-și realizeze chemarea consacîndu-se literaturii, după ce a șovăit puțin între poezie și muzică pentru care avea multă aptitudine. Primele versuri le-a publicat la 21 de ani: „*Amintiri dela lacul*

de Como", și au avut mai mult un succes de societate și de simpatie pentru tinereța lui. Influențele lui Leopardi și a lui Chateaubriand sînt foarte simțite, deși e și o notă originală în felul de grijă dureroasă cu care se îndreaptă sufletul tînăr al poetului spre viața care îl așteaptă.

Opera cu care se face cunoscut e „Miranda” (1874), nuvelă în versuri, rezultatul a o serie de dibuiri, încercări conștiințioase ale unui suflet care vrea să se cunoască pe sine, în care se desemnează pe încetul personalitatea artistului, se precizează sentimentele și ideile și se stăpînesc secretele meșteșugului, tehnica versului, mînuirea cuvîntului. „Miranda” e spovedania unei fete de 18 ani, cu părul blond și ochii negri, care iubește pe vărul ei Enrico. Tinerii se logodesc, dar Enrico uită în plăcerile orașului mare de logodnica sa. Enrico e poet, visează gloria, vrea să-și trăiască viața deplin și intens și scrie logodnicei sale o scrisoare crudă, prin care-și reia libertatea. Subiectul e în cea mai mare parte mărturisirea durerilor și a nădejdilor tinerii fete, care se istovește încetul cu încetul de durere și moare de fericire că, în clipa în care Enrico, înțelegînd în sfîrșit unde e fericirea, se reîntoarce la ea.

Agonia și moartea Mirandei au versuri minunate și sînt unul din episoadele cele mai impresionante din poezia modernă. E însă în totul un avînt romantic, un sentimentalism dulce care te face mai degrabă să te gîndești la vre-o blondă și candidă Gretchen din literatura germană, decît la o Italiancă, fie ea chiar din nordul Italiei. În ceea ce privește forma acestui poem, versul e cam aspru, necioplît, limba săracă și lipsită de podoabe, de imagini, dar de o idealitate încîntătoare și plină de gingășie.

Și apoi din chiar această primă operă reușită a lui Fogazzaro se precizează unele idei ce domină toată activitatea sa literară de mai tîrziu: chemarea morală a poetului, din care el face înaintea-mergătorul omenirii, purtătorul de lumină, propovăduitorul progresului, căci Fogazzaro crede în progres, în care el vede izbînda elementului divin asupra elementului animal din om. Tot din această primă încercare izbutită se vede și pornirea artistului de a da dragostei un loc covîrșitor în viața și sufletul omului, de a o idealiza, de face din pasiunea dragostei cel mai puternic imbold al firii omului spre idealitate și nobleță și sprijinul cel mai temeinic în lupta dintre elementul divin și cel animal în sufletul nostru.

Miranda e cea dintîi dintre acele candido și poetice creaturi feminine în care Fogazzaro a căutat să realizeze idealizarea amoroasă a femeii, idealizare pe care o socoate ca avînd „cel mai însemnat rol în profitul părții omenești superioare.” Deși cu toate acestea, după cum observă Faguet în articolul său asupra lui Fogazzaro din *Revue des Deux Mondes*, cînd e vorba de spiritualitatea înaltă, rolul cel mai însemnat este al bărbatului, nu al femeii, afară doar de Donna Fedele în „Leila” și Elena în „Daniil Cortis”.

A doua operă a sa de tinereță e tot un volum de versuri, „Val-

solda", versuri de descriere, celebrarea lacului Lugano, pe malurile căruia poetul a petrecut zilele cele mai frumoase ale tinereții sale, „umilul, sărmanul și necunoscutul” pământ în care s'a urzit atâtea visuri și nădejdi. Din aceste versuri se vedește puternicul sentiment al naturii la Fogazzaro, acea înțelegere și dragoste adâncă a poeziei naturii, acel dar de a descrie și gusta frumusețile reale, care fac mai tîrziu în romanele sale încadrări atât de poetice, fonduri atât de pitorești, decoruri splendide și minunate scenelor duioase, tragice sau comice dintre personagiile sale. În versurile din „Valsolda” însă, vizionarul, puternicul evocator de imagini și senzații ce e acest Italian, este înlăturat adeseori de pornirea germanică de a simboliza, de a da peisagiilor celor mai umile o înseninare intelectuală, un înțeles și o urmare morală, uneori obositoare, dar căreia se datorește și culoarea de misticism, ce e iarăși unul din caracterele operei sale.

„Malombra” e prima sa operă în proză, operă încîlcită, zice critica de pe vremea aceia, „romanul romanesc cel mai romanesc, zice Faguet, dar foarte bine compus”. E un fel de aplicare a unei vagi metempsicoze, o reînviere în parte a budismului, o așa numită teosofie: Un castel vechiu și groaznic, în care trăește un nobil bătrîn ciudat și o fată tinăra și mai ciudată, dar foarte încîntătoare, amestec de bunătațe și ciudățenie, orgoliu și superioritate sufletească, pasionată pentru datorii, frumoasă, leală și iubitoare. Cu toate aceste calități, se sfîrșește prin a face pe bătrînul ciudat să moară de spaimă și disperare, omoară pe tînărul molatec ce o iubește și se înneacă ea însăși într'un lac, sfîrșind mai romantic decît a început.

Acest roman dimpreună cu „Misterul unui poet” pot fi privite ca operele ce aruncă lumina cea mai vie asupra sufletului și caracterului lui Fogazzaro adolescent. „Misterul unui poet” e scris pe tema: iubirea crește cînd specia nu mai are nici un interes în ea, adică chiar cînd unul dintre cei doi amanți a murit. Poetul se îndrăgostește de Violetta, o fată rahitică și șchioapă, care a avut un prim amor nefericit și e pe punctul de a se căsători cu un profesor bătrîn, fără dragoste. Se mărită pînă în cele din urmă cu poetul, dar moare îndată după nuntă de un acces de boală de inimă; iar poetul, cu toate că ea a murit, nu se simte despărțit de ea, urmează să o iubească și după moarte și să fie în comunitate sufletească cu ea, și acesta e misterul poetului. Subiectul e tratat cu tot misticismul și fiorul acela de dincolo de moarte, caracteristic spiritului german, și este una din fețele problemei ce l-a îngrijit și preocupat pe Fogazzaro mereu: lupta dintre iubirea ideală și cea fizică, luptă, din care iubirea ideală înaltă, curată, „legată de ideia de veșnicie”, învinge pe cealaltă. Problema aceasta l-a preocupat mult și asupra ei a scris și un articol, „O opinie a lui Manzoni”, în care combate ideia acestuia că arta și literatura nu trebuie să trateze despre pasiune, ca fiind primejdioasă moralității; problema aceasta a pus-o și a rezolvat-o mereu în același sens în toate operele maturității sale, care sînt cele mai frumoase și mai în-

semnate: *Daniil Cortis, Lume mică din alte vremuri, Lume mică din vremurile noastre, Sfântul, Leila.*

Dintre acestea, *Lume mică din alte vremuri, Lume mică din vremurile noastre* și *Sfântul* sînt o trilogie, cele două dela început nefiind scrise decît pentru a ne arăta copilăria și tinereța lui Pietro Maironi, care devine Sfântul sub numele de Benedetti.

În *Lume mică din alte vremuri* sînt episoade din vremea stăpînirii austriace în Statele lombarde și Veneția, fizionomia Italiei din vremea anului 1830, apoi familia lui Pietro. Tatăl său Fanco, spirit religios, patriot și idealist, dar pornit spre voluptate și plăcerile vieții, iubitor de viață dulce și tihnită, în mijlocul florilor din grădina lui, dorind să facă muzică și să vislească în zilele frumoase. Virtuos cu toate acestea și om de acțiune din cînd în cînd, deși gata de orice sacrificiu pentru a trăi cum crede că e bine. Mama sa Luigia e un spirit drept, cinstit și plin de curăție sufletească, dar prea uscată sufletește, de o dreptate îngustă neindurată.

Fiul lor Pietro e o fire mult mai încheșată decît tatăl său Franco, suflet arzător, cu un sentiment religios mai energic decît al lui Franco, mai ascuțit pentru luptă, dar moștenind totuși dela tatăl său o aplecare spre voluptate și senzualitate ce intră în conflict cu puternicile sale aspirații ideale și religioase. Căsătorit cu vara sa Eliza, care curînd după aceasta înnebunește, Pietro se îndrăgostește de o femeie tînără, frumoasă și de inimă, care și ea e măritată, dar trăește separată de soțul ei. Tot romanul „*Lumea mică din vremurile noastre*” este desfășurarea conflictului dintre pasiunea acestor eroi și datoria de a nu cădea în toate grozăviile unui dublu adulter. Desnodămîntul îl aduce moartea Elizei, care și revine în mișcări cîțva timp înainte de a muri și aduce în sufletul lui Pietro o revoluție morală, în urma căreia el dispare fără să i se poată da de urmă.

În *Il Santo* evoluția morală a lui Maironi s'a desăvîrșit, partea ideală, religioasă, aspirațiile de înaltă spiritualitate, înving definitiv partea animală, senzualitatea, aspirațiile la voluptate și Pietro devine „Sfîntul” pentru toată Italia, reformatorul persecutat al autorităților bisericesti și laice. Istovit de traiul său de ascet, moare în brațele iubitei sale, care de departe l-a urmărit și mărturisește în aceste momente supreme reîntoarcerea ei la credință.

Catolicismul lui Fogazzaro nu putea desigur să convie Curții dela Roma, fiind inspirat de cărți ca acele ale lui Joseph Le Conte, pline de filozofie religioasă și științifică, și influențat puternic și de tolstoism,—de aceea cartea sa a fost pusă la index, condamnată la Roma. Consecvent cu catolicismul său, Fogazzaro s'a supus. Ultima sa carte „*Leila*” însă n'a fost o renegare a ideilor sale de mai înainte; poate că aici chiar nota anti-clericală sună ceva mai tare.

Opera sa însă cea mai de valoare este „*Daniil Cortis*”, o carte de o

idealitate, de o înălțime morală care nu face să piardă întru nimic puterea de viață și de adevăr a personajilor, o poemă a pasiunii și o gloriificare a datoriei plină de umanitate și foarte zguduitoare. Daniil Cortis și vara sa Elena se iubesc din copilărie, dar se iubesc sau cred că se iubesc frățeste în toată sinceritatea. Elena este măritată cu un bătrîn destrăbălat și fără nici un fel de scrupul. Imprejurările vieții pun pe Daniil și pe Elena în legături mai strânse și în curînd își dau seamă că se iubesc adînc și pătimaș. Dar și unul și altul sînt hotărîți să-și facă datoria și să se opue acestei patimi pe care și viața și conștiința le-o interzic, și Fogazzaro descrie cu o delicateță, cu o fineță, cu o agerime psihologică plină de pătrundere și inteligență iubirea aceasta care luptă să înăbușe, să se desbrace de orice materialitate, de orice dorință trupească. Bărbatul Elenei, gonit din Senat pentru datorii și escrocherii, se hotărăște să se expatrieze în Japonia și-i cere într'o scrisoare plină de grosolănie să-l urmeze.

Datoria cere ca ei să se despartă, ca Elena să urmeze pe omul josnic și nedemn cu care au legat-o legile divine și umane, și cei doi eroi se despart după o scenă al cărei profund de zguduitor dramatism se resimte cu atît mai puternic, cu cît este mai sobru și mai măsurat.

În toate romanele lui, dar mai ales în *Daniil Cortis*, ai impresia vieții în totalitatea ei, ca în Dickens și Balzac, pentru că sînt alături de personajile principale și o mulțime de personaje secundare, schițate și rediate în chipul cel mai fericit și cu multă intensitate de viață, de cele mai multe ori pline de ciudățenii originale, cu o ușoară notă burlescă, pentru gustul nostru format la școala franceză personaje cam exagerate și cu unele trăsături neverosimile, deși Fogazzaro mărturisește că sînt scoase din realitate, rezultatul observației sale credincioase.

În total, cu Fogazzaro dispune o interesantă și nobilă figură modernă, un suflet complicat, un scriitor de mare talent, *complet*, cum îl definește Faguet, și un om a cărui activitate întreagă poate să poarte cu mîndrie deviza pe care și-a ales-o: *Lo sdegno d'ogni vitta*.

Izabela Sadoveanu

Cronica artistică

Expoziția oficială a artiștilor în viață

Iată un titlu pretențios, care vă face să credeți că această expoziție cuprinde operele tuturor artiștilor români în viață.

Amară însă este deziluzia, când vizitatorul atras de acest titlu pătrunde, trece prin rotonda Ateneului cu nenumăratele ei scări, cu coloanele-i de acadele și plafoanele-i de furtă dulce și ajunge în cele două săli ale acestei expoziții.

Mergînd spre Ateneu, multe amintiri dădeau asalt gîndurilor mele... Aveam 20 de ani, cu toate idealurile acestei vriste, dar cu idei mai puțin clare, și-mi aduc aminte de cearta ce se ivise între două tabere și de sciziunea ce urmasese, cu ocazia alegerilor pentru juriul acestei societăți. Pe de-o parte erau oficialii de astăzi, prezidați atunci de d. C. I. Stănescu; pe de alta un mănunchi de tineri, dintre care îmi amintesc de N. Vermont, Luchian și Artachino, care, încrezători în talentul lor și amărîți de micile mizerii ce li se făceau acolo, și-au retras în mod zgomotos lucrările și au închiriat un local peste drum, la catul întâi, cu intrarea printr'o scară strîmtă și infectă: acolo și-au expus lucrările, și această primă sciziune a fost originea societății *Tinerimea* de astăzi.

Mult au fost persiflați, și d. Maiorescu, ministrul de astăzi, nu găsea destule sarcazme, la cursurile d-sale de logică, la adresa acestor îndrăzneți. E adevărat că d. Maiorescu n'a onorat încă nici o expoziție cu prezența d-sale, afară doar de vizita pe care a făcut-o d-lui Mirea—ne-a povestit-o d-sa în *Epoca*—acum vre-o 25 de ani. Cineva a remarcat însă, din răutate, o mărturisesc, că de atunci d-lui Maiorescu i-a trecut pofta de a mai vedea pictură românească.

Apoi mi-au venit în minte ultimele polemici dintre „*Epoca*” și „*Viitorul*” în urma protestului soc. „*Tinerimea*” contra ministrului Arion; care i-ar fi împedecat de a lua parte la expoziția dela Roma.

Ați cetit poate insultele pe care diferiți „oficiali” le-au adresat prin interviewurile din *Epoca* acestei societăți, pentru că s'a încumetat să ia inițiativa reprezentării artiștilor români la acea expoziție. Din acele in-

interviewuri reeșă doar frica fiecăruia de a nu fi invitat și dînsul la această manifestare a artei romînești în străinătate.

Ori această manifestare e prematură (ceia ce eu personal nu cred; mai degrabă ar fi un imbold pentru artiștii noștri, mîndria națională fiind în joc), ori nu e,—chestia de persoane n'avea însă ce căuta aici și în orice caz ea nu dovedește nici înălțime de vederi și nici o dezinteresare deosebită. O să vedeți de altfel din analiza expoziției „oficiale“ că persoanele care ar fi putut să fie nedreptățite sînt în număr cit se poate de restrîns. Chiar d. ministru Arion, ca om civilizată, a trecut peste meschinăriile acestor polemici și vizitînd expoziția Tinerimii, nu s'a codit să le recunoască efortul meritoriu.

Singurul rezultat pozitiv al acestor polemici a fost trimiterea în străinătate, spre a studia *critica artistică* (!), a unui scrib, care s'a prelatat la acest nobil rol, și asta din fondurile, așa de anemice, pentru încurajarea artelor *).

După această introducere cam lungă, să vedem ce găsim interesant printre cele vre-o 300 de lucrări expuse în două săli—fiecare din acestea fiind împărțite prin paravane în săli mai mici—și atîrnate îndesat ca sardelele, în trei caturi.

Dar mai 'nainte trebuie să observ că, chiar după discursul de deschidere pe care l'a rostit d. Mirea, rostul acestei expoziții, cu titlul pompos de *salon oficial*, ar fi ca să dea elevilor absolvenți ai școlii de Bele-Arte ocazia de a se manifesta. Ori, toți cei care au trecut prin această școală vă vor putea spune cită muncă au avut ca să se desveje de ceea ce au învățat într'însa. După regulamentul meschină de cazarmă, cînd pînă elevii la vîrsta la care mai există vlagă și entuziasm, să deseneze ani de zile după picioare de ghips și mulage antice, pe care încă nu le pot pricepe, nu te miră cînd vezi atîta lipsă de personalitate în această expoziție, care samănă mai mult cu un bazar.

Chiar din punctul dumnealor de vedere, e incontestabil că numărul pînzelor expuse ar fi putut să fie reduse la jumătate. Înțeleg la Paris o expoziție fără de juriu, ca a artiștilor independenți, unde se expun pe an mii de pînze de toate tendințele. Printre cele citeva sute de artiști se află vre-o citiva care au găsit căi nouă și neînțelese la început de colegii lor dela saloanele oficiale, artiști care astăzi sînt recunoscuți aproape de toată lumea, ba, și mai mult, au influențat chiar pe așa zișii oficiali. Și vedem astăzi la *Salon des artistes français*, cel mai reacționar și mai oficial dintre saloane, pictori care au utilizat eforturile unui Geurat și a altora dela „independenți“, și devenind astfel revoluționari... de salon.

*) Cred că cetitorul care a citit darea mea de samă a expoziției „Tinerimea“ nu mă va acuza că „tămiez“ această societate. Nu m'am oprit deloc să le spun toate păcatele de care suferă, după umila mea părere.

Dar la salonul nostru oficial *cu juriu* vedem expuse aproape numai „crutele” dela independenți; cit' despre celelalte, am fi fericiți de am descoperi măcar oarecare *probitate artistică*. Căci dacă la Tinerimea am găsit vre-o cițiva artiști cu personalitate, și cițiva care cel puțin au reușit să-și apropie o parte din știința unor anumiți maestri din străinătate, aici, la oficial, cu mici excepții, nu găsim decit elevi, care nu mai au naivitatea începătorilor, ci artificialitatea și superficialitatea celor incomplect instruiți.

Așa, de exemplu, d. *Mihailescu-Italia*, cu tabloul său imens reprezentînd o scenă de familie. Ai impresia că acest domn s'a armat cu o paletă și pensule și, așezîndu-se la cițiva metri de pînză, se exercită să arunce dela distanță culorile pe tablou: odată sau de două ori nemește, de opt ori lovește alături. Admițînd chiar c'ar fi nemerit de opt ori din zece, astfel de exerciții sînt și vor rămînea exerciții de saltinbac. Nu dimensiunile tabloului și nici îndemînarea la aruncatul pensului interesează pe spectator. Pe spectator îl interesează să vadă ce a simțit artistul în fața subiectului, probitatea mijloacelor cu care încearcă să ne transmită ce a simțit și respectul evlavios în fața naturii (care nu implică deloc servilitatea și meschinăria profesiunii de detalii fără importanță; din contra). Căci de orice tendință ar fi artistul, el nu poate face abstracție de anumite reguli care s'au de neînlăturat: capul o să fie așezat pe gît, gîtul pe trunchiu, copacii pe pămînt și norii pe cer. *Cezanne*, pictorul francez care are atîția adoratori și inamici feroci și care e unul din pictorii cei mai revoluționari ai Franței, spunea că idealul lui e să expue în salonul lui Bougreau, cel mai „academic” și mai convențional dintre pictorii francezi. Dar d. *Mihailescu-Italia* nu-i nici măcar revoluționar în felul lui de a lucra, ci caută numai s'ascundă o cultură artistică insuficientă, o lipsă de emotivitate complectă, printr'o abilitate copilărească.

Să ne erte cetitorul că insistăm atîta asupra unor lucrări peste care am putea trece cu vederea, cu toate dimensiunile lor neobișnuite. Dar la noi în țară, unde superficialitatea este o predispoziție naturală, nu trebuie să ne obosim de a repeta mereu aceste lucruri. Așa, lucrarea d-lui *Troteanu*, un tablou de dimensiuni și mai importante, care pare să reprezinte o alegorie istorică. Inchipuiți-vă niște marionete cu capete și mîni de porțelan, dar care sub haine n'au nimic, ca să poată băga mîinile „actorul” spre a le pune în mișcare. Avînd însă în vedere că aceste marionete-s în mărime naturală, actorul ar trebui să aibă mîinile lui Goliat ca să poată umplea golul de sub stofe și să ne dea impresia că au și corp. Veți crede însă că un tablou făcut de un asemenea începător e tratat cu oarecare naivitate? Ce iluzii! Nici *Velasquez* nu și-ar fi permis asemenea lovituri de pensule! Și ași putea să vă mai înșir pe mulți, ca d. *Romano*, d-na *Iordănescu*, etc..

Cu același exces de îndemănare, dar totuși cu un fond de cunoștinți mai serios, putem cita: pe d. *Hârlescu*, care expune și la Tine-

rimea, ca de altfel și d. *Satmary*, care are aici un peisaj de vară... foarte rece, pe talentata d-ra *Maniu* cu schițe de bălciuri și un interior de biserică armonios, pe d-ra *El. Mantu*, pe d. *Biju*, care are aici niște croquiuri în creion îndemănatece și schițe de un oarecare sentiment colorist, apoi pe d. *Iser*, veșnic interesant cu toate exagerările d-sale. Ca sculptură, expune d. Fritz Storck un dorobanț, pe care d-sa l-a trimis probabil la Oficial din malițiozitate.

D-na Cuțescu-Storck expune aici o pânză mare intitulată *Maternitatea* și o serie de schițe decorative și studii în pastel. Nu înțelegem cum d-na Cuțescu, care în pastelurile d-sale, deși cam superficiale, ne redă niște scene de atita grație și armonie, cum e și natural pentru o sensibilitate feminină, a putut să picteze această Țigancă de un „gauguinism —hodlerisat“ (să ne erte cetitorul), de o rigiditate cadaverică. Atita lipsă de stil ne miră la o persoană așa de talentată. Cit privește titlul de „Maternitate“... ne jenăm să-i dăm noi lecții.

D. Teodorescu-Sion are numeroase pânze decorative, peisaje și scene dela țară. D-sa are sentimentul simplificării necesare pentru genul decorativ, chiar și simț de colorit, deși cam dulceag. Figurile d-sale însă prea sînt păpuși și pictura decorativă, cum se arată și numele, e prin esență monumentală și prin urmare e bine să păcătuești prin exces de contrariu. Este în orice caz printre puținii la Oficial, care par să-și bată capul să facă ceva.

D. Costin Petrescu are o „Dacia“ destinată vaporului cu același nume. „C'est un bateau“ ar zice Franțuzul. Mai are și niște portrete, dintre care însă numai portretul de bărbat cu obrazul în umbră are într'adevăr valoare artistică: e de o factură destul de puternică, umbra transparentă, efectul de lumină just și capul foarte expresiv.

D. Titus Al.: un efect de zăpadă așa de trandafiriu, niște decorațiuni așa de străvezii, că ți-e frică să te apropii de ele—să nu se evaporeze.

D. Grimani: un efect de lună cu un castel oriental, cu niște îndrăgostiți.. Ah! ce ași da să fii poet: o duzină de batiste nu v'ar calma emoțiile, așa de mult v'ași mișca. Dar ca pictură e slab, foarte slab, superficial, desen fără vlagă, ca de altfel și diferitele figuri ce le are expuse pe același panou.

D. Teișanu a pictat, în pastel, divanul, pantofiorii și cuconița din tabloul d-lui Grimani, în costumul lui Adam, după ce s'a întors se vede din expediția nocturnă de care vorbim mai sus. Deși ca tehnică ar fi oarecare calități în pastelurile d-sale, ca tendință este însă pictură pentru băcani și sergenți-majori.

D. Țincu are între altele două schițe cu cuconițe în grădină, destul de armonioase ca culoare și cu oarecare îndemănare tratate.

D. Neylies are pasteluri și două tablouri cu animale: scene dela țară, efecte de dimineață. Deși inegal tratate ca pictură, cu greșeli de

desen, au totuși și frumoase calități de observație a peisajului. E mult soare și efectele atmosferice just redată. Dacă d. Neylies e tânăr, căci n'avem cinstea de a-l cunoaște personal, am cele mai mari speranțe într'insul pentru viitor. Mai cităm pe *Thorand, Sofronie, I. Voinescu* (247) *Roguska*, la care descoperi ici-colo câte o calitate. *Briese*, cu schițe fără importanță, dar făcute cu oarecare sentiment de peisagist. Apoi d-nii *Popovici, Serafim Pascaly*, care trebuie să fie buni profesori, căci de pictura dumnealor e mai bine să tăcem.

La sculptură lipsa e și mai mare. Bustul lui Serafim de *Paciurea*, care are mult talent, și *Storck*, de care știm că are talent, din alte lucrări,—restul sau prea începători, sau prea neînsemnați.

P.

Cronica financiară

— Impozitul pe plus-valoarea funciară în Germania —

Am arătat altă dată, tot în coloanele acestei reviste ¹⁾, ce urcare considerabilă a avut valoarea pământului în regiunile cu o rapidă dezvoltare economică și în special în marile orașe ale occidentului. Plus-valoarea se datorește nu activității—de orice fel ar fi ea—a proprietarului, ci dezvoltării generale și colective a societății. O întreagă școală de economiști și de financieri revendică deci plus-valoarea în folosul societății întregi. Mijlocul cel mai îndeminatec pentru ca aceasta să reobindiască cel puțin o parte din plus-valoarea cerută de ea, este un impozit special, pe care liga pentru reforma funciară l-a cerut mereu în anii din urmă, care a și fost introdus ca impozit comunal în multe orașe ale Germaniei și care a sfârșit prin a ajunge anul acesta impozit general al imperiului.

Wagner, marele teoretician al științei financiare, tratează acest impozit în capitolul impunerii câștigului întâmplător, fără o activitate economică proprie, alături de impozitul pe câștig din joc și pe moșteniri. Pornind dela ideea că actualele sisteme de impunere, chiar și acel al impozitului pe venit, sînt incomplete și susceptibile de o și mai dreaptă dezvoltare, el consideră impozitul pe plus-valoare ca un foarte eficace corectiv al actualei stări. El și economiștii grupați în jurul ligii pentru reforma funciară îl concepuseră la început ca pe un impozit direct. Plus-valoarea ar fi trebuit evaluată la anumite intervale și o parte din ea ridicată în folosul statului. În practică s'a dezvoltat însă ca impozit indirect, în sensul că o parte din plus-valoare—impozitul—devine exigibilă numai în momentul vânzării, adică în momentul cînd această plus-valoare se concretizează în câștigul realizat de vânzător. Forma de ridicare directă, la intervale determinate, ar fi dat naștere în anumite cazuri la mari nemulțumiri; s'ar fi putut așume ca venitul obișnuit anual al pământului să fi fost mai mic decît impozitul (cota-parte a societății din

1) Anul II, No. 7.

plus-valoare); proprietarul ar fi fost deci nevoit să plătiască din alte venituri, eventual dintr'un împrumut, impozitul pentru un câștig, care nu s'ar fi realizat decît tîrziu, în momentul vînzării.

Ideia impozitului pe plus-valoare nu e cu totul nouă. Ea se găsește și la John Stuart Mill. Astăzi acest impozit funcționează în Anglia fără inconveniente. Germanii l-au introdus întîi în colonia lor Kiaotschou, au urmat apoi orașele Frankfurt, Köln, după ele multe altele și mai mari și mai mici și în cele din urmă și Berlinul. Ca impozit al impozitului a fost preconizat la 1909, cu prilejul reformei financiare. Până la introducerea lui anul acesta, impozitul pe mișcarea bunurilor funciare (taxa de înregistrare) a fost sporită cu 100%.

*

Impozitul pe plus-valoare vizează diferența dintre valoarea actuală a unui teren și dintre aceia pe care terenul a avut-o la o vînzare anterioară, sau la un anumit termen fixat de lege, și numai într'atît întrucît această diferență, deci această creștere de valoare, rezultă fără activitatea proprie a vînzătorului. Pentru a afla diferența impozabilă, adică creșterea de valoare fără munca proprietarului, va trebui deci să se scadă din prețul de vînzare nu numai prețul de cumpărare, dar și cheltuelile făcute cu înbușătăjirea și amenajarea de orice natură a terenului, cum și procentele capitalului plasat în acest teren. Principiul degresivității se aplică și aici, ca în toată practica financiară modernă. Terenurile mici, a căror plus-valoare absolută nu e decît prea mare și care aparțin micilor proprietari, al căror venit total nu trece peste o anumită limită, nu intră în prevederile legii.

Impozitul pe plus-valoare se ia întotdeauna dela vînzător, în deosebire de impozitul pe mișcarea bunurilor funciare (taxa de înregistrare), care se ia dela cumpărător. E și mai rațional să-l ceri dela vînzător, pentru că vînzătorul e în cazul de față mai capabil de a plăti decît cumpărătorul, fiindcă el realizează câștigul. Legiuitorul îi cere o parte din acest câștig, în momentul cel mai potrivit, și anume în momentul cînd se realizează câștigul. Numai în anumite cazuri speciale anume prevăzute de lege, impozitul devine exigibil dela coproprietar ori dela proprietarul anterior.

Odată cu înregistrarea, adică cu transmiterea legală a dreptului de proprietate, se încasează și impozitul. Cînd însă contractanții ar renunța la înregistrare, pentru a masca o vînzare de fapt, impozitul tot devine exigibil în primul an al transmisiunii deghizate a dreptului de proprietate. De altfel, nu orice transmisiune este supusă impozitului; moștenirile în limitele unui anumit grad de rudenie, schimburile pentru regularea dreptului de proprietate sau arendarea bunurilor, chiar și daniile, cînd sînt garanții că dania nu maschează o vînzare, sînt scutite. De fapt, nu e o scutire, ci o amîinare a rîdicării impozitului, în momentul u-

nei vânzări eventuale. Terenurile moștenite, dăruite ori schimbate, sint impozabile cu întreaga plus-valoarea, din momentul unei vânzări anterioare ori a termenului prevăzut de lege.

Impozitul se ridică, indiferent dacă vânzarea s'a făcut pe bani gata ori pe credit. La nevoie se acordă însă o prelungire a timpului în care el trebuie achitat.

La foarte multe discuțiuni a dat naștere întrebarea, dacă acest impozit se va plăti în adevăr de vânzător, ori dacă nu cumva el va fi deplasat asupra cumpărătorului. Iar acest din urmă caz, impozitul ar spori valoarea pământului, deci prețul caselor, deci chiriile, lucru care ar apăsa mai ales asupra claselor de jos. De fapt, vânzătorul nu poate răsturna impozitul de pe umerii lui pe umerii cumpărătorului.

Pentru aceasta, ar urma ca el să urce prețul de vânzare cu suma pe care o reprezintă impozitul. Această urcare nu este posibilă, pentru că prețul îl fac acei vânzători care sint dispuși să suporte ei impozitul și — mai mult—acei care intră dintr'o pricină ori alta în excepțiunile legii și n'au de plătit decît un impozit minimal ori nimic. Dacă impozitul ar fi deplasabil, nu s'ar explica pentru ce proprietarii și speculanții de terenuri se ridică cu furie împotriva-i. Mai curînd trebuie să admitem cu Jäger că: „impozitul micșorează renta pământului și de aceea prețul acestuia trebuie să scadă”.

Foarte important este felul cum se stabilește progresiunea pentru acest impozit. Ea crește întâi în raport cu mărimea cîștigului și al doilea în raport cu scurtimea timpului, în care acest cîștig a fost realizat. Acest criteriu dublu corespunde desăvîrșit principiului care domină știința financiară modernă: principiul capacității de plată sau al jertfei egale.

E drept ca la o plus-valoare mai mare și partea care vine statului să se calculeze după o cotă mai urcată, fiindcă și capacitatea de plată a subiectului impozabil este în acest caz mai mare. Firește că mărimea plus-valoarei se exprimă nu în cifre absolute, ci în procente prin raport la prețul anterior de cumpărare.

Progresiunea impozitului după scurtimea timpului în care cîștigul s'a realizat este tot așa de îndreptățită. Cîștigul realizat într'un timp scurt indică de asemenea o mai mare putere de a plăti. Timpul scurt mai e și un indiciu că influența societății—drumuri, piețe, canale etc.—asupra creșterii valorii a fost excepțional de mare și de repede și deci și partea ei din plus-valoare trebuie să fie mai mare. Și încă progresiunea în raport cu scurtimea timpului este și un mijloc împotriva vânzărilor la intervale scurte, deci împotriva speculațiunii cu terenuri, care în centrele mari amenință să ia o dezvoltare nesănătoasă.

Sînt cazuri cînd progresiunea în raport cu scurtimea timpului nu corespunde împrejurărilor speciale dintr'o anumită regiune ori dintr'un

anumit oraș. Așa, de pildă, în Frankfurt pe Main, terenurile, pe care s'ar putea clădi, se găsesc în mîna pușinilor oameni foarte bogăți, care n'au interes și nu vor să vîndă. Orașul suferă de pe urma acestei concentrări în cîteva mîni, de aceea, pentru a activa vînzările, impozitul pe plus-valoare era acolo cu atît mare, cu cît timpul dintre două transmisiuni a dreptului de proprietate era mai îndelungat.

În general însă progresiunea în raport cu mărimea cîștigului și cu scurtimea timpului, în care a fost realizat, corespunde ideilor fundamentale, pe care se sprijină îndreptățirea acestui impozit. Scara de progresiune este astfel stabilită, că sub o anumită limită plus-valoarea e scutită, dacă ea n'a fost realizată într'un timp prea scurt. Progresiunea în raport cu lungimea timpului este și un mijloc de a ține socoteală de îmbunătățirile mărunte, dar permanente, pe care un proprietar le aduce terenului său și care, neputîndu-se exact prețui, nu pot fi adunate la prețul de cumpărare, ori scăzute din cel de vînzare. De asemenea, ea corespunde intereselor și vederilor acelor care susțin că o bună parte din plus-valoare este — cînd timpul dintre două vînzări e lung — numai aparentă, fiind urmarea etfenerii generale a banului.

Comisiunea Reichstagului a încercat să împacă toate interesele și să țină samă de toate criticile; legea a eșit din cauza aceasta mult mai puțin îndrăzneată decît proiectul inițial. Totuși impozitul acesta are dușmani ireductibili, care nu se pot împăca cu nici un preț cu el, care caută să dea nemulțumirii lor aparența unei critici academice.

Ei nu vor să recunoască că impozitul pe plus-valoare este un impozit pe un venit, care există în tot timpul cît există dreptul de proprietate, care însă devine impozabil în momentul concretizării lui prin vînzare. Ei susțin că e vorba de impunerea unei coniecturi — unei șanse — favorabile și că statul pentru a fi consecvent ar urma să despăgubiască pentru orice conjunctură defavorabilă. Se vede lesne unde ar duce o astfel de consecvență din partea statului: ar urma ca el să despăgubiască pe toți birnicii, care, după ce-au plătit o bucată de timp impozitul din cîștig, dau fără voia lor faliment. O astfel de despăgubire nu corespunde ideilor pe care le avem noi astăzi despre stat.

Se mai susține că dacă se impun cîștigurile realizate din speculațiunea cu terenuri, urmează să se impună și cîștigurile excepționale care se realizează la bursă prin specularea cu felurite hîrtii de valoare. Acest argument e foarte prețios, de vreme ce prin el nu se dovedește neîndreptățirea impozitului pe plus-valoarea funciară, ci se cere aplicarea lui și la alte plus-valori. Trebuie însă ținut în samă că plus-valorile realizate la bursă sînt mult mai puțin accesibile fîscului, cheltuelile de încasare mai mari și deci impozitul mai puțin practic. Afară de aceasta, în Germania cel puțin, capitalul plasat în hîrtii de valoare este mai pro-

ductiv decât cel plasat în terenuri de speculă, are deci dreptul la mai multă cruțare. Impunerea capitalului industrial, în forma luării pentru stat a unei părți din plus-valoare, ar pune industria germană într'o poziție de inferioritate față de industria străină și de aceea acest pas nu-l vor face Germanii cu nici un preț.

Se critică în sfârșit și așa zisa retroactivitate a impozitului pe plus-valoare. În adevăr, dacă cumpărarea a avut loc în cei din urmă 40 de ani fără însă ca prețul de cumpărare să se poată afla, atunci legiuitorul stabilește ca termen de comparație valoarea terenului în anul 1885. Plus-valoarea se calculează deci scăzând din prețul actual de vânzare valoarea din acel an. Acest procedeu înfățișat de cei interesați ca retroactivitate—de fapt s'ar putea vorbi de retroactivitate numai când impozitul s'ar rîdica și dela vânzările anterioare promulgării legii—este necesar pentru a garanta o dreaptă repartizare a impozitului: a nu favoriza pe cei ce stăpînesc pămîntul de vreme îndelungată și a apăsa prea mult pe cei ce l-au dobîndit prin o cumpărare mai recentă.

Este îndreptățită învinuirea care se aduce impozitului pe plus-valoare din punctul de vedere al principiului impunerii unice. În adevăr, pămîntul plătește impozitul funciar (în Prusia lăsat comunelor), mai plătește timbrul sau taxa de transmisiune ori înregistrare și acumia mai are de suportat și impozitul pe plus-valoare. Avem de-a face deci cu o impunere triplă a aceluiași obiect. Se uita însă că această anomalie este trecătoare și că tendința practicei financiare moderne este de a dezvolta impozitul pe plus-valoare în așa fel, încît el să poată înlocui pe celelalte două anterioare. „Impozitul pe plus-valoare va fi impozitul funciar al viitorului; principiul din care el izvorăște: impunerea cîștigului, va fi în viitor principiul general financiar” (Brunhuber).

Impozitul financiar actual este irațional, fiindcă se aplică în aceeași măsură și unui teren a cărui valoare rămîne staționară și unuia care-și înzecește valoarea. Taxa de înregistrare este de asemenea irațională, fiindcă se ia dela cumpărătorul-platnic, adică dela cel mai puțin în stare de a o plăti, și pentru că se calculează asupra prețului și nu asupra cîștigului.

Inlocuirea lor prin impozitul pe plus-valoare va fi un pas mai departe spre perfecționarea actualelor sisteme financiare.

*

În zădar încearcă adversarii acestui impozit să pună discuțiunea pe terenul pur economic. Ei vorbesc de o confiscare de avere, ceea ce nu-i decât un cuvînt gol, de vreme ce nimeni nu se atinge de averea așa zicînd inițială și stabilă a cuiva, ci numai de o parte de venit. Cu astfel de exagerări se poate ajunge la concluzia că orice impozit e o confiscare de avere.

Se stînjenește, e drept, prin acest impozit un proces economic:

speculațiunea cu terenurile, însă numai în măsura în care el devinse o anomalie. El nu apasă însă asupra muncii și asupra claselor cu adevărat active și nu va fi deci o piedică în prosperarea economiei naționale. Se vorbește de efectul impozitului asupra clădirilor și chiriiilor: va crește prețul pământului, deci al caselor, deci chiriiile. În realitate, procesul va fi invers: impozitul va pune frâu scumpirii extraordinare a chiriiilor, rezultată din speculațiunea exagerată cu terenurile. Cei câțiva ani de aplicare a impozitului în orașele germane, care-l introduseseră, au dovedit lucrul acesta.

Activitatea de construire, deschiderea de cartiere noi în orașe, n'are de suferit de pe urma acestui impozit. Și n'are de suferit nici agricultura. În adevăr, în agricultură plus-valoarea fiind mult mai mică, ea e scutită, ori cota care i se aplică e foarte redusă. În cazul general, când proprietatea trece moștenitorilor direcți pentru a fi exploatată mai departe în chip agricol ori silvic, impozitul nu se aplică.

Din punctul de vedere teoretic, impozitul pe plus-valoarea funciara este așa dar foarte greu de combătut. Și în practică el a dat cele mai bune rezultate în orașele în care fusese introdus. Cea mai mare parte din susținătorii lui îl și concepuseră ca un impozit comunal și ca atare însemnătatea lui nu se poate discuta. Pentru marile lucrări de edilitate, de igienă publică, orașele au nevoie de mijloace materiale din ce în ce mai mari, fără ca veniturile lor să crească în aceeași măsură. Mijlocul de a supune pe cetățenii care beneficiază direct de anumite lucrări și instalațiuni la o anumită contribuțiune, e incomod și aproape imposibil, când e vorba de îmbunătățiri a căror folosință individuală nu se poate precis calcula: o grădină, o linie de comunicație, etc.. Încercarea de a determina zone de folosință după depărtarea de îmbunătățirea respectivă trezește întotdeauna nemulțumiri. În plus-valoare avantajele diferiților proprietari se traduc însă în mod automatic; când orașul ia o parte din ea, nu face altceva decât să-și revendice cea ce i se cuvine.

Orașele chiar sînt acelea care contribuie în chip nemijlocit la crearea plus-valorii funciare înăuntrul razei lor de extenziune și numai în rîndul al doilea vine statul. În ce măsură contribuie comuna la crearea plus-valorii diferă din loc în loc și diferite sînt și împrejurările în care se fac vinzările și parcelările de terenuri. De măsura acestei contribuții și de diversitatea acestor împrejurări ar trebui să țină socoteală legiuitorul. Ori aceasta nu se poate face decît legiferînd introducerea impozitului, lăsînd însă fiecărei comune libertatea de a-și alege modalitatea aplicării.

În afară de toate acestea, trebuie avut în vedere că impozitul pe plus-valoare aduce fiscoi un venit foarte puțin constant. În anii de mare propășire economică aduce mult, în epocile de depresiune puțin. El este deci foarte potrivit când e vorba de acoperirea cheltuelilor extraordinare ale orașelor: școli, canalizări, grădini etc., lucrări care în epocile de depresiune se pot amîna. Ca impozit al imperiului, caracterul

fluctuant pe care-l are impozitul pe plus-valoare este mult mai dăunător. Într'un budget echilibrat, un impozit neproductiv tocmai în timpurile de depresiune generală nu poate juca un mare rol. Diversitatea împrejurărilor a silit pe legiuitor să introducă în lege compromisuri și concesiuni, care-i slăbesc mult eficacitatea.

Ca impozit comunal, el a dat roade foarte bune și a putut fi aplicat în chip lesnicios și fără să trezească nemulțumiri; ca impozit al imperiului însă, greutatea de aplicare cresc și eficacitatea scade. Nădej-dile mari pe care unii le pun în impozitul pe plus-valoare sînt dacă nu neîndreptățite, cel puțin prea optimiste. În orice caz, nu acest impozit va putea scoate budgetul imperiului german din greutatea prin care el trece. Cuvîntul cel din urmă va fi aceluia al practicei.

G. C. Ionescu-Șișești

Cronica veselă

Max și Direcțiunea

Două găini avea Onorata Direcțiune: una pestriță, alta moțată.

Pe aceste două le chema ea, cu glas de primadonă, în fiecare dimineață, după ce deschidea ușa dela magazie.

Onorata Direcțiune, — adică madam Meteleanu, amfitrioana noastră.

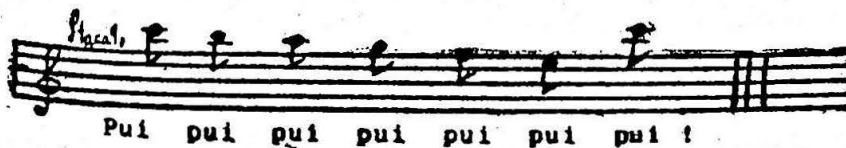
Căpătase această surprinzătoare poreclă, pentru că, într'o seară, i-a venit nefericita idee să ne lase pe masă, lângă lampă, în fiecare dintre cele trei odăi pe care le numerotase ca la hotel, cite un bilețel în chip de circulară:

A se lăsa iranc pentru cacao

Cu stimă,

Direcțiunea

De cum deschidea ochii, dimineața, ea apărea în curte, cu poala plină de grăunți și începea... dar nu! nu se poate spune prin cuvinte cum striga Onorata Direcțiune găinile.

Indată ce gama asta răsuna ca din trîmbiță, sub ferestrele noastre, — „puii“ (moțata și pestrița) alergau într'un suflet... În același timp, dela No. 2, pornea glasul somnoros al lui Oprea, care, cu nici un chip, nu se putea resemna:

— Și că lasă-le odată, cucoană (mînca-le-ai fripte!), că 'mi sări inima din loc! Am gîndit că 'i incendiu...

Peste puțină vreme, madam Meteleanu se ivea în ușa ma-

gaziei, cu o coajă de ou în mină și brațele-i cădeau a disperare de-alungul trupului:

— Iar mi l-a mâncat!

— Cine ți l-a mâncat, Onorată Direcțiune? întreba Virlan dela No. 1.

— Motanul! Motanul maiorului... Țsta-i al șaptesprezecelea. Din două 'n două zile trebuie să cumpăr altul, pentru cuibar... Și sînt trei la douăzeci și cinci! adăogă ea cu melancolie.

Sterilitatea gănilor era un isvor fecund de necazuri pentru madam Meteleanu. Dar ea, cu o stranie perseverență, cumpăra mereu „ou pentru cuibar“, în așteptarea fericitului eveniment.

*

Și fericitul eveniment s'a întîmplat într'o dimineață.

Moțata a început să cînte...

Cum s'a deșteptat Direcțiunea care dormea încă, fără să bănuiască surpriza, cum și-a aruncat hainele în fugă și cum apoi a apărut în ușa magaziei, arătînd chiriașilor surprinși un ou trandafriu pe care-l ținea cu delicateță între degete, toată scena emoționantă din dimineața aceea, — numai singur Virlan o poate imita cu oarecare competență.

Amindoi eșiră în curte, ca să aștepte mai deaproape cum stă lucrul.

— Mare minune! făcu Oprea. Ia să-l văd, cucoană!

După ce-l trecură din mină 'n mină, după ce-l priviră 'n soare cu atenție și-l cercetară pe toate părțile, madam Meteleanu se duse să-l pună la loc, momeală pentru găini.

Și moțata cînta.

Cînta sub fereastră pe lada, cînta sus pe butoi lingă salcîm, cînta de-alungul zăplazului și 'n fața bucătăriei, schimbînd mereu locul, tresărînd, lungînd gitul, cînta cu patos, cu convingere, cu entuziasm... Numai areori, în pauze scurte, părea că singură se miră de această melomanie acută.

Și de dincolo, de peste gard, cocoșul maioresei răspundea, în contra-punct.

— Cut-cu-da!

—da!

— Cut-cu-da!

Era un duș săltăreț, victorios, cutcudăcit de artă, în lumina dimineții.

— Adică de ce-o fi cîntînd așa, Onorată Direcțiune? întreabă Virlan, în rîs. Parc'ar fi făcut un pămînt întreg!

Madam Meteleanu păru că se gîndește puțin.

Hm!... Ia să faci și dumneata unul! Ai scula tot orașu'n gura dumitale...

— Ai dreptate, cucoană,—interveni Oprea. Moțata a uitat decînd nu i s'a mai întîmplat așa ceva. Ș'acum cîntă,—de stu-

pefacție... În definitiv, orice găină își exprimă mirarea în aseme-
nea împrejurari...

Deși Oprea vorbea cu multă siguranță, totuși Virlan își per-
mise o mică obiecție :

— Dac'ar fi așa, n'ar mai fi nevoie de cuibar,—pricepi?
Oul de cuibar e un stimulent: probă că găina 'și amintește fe-
cundațiile anterioare și știe foarte bine ce-are de gînd să facă...
Așa dar, găina nu cîntă de surpriză, ci cîntă,—deja,—din mîn-
drie maternă.

— Domnule?... Cu dumneata nu discut! conchise Oprea, demn.

După acest schimb de vederi, la care doamna Meteleanu
asistase fără să ia parte,—ei se apropiară de Max, care dormea
lingă ușa.

— Curioasă lighioană! făcu Oprea, ca 'ntotdeauna, privin-
du-l de-aproape.

— Cine ți l-a dat, cucoană, așa urit? întrebă Virlan, ca s'o
necăjească. Dar ochii doamnei Meteleanu se umpleau de o in-
descriptibilă tandreță, oridecîteori trebuia să ia apărarea lui
Max. De el erau legate cele mai duioase amintiri ale Direcțiunii,
de pe vremea cînd trăia răposatul...

Cu părul lung, cenușiu, cu ochii mici, acoperiți de lațe așa
incît anevoe le puteai ghici expresia, cu labele scurte de basset
și cu botul ascuțit, Max părea întruparea extremă și neverosimilă
a celei mai caprițioase încrucișări de rase. Dela ceafă pînă a-
proape de coadă, o fâșie lată, golașă, amintea în chip vag că
Max trebuie să fi numărat printre strămoșii lui un exemplar a-
tîns de calviție generală... Toți,—chiar și cîinii de prin vecini,—
priveau cu surpriză această particularitate interesantă pe care
Max, prin cine știe ce capriciu atavic, o moștenise numai în parte.

Pe lingă aceste ciudățenii fizice, Max avea și un caracter
foarte enigmatic. Era ursuz din cale-afară, leneș, necomunicativ.

Numai cînd madam Meteleanu scotea din cufăr, la zile mari,
un surtucaș albastru, cu fireturi, cățelul se înviora ca prin mi-
nune, avea clipe de expansiune juvenilă: da din coadă... Iar
cînd se vedea îmbrăcat, sta fudul și grav, privind la stăpînă-sa...

În colo, toată ziua dormea. Numai pe la 4, cînd se întor-
ceau copiii dela școală, bocănind cu riglele între stinghiile gar-
dului,—tresărea din somn și, cuprins de o legitimă indignare, se
repezea la poartă. Madam Meteleanu însă intervenea regulat ca
să aplaneze conflictul.

Dar, cu deosebire, mi-a rămas în minte o scenă, din amă-
nuntele căreia nu mă îndur să suprim nimic.

Max eșise, pe sub poartă, în stradă și se uita plictisit spre
piață cînd, deodată, apăru lingă el, ca din pămînt, un dulău roșcat.

Momentul era critic.

Max nu-și perdu cumpătul. Toata persoana lui luă o atitu-

dine solemnă... Vedeai bine că ține mai mult la demnitate decît la blană...

Se lăsă mirosit, fără să clinească. Apoi, după această clipă de investigație sentimentală, înțelegînd că orice întîrziere e inutilă și primejdioasă,—porni încet, foarte încet și grav, spre poartă...

Dar, după cîțiva pași, a avut pe semne un moment de slăbiciune, a rupt-o la fugă. Și de-abia a apucat să-și vire o jumătate a trupului pe sub poartă... Cealaltă jumătate, rămasă în stradă, a mîncat o așa de cumplită zmotoceală, încît Onorata Direcțiune, care intervenise cu mătura, a fost silită să ceară ajutor.

Dar cînd Max s'a văzut în curte, întreg,—a fost admirabil.

Spuma. Se sufoca. Sărea pe gard, mușca lemnul, într'un superb avînt de eroism,—pe cînd dulăul se depărta liniștit, disprețuitor.

De atunci Max numai arareori și cu multă prudență „se riscă” în stradă.

— Și zici că odată știa să facă „tumba”, cucoană? la să-l văd și eu, mai ține minte?...

Oprea se aplecă, să-l apuce de ceafă, dar rămase cu mișcarea neisprăvită: fără să mîrie, fără să ridice capul, Max își săltase puțin, într'o parte, buza de sus și sta așa, într'o așteptare foarte semnificativă...

— Asta-i un cîine grozav de ambițios! zise Oprea, renunțînd la „tumba”.

Iar Max se sculă, taciturn, și se depărta cu scîrbă.

Atunci madam Meteleanu începu să le spue cum odată, un domn, l-a bătut pe Max, chiar la spatele ei, fără ca acesta să protesteze... Din dreptul grădinii Episcopiei pînă 'n Bulevard, l-a dus tot într-o bătae. (Direcțiunea eșise cu el, la plimbare, fără să bănuiască ce consecinți pot avea pentru bietul Max, antipațiile subite, pe care, fără voia lui, le deștepta în cale). Max atins cu bastonul pe neașteptate, sărea înainte. Apoi uita și răminea iar în urmă,—dar imediat altă lovitură discretă, dela spate, îl făcea să sară iar înainte... Tocmai în Bulevard, a prins de veste madam Meteleanu... A fost scandal. S'a strîns lume. „Tinerii fără educație” făceau haz de incident și priveau pe Max ca pe o minune.

— Max, strigă deodată Virilan, printr'o inspirație momentană. Apoi, privind în toate părțile: Unde-o fi pierit așa, fără veste?...

Dar Max își făcu apariția prin ușa deschisă a magaziei.

Se lîngea pe bot...

Tus-trei se priviră, cu același gînd. Doamnei Meteleanu nu-i venea să creadă. Cum, Max?... Nu, nu se poate! Se repezi ca o furtună, în magazie, de unde eși numaidecît.

— Mi le-a mîncat! exclamă ea consternată,—și pune mîna pe mătură.

— Motanul maiorului ! o imită Virlan, în batjocură.

De data asta, Max era culpabil, fără circumstanțe atenuante. Delictul, prin însăși natura lui intimă, aducea împotriva lui Max mărturia celei mai odioase recidive... În capul Direcțiunii, protestau simultan toate cele șaptesprezece ouă mincate cu așa diabolică perseverență.

Intr-o clipă, Oprea se așeză la ușă, Virlan în dreptul porții, cu bastonul.

— Țin' te, cucoană !

— Nu-l slăbi, madam !

— Nu-l slăbi, Onorată Direcțiune !...

Simțind, în sfârșit, iminența primejdiei, Max se repezi sub poartă, printre picioarele lui Virlan. Dar cînd acesta ridică bastonul să dea,—doamna Meteleanu tresări c'un țipăt de durere :

— Nu da !...

Max scăpase. Madam Meteleanu, cu ochii plini de o mută și dureroasă dezamăgire, intră în bucatărie.

Iar Oprea, după ce căscă odată lung, se uită la cer, se uită în stradă, apoi se întoarse spre Virlan (care făcea aceleași mișcări preliminare) și, cu un aer degajat :

— Ia ascultă... N'ai tu un "pol" ?

Virlan îl privi lung.

— Se vede că ai pierdut uzul... noțiunea realității.

Ar fi vrut să mai adaoge ceva.

Dar tăcu, indignat.

G. Topîrceanu

Scrisori din Basarabia

Lipsa unei pături de intelectuali moldoveni în Basarabia a fost constatată în presa românească din regat și de alții, și publicul cetitor, care se interesează de starea lucrurilor în țara dintre Nistru și Prut, o știe aceasta mai de mult, în mod vag—nu-i vorbă—dar o știe. Astfel, s'ar părea lucru nefolositor a mai stăruii asupra acestui fapt, și cu toate acestea, îmi permit să mai scot odată faptul acesta la iveală, folosindu-mă de calendarul oficial basarabean, apărut de curind în Chișinău, pentru anul 1911, care dă lista funcționarilor la diferitele instituțiuni din Basarabia.

Departa de mine de a exagera lipsa, despre care vorbesc, pân' acolo, încit să spun că'n Basarabia nu sînt deloc intelectuali de naționalitate românească: vr'o 20—30 de oameni tot se vor mai găsi... Dar ce poate însemna un număr atît de restrîns? S'apoi face oare să se mai vorbească despre dinșii, cînd ei înșiși nu dau aproape nici un semn de viață?! Să-i lăsăm deci în somnul netulburat al letargiei, sperînd totuși că va suna și pentru dinșii cîndva cornul redeșteptării naționale... Pân' atuncea însă avem de înregistrat lucruri tot triste, poate.

Priviți de pildă rezultatele la care am ajuns, cercetînd lista pomenită a funcționarilor din Chișinău și din cele opt județe basarabene. Vă mărturisesc că pe mine unul lista aceasta m'a întristat foarte mult, căci din ea am constatat că elementul local, național-moldovenesc, este înlăturat dela conducerea vieții publice în țara lui și pe moșia lui strămoșească din ce în ce mai mult și mai fără de milă.

Astfel, Chișinăul, printre cei 1500 de funcționari (în numărul acesta intră și profesorii diferitelor școli secundare și urbane) *numără numai 226 de persoane cu nume moldovenesti*, și nu zic Moldoveni, căci nu știu dacă măcar vr'o 20 de inși din

cei 226 au conștiința națională moldovenească. Tabloul devine și mai îngrozitor, cînd privim furnicarul slujbașilor statului, repartizați după ministere; astfel avem:

- 1) La ministerul de interne: 235 străini și numai 44 de origine moldovenească;
- 2) La ministerul de finanțe: 203 străini și numai 24 de origine moldovenească;
- 3) La ministerul comerțului și industriei: 45 străini și numai 7 de origine moldovenească;
- 4) La direcțiunea funciară și agricolă: 67 străini și numai 8 de origine moldovenească;
- 5) La ministerul de instrucție: 252 străini și numai 30 de origine moldovenească;
- 6) La control: 22 străini și numai 2 Moldoveni;
- 7) La ministerul de războiu: 110 străini și numai 8 de origine moldovenească;
- 8) La sinodul bisericesc: 114 străini și 60 de origine moldovenească;
- 9) La ministerul de justiție: 160 străini și numai 28 de origine moldovenească;
- 10) La „Crucea Roșie”: 60 de străini și numai 8 de origine moldovenească; și
- 11) La direcțiunea căilor ferate nici un funcționar de origine moldovenească.

Să mi se permită cîteva reflecțiuni asupra acestor cifre. Am spus că cei 226 de slujbași Moldoveni nu prezintă un element care să fie demn de numele moldovenesc. Pentru cei mai mulți ar fi mai nimerit numele de „patrioți Ruși de origine moldovenească”, căci cum i-am putea numi *Moldoveni*; cînd dinșii nici nu-și dau măcar seamă de naționalitatea lor, iar în ce privește limba moldovenească, ei de-abia mai înțeleg graiul poporului moldovenesc, fiind mai inițiați doar în injurătura moldovenească, care este mai des aplicată pentru „prostiimea” cea numeroasă dela țară, păstrîndu-se tradițiile vechi în privința această. În mașina biurocratismului rusesc nenorociții aceștia joacă rolurile de a doua sau chiar de a treia mînă, fiind conțopiști, pisarași și numai rareori ocupînd niște posturi mai înalte și mai importante: mizerabila lor situație parcă într’adinsă luat ființă pentru a-i pedepsi pentru păcatul inconștienței naționale...

Cele mai triste din cifrele arătate mai sus sînt acelea care privesc instrucția publică, biserica și justiția. Într’adevăr, numeroasa tagmă de dascali ai generațiilor viitoare numără în sinul ei numai 30 de Moldoveni pe lîngă cei 252 străini. Nu-i vorbă, printre acești străini vom găsi și binevoitori poporului bășinaș; dar majoritatea lor este compusă din acei care în distrugerea sufletului moldovenesc vād o înaltă chemare. Și încă un lucru este de observat: pectînd profesorii Moldoveni sînt nevoiți să lincezească în neactivitate în ceia ce privește redesteptarea Moldovenilor, pentru că ar fi un lucru grozav să cricnească cineva

vr'un cuvint de bine pentru țara aceasta uitată de oameni și de Dumnezeu,—rusificatorii niciodată nu pierd ocazia pentru a corupe sufletele fragede, îmbărsindu-le cu dogmele sacre ale patriotismului rusesc. Cît privește biserica, aici la prima vedere s-ar putea crede că elementul moldovenesc nu este așa de coplesit ca'n celelalte părți. Dar conducerea bisericii este dată pe mîna străinilor. Și încă ce străini! Un Serafim face mai mult decît toată turma slugarnică a preoțimii basarabene de origină moldovenească... Și ar putea fi altfel, dacă înalta fabrică de preoți pentru Basarabia—seminarul spiritual din Chișinău și cele trei școli spirituale inferioare din Edinți, Chișinău și Ismail—n'ar fi fost totdeauna bicsite de cei mai aprinși patrioți ruși, aduși cine știe de pe unde, pentru a falsifica mințile bieților fii de clerici moldoveni?!

Și mai triste sînt cifrele funcționarilor însărcinați cu justiția în Basarabia. Am văzut că aicea la 160 de străini avem numai 28 de origină moldovenească. Numărul Moldovenilor însă ar putea fi și mai lărgit, fără ca fața lucrurilor să se poată schimba în bine, căci chiar în domeniul justiției Rușii nu vor să facă nici o concesie limbii moldovenești, deși aceste concesii nici într'un caz n'ar putea servi la distrugerea ideii statului rusesc, ci din contra ar propaga într'o măsură oarecare ideii rusești de ordine și de legalitate. Vă puteți acumina închipui ce fel de dreptate împart oamenii justiției, cînd ei nu știu o boabă din limba poporului de baștină! Nu-i vorbă, interogatorul la tribunalul din Chișinău, pentru Moldoveni, se face prin translator în moldovenește; dar s'au întimplat cazuri, cînd bietul Moldovan dela țară a fost judecat și osîndit, fără să știe pentru ce și cum... S'au văzut țărani moldoveni înhățați în puterea legii, pe care ei n'o știu și nici nu pot s'o știe, și duși în Siberia, tot drumul strigînd înspăimîntați și nedumeriți: „da unde mă duceți, da ce-am făcut?“ Și e un lucru atît de simplu faptul că țaranul moldovan—această ființă primitivă—nu înțelege procedura judecării rusești, cînd te gîndești că și judecătorul de instrucție și procurorul și avocatul și judecătorul, ei toți îi sînt străini lui chiar în limbă, nu numai în stările sufletești!... Nu va fi deci mare exagerare, dacă voi spune că justiția rusească în Basarabia imparte nu dreptate, ci nedreptatea cea mai strigătoare, distrugînd astfel în popor și cele de pe urmă fărămituri ale simțului de dreptate omenească!...

Așa stau lucrurile în Chișinău, care, oricum ar fi, este centrul culturii rusești în Basarabia și în care există o presă, rusească firește, care mai îndrăznește din cînd în cînd să strige în contra nedreptăților și abuzurilor administrative. Vă puteți însă închipui cam ce se petrece la țară, în cele 8 județe, care lîncezesc în cel mai negru întuneric sub comanda aceleiași administrațiuni străine. Aici, printre cei 1735 de funcționari, abia găsim 320 de origină moldovenească (învățătorii, preoții și poliștii de gradele inferioare nu intră în numerele acestea). Luîndu-ne după județe, vom avea următorul tablou:

- 1) In județul Chișinăului 49 străini și 31 Moldoveni.
- 2) " " Achermanului 235 străini și 22 Moldoveni.
- 3) " " Benderului 152 străini și 36 Moldoveni.
- 4) " " Bălților 154 străini și 37 Moldoveni.
- 5) " " Ismailului 435 străini și 70 Moldoveni.
- 6) " " Orheiului 105 străini și 40 Moldoveni.
- 7) " " Sorocei 132 străini și 43 Moldoveni.
- 8) " " Hoținului 163 străini și 30 Moldoveni.

Cifrele acestea vorbesc dela sine. Le-ași mai completa cu scene comice și chiar tragice, care se petrec la sate între țărăni moldoveni și reprezentanții puterii și culturii rusești, dar mi-i teamă că nu-mi vor ajunge culori și cuvinte...

Sunjenirea intereselor țărănești, care provine din toate acestea, este mare; dar, după cit se vede, puterea de răbdare a țăranului moldovan din Basarabia este și mai mare.

Chișinău

P. Cubolteanu

Scrisori din Ardeal

Sinoadele eparhiale.—Chestiunea școlară.—Școli închise.—
Inspekția școlilor.—Lipsa de învățători români.—Localuri nouă pentru școli
normale și pentru seminariile din Sibiu și Caransebeș.—Sute de sate ro-
mânești rămase fără școli.—Ministrul Zichy și politica lui școlară.—Con-
gresul inspectorilor unguri.—O ordonanță absurdă.—Starea învățămîn-
tului în părțile ungurești ale țării.—Sezătoarea scriitorilor români la Arad.
—Bustul lui Eminescu și al lui Barișin la Sibiu.—„Asociația“ și proble-
mele economice ale țărăniilor ardelenice.—Un „cămin studentesc“ la Cluj.
—Jubileul școlii de fete din Sibiu.—Jubileul „Asociației“.—Centenarul
seminarului din Sibiu.—Trei librării românești nouă.—„Almanahul scri-
torilor români“ din Ardeal, Țara ungurească și Banat.—
„Istoria Românilor“ de N. Iorga, în Ardeal.

Aproape deodată cu sinodul bisericii evanghelice săsești din Ardeal
s-au deschis, în ziua de Duminica Tomii, și sinoadele eparhiale ale bi-
sericii române ortodoxe din Transilvania și Ungaria, la Sibiu, la Arad și
la Caransebeș.

Sinoadele acestea, care ar trebui să fie pe de o parte niște ade-
vărate parlamente provinciale, iar pe de alta niște întruniri cu caracter
religios pronunțat, par a suferi într-o măsură îngrijitoare de boala seacă
a biurocratismului și a spiritului administrativ, care copleșesc aproape cu
totul viața religioasă, ce ar trebui să se întilnească aci cel puțin în mă-
sura în care se întilnește în sinoadele bisericii săsești. Acest spirit gre-
oiu și incapabil de a crea ceva în adevăr mare, îmi pare că a stăpînit
mai mult ca în alți ani sinoadele, care par a se fi întrunit în adevăr
numai pentru „a lua la cunoștință rapoartele konzistoriilor și a da a-
cestora disărcinarea cerută“. Cu drept cuvînt s-a atribuit această stare de
lucruri, în parte, sistemului greșit, după care se aleg deputații sinodali
dintre care cei mai mulți n-au nici o educație religioasă adevărată și
nici un interes pronunțat pentru chestiunile bisericesti și școlare:

Trecînd în revistă lucrurile mai însemnate care s-au discutat în se-
siunea actuală a sinoadelor noastre, trebuie să mărturisim că cea mai
gravă dintre toate chestiunile a fost în toate trei sinoadele *chestia șco-
lară*. Două din cele trei sinoade s-au așchitat mai puțin exact de dato-
ria ce aveau față de neamul românesc, căruia ar fi trebuit să-i dea o i-

coană reală a situației învățământului primar. Și aceasta cu atât mai virtuos, că în ultimul timp jurnalistică noastră, a răspândit în ce privește salvarea școlilor confesionale amenințate, vești foarte neliniștitoare. La Caransebeș s-au spus vorbele elastice: „n-am pierdut multe școale“, în vreme ce la Arad s-a afirmat că nu s-au pierdut decît „vre-o 7-8 școale“, deși în Bihorul apărîntor consistorului prezidat de vestitul vicar Mangra, s-au pierdut mai multe zeci de școli romînești-confesionale. La Sibiu s-a dat ce e drept, o statistică exactă a școlilor, dar care e din cale a fară de tristă.

În lipsa statisticilor din celelalte șase dieceze (ortodoxe și unite) ne putem face acum, printr'o oarecare analogie, idee și despre stările din aceste dieceze. Iată, în adevăr, ce cifre s-au prezentat Sinodului, din partea consistorului din Sibiu:

La 1907 aveam în arhidieceza Sibiului 861 de școli primare romînești. La 1911 situația acestor școli e următoarea: 80 au ridicat lefurile învățătorilor, potrivit legii lui Apponyi dela 1907, din mijloacele proprii, așa că viitorul le e asigurat deocamdată; 72 și-au asigurat viitorul prin ajutoare din fondurile consistorului. În aceste 152 de școli dreptul de amestec al organelor statului nu e tocmai îngrijitor de mare. Cu ajutor dela stat și-au asigurat viitorul 231 de școli, care, în chipul acesta au ajuns afîrnătoare în măsură mai mare de organele statului. Numărul școlilor al căror viitor e asigurat e, deci, de 383 din 861. Restul de 478 de școli nu s'au nici decum asigurate; dimpotrivă multe din ele s-au închis. Și anume: 46 au cerut ajutor dela stat, fără să-l dobîndească. Cererile le-au fost respinse definitiv, așa că dacă acum nu se vor găsi mijloace altundeva, vor fi expuse primejdiei de a se închide. 237 de școli au cerut ajutorul statului, dar pînă acum ajutorul cerut nu li s-a încuviințat, și e temere că la un mare număr nici nu se va încuviința. 110 sînt închise temporal din motivul că nu dispun de local corespunzător, n-au învățător, sau n'au cu ce plăti leafa învățătorului. În aceste 110 sate nu există nici un fel de școală astăzi. În 69 de sate, unde aveam pînă acum școli de a le noastre, ele s'au închis și în locul lor s'au ridicat școli de stat sau comunale. Avem deci din 861 de școli: 152 asigurate exclusiv din mijloace romînești, 231 cu ajutor dela stat, 299 al căror viitor nu e nici de cum sigur, și 179 care s-au închis și dintre care pușină nădejde mai e ca să se mai deschidă vr'una.

Iată unul din cele mai cumplite dezastre naționale. În timp de o sută și mai bine de ani am izbutit să ne ridicăm 861 de lăcașuri ale culturii populare, pentru ca, din diferite pricini, în timp de numai patru ani să perdem a cincea parte din ele!

Legea școlară din 1907 a fost și pînă acum în adevăr fatală pentru noi. Din rapoartele consistorului s-a făcut evidentă primejdia și din alte puncte de vedere. S-a arătat că, deși maghiarizarea nu poate să progreseze, cu toate stăruințele desperate ale inspectorilor unguri, în ca-

lea poporului nostru s-au pus cele mai mari pedici. Școlile noastre, care n-au perit încă, au fost prefăcute în localuri de prostire, unde nu se mai învață lucruri de vre-un folos oare-care, ci unde se urmărește par'că anume timpirea elevilor, cărora li se pun în spinare sarcini pe care nu le pot duce decît sucombînd. Vina la aceasta o poartă și *inspecția* insuficientă ce se face din partea noastră, într'un timp cînd statul face în această direcție cele mai desperate sforțări. În afară de revizorii de cl. I, care sînt protoereii, în arhidieceză mai e un singur inspector școlar, în vreme ce la Arad și la Caransebeș nu e nici măcar afit. Și tot așa și în școlite unite. Se cheltuesc la noi zeci și sute de mii de coroane pentru susținerea materială a școlilor, iar pentru diriguirea și supravegherea învățămîntului nu se fac jertfe aproape de loc, deși aici ar trebui să se facă jertfele cele mai mari. Aceasta s-a accentuat și în sinodul din Sibiu, care a dat konzistorului însărcinarea de a mai crea și alte posturi de inspectori, și s-a accentuat și la Arad, unde s-a hotărît să se aleagă un inspector școlar diecezan (dacă n-o fi ca hotărîrea să rămînă numai pe hîrtie grație unui vechiu și regretabil obicei). Dacă în școlile celor trei dieceze am avea cel puțin 10 inspectori școlari harnici și pricepuți, lucrurile ar putea lua încă o direcție sănătoasă,—dacă se va mai amîna încă vre-o cîtiva ani instituirea lor, relele existente vor prinde rădăcini adînci și atunci cine știe dacă se vor mai putea desrădăcina. Ministrul de culte, contele Zichy a luat măsuri pentru o nouă organizare a inspecției școlare primare și a convocat pe săptămîinile viitoare pe toți inspectori din țară la un congres, care desigur că va însemna o întărire a organizației lor, care pentru noi și așa cum e, e prea păgubitoare. E dela sine înțeles că în fața atîtor primejdii, zăbava noastră tradițională va trebui să se curme odată. E desigur de regretat că la congresul protopopilor arhidiecezei Sibiului, ținut în dimineața unei zile a săptămîinii luminate, nu s-au discutat și chestii școlare, ci s-a stăruit, într-o formă cu totul vagă, numai asupra unor chestiuni păstorale.

Ceia ce s'a mai accentuat în sinoade a fost *marea lipsă de învățători*. Un mare număr de școli nu funcționează din cauza că nu găsesc învățători și un mare număr de învățători, care s-au săturat de cariera „pedagogică“ în înțelesul absurd al legii lui Apponyi cer ca să fie pensionați înainte de vreme, după numai 10, 15 sau 20 de ani de serviciu. În chipul acesta ni se despopulează școlile, iar contingentul pe care ni-l dau anual școlile normale (preparandiile) e cu totul insuficient și cantitativ și calitativ. Aceasta e iarăși una din adîncile mizerii, care zdruncină bazele culturii noastre populare și naționale. Sinoadele și-au dat seama de acest lucru și au luat măsuri ca de ex., prin publicarea de burse pentru normalişti, să atragă mai mulți și mai buni băeți pentru cariera pedagogică.

În legătură cu acestea s'a discutat la Sibiu și *chestia ridicării u-*

nui local corespunzător pe seama școlii normale și a seminarului (facultății teologice), care se adăpostesc de mai multe decenii într'o clădire imposibilă, despre care s'a spus și în public și în sinod vorbe foarte aspre, atît în ce privește partea igienică, cît și în partea pedagogică. Insuși poetul Goga, care și-a cîștigat prin cercetare proprie, cele mai exacte informații despre această școală, a adus chestiunea în discuție, făcînd o aspră critică tradiționalei noastre neglijențe, care nu s'a interesat ca cea mai superioară școală a noastră să fie corespunzătoare, așa ca în ea să se poată pregăti cum se cuvine viitorii luminători și apostoli ai satelor. În sinodul acesta s'a hotărît ca pînă la anul viitor să se facă un plan de zidire și să se înceapă și o colectă de bani, pentru a se putea ridica încă în anul viitor această școală, care dacă ar fi din toate punctele de vedere, aceia ce trebuie, multe mizerii culturale ale noastre nici n'ar exista.

S'au luat masuri și la Caransebeș pentru ridicarea unui nou local pe seama școlii normale și a seminarului, care și acolo sînt cu totul nesuficiente. Dacă s'au găsit bani pentru ridicarea a tot felul de lucruri mai puțin importante, trebuie să se găsească și pentru acoperirea acestor trebuinți, care sînt, de fapt, cele mai mari dintre toate.

O altă chestiune, de care s'au ocupat și sinoadele, e cea referitoare la satele de sate care au rămas fără nici o școală și ai căror prunci sînt osîndiți să rămîie analfabeți și lipsiți de orice educație.

Aici sinoadele au hotărît ca preoții locali să se îngrijească de educația religioasă a copiilor, pînă va veni vremea ca să li se poată purta mai bine grija.

Pînă atunci cine știe cît va mai trece! Căci perspectivele nu sînt de loc senine. Acestea s'au adevărit foarte clar cu prilejul celui dintîi *discurs ținut în Cameră de d. ministru al instrucțiunii publice*, zilele trecute. Pînă acum se credea că acest ministru are o altă mentalitate decît antecesorul său, Apponyi, dar acum sîntem lămuriți cu atitudinea lui față de noi.

El vrea să fie un continuator al operei predecesorului său; el vrea să asigure cu ajutorul școlii supremația maghiară, și vrea să execute pînă și litera legii dela 1907; vrea să facă imposibili pe „agita-tori” și să-i apropie de sine pe „idealiștii” care se vor mai fi găsind printre reprezentanții culturii naționalităților. Educația ce se dă în școli va căuta să fie „națională” (adică ungiurească), impunînd tuturor cetățenilor, cu toată rigoarea, apropierea de tot ce preconizează cea mai anti-pedagogică lege școlară, legea lui Apponyi.

De vr'o cîteva săptămîni, acest ministru care-și scrie numele cu ortografia moștenită dela părinți și moși, a dat un *ordin* cătră toate conzistoriile, prin care cere *ca numele de familie ale copiilor să se scrie de aci încolo cu ortografia ungiurească*. Să nu se mai scrie deci Van-
cea, Baci, Pușcariu, ci Váncsa, Bács, Puskás ș. a. m. d.

E ușor de înțeles ce putem aștepta dela acest ministru, care vrea să-și câștige „merite patriotice“, pe aceleași cărări cași antecesorii săi, și e ușor de înțeles care e datoria noastră a tuturor, față de interesele culturale împotriva sistemului acestuia de a surghiuni orice tendință de a ne păstra ființa noastră originară.

Sinoadele viitoare vor avea în viitor probleme grele de rezolvit, și cine va intra în aceste înalte corporații va trebui tocmai din acest motiv, să-și dea sama de marea răspundere ce o ia în fața poporului, și să lucreze cu devotament.

Cu prilejul discuției bugetului ministerului de instrucție, un deputat ungar, d. Lévy Mikály, a afirmat că *cele mai triste stări ale învățămîntului primar, se găsesc tocmai în părțile locuite de Maghiari*. Foarte multe localuri sînt sub orice critică; foarte mulți învățători sînt niște naufragiați; numărul copiilor care cercetează școala e îngrijitor, instrucția e cu totul insuficientă... Și cu toate acestea urgia guvernului se descarcă asupra noastră, pe care ne șilese să facem imposibilul posibil, iar dacă aceste n'o putem, nu ne lasă să facem nici ce putem, ci ne închide școlile cu sutele, lăsînd, cu mare bucurie, poporul în ghiarele ignoranței...

Să amintesc încă vr'o cîteva momente din viața noastră culturală.

De Dumineca Tomii s'a ținut în Arad o a doua *șezătoare a scriitorilor romîni*, la care au cetit cam tot aceiași scriitori cași la cea din Sibiu. A fost o măreață manifestare a culturii romînești.

La Sibiu *Asociația pentru literatura și cultura poporului romîn*, la propunerea secretarului ei, d. O. Goga, a luat inițiativa pentru ridicarea cîte unui *unui bust lui Eminescu și Barițiu*. Busturile, pentru care s-a strîns o frumoasă sumă din contribuțiile publicului, vor fi făcute, probabil de sculptorul Iordănescu.

Tot *Asociația* se ocupă intensiv cu chestiunea înființării de ferme gospodărești model, de cooperative țărănești și de bănci populare, care să dea un avînt vieții economice a țărănimei.

Chestia ridicării unui *Cămin studentesc în Cluj* e de asemenea în studiu la *Asociațiune*. Toate acestea în urma sprijinului material dat de mecenatul fără păreche al culturii noastre, de nobilul boer basarabean, d. Vasile Stroescu.

La sfîrșitul acestui an își serbează *jubileul de 25 de ani, școala de fete a Asociațiunii*. La acest jubileu, pentru care se fac pregătiri intense, va fi o frumoasă serbare culturală și aceasta cu atît mai virtos că foastele eleve ale școlii, sînt răspîndite pe întreg pămîntul locuit

de Romîni. Intîlnirea, unei părți cel puțin, a acestor eleve, va fi un prilej de mai puternică întărire a legăturilor sufletești.

În August a. c. se va serba la Blaj *jubileul de o jumătate de veac al Asociației*. Vor fi niște serbări din cele mai rari, cu care prilej se vor strînge în istoricul țirgușor de pe malul Tîrnovei, tot ce are neamul nostru mai ales.

Probabil că cu acest prilej se vor aduna și profesorii romîni în cel dintăi congres al lor, urmînd pilda colegilor lor din Bucovina.

Tot în acest an se va serba *centenarul Seminarului din Sibiu*, la care a fost profesor și Gheorghe Lazăr. Jubileul va avea loc în Septembrie.

În timpul din urmă s-au creat noi debușeuri pentru cărțile romînești. În ultimul an s-au înființat *trei librării nouă romînești*, în trei centre, pentru care a fost în adevăr otrușine că până acum n-au avut cîte o librărie romînească și anume: în Orăștie, Făgăraș și Beiuș. Conducătorii tuturor acestor librării, inspiră garanții serioase, întrucît toți trei sînt oameni cu o cultură frumoasă, care înțeleg să se facă librari nu din speculă după bani, ci pentru a aduce servicii culturii.

D. Sebastian Bornemisa dela Orăștie, e un tînăr student în filozofie, înzestrat cu un frumos talent de scriitor, iar d. Lucian Bolcaș dela Beiuș, e un publicist, care are la activul său un trecut de peste zece ani de muncă, prin care a îmbogățit literatura romînă cu vr'o cîteva volume de scrieri originale.

Cel dintăi a început publicarea unui interesant *Almanah al scriitorilor Romîni din Transilvania, Ungaria și Banat*, care, probabil, va aduce oarecari servicii istoriei noastre literare.

Fiînd aceste trei orașe niște centre romînești foarte însemnate, librăriile întemeiate, au din capul locului, un teren foarte larg de activitate. Intemeierea lor în niște vremuri, cînd ni se închid cu sutele școlile primare, e în adevăr o mîngîiere, care-ți dă curajul și încrederea necesară în lupta pentru apărarea drepturilor sufletului unui popor asuprit, întocmai cași răspîndirea în 7000 mii de exemplare a *Istoriei Romînilor* de d. N. Iorga, într'o vreme cînd prohibiții ministeriale scot din școlile noastre manualele de istorie și de cetire, în care se amintește în treacăt și despre noi.

Care sînt acum perspectivele culturii romînești în Ardeal? Nici această mulțime de *fapte* nu ne îngăduie să dăm un răspuns hotărît.

O. Sima

MISCELLANEA

Conflictul bisericesc

Să nu se sparie cetitorii: nu vom scrie nici politică, nici vorbe de rușine. Vom face câteva considerații, siliți de datoria noastră de croniciari.

Care este fondul afacerii?

S'ar părea că imoralitatea și plagiatul, și foarte puțin canonicitatea legii consistoriului. Dar plagiatul și imoralitatea, dacă sînt adevărate, sînt lucruri vechi, cunoscute de mult de către acuzatori și care, totuși, până la legea consistoriului, au fost tăcute—cași cum n'ar fi existat. Și, afară de asta, sîntem noi oare o țară unde pecadilele să fie socotite imoralitate, imoralitatea un păcat, și plagiatul o crimă?

Așa dar, fondul chestiunii, astăzi aproape rămas în umbră, este canonicitatea legii consistoriului bisericesc.

Cine sînt împotriva legii consistoriului, ca anticanonică?

Mai întâiu, un episcop. Mobilul? Admitem credința, ori, cum zice comisia sinodului, teomania.

În al doilea rînd, un partid. Pe el ce-l mîină? Tactica. Căci nu se poate admite neverosimila întîmplare, ca două partide să fie nereligioase, și al treilea profund religios.

Până aici nimic deosebit—sau aproape...

De-aici încolo încep lucruri curioase.

Între apărătorii canoanelor s'a înscris și cea mai intransigentă democrație revoluționară. Apriga dușmănie împotriva unei legi (bună, rea, este indiferent) care crează precedentul de a transige cu canoanele (dacă transacție a fost), cînd e vorba de organizat, în senz democrat și spre folosul țării, importantul corp al preoțimii, această dușmănie, numai de dragul canoanelor, este foarte curioasă, pentru o democrație, mai ales cînd această democrație nici nu prea este dusă la biserică.

Și tot la această rubrică vom pune și pasiunea pentru canoane a presei moniste, haeckeliane, liberucuetătoare, ateiste, care, în vremuri cînd n'are interese sinodale, își bate joc cu-atîta vervă de sfeștanie ș. c. l. și care tratează de burghezi înapoiași ori șarlatani nu numai pe cei care cred în religia creștină, dar și pe cei care n'o insultă.

Iar la rubrica lucrurilor încă și mai curioase, vom înregistra lupta pentru respectarea canoanelor și a religiei străbune pe care o duc cu atîta patimă aprinsă Romîniei și supușii romîni de alte confesiuni și mai ales acei de religie mozaică.

Nedelicateta, lipsa aceasta de respect de sine însuși, samănă, dacă nu chiar o întrece, pe a acelora care se fac ațîțătorii urilor de rasă, deși n'au în vinele lor o singură picătură de sînge daco-roman.

De sigur, un străin, chiar neîmpămîntenit, are dreptul să-și spună părerea în toate chestiile, iar un străin împămîntenit are dreptul să aspire și să ajungă în parlament și chiar pe banca ministerială. Și, dacă e botezat ortodox—ajungă și mitropolit!

Dar un eterodox și mai cu samă un mozaic, care are comunitatea lui religioasă și pe care nu-l privește de loc respectarea sau călcarea canoanelor, ori a dogmelor ortodoxe, cu ce drept își ia el aere ofensate și suferinde?

Își imaginează cineva pe cetățenii protestanți din Elveția amestecându-se furios și înjurios în conflictele religioase, care-ar agita pe compatrioții lor catolici?

Înțelegem mai degrabă să lupte împotriva religiei ortodoxe, ca s'o distrugă și s'o înlocuiască cu a lor,—e barbar, dar e în ordinea firească a lucrurilor omenești... Dar să facă, ei, pe ofensații că se aduce atingere unei religii, care nu e a lor, care e protivnică credinței lor?

În fond, ceia ce este dureros, este că întotdeauna cînd se face un pas, fie cît de timid, spre mai multă democratizare, toate forțele reacționare (intituleze-se ele și răs-socialdemocrate) se coalizează la moment.

Dacă acuma se va hotărî că nu se poate organiza biserica, prin timide transacții cu canoanele, ca în Ardeal, unde însă au fost mai puțin timizi, apoi va mai trece multă vreme pînă ce lucrul astăzi pierdut va putea fi recîștigat. Legea consistoriului (sau *principiul* ei) se va duce alături de legea izlazurilor și de celelalte, îngropate cu ajutorul tuturor democrațiilor din această țară.

Din lumea scriitorilor...

Un foiletonist se întreba mai dăunăzi pentru ce criticii noștri nu recunosc pe d. Spiridon Popescu, cel mai bun cunoscător al țărănimii după părerea foiletonistului.

Ar fi, mai întăiu, de definit ce este critica și prin urmare cine sînt critici. Dar să trecem...

Vom încerca să împrăștiem noi nedumerirea foiletonistului, nu atât pentru a-l satisface pe dînsul, ori pentru a-l „apăra“ pe d. Popescu, cît pentru a atinge cu această ocazie o chestie mai generală și de oarecare actualitate.

D. Popescu are o mulțime de defecte. Le vom releva.—D-sa nu-și face reclamă, nu se 'ntitulează singur cu persistență „scriitor român“ și nu colindă cele opt unghiuri, cardinale și intercardinale, ale Romîniei libere și subjugate. Și nici amicii d-sale nu-i fac acest serviciu, cum cere obiceiul pămîntului, căci noi, cărora ne-ar incumba de drept această sarcină, nu cultivăm genul autoreclamei. Mai departe: D. Popescu, care are vina *reală* de a nu-și cizela stilul în descripție și povestire, căci în dialog este de o exactitate și de o naturaleță ireproșabilă, s'a pomenit, acum, la

matunitate, într'o vreme cu tendinți tot mai pronunțate spre fleacuri (erte-ni-se această lipsă de cizelare a... ideei), cînd nu mai e nevoie de fond, ci numai de „formă“, cînd ajunge să ciripești pe note și să nu spui nimic, să fii cu alte cuvinte clar până la ridicol. Și cum toate acestea n'ar fi de ajuns, d. Popescu mai are enorma lipsă de șansă, ca criticii postaji cu dela sine putere la poarta literelor romîne să sufere de o mică confuziune între genurile literare. Iată despre ce este vorba. D. Popescu nu scrie nici romane, nici nuvele, ci „studii“ în formă literară, ca, de pildă, scriitorul rus Gleb Uspenski, lucru, pe care d-sa uneori chiar îl și declară. „Moș Gheorghe la Expoziție“, are ca subtitlu: „*Din psihologia celor mulți*“. Dar criticul român modern, cînd cetește un sonet cu gîndul că cetește o nuvelă, rămîne întotdeauna perplex, și nu-i place sonetul.—D. Popescu mai are apoi și neertatul păcat de a fi „poporanist“ și colaborator exclusiv al „Vieții Romînești“, revista atît de iubită de critica romînă. Înainte de apariția acestei supărătoare reviste, d. Popescu avea talent. Unul din criticii care-l omoară ori decîte ori îl întîlnește, îl invita altădată să scrie la revista domniei-sale, ba încă îl numea și „disting scriitor“. *Tempi passati...*

Dar cauza principală, pentru care critica romînă modernă ucide, cînd îi vine la 'ndămină, pe d. Popescu, sînt țărani lui *adevărați*. Al S'ar mai înțelege țărani sentimentalizați, romantizați, îmbrăcați numai țărănește. Aceștia plac criticii romîne moderne, cași băeții care-și fac voluntariatul în haine particulare—duducilor.

Și, trebuie s'o recunoaștem, țărani d-lui Popescu sînt moglani și țopirlani și miroase nu numai a iuit, dar și a dîhot—ca țaranu...

Iar pe *acest* țaran, noi avem îndrăzneala să spunem că nimene nu l-a zăgrăvit așa de *realist*—în vremea asta de suspinuri romantice și alițe tricolore.

Bine înțeles că nu ne vom entuziasma până acolo, încît să spunem că l-a zăgrăvit complect. Realismul d-lui Popescu e numai psihologic. D-sa nu vrea, și probabil că nici nu poate zăgrăvi decît numai sufletul țaranului, și încă și pe acesta, numai în parte: chipul în care țaranul *concepe* lumea.

Dar în domeniul acesta îngust,—această îngustime a cercului său vizual este adevăratul defect al acestui scriitor,—d. Popescu e neîntrecut. D-sa are o mare și rară putere de a intra în sufletul închis al țaranului, de a se pune în fața lumii din punctul de vedere al țaranului—de a o vedea cu ochii și a o gîndi cu mîntea țaranului.

Aceasta este originalitatea d-lui Popescu. Numai el poate să ne dea primitivitatea concepției țaranului asupra vieții, ca 'n „Moș Gheorghe“ și, alt aspect al aceleiași primitivități, înconștiența și spiritul gregar, ca 'n „Rătăcirea dela Stoborâni“.

Concepția țărănimii însă nefiind de loc, dar absolut de loc favora-

bilă claselor care petrec, urmează că d. Popescu este un răzvrătit și un incendiar. Iar critica noastră subțire, care e de un total indeferentism, ca să nu zicem de o totală uscăciune morală, se simte *choquată* de acest scriitor „tendenționist“, care-și scoate veșnic pe scenă mojiții săi cîntitori și turbulenți.

Aceasta este ultima cauză, pentru care d. Popescu nu poate avea onoarea să aibă un loc în Olimpul literelor române.

Iar faptul că nu-l „apreciază“ critica noastră modernă, nu ne afectează de loc pe noi, amicii săi literari. Pe d. Sp. Popescu nici atîta, căci n'are vreme s'o cetească; abia acum va afla de intențiile ei homicide—și sperăm că ne va erta că l-am pus în discuție.

De altminterlea, mult competența noastră critică contemporană e atît de subtilă și înaltă; a progresat atît de disproporționat cu celelalte ramuri de activitate publică și privată, încît ea nu mai apreciază nici pe un Caragiale. Prin cel mai caracteristic reprezentant al ei, ea a vorbit de sus, de foarte de sus, despre ultimul volum al maestrului, ba și-a bătut joc fin, fin de tot,—e foarte fină critica modernă, cînd e reprezentată prin cea mai proeminentă a ei circumvoluțiune,—și-a ris cu o satanică cruzime și de scrierile vechi ale lui Caragiale, care plăceau mult odinioară acelor minți obtuze, ce se numesc Maiorescu și Gherea. Ba, critica subțire strîmbă cu nobleță din sensibilu-i nas chiar și față de contemporanul ei Sadoveanu. Ea dă a înțelege că s'a nșelat anferț și că acum, rafinată și saturată de cultură literară, nu se mai lasă prinsă ușor. În schimb, ea se sufoacă de admirație pentru amicii ei intimi, care exprimă așa de susurat și „împede“ un fond ce încă nu există.

Căci critica din ultimul sezon, în înaltele ei preocupații, uită o mică, o mărunță banalitate: că *nimic* nu trăește prin combinații de fraze simetrice, că nimic n'a rămas care să nu conțină un adevăr asupra lumii.

Un critic de aiurea,—deci forțamente mai prost,—dar, însfirșit, un fel de critic și el, Ferdinand Brunetiére (va fi recuzat, știu, căci scrie lung, cu repetiții, cu *qui* și *que*, dar îl citez: azi am toate îndrăznelile), acest critic plicticos zice că Regnard a scris mai bine decît Molière, dar că Molière a spus cîteva adevăruri asupra omului.

Acum, e sigur, noi n'avem aștri de-o așa primă mărime. Și tot așa de sigur e că, afară de trei-patru în cîteva bucăți, afară de alți patru-cinci în cîteva pagini, unde au găsit un accent omenesc—toți ceilalți își vor supravețui puțin timp. Unii își vor da duhul odată cu dispariția lor de pe scenă, alții nu după multă vreme.

Ei bine, cu primejdia sigură de a ofensa cele mai delicate sentimente ale criticii contemporane, eu cred că d. Popescu va mai trăi puțin după ce-i va fi înghețat condeiul. Căci tot se vor mai găsi oameni peste o bucată de vreme, pe care să-i *intereseze* ce gîndea odată țăranul român despre civilizația, pe care clasele dirigente i-o puseseră în spinare în secolul al 19-lea și

ce suflet se sbătea în țărâniea aceia care a fost masacrată la începutul acestui secol, fiindcă n'a mai putut suporta acea splendidă civilizație.

Dar cine, afară de moștenitorii direcți ai criticei noastre moderne, își va mai bate capul cu exercițiile stilistice ale contemporanilor noștri? Căci dacă sufletul omenesc rămîne, stilistica se demodează. Și cînd te mai gîndești că critica de-atunci nu va mai fi amică sinceră și personală a eminentului stilist din zilele noastre, te-apucă un fel de descurajare, la fel cu descurajarea pe care trebuie s'o cuprindă pe o domnișoară de azi, care se gîndește că rochia împedecată, cu care stîrnește admirația tinerilor ofițeri, cînd își întorc capul după dînsa, peste o bucată de vreme va stîrni risul colecțiilor de estampe.

Așa dar, scriitorii de azi, care și-au ochit de pe-acuma locuri virane pentru statuile lor viitoare, să nu se lase amăgiți de plus-quam-superlativele criticilor lor personali și să creadă cumva că ceia ce nu e *document omenesc* e viabil. Ceia ce sună din coadă, ori chiar amuzează numai,—moare, admișînd că s'ar fi născut... Ce sonoritate în delirant admirata pe-atunci O fată tină pe patul morții—și ce cacofonie în puțin admiratele pe vremuri Meditații ale lui Alexandrescu Grigorie! Și ce expresii surprinzător de originale și unic de frumoase în opera unui Bertier, Coyer, etc. (vezi pg. 250 din acest Nr.), scriitori care, totuși, au murit, pentrucă n'au spus oamenilor lucruri destul de interesante despre oameni.

Evident, cine nu prețuește frumuseța formei? Cine nu vede că Alexandrescu ar fi fost un mult mai mare scriitor, dacă s'ar fi exprimat cu mai multă îngrijire? Cine nu admiră pe un Anatole France și pentru stilul său? (La noi, lucru absolut caracteristic, e admirat numai pentru atîta. Această cea mai înaltă expresie a unei vechi și rafinate culturi, pentru critica noastră nu e decît: „Cel mai acurat *stilist* al Franței“).

De sigur, fără formă nu există scriitor. Cîți oameni n'au viziune și simțire—dar nu pot spune? Ba chiar și cizelarea, oricît de migăloasă, e necesară. Fără ea, un scriitor va fi întotdeauna inferior sieși. Dar de aici pînă la concepția pur acustică a artei, mai e!

După această concepție, Tolstoi e un scriitor mai mic decît 70 din cei 85 de scriitori romîni actuali, și asta nu se poate!

Adaos la corectură.—După ce-am dat la tipar rîndurile de mai sus, am fost apucat de un scrupul și, ca să-mi verific impresiile, m'am baricadat în casă, înconjurat de publicațiile tuturor institutelor de editură din țară. Și-am constatat că sonoritatea, cu care spuneam mai sus că unii scriitori ar voi să-și ascundă lipsa de idei, este o calomnie, bine înțeles involuntară. Cei mai mulți din ei nu sînt nici armonioși.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

D. Anghel. *Povestea celor necăjiți*. Editura Librăriei Nouă.

D. Anghel este unul din rarii noștri scriitori, al căror izvor de inspirație, fără să fie prea abondent, este totuși nesecat. În proză cași în versuri, în bucaștile de o mai lungă inspirație, cași în scurtele și strălucitoarele improvizări de citeva pagini, pretutindeni spiritul și fantazia lui îmbracă formele cele mai neașteptate și mai originale; nu simți nicăiri sfortare și niciodată nu se repetă.

Dușman al retoricei și utopismului convențional, găsește în lira să accentu vibrante, note sfișietoare și expresiuni de o energie zguduitoare pentru zgăvirea durerii celor mici și izbucnirea revoltei celor îndelung răbdători. Forma, totuși, rămâne simplă și măsurată, grație instinctului aceluia fin, cu care știe să aleagă ceia ce trebuie și să dea viața în forma cea mai desăvirșită.

În volumașul acesta al d-lui Anghel, povestirile sînt scrise probabil la date deosebite și izvorîte din inspirații variate; ele se alăturează la întimplare, fără nici o preocupare de unitate și spiritul poetului aleargă vioi dela un subiect la altul, trezind impresiile cele mai variate și parcurgînd cu un fior prelungit întreaga gamă a simțirilor omenești. Dela acea întunecată și zguduitoare „poveste a celor necăjiți“ până

la feerica fantazie polară de iarnă dela Constanța, trecînd prin spleenul zilelor noastre, cu lumina cenușie de mișerie și nostalgia vremurilor de altă dată, a vremurilor de sărbători fastuoase, visînd la nestimatele din „casa Grenadelor“ a lui Oscar Wilde, sau la „casa veche“, acea apariție lunară a unui trecut de mult îngropat, poetul reflectează toate luminile sufletului nostru, aici atingîndu-ne abia senzibilitatea cu dezmierdarea unor prețioase imagini, dincolo făcînd să pătrundă adînc și ascuțit, ca o săgeată o simțire energică și vie, dar totdeauna știînd să se oprească la timp, pentru a lăsa adeseori impresia de ceva neisprăvit și tocmai pentru aceasta atît de sugestiv. Poetul iubește și resimte, cu aceeași ardoare și pornire, lucrurile cele mai disparate și mai contradictorii din lume; contemplă cu același interes toate fețele nenumărate ale veșnicului principiu al vieții, se bucură de toate formele eternei frumuseți și totul e învăluit de o filozofie vagă și subtilă, uneori împodobită de toate nestimatele unei fantazii bogate, alteori simplă și severă, dar întotdeauna ascunsă, discretă și insinuantă. Nicăiri această filozofie nu ne strînge însă inima mai dureros decît în acele pagini adorabile, în care poetul evocă dulcile amintiri ale atîtor lucruri ce au fost, în fuga clipeilor, „care trecînd sporesc o moarte“.

Bucata „Aduceri aminte“, în care sint minunat traduse aceste versuri ale lui Bataille :

Aducerile aminte-s odăi fără zăvoare,
 Odăi pustii prin care să intri nu 'ndrăz-
 nești
 De cînd muriră 'n ele străbunii...
 Și trăești
 Treçînd pe lingă ele, tăcut prin cori-
 doare...

este o adevărată poemă, atît de frumos scrisă, încît în unele părți ești ispitit să le 'nveți pe de rost, nu numai pentru frumuseța formei, dar și pentru muzicalitatea frazelor. Anghel place mai ales pentru răsUNETUL acela prelung, ce-l doșteaptă în sufletul cetitorului și în care știe să facă să răsunе proza sau versul ca orgă într-o catedrală imensă, cu acustică desăvârșită. Acustica însă o creiază tot el.

Dacă incendiul ce a consumat puțina avere a acestui bogat talent, a distrus multe din aceste pretioase juvaeruri, pe care numai D. Anghel știe să le cizeleze, literatura noastră perde în destul ca să nu ne putem mingia deplin cu gîndul că autorul, încă tânăr, are vreme să ne dea multe, multe din aceste pagini de acum înnainte.

*

I. Boteni. *Drumuri*. Biblioteca Minervei, București.

Urmînd pe d. I. Boteni cu multă greutate și osteneală pe „Drumurile“ sale, am făcut o haltă și m'am gîndit, între alte multe scrieri cu impresii de călătorie, la cîteva note ale lui André Gide, „*Voyage au Val d'Andorre*“, cetite acum în urmă și care mi-au lăsat o impresie adîncă, deși erau simple și nu conțineau nici un eveniment extraordinar. Mi-au făcut impresia mai ales prin accentul lor de sinceritate și atunci mi-au venit în minte reflexiile aceluiși André Gide asupra sincerității. „Vai, zice el, cîte confuzii nu se fac între sinceritate și *le sans gêne!*“ Iar

în altă parte: „Numai personalitățile banale sint sincere cu mare ușurință, pentrucă o personalitate nouă (singură interesantă) nu-și găsește expresia sinceră decît într'o formă nouă“.

Forma nouă nu o găsește decît artiștii ce au și un fin simț de autocritică, și în genere sint sinceri tinerii... fără nici un fel de autocritică!....

D. Boteni își începe notele sale de călătorie astfel :

„Din Tulcea plecăm la Sulina pe „Drau“, vaporul austriac răpsit în culoare albă, deschisă, de veselie, cum sînt blondele vieneze cu părul de mătase și cu ochii ca cerul“.... Noroc că e profesor de franceză și nu de limba romînă... Cînd nu e împodobit cu asemenea panglicuțe, stilul său e mai banal decît un proces-verbal... Despre sinceritate însă n'avem ce zice, d. profesor e foarte sincer. Păcatul e că în niște note de călătorie, mai mult decît în orice alt gen de scrieri, se cere o personalitate nouă, căci nu locurile și oamenii fac interesul notelor de călătorii, ci reflexul acestei personalități asupra lor. Altfel nu văd întrucît m-ar interesa conversația pe o sută și mai bine de pagini cu domnul profesor, care, cu toată naivitatea unui călător „cu trenul de plăcere“, admiră la Cîmpulung „lămpile cele sistem nou“ și nisipul de pe jos al bulevardului „Pardon“, sau... „pareul Krețulescu“ cu lumea gătită ce vine să se odihnească, în zilele calde ale verii, care aduce Cîmpulungului „străini săi!...“, sau nu știu mai unde casa serviciului tehnic și „începutul de aliniere pentru un viitor bulevard mic“ etc. etc..

I. S.

Victor Eftimiu. *Înșiră-te mărgărite*. Poem ifeeric în două părți (4 acte). București.

N'am văzut reprezentat poemul ifeeric al d-lui Eftimiu. Teatrul are optica lui specială și desigur, cetit, poemul își pier-

de o parte din farmec. N'ași putea spune că vechiul basm povestit și poetizat de un suflet modern nu m'a impresionat și nu m'a încântat chiar câteodată. Deși eu toată buna voința, nici prin puterea concepției, nici prin psihologia eroilor, poemul nu mi-a adus aminte, ca unui critic care are secretul apropiierilor ingenioase, de Manfred al lui Byron sau de Cain al lui Leconte de Lisle, trebuie să recunosc d-lui Eftimiu fantazie colorată, simțul situațiilor dramatice, oarecare avânt liric, însușiri prețioase, dintre care nu știu dacă d-sa posedă vreuna într'un grad superior, dar care desigur în același spirit se găseseră rareori reunite.

Actul întâi e mult mai izbutit decât celelalte. Sintem la curtea lui Alb împărat, care vrea să-și mărite cele trei fete. Feciorii de crai veniți din lumea departată defilează în fața lor. După sfatul împăratului, cele două fete mai mari își aleg repede mirii, lovindu-i cu merele lor de aur. Cea mai mică nu se poate hotări însă așa ușor, ea nu simte încă nici o tresărire în suflet și o spune împăratului. Supărat, el o blăstămă: după cum nesocotește feciorii care o ceruse, să fie nesocotită de cel dintâi pe care-l va iubi. Blăstămii se îndeplinesc. Făt-Frumos sosește la curte. El caută pe Cosinzeana, mireasa lui de odinioară ripită de zău. Fata cea mică a împăratului se simte cucerită dela prima vedere; ea aruncă în voinic mărunț de aur, dar el rămâne nepăsător, gândurile lui se îndreaptă în altă parte. Acest Făt-Frumos e mai puțin vag și abstract de cât cel pe care-l cunoșteam din basme, în firea lui sint trăsături mai individuale care-l fac mai apropiat de sufletul nostru. În locul voinicului cu plete aurite, care simboliza avântul spre ideal, dorința tărîmurilor necunoscute, avem un erou ușuratic, vorbăreț, vanitos, care nu se închină decât femeii.

Din figura oropsită a basmelor, din rivalul său zmeul, poetul a făcut un

răsvrătit, un om din popor, care are ca ideal puterea și gloria, o fire bărbătească și oțelită, pentru care femeia poate fi uneori un mijloc, niciodată unul din scopurile mari ale vieții. Scena în care Făt-Frumos și Zmeul se întilnesc și în care cel din urmă își arată disprețul pentru idealul celui dintâi, are efecte de contrast frumoase. În actul al III-lea sint câteva scene prea lungi și fără un raport strins cu acțiunea. Flăcăii, fete, moșnegi glumesc sau vorbesc de Zmei și Balauri. Scena dintre Făt-Frumos, care e în veșnica căutare a Cosinzenei, și fata cea mică a împăratului, devenită acum Zina florilor, are câteva momente izbutite, deși poetul a pus în ea desigur mai multă căldură, decât delicatete și grație.

În actul ultim lupta epică a celor doi eroi și moartea Zmeului sint povestite de un flăcău. Făt-Frumos se poate în sfârșit apropia de Cosinzeana. Ea însă rămîne rece la vorbele lui aprinse și mărturiseste dragostea ce s'a născut în ea pentru firea puternică și bărbătească a Zmeului.

Făt-Frumos se revoltă și într'un avânt brutal, melodramatic și nepotrivit cu firea lui, așa cum ne era cunoscută, vrea s'oucidă. Zina florilor, care-l urmărea pretutindeni cu iubirea ei nefericită și resemnată, apare atunci și îi oprește brațul. Cu vorbe înțelepte ea îl învață să nu piardă nădejdea, să aibă răbdare, amintirea nu durează mult în sufletul femeilor și la urmă ele se lasă cucerite de învingător.

În privința execuției și a mijloacelor artistice, poemul e inegal. Se găsește în el alese frumuseți de detaliu. Versurile în care fata împăratului cînta visul ei de iubire:

Măr de aur, măr de aur, cine imi va fi alesul?
Mi-ai crescut pe o creangă 'n suflet,
frate bun cu ne 'nțelesul
Dor al clipelor de seară și-al visărilor
de Mai...

Toate dorurile mele, toate visele-mi
 chemai...
 Măr de aur, măr de aur cui o să te
 svirlu oare?
 Din speranțe și din vise ți-ai legat
 plăpînda floare.
 Și-ai crescut mereu din ele, tot mai
 mare, până cînd,
 Implinit căzuși din suflet pe pămînt a-
 lunecînd...
 Tu ești visul, tinereța, tu ești ziua cea
 de mine
 Sufletu-mi întreg e 'n tine..., de te dau
 ce-mi mai rămîne?
 Cine străjuiește oare al fecioarei că-
 pății
 Cînd asvirle mărul de-aur al visărilor
 dintăi?
 Cîntă pasărea de seară, iar în iarba
 'nrourată,
 Cu grămada, licuricii luminițele și-arată,
 Luminițele albastre, roșii, albe, viorii,
 Peste care cad a lene flori de măr tran-
 dafirii...
 Infloriră iarăși merii... merii dragi... a
 cînea oară?
 A venit iar primăvara și cu ea mi se
 strecoară
 Flori de măr... visări deșarte peste su-
 fetu-mi pustiu
 Să mă duc pe un cal... să mă duc iară
 să știu
 Și mă scutură un tremur și mă 'nceinge
 o dogoare
 Să mă duc cum fuge vîntul peste ape
 și ogoare
 Și să-mi uit singurătatea... toate cîte-am
 îndurat
 De cînd fui ursită 'n lume să fiu fată
 de 'mpărat.

și versurile în care Făt-Frumos își slă-
 vește idealul:

— O femeie! Da! Iubirea! Iată singu-
 ra-mi comoară...
 Ea-mi aprinde 'n zare făcări, mă invie,
 mă omoară...
 Pentru ea străbat pămîntul și mă lupt
 înverșunat,
 Drumul vieții, pe furtună, numai ea
 mi-a luminat...
 Da! Iubirea! Iată visul, visul scump
 ce mă frămîntă...
 Ea îmi pune flori în plete și 'n lumină
 mă 'vestmîntă
 Ea mă face veșnic tînăr, sprinten, viu,
 neobosit
 Și mă 'ndemna iar la ducă, iar să plec,
 cînd am sosit!

Pe cîmpia 'nzepezită cînd e noaptea
 viorie
 Parcă-ștept să-i văd culcată umbra
 lungă, albăstrie
 Glasul ei îmi cîntă doine în suspînul
 unui val,
 Glasul ei îmi spune basme într'o doină
 de caval...
 Văd obrazul cum îi ride într'un soare
 ce răsare,
 O ghicese cum trece leneș în frunzișul
 ce tresare.
 Iară cîntul ciocirleii aninat deasupra
 mea,
 E chemarea depărtată care-mi vine de-
 la ea.

sint versuri pline de culoare, de plas-
 ticitate, de avînt pasionat. Nu toate
 sint însă la înălțimea acestora; în multe
 efectul e stricat prin întrebuintarea u-
 nor detalii prozaice sau a unor expresii
 vulgare. Aceste detalii și expresii pot
 fi la locul lor într'o povestire, pentru
 un poem în versuri însă, chiar dacă
 eroii lui sint primitivi, simțul nostru
 estetic devine mai exigent și lipsa de
 fineță îl jignește.

Imagini și comparații noi și originale
 nu se găsesse tocmai des în versurile
 d-lui, Eftimie. Acele de dragoste prin
 factură și prin cuvinte îi aduc adeseori
 aminte de Eminescu. Versuri de felul
 acestora îmi amintesc pe Alecsandri:

Noaptea vine... vine ceasul cînd ră-
 sufletele firii
 Fac să tremure de doruri iarba, roua,
 trandafirii
 Cînd mirezmele de floare so înaltă în
 văzduh
 Unde filiiie din aripial iubirii dulce duh...
 Ceasul sfînt al inopțării cînd zefirii
 toți adie
 Peste valuri, printre frunze, răspîndînd-o
 melodie
 Unde mor înăbușite vorbe, șoapte, să-
 rutări...

Întîlnim uneori reminiscenți banali-
 zate din poezia populară:

A venit și ziua-accia, cununia gata ni-i...
 Stelele ne țin făclie, iară mindrii pâl-
 tinași

In biserica instelată ne-or fi preoți,
ne-or fi nași...

Un element care lipsește poeziei d-lui Eftimiu e sentimentul misterului, a lucrurilor de dincolo de orizon. In lumea asta albastră de basm e prea multă culoare și lumină și se simte parcă nevoia unor tonuri mai umbrite, mai nelămurite, mai vagi.

Versurile sale cele mai frumoase se disting mai mult prin intensitatea evocării, prin forța plastică, decît prin originalitatea simțirii și caracterul personal al accentului.

O. B.

Biblioteca Lumen: A. Cehov, *Drăguța*;

I. Turghenieff, *Un vis ciudat*;

Maxim Gorchi, *O idilă*;

Fr. Nietzsche, *Omul superior*;

L. Tolstoi, *In ce constă fericirea*;

Dr. C. Sorbu, *Curiozități științifice*;

H. Sudermann, *Nunta Yolantei*;

Guy de Maupassant, *Războiul*;

H. Sienkiewicz, *Ianko muzicantul*.

Toate aceste lucrări se cuprind în zece numere ale bibliotecii, cam pe vreo trei sute și ceva de pagini. E o materie destul de felurită, menită să alunge mai ales plictiseala drumurilor de fier.—Răspunde unei nevoi această bibliotecă?—N'aduce nimica nou. Și alți editori tipăresc traduceri felurite din literaturile străine; și broșurile de 30 de bani sînt bune pentru lungile ceasuri ale unui comis-voiajor,—căci cînd sînt doi la un loc, nimic pe lume nu-i mai poate face să tacă.—Broșurile acestea galbene sînt poate mai eftine? Și asta ar fi ceva.—Dar pentru 15 bani dau 32 de pagini. Sînt mai scumpe prin urmare decît volumașele de o sută și ceva de pagini pe care liceanul le ia cu 30 de bani. Atunci?—Cred că biblioteca *Lumen* cași alta mai nouă care a apărut, *Lucașfărul*, dovedește înmulțirea cititorilor.—Se poate

face și pe terenul acesta o afacere, bazată pe un număr mai mare de cumpărători.

Cînd în țara noastră erau douăzeci și cinci de cititori, cărțile editate de Socecu: *Alecsandri*, *Odobescu* ș. a., aveau prețuri fenomenale: patru și șase lei volumul. Cei cărora le dădea mîna să plătească așa prețuri nu le cumpărau; cei care ar fi vrut să le aibă în micile lor biblioteci erau studenți săraci. Azi liceanul cumpără o cărticică cu prețul a două prăjituri. *Creangă*, *Alecsandri*, și *Odobescu* se pot găsi azi în rafturile oricărui student sărman.

Bibliotecile eftine care se întemeiază acuma sînt dar mici afaceri. Și pentru că sînt afaceri din domeniul nostru oarecum, e interesant să se aște cît produce mica industrie a traducerii, bieltor traducători! Editorii bibliotecilor *Lumina* și *Biblioteca pentru toți* plătesc 40—60 lei un volumaș cam de 100 de pagini. Biblioteca „*Minerva*” plătește mai bine. Traducerea dată, e dată pe vecie. Cît pot plăti cei ce editează broșurilele de 15 bani și de 20 de bani? Pentru 30 de pagini cît vor fi plătind, cînd se plătește suma de mai sus pentru o sută de pagini?

Deaceia nu trebuie să ne mirăm că traducerile acestea sînt așa de puțin alese și așa de grăbite. Toată lumea, și editorii și scriitorii, ar voi să fie mai bune, dar nu se poate.

Citind broșurilele acestea, dăm nu numai peste curiozități de traducere. Pentru zece lei, editorul nu se mulțamește numai cu traducerea a două nulele de Maupassant; ar voi dela d. A. Mîndru și o prefață. Și deși biblioteca stă mărturie pentru oricine, nu știu dece d. A. Mîndru, acest îndrăgît al muzelor, devine entuziast deodată, spune editorului său „dragă prietene” și-i dă sfaturi așa de mișcătoare, încît te gîndești că e vorba de publicarea marei enciclopedii a lui Larousse.

„Ca încheere—zice d. Mîndru—te

sfătuesc din toată inima : ține-te de ce ai început, stăruiește în munca ta și disprețuește răsplata omenească. Lucrurile mari cer jertfe; și tu faci un lucru mare cu biblioteca ta. E o adevărată fericire, când te gîndești că poți pune la îndămină tineretului nostru doornic de lumină, lucruri de o valoare consacrată, pe un preț de 15 bani. Ești singurul care ai încercat și care cred că o să izbîndești. Sînt multe neajunsuri, multe piedici, și... poate chiar lacrimi... dar lacrima e răscumpărarea vieții".

Poftim! Și ne mai aducem aminte de alte asemenea accente cîtră acești mecenai editori, care cumpără pe veci, cu 60 de lei, de multe ori traduceri proaste, dar cîteodată lucruri bune de la scriitorii cunoscuți.

Lupul din fabulă nu trebuia să iea decît o piele de fiecare oajă, — și pentru asta oaja trebuia să rămîie recunoscutoare.

Să vedem însă măcar în trecut și un asemenea „lucru mare“ care cere „atîta jertfă“, cum suspină d. A. Mîndru.

No. 82 al bibliotecii „Lumen“ cuprinde *curiozități științifice* culese și traduse de dr. C. Sorbu: *Supraviețuirea corpului, plante carnivore, fabricarea diamantului, idiosincrașta, boala somnului, pentru ce e cerul albastru și alte curiozități științifice*. Sînt lucruri mărunte culese de prin gazete dela rubrica „felurimi“, și puse cap la cap. Imbălsămarea, plantele carnivore, și albăstrimea cerului stau alături.

Iată și cîteva mostre de traducere: „Lavoisier avea un comun cu Pasteur...“ „Una din trăsăturile cele mai frumoase ale caracterului omeneșc, este plăcerea ce o resimte în amintirea trecutului...“ „...Marini redădu unei mîni dintr'o mumie egipteană întărită de 5000 de ani frăgezimea și elasticitatea unei mîni umane...“ „Are pe frunzele ei doi spini, care dacă o insectă neprevăzătoare, atrasă de frumuseța florilor se așează pe ele, frunza se închide...“ Etc.

Iată cum dă doctorul Sorbu definiția *paleontologiei*: „știința care se ocupă cu descrierea animalelor cu care a viețuit omul în timpurile primitive...“

Poeții au cîteodată entuziasmuri ne-explicabile.

*

Biblioteca Luceafărul: Guy de Maupassant, *Povestea unei fete de țară*; Necrasoff, *In ocnele Siberiei*; Rudyard Kipling, *Amintiri din pension*;

François Coppée, *Un accident*; H. de Balzac, *Ilustrul Gaudisart*; Grazzia Deledda, *Iubire tainică*.

Altă biblioteca eștină de traduceri. Opere alese la întîmplare.

Ocnele Siberiei, un fragment fără adîncime și fără legătură, care se sfîrșește pentrucă s'au sfîrșit cele 32 de pagini.

Amintiri din pension de Rudyard Kipling, alt fragment. Opera lui Kipling, *Stalky & Coie*, e o lucrare prin excelență englezescă, care cuprinde o viață specială. E un fel de roman care cuprinde povestea drăciilor unor colegi englezi. Pentru tineretul britanic și pentru gentlemanii care-și aduc aminte de zbiegurile tinereții, opera aceasta a lui Kipling trebuie să fie un deliciu. Noi n'o putem înțelege bine, pentrucă cuprinde o viață specială, viața pensionatelor englezești; și e luminată de un umor deosebit, de aluzii anumite, care dacă nu ți-s familiare, nu-ți pot produce plăcerile și emoțiile pe care le produc compatrioților lui Kipling. Noi care avem oarecare cunoștinți de Englezi, de educația și viața școlilor lor, putem străbate cartea aceasta foarte interesantă, dar cei mai mulți dintre cititorii micilor biblioteci nu sînt pregătiți.

În urma citirii cărțuliilor acestor biblioteci avem de făcut o mică observație gramaticală, care se adresează celor cărora limba romînească nu le-a fost limba de naștere. E vorba de a

spune și a zice și de a merge și a se duce, întrebuintate cum nu trebuie.

În traducerea *Iubire tainică* de *Graziă Deledda*, făcută de d. A. Nora, găsim următoarele lucruri:

„—Nu mă duc, nu mă duc! se boci fata.

—Ba ai să mergi, iac' așa...“ (În loc de: ai să te duci !)

Învățătorul era în vacanță. Mikela merse dar.—“ (În loc de: se duse).

În altă parte o fată roagă pe un servitor să se ducă într'un sat:

„—Spune-mi numai, vrei să mergi ori ba?“ (În loc de: vrei să te duci ori ba?)

Apoi:

„—Jură-mi mai întâiu că n'ai să zici nimic unchiului când s'o întoarce“ (În loc de: n'ai să spui nimic...)

Și iar:

„—Să mergi la noi acasă și să-i dai mamei o scrisoare“ (În loc de: să te duci acasă la noi...)

D. Nora și alți mulți întrebuintează aproape pretutindeni pe a merge și pe a se duce nepotrivit: pe a merge în locul lui a se duce și pe a se duce în locul lui a merge.

De pildă în loc de: mă duc la mama; vrei să te duci singur ori nu? Vrei să mergi cu mine în cutare loc?—d-sa și alții zic: merg la mama; vrei să mergi singur ori nu? Vrei să te duci cu mire în cutare loc?

Tot așa fac cu a zice: Vrei să-i zici? în loc de vrei să-i spui?—Îl întrebuintează pe a zice în loc de a spune.

Verbele a spune, a zice, a merge, a se duce, însă, le întâlnești mai la fiecare pagină, într'o carte de povestiri, și greșita lor întrebuintare te face numaidecât să te gîndești la originea străină a traducătorului.

Trecem peste atitea și atitea necu-noașteri de cuvinte și întrebuintări greșite: „pieptene de fier“ pentru cai, în loc de țesală; un tînăr care „căpătase“ mina unei fete; un păr buclat, frumos

pieptănat peste ceafă, care strălucea pe după căpșoru-i drăguț, ș. a., ș. a..

Cărțile de traduceri, gazetele noastre, furnică de frumuseți de acestea. Ce-i de făcut? Consemnarea lor ar cuprinde volume.—Să taci, nu-i tocmai bine; să organizezi manifestații studentești, nici atît. Noroc că limba noastră cea dulce și înțeleaptă se apără ea singură de zgura aceasta; circulă limpede și mlădioasă în popor, și toți învățăceii de azi și de mine a curatei limbi au de unde să se adape....

F.

* * *

N. Rădulescu-Niger. „Povestirile lui Moș Iftimie Hirobor“.

Ioan Dragoslov. „Flori și Povesti“.
St. O. Iosif. „Din legendele Neamului Hohenzollern“.

București, 1911, „Biblioteca societății Steana“. Prețul unui volum 20 bani.

Broșurile editate de societatea „Steana“, înființată în scopul modest de a contribui la răspîndirea culturii în popor, nu pot și nu trebuie să fie judecate după valoarea științifică ori artistică a lor. Măsura în care ele pot fi în adevăr folositoare scopului urmărit de societate e singurul criteriu just de apreciere a lor. Cu asta nu voim să spunem că arta ar fi ceva păgubitor, ori măcar inutil în astfel de publicații... o nu, din contra; dar vrem să spunem că o carte de popularizare poate fi de folos și fără a fi scrisă de un artist.

Aceasta ne explică pentruce numele d-lui N. Rădulescu-Niger, care, deși a publicat un mare număr de volume de poezii, nuvele și chiar romane, nu e un nume în literatura romînească, poate fi pus în fruntea acestei recenzii: aplaudăm firește cu amîndouă minile cînd biblioteca „Steana“ tipărește ceva de d. Sadoveanu ori d. Slavici, dar în definitiv am putea primi și publicarea unei broșuri de d. Rădulescu-Niger, dacă....

Din nefericire acest „dacă“ rămîne fără urmare. Broșurica „Povestirile lui Moș Iftimie Hirobor“, pe care la urma urmei ca stil și limbă aproape am accepta-o cu toate greșelile de acord și cu tot dialogul nenatural,—e o copilărie. D. Rădulescu-Niger pune pe un țăran bătrîn să istorisească consătenilor săi niște istorioare inventate de autor pentru a lămuri țăranilor diferite chestiuni, cum sînt: cultura intensivă a pămîntului, Casa Rurală, industria casnică și altele. În fond „povestirile lui Iftimie Hirobor“ sînt tot disertații teoretice, numai li s'a dat de autor forma asta hibridă de... povestiri fără poveste.

Nu știm ce i s'a părut autorului că face cu asta, probabil a crezut că punînd învățăturile în gura unui sătean le face mai accesibile țăranului,—dar ne mirăm cum nu i-a venit d-sale singur să ridă cînd a putut serie titluri ca: „Povestea Casei Rurale“, ori „Povestea Portului Național“...

Și ne mai vine sub condeiu o întrebare: oare cine hotărăște publicarea acestor broșurele în numele societății „Steaua“?....

Sub titlul de „Flori și Povestiri“, d. I. Dragoslav dă patru legende populare despre flori, de felul acelor pe care le-a utilizat Alecsandri pentru păseri, flori, etc.. D. Dragoslav stăpînește în deajuns graiul dela țară ca să poată da povestirilor sale tonul firesc al povestirilor populare, așa că broșura sa se poate citi cu plăcere. Iar întrucît poveștile sînt literatura cea mai apropiată de sufletul poporului, evident cartea sa va putea vorbi sufletului sătenilor și va fi folosită în reuniunile lor.

Pentru popularizarea numelui familiei regale și pentru întărirea sentimentelor de iubire și de devotament cătră ea, d. Iosif ar fi putut alege ca să povestească ceva din viața reală a Regelui și Reginei noastre. Vitejia și înțelepciunea Lui pe cîmpiile Bulgariei,

bunătatea și sollicitudinea pe care „Mama răniților“ a arătat-o flăcăilor noștri în spitale,—ar fi procurat povestitorului un material mai bogat și mai interesant decît legendele germane asupra familiei Hohenzollern.

Dar dacă astfel ar fi dat ceva mai interesant pentru popor, unde cărțile d-lui Coșbuc nu s'au prea răspîdit, în schimb prin broșura sa din biblioteca „Steaua“ d. Iosif ne-a dat o carte pe care o cetim cu plăcere și noi. Legendele prelucrate de d-sa după Schwebel sînt redade într'un stil simplu, sobru și foarte curgător, care face lectura ușoară și plăcută.

M. C.

N. Iorga. *Răscoala Seimenilor împotriva lui Matei Basarab*. București. Acad. Rom., 1910. 24 pg. 30 bani.

Așa cum serie d. Iorga de obicei, fără multă pieptănătură stilistică, cu imbinări de cuvinte, ca de pildă „îndărătnicia săluptătoare“, cu ocoliri prin genealogii și amănunte de fapte în parte netrebuitoare pentru lămurirea chestiei în discuție, dar pe care nu vrea să le piardă și le va mai utiliza altădată (poate la istoria armatei), e totuși satisfăcător descurcătă chestia răscoalei Seimenilor prin broșura de față. Pe lingă cronicile romînești (în special Ludescu) ș. a. și colecțiile de doc., i-a servit mult cronica Sasului Kraus (în *Fontes rerum austriacarum, Scriptores*). Se lămurește cine erau Seimenii. Sirbii au început a se'nrola ca mercenari din timpul lui Mihai Viteazul, de cînd s'au răscolat unii contra pașii din Temișoara. Mihai a atras și Sirbi din Bosnia și Raguză (Baba-Novac, Deli-Marcu), cu miile; ei veniau cu soțiile și copiii lor; dar până la Matei nu se chemau Seimeni și nu era nici titlu de agă. Matei a purtat acest titlu și a comandat Sirbi înainte de a fi domn; îi cunoștea și era stimat de ei ca viteaz. Dar corpul Sei-

menilor e creat de el, după cum spune Kraus, în 1636, din munteni Bosniaci, care până atunci hoțiseră.

Sultanul Murad IV, voind să desființeze pe spahii și pe ienicerii degenerați, și-a înființat o oaste nouă de *Seimeni* cu turbane roșii, luați mai mult dintre Bosniaci; această oștire a durat puțin după moartea grabnică a sultanului. Din acești Seimeni împrăștiati și-a organizat Matei pe-ai lui. Se lămurește apoi pricina răscoalei. Un fiu natural al lui Radu Șerban, Constantin (Domnul de mai tirziu), deși însemnat la nas, fusese iubit de Matei, ajunsese serdar și ajutase vitejește pe Rákóczy în Ardeal; dela o vreme Matei îl înălțură și vrea să lese urmaș pe un nepot al sau de soră, Diicul Butcescu, pe care-l face spătar, adică mai mare peste oștire; dar acesta era ușurel și neiubit de popor și de soldați. Constantin trebuia să facă o lovitură: să ia spătăria lui Diicu și să silească pe Matei la abdicare; se temea de energicul boer Radu (Vărzarul), care era armaș, și de vistișerul Ghinea Brătășanul (= Tucală), cumnatul lui Matei. De aceea Constantin Șerban a provocat răscoala și Seimenii au ucis pe cei 2 boeri. Matei a murit din cauza bătrâneții și a rănil dela Finta; așa Constantin a pus mîna pe tron.

V. D.

* * *
Eliodor Constantinescu. *Problema învățămîntului secundar în Franța*. Un vol. 205 p., Rîmnicu-Vilcoa. 1911.

Un istoric al școlilor franceze din evul mediu până azi, expunerea reformei școlare din 1898 și în special școlile primare superioare din Paris, studiate din punctul de vedere al scopului, al organizării, programelor și metodei de predare, al personalului administrativ și didactic, formează cuprinsul volumului de față. În afară de o bogată literatură, ce i-a servit ca mijloc de informație, autorul se servește

în expunere și de notele sale proprii; și d. Constantinescu pare a fi fost un observator atent și scrupulos. Partea din volum referitoare la școlile primare superioare, adică aproape întregul volum, e o monografie complectă ce nu lasă nimic de dorit.

Autorul însă nu se mărginește la o simplă expunere: neconținut compară școala franceză cu cea germană și română, punînd în lumină defectele cași calitățile celei dintâi. Cusurul cel mare al școlilor franceze este formalismul pedagogic, tendința de a umple mîntea elevilor cu folurite cunoștinți, a face din ei enciclopediști, lipsa de pregătire pedagogică a profesorilor și variația înîntă de metode didactice; lecțiile raportate de d. C. ne-o probează cu prisosință. Vina principală, autorul, de acord cu Gustave le Bon, o aruncă asupra universităților, în care predomină trecutul cu putere. Decît, analizele formale, în contra abuzului cărora se ridică cu drept d. C., la noi s'au neglijat cu desăvîrșire și credința noastră e că, departe de a fi inutile, întrebunțate cu moderație, ar da elevilor acea cultură logică de care azi prea sînt lipsiți; iar la limbile clasice, aceste analize sînt indispensabile pentru a face pe elev să înțeleagă formarea limbilor în genere și... pentru a-l învîța ceva gramatică și sintaxă romînească.

Nu putem face însă o analiză complectă a acestui volum, căci e prea bogat, atît prin faptele ce le conține, cît și prin părerile personale ale autorului, care, chiar dacă nu le admiți, sînt însă sugestive și interesante. Mărturisim însă că nu înțelegem pentru ce d-sa a dat atîta importanță „școalei primare superioare”, după cum nu pricepem nici disprețul său față de elevul romîn, căruia îi aruncă epitetele de „grosolan și obraznic”, cum iarăși răminem nedumeriți în fața entuziasmului său pentru aplicațiunile gramofoa-

nelor. Observăm de asemenea că învățămîntul clasic nu poate deveni istoric, așa cum preconizează autorul, fără a se desființa și a-și pierde toată valoarea sa educativă, și că psihologia, desigur un lapsus calami, nu este „arta aceia care dă cunoștința sufletului“.

Terminînd această scurtă notiță, recomandăm volumul d-lui C., siguri că va fi util nu numai profesorilor, ci și părinților, care vor putea ști cît se face aiurea de familie pentru educația și instrucția copiilor:

M. J.

* * *

François (son valet de chambre). *Souvenirs sur Guy de Maupassant*, Paris, Plon-Nourrit et Co., 1911, Fr. 3.50.

Se poate ceva mai ispititor? Cite nu ne făgăduiește această carte? Atîtea date biografice, pe care nimene n'ar putea să ni le dea decît un om care vreme de 10 ani a fost nedeslîpît de marele scriitor. Atîtea fapte caracteristice pentru personalitatea omului, care s'a pus atît de pușin în opera sa—chiar și 'n cea mai personală, ca *Au soleil*, *La vie errante* și *Sur l'eau*. În sfîrșit omul adevărat, acela care aproape întotdeauna e altul decît în opera sa, unde ori se idealizează, ori își ia o atitudine alta decît în viață, fie din cauza naturalei ipocrizii, fie din cauză că, cel puțin în scris, se poate conforma cu ceia ce crede el că e bine—dacă, slab moralmente, n'o poate face în viața trăită.

Afară de aceasta, ne așteptăm ca un om care a asistat la toate împrejurările vieții unui scriitor, să ne dea o mulțime de fapte, neînsemnate în aparență, dar care să ne lumineze multe lucruri din opera scriitorului,—și, în cazul nostru, lucruri cu atît mai interesante, cu cît povestitorul, nefiind un literat, nu putea fi ispitit să orînduiască faptele în vederea sau conform cu viața de scriitor a aceluia despre care scrie.

Dar cartea aceasta decepționează.

Desigur, François, fost fecior în casă, actualmente birtaș, știe să scrie. Scrie așa de bine, cum la noi nu poate scrie decît un scriitor rafinat, cum ar fi de pildă d. Lovinescu. Dar nu spune lucruri interesante și, din cîte spune, nu putem fi siguri că toate sînt adevărate, și nici ști care sînt adevărate, căci François „face“ prea multă „literatură“.

Dacă am avea garanții că François e absolut veridic, ar urma, de pildă, că Maupassant nu a fost așa de grav și de tăcut, că era expansiv, vorbaret, uneori prea vorbaret și că discuta adesea chiar și literatură, și chiar și cu valetul său,—ceia ce ar infirma spusele unor biografi ai săi, ca, de pildă, cel mai complet, E. Maynial, despre care a fost vorba în revista noastră („V. R.“, Anul II, No. 2, p. 382).

Dar cînd François ne citează, în *guillemete*, tirade ale lui Maupassant în fața naturii, ne întrebăm: sînt ale lui Maupassant aceste vorbe *guillemetizate*, care nu sîmănă de loc cu descrițiile de natură din opera scriitorului? Căci dacă ele ar fi ale lui Maupassant, am descoperi că, atunci cînd marele scriitor compunea, se exprima cu totul altfel decît cînd vorbea... Dar de unde ține minte François vorbele înseși ale stăpînului său? Și, dacă inventează vorbele, nu inventează oare și ideile—și expansivitatea lui Maupassant?

Un lucru foarte interesant, în aceste amintiri ar putea fi atitudinea lui Maupassant față cu „burghezul“, dacă François a observat bine. El spune că stăpînul său avea o atitudine amicală față cu specia aceasta de om, pe care a ridiculizat-o tot cu atîta cruzime cași Flaubert. Dacă ar fi așa, atunci filozoful mizantrop nu apărea decît atunci cînd lua condeiul în mînă. E drept că François ne spune că lui Maupassant îi plăcea să vadă pretutîndene partea comică a vieții. Și dacă,

alătura de acest comic, în opera lui Maupassant ar apare și indulgența amicală față de „burghez“, atunci aceste două sentimente ar fi alcătuit o atitudine față cu personagiile sale ca aceea a lui Anatole Francee.

Și, cu această ocaziune, să relevăm un amărunt din amintiri. Când a înebunit Maupassant, la Cannes, un biet negustor mic din vecinătate, care-l văzuse adesea trecând pe uliță, auzind de catastrofă, a început să plîngă; și François ne spune că a aflat dela nevasta negustorului că nu-l văzuse pe bărbatul său plîngînd de 15 ani! Iată o trăsătură sufletească la un „burghez“, care ar fi vindecat pe Maupassant de disprețul său pentru obtuzitatea de sentiment a celor mici, „nerafinați“.

Sînt însă lucruri, care nu pot fi puse la îndoială și e interesant să le relevăm în legătură cu opera scriitorului.

Se știe ce rol joacă în opera sa canotajul. François ne spune, și el (o știm și de aiurea, din *Maynial de pildă*) că *canotier* fără păreche era stăpînul său. Și nu numai sportul acesta îl cultiva Maupassant, ci și altele, ca tirul cu pistolul, etc..

Maupassant, se știe, n'a avut psihologia unui bohème, n'a făcut pe literatul dezinteresat de lucrurile practice ale vieții. Și aceasta se vede și din amintirile lui François. Maupassant era „gospodar“, își mobila și-și împodobește odăile cu răbdare și gust, își aranja sălile de baie după toate regulile confortului și ale științei, își îngrijea casa dela Etretat, avea... găini, de care se ocupa cu dragoste, dădea mese prietenilor și prietenelor, etc..

La aceste mese luau parte adesea și doamne din lumea mare.—François ne descrie pe larg o „masă a conteselor“, la care, pe lângă femei din cea mai înaltă societate, a fost și Dumas fils, seînteetor de spirit și veră *gauloise*... Și se știe ce rol joacă mesele în opera lui, acele mese, în

care se schimbă vorbe, se aprind simțurile și care, adesea, se sfîrșesc „după cafea și coniac“ cu minunate povestiri.

În *Sur l'eau*, Maupassant a zugrăvit ridicolul altetelor adunate la Cannes. Și François spune că, în adevăr, stăpînul său detesta pe altete, cu toate că, spune tot el, obișnuia să le invite la masă. În lumea aceasta înaltă, spune Mirbeau cu răutate, Bourget l-a introdus pe Maupassant, contra firii lui. Oricum, Maupassant, cum se vede, a cunoscut bine această lume pe care a descris-o. Tot ce-a zugrăvit, a cunoscut perfect. Istoria operelor sale e istoria mediilor pe care le-a frecventat, cum se vede așa de bine din *Maynial*.

În opera lui Maupassant joacă un mare rol amorul, amorul mai ales fizic. Tolstoi a spus că pentru Maupassant toată fericirea pămîntească se rezumă în amorul fizic. Doumic l-a comparat cu Villon: cași primul poet „modern“, Maupassant a simțit profund două sentimente: al iubirii fizice și al morții.—Ei bine, amintirile lui François ne dau oarecare informații asupra vieții sale din acest punct de vedere. Prin *garçonnierea* lui au trecut multe femei. Și se vede că unele i se virau în suflet. Despre una, care nu-l lăsa în pace, care-l urmărea pretutindene, François vorbește cu ură (o numește „le vampire“) și ne dă să înțelegem că a grăbit, dacă nu a cauzat moartea scriitorului. François spune că stăpînul său a fost un moment pe punctul de a se însura și că a rupt din cauza intrigilor unei femei. El e convins că stăpînul său dacă se însura, trăia și azi. *Maynial* dă altă cauză a boalei: surmenajul fizic pricinuit de viața de canotaj.—Dar din François vedem că trebuie să fi fost și o tară ereditară. Mama lui Maupassant dormea cu cloral și, cași fiul său în ultimul timp, suferea de ochi. (Să sufere de ochi și să fie ne-

voit să pună ochelari fumurii, acela care vede ca nimeni altul natura! Ce ironie crudă!)

Un cuvânt despre mama lui: o femeie foarte învățată, versată în clasicism și cu care fiul său discuta asupra operelor lui. Păcat că François nu ne dă detalii. (Doar atîta ne spune că ea era împotriva sfîrșitului lui Fort comme la mort). Ea a murit după fiul ei, cași bărbatul său, de care era despărțită de mult.

Maynial spune că Maupassant, în toată vremea activității sale, a fost un nebun lucid. Horla etc. ar fi datorite halucinațiilor. François spune însă că Maupassant era sănătos în 1887, cînd a scris Horla și că stăpînul său i-a spus că, după nuvela asta, ziarele au să scrie c'a 'nebunit. Dar desigur că François nu e competent în chestie. Totuși ar trebui să găsim în amintirile lui fapte simptomatice ale bolii—și nu prea găsim. Că nu putea dormi în zgomot, că, în genere, suferea de insomnie—asta ar fi neurastenie, nu încă nebunie. Că avea oroare de painjini și-i căuta pe sub oglinzi—e ceva mai grav, dar cîți oameni teferi n'au asemenea repugnante!

În orice caz, nebunia i-a venit de odată, cînd și-a tăiat gîtul. De-atunci, n'a mai fost el! De-atunci pe mintea aceea, în care s'a oglindit realitatea mai bine decît în oricare alta, s'a pus o ceață groasă.

Alte cîteva fapte.

Maupassant a fost un naturalist. Dar nu unul care să se „documenteze“ a-nume. François spune că nu nota nimic în carnet, afară decît o singură dată. François mai spune că Maupassant zicea, vorbind de Zola, care aduna documente, că nu trebuie să te „documentezi“, ci să simți: să iubești lucrul, ori să-l urăști.—Și 'n adevăr, pe cînd în Zola se vede adesea munca laborioasă, în Maupassant totul e natural, spontan, viu și simplu.—Pe Zola, serie valetul!, Maupassant îl admira,

dar îi reproșa că introduce în scrișul său ingrediente, menite să atragă ceticitori, pentru ciștig.—Să fie adevărat?

Indoiala e justificată, de oarece lui François Zola i-i antipatic. Ba are și un dinte valetul împotriva autorului lui Pot-Bouille, care, în acest roman, a zugrăvit pe servitori ca peniște gorile rele, pe cînd, zice frumos și cu drept cuvînt François, servitorii sînt și ei oameni, oameni cuviincioși și care, de cele mai dese ori, sufăr în demnitatea lor.

.... Vă aduceți aminte de paginile sublimе din Sur l'eau: cei doi îndrăgostiți dintr'un mic port de pe coasta de azur, cei doi îndrăgostiți, care scot lui Maupassant accente de dureros regret după iubirea adevărată, pe care n'a cunoscut-o niciodată?—Pe cei doi tineri, care după o clipă sting lumina din odată hanului de pe coastă, i-a văzut și François!

Și François ne face să-i cunoaștem măi de aproape și pe prietenii noștri Bernard și Raymond, cei doi mateloti de pe Bel-Ami, care, împreună cu François și Maupassant, alcătuiau personalul de pe bordul frumosului și faimosului yacht și care știau să concureze cu stăpînul lor în povestirea unor gauloiserii care, poate, i-or fi servit maestrului ca subiecte pentru nuvelele sale. (Doumic spune că Maupassant se folosea în nuvelele sale de fapte întâmplante, văzute sau povestite de alții).

Despre scriitorul Maupassant, François vorbește foarte puțin. Ne spune și el, cași Maynial, de admirația lui Taine pentru marele scriitor și raportează și el cuvintele lui Taine: „Mais c'est d'Eschyle“, cînd Maupassant i-a citit Le Champ d'Oliviers (tradus de d. Sadoveanu sub numele: Grădina Măslinilor).

În privința felului de a scrie al stăpînului său, valetul nu spune mult. Întă tot ce se poate culege din amintirile sale.

Scria ușor. Cînd căuta forma unei

fraze, se plimba prin casă cu minile în buzunar. Seria dimineața. Pierre et Jean a fost scris, la țară, în două luni și jumătate. La o nuvelă oarecare a scris cite 37 pagini manuscris ($\frac{1}{4}$ de coală pe-o față) pe zi. Obişnuia să scrie de-odată mai multe bucăți. Seria mai ușor cărțile de voiaj.

Un amănunt interesant. François spune că Maupassant avea gata pentru tipar descrierea unei călătorii în Italia, pe care însă a aruncat-o în foc din cauza urei ce-i inspira Crispi, care și-a înfeodat țara la politica antifranceză a Germaniei.

Acum, iată ce opere ne spune François că era să mai avem dela Maupassant:

O nuvelă intitulată „Le Moine de Fécamp”, care-ar fi fost desigur foarte interesantă prin subiectul ei, pe cit ne aducem aminte aproape netratat de Maupassant.—Un roman din viața cosmopolită a Tunisului, pe care l-a vizitat și de care a vorbit în „La vie errante.”—„L'âme étrangère”, un roman la care a și lucrat—nu știm dacă a fost publicat undeva fragmentul.—Părăsind acest roman, s'a apucat de altul, „L'angéluș”, pe care nu l-a ispră-

vit,—fragmentul a fost publicat, dacă nu ne înșelăm, în Revue de Paris.

François spune că Maupassant avea de gând, după ce va isprăvi cu romanele și nuvelele, să se consacreze următoarelor indeletniciri: să facă o analiză a operelor sale, să analizeze pe scriitorii pe care simțea că i-a înțeles și să facă un studiu asupra evoluției ce avea să se producă în veacul al XX-lea în diferitele clase sociale din Europa. Despre toate aceste lucruri, François vorbește puțin și vag.

Cum se vede, cele 300 pagini ale lui François nu conțin mare lucru. Cele mai multe sînt pline cu lucruri absolut neinteresante chiar pentru cel mai fervent admirator al marelui prozator francez.

Un defect al cărții este și ideea cu care s'a apucat valetul s'o scrie: să dovedească că stăpînul său n'a fost numai un mare scriitor, dar și un om foarte detreabă, cum spune singur în prefață.

S'a zis că pentru lacheul său, nimene nu e erou, pentru că numai lacheul vede toate slăbiciunile omului mare. François ori nu le-a văzut, ori nu le-a spus...

C. V.

REVISTA REVISTELOR

Luceafărul (No. 12). D. G. Murnu scrie o foarte frumoasă cronică asupra expoziției Tinerimii din București. Ne folosim de această ocazie, ca să exprimăm profunda mirare ce ne inspiră întotdeauna cronicarii de artă—cînd îi punem a-lătura. Cetiți una după alta toate cronicile relative la „Tinerimea artistică” și veți rămînea perplexi. Un cronicar n'are destule elogii pentru un pictor, care altui cronicar îi face impresia de băcan, etc. E această artă a picturii așa de șugubață? Sint criticii, unii ori toți, incompetenți? Ce e?

D. Cincinat Pavelescu tipărește citeva fabule, care ne fac să suspinăm după epigramele sale. Iar frumosul său „Cintec”, tipărit tot aici, nu mai lasă nici o îndoială că un trubadur își pierde în zădar vremea cu bătrînciosul apolog.

Simțire curată și delicată în „Cintee”-le d-rei Maria Cunțan, pe care o sfătuim să nu mai întrebuițeze provincialul „agrăi”.

Intr'o notiță relativă la d. Zamfirescu, găsim reproduce două versuri ale ilustrului poet „abstractiv”:

Adie un vînt din țara etruscă:

Tu ești Porseno, sau e o muscă?
care ne amintesc versurile altui poet
tot abstractiv, ale d-lui Pop Florantin:

Cu haine etrusce,

Cinii să nu-l muște.

Neamul Românesc Literar (No. 21).

D. Iorga se ridică cu drept cuvînt îm-

potriva nepăsării celor în drept pentru vechile noastre monumente, care, ori stau îngropate, ori slujesc străinilor, și pentru studii și pentru a-și crea aiurea muzee de artă romînească.

Această lipsă de curiozitate, dacă înecă nu poate fi vorba de interes și de pietate, dovedește și ea starea de înapoiare în care zac clasele noastre „culte”, care se pretind atît de culte.

Noua Revistă Romînă (No. 8). D. Rădulescu-Motru discută cu d. Duilia Zamfirescu origina vorbirii și conținutul poeziei. D. Motru nu împărtășește „teoriile” d-lui Zamfirescu și-i opune sănătoasele păreri cunoscute. Dar d. Motru vorbește cu d. Zamfirescu, parcă academicianul ar avea niște opinii proprii, cărora d. Motru să le opună pe ale d-sale. În realitate, iată cum stă lucrul. În privința originii vorbirii, d. Zamfirescu a expus teoria curentă, veche dela Adam Babadam, numai că nu a foteles-o. A făcut cași un astronom, care ar expune legile lui Kepler, fără să le cunoască bine. Și d. Motru îl corectază.—Cît privește teoria poeziei, d. Zamfirescu ar vrea să susțină că numai poezia de idei are dreptul la existență. D. Zamfirescu, în loc să defincască poezia așa, încît să se potrivească cu toți poeții, o definește conform numai cu poezia unor poeți, iar pe ceilalți îi aruncă peste bord, cași cineva care ar defini peștii, gîndindu-se la o anumită specie, plăcută lui, și ar declara că cei-

alți pești nu sînt pești. Dar d. Motru îl ia foarte serios, cînd îi spune că mai sînt și alți pești.

Intr'un alt articol, d. Motru propune remedii pentru îndreptarea bisericii: D-sa cere înmulțirea episcopilor, ca să poată fi majorați cei actuali, care nu-i plac. Dar cei care au menirea de a majora pe cei de acum, nu vor fi și ei aleși din *aceiași* tagmă călugărească, de cătră *aceiași* politicieni, prin *aceleași* procedee și forme ca cei actuali? Crede d. Motru că, în asemenea împrejurări, 2+2 fac 4? Nu! Ci tot un 2, numai cît mai lat. Atîta!

Ce ușor rezolvă d. Motru chestiile! Parcă biserica cu sinodul, cași justiția, cași școala, cași administrația, cași toate, n'ar fi exact așa cum necesarmente rezultă din gradul nostru de civilizație și cultură! Și, dacă trebuie de început de undeva, apoi trebuie dela cauza cauzelor—iar aceasta, prin reforma întregii noastre vieți, prin... da, domnilor! nu vă pară curiosă apropierea: prin reforma electorală, adică prin acel mijloc *unic*, care poate face din milioanele de inconștienți, oameni. Atunci clasele dirigente nu-și vor mai putea face mendrele, nici în parlament, nici în administrație, nici în sinod—nicăeri. E așa de ușor de imaginat întreaga țesătură de cauze și efecte dela votul universal până și la asanarea bisericii, că nu mai insistăm. Gîndiți-vă numai, cînd episcopii ar fi aleși de aleșii poporului, și nu de ai miniștrilor, prefectilor și polițailor!

Convorbiri Literare (No. 5). O interesantă conferință „despre costumul femeesc”, a d-lui Costin Petrescu, care ar fi făcut bine să indice izvoarele, nu pentru a ne da putința să-l controlăm, ci pentru a ne face un serviciu nouă, cîitorilor.—Cîteva accente sincere în „Romanta” d-lui Cerna.—Capitole din Etica lui Wundt, noul colaborator asidu al Convorbirilor.—„Cetatea Mortii”, în care d. Lovinescu dovedește admirabil, într'o discuție cu o pinză a lui

Veronese, că Veneția a murit.—„Cauzele decăderii învățămîntului secundar” de d. Litzica, articol îmbucurător pentru oamenii maturi, care se întăresc în convingerea că pe vremea lor se învăța mai bine.—Urmarea „Biruinții” d-lui Herz.—„Scrisori inedite ale cavalerului de Gentz”, reproduse din „L'Indépendance roumaine”.—„Școala normală” de d. Bogdan-Duică. (Încă odată: De ce nu lasă pedagogia altora, căci tot Românul de azi e pedagog, pe cînd în cercetări literare ca cele de altădată, d-sa este aproape unic?).—Reproducerea unei frumoase scrisori de Caragiale din *Românul*.—Anunțarea unui articol din „Revue générale des sciences”, pe care autorul, din prea mare modestie, o iscălește numai cu inițiala numelui său.—O „Cronică economică” a colaboratorului nostru d. C. Hoiescu.—O „Cronică școlară” a onor. direcțiunii, căreia noi îi preferăm pe cea a d-lui Topîrceanu, etc.

La Nouvelle Revue (Mai, 1911).

Pe cînd unele țări luptă de-abia acum pentru introducerea votului obștesc, iar pentru altele reforma aceasta e încă un ideal mai mult sau mai puțin îndepărtat,—în țările mai înaintate, care trăiesc mai de mult sub acest regim electoral, se pare că se simte deja nevoia de a-i aduce modificări și îndreptări. În Franța mai ales, unde votul obștesc cu sistemul majoritar durează de vre-o 60 de ani, studiile și soluțiile s'au înmulțit considerabil în timpul din urmă. Articolul pe care-l avem dinnainte poartă titlul de „Vîndecarea votului obștesc”, iar răul de care el suferă este, după d. E. Heurtault, că nu tratează cum merită pe „cele trei mari forțe sociale, care contribuie cel mai mult să asigure mărirea și prosperitatea unei națiuni: familia, capacitățile și interesele”. Cu date statistice autorul articolului arată că, în ceea ce privește familia, 2.373.790 de celi atari au de-abia cu

51.000 de voturi mai puțin decît 2.424.837 șefi de familie, care reprezintă o populație de 13.732.557 locuitori, și că în genere cei 2.373.790 de celibatari au mai mult decît o pătrime din voturile pe care le au cei 8.680.515 de familiști, care reprezintă o populație de 15 ori mai numeroasă decît celibatarii. Relativ la capacități, autorul articolului arată că voturile titraților sînt copleșite de numărul cu mult superior al celor fără cultură, iar în privința felului cum sînt reprezentate interesele (proprietatea, comerțul, industria), d. Heurtault stabilește că nici bogăția nu are, în regimul votului universal din Franța, rolul pe care ar trebui să-l aibă. Deasemenea autorul mai constată că nici vîrsta, experiența politică, nu sînt luate în seamă în regimul votului obștesc. Singurul element pe care-l are în vedere votul obștesc e individul. Autorul crede că acestea sînt relele de care suferă votul obștesc și pentru vindecarea lui propune măsuri în consecință: vot plural pentru părinți de familie, titrați, bogătași, bătrini, etc. Decît autorul nu bagă de seamă că se contradice însuși, cînd e vorba de remedii. În adevăr, după ce pe de-o parte consideră ca un rău faptul că cel mai mare număr de voturi îl au clasele populare, adică cele *inculte*, apoi tot d-sa propune pe de altă parte vot plural pentru părinții de familie și coeficient proporțional cu numărul copiilor, --adică dă mai mare număr de voturi tocmai... claselor inculte, pentru că, după cum singur constată, clasele populare dau familiile cu cei mai mulți copii... Trebuie însă să recunoaștem că e și greu de împăcat capra cu varza și nu poți să ajungi decît la contradicții cînd vrei să dai poporului putere politică, dar vrei încă și mai mult ca el să nu o... aibă în realitate.

Doctorul René Lauffer își termină studiul său asupra protecțiunii co-

pillor muncitorilor. După ce a arătat în numărul trecut care-i starea fiziologică a copiilor și care sînt împrejurările ce pot periclita buna lor dezvoltare fizică și psihică, acum se ocupă de măsurile ce trebuiesc luate, în conformitate cu cerințele științei, pentru a proteja în adevăr și suficient pe copiii muncitorilor. Autorul arată mai întîi cît de puțin se face azi în această privință, studiind condițiile de admitere în ateliere și fabrici a copiilor, durata muncii lor și situația sanitară, --și apoi propune ca remediu: să nu se admită în fabrici, ateliere, etc., copii mai mici de 15 ani și să se primească numai cei dezvoltați normal; durata muncii să fie limitată și în raport cu puterea de rezistență a organismului tînr; fiecare copil muncitor să aibă fișa lui sanitară, care să fie în păstrarea medicului-inspector, iar acesta să fie obligat a inspecta la anumite intervale pe fiecare copil muncitor pentru a-și da seamă dacă organismul lui suportă bine munca și pentru a preveni eventual boalele profesionale. Cu acest mijloc și cu ateliere curate, bine aerisite și luminate s'ar putea înlătura relele imense pe care le căsunează munca excesivă și în rele condiții tinerilor generații și deci s'ar putea evita degenerarea neamului.

Mercure de France (Mai, 1911).

Intr'un articol de psihologie literară, intitulat „Sufletul romantic al lui Théophile Gautier“, René Lauffer arată înrudirea suflutească dintre marile poezii franceze și romanticii germani, cum și caracteristica specială a fiii lui Gautier. Plecînd dela ideea că romantismul nu-i o simplă evoluție a formelor poetice, o simplă mișcare literară cu privire la limbă, stil și concepție a genurilor, ci o stare anumită de spirit, un fel anumit de a simți, autorul spune că și azi mulți scriitori au o senzibilitate romantică, ba chiar că această senzibilitate a existat și mai

de mult. Această senzibilitate romantică, a avut-o Théophile Gautier într'un grad foarte înalt, cu toată aparența lui de cizelator de fraze, de pictor imposibil. În ce constă această senzibilitate? Într-o veșnică tortură și nemulțumire a sufletului, datorită faptului că romanticul e într-o continuă stare de dorință. La romantic plăcerea dorinței indeplinite nu durează mai mult timp, ca la omul normal: de-abia i s-a îndeplinit o dorință și el e chinuit de alta. Astfel romanticul nu dorește, pentrucă-i trist ori se plictisește, ci se plictisește pentrucă dorește; el e într-o continuă încordare a senzibilității, care-i întovărășită de o slăbire a voinții. El nu mai îndrăznește să lucreze, pentrucă dorește prea multe lucruri, ci cade într'un fel de visare desperată: astfel unii romantici se retrag într-o lume imaginară, ca Novalis, alții, ca Théophile Gautier, chiamă cu violență imposibilul. Autorul articolului vedește această stare sufletească la Théophile Gautier prin citații din proza lui („Mlle de Maupin“ mai ales) și o compară cu stări analoge sufletești pe care le găsește la romanticii germani Tieck și Novalis. Totuși poetul francez se deosebește de aceștia prin aceea că el e mai conștient de „slăbiciunea lui sufletească“ decit dinșii, și apoi pentrucă aspirațiile lui sint mai ideale decit ale lor. Aspirațiile lui sint estetice; și tocmai această dorință de a ajunge la desăvârșirea estetică a făcut din Théophile Gautier acel cizelator de fraze pînă la exces, acel pictor ireproșabil pe care-l cunoaștem din poeziile sale. Pe de altă parte, tot această goană neînvingătoare prin țările cu culori strălucitoare și cu monumente mărețe și să-și ia ca eroi pentru povestirile sale personaje fastuoase și aventuri fabuloase, din alte timpuri și locuri. Toate acestea răspundeau unei trebuinți a su-

fletului său romantic, pînă în cel mai înalt grad.

„Originea a două cărți a „Mizerabililor“ este titlul unui articol, în care R. Dumesnil arată că Victor Hugo s'a inspirat foarte mult pentru romanul său dela un scriitor Rey Dussenil, al căruia unul dintre romane, „Le Cloître Saint-Méry“, a fost confiscat de parchet ca provocator la răvrătiri și omor și a fost distrus fără ca să fi fost pus în vinzare. Autorul articolului rezumază unele părți ale acestui roman al lui Dussenil și comparându-le cu romanul lui Victor Hugo, arată că marele poeta luat intrigași situațiile de-adreptul de a-colo, și apoi dă chiar citații mai mari, din care se vede că Victor Hugo a luat dela Dussenil chiar și considerațiunile politice și sociale și tipurile mai caracteristice, cum e celebrul Gavroche. Bine înțeles, Hugo a pus așa de mult dela dînsul în ceea ce privește stilul, încit romanul său rămîne totuși o lucrare originală: în orice caz, umîndu-se cu Edmond Biré, autorul articolului nu-l ține de rău pe Victor Hugo că și-a luat binele de unde l-a găsit.

La Revue (Iunie, 1911).

Un articol, în care se combat ideile psihologilor, care susțin că femeia are calități sufletești specifice serie *Jean Finot* în Psihologia femeii. Nu-i nici o dispoziție sufletească proprie numai bărbaților sau numai femeilor; deosebirea care există sint datorite felului de viață, împrejurărilor morale și sociale în care trăește fiecare sex. Aceasta-i ideea fundamentală ce o regăsim pretutindeni în minunatul său articol de propagandă pentru drepturile femeii.

Interesante lucruri relative la influența lui Rousseau în Germania, găsim în *Amoruri intelectuale*, semnat de *Ernest Seillère* și în care ni se povestește viața Terezei Huber, femeia pe care a vizitat-o și consultat-o d-na de

Stăel. în călătoria în care și-a preparat celebrul studiu despre Germania. Desgustată de intrigile amoroase ale mamei sale, Tereza Huber se hotărîse să nu se mai mărite din dragoste și se logodește, deși iubea pe un oarecare Meyer, cu Forster, naturalist și elev al lui Rousseau. Acesta, cu toate că știe despre iubirea miresei lui, nu ezită a se însura, ba chiar se imprietenește cu Meyer și cere ca nevastă-sa să nu-și schimbe atitudinea față de iubitul ei. Scrisorile Terezei Forster ne arată chinurile ei alături de acești doi bărbați și rugăciunile, temtându-se că nu va rezista, cătră soț spre a o îndepărta de iubitul ei. Plecarea lui Meyer în Anglia rupe această intrigă la Nouvelle Héloïse și salvează castitatea soției. O a doua iubire pentru Louis Ferdinand Huber a Terezei nu mai are însă același desnodământ fericit pentru Forster, deși el, incintat de ciudătenia poziției, voia să continue cu Huber intriga terminală cu Meyer. Soția sa, în timpul când el, partizan al revoluției din 1789, plecase ca delegat al concetățenilor săi la Paris, îl înșelintăză că vrea să se despartă și să ia pe Huber. Lucrul nu afectează deloc pe Forster, care le urează fericirea și îi anunță că, îndată după terminarea misiunii sale, se va duce și el să trăiască alături cu ei în Elveția.

Șarlatanismul medical este titlul articolului în care L. de Novvins arată trucerile întrebuintate de o mulțime de indivizi fără titluri și fără cunoștinți. în toate țările din lume, spre a atrage și jefui miile de bolnavi increzatori în mincuni. Răul bintue mai ales în America de Nord, unde facultățile de medicină sînt dezorganizate și unde se eliberează, din cauza corupției, certificate de studii cu prea mare ușurință. Opinia publică alarmată de nenorocirile cauzate de acești înșelători, este incapabilă de a pune un ca-

păt acestor operații, alt din pricina corupției, alt și a dibăciei acestor doctori miraculoși.

Revue Hebdomadaire (Mai).

Intr-o conferință asupra lui Brunetiére, Faguet vorbește cu pătrundere și emoție de ideile și viața marelui critic. În spiritul lui Brunetiére, Faguet deosebește două elemente, unul permanent și altul evolutiv. Elementul permanent e, după el, convingerea neclintită pe care o avea Brunetiére, că criticul trebuie să ție seamă de moralitatea operelor și mai ales cultul tradiției. Brunetiére a fost înainte de toate un moralist și un tradiționalist și în numele acestor principii a dus faimoasa lui luptă împotriva romanului naturalist. Elementul evolutiv al cugetării lui Brunetiére îl formează ideile pe care le-a împrumutat diferitelor curente intelectuale, cu care a venit în atingere. Aceste curente sînt: pozitivismul lui Comte din care l-a impresionat ideea solidarității omenesti, darwinismul cu ajutorul căruia a clădit doctrina evoluționismului literar și pesimizmul lui Schopenhauer care l-a făcut să adincească mai mult problemele mari ale vieții. Toate aceste influenți combinate trebuiau să aducă conversiunea lui la catolicism, conversiune care a început la 1894 și a devenit completă la 1899. Pentru Faguet această conversiune e în primul rînd actul unei voinți energice. Virtuțile morale ale catolicismului, dar mai ales imensa lui forță socială ca principiu de coeziune al spiritelor, satisfăceau aspirațiile permanente ale firii sale. În acest catolicism, Brunetiére a încercat să absoarbă tot ce dătoarea pozitivismului, evoluționismului și pesimizmului. Marele critic a fost un erou al voinții, puterea lui de muncă a fost aproape extraordinară. Temperamentul lui era combativ, avea un fel de manie a contradicției, dar această pornire bătaioasă era tempe-

rată de o bunătațe profundă și sinceră.

Scientia.

Intr'un studiu asupra vitalismului, *E. S. Russell* combate ideile neovitaliștilor. A admite o influență psihică sau metafizică asupra fizicului, e după el a nega validitatea absolută a legilor fizice. Orice încercare de a concilia teoriile vitaliste care admit o interacțiune a fizicului și a psihicului, cu concepțiile ce domnesc în științele fizice, este menită la un eșec sigur. Cineva poate fi sau partizan al neovitalismului sau al teoriei mecaniste; nu poate fi partizan însă al ambelor teorii. Totuși se poate susține că legile biologice nu pot fi s'oborite la nivelul celor fizice și chimice cu toată validitatea universală a acestora. A admite determinismul fizico-chimic al vieții, nu înseamnă că legile fizico-chimice sînt deajuns pentru a explica viața: chimia fiziologică nu se poate ocupa de aspectul istoric al organismelor, ea trebuie să considere organismul ca dat, trecutul său e pentru ea inaccesibil, ea nu poate îmbrățișa decît starea lui prezentă. Spre deosebire de științele inorganice, științe care nu pot explica nimic din punct de vedere istoric, biologia trebuie să fie o știință a originilor. Ea trebuie să plece dela proprietățile fundamentale ale științelor vii și să urmeze dezvoltarea istorică care a făcut posibilă posesiunea acestor proprietăți de către organism. Acest scop nu poate fi însă atins prin studiul fizic și chimic protoplasmei, cu ajutorul căruia biologia nu poate ajunge decît la o descriere vagă și abstractă a fenomenelor vitale. Ea trebuie să pornească dela faptele biologice concrete și să ajungă la proprietățile generale care le servesc ca bază.

Nuova Antologia (April, 1911).

Ireneo Sanesi „Per il Carducci, per l'arte e per la critica”. În Italia s'a poruit în ultimele timpuri o

polemică, de multe ori foarte violentă, în jurul operei lui Carducci. Unii critici au început prin a-i nega orice valoare și ca poet liric și ca critic literar—alții au răspuns apărîndu-l. A-utorul, partizan fățiș al disparutului poet, încearcă să examineze obiectiv părerile adversarilor. El începe prin a examina cartea lui Enrico Thovez: „Il pastore, il Gregge e la Zampogna”, Napoli, 1910, care poate fi considerată ca punctul de plecare al acestei polemice. Trei idei fundamentale formează baza acestei cărți: 1) elementul principal al poeziei lirice este exprimarea sentimentelor și pasiunilor individuale și în special al dragostei și al durerii; 2) exprimarea trebuie să s'obucnească din sufletul artistului împreună cu imaginea poetică simplă și fără înflorituri; 3) lirica nu trebuie să se servească de formele tradiționale metrice, ci trebuie să creeze veșnic forme nouă, deslănțuindu-se de rimă și de ritmul închis. E ușor de văzut că a treia idee e falsă, întrucît Thovez afirmă că formele metrice preexistente trebuie să fie considerate ca moarte. S-ar putea afirma că pentru cutare poet, formele vechi nu sînt suficiente, dar dacă pentru alt poet aceste forme sînt tocmai acele adecvate felului său de a simți? Celelalte două idei sînt evidente prin ele înseși, dar Thovez le exagerează, căci el ajunge să condamne tocmai ceea ce face esența poeziei: culoarea, căldura, mișcarea, supt motiv că imaginea poetică trebuie să fie simplă, deoarece altminteri cadem în retorică. Tot așa și cu prima idee: după Thovez s-ar părea că numai durerea poate fi izvor de poezie. Bazîndu-se pe această idee, rău înțeleasă, firește nu-i este greu să demonstreze că Carducci n-a fost un poet. După Thovez au început alți critici să atace pe Carducci. Așa G. A. Borgese, care totuși vorbește cu mult respect, recunoscînd în el un mare colățean. E totuși ne-

drept cind afirmă că orizontul intelectual al poetului a fost foarte limitat și încearcă să dovedească că Carducci n-a putut de loc pricepe trecutul. Alți critici au mers mai departe, negându-i orice umbră de talent poetic. B. Croce, care a numit pe Carducci „emoționatul poet al istoriei”, susține că în ce privește critica literară, poetul e plin de contradicții, e lipsit de un sistem și e în consecință de puțină valoare. Ireneo Sanesi observă cu drept că contradicții se pot găsi ușor și în Fr. Desanctis—maestrul lui Croce—și dacă ele probează că Carducci nu a fost un filozof, cu un sistem propriu, nu probează că în cazurile concrete, în care el a făcut critica a anumite produse literare, nu e critic de valoare. Avea pentru aceasta tocmai calitățile pe care le pretinde Croce: cultura istorică și filologică pentru a cunoaște împrejurările de fapt ale operelor și temperamentul poetic pentru a putea simți din nou și a crea din nou în sufletul său opera poetică pe care o examinează.

Rivista d'Italia (April, 1911)

G. Lanzalone, *Morala egoismului și a plăcerii*. Autorul duce de mult o campanie violentă contra artei „voluptoase și imorale”, cum o numește el, a lui G. D'Annunzio. I s-a obiectat că o campanie în numele moralei n-are sens, de oarece în conștiință astăzi nu există nici un principiu etic universal. La această obiecție răspunde el în prezentul articol. Oricare ar fi principiul, zice el, pe care cineva și l ar lua drept călăuză în viață, fie chiar egoismul și plăcerea, necesitatea unei morale ca necesitate individuală și socială nu poate fi distrusă. Principiile acestei morale, bazate numai pe propria plăcere, nu pot fi deosebite de acele ale moralei fondate pe interesele speciei. Nu se poate admite posibilitatea existenței unei societăți fără o normă a moravurilor, căci nu poate fi opoziție între interesele indivizilor și

interesele speciei. Se poate admite o opoziție numai față cu interesele a unor indivizi, dar în cazul acesta prevalează interesele marelui majorității a indivizilor și binele lor e binele speciei.

Deci, ce poate consilia chiar egoismul pe om? Il consiliază de a nu se pune în contrast cu interesul speciei, de a nu degrada în el, prin propria sa purtare, forțele și demnitatea propriei sale specii, căci va fi fatal pedepsit sau de înșăși propria sa degradare—care l-ar condamna la durere ori la peire—sau de ceilalți indivizi ai speciei sale. Inșăși egoismul impune altruismul. Cine își închipue că poate să-și procure plăcere din durerea altora, se vede la urmă înșelat: durerea pe care o imprăștiie în juru-i, trebuie fatal să recadă asupra lui însuși. Cel bun poate fi în împrejurări nefecurate—el are în el o armonie intimă care e o intimă fericire; cel rău, chiar în împrejurări fericite, e chinuit de o dezarmonie intimă—care e o suferință. Dacă într-o societate ar domni numai egoismul orb și toți ar căuta să-și facă rău unul altuia—fericirea colectivă ar fi egală cu zero. Dimpotrivă, dacă toți ar căuta să-și facă bine unul altuia, fericirea colectivă ar fi maximă. Arta lui D'Annunzio, care predică ca suprem bine cultivarea voluptății, orgoliului, voinții și instinctului, nu prepară fericirea, dimpotrivă. Voluptatea—ca și lăcomia—nu e o virtute, ci o senzație—abuzul ei provoacă dureri, nu plăceri. Orgoliul, exagerând, eul nostru, ne expune să rănim orgoliul altora și să primim și noi lovituri care-s cu atit mai dureroase, cu cit orgoliul e mai mare. Voința și instinctul sînt două forțe impulsive, care trebuie conduse. Nu aceste sînt virtuți, ci virtuți rămîn: curajul, temperanța, dreptatea și înțelepciunea.

Deutsche Revue (April, 1911).
Robert Gaupp, „Das Pathologische

in *Kunst und Literatur*". Autorul își propune ca medic, să analizeze din punct de vedere a psihiatriei figurile de psihopați, pe care diferiți artiști i-au intrupat în opere de artă. Psihiatria ne învață că bolile spiritului sînt boli de crier, fenomene naturale cu aceleași legi fixe ca orice fenomene naturale. Viața sufletească a bolnavului se desfășură după cu totul alte legi decît cea a omului normal. Motivarea normală a acțiunilor încetează și în fața noastră stă o ființă, pe care noi nu o mai putem pricepe, căci noi nu putem pricepe alt om decît numai intrucit ne e asemenea nouă. În cercuirea marelui public domnesc însă alte păreri: se caută a se pricepe psihologicește ceea ce nu e de priceput; se caută cauzele boalei în stări sufletești, în emoții mai ales, și se caută explicări după analogia propriului suflet normal—ceia ce e cu desăvîrșire fals. Artiștii sînt și ei copii timpului lor și nu e de mirare că și ei împărtășesc aceiași prejudecată și au încercat să-o exprime. atunci cînd au vrut să ne prezinte oameni sufletește nenormali. Pictura și sculptura s-au ocupat mai puțin cu aceste subiecte, de oarece numai puțin se vădește nebunia în gesturi și aparență. Sînt totuși, mai cu seamă din Evul mediu, multe tablouri, în care pictorii vrînd să ne arăte minuni de ale lui Christ ori de ale sfinților, ne zugrăvesc nebunii în momentul vindecării—in momentul adică cînd puterea divină goneste diavolul. În literatură însă exemplele sînt mult mai numeroase și mai importante. În toate timpurile marii artiști au zugrăvit bucuros-oameni psihopați și se poate afirma că adevărații artiști au urmat toți acelaș drum: au întrebuițat boala ca motiv artistic, ferindu-se de a fi prea naturaliști. Se poate afirma că toți artiștii mari au zugrăvit nebunia—intrucit ea forma o problemă în opera de artă—totdeauna

fals și trebuiau să o zugrăvească fals, pentru a face operă de artă. De ex., Shakespeare, care trece ca cel mai mare interpret al stărilor sufletești patologice. Regele Lear nu este nebun în senzul psihiatriei, este un nebun așa cum îi trebuia lui Shakespeare, care se face reflecții adinci, satirice, fine, etc.. Dacă ar fi în adevăr un dement senil, așa cum ni-i arată ospiciile, impresia ar fi mult mai puțin puternică. Tot așa e cu Ofelia sau cu Gretchen a lui Goethe: poezii zugrăvesc nebunii așa ca spectatorii ori cetătorii să le poată pricepe psihologicește soarta și să poată fi mișcați. E drept că în afară de cazurile de nebunie deja declarată, șiul cazurile de natură psihopată, la care sarcina artistului e mai ușoară și nu e o întimplare că cei mai buni zugrăvitori de asemenea tipuri sînt tocmai scriitorii care ei însși prezintă caractere patologice. În literatură mai nouă nimenu întrece în această privință pe Dosztojewski.

Archiv für slavische Philologie (1910, fasc. 3 și 4).

Între alte studii, acest număr cuprinde unul al lui *Stojan Novakovic*, șeful partidului progresist din Serbia, fost în mai multe rînduri ministru și prim-ministru, iar acum și președinte al Academiei din Belgrad. Aici Novakovic face o dare de seamă critică despre cartea postumă: „Die Geschichte des serbischen Aufstandes 1807—1810“ a lui B. de Kállay, fost mai înainte (a. 1863) agent diplomatic și consul al Austro-Ungariei la Belgrad, iar în urmă, după 1877, ministrul austriac pentru Bosnia și Herțegovina.

Între altele arată Novakovic că această carte a lui Kállay cuprinde multe date false și aprecieri intenționat greșite despre Serbia. Arată că Kállay, cînd era agent diplomatic la Belgrad, era foarte sirbo-fil, învățase, de asta, chiar limba sirbească; dar era atunci

așa, fiindcă astfel era curentul politicii vremii aceleia: „era epoca cind se visa unirea popoarelor dunărene și balcanice (cu Ungurii), în afară de Germani“. În urmă însă se părăsi această idee, intronindu-se cea a dualismului; acum Kállay, ajungînd ministru al Austriei pentru Bosnia și Herțegovina, din filo-sirb ce fusese, devine cel mai mare prigonitor al Sirbilor și adversar al lor. Răsunetul acestei noi ipostaze e chiar cartea despre care vorbește Novakovic: „Istoria revoltei sirbești dintre 1807—1810“, în care Kállay tratează rău de tot pe Sirbi, fiindcă ei după a. 1877 se gîndeau mereu de a lua Austriei Bosnia și Herțegovina. Dar, pe lângă aceasta, în această carte a lui Kállay se și destăinuiește ceva—cum accentuiază Novakovic—că: deja la a. 1867, Conte de Andrassy (amic intim al lui Kállay), urmărea smulgerea Bosniei și Herțegovinei dela Turcia, spre a o lipi monarhiei Austro-Ungare.

Deci filo-sirbul Kállay, trimis chiar de Andrassy la Belgrad ca agent diplomatic, va fi lucrat chiar aici pentru realizarea acestei idei a protectorului său, pe cînd Sirbii, care și ei urmăreau Bosnia și Herțegovina, îl îmbrățișau fără să-și dea seamă că el ținea un scop cu totul potrivit lor.

Srpski Kujizevni Glasnik (16 Mai).

Unul dintre cei mai de seamă critici literari ai Sirbo-Croaților de astăzi, Marko Car (pronunțat Tar), serie, sub

titlul „Pia Desideria“ un articol, în care își rostește dorința-i față de neamul său. Zice că de ar fi bogat, ar întemeia o revistă, prin care ar urmări două scopuri: a) cultivarea idealurilor estetice în literatură, și b) sistematica urmărire a realizării *unității literare* a Sirbilor și Croaților. Dar, zice încă Car, pentruca, în deosebi, unitatea literară a acestora să se infaptuiască, trebuie ca la această revistă să conlucreze și Sirbi și Croați, precum și ca ea să nu se întemeieze nici în Belgrad, nici în Agram; căci patriotismul și ambiția *locală* ar face ca revista să nu poată dura în nici unul din aceste două centre. De-ași fi eu bogat, zice Car, ași face această revistă într-un centru cultural mai mult neutru și pentru Croați și pentru Sirbi, anume în Ragusa. Cu trecutul său strălucit în-ale culturii, și cu situația-i geografică, care o pune în atingere nemijlocită cu lumea (latină) apusana, Ragusa are putința ca ideile vechii culturi latine și de progres—care convin minunat spiritului sud-slav—să le fiarbă în sine, să le frămînte, continuă Car, și să le transmită în celelalte părți ale poporului nostru Sirbo-Croat.

Iar gîndul cu care Marko Car repetă „de-ași fi bogat“, în aceste „Pia Desideria“, este, pe cit se simte din ele, de a ambiționa pe vreunul din bogătașii Sirbi sau Croați ca să dea bani spre a infaptui acea revistă sirbo-croată la Ragusa.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE

G. Dromard. *Les Mensonges de la vie intérieure*. Paris, F. Alcan, 2.50.

Autorul studiază în acest volum iluziile, înșelările sufletului omenesc; analizând diferitele forme sub care ele se prezintă, ea: idei învechite ce zac în subconștient, dilentatismul sentimental care ne face să luăm drept pasiune reprezentarea pasiunilor, prejudecățile, etc.

Jules Dubois. *Le Problème pédagogique*. Paris, F. Alcan, 7.50.

Ceia ce preocupă pe autorul acestui volum e chestiunea educatorului: schițând un tip de educator ideal, Dubois lasă să se vadă ce multe și variate înșușiri se cer celui ce și-a luat acest „apostolat”. Autorul e partizanul „individualismului” în pedagogie.

E. Roerich. *La Philosophie de l'Éducation*. Paris, F. Alcan, 5 fr.

Volumul acestui tinde să distrugă părerea exagerată pe care o au mulți asupra influenței sociale a școlii. Pedagogia nu poate face totul, cum cred unii. Societatea e cea care dirijează și școala (cași alte instituții), iar nu școala transformă societatea.

ȘTIINȚĂ

Fr. Houssay. *La Morphologie dynamique*. Paris, Hermann, 1.50.

E primul volum din o nouă colecție științifică ce se întemeiază: „Colecția de morfologie dinamică”. Astfel acest

prim volum e un fel de program și o expunere a concepției generale, a punctului de vedere din care se vor studia fenomenele vieții în volumele ce vor apărea în noua colecție.

Dr. Jules Guiart. *Les Parasites inoculateurs de maladie*. Paris, Ernest Flammarion, 3.50.

Studiu asupra germenilor paludismului, boalei somnului, frigurilor galbene, holerei, febrei tifoidă și a celorlalte boli care secără viețile omenesti și a căror cunoaștere și combatere e de cel mai înalt interes.

ISTORIE

Camille Piton. *Paris sous Louis XV. Rapports des Inspecteurs de Police au Roi*. 3-e série. Paris, „Mercure de France”, 3,50.

Folositoare pentru cunoașterea vieții epocii, aceste rapoarte ale poliției sînt adesea interesante și prin figurile și faptele ce ne redau; vedem aicea defilînd persoane din nobletă, finanță, armată, cler, etc., cu viața, obiceiurile și micile lor păcate.

Maurice de Waleffe. *Héloïse, amante et dupe d'Abélard*. Paris, „Editions d'Art et de Littérature”, 2.50.

Autorul analizează drama de iubire care s'a jucat între eroul filozof și amanta lui, judecînd cu foarte mare severitate purtarea lui Abélard în diferitele peripeții ale acestei celebre drame.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE POLITICĂ. DREPT

G. de Greef. *Introduction à la Sociologie*, 2 vol.. Paris, Marcel Rivière, 12 fr..

Noua ediție a acestei opere greoaie, plină de discuții și disertații asupra obiectului și metodelor sociologiei, nu aduce nimic nou, e tipărită fără schimbări după ediția dela 1886.

Emile Faguet. *Le Féminisme*. Paris, Lucène-Oudin. 3.50.

Celebrul critic francez își adună aici o serie de articole, care tratează mai mult ori mai puțin legat și susținut chestiunea feminismului

Allen Upward. *La Turquie bancaire-routière*. Trad. de l'anglais. Paris, Leroux.

Autorul caută să arate că și sub dominația junilor-turci, Turcia e tot așa de puțin corectă în afacerile financiare cași sub regimul lui Abdul-Hamid.

Victor Dubron. *Les Histoires d'un vicil avocat*. Paris, Fasquelle, 3.50.

Sud forma de amintiri și anecdote, autorul, un avocat de valoare, istorisește un mare număr de întâmplări din templul dreptății, pe care a avut ocazia să le cunoască în lunga sa carieră de avocat.

CRITICA LITERARĂ și ARTISTICĂ

Adrien Chevalier. *Etudes littéraires*. Paris, Sansot, 3.50.

O serie de portrete și de studii literare, în care autorul face să defileze pe dinaintea cetitorilor figurile lui Maurice Barrès, Paul Bourget, Maurice Donnay, Anatole France și alții.

Auché Billy. *L'Evolution actuelle du Roman*. Paris, Eugène Roy, 1.50.

Sint adunate în acest volumaș păreri a vre-o treizeci de romancieri tineri asupra evoluției romanului de azi.

Corrado Ricci. *L'Italie du Nord*. Paris, Hachette et C-nie.

O istorie a artelor din Italia de nord, începînd din epoca romană până în zilele noastre. Numeroase ilustrațiuni.

G. K. Chesterton. *Blake*. London, Duckworth, 2 sh..

O monografie asupra operei și personalității marelui artist englez William Blake.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

Jean Charcot. *Le „Pourquoi-Pas“ dans l'Antarctique*. Paris, Flammarion, 15 fr..

Descrierea călătoriei lui Charcot spre polul sud. Multe ilustrații, planul, hărți și rapoarte științifice.

E. A. de Molina. *Vers le Bleu*. Paris, P. Douville, 3.50.

Impresiuni din Algeria, observații asupra vieții și obiceiurilor indigene.

CHESTIUNI MILITARE

Commandant Buat. *L'Artillerie de campagne*. Paris, F. Alcan.

Istoricul, evoluția, starea actuală, metodele de întrebuințare pe teren.—un studiu complet asupra artileriei de cîmp.

LITERATURĂ

Leon Daudet. *La Mésentente*. Paris, Fasquelle, 3.50.

În căsnicia unui autor dramatic intervine o neînțelegere cu peripeții foarte dramatice, căreia îi pune capăt boala unui copil și primejdia de a-și pierde viața, de care e amenințat.

Alb. Scrocca. *Edipo Re*. Napoli, ditta F. Cassela fu G.

Traducerea în versuri a cunoscutei tragedii a lui Sofocle.

Fr. Lienhard. *Oberlin*. Stutgard, Greiner und Pfeiffer. M. 4.50.

Roman din timpul revoluției din Elsass, al cărui erou e preotul protestant Oberlin.

Compiler

A. RUSSO

PIATRA TEIULUI

LEGENDĂ

Fragment dintr'o călătorie în Munții Moldovei.

Mulți dintre compatrioții noștri s'au dus, se duc și se vor mai duce poate în străinătate. Călătoria e un lucru frumos și bun care ne desvăluie cu mult mai bine decât cărțile, viața intimă a civilizațiilor. Putini sint cari să nu fi măsurat geometricește lungimea Praterului, dela cea din urmă casă de pe Jägerzeile pînă la rotondă; cari, oricît de încapăținat le-ar fi fost tactul muzical, să nu fi simțit fără voe piciorul lor drept bătînd măsura, pe cînd ascultau pe Wasser-glaus, pe-o frumoasă lună plină, unul din acele dulci valsuri ale lui Lanner ori Strauss, care leagănă într'o ușoară somnie bătrîna și molatica Vienă.

Foarte mulți dintre tinerii noștri, întorși la căminul părintesc, vorbesc despre întîmplările pe care Italia le-a sămănat în calea lor, și amintirile acestea sint ca o palidă răsfrîngere a parfumului frumosului ei soare. Care dintre noi n'are la îndămină o anecdotă auzită la Paris, o aventură la Viena, o lovitură de stilet la Veneția, un ceas de dragoste la Florența și o plimbare în golful Neapolului, în voia unei vele latine, care se leagănă capricios la lumina miilor de facle a voluptoasei cetăți, scînteind ca stele atîrnate de bolta cerească, electrizat de o mîndră Napolitană cu iubirea arzătoare ca un Siroco din țara ei, cu ochii aruncînd flăcări, adese tot așa de grozave ca ale Vezuviului. Apoi un drum printre sfîrîmăturile și bucățile împrăștiate ale columnelor de marmoră, ale fintinilor secate și ale arcurilor de triumf din intristata Romă! Cine nu și-a muiat mina, plecat pe marginea luntrii, în limpedea undă a frumosului Lemn cel cu contururi gingașe ca gîtul unei lebede, cu vile răcoroase și vesele

pe țărmurile-i fericite, a celui frumos Lemn care slujește de oglindă Muntelui Alb, ca unei batrine cochete, mare și poetic prin el însuși, și mai mare de cînd, în entuziasmu-i de poet, Voltaire zicea: «Lacul meu e întăiul!» Cine n'a trecut printre însemnările-i de călătorie efectul soarelui în cascada dela Giessbach, cine n'a admirat și n'a descris un asfințit de soare pe Rhighi, cine n'a simțit nimicnicia omenirii și micimea omului în fața uriașilor din Alpii cu piscuri de nea, cu briul de verdeață întunecoasă, ca un simbol de nelămurit!

Mai mult, noi, oameni fericiți, abia răsăriți la fața pămîntului, ne-am dus să ne plimbăm trîndăvia ori nefericirile pînă și prin pădurile feciorelnice ale Lumii-Nouă; și după ce-am străbătut o parte a lumii, după ce am grămădit atitea nume de orașe și atitea poziții geografice, numai țara noastră nu ne-o cunoaștem, țara noastră care, după gazeta zilei, ar fi măsurînd 500 de mile pătrate. De ce oare? Ca Moldovan ce mă aflu, și pentru amorul meu propriu, n'ași vrea să fiu și eu cuprins în dezlegarea problemei puse....

S'ar putea oare să fie cineva așa de nedrept și să spue ori să creadă că Moldova ar fi un ținut de stepă, în care soarele se trudește în zări fără sfîrșit, în care verdeața slabă și palidă te întristează? Nu, Moldova cuprinde tot felul de vederi, vesele, întunecoase, cîmpenești, îmbogățite de podoabele naturii. Mai are apoi un caracter nelămurit de suavă melancolie, ca parfumul unei flori delicate. Are un nu știu ce primitiv în prietănia colinelor ei, care te fac să-ți uiți viața cu necazurile-i de fiecare clipă și te adorm într-o blîndă și mută admirare. Visare a sufletului, care-ți adoarme durerea supt un vâl de uitare, găsești pe costișele-i singuratică, în finaturile-i deserte, în pădurile acelea care nu cîntă decît pentru ele, din toate izvorăște parcă o cîntare sublimă de păreri de rău și de resemnare, de amară milă, apoi de zîmbet și mai amar încă! În tăcerea cîmpiilor ei simțești poezia unui bocet, apoi lacrimile întristate și neconținute ale aceluia care singur se plinge pe sine; parcă vezi pe un om care moare și-și întoarce ochii topiți cătră soarele vesel pentru alții, dar palid și fără raze pentru dînsul. Parcă vezi în icoanele ce te înconjoară stingerea tinereții, melancolia unei luciri slabe pe un lac liniștit. Stăruiește în natura aceasta singuratică o simțire adîncă de descurajare, o veșnică vorbire cu sine însăși a unei păreri de rău, a unei dureri, apoi o privire sfioasă în ceața zării, cătră viitor! Simțești parcă în bocetul înăbușit și fără conținere zvicniri de nădejde, prăpăstii de indoială, melodioase cînturi de slavă, o poezie fără nume, care te pătrunde, pe care o respiri cu aerul, dar care n'ar putea fi tîlmăcită în nici-o limbă omenească,—ceia ce marele poet a numit «Voci interioare», sfătîind între ele vorbindu-și o limbă necunoscută, față de care limba noastră omenească nu-i decît o palidă copie.

Amintirile istorice, legendele castelelor, care sînt farmecul călătoriilor în Elveția, de pildă, unde sînt? Nu lipsesc nici a-

cestea : sapă urmele răspândite ici-colo, și o să ai a scutura pulberea de pe vre-o cetate romană ; o să găsești săgeata unui arc dacic ori frintura unei săbii a lui Traian, un turn, un pod, cîteva lespezi cu vechile lor inscripții latine, singurele anale pe care ni le-au lăsat vremurile de odinioară ; amintiri mari și simple cași natura care le înconjoară, tăcute, cu gîndirea gravă, singuratică și împrăștiată în furtuna tulburărilor care au frămîntat biata noastră patrie. Vei găsi locuri sfințite de oasele străbunilor ori de vitejiile lor. Fă-ți un drum din gîndurile tale, ori aruncă în trecere o privire de admirație înlăcrimată spre Neamț, lasă altă lacrimă în locul acela cu nume poetic care se chiamă Valea-Albă, pe unde rătăcesc umbrele războinicilor lui Ștefan !

Ce-mi pasă mie, Moldovan ruginit, de scenele voastre din Italia, de serile voastre pariziene, de amintirile voastre din străinătate, de fantomele voastre nemțești, *de comediile voastre imitate și de povestirile voastre traduse și adaptate !* Zugrăviți-mi mai curînd o icoană din țară, povestiți-mi o scenă dela noi, pipărată, ori plină de poezie, o mică scenă improvizată, căci bunul și răul, simplul și emfaticul, Sădevarul și ridicolul se întîlesc la fiecare pas. O să găsiți în nevinovatele credinți populare, oricîtă fantazie voîți, iar în nărayurile amestecate ale claselor de sus, stofă destulă. Și în loc să-mi plimbați prin Iași un personagiu de-al lui Balzac, care s'ar îneca în glodul dela noi, dați mai bine eroului vostru o giubea largă, un anteriu din vremurile cele vechi și bune, în vorbire o lăudăroșie naivă, în felul de a se purta o asprime firească, și puneți în juru-i viața orientală alcătuită din despotism casnic și din traiu patriarhal. Apoi pe un divan, ori în căruța de poștă, ori în rădvan, dacă-i dă mîna, faceți-l pe acest Moldovan să judece, faceți-l să se miște prin țara lui. Imitația necugetată ne strică mîntea și inima, și încet-încet va ruina și patriotismul, — dacă este patriotism ! Imitația, care ne face să disprețuim ce e național și pămîntul nostru, ne încarcă creierul de idei cu neputința de pus în legătură cu lucrurile vieții zilnice.

Dacă din întimplare ar cădea în Iași o broșură tipărită la Paris, ori chiar la Cernăuți, intitulată : Un drum prin Moldova, Călătorie în Moldova, Schiță, ori altceva, în care autorul ar spune cam acestea într'o frază lungă și sforăitoare : «Intr'un ținut neștiut al Europei, ori necunoscut bine, am găsit un popor bun și naiv încă, poetic în tradițiile lui de obîrșie, poetic chiar în sălbatică-i neștiință, un popor cu bun simț, din care ai putea să faci tot ce vrei, impresionabil, locuind o țară pe care Destinul a înfrumusețat-o și a îmbogățit o ; e o comoară măreață de tablouri nouă acest popor, această țară, în care oamenii sînt azi ca și 'n ziua în care natura a sfărmat țiparul în care i-a creat, această țară cu impestrițarea raselor ei deosebite, cu dialectele ei, cu îmbrăcămintea și obiceiurile ei...» —atunci, ca deșteptați dintr'un vis, am găsi și țara noastră vrednică de ceva !

Eu cel care vorbesc acuma și *critic*, și eu multă vreme

am petrecut, nu *criticînd* această viață țară, dar necunoscînd-o. Cite odată cugetam privind cu ochianul în zări de pe dealul Copoului: «Ași vrea să fiu lingă stîncă aceia uriașă, înroșită de cele din urmă luciri ale soarelui, pe care o văd în depărtări, afirmînd parcă din cer...», dar n'aveam decît o dorință nedeslușită, așa cum îți vine citeodată în mijlocul leneviei care țese viața noastră ieșană, și care-i face farmecul.

II.

Și iată că'ntr'o zi las din nevoe zgomotele nedeslușite ale orașului nostru, zumzuind ca un stup gata de roit, desfășurîndu-și strălucirea, glodul, gunoalele și luxul, Jidovii murdari și pretențiile-i ridicule; și, părăsind rohatca, și îndreptînd din surghiunul meu un rămas bun acestui țirg pe care-l iubesc și-l urăsc, văzînd cum se șterge în zare cea din urmă clopotniță, încercam o simțire ciudată, nu de părere de rău, nu de plăcere, dar și de una și de alta, amestecate cu curiozitatea și cu rivna fantastică de a merge înainte și în același timp dorind să știu și ce fac prietini mei cei buni; adică mai curînd dorind să fiu de față nevăzut la viața aceia de liniștită tulburare, să bag de seamă la toate mișcările acelei vieți de mici nimicuri, de prefăcătorii mărunte, de mici căneanuri și vorbe rele, de taine mărunte care se șoptesc la ureche și pe care țirgul întreg le știe, de toate lucrurile mici care alcătuiesc temelul indeletnicirilor și plăcerilor capitalei noastre.

Și n'întădevar că nimic din toate acestea nu găseam în Dacul spătos care sta călare ca o stană pe calul lui; numai brațele i le vedeam mișcîndu-se, iar țipătul-i sălbatic nu sămăna de loc cu glasurile eleganților noștri.

Vă rog să mă ertați deocamdată de toate cugetările, observațiile și tablourile, căci și așa mi-i destul de greu să-mi păstrez cumpăna în gingașa căruță în care mă aflu. La fiecare hop stau gata să călătoresc în aer: e foarte plăcut. Pînă la Piatra surugiul m'a răsturnat numai de două ori. Am făcut adinci studii mineralogice și nemărginit progres în psihologia oamenilor.

4 *Septembrie*. Am venit foarte repede, și-i de mirare, cînd te gîndești la caii cari fac slujba. Iată-mă la Piatra, ori mai curînd deasupra Pietrei. Iată cele dintăiu căsuțe care stau atirnite pitoresc pe coastele Chetricicăi, ca niște capre. Oprește, Dacule, — nu știi tu că adierea aceasta de viață care suflă de la munte a uscat lacrimile copilăriei mele, a dezmiertat visurile mele de tînr, și mă găsește iar, după lungă despărțire, tînr îmbătrînit, cu fruntea brăzdată, cu inima sfărîmată, dezamăgit! Cit de repede trec zilele iluziilor! Cit de frumoase erau visurile mele, și gingașe, cași tresăririle acelea ușoare pe care le stîrnea piatra mea pe undele Ronului! Lasă-mă să răsuflex. O, te recunosc, adiere dulce! Cit de bine îmi umpli pieptul! De pe ce piscuri

ai cules mirezmele tale? Suffă, haide, joacă-te în părul meu, răcorește mi fruntea inferbintată! Te salut—ca pe un credincios prietin pe care-l socoteam perdat, ca pe o amintire a zilelor frumoase, care a venit să-mi zimbească! E multă, multă vreme de cind nu ne-am văzut!

7 *Septembrie*. O plimbare pe podul de pe Bistrița. Am fugit din groapa aceasta rău mirositoare care se chiamă Piatra. Să răsufflăm aici. Da, Bistrița limpede și măreață vine și-și sfarmă valurile de stilpii podului, aducind cu ea aerul răcoros al munților. Soarele în asfințit se joacă cu undele. Iată-l cum le aurește ca pe niște solzi, iată-l într'un snop de raze lăsindu-se la vale, și de cite ori valul bate țărmlul, parcă rămîne o rază la mal. Intre munții cari o string, apa lunecă pe supt o plută ușoar, pe care o cirmuește un copil repetindu-și refrenul, modulat ca și plingerea pitulicei, enigmă dureroasă de indoială și de nădejde, de prelungă tristeță, blind, trăgănat, pe care munteanul îl șueră decind începe să rostească cuvintul de mamă! Intunecată și imbrăcată cu brazi bătrini, cu coastele brăzdate de ripe, care se prefac la topirea zăpezilor în șivoae minioase, rostogolindu-se cu tunete, și trezind în fuga lor nebună ecourile, se prelungeste la stînga lanțul Cernegurei, numită așa fel în limba figurată a țării, pentru că culmea ei cea mai înaltă stă aproape totdeauna învăluită de aburi; din dreapta, între Cozla și Chetricica, care par două străji puse de pază orașului încă din copilăria lumii, se desfășură Piatra. Incet-incet zgomotele tac, numai clipotele undelor pe care vintul întărit le bate de țărml se mai aud, și vufetele necunoscute ce străbat noaptea și înfiară pe ciobanii cari se chiamă și-și răs-pund de pe munți.

Itinerar. Piatra, care a răpit Neamțului prerogativa de a fi capitală, deși prin vechimea lui acest tirg ar avea dreptul în-tăetății, are însemnătate prin comerțul ei mai ales. E șchelea lemnelor de construcție, care coboară din Carpați pe Bistrița; altfel e urit tirg, neprietinos, murdar, rău clădit și plin de Ovrei. Pentru un om obișnuit cu capitala, care n'ar avea ce face în Iași, o ședere de două-trei zile aici nu-i displăcută. Străinii cu vază sint foarte bine primiți, sărbătoriți, și, ciudat lucru, cinstiți. Femeilor din Piatra le-a mers vestea pentru frumusețea lor. Se pare că clima e prielnică dezvoltării ei. Altfel, cu adevărat petreci numai în casa domnului prefect și a președintelui tribunalului judiciar. Aici te găsești ca între cunoscuți și asta-ți face plăcere, căci la urma urmei te plectisești să tot rizi de ridicolele femeilor, de imbrăcămintea lor de bal mascat, de pornirea lor în a maimuțări modele și traiul în mare, și de obiceiul ce-l au de a ride de oamenii pe care nu-i cunosc.—Moravuri de provincie, prea plăcute de descris.—În Piatra grozav țin oamenii la etichetă.—Curiozități.—Podul de pe Bistrița, proprietatea domnului general Lascescu,—plimbare măreață.—Clopotnița și biserica sfin-tul Ion, zidite de Ștefan, proteul popular al gloriei naționale.—Partide de plăcere la mănăstirea Bistrița, unde se vede mormin-

tul ctitorului ei Alexandru cel Bun. Cind mă aflu în Piatra, nu se vorbea încă de planul de a întemeia o fabrică de hirtie. Dorim domnului Asachi, pe care n'am cinstea să-l cunosc, izbîndă pentru această patriotică operă.

Poezie. Deși pînă azi Piatra nu s'a prea deosebit în frumoasele arte, o zicătoare veche a ținutului place străinilor:

Bistrița, apă dulce,
Care be, nu se mai duce.

Avem de a face cu poezie primitivă, în care nu mă pricep. Și într'adevăr, nu știu dacă înțurirea apei ori primirea ce ți se face te leagă de Piatra. Piatra trebuie să rămie în amintirile mele, căci aici am văzut din nou, am atins și am simțit munții.

11 Septembrie.Aici intrăm în inima muntelui. La stînga nu se văd decit coaste acoperite de brazi, și piscuri ascuțite, cele de mai multe ori ascunse în nouri. La dreapta, pe țarm, unde e așternut drumul, muntele se abate cătră miazăzi și lasă slobodă cite-o bucată de pămînt zgîrcit, unde plugarul își samănă popușoiul, inul și cinpa, singura bogăție a acestor ținuturi. La jumătate de leghe de Piatra, munții se lărgesc deodată și alcătuiesc o trecătoare pitorească unde se vede frumoasa mănăstire Bistrița, care slujește de hagialic și de petrecere pașnicilor localnici ai Pietrei. Nu departe de mănăstire, cele două lanțuri de munți se apropie încet-încet și nu lasă lîngă locul numit Vișoara decit o trecătoare strîmtă, plină de stînci uriașe, prin care Bistrița își face loc vîind înăbușit. Aici avem de ales două drumuri: unul trecînd Bistrița. La stînga stă un monument veșnic al călătoriei pe care măriasa Domnitorul a făcut-o în munți. Cu această împrejurare din toate satele pe care le udă Bistrița au fost scoși oamenii la belic. Fără îndoială că au îndurat multe năcazuri oamenii, că fiecare batae de cazma a fost întovărășită de multe sudălmii, pe care Moldovenii le au la îndămină cu prisosință; dar azi cînd necazurile au încetat, cînd (ceia ce decînd lumea nu s'a văzut în aceste ținuturi) trăsurile și căruțele de bine de rău pot umbla pe aici, sudălmile au făcut loc binecuvîntărilor, și, mai ales, unui tract spornic. Vișoara e o crișmă urită, așezată pe un dimb oblu, la poalele căruia bat valuri fără hodină. Li zice așa, pentru că odată un călugăr bătrîn dela mănăstirea Bistriței, a sădit aici un cirlig de viță, care a prins rădăcini și a rodit struguri,—lucru nevăzut la Piatra și în munți. Din pricina vremii ori din lipsa de îngrijire, via s'a uscat, a pierit, însă locului aceluia i-a rămas numele, și are să-i rămie poate totdeauna.

• Cărarea de coastă e largă tocmai cit poate pași calul. Încercam un fel de plăcere nețarmurită, vîzîndu-mă astfel deasupra prăpăstiei, în fundul căreia se zbate Bistrița verzue acoperită de spumă. Ca o ultimă înfrumusețare a icoanei, natura, cu puter-

nicu-i braț, a sămănat la fața apei stinci, care, ca Scylla și Caribda celor vechi, par că-și așteaptă prada. La fiecă opintire a calului îmi ziceam : un pas greșit acuma, și rămas bun lumii ! rămas bun plăcerilor și prietinelor, și petrecerilor și balurilor er-nii care mi-s așa de dragi, cind muzica te ametește, cind te în-năbuși în saloane, pe cind afară ninge în fulgi mari și vntul biciuește geamurile înghețate, cind, ca într'o seră, parfumurile ți se urcă la cap ; rămas bun însfirșit acelor zimbete femecești, poate îndreptate altora, dar n'are a face, — rămas bun observațiilor mele tăcute, care, urmind jocul infățișării celor mai de seamă actori, vin să-și ia loc lângă altele, în portofoliul meu... Toate aceste mă vor despăgubi poate de truda călătoriei mele.

Fericire, bucurie, plăcere, nu există decit prin contrast ! Ce preț ași pune oare pe vana fericire, pe care până azi n'o cunosc decit din nume, dacă în adevăr m'ași folosi de ea ? Numai durerea cunoaște bucuria ; și cred că trebuie să fie tare nesărată o viață de plăceri neconținut inoite. Astfel după tulburarea fără voe care mă cuprinsese trecind poteca Viișoarei, răsplata a fost în adevăr măreață. La dreapta munții se depărtează din nou și fac loc unui tăpșan udat de câteva șuvițe de apă și închis de pădure amestecată. La stînga un lanț de munți nalt și lung, depe culmile căruia se zviră șuvoae bolovănoase ; supt noi, Bistrița mugind într'una, rostogolește valuri spumoase pe supt podul umblător, legându-l ; apoi, zguduită deodată, apare la colitura unei stinci o plută pe care stă un băetanaș cu mîna pe cîrmă. În urmă caravana care se înșiră spre poteca — cu călătorii cei mai leneși ori cei mai fricoși călări, cu alții trăgându-și calul de căpăstru, și alții însfirșit, mai cu cap, cu cozile cailor în mîna, lăsindu-se țiriți, spre a fi scutiți de truda urcusului. Ar fi de făcut o descripție întreagă. Cînd am trecut înăia oară prin aceste locuri era o vreme cumplită ; ai fi zis că-i haosul ; o ploaie cu găleata, glod, ceață de nu se vedea om pe om ; toată natura azi așa de verde și frumoasă nu era atunci decit o pinză nelămurită. Se auzeau șgomotind fioros valurile tulburate ale Bistriței. Vntul șuera prin codri, și din vreme în vreme răcnetul unui plutaș trăgînd la mal, se ridica deasupra glasului vijeliei cu o izbucnire sălbatică. Ceia ce se povestește despre Bistrița în ceasurile-i rele, te cutremură : poduri, case, mori, vite, copaci străvechi, totul rupe și duce ; și cînd vin zilele de liniște, țăr murile sint acoperite de sfărămături, de plute, de stinci uriașe, de trupuri zdrobite de plutași !...

Poteca Viișoarei dă pe-un plaiu sterp, presarat cu cîți-vă rari mesteceni și cîteva colibe ; drumul dosit de o ridicătură, dă deodată la un izvor, adăpostit supt un cerdac. Sus, deasupra unei icoane grosolane a Fecioarei, stau scrise patru stihuri care n'au alt merit decit că sint poezie de ocazie : întemeetorul, un călugăr, poștește pe drumeți să-și potolească setea și să se roage pentru sufletul lui.

De aici drumul urcat la o mare înălțime deasupra Bistriței se strecoară prin păduri de frasini care ascund vederea, până

ce deodată se luminează la coborșul repede care se chiamă *Scăricica*.

Aici vederea e fără păreche. Poteca e strinsă la dreapta de o coastă repede incununată de un mănunchiu de copaci, la stînga de o prăpastie oablă, în fundul căreia mugesc undele albastrii ale riului, în față munții aburind parcă înalță văzduhul, și soarele care răzbate prin brădeturile culmilor argintează spuma valurilor. O poezie nespūsă stăpînește priveliștea aceasta. Albastrul întunecat al munților, șuvoarele care saltă în arcuri din coastele lor, se desfac cu putere deasupra unui șes larg și inverzit, liniștit și zîmbitor, cu nenumărate ogoare de popușoi, care-și leagănă spicele în voia vîntului ușor. O plută singuratică trece repede; o întovărășește ecoul, care răspunde cîntecului plutașului. În fundul zării, departe, sprijinită parcă pe virful Chetricicăi, scinteiază pentru cea din urmă oară crucea argintată a clopotniței Sîntului Ion, și dincolo, în față, tîrgul, oprit întăiu de un piept, desfăcut dintr'un briu lung de munți care se abat în partea din potrivă, se întinde pe șesul larg, în fundul căruia se zăresc cele dintăi case ale Pingărașilor, iar mai aproape, dincoace de Bistrița, se vede satul Vaduri. Poteca strîmtă a fost deseori teatrul unor tragice catastrofe, și numai de puțină vreme s'a hotărît stăpînirea să așeze un parmaclic în lungul prăpăstiei. Înșelat de întuneric, un negustor tînăr care se ducea în munți, plecînd tirziu din Piatra, căzu în groapa adîncă ce se vede la marginea drumului și care minică din zi în zi din potecă; steaua lui cea bună l-a apărât: a căzut pe moale de sus, de la o înălțime de zece metri, pe o surpătură proaspătă de năsip. Faimoase sînt locurile acestea și prin tălhării, și ntr'adevăr, că ar fi greu să se găsească un loc mai potrivit pentru asemenea meserie.

Scăricica își merită numele pentru iușeala povîrnișului, pentru îngustimea ei, și pentru prăpăștiile care o inconjoară. De puțină vreme a fost deschis drum. Poteca veche n'o pot compara decît cu cărarea de pe Filia care coboară de pe Montouvert la izvoarele Arveronului; dar nici comparația asta nu poate da ideia; oricît de repede ar fi Filia, ea totuși ocolește coastele muntelui, pe cînd aici cărarea dă deadreptul pe un repezuș de prund și năsip care-ți fug de supt picioare. Așa incît... dacă vreodată am știut în adevăr ce-i ameșeala... apoi am știut atunci cînd suiam Scăricica. De la poalele Scăricicăi, udate de un pirău limpede și rece ca ghiața, care lasă între petre un ml negru în care scinteiază firușoare de argint, începi a merge fără nici o trudă urmînd un drum împotriva cursului Bistriței. Aici îți iai rămas bun pe o bucată de vreme de la Arva moldovenească, care vine din dreapta, dintr'o strîmtoare, îi întorci spatele și intri în Pingărași, așezat într'o vale, pe unde curge zgomotînd ușor, pîrăul repede care dă numele satului. Pingărașii nu-ți înfățișază nimic deosebit, afară de mănăstirea pitorească așezată pe coastă unui povîrniș repede. Inconjurată de frasini bătrîni, cu turnulețele ei, cu zidurile-i nalte și groase, mănăstirea avea înfățișarea unei cetă-

tui. Pingărații e și întâiul popas, de aici până la Piatra sint două ceasuri bune de drum. Aici începi a te simți cu adevăr în munți. Poteca pietroasă începe să fie tot mai grea. Munții se apropie, brazii își scutură mireazma rîșinoasă, vulturi bat stîncile cu aripile lor, și caravana înaintează tăcută. Totul se schimbă,—oamenii, vorba, portul și obiceiurile. La jumătate de ceas după ce treci de săt, ajungi în fața Grohotișului, pisc prăpăstios pe care trebuie să-l treci. Indată ne coborim de pe cai și începem un urcuș anevoios, pe un pămînt fugar, în care picioarele se încurcă în glod și pietre. Mai adaoage înfățișarea întunecoasă a împrejurimilor, urme de surpări, adîncituri aspre. Este alt drum, al Domnitorului, prin prejurul muntelui, dar trebuie șase ceasuri încheiate ca să se poată sui până în vîrf un car cu șase boi, așa încît cei călări se folosesc mai bucuros de potecă.

III.

Am auzit deseori oameni comparînd Carpații noștri cu munții Svițerei, deși cei cari spuneau asta nu au văzut niciodată, nici măcar în vis, frumoasa Elveție. Eu ce să spun? Într'adevăr munții noștri sint frumoși, măreți, arătînd mii de vederi, dar singuratic, care-ți plac numai dacă ești într'adevăr îndrăgostit de așa ceva, și acoperite de vălul acela nebulos de melancolie, care alcătuește deosebirea peisagiilor noastre, vederi, dar nu tablouri largi, puncte cînd strînse și încadrate parcă anume, cînd desfășurîndu-se în depărtare cu pășunile lor grase, așa cum natura le-a sămănat în Elveția. Este și măreție și sublim în culmile care se înalță încununate de brazi întunecoși, cu coastele mincate de șuvoae, care acopăr văile de stînci și ruine, dar nu-i măreția Alpilor. În fața acestora ochiul rămîne uimit, judecata neputincioasă. În fața munților noștri sufletul se lasă dus de visare: ca 'ntr'o elegie fără sfîrșit. Parc'ai vedea măriri căzute, ori suflete rinite de atingerea lumii, care au încercat dezamăgirile vieții.

Am crezut multă vreme cu mulți oameni că drumurile, călătoriile, inveselesc. Astăzi cred dimpotrivă că întipăresc în sufletul nostru un fel de simțire de nedeslușită și atrăgătoare tristețe. În trăsură, plecat puțin pe-un cot, îmi place să-mi ațintesc ochii în zări. În mișcarea regulată, toate amintirile îmi vin una cite una. Mă cufund în trecut și visez la zilele duse. Toate micile întimplări care alcătuesc viața unui om se desfășură domol. E un farmec viața aceasta de oboseli și de lene, de mișcare și de somn, care invederează sistemul lui Xavier de Maistre, în care trupul nu-l simțești decît după citeva zguduituri mai tari ale căruței, în care omul blînd legănat înghite aerul cu plăcere și-și deschide sufletul impresiilor pe care i le stîrnesc icoanele ce se perindă: o vedere veselă îl face să ridă; o stîncă cumpănită deasupra unei prăpăstii, un brad străvechiu pe care brațul vije-

liei l-a desrădăcinat, și care își întinde ramurile pe pământ ca un atlet învins, îl umplu de melancolie.

Călătoriile în Moldova, la munte mai ales (căci la șes, civilizația s'a amestecat în toate), seamănă cu hagealtcurile la Meca, ori cu acelea pe care odinioară creștinii cuvioși le făceau la locurile sfinte. Se fac totdeauna în caravană mare, cu cai încărcați de merinde, cu oamenii înarmați cu puști și cu pistoale, cu săbii și iatagane. Din vreme în vreme vezi pe cite un călător întârziat ocolind coasta unui munte, cățărindu-se pe picul unei culmi, ori trăgându-și calul de căpăstru la un coboriș. Apoi toți drumeții din convoiu veseli, vorbind, rîzînd, fumînd, își trec dea călare din mină în mină o ploască cu băutura aceea așa de înviorătoare care se cheamă rachiou, și care e așa de trebuitoare și așa de obișnuită în munți. O observație prea adevărată și al cărei temeiu dovedește o patriarhală moștenire din vremurile cele vechi și bune, care pare înăscută firii Moldovanului, este aproape egalitatea care domnește pe drum între stăpîni și oamenii lor. În călătorie, la noi, cași robii celor vechi în vremea Saturnalelor, cei mici au dreptul să înceapă vorba, să facă observații, să ridă, să-și amestece glumele și sudălmile cu cele ale stăpînitorilor, cu o încredere de copii răsfățați. întorși acasă, toate intră în obișnuita rinduială, fără ca această binevoitoare slobozenie să fi adus atingere respectului și supunerii. Lămurii și dumneavoastră cum vă place de unde vine asta.

Cînd caravana ajunge la un izvor, toți călătorii descaleră, și de data aceasta cu erarhică rinduială -- dăbîtoacele mai întai, apoi stăpînii, după aceea ceilalți oameni. își potolesc setea iar cînd întîlnesc o munteancă rotunjoară, rumînană ca o răsură, încălecată bărbătește pe căluful ei, toți cu veselie îi răspund la prieteneasca salutare, adăogînd ș'o glumă în doi peri.

În ținuturile acestea primitive și sălbatice, și omul are ceva deosebit. Nu vezi aici mijlocul gros și spinarea adusă a plugarului, nici încetineala adormită a țaranului cîmpiei. Munteanul e sprinten, potrivit în legăturile lui, mai mult mușchi decît carne, vesel din fire, glumeț și plin de pătrundere. Obiceiurile sălbatice se potrivesc cu îmbrăcămintea lui. E violent, sgomotos, încăpățînat pînă la răscoală și iubitor mare de rachiou pentru care își dă Jidovului toată munca, și mai mult chiar decît poate munci. De-o energie grozavă, totuși ușor îl înlădiezi cînd știi să-l iai cum trebuie. Muntenii totdeauna au avut în Moldova faima de zurbagii. Chiar azi, cînd stăpînirea i-a strîns mai de aproape, și tot sînt încă departe de liniștea locuitorilor de la șes. Vecinătatea graniței le-a ușurat totdeauna îndrăzneala. Dacă un proprietar vrea să pedepsească pe cineva, omul, în timpul nopții, mîntîndu-și de dinapoi vitele, trece dincolo! Așa încît ei se poartă ca de la egal la egal cu suprefectorașii de plasă. Ciocnesc un pahar cu Cazacii, a căror sabie și galoane roșii le au în mai mare cinste. Afară de proprietari, tuturor celorlalți oameni care ar veni între ei, fără deosebire, le spun *ciocoi*. Deosebesc numai pe cei îm-

brăcați cu vechile strae moldovenești, care au multă trecere nu numai pe lângă munteni, dar și pe lângă ceilalți locuitori ai țării. Hainele acestea le privesc altfel, le respectează: amintirea lor e încă vie, și afară de asta au ș'o prejudecată, care leagă hainele acestea de adevărata boerie.

În deobște munteanul e frumos, cu privirea îndrăzneată. La dînsul nu împingi supunerea dobitocească a plugarilor. Pe lângă aceasta e și mare vorbitor. De altfel ca pretutindeni în Moldova, fiecare sat își are cîrmuirea lui. Cu toate că sînt destul de filozofi în ceia ce privește preoții, totuși aceștia au cea mai mare înțurire în afacerile satelor. Sălbateci cași băștinașii Americii, mulțimea muntenilor acestora niciodată n'au pierdut din vedere codrii lor și piscurile nouroase, și în limba lor simplă zic capitalei noastre *Satul lui Vodă*. Spunea un bătrîn cu barba lungă unui țigoveț cu pantaloni și redingotă: «Voi, ciocoi, veniți în munții noștri să ne înșelați și să ne furați, după aceia va duceți în Satul lui Vodă și vă faceți case așa de mari încît de pe ele poți ajunge cu mina la cer».

Munteanul e mare iubitor de chefurî lungi, cumătrii și nunți. La un asemenea prilej, ulcioarele de vin și măsurile de rachiu, rachiu stricat, două părți tutun și una pipër, trei zile umblă din mină în mină într'o grămadire deasă de bărbați, femei și copii. În voiabună a chefurîlor acestora să cercetezi firea munteanului. După ce tinerii s'au săturat de jucat mindrele danțuri naționale, — impresură cu toții pe cimpoiaș ori pe bardul muntean cu scripca știrbă și cu arcușul de el alcătuit, — lăutarul care, cași trubadurii de odinioară, umblă din sat în sat, din crîsmă în crîsmă, din petrecere în petrecere, și pentru un adăpost, un pahar de rachiu și puținică piată, zice cîntecele bătrînești ale haiducilor de demult. E ca o legătură de dragoste între cîntecele de vitejie și mulțimea care ascultă cu luare-aminte. Adesea, în clipe de înălțare, sunete dumnezeiești prin măreția și melancolia lor se prelungesc pe strunele vechi, ca ecouri în văi, și o lacrimă se prelinge din ochii vicleni ai lăutarului. Poezia aceasta feciorelnică a baladelor noastre populare e în adevăr sublimă. Din cîntecele acestea, din poveștile acestea în stihuri, izvorăște ca o mireazmă a țării, o mireazmă veche răspîdită pe întregul pămînt moldovenesc, în ele găsești obiceiurile bătrînești și simțești farmecul nespus al cernitelor ei zile. Cîntecul cel mai cu nume azi e al lui Chetlaru. La partea aceia așa de mare și de naivă, unde un drumeț întreabă:

Cine trece'n lunca mare
Cu trei rinduri de pistoale
Care strălucesc la soare?
Ion Chetlaru călare,
Din ținutul Neamțului, ș. a.

ascultătorii, între care s'ar găsi la nevoie o sută ca Chetlaru, întovărășesc cîntecul lăutarului cu glasuri murmurate. Iar alăuta

sună mai duios, cîntărețul lasă să-i cadă pe ochi pletele lungi, și întovărășește în tact, ca într'un suspin dureros, cîntarea monotonă.

Printre toți țărani de la munte, locuitorii de la Hangu se deosebesc prin bogăția, cinstea și liniștea lor. Satele cele multe așezate pe amîndouă malurile Bistriței, întinderea, numărul oamenilor, au făcut nume mare acestui ținut, și numele de Hangan, e un nume obștesc pe care-l poartă toți muntenii, și chiar mocanii din Ardel, cari vin să erneze cu turmele la șesuri. Hanganul, cu deosebire de ceilalți frați ai lui, e liniștit, cumpănit, domol la vorbă și cu temeiu în ce spune. Aceasta se datorează oblăduirii cumînți a prințului Cantacuzino. Afară de 4½ ori 5 lei de cap, după cît știu, pe care vornicia satului îi orînduește după starea fiecăruia, și afară de citeva clăci fără însemnătate, țăranul e slobod să facă ce-i place, numai vechilul prințului să aibă la cunoștință toate invoelile, ca omul să nu se incurce niciodată. Astfel prințul e în același timp și oblăduitorul și privighetorul supușilor lui. Ispravnicul nu se amestecă. Vechilul orînduește totul.

Cînd întreb pe un țăran :

— Al cui ești dumneta ?

El îți răspunde cu oarecare fudulie :

— A Cneazului.

— Și de unde ești, voinicule ?

— De la Hangu, — îți răspunde mîndru.

Prințul Cantacuzino e un fel de zeu tutelar al Ceahlăului. Cuvîntul Cneaz e roștit ca ceva slînt dintr'un capăt la cellalat al muntelui. E patriarhul Ceahlăului.

În munteni vezi pe băștinașii dintru început ai țării : au în vinele lor sînge scitic. Trupul, trăsăturile vioae ale feței, fruntea mică, asprimea vorbirii și o mulțime de cuvinte care n'au curs decît printre dinșii și a căror obîrșie e pierdută ; — apoi multe obiceiuri deosebite de ale plugarilor, moravuri mai poetice, o grămadă de eresuri și de povești pe care din străvechi le păstrează și pe care le amestecă cu rînduelile și ideile creștinești. — dovedesc aceasta.

IV.

O frumoasă și sălbatică înfățișare are șesul lung care pornește de la Buhalnița și se pierde dincolo de satul Hangu, — mărginit de doi munți între cari curge Bistrița. Mai largă ori mai îngustă pe măsură ce munții se depărtează ori se apropie, Bistrița, urmîndu-și pornirea capriciilor ei, cînd izbîndu-se de o stîncă zvirle în snopi argintii valurile-i spumate, cînd, urmînd un povrniș mai domol, își rostogolește în solzi pinza scînteetoare ; apoi, măreață, băfînd molcom cu undele ei țăr murile înflorite, fuge la vale scaldînd cotiturile coastei, printre ogoare, fîațuri ori pene, ducîndu-se să deștepte aiurea alte ecouri. De pe o piatră, rătăcită în mijlocul apei, ori de pe țăr mul pe care-l scaldă ea, mii de paseri mărunte cu penele negre lucînd, și cu gușa albă,

cărora oamenii din partea locului le zic *pescari*, se cufundă, neconținut, și es pe luciul bățind din aripi. Domn între toate măgurile care alcătuesc parcă în juru-i o strajă de onoare, Ceahlăul măreț, care și-a pastrat de la Daci numele de botez, cunoscut abia în câteva colțuri întunecoase ale geografiei moderne supt numele de muntele Pion, își înalță capul pleșuv cătră soare și răspindește apoi în juru-i cu dragoste bogățiile bătrinelor lui coaste înverzite, pină la cimpia pe care între toate parcă o iubește—ca pe o fiică mai mare a lui.

Stranie ursită a lucrurilor: cași oamenii, lucrurile neînsuflețite au aceeași soartă. Din pricină că vederile acestea n'au avut pictor, nici poet, pentrucă itinerarii mincinoase n'au arătat artiștilor amatori cărări necunoscute spre locuri feciorelnice și sălbatice, atinse numai de pașii sfoaselor căprioare, a sperioșilor cerbi și a pletosilor ciobani, din această pricină nici poeți, nici pictori, nici călători n'au venit să le salute.

Frumos în frăgezimea și tinerețea lui desfăcându-se pe nesimțite de la poalele Ceahlăului, șesul larg al Hangului se desfășură cu ogoare bogate, cu livezi verzi, cu sate pitorești, tăiat ici colo de ațe subțiri de apă cu dulce mormur, care merg să sporească limpezile unde ale Arvei moldovenești. La stînga se înalță, cu gingășie tăiat un runc verde, înfața treaptă a Ceahlăului, ascunzînd văilor capu-i pletos, care, văzut de la depărtare de 80 de leghe, samănă cu zidurile fabulosului turn al lui Babel! La dreapta Bistriței culmi acoperite cu pășuni, pe care pasc sute de turme, se ridică trepte-trepte făcînd loc la ripe adînci, albiile obișnuite ale șuvoaelor minioase, care lasă de obicei pe urmele lor sfărîmăturile zmulse munților și pădurilor, și se împreunează deasupra Hangului la trecătorea Dealul-Doamnei, —zisă așa pentru același lucru pentru care singurului drum de trăsuri care trece prin aceste ținuturi i se zice drumul Domnitorului, în amintirea călătoriei pe care Măriile lor au făcut-o pe aici. Molatic și parfumat, ca o frescă,—legănat parcă de șuvoaele lui, fărmierele sting al Bistriței îmbrățișă cu dragoste largile poale ale Ceahlăului, și adună parcă capricios, la o cotitură depărtată, satul Răpciuni—unde citeva căsuțe albe se adăpostesc la umbra brazilor cari le-au văzut înălțîndu-se. Riul, oglîndînd piscurile care-l inconjoară, ca un briu înflorit și larg îi încinge mijlocul. Ușoară ca o săgeată, o plută—schelet întocmit din coastele bătrîne ale munților,—se repede în salturi pe povirnișul apei, și ecoul valurilor și ecoul glasului aspru al cirmaciului care duce pluta se pierd în depărtări. Apoi cînd soarele își grămădește focurile în văi, cînd ogoarele și finațurile, cetinile coastelor împădurite și crucea de alamă a unei umile chinovii, scinteiază, și cînd zarea se tulbură și împrăstie pe munți vălu-i de aburi, te crezi ca ntr'un vis al închipirii, în care dormitînd ușor, sufletul singur parcă se bucură, și se lasă dus ca de o leneșă voluptate.

Dacă nu vrei să urmezi drumul mare ci treci podul îndrăzneț aruncat peste Bistrița aproape în fața curții boerești, dai

prin frumosul sat Răpciuni, zimbînd în verdeață; și după ce ai lăsat în stînga într'o întunecată adîncătură săhăstria de la Hangu, care în veacul nostru prea pozitivist nu mai e cercetată decît din nelegiuită curiozitate, apuci pe malul Bistriței, și mergi în drep' cu drumul cel mare care urcă și coboară, se pierde și se arată iar, urmînd frămîntările munților sterpi în care e săpat. Priveliștea se schimbă, și după ce ai trecut prin vad Bistricioara miloasă și iute care-și cară din țara ungurească undele, după ce ai lăsat îndărăt sătișorul Călugăreni, poteca nu mai înfățișează deoparte decît o ripă adîncă, care se prelungește pînă la apa tăcută și rece, largă și verzue aici, și de cealaltă parte un clin repede. Și aici, printr'un capriciu, muntele împădurit din stînga se trage domol îndărăt alcătuiind un arc regulat, și Bistrița aruncîndu-se deodată de partea ceastălaltă, cu un vuet adînc închee cercul cu zidurile înalte ale ripei ei drepte.

Cam la trei bătăi de pușcă, în fața unei adîncituri, unde din nou cele două rîuri vrăjmașe se apropie, se zărește stînd drept, căruntă ca un turn singuratic, o stîncă uriașă care pare că răsare din șes și se zvrile îndrăzneată spre ceruri. O ramură săracă de teiu, pe care o clatină vîntul, se cațără pe creasta ei. Înaltă de patruzeci de picioare, așezată pe o temelie rotundă, potrivit tăiată, mulți călători, cași mine, la întăia ocolire, o vor lua de departe drept o clădire îndrăzneală rămasă din străvechi vremuri; dar cînd te uii la așezarea ei în șes, departe de mai mult de 500 de pași, de orice înălțime, cînd i-ai pipăit cu mina cremenea dintr'o bucată, în crăpăturile căreia vremea a aruncat un fel de mușchiu galbiu, rămii tăcut și mic în fața marelui uriaș; ai de aface parcă cu una din stîncile scăpate din minile Titanilor trăsniți, ori chiar cu un Titan amenințînd iarăși Olimpul, supt o nouă formă. La treizeci de picioare de la pămînt, o muche mai eșită a stîncii alcătuește ca un fel de cerdac, deasupra căruia se înalță creasta, puțintel încovoiată și încununată de o mladă plecată de teiu, care a și dat pietrei numele lui, mai mult spre a face să se uite alt nume grozav, pe care cio-banii nu-l rostesc decît în șoaptă și făcîndu-și cruce ca buni creștini.

Ca un adevărat „turist“ care a cercetat Șvițera, țara turnurilor, și ca un om care știe pe de rost pe Dumas, descălecai repede de pe cal și scoțînd din buzunar cuțitul, spre marea uimire a însoțitorilor mei și a unui sătean care se alăturase de noi, zgriai pe zidul curat un nume necunoscut.

— Boerule, strigă țăranul zvrîlindu-și în sus căciula de oae, nu vezi colo, lingă rădăcina teiului, ceva care seamănă cu un baltag?

— Unde, voinice? Colo, sus? Nu văd nimica.

— Nu se poate, boerule; este.

— Ei, și ce lucru grozav e coada aceia de baltag?

Săteanul mă privi c'un fel de batjocură, pe care o ghiceam supt respectul pe care țărani îl arată de obicei boerimii, — și

batjocura se vădi mai ales în titlul pe care mi-l dădu el după aceea :

— Domnule, urmă el, pot să-ți spun în două vorbe istoria mănunchiului aceluia pe care eu și toți muntenii îl vedem. A fost odată în munții noștri un voinic între voinici, groaza granițelor ; ispravnicii, zapcii, cazacii lor și toți ciocoi li ziceau hoț, iar ciobanii li ziceau „Vasile cel mare“. După ce Vasile cel mare—(pe capul lui se pusese 1000 de galbeni)—schimba cîteva focuri de pușcă cu ispravnicii, după ce prăda vre-un călugăr bogat și pustia cîteva sate ungurești la graniță, după ce spărgea o mănăstire și doboră cu baltagul lui ascuțit pe vre-un cazac încapăținat—venea cu tovarășii lui aici lângă piatra asta, și se luau la întrecere, să vadă cine-a zvirli mai sus baltagul. Într'o zi bărdița s'a înșipt în capul uriașului, ș'a rămas în ramurile teiului ; și acolo-i și astăzi !

Mă prefăcui c'o văd,—dar ciceronele meu vedeam eu că nu mă ertase.

— la ascultă, voinice, începui eu iar după o tăcere lungă și tot privind stîncă, după ce toate celelalte forme fuseseră implinite ; poți să-mi spui de unde a venit piatra asta pe pămîntul Hangului—căci, după cît mi-i socotînta, n'ei fi adus-o dumneata ?

— Ferească Dumnezeu ! strigă omul cu nevinovăție, făcîndu-și cruce.

— Atunci de unde-i ?

— Apoi cînd te-i sui pe Ceahlău, ai să vezi dumneata singur de unde a fost smulță, de o altă mină, nu de-a mea.

— Și altceva nu mai știi despre diînsa ?

— Ba da, domnule, cum nu ?... dar... Și munteanul se scarpină după ureche.

— Ei, spune...

— Apoi asta-i istorie necurată, și popa nu ne lasă s'o spunem...

— la ascultă, prietene, tare-ași vrea să aflu ce nu te lasă popa să spui ; uite banul ista, să-l dai popei să-ți citească o moliftă, și isticălalt ca să mă pomenești, cînd îi cinsti un pahar de rachiu...

— Atuncea îngăduie să-mi fac întăiu cruce, căci, vedeți dumneavoastră, istoria asta i-o istorie grozavă pentr'un creștin, pentru un locuitor din valea asta pe care o hrănește Bistrița...

— Bine, fă-ți cruce, dar grăbește-te...

M'am lungit în iarbă, cu capul răzimat de stîncă, cu lu-leaua în mîna și cu ochii îndreptați spre crîșma pitorească din Gura Largului, șuvoiu lat și minios pe vremea dezghețurilor, care se lasă în vale dintr'un gitlej întunecos, băntuit noaptea — zic muntenii—de duhuri necurate, care se arată drumeților întirziați.

Daco-Romînul—căci acuma-i hotărit că noi sintem un amestec de urmași ai Romanilor cu coborîtorii lui Decebal—își duse mina la cușma ușor plesnită într'o parte la vîrf,

așa cum se vede într'un tablou al domnului Asachi, primi banii, îi puse cu grijă, după ce-i privi și pe față și pe dos, în chimiru-i larg, și se pregăti în picioare să-mi spue povestea.

Era un flăcău frumos munteanul, subțire 'n mijloc, cu pieptul păros descoperit; ochii îi scinteiau de viață și cutezare; de pe capu-i ras de trei degete deasupra frunții mici și ușor încruntate, scăpătau plete lungi castanii, care cădeau pe umerii lui largi. Fața-i sălbatică era deschisă ca la toți oamenii de la munte, cu un zimbet amar totuși, care nu se vede numai la munteni, ci la toți țărani Moldovei. O pornire firească ori o amintire le pune această pecete. Un chimir lat de piele de căprioară, cuprinzind tot ce este trebuincios munteanului: un cuțit frumos, o lulea, o pungă, și un amnar lung legat de cingătoare c'o curălușă ori un lanțuțel de fier,—stringe în jurul coapselor o cămașă lungă, cu mânici largi, cusută la gît cu arnici felurit colorat, și căzînd peste ȋtari groși. O traistă cu merinde i-atîrnă de gît, opinci, un baltag și un suman scurt, aruncat în voe pe umăr, îi întregeau îmbrăcămîntea. Nu-i asta oare o îmbrăcămînt primitivă, pitorească și îndăminoasă, obiect de mirare pentru rarii călători cari ne cercetează? Căci totul e nevinovat, simplu și frumos în poporul acesta incult: el însuși și obiceiurile-i de om primitiv și cu inima deschisă, credințele-i și eresurile-i din vremi păgîne amestecate cu tainele creștinismului, viața-i aspră și zbuciumată, bunul lui simț, cu învățămînt cumînți, pe care deși lipsit de învățătură, i-l dă obiceiurile patriarhale, tradițiile din vremuri mai bune și deprinderile-i libere. Nu-i oare rușine, ca niște străini să-și fi aruncat mai întăiu ochii asupra poporului nostru, pecind ai noștri petrec copiind pe străini și calcă în picioare și nu bagă în seamă o comoară așa de bogată?

E cu neputință să dau simplitatea energică a vorbirii Daco-Romînului, ale cărui plete aruncate pe spate filfiau în voia unui vînt ușor, venind dinspre Bistrița. Vorbirea Moldovanului e scurtă cași a latinului, vioae și înflorită, cu amestecu-i de idioame scitice. A încerca să traduci dintr'o limbă, înseamnă să abați un pîrău din albia-i de mușchiu; în canalul curat săpat, apa nu mai are murmurul de altădată, nici adierile-i singuraticе.

V.

Cînd soarele rumenește piatra aceasta întunecată, ori o păsărică fără grijă cîntă pe o ramură subțire a teiului deșteptarea zorilor, noi trecem pe aici fără grijă, șuerînd. Dar cînd umbra umple încet încet văile, și muntele în limba lui spune povești tainice brazilor bătrîni, iar Bistrița înainte de a adormi își suspînă rugăciunea de sară,—atuncea din coastele uriașului blestemat scapătă vuete adînci, glasuri nelămurite, blesteme grozave, ca la o beție mare, și crișniri de dinți care înspăimîntă împre-

jurimile. Chiar Ceahlăul răspunde înăbușit; risete de spaimă, ca cele ale pedepsiților din iad, deșteaptă în cutremur toată suflarea... și la lucirile focurilor ciobanii văd tremurind cum se înalță o stafie uriașă. Apele Bistriței fierb și bat înflorate țăr-murile cu spumă singerată, mugesc vînturile, brazii își încovoae crestele mindre, fiarele urlă 'n codri, și luna pălită se ascunde dincolo de zări...

— Pentrucă vezi dumneata, domnule, piatra asta-i piatra dracului!

— Cum a dracului? Dar atunci de ce-i zice a Teiului?

— De ce? Odată, un cioban vrednic, cum se găsec mulți prin părțile noastre, și-a pus în gînd să scape stîncă din ghiarele necuratului. Într'o bună zi, și-a luat baltagul pe umăr, și-a pus în glugă merinde pe-o săptămînă—și a coborit, s'a dus în pădurile dela șesuri. De acolo a adus un puiu de teiu, care prin munții noștri nu se află. Și după ce a dat la pămînt brazii cei vechi care impresurau pe atuncea stîncă blăstămată, s'a aburcat voinicește pînă deasupra. Cățărîndu-se de crengi, înțepenindu-se cu minile și cu picioarele, a răsădit sus teiul,—dar jos nu s'a mai coborit... Mlada a prins rădăcină, dar de atitea veacuri iaca așa cum o vezi, tot închireită a rămas...

— Ei și ce s'o întimplat cu ciobanul?

— Nu se știe, domnule.

În vremea de de mult, oamenii uitaseră înțeleapta viață a părinților, părăseau slujba Domnului și trăiau în ticăloșie și neleguire, uitînd pînă și de pedeapsa dintru început dată de Dumnezeu. În vremea aceia Diavolul s'a dus într'o zi la Dumnezeu. Domnul l-a primit cu toată cinstea, așa cum se cuvine să se poarte între ei cei mari. Căci adevărat e că Dumnezeu e stăpînul cerului și al pămîntului—dar Diavolul se luptă și el pentru stăpînirea pămîntului cu vrednicie, și chiar și domnește el în lume ș'o poartă cum îi place, iar Dumnezeu e stăpîn numai cu numele, și are dreptul să orînduiască mersul vremii, primăvara vara și celelalte, în care, de altfel, și Diavolul își viră coada destul de des. Amîndouă măririle purtau pe față pecetea grijilor și îndeletnicirilor lor. Dumnezeu era cu obrazul întunecat din pricina neleguirilor din zi în zi mai mari ale oamenilor, ochii însă-i erau plini de bunătate și era gata să erte. Iar Diavolul sta dîrz și n'îșpat zimbînd cu răutate, căci trebile lui mergeau mai bine decît oricînd, și în împărăția lui furnicau ispravnicii, zapcii, ciocoi și alți oameni de toată mîna. S'au pus la masă, și după ce-au băut acolo cîteva paliciuri de vin de Cotnari și de Odobești, li s'au mai descreșit frunțile, și au prins a vorbi de una de alta.

— Doamne, zice Diavolul, umplîndu-și a patra oară păhărul. Ferice trebuie să fie țara unde se face vinul ista de Cotnari.

— Nu prea, răspunde Domnul, abia acuma începe să se dezmorțească, dar i-a merge mai bine după cît nălăjduesc.

— Hei, și istalalt vin de Odobești nu-i rău, are dulce mi-roază.

Au mai cinstit ei așa citeva butelci, după aceea au prins să vorbească politice—asa precum se obișnuște la mese boerești. Dumnezeu se jăluia de orbirea oamenilor, de stricăciunea tuturor de sus pină jos, de minciună, de lene, de fățarnicie—căreia boerii îi zic «politeță»—de nerușinarea femeilor, de zgircenie și destrăbălare, de înginfarea care se razimă nu pe des-toinicie, ci pe parale. Iar Diavolul dimpotrivă arăta—și știa el de ce—că toate merg strună și că tocmai omenirea e cel mai de căpetenie lucru pe care l-a făcut Dumnezeu pe lume. După cum se știe, smerenia nu prea-i partea Diavolului. Cam amețit de băutura, a început să strige:

— Știi ce, Doamne? Măria-ta ești prea bun, de te mai necăjești cu asemenea ticăloși...

— Da, meștere Satana, ticăloși cit vrei, dar sînt copiii mei.

— Halal copii, n'am ce zice. Dar mai degrabă-s ai mei, căci deși le-ai trimis potop, războaie și arhangheli, ei mai degrabă urmează sfaturile mele.

Dumnezeu a tresărit, apoi a spus cu liniște:

— Tocmai asta mă mihnește mai mult.

Diavolul deocamdată n'a răspuns nimic, ochii lui însă scinteară năprasnic. Cu glas tremurător și prefăcut vorbi:

— La urma urmei, Stăpîne, toți oamenii aceștia sînt niște nemulțămitori și niște răi. Ia uită-te cum merge lumea, bisericile cad în risipă, călugărașii se duc, și popii nu mai cred; Duminica nu se mai înalță tîmie la cer. Să fiu în locu-ți, stăpîne, le-ași arăta eu—le-ași trimite iar ca 'n vremurile vechi, o pedeapsă, să le vie mintea la loc. Știi, Doamne, că mie îmi place să te slujesc. Dacă binevoești—pot să mă însărcinez cu pedepsirea oamenilor.

Diavolul, potrivit ura pe care o are el asupra neamului omenesc cu tăcuta mihnire a lui Dumnezeu, voia să-și potolească ura aceasta, zdrobind pe oameni. Pe puterea lui punea el mare preț.

— Ei, Stăpîne, zice iar, văzînd că Domnul tace, ce zici? Primești?

— Primesc, răspunde Dumnezeu, dar c'o tocmeală.

— Bine, să vedem.

— Dacă nu-i izbîndi, să nu ceri ajutor dela mine.

Diavolul zimbi cu dispreț.

— Asta—jur.

— Pe ce, jupîne Diavole?

— Chiar pe mine, stăpîne.

Diavolul se socotea măreț în clipa aceasta, și obrăznicia lui spori.

— Mai mult chiar—adaoge el—eu ți-oiu pedepsi pe ticăloșii aceștia, chiar fără să mă slujesc de toate puterile mele.

Și grăind, apăsa asupra vorbelor acestora.

— Da știi tu, jupine Satana, că ești cam lăudăros pe ziua de azi?

— Se poate, dar e așa cum spun eu.

— Nu cred.

— Cum?

— De ce mijloace vrei tu să te slujești?

— De unul singur, de potop.

— Ia lasă, dragă, oamenii nu se mai tem de apă, de când au iscodit vapoarele... Potopu-i lucru vechiu...

— Tare bine, îl întineresc eu.

— Ia ascultă, îți mai spun încă odată, că n'ai să faci nimic

— Ba mă pun rămășag că fac.

— Pun și eu prinsoare că nu faci...

— Bine, dar pe ce ne prindem?

— Ascultă, zice Dumnezeu, mă știi darnic și blajin. Toți au slăbăciuni—și slăbăciunile tale sînt obraznicia și o fudulie fără păreche. Dacă pierzi rămășagul, ai să rămii ca și până acuma; dacă câștigi, uit tot ce s'a petrecut între noi și te fac iar mai mare peste ingeri.

Atunci, cu nerușinare, Satana a șlobozit un ris prelungit; și oamenii depe pămînt socotiră că a tunat în ceruri.

— Ia ascultă, jupine Satana, știi că ești obraznic?

— Mă rog de ertare, Stăpîne, dar la noi în iad, uiți cum să te porți cu lumea.

— Atuncea adă-ți amîntea deacu înainte.

— Iartă-mă iar, stăpîne, dar pe cînd hotărîm ziua?

— De azi în trei zile.

— Tare bine; am două zile și douăzeci și patru de ceasuri fără citeva clipe—mai mult decît îmi trebuie.

După vorbele acestea, întovărășite de un zîmbet drăcesc, Satana și-a luat rămas bun de la Dumnezeu, și desfășurîndu-și aripele uriașe își dădu drumu 'n văzduh, și se duse să stee de vorbă cu niște filosofi fără nicio para în pungă, care cu orice preț voiau să aducă pe pămînt bunătatea din vremile vechi, și mai ales rivneau împărțirea bunurilor.

S'a treia zi, noaptea, era vreme de furtună și munții păreau că se clatină din temelii. Vuetele văilor se amestecau cu mugelele tunetului; prin pinza luminoasă și repede a fulgerelor, cădea ploaia cu găleata. Șuvoalele crescute deodată se rostogoleau din măruntaele munților, minioase; în drumul lor nebun și rătăcit duceau bucăți de stîncă și brazi întregi, dezrădăcinați de vijelie. Zgomotînd cu grozave răsunete, brazii pîrîiau în codri, dărîmați ca supt lovituri de secure, și vîntul prăvălit în hău mugea cu îndrăcîță minie.

Dar încet-încet furtuna se domolește, ploaia contenește. Luna, gînditoare și mahnită, ca o mireasă părăsită, își mișca încet fața argintată deasupra Ceahlăului, și se ascundea în dosul vreunui nor, rămășiță a furtunei, pe care un vînt ușor îl mina cătră miez de noapte. Florile scuturau ca boabe de mîrgărintare picătu-

rile ploii, răspîndind mireasmă dulce și subțire, ca după vijelie. Ramurile se ridicau încet, și glasul depărtat al șuvoaelor tăcea din vreme în vreme. Umbra uriașă a Ceahlăului bătrîn se lungea pe vale, însă cu o înfiorare peste fire... Ici-colo raze pâlite de lună străbăteau printre nouri, albeau undele fugare, și intrau iar în ascunzișul lor din văzduh. Intreaga fire așa de frumoasă de obicei, așa de gingașă, cu mirezmele ei, cu zîmbetele ori cu plîngerile ei care picurau după furtună depe orice frunză, părea în noaptea aceea în stăpînirea unei uimiri nespuse, ca un om care ar trece nepăsător pe lingă o femeie frumoasă.

În vremea asta, pe malul drept al Bistriței, deasupra Buhalniței, pe piscul Grohotișului, un cioban deșteptat de furtună, își ațîța iar focul, ca să-și usuce opincile. Un cîine dela stîncă, minios, porni o plîngere grozavă de urlete, cuprins ca de cumplită spaimă. În țarc, oile, berbecii și caprele se zbăteau. Ciobanul slobozi chiote lungi și cumplite—Hu-hu!—care alungă fiarele. Răsunetul tremurător se deșteptă în munți; din ripă în ripă vuetul se prelungi; dar în loc să se zvîrlă spre pădure, cinele, cu coama sbirlită și cu spume la gură, se ghemuiau în cioban. Caprele și oile nu mai aveau astîmpăr. Ciobanul își făcu cruce de trei ori, socotind în gîndul lui că nu-i lucru curat. Se uită în juru-i, și deodată pe nesimțite își ațîți privirile, ca fermecat, asupra Ceahlăului. Luna cobora încet-încet după o stîncă, valea era cufundată în întineric, numai fruntea pleșuvă a Ceahlăului luminată, se desfăcea albă din umbra nopții, care stăpînea pîalele muntelui, îi cuprinsese și coastele și se urca încet-încet spre virfuri. În spre partea văii, pe marginea stîncii care încununează Ceahlăul, era așezat cineva negru, mare. Alene plecat într'o rină, cu mina dreaptă se sprijinea de un bolovan, adus în sus, anume pus parcă acolo spre a sluji de parmaclic așezăturii. Ochii îi scinteiau ca focuri rătăcite pe munți, și cătau spre vale plini de răutate. Umbra lui se zugrăvea pe stîncile mai înalte care impresură muceha spre țara ungurească, creștea și scădea pe măsură ce trupul se mișca. Șopotul izvorului limpede și rece care țîșnea dintr'o stîncă, părea că-l leagănă mîngietor în gîndurile lui. Noaptea era tirzie; se zărea geana de ziuă.

Un zgomot grozav se auzi, și cu mina tot răzimată de stîncă, umbra zvîcni în picioare. „Hai! zise, a venit ceasul, am cîștigat rămășagul; a mea e lumea“. Aici iar rătăci un zîmbet drăcesc pe buzele ei. „Și poate, urmă, poate n'are să mă mai pue în capul cetelor îngerești...“

La vorbele acestea diavolul (căci el era) își desfăcu aripile. Ridicînd dintr'o clătînatură stîncă, pluti o clipă pe deasupra Ceahlăului. Se îndrepta spre gura Bistriței, — cînd o chemare ascuțită sună în văi. Era cîntecul de veghe al cucoșului. Și știi dumneata, domnule, că noaptea e a Diavolului de cu seară până la cîntători. Iaca așa. Diavolul se cutremură, își descleștă ghiarele, și stîncă pe care o vezi a căzut greu.

Trei zile și trei nopți a plouat cu minie. Șuvoaele duceau

departe pe Bistrița revărsată bucăți de case, brazi fărămați, stejari uriași și trupuri zdrobite. Numai piatra a rămas pe loc și se împotrivește și fulgerului, cînd trăsnește pe vârful ei. Diavolul își făcuse planul să oprească Bistrița din cale, și apele, crescînd într'una din clipă în clipă, să reverse și să înecce lumea.

Citeodată, în nopțile urite, se așează iar pe stîncă de sus. Atunci ca la o vrajă, toate tac, și toate focurile se sting...

Daco-Romînul își isprăvise povestea. Eu mai stătui încă câteva clipe în fața uriașului, în admirare, trăgînd din ciubucu-mi drag și suflîndu-i în nas liniștite și mărețe învăliri de fum. Apoi după ce mai trecui odată cu cuțitul peste numele pe care-l scrijelasem, de teamă să nu se șteargă prea curid, mă zvîrlii pe cal, lăsîndu-l în seama diavolului.

Pecînd treceam în vad Bistrița, ca să mergem să facem cunoștință cu rachiul Prințului Cantacuzino dela crișma din Gura Largului, țăranul meu îmi zise:

„Ciudat lucru ai mai făcut, și d-ta, domnule...

— Ce lucru, măi voinice?

— Apoi ce făceai cu cuțitul dumitale?... frumos cuțit, n'am ce zice...

— Imi însemnam numele.

— Și pentru ce?

— Pentru ca alți călători, care-or veni după mine, să-l vadă.

— Muncă prăpădită, domnule, ori vrei să șaguești... De douăzeci și cinci de ani, decînd cunosc Piatra Teiului, deși trec pe aici o mulțime de boeri și de ciocoi, n'am văzut pe unul măcar oprindu-se, dar încă să-și scrie numele!...

Cititorule și respectabil public, pentru că soarta, care orînduește așa de ciudate lucruri cînd își dă osteneala, a vrut ca amintirile unui călător, îngropate în portofoliul lui, și care nu-s cu adevărat frumoase decît în amintire, să ajungă obiect de publicare, declar, părăsînd orice amor propriu, că eu mă dau frumușel departe și las pe Diavol să se descurce cu dumneavoastră cum o putea. Treaba lui ș'a dumneavoastră.—Ăm zis.

tălmăcire de Mihail Sadoveanu

RIGOLETTO.

facind parodoxe regelui său.

Nu-î, Sire, tragedie, nu-î nici dramă,
Nici comedie nu-î, — povestea „Lume”;
Ci e baraca unei proaste glume:
Aşa ceva... ca'n bălciu o panoramă.

Bat clovniî toîi din talgere de aramă
Şi fac paiatiî toîi la gură spume:
De'ntreagă farsa asta făr' de nume,
Ţi-e scirbă, dacă-î dai mai bine samă.

Purtind ciudată haină de paradă,
Trec regii cu bufonii în grămadă,
De nu ştii, Sire, care-î cel cuminte !...

...Şi-aşa Deşărtăciunea'n loc se mişcă,
Fugind în chip rotund tot înainte
Cu sgomot monoton ca de morişcă...

Mihai Codreanu:

~~~~~

Pentru adevăr și dreptate

Răspuns unei critice

„O încercare de mistificare“ și dreptul românesc în Galiția și în Țara Românească

În *Pământul Sătenii și Stăpânii în Moldova* m'am servit, pentru a stabili drepturile și îndatoririle cneșilor români în deobște, mai ales de actele privitoare la cneșii coloniilor române stabilite în Galiția pe baza dreptului românesc (*prawie woloskie*)¹⁾. Autorul *Încercării de mistificare* se ridică cu hotărîre și cu minie împotriva acestui procedeu.

Răsping cu energie orice concluzie care s'ar putea face asupra cneșilor din Moldova, cu dovezile și argumentele privitoare la cei din Galiția. Nu poate fi nici un punct de contact între unii și alții și este o îndrăzneală operație de fabricație istorică, cînd te servești de cneșii din Galiția pentru a restabili viața *anti-istorică* (sic) a cneșilor din Moldova și chiar acea din timpurile istorice²⁾.

După cît știu, dovedirea stării de lucruri în ființă la un popor, la o anumită epocă, prin cuprinsul unor acte alcătuite cu un veac, două și chiar trei în urmă, care acte arată starea de lucruri în ființă la această epocă posterioară, alcătuește o metodă nu numai uzitată în istorie, dar și foarte adesea incununaată cu izbîndă, de citeori se poate stabili că împrejurările care te interesează au rămas neschimbate și în cursul veacurilor următoare.

Observ mai întăiu că nici unul din actele constitutive de cnezate citate de mine nu este din veacul al XVII-lea, cel mai nou fiind privilegiul hărăzit de Sigismund August la 20 Martie 1572, lui Ivanco și Mihai Odrihovski, pentru înființarea satului Polava pe Vistula, în ținutul Sanocului³⁾. Documentele din veacul al XVII-lea, cuprinse în *Arhiva Istorică*, sînt întăriri de acte constitutive, reproduse acolo sau alte documente relative la cnezatele constituite prin acte din veacul al XVI-lea. Autorul *Încercării de mistificare*, cu buna-i credință obișnuită, a mai adaos și veacul al XVII-lea, incredințat că masa cetitorilor nu-l va mai controla și că astfel va crea o atmosferă mai nefavorabilă pentru argumentele mele.

Întăiul și principalul argument care „il face să răspingă orice apropiere între starea din Moldova și cea din Galiția“ este

1) *Pământul, Sătenii și Stăpânii în Moldova*, p. 52 sq.

2) Panu, op. cit., p. 75.

3) Hasdeu, op. cit., pg. 97. Grușevski, *Materialii do istorii suspilno politichnih i iconomičnih vidnosin zahidnoi Ukraini*, Liov 1906, p. 164.

tocmai faptul că: pentru a dovedi ce erau cnejii din Moldova în veacurile al XIII-lea și al XIV-lea, mă servesc de acte polone din veacurile al XVI-lea și al XVII-lea.

Din fericire este ușor de a dovedi că încheerile trase de mine din asemănarea obiceiurilor ocirmuind relațiunile dintre satean, pământ și stăpin în Galiția și în Moldova sint cu desăvîrșire întemeete.

În Galiția, la finele veacului al XV-lea, se aflau, pe lângă mulțimea satelor polone, ocirmuite de dreptul polon (*jus polonicum*), sate vechi și colonii rutene ocirmuite de dreptul rutean (*jus ruthenicum*), sate nemțești ocirmuite de dreptul nemțesc (*jus teutonicum, deutsches Recht*) și sate rominești ocirmuite de dreptul rominesc (*jus valachicum, prawie woloskie*).

Amănuntele dreptului polon nu sint codificate nicăiure, ele nu sint menționate în acte decit în chip sporadic și necomplet, lucru de almintrelea destul de firesc, căci ele alcătuind obiceiul țării, sub care trăia obștia, se presupunea cu drept cuvînt că erau cunoscute de toți. Pe cînd celelalte obiceiuri, fiind străine și alcătuind niște regimuri excepționale, de favoare, era firesc ca amănuntele lor să fi fost specificate cu mare îngrijire.

Posedăm foarte multe privilegii de așazăre de sate în Polonia pe temeiul dreptului nemțesc, încă de la începutul veacului al XIII-lea; numărul privilegiilor date spre același sfîrșit în cele trei veacuri următoare este și mai mare. Aceste documente nu lasă absolut nimic de dorit în privința specificării amănunțite a tuturor drepturilor și îndatoririlor coloniștilor și a șoltuzilor lor (*Schultheiss*). Cercetarea acestui bogat material ni arată că condițiunile în care se făceau așzările la începutul perioadei de colonizare erau aceleași în care ele urmau să se facă și la sfîrșitul ei. Autorii care s'au ocupat de chestiune relevă toți că condițiunea juridică a colonilor străini, din pricina neconținentei scăderi a puterii regale în Polonia, și a creșterii puterii aristocrației, care pusese stăpinire pe cea mai mare parte a pămîntului, mersese și ea, nu spre îmbunătățire ci spre înrăutățire.

Nu este absolut nici un temei care să îndreptățească presupunerea că lucrurile să fi stat altfel în ceea ce privește așzările făcute în Polonia pe temeiul dreptului rominesc: condițiunea colonilor romini poate să se fi înrăutățit, ea în nici un caz n'a putut să devină mai bună.

Nu știm cînd a început așzarea de colonii romine în Galiția: cel mai vechiu privilegiu în această privință este acel hărăzit, în anul 1378, lui Alexandru Rominul de principele de Polonia, Vladislav, căruia regele Ludovic îi încredințase Galiția drept uzufruct, și prin care privilegiu se asigura lui Alexandru stăpinirea satului Hodlo pe temeiul dreptului rominesc. Însă acest privilegiu nepăstrîndu-se, nu știm nici dacă el conținea amănunte asupra acelu drept, nici în ce consistau acele amănunte¹⁾.

1) Actul în chestiune ne este cunoscut numai din mențiunea ce o face despre el Tadeu Czacki. Vezi Hasdeu, *Arhiva Istorică*, IV, pg. 5.

Posedăm apoi textul întreg al actului din 1424, prin care Ziemovit, principele Mazoviei și al Belzului hotărăște ca :

pe teritoriul satului său Ruda, să se așeze Romîni și să și atribuie tuturor Romînilor care ar voi să locuiască acolo, pentru trebuința lor, folosința pădurii. Mai dă și mai concedează tuturor zișilor Romîni cari ar voi să șadă acolo, și fiecărui în parte, uzul deplin al dreptului romînesc, precum ceilalți Romîni din țările noastre se folosesc și se bucură de acelaș drept, scutind pe aceeași Romîni de orice atîrnare dela dreptul rutean, astfel ca pentru nimic să nu fie judecați pe temeiul dreptului rutean și ca nime să nu cuteze a-i judeca după dreptul rutean. Mai dăm și prin cuprinsul celor de față atribuim zișilor Romîni fînețele aparținînd acelei păduri, iar spre credință etc. Dat în Belz în a treia ferie după Înălțarea Domnului, în anul 1424¹⁾.

Precum vedem, nici în acest act nu se specifică amănunțele obiceiului romînesc.

Mai este un act din 25 Martie 1441²⁾, prin care regina Sofia hărăzește lui Iacob Romînul : „cimpul zis Radoszicze, în ținutul Sanocului“, ca să așeze acolo un sat. Din text reesă însă că, pe lângă Romîni, erau sau aveau să mai fie și locuitori de alt neam în acel sat (...scultetus et omnes Walachi et incolae villae saepedictae...), și că ei erau supuși dreptului rutean (...iure eorum ruthenico duntaxat de se querulantibus respondere astricti sint ..). Apoi la sfîrșitul actului se mai dă scultetului învoire să așeze scultetia lui după dreptul nemțesc (Damus insuper antefato Iakobezowy liberam facultatem cum potestate scultetiam antefatam iure theutonico locare). Astfel fiind, cu toate că foloasele cedate cnezului prin actul de față, sînt aceleași care le vedem cedate prin alte acte pe temeiul dreptului romînesc, voiu lăsa de o parte acest act, neputînd hotări cu siguranță de care drept era ocîrmuit acest sat.

Întăiul act în care se specifică, în toate amănunțele, după dreptul romînesc, îndatoririle reciproce dintre cneaz și sătean, este acel prin care regele Ioan Albrecht hărăzește, la 29 Noembrie 1499, lui Iațcovici, cnezatul satelor Derevno și Coblo.

Dela 1499 și pînă la 1572 (cînd s'a dat, pentru satul Polava, cel de pe urmă privilegiu de asemenea natură cunoscut de noi), avem un număr indestulător de acte privitoare la constituirea de cnezate romine în Galiția și aceste acte intră în fel de fel de a-

1) Iată textul latinesc al actului de mai sus: Siemovitus. D. G. etc. quomodo in hereditate et infra limites villae Nrae Ruda vulgariter dictae, et intra ipsam villam Valachos locandos decrevimus sic et omnibus Valachis ibidem residere volentibus medietatem silvae ad usum ipsorum damus et ascribimus. Dantes et concedentes etiam dictis Valachis omnibus et singulis ibidem residere volentibus plenum Jus Valachorum prout caeteri Valachi in terris Nostris eodem jure gaudent et utuntur, absolventes ipsos Valachos ibidem ab omnibus Juribus ruthenicalibus, ita ut de caetero eodem Jure Ruthenico non judicentur nec judicare aliqui ipsos Jure Ruthenico presumat, damus etiam et tenore praesentium ascribimus prata dictis Valachis ad eandem medietatem silvae spectantia in cuius rei testimonium etc. Datum in Belsz, Feria tertia post Ascensionem Domini. Anno ejusdem millesimo quadringentesimo vicesimo quarto. (Lubomirski, *Polnocno-Wschodine Woloskie osady* în *Bibliotheca Warszawska*, 1855, Tom. IV, p. 11 nota [1]).

2) M. Grusevski, op. cit., p. 37.

mănunte, care ne pun în stare să ne facem o idee foarte completă de toate particularitățile acestui obicei relative la aşazarea sătenilor și la îndatoririle reciproce dintre cnez și sătean.

Din aceste acte, pe care le-am analizat în chip foarte conștiințios și complet în *Pământul, Sătenii și Stăpânii*, unde le-am consacrat un capitol special¹⁾, reeșă că condițiunile generale ale acestui drept au fost aceleași pentru toate satele ale căror acte de întemeiere le cunoaștem și că se pot constata deosebiri numai în privința unor amănunte de a doua mână. Ne găsim prin urmare în fața unui obicei tol atât de uniform cași dreptul nemțesc. Și, de oarece nu este absolut nici un temei pentru a presupune că dreptul românesc ar fi avut, în Polonia, altfel de dezvoltare decît nemțesc, sînt în tot dreptul să încheiu, pînă la proba contrară, că amănuntele celui dintăi, în veacul al XVI-lea, nu puteau să fie decît aproape identice cu acele din veacul al XIV-lea. Și dacă există vre-o deosebire, această deosebire consistă numai în faptul că, din cauza cotropirilor aristocrației nobiliare asupra puterii regale, soarta sătenilor acelor colonii era mai puțin favorabilă în veacul al XVI-lea decît cu două sute ani înainte. În rezumat, drepturile sătenilor romini de rînd, astfel cum reieșă din actele constitutive de cnezate în Polonia între 1499 și 1572, trebuiesc privite ca un minimum al drepturilor recunoscute lor de obiceiul strămoșesc în evul mediu.

Această încheiere s'ar putea înlătura numai prin dovezi pozitive, care ar arăta că între ulumul pătrar al veacului al XIV-lea (1378) cînd s'a dat actul dela Hodlō și sfîrșitul veacului următor s'au modificat cu desăvîrșire deosebitele amănunte alcătuint dreptul românesc. Autorul *Încercării de mistificare* nu stă la îndoială macar o clipă și afirmă că alte erau amănuntele alcătuint acest drept în veacurile al XIII-lea și XIV-lea, și alte acele ce le cuprindea în veacurile al XVI-lea și XVII: iată temeiurile pe care își sprijină afirmațiunea:

Reproduce parte dintr'un pasaj al lui Stadnicki în cunoscuta lucrare, reproducă și tradusă de Hasdeu în *Arhiva Istorică*, pasaj aflat la începutul lucrării lui Stadnicki și menit a arăta că, pînă la dînsul, nu se știa aproape nimic despre coloniile romine din Galiția. Iată partea reproducă de *O încercare de mistificare*:

Insă unde anume se aflau acele sate? În ce număr? Cum se numiau? Cu ce condițiuni fost-au ele fondate? Aceasta nu ne-o spune nici un act al Parlamentului și nici un autor vechiu.

Până și Tadeu Czacki, carele aprofundase toate părțile istoriei și toate ramurile legislațiunii polone, ne prezintă niște date foarte nesuficiente și chiar rătăcite, după cum o vom proba mai la vale, despre stabilimentele romine.

Acele date se mărginesc la următoarele cuvinte:

„Noi vedem în privilegiul lui Vladislav, principe de Opolia (cărui regele Ludovic îi încredințase Galiția drept uzufruct, iar Polonia sub o admi-

1) Vezi acolo p. 52—76.

nistrațiune precară), cum că în anul 1378 a acordat slugii sale, lui Alexandru Românul, cîmpul și satul Hodlo pe apa Tirnova, cu permisiunea ca el și urmașii lui să-l stăpînească pe baza dreptului românesc“.

Autorul nostru încheind aici cele citate de Stadnicki din Czacki, dă iarăși cuvîntul lui Stadnicki, sărînd dela pagina 5 la pagina 34 a disertațiunii acestuia și reproduce liniile următoare :

Așa dară, pe baza probelor de mai sus, constatînd faptul istoric al colonizării romîne în Polonia, cată acum să mai precizăm, după putință, e-poca primei ior aparițiuni. Autoritatea lui Czacki ne-ar îndemna a ne urca pînă la a doua jumătate a secolului XIV, cînd s'au dat privilegiile satelor Hadlo și Lubicz din 1378 și 1420 ; dar neavînd acele privilegii înaintea ochilor, noi nu putem ști, dacă ele în adevăr au fost locaționale, adică cuprinzînd în sine condițiuni de locațiune, și nu știm cu atît mai cu samă, dacă fundarea acelor sate se și realizase chiar atunci în conformitate cu privilegiile.

Vedem că aici Stadnicki, vrînd să constate cînd a început întemeierea, în Polonia, de sate pe temelul dreptului românesc, nu se crede îndreptătit să admită ca dată a acestei începeri anul 1378 sau anul 1420, de oarece nevăzînd actele vorbite nu știe 1) dacă ele erau relative la așazări de sate și 2) în cazul afirmativ, dacă satele s'au întemeiat într'adevăr pe baza condițiunilor stabilite de acte.

Însă *O încercare de mistificare* nu ezită a lua aceste rînduri ca o probă că nu este dovedit cum că, în veacul al XIV-lea, în Galiția, „cnejii întreprinzători de colonii“ aveau drepturile și îndatoririle ce eu le atribuiesc lor. Dar ceea ce urmează este mai interesant. După ce triumfă, asupra mea, autorul urmează :

Mai mult. Tadeu Czacki care văzuse actul din 1378 și cel din 1420, precum și altele posteroare, se exprimă în modul următor despre așa numitul drept românesc din Galiția :

„Coloniile Romînilor, ce imigrau aci din țara lor, în speranță de a gusta siguranța și libertatea își rezervau următoarele :

„1) Grivnele, adică amendele precuniare, nu aparțineau fiscului, ci rămîneau în sat pentru trebuințele publice, judiciare și altele.

„2) Judecățile în cercul coloniei se făceau de cătră un tribunal electiv de bătrîni, îndatorați a judeca după dreptul sau obiceiul propriu românesc.

„3) Intrunirile pentru a se sfătui despre gospodăria sau despre ordinea publică erau permise“.

Și autorul încheie :

Prin urmare, cu constatările d-lui (sic) Tadeu Czacki în mîină, putem să-i dăm d-lui R. Rosetti o desmintire formală, în privința cnejiilor din Galiția din veacul al 14-lea. Acei cneji aveau cu totul alte atribuții și privilegii precum și organizația satelor era cu totul alta decît acelea pe care d. Stadnicki le constată la cnejii și cnezatele din veacul al 16-lea și al 17-lea.

Fiînd așa, adică avînd a face cu două feluri de organizații deosebite a cnejiilor galițiani, una, cea din veacul al 14-lea, și a doua, cea din veacul al 16-lea și al 17-lea, un istoric conștiințios, dacă ar fi voit să iee ca punct de razim cnejii din Galiția pentru reconstituirea existenței anti-

istorice (sic) a cnejilor din Moldova, e intrebarea: De ce tip ar fi trebuit să se servească: de tipul din veacul al 17-lea sau din veacul al 14-lea? Evident că de tipul celor pe care Tadeu Czacki le arată; iar nu de acela descris de d. Stadnicki din veacul al 17-lea, din Polonia.

Ei bine, d. R. Rosetti face contrarul și numai așa poate conchide că și cnejii moldoveni se bucurau de privilegiul amenzilor penale, de cele trei zile de elacă, de monopolul crișmelor și a morii, etc.

Acest singur lucru dărimă întreaga fantasmagorie a acestui autor.

O încercare de mistificare cind are grijă să observe, înainte de-a reproduce cuvintele lui Czacki, că acesta văzuse actele dela 1378 și 1420, voește să facă să reiasă competența vechiului autor polon in materie de drept romînesc în veacul XIV, apoi, la sfîrșitul comentariilor sale expuse mai sus, broșura zice clar că Czacki expune organizația satelor romine din veacul XIV.

Oare așa să fie?

Confruntînd cele spuse de autorul nostru mai sus cu textele din *Arhiva Istorică*, constat că *O încercare de mistificare* rupe în două citațiunea din Czacki reproducă de Stadnicki.

Intîiu ni se servește începutul citațiunii de pe pagina a 5 a Vol. IV al *Arhivei Istorică*: „Noi vedem în privilegiul lui Vladislav, principe de Opolia...” pînă la cuvintele „... să-l stăpînească pe bază dreptului romînesc.” Urmează, textul citat mai sus al lui Stadnicki de pe pag. 34 a *Arhivei Istorică*, comentarii de ale autorului *Încercării de mistificare* și ni se dă apoi și partea finală a citatului din Czacki, începînd dela cuvintele: „Coloniile Romînilor, ce emigrău din țara lór, în speranță, etc.”

Rindurile începătoare ale acestei de pe urmă citații se află în acelaș paragraf ca întăia citație din Czacki, dar precum se poate lesne constata cîtînd textul din *Arhivă*, începutul celei de a doua citații nu urmează imediat după sfîrșitul celei dintăi. Ele sînt despărțite prin textul următor pe care autorul *Încercării de mistificare* l'a lăsat de o parte:

În privilegiul din 1420 al lui Ziemovit, principe de Mazovia și de Belz, se acordă satului Lubiez dreptul romînesc. Acest drept fusese cunoscut nu numai în Pocuția, în voevodatul Galiției și al Belzului, ci încă noi găsim în Metrica Regală privilegiul acordării acestui drept, în 1545, unui sat din starostia de Bielez în voivodatul Cracoviei. Dispozițiunile economice din 1568, făcute de Stanislau Zamojski în privința Samboriei, ne dau o idee oarecare superficială despre natura acelu drept romînesc.

Cetînd ultima frază, cea subliniată de mine, înțelegem motivul trunchierii textului lui Czacki și a suprimării unei părți dintr'insul. Din această de pe urmă frază reiesă că ideia superficială pe care și o făcuse Czacki despre dreptul romînesc o datoră, nu actelor 1378 și 1420, ci dispozițiunilor economice făcute de Stanislau Zamojski, la 1568, în privința Samboriei.

Reproducerea acestei fraze zădărniciă orice încercare de a rupe dreptul romînesc al satelor din Galiția în două: unul din vea-

XIII și XIV, întemeiet pe constatările lui Czacki și celalalt din veacurile XVI și XVII, întemeiet pe încheierile scoase din actele reproduse de Stadnicki.

Pentru autorul *Incerării de mistificare* lucrul nu putea să fie decit clar: Czacki își întemeia încheierile (pe cari Stadnicki le declară greșite), nu pe actele din 1378 și 1420, ci pe niște dispozițiuni economice făcute la 1568, adică numai cu patru ani înainte de ultimul act publicat de Stadnicki. Și totuș buna lui credință nu stă un moment la îndoială: el suprimă din text mențiunea din care reesă că Czacki își sprijină încheierile pe un act făcut în 1568. Apoi, imediat după sfârșitul citației, el mai întreabă:

Ce are a face toate aceste cu cele ce Stadnicki le stabilește mai tirziu, din acte descoperite nouă, din veacul al 16-lea și al 17-lea, și pe cari se bazează d. R. Rosetti?

Prin urmare, cu constatările d-lui Tadeu Czacki în mână, putem să-i dăm d-lui R. Rosetti o desmintire formală, în privința cnejilor din Galiția din veacul al 14-lea, etc.

Este clar că, cu asemenea meșteșuguri, poți desminti orice adevăr, poți dovedi orice neadevăr, dar că față de un cetitor serios, care controlează textele, te faci de ris și de rușine. Și autorul *Incerării de mistificare* mai are îndrăzneala să vorbească de modul în care ar fi trebuit să procedeze, în cazul de față, „un istoric conștiincios”¹.

Vedem deci că nu există nici un temei care să militeze împotriva identității condițiunilor în cari se alcătuiau cnezatele romine în Polonia, în veacul XIV și cu două sute de ani în urmă.

Al doilea argument pentru care autorul *Incerării de mistificare* răspinge încheierile mele, este faptul că n'a existat nici o legătură istorică între cnejii din Moldova și acei din Galiția²).

Nu fac nici o greutate pentru a recunoaște că între cnejii din Moldova și acei din Galiția n'a putut să existe nici o legătură și că, după toate probabilitățile, cei dintâi nu bănuiau ființa celor de-al doilea și vice-versa²).

1) Panu, op. cit., pag. 79.

2) Mă voi folosi de acest prilej pentru a zice câteva cuvinte asupra locului de origine a Romînilor care au alcătuit coloniile ocîrmuite de dreptul rominesc în Galiția. Singurul act care ne dă oarecare lămuriri în privința acestei origini este acel constitutiv al cnezatului dela Ustrzycki, în care regele Sigismund (Hasdeu, op. cit., IV, p. 102) zice că hărăzește lui Ion, fiul lui Ianciu din Transilvania, cnezatul satului Ustrzycki: „*pentru a ascuși energia sa dela care așteptăm mult în aducerea coloniștilor din părțile Ungariei și așzarea spre cultură pe locurile deșerte ale regatului nostru polon*”. Toate celelalte sînt absolut mute în privința locului de origine al coloniștilor, ceiace face pe Stadnicki să se declare în neputință „de a spune de unde anume venără acei coloniști romîni în părțile sub carpatine ale Poloniei” (Hasdeu, op. cit., p. 34).

Declar că cred cu neputință ca acele colonii să fi venit din Moldova.

Ajung la al treilea temeiu pe care îl invocă autorul *Încercării de mistificare* pentru a răspinge teoriile mele, adică că :

Cnezatele din Polonia sînt o creațiune proprie și locală a acelei țări, ele sînt izvorite din împrejurări cu totul speciale și n'au nici o asemănare cu cnezatele fie din Țara Romîneasă, fie din Transilvania de care am vorbit mai sus. Prin urmare este absurd a căuta să găsești în Moldova o organizație de cnezate pe care o găsim în Polonia, pe cînd nici împrejurările, nici condițiile locale, nici nevoile economice, nimic nu se potrivesc.

Mi se pare că același autor, acolo unde vorbește despre cnejii din Ungaria, se întinde cu multă complezență și asupra unor cneji pe care îi numește cneji colonizatori și din care se încearcă (cu puțin succes de altmîntrelea) a face o speță deosebită de cneji.

Și pe ce se întemeiază *O încercare de mistificare* pentru a găsi vre-o deosebire între cnejii așa ziși colonizatori din Ungaria și acei tot așa ziși din Polonia? Numai pe faptul că actele de concesiuni de cnezate din Polonia, în veacul XVI, enumeră în toate amănuntele drepturile și îndatoririle cnejilor, iar acele ungare, din veacul XIV și XV, nu! Motivul acestei nespecificări e foarte simplu: în Galiția dreptul romînesc era un obicei nou, un regim de favoare, iar în Ungaria el era un obicei vechiu, datînd de înainte de cucerirea ungară și deci presupus cunoscut de toți.

Vreu deocamdată să arăt cum autorul nostru, adversar hotărît și neîmpăcat al vre-unui drept romînesc, reduce uzul acestui drept pentru satele romînești din Galiția la facultatea de a fi judecate după legile lor și în limba lor. Adică acel drept romînesc, despre care eu făc atîta caz, n'ar fi fost decît un cod de obiceiuri și legiuiri juridice romîne, căci iată ce zice :

Aceste cnezate nu sînt înființate în puterea *dreptului romînesc*, ci în puterea dreptului proprietarului și a intereselor lui. Este adevărat că în ele se vorbește că coloniștii se vor bucura de uzul dreptului valah; dar aceasta numai cu privire la judecata lor, iar nu și cu privire la privilegiile cnezatului.

Toate satele cu drept romîn ale căror acte de întemeere ne sînt cunoscute, sa aflau în partea de vest a Galiției, în ținuturile Samborului, Sanocului și Sandețului. Departarea acestor regiuni de Moldova închide cu desăvîrșire orice drum ipotezei ca acele colonii ar putea să aibă o origină moldovenească. Pentru aceiași temeiu trebuie înlăturată presupunerea că satele în chestiune ar fi datorite unei emigrări din comitatele bănățene, ardelenene sau din cele situate pe malul stîng al Tisei. Mi se pare că ele trebuiesc puse în legătură cu acea mișcare de expansiune a Romînilor cărei i s-au datorit coloniile romîne din Moravia și din comitatele slovace, ocîrmuite și ele de dreptul romînesc numit acolo *Walaske Prawo*, astăzi dispărute cu desăvîrșire și despre care s'a vorbit și mai departe în acest studiu.

Această presupunere mi se pare îndreptățită prin faptul că, atît Moravia cît și comitatele slovace, în care găsim urme de colonii romîne, sînt megieșe cu ținuturile Sandeț, Sanoc și Sambor, în care se aflau mai cu seamă satele galițiene cu drept romînesc. Însă mențin că și unele și alții alcătuiau o manifestațiune a aceluiași drept sau obicei național, a dreptului romînesc.

Se vede că adversarul meu n'a cetit cu atențiune nici textele reproduse de Hasdeu, nici acele publicate de Grușevski, căci altfel el ar fi dat peste cele următoare :

Libertate vero expirata incolae villae eiusdem secundum ius valachicum et more aliarum villarum nobis labores exercere tributaque et dationes solvere tenebuntur et eodem iure valachico gaudere debent. (*Timpul de scutire (slobozie) expirînd, locuitorii aceluî sat, potrivit dreptului românesc și după obiceiul celorlalte sate, ne vor lucra și ne vor plăti dările și contribuțiunile, folosindu-se totodată de dreptul românesc*). (Derjevna, 1499. Grușevski op. cit., p. 64). Quibus expiratis dationes omnes et labores nobis et nostris successoribus solvere tenebuntur, prout aliae de iure valachico nobis solvunt. (*Aceștia (anii de slobozie) expirînd, vor fi ținuți să ne plătească dările și să ne lucreze nouă și urmașilor noștri precum ne plătesc alte sate cu drept românesc*). (Lopușanca, 1533, Grușevski, op. cit., p. 97). Qui quidem Tymko praedictus in supra dicto flumine debebit villam lo care in jure valachico... In qua quidem villa quilibet emetho sedebit in carebus quartis Nobis et successoribus Nostris omnem daciā more aliarum valachicarum dabit ac salvet. (*Prezisul Timco va trebui să așaze, pe sus zisul riu, un sat după dreptul românesc... Fiecare emeton țaran care va ocupa în acel sat trei șferturi (de lan) ne va da și ne va plăti toate dările, după obiceiul celorlalte sate românești*). (Sviniacz, 1541. Hasdeu, op. cit., IV, 39—40)... Cum quererentur quidam ex pago nostro Lubicz dicto... se a generoso Stanislao a Tanczyn capitaneo loci illius contra morem antiquum et ius eorum valachicum gravari... alia servitia praestare soliti essent pro iure valachico... praeterea quod multos agros contra morem valachici iuris habeant... a quibus nullum tributum dabant, sed ab aliis tantum, secundum veterem consuetudinem, et exceptis sexaginta gr. pecuniae, quam omnes contribuere solebant quotannis capitaneo loci illius propterea, ut in iure valachico conservarentur (... Au jăluit unii din satul nostru numit Lubicz... că sînt asupriți peste dreptul lor românesc... dar că sînt obișnuți să presteze, după dreptul românesc alte servicii... pentrucă, împotriva dreptului românesc, au mult pămînt... pentru care să nu dea nici o plată, după vechiul obicei și afară de șasezeci groși în bani ce plăteau căpitanului aceluî loc (Belsz) pentru ca să fie menținuți în dreptul românesc). Hotărîrea regelui asupra plîngerii sătenilor din Lubicz. 1541. Grușevski, op. cit., p. 115). Quorum villarum Inferioris et Superioris Tarnawa emethones fieri debent et locabuntur iure valachico. (*Țaranii acelor sate Tîrnava de sus și Tîrnava de jos să se afle și să fie așazați după dreptul românesc*). (Tîrnava. 1549. Grușevski op. cit., p. 121). ...ex cruda radice iure valachico extirpandi, erigendi, fundandi hominibusque et emetonibus tam Polonis quam Ruthenis locandi... (*a curăți din pașiște, după dreptul românesc, a ridica, a întemeia și a așaza cu oameni și cu țarani atît poloni cît și ruteni (Polava. Grușevski op. cit., p. 164). ...villam Wiczow... iure et consuetudine Walachorum locare... scultetus... ad ea onera, dacias, census et tributa pendenda, quae aliae villae nostrae eidem vicinae in eodem jure valachico locatae nobis pendere consueverunt... habebunt a emethonibus villae eiusdem nostrae columbationes et honores, alias poczty bis quolibet anno more aliarum villarum iure valachico locatorum accipere. Adică: să așeze satul Wiczow după obiceiul și dreptul românesc... (scultetul să fie ținut la aceleași sarcini, dări), censuri și plăți la care sînt ținute celelalte sate vecine a noastre, așazate în același drept românesc... Să primească de două ori pe an dela sătenii aceluî sat al nostru darurile și cinstele numite poczty după obiceiul altor sate așazate după dreptul românesc. 1568. Hasdeu, op. cit., I, 2, p. 118). Quorum villarum Polava et Dvernic emethones fieri debent in jure valachico, sub regimine et obedientia ipsorum. (*Țaranii acelor sate Polava și Dvernic trebuie să fie sub dreptul românesc, sub ocîrmuirea și ascultarea lor, (a concesionarilor)*). (Dvernic și Polava. 1533. Hasdeu, op. cit. IV, p. 73). Hrycz supradictus... debebit villam locare in jure Valachico... In qua quidem villa quilibet*

Cmetho residebit in tribus quartis emensuratis aequaliter de quibus Nobis et Nostris successoribus quamlibet zord (?), census, omnem daciā more aliarum villarum Valachicarum dabit quolibet anno et exsolvet. (Sus zisul Hritco trebue să aşaze satul după dreptul romînesc.... In acel sat fiecare țaran va şedeā în trei sferturi de lan, măsurate de opotrivă, de care va da și va plăti în fiecare an, nouă și succesorilor noștri care vor fi, zord (?) censul, orice dare după obiceiul celorlalte sate romînești). (Rovien pe Ocoliste. 1541. Hasdeu. op. cit., p. 42).... ita quod eandem more antiquo huiusque a predecessoribus suis continuato jureque et consuetudine Wallachorum, in hac ipsa villa Korosno et aliae villae et scultetiae valachicae quae illic antiquitus sunt locatae, tenebunt, habebunt, possidebunt, atque scultetiae officium exercebunt.... (cu aceia ca ei să aibă și să posedă, și să exercite oficiul de scultet după obiceiul vechiu urmat de predecesorii săi, după dreptul și obiceiul Romînilor, în același sat Corosno și în celelalte sate și sculteții romînești aşazate din vechime). (Corosno. 1555. Hasdeu, op. cit., p. 55.

Din toate citațiile de mai sus reiese că sătenii nu numai erau judecați de cneazul lor, pe temeiul dreptului romînesc, dar că tot pe temeiul aceluia drept ei își împărțiau pământul (terram locabant) în fășii ideale de câte trei sferturi de lan (*sesiune, mansus, manse, Hufe, vloka, jireabie*) purtind numele de *areae valachicae*; că pe temeiul dreptului romînesc achitau censul și dările ce le datoriau pentru ținerea aceluia pământ, că pe temeiul dreptului romînesc se ocirnuiau și erau supuși cneazului, că pe temeiul dreptului romînesc erau ținuți să presteze servicii stăpînului locului și cneazului lor. Acest drept romînesc este deci departe de a fi, cum pretinde autorul *Incercării de mistificare*, dreptul pentru Romîni de a fi judecați în limba lor și după obiceiurile lor, dreptul romînesc este complexul obiceiurilor străvechi care ocirnuiau întreaga viață socială, economică și juridică a neamului romînesc.

Și autorul nostru nu se sfinșește să facă declarația de mai sus, cu toate că el nu numai cunoaște textele citate, dar a și reprodus *in extenso*, între altele, actul de întemeiere a cnezatului dela Swiniacz în care se zice că: Timco trebue să aşaze (*locare*) pe acel riu un sat după dreptul romînesc, iar mai departe că fie-care țaran trebue să dea stăpînului locului și urmașilor lui toate dările după obiceiul celorlalte sate romînești.

Oare autorul operei în chestiune n'a văzut sau n'a voit să vadă aceste mențiuni?

Autorul nostru mai zice: !)

A fi judecat în limba națiunii la care aparținea o colonie, nu era o prerogativă numai a Romînilor ci a tuturor coloniilor de Nemți, de Ruteni, etc..

Dacă autorul și-ar fi dat osteneală să studieze actele publicate relative la chestiune, ar fi putut să constate faptul că cneazul unui sat de Ruteni, constituit pe baza dreptului rutean, obținea dela coroană dreptul să transforme acest drept în drept

1) Panu, op. cit., pg. 89.

nemțesc¹⁾. Iar în alte cazuri vedem sate de Ruteni sau de Poloni constituite sau după dreptul românesc sau după acel nemțesc²⁾.

Iată cit de amănunțite și de temeinice sînt cunoștințele adversarului meu în privința satelor cu drept străin din Galiția!

*

Autorul *Incerării de mistificare* admite: că, în Țara Românească, existau cneji; că acei cneji aveau o origine comună cu acei din Ungaria; că cnejii, ca rang, veniau imediat după boieri, dar erau mai sus decît oamenii saraci, constatări pe care le făcusem și eu³⁾.

Zisul autor desparte pe cnejii munteni în două categorii:

Unii, cei mai puțin numeroși, posedînd moșii mari, aproape boieri, ceilalți trăind în comun, în indiviziune chiar, pe moșiile lor.

Și ceia ce este curios, autorul nostru știe și singur arată că

Prin cuvintele de *cneaz, megieș, sau judec (?)* erau desemnați moșnenii în veacurile cele dintâi.

Dacă adversarul meu și-ar fi dat osteneala să citească cu atențiune lunga notă care, în *Pământul, Sătenii și Stăpânii*, începe pe pagina 185 și se sfîrșește pe pagina 190, el ar fi văzut citat acolo un șir de documente muntenești, din care reiesă în chip absolut indiscutabil că cnejii cari, în Țara Românească, „trăiau în comun, în indiviziune, chiar pe moșiile lor“ se trăgeau totdeauna dintr'un singur strămoș sau din frați stăpînind singur sau singuri satul în care vedem că trăesc mai tirziu urmașii lor. Vederat că, deoarece urmașii erau cneji, strămoșul sau strămoșii erau și ei cneji. Aceste două categorii de cneji aveau deci o origine comună și se deosebeau doară numai prin faptul că hotarul și satul celor de ai doilea erau împărțite în părți adesea mici, pe cînd acele ale celor dintâi erau împărțite în părți puține deci mari, sau era stăpînit întreg de un singur stăpîn. Cnejii, megieșii, judecii și moșnenii din Țara Românească sînt identici cu răzășii din Moldova care, precum am dovedit în *Pământul, Sătenii și Stăpânii*, se trag totdeauna dintr'un strămoș comun sau din frați sau veri strămoși comuni. Și, lucru de mirare, încheierile mele în această privință au fost admise pînă și de autorul *Incerării de mistificare*⁴⁾.

Dar acesta nu voiește să admită cu nici un preț că cnejii din Țara Românească să fi fost judecătorii satelor, iar dovezile

1) Grusevski, Op. cit. pg. 39.

2) Ibid., pg. 12, 105, pg. 164.

3) *Pământul, Sătenii și Stăpânii*.

4) G. Panu, *Cercetări asupra stării țaranilor*, p. 139.

date de mine în celaltă privință le declară de neserioase și absurde. Eu le găsesc absolut temeinice și de natură a convinge pe orice om care nu este de mai înainte hotărât să nu se lase a fi convins, dar nu le voi reedita și, pentru a dovedi că cnejii din Țara Românească erau judecătorii satelor lor, mă voi servi de un argument foarte simplu.

Însuș adversarul meu admite că cuvintele de *cneaz*, *meșter* sau *judeci* sînt sinonime servind a desemna pe moșnenii în veacurile cele dintâi. Acuma întreb: de ce purtau oare moșnenii unui sat, adică urmașii cneazului sau ai cnejilor, frați sau veri, cari stăpînesc odată satul întreg, numele de *judeci*? Este sigur că *judeci* este sinonim cu judecător. Se poate oare admite că, în acele vremi, moșnenii să fi purtat numele de *judeci* ca un simplu titlu onorific? Și chiar în acest caz (absolut absurd) de unde ar fi putut veni o asemenea calificare dată unei clase întregi, dacă nu din faptul că, altă dată, strămoșii lor erau într'adevăr judecătorii satelor? Și doară, ei aveau pe cine judeca, de oarece documentele ne dovedesc că, pe părțile lor de ocină, se aflau vecini¹⁾.

Numai faptul că ei purtau denumirea de *judeci* ajunge pentru a ne autoriza să încheem că moșnenii veacurilor XIV și XV erau judecătorii sătenilor lor. A pretinde că denumirea de *judeci* ar fi fost numai un titlu deșert, este o perfectă absurditate.

Apoi este vederat că dacă moșnenii cneji din veacurile XVI și XVII erau judecătorii satelor lor, cu atât mai mult aveau această calitate strămoșii lor, cneji din vremea întemeierii statului muntenesc.

Desvoltarea legăturilor dintre pămînt, săteni și pămînt a fost aceeași în amîndouă țările romine; faptul că fiecare moșnean moștenise dela strămoșii lui dreptul de judecie asupra acelor case din vatra satului care căzuse în partea lui, este o dovadă mai mult că domniile țărilor noastre hărăziau sau întăreau, nu proprietatea unui hotar de sat, ci judecia, echivalentă cu cnezatul din Ungaria și din Galiția, pe acel hotar.

Este absolut dovedit că sătenii de rînd din Țara Românească, chiar și acei ce erau vecini încă de înainte de *rumînirea* întregii țărâni din acel Principat de către Mihai Viteazul, șădeau sau locueau în satele boerești, moșnenești, domnești și ale clerului, fiecare pe *delnița* lui, corespunzînd *jireabiei* din Moldova, *lanului* din Polonia și *sesiunii* din Ungaria. Obiceiul *dijmei* date și acel al *slujbei* făcute stăpînului satului era tot atît de obiștești și tot atît de vechi în Țara Românească ca și în Moldova. Dreptul de moară și de crișmă era și acolo un privilegiu al stăpînului.

Dată fiind identitatea aproape desăvîrșită a alcătuirii care ocîrmuia așăzările sătești ale Romînilor în toată întinderea crăiei ungare, în Galiția și în Țara Românească, ne este oare permis să

1) *Pămîntul, Sătenii și Stăpînii*, actele din 1604 și 1612 rezumate în notă pe pagina 187.

ne îndoim de uniformitatea acelu drept și de firința lui în Moldova, unde găsim urme pozitive, neîndoelnice de existența cnejiilor, precum și împărțirea hotarului în jireabii, dreptul de folosință al țaranului asupra pășunilor și a pădurilor din întregul hotar, slujba datorită stăpînului, privilegiul de crișmă și de moară precum și dreptul de judecată al acestuia?

III. „O încercare de mistificare“ și Pravila lui Vasile Lupu

Spre a dovedi mai bine dreptul săteanului asupra hotarului așezării din care făcea parte, ziceam în *Pământul Sătenii și Stăpînii*:

Dreptul săteanului asupra posesiunilor lui individuale în hotarul satului: casă, grădină, pămînturi de arătură, curătură și vie, este consfințit de cea mai veche legiuire scrisă a Moldovei, de *Pravila lui Vasile Lupu*, care numește aceste posesiuni *ocine*, adică *patrimoniu*. Și nu trebuie uitat că, în epoca lui Vasile Lupu, țărănimia începuse să scoboare durerosul povirniș al drepturilor care se pierd, povirniș la sfîrșitul căruia ea găsi Regulamentul Organic.

Atît casa clădită de sătean cît și grădina sădită cu mîna lui precum și arăturile desfundate de plugul lui, din *tălină* sau din *pajiște*, erau posesiuni personale ale sale, pe care le transmitea copiilor lui. Codul lui Vasile Lupu le numește *ocine* (patrimoniu). Tot astfel erau privite via sădită de el, *lazul* (curătura) din pădure sau locul de prisacă sau de finaș curățit din pajiște.¹⁾

Apoi, puține rînduri mai jos, spre a arăta cît de străină de neamul nostru, în epocă precedînd descălecarea (căci de aceasta este vorba în capitolul la care se referă *O încercare de mistificare*), era ideea de proprietate absolută, cviritară a pămîntului:

Precum vom vedea în capitolul III al cărții următoare, Pravila lui Vasile Lupu oprește, *sub pedeapsă de blăstăm*, pe stăpînul unui loc, să ea dela acel ce samănă pe locul lui mai mult de a zecea din roada acelu pămînt. Ne găsim vederat aici în fața unei rămășiți a vechiului obicei, a unei dovezi că, în vechime, pămîntul neocupat era privit ca bun obștesc de care se putea folosi oricine dînd județului respectiv a zecea din roadă.

Autorul *Incerării de mișlificare* găsește că incheerile trase de mine din textele Pravilei lui Vasile Lupu alcătuiesc un exemplu de „adevăruri travestite și rău tălmăcite“ de mine²⁾, iar mai departe hotărăște că incheerea ce o trag din a doua citație (acea privitoare la împărțirea roadelor), este o simplă inchipuire a crierului meu“ și că „am cetit acest text fără inteligență și fără competență“³⁾. Apoi, cu o ironie fină, adaugă:

Invățatul barbat și profundul istoric d. R. Rosetti auzit-a din intîm-

1) *Pământul, Sătenii și Stăpînii*. p. 111.

2) Panu, op. cit., p. 107 sq.

3) *Ibid.*, p. 107, 108..

plare că pravila lui Vasile Lupu nu este originală și că este o simplă traducție? Venitu-i-a la ureche că traducătorul este un oarecare Meletio Sili-gos care spune singur că, îndemnat de Vasile Lupu, a tradus instituțiile (sic) lui Iustinian și o alegere din acele a împăraților Leon și Constantin? Și că, prin urmare art. 22 căruia îi atribuie o origină de vechiul drept românesc este și el o simplă traducere?

D. R. Rosetti e în urmă de tot cu aceste chestii. Desigur că nu cunoaște că d. S. G. Longhinescu s'a ocupat cu pravila lui Vasile Lupu și că a desfăcut-o în părți, arătând fiecare parte de unde e luată.

Incercarea de Mistificare ne citează pe urmă pe d. Longhinescu, arătând ce zice acest autor cu privire la cele întâi 94 de paragrafe din pravila în care intră articolul în chestiune.

Mai citează apoi citeva rânduri din Fustel de Coulanges ¹⁾ în care acesta arată că există o culegere intitulată *Obiceiuri Agrare*, scrisă în grecește, în veacul al optulea (vederat că Fustel de Coulanges vorbește de *Νομοι Γεωργικοι*), și care poate fi privită ca înfățișând aproximativ obiceiurile admise în Imperiu pe vremea lui Anastasie sau Iustinian, culegere în care se zice că partea colonului parțiar este de nouă snopi iar cea a proprietarului de un snop, și că proprietarul care ia o parte mai mare să fie blăstămat de Dumnezeu. Și *O încercare de mistificare* încheie:

Așa că aventura a lui R. Rosetti e picantă? Ori de câteori urmărești pe acest lipsit de orice seriozitate dai peste surprize de asemenea natură ²⁾.

Trebue să mărturisesc că înviersunatul autor al *Incerării de mistificare* nu este singurul care mă invinovește că aș fi tras din textul Pravilei lui Vasile Lupu, cu neertată ușurință și chiar ignorantă, niște încheeri absolut neadevărate și absurde. D. Ioan Nădejde care, îndată după esirea de sub tipar a broșurii în chestiune, a sărit în ajutorul meu și, printr-o lungă serie de articole în *Voința Națională*, a arătat lipsa de temei a celor mai multe din invinovățiile ce mi se aduceau, este și domnia-sa de părere ca, în privința relațiunii ce vreau s'o stabilesc între dreptul românesc și articolele din *Pravilă* relative la folosința pământului, sînt cu desăvîrșire greșit. Iar un neoromin care scrie în *Viitorul*, pentru aceleași temeuri, declară că: observațiunea și analiza fenomenelor juridice îmi scapă, eu nefiind om de legi ³⁾.

Mă stric de ris!

Pravila lui Vasile Lupu, identică cu a lui Matei Basarab, a fost alcătuită și tipărită în al patrulea deceniu al veacului al XVI-lea, adică într-o epocă care ne este răscunoscută, din care posedăm:

1) Fustel de Coulanges, *Recherches sur quelques problemes d'histoire*, p. 128.

2) G. Panu, op. cit., p. 116.

3) *Viitorul* dela 23 August 1910.

mii de documente de tot soiul, într'o epocă în care trăia și pe care a scris-o Miron Costin.

Dacă Vasile Lupu și Matei Basarab, oameni pe care toate izvoarele contemporane ni-i înfățișează ca niște domni cu deosebire înțelepți și destoinici, ar fi comis imprudența să introducă în Moldova și în Țara Românească o legiuire nouă, cuprinzând în sine dispozițiuni privitoare la folosința pământului străine de obiceiurile strămoșești ocirmuind de veacuri acea folosință, este oare cu puțință ca o asemenea inovație, revoluționând legăturile dintre pământ, sătean și stăpîn, să nu fi stîrnit în țară cea mai vie și mai firească senzație? Este oare admisibil ca o schimbare atît de însemnată să fi rămas nepomenită în cronica povestind acea vreme, alcătuită de fruntașul cronicarilor noștri, om înzestrat cu o cultură înaltă, care fusese ani îndelungați vel vornic și vel logofăt, adică ocupase cele mai înalte direcții judecătorești? Cum se face că din mii de cărți de judecată cunoscute ale lui Vasile Lupu nu reesă nici cel mai mic indiciu despre desființarea vechilor obiceiuri și introducerea unor legiuri nouă? La aceste întrebări nu se poate da decît un răspuns și anume că: legea cea nouă, scrisă, nu schimba întru nimic dispozițiunile vechiului obicei în vigoare, ci era o simplă redactare și codificare a acestor obiceiuri.

Acest răspuns nu este întemeiat numai pe deducții logice: el este coroborat de istoria acelei părți a Pravilei lui Vasile Lupu care tratează despre pământ și despre folosința lui. Acele părți ale Pravilei sînt fără îndoială o traducere a colecției de legiuri și de obiceiuri cunoscută sub denumirea de *Νομος γεωργικός* care, după părerea celei mai recunoscută autorități în asemenea materie, am numit pe Zachariae von Lingenthal, trebuie atribuită împăraților Leon și Constantin Isaurianii¹⁾.

Zachariae zice:

O mare parte din cuprins, alcătuiește un drept cu desăvîrșire nou, astfel că el nu poate fi compilat din izvoare mai vechi... După cuprins, *νόμος γεωργικός* poate fi caracterizat mai cu seamă ca fiind o rînduială de poliție rurală... și reproduce, cînd mai mult cînd mai puțin, hotărîrile dreptului justinianeu, apoi stabilește drept cu totul nou. Însă pe ici și colea mai ales la început, se găsesc articole care se pot desemna ca alcătuiind principiile unui drept țărănesc deosebit, mai făcînd și oareșicare lumină asupra împrejurărilor țărănești în veacul al optulea²⁾.

Iată acum cum explică Zachariae alcătuirea acestui drept țărănesc nou, după care hotărele satelor se află în posesiunea comunității agrare respective (*τοῦ χωρίου κοινότης*):

1) Zachariae v. Lingenthal, *Geschichte des Griechisch-Römischen Rechts* p. 249 sq. Leon Isaurianul și fiul său Constantin au domnit dela 717 la 740. Lor se mai datorește *Ecloga*, *Νομος ῥοδίου Ναυτικὸς* și *Νομος στρατιωτικὸς* (*Leges militares*).

2) Zachariae v. Lingenthal, op. cit., p. 250 sq.

Bătător la ochi aci e mai cu samă, că împărțala trebuia să se facă în părți deopotrivă. Aceasta ne face pe de o parte să ne reamintim de procedura dela întemeerea coloniilor, iar pe altă parte de dreptul slav. Și se poate prea bine ca, ici o pricină dincolo cealaltă, să fi dat naștere părerii că pământul obștiei trebuie privit ca o coproprietate a obștenilor de o potrivă de indrituiți, respectiv a șefilor de familie ai obștiei și că o proprietate particulară asupra părților de pământ poate eși numai dintr'o împărțală¹⁾.

În adevăr, din a doua jumătate a veacului al șaptelea, o droae întregă mai cu samă de cîrduri de noroade slave au dat navală și s'au așezat deavarma în ținuturi pustii; de asemenea cîrduri întregi de noroade băștinase alungate au căutat deavarma adăpost în alte teritorii; însfirșit obștimi întregi din unele părți ale împărăției au fost așezate în ținuturi părăsite. În toate aceste cazuri nimic nu era mai prielnic decît de a privi țărănimile din nou așezate ca niște coproprietari ai pământului pe care se așăzase și aceasta cu atît mai mult, cu cît ele erau răspunzătoare în solidar de dările impuse. Ori și cum ar fi părerea că obștia sătească cuprinde în sine o oarecare codevălmășie a membrilor, a rămas dominantă și mai tîrziu în împărăția bizantină. În înțelesul acesta, chiar după trecerea de veacuri, se vorbește de *ομάδες τῶν χωρίων*, de *ανατοινώσεις χωρίων* sau *πεύστων* și, cu urmare a celui principiu, se aplică regula că niciodată o bucată din pământul obștiei nu poate fi privită ca fără stăpîn, cîtă vreme mai este de față măcar numai un membru al obștiei sătești (*χωρίως*) și că o parte ajunsă fără stăpîn sporește oarecum părțile celorlalți membri ai obștiei sătești²⁾.

Rezultă din rîndurile de mai sus că, după părerea lui Zachariae v. Lingenthal, căruia i se recunoaște de obicei oareșcare autoritate în chestiune:

1. *Νομος γεωργικός* alcătuiește o culegere de dispozițiuni alcătuită, în parte, principiile unui drept țărănesc nou, în vigoare în peninsula balcanică pe la mijlocul veacului al optulea;

2. Acest drept se poate privi ca fiind o urmare a așăzării, în ținuturile pustii ale împărăției, atît a fugariilor din alte părți ale acelei împărății cît și a unor popoare străine, mai cu deosebire slave.

3. Așăzările astfel alcătuite (de popoare străine și mai cu seamă de Slavi) alcătuiau obștii agrare, țărani alcătuitându-le fiind priviți ca stăpînind în devălmășie pământul pe care se așăzase. Și, cînd acest pămînd se împarte, împărțirea se face în părți deopotrivă, după obiceiul întrebuintat la întemeerea de așăzări nouă și în ființă la popoarele slave.

Romii din Dacia Traiană sint rezultatul contopirii unor elemente romanizate deoparte și slave de alta, contopire efectuată în cursul veacurilor VI, VII și VIII, Slavii fiind elementul care avea puterea în acel timp³⁾. Populațiunea peninsulei balcanice în veacul al VIII-lea era, în cea mai mare parte, alcătuită și ea

1) Părți egale, adică jireabii.

2) S. G. Longinescu, *Pravila lui Vasile Lupu* ș. c., p. 102. Cnf. Zachariae v. Lingenthal. *Geschichte des Griechisch-Römischen Rechts*, p. 254. Cine nu vede aici că aceste obștii aveau toate caracterele obștiei gentilice?

3) *Pământul, sătenii și stăpînii*, p. 1, sq.

din contopirea acelorasi elemente romanizate cu Slavii imigrați în masă. Este deci lucru firesc că obiceiul rominesc sub care trăiau Românii dela Nordul Dunării să se asemene cu dreptul de care eră ocirmit amestecul de Traci romanizați și de Slavi alcătuind obștia populațiunii dela Sudul fluviului.

Deci, cînd în cartea mea am afirmat că articolul 22 al *Pravilei* lui Vasile Lupu, articol care sună :

„Partea aceluia ce samănă pe locul altuia, de va fi sămînța lui și cu toată cheltuiiala, sînt a lui nouă snopi și a celui ce a dat pămîntul un snop; iar cel ce va împărți în alt chip este blăstămat de Dumnezeu....”

ne arată că ne găsim vederat în fața unei rămășiți a vechiului obicei, am afirmat un lucru absolut adevărat. Iar însuși acest obicei, codificat întăiu în *Νομοι γεωργικοί* și apoi în *Pravilă*, este rămășița obiceiului străvechiu al tuturor popoarelor primitive, al celor arice ca și al acelor nearice, la care pămîntul neocupat a fost pretutindeni privit ca bun obștesc.

Faptul interesant nu este ființa acestui obicei în vechiul drept rominesc și în *Νομοι γεωργικοί*, ci faptul că este afirmat în *Cartea de învățătură* dela 1646, cînd „fărănimea începuse se scoboare durerosul povirniș al drepturilor care se perd, povirniș la sfrșitul căruia ea găsi Regulamentul Organic.”

Și acuma rog pe cetitor să hotărască cine îi servește „adevăruri travestite și rău tălmăcite”, și „simple inchipuiri ale criserului său”, cine a cetit textele „fără inteligență și fără competență”; cine „este lipsit de orice seriozitate”, „a cui aventură este picantă”?

Dar voiu dovedi acuma că aventura *Incercării de mistificare* este ceva mai mult decit picantă. Iată ce urmează citiva rinduri mai jos :

Notăți un lucru. Și aici este partea comică a acestei aventuri istorice pățită de autorul *Pămîntului, sătenilor și stăpînilor*. Art. 22 din *pravila* lui Vasile Lupu tradus, afirmă și la noi dreptul de proprietate individuală, căutînd numai un lucru, ca să îngrădească lăcomia proprietarului față cu colonul partțiar sau cu săzătorul pe moșia aceluia. El face parte din complexul care regulează raporturile între proprietari și între locuitorul care ar lucra pămînt străin, stabilînd drepturile fiecăruia.

Așa art. 21 din *pravila* lui Vasile Lupu zice următoarele :

„Un plugar ce va fi sămînat sămînța sa în pămînt străin și va fi cheltuit toată cheltuiiala, de va îndrăzni totuși să-și care snopii fără știrea proprietarului,¹⁾ ca un fur să-și piardă toată roada pămîntului.”

Se poate o mai energică afirmare a dreptului individual de proprietate?....

Mărturisesc că o mai temeinică afirmare a dreptului de proprietate individuală nici că se poate cere, de oarece

1) Subliniat de mine.

Însuși cuvîntul **proprietar** se găsește în textul reprodus de *O încercare de mistificare*. Dacă astfel ar sta și în textul ce se găsește tipărit în *Cartea Romînească de Învățătură*, nu mi-ar rămîne decît să-mi acopăr capul cu cenușă și să părăsesc pentru toată viața condeiu. Și spre a arăta cum stau lucrurile în realitate, reproduc aici, față în față ambele texte:

Textul din Cartea de învățătură   *Textul din O încercare de mistificare*

21. Un plugar ce va fi sămănat sămînța sa în pămînt străin și va fi cheltuit toată cheltuiala sa, și de va îndrăzni să-și care snopii fără de știrea celuia cu pămîntul, ca un fur să-și pearză toată roada de pre acel pămînt.

Un plugar ce va fi sămănat sămînța sa în pămînt străin și va fi cheltuit toată cheltuiala sa, și de va îndrăzni totuși să-și care snopii, fără știrea proprietarului ca un fur să-și piardă toată roada pămîntului.

Constatăm o singură deosebire esențială: textul dela 1646 are: **celuia cu pămîntul**, textul *Încercării de mistificare* are: **proprietarul**. Acest de pe urmă cuvînt tranșează toată chestiunea. Dacă legiuirea dela 1646 recunoaște că existau atunci în Moldova **proprietari**, exista și o **proprietate**, și dacă la 1646 existau în Moldova **proprietari și proprietăți**, toată cartea mea nu mai face două parale și este bună de svirlit în foc. Dar cel cu pămîntul nu trebuie numai decît să fie un proprietar. El poate fi prea bine un sătean șazînd într-un sat stăpînesc, domnesc, mănăstiresc; capitolul în chestiune din prăvilă tratează mai cu samă despre afaceri privind această clasă a populațiunii dela țară, acel cu pămîntul mai poate fi luat pămîntul dela altul, înarendă.

Cunosc cetitori de ai *Încercării de mistificare*, care au rămas convinși de netrebnicia teoriilor mele numai în urma cetirii cuvîntului de **proprietar** în textul art. 21 citat de broșură.

Exemplarele în ființă din ediția dela 1646 ale *Cărții de învățătură* sînt foarte puține, acele ale ediției atît de defectuoase dela 1875 se mai găsesc cu greutate, pe la anticvari. Pravila lui Vasile Lupu mai este reprodusă și în colecția lui Bujoreanu, dar aceasta din cauza prețului ei ridicat, nu este la îndemîna obștiei publicului cititor, care de altmîntrelea nu are obiceiul să controleze textele ce i se servesc de autor.

O încercare de mistificare neavînd de loc de scop o refutare temeinică și cinstită a teoriilor mele ci numai acel de ale ponegri și ale discaifica în ochii marelui public, autorul ei n'a stat la îndoială, în lipsă de alte argumente, și a recurs la meșteșug spre a produce efectul dorit.

Mă abțin de orice calificare a faptului și urmez mai departe cu citațiunile din broșură!

Trec la al doilea argument, tras tot din legiuirea lui Vasile Lupu. Iată ce ne zice autorul:

„Dreptul săteanului asupra posesiunilor lui individuale în hotarul sa-

tului: casă, grădină, pământuri de arătură, curătură și vie este consfințit de cea mai veche legiuire scrisă a Moldovei, de *Pravila lui Vasile Lupu*, care numește aceste posesiuni *ocine*, adică patrimoniu. Și nu trebuie uitat că, în epoca lui Vasile Lupu, țărănimăa începuse să scoboare durerosul povirniș al drepturilor care se pierd, povirniș la sfârșitul căruia ea găsi Regulamentul Organic“.

Iar mai jos, vorbind de posesiunile personale ale țaranului, revine zicind: „codul lui Vasile Lupu le numește *ocine* (patrimoniu)“.

Iată încă o fantazie ca aceea cu dreptul copilului celui mai mic asupra pământului tatălui, ca aceea a blăstămului din pravila lui Vasile Lupu de care am vorbit chiar acum.

Pravila lui Vasile Lupu întrebuițind cuvântul de *ocine* în sens de patrimoniu, de proprietate? E ridicol.

Traducătorul a întrebuițat cuvântul de *ocină* în lipsă de altul mai just și mai apropiat.

Observ mai întâiu că autorul nu găsește cu cale să ne arăte care este cuvântul grecesc pentru care traducătorul dela 1646, negăsind cuvânt românesc echivalent, l'ar fi tradus prin acel de *ocină* care se apropie mai mult de el.

Din cele de mai sus ar reieși că neinduplecatul meu adversar a comparat textul original din *Νομοι γεωργικοι* cu din acel din *Cartea de învățătură* și a dat acolo de un cuvânt grecesc întrebuițat pentru a desemna posesiunile personale ale țaranului, pentru care lipsind un echivalent românesc, a fost tradus prin cuvântul *ocină* ce se apropia de sensul cuvântului grecesc în chestiune fără, însă a fi cu totul echivalent.

Voiu pune deci față în față și în acest caz textul grecesc al paragrafului respectiv cu textul românesc din *Cartea de învățătură*:

Textul din Νομοι γεωργικοι

Textul din Cartea de învățătură.

§ 13. Εάν απορησας γεωργος προς το εργαζεσθαι τον ιδιον αγρον και διαφυγη, οι τα δημόσια απαι τούμενοι τρυφείτωσαν τον αγρον, μη έχοντες άδειαν επανερχομενου του γεωργου ζημιουν ή ζητειν αυτον το ολονουν.

(traducere românească)

Dacă țaranul din cauza sărăciei nu va mai fi în stare să-și cultive ogrul său propriu, se va înstrăina și va fugi, ca fiscul să culeagă roada ogrului și dacă se va întoarce țaranul să nu aibă volnicie să-l globească sau să ceară ceva dela el.

§ 15. Un om oarecine dacă va sărăci și va slăbi de nu va putea să-și lucreze via sau curățitura sau altă *ocină* ce va avea, sau cind va fugi de se va înstrăina, atunci acea *ocină* să fie pre sama domniei sau a stăpînului a cui va fi locul, aceștia să o crămască și să iea roada ce va fi, iară de se va întoarce acel om și va veni la locu-și, ca să nu aibă nime treabă cu *ocinele* lui nici să-i ele alta nimic ci să fie în pace.

Dela întâia vedere constatăm că nu avem a face aici cu o traducere. Textul românesc, din *Cartea de învățătură*, neasămănat mai lung și mai complex, nu este deloc tălmăcirea textului grecesc; el este vederat o redactare nouă a acestui text, redactare adaptată la împrejurările românești.

Prin cuvintul *ocine*, *Cartea de învățătură* nu traduce cuvintele τὸν ἴδιον ἀγρὸν care însemnă: cîmpul (*agrum*) sau ogorul propriu, ci ea cuprinde toate posesiunile individuale ale țaranului: vie, curățitura și orice altă posesiune în hotarul satului.

Prin urmare cum rămîne cu afirmațiunea *Incercării de mistificare* că cuvintul *ocine* din *Pravilă* este întrebunțat, în lipsă de alt cuvint, pentru a traduce un oareșcare cuvint grecesc care nici macar nu ni se citează, cînd constatăm că nici vorbă de traducere nu este?

Mi se pare că ea împarte șoarta multor alte afirmațiuni din pomenita lucrare și că nu celor scrise de mine în privința încheerilor de făcut asupra întrebunțării de cătră *Cartea de învățătură* a cuvintului *ocine* se cuvine calificativul de fantazie.

Din punerea față în față a textului grecesc al paragrafului 21 din Νομοὶ γεωργικοὶ cu acel al *Pravilei* reesă în chip vederat:

1) că această din urmă nu este pretutindeni o traducere servilă a legiurii cunoscută sub numele de Νομοὶ γεωργικοὶ sau *leges rusticae* și că unele articole au căpătăt, la Iași sau la București¹⁾, o redactare nouă, a cărei scop a putut fi numai adaptarea legiurii la împrejurările și la obiceiurile țării;

2) că cuvintul *ocină* a fost întrebunțat aici în chip foarte conștient și în înțelesul ce-l avea acest cuvint în toate documentele vremii, adică de patrimoniu, de posesiune ereditară asupra unei porțiuni de pămînt.

Și, după ce a recurs la asemeni meșteșuguri și *tertipurii*, *Incercare de mistificare* ne surprinde cu declarația următoare:

Este drept că pravila lui Vasile Lupu consacără posesiunea țaranului asupra pămînturilor, viilor și curăturilor, însă sub formă de posesiune pe moșia altuia, nu pe a sa proprie.

Deci iată că adversarul meu recunoaște prin cuvintele de mai sus dreptul de posesiune al săteanului asupra pămîntului de care se folosia, adică tocmai ceea ce eu, în locurile incriminate, fac să reiasă și din textele *Pravilei* lui Vasile Lupu.

În cit privește faptul că dreptul țaranului era un drept de folosință și nu alcătuia un drept de proprietate în sensul de dominium absolut, acesta este un fapt, ce departe de a-l fi tăgăduit, l'am accentuat și l'am lămurit la fiecare prilej: dacă pretutindeni în cartea mea vorbesc de dreptul de posesiune sau de folosință al săteanului asupra hotarului așezării, niciodată și ni-

1) Nu se știe unde s'a făcut traducerea originală, la Iași sau la București. Imbele texte privitoare la dispozițiile agricole sînt identice.

căiure nu pomenesc despre vre-un drept al lui de proprietate. Cred că în această privință am fost destul de clar în *Pământul, Sătenii și Stăpânii* și că nime afară de autorul *Incerării de mistificare* n'a putut să dobândească din citirea acelei cărți impresiunea că, într'nsa, se susține că țaranii erau proprietari individuali asupra hotarelor locuite de ei. Inșă am tăgăduit și urmez a tăgădui că acele hotare ar fi fost vreodată proprietatea particulară (în sensul cviritar) al acelor care, fie prin moștenire fie prin privilegiu domnesc, dobândise dreptul de *judecie* asupra lor. De proprietate nu poate fi vorba. Hotarele satelor erau, la început, niște posesiuni ale obștiei sătești care se folosia de ele potrivit obiceiului strămoșesc. Voiu reveni asupra acestei chestiuni mai departe.

*

În cartea mea, printre dovezile aduse spre a dovedi că hotarul unui sat era posesiunea obștiei și nu aceea a stăpînului, am citat pe lingă altele și judecata ce au avut-o înaintea lui Vasile Lupu, Dumitru Buhuș, stăpînul Bohotinului, cu sătenii din Podoleni. Acest de pe urmă sat era al Domniței Ruxanda, fata lui Ștefan Tomșa Vv., fiindu-i dat de zestre de mănăstirea Solca. Sătenii crezîndu-se impresurați de Buhuș pornise judecată înaintea Domnului împotriva acelu bôier. Iar Domnul necontestîndu-le deloc dreptul să stea la judecată pentru acel hotar, trimise pe Neaniul, Vornicul de Poartă, în cercetare la fața locului. Acesta arătînd prin raportul său că Buhuș nu încălcase nimic și că actele arătate de săteni erau meșteșugite, Vasile Lupu scrise Podolenilor să aibă numai decît a da „scrisoare ce aveți de mărturie de la megiași pentru hotarul satului vostru...” pe care sătenii o arătase lui Neaniul la cercetare, amenințîndu-i că, de nu vor da-o, le va lua cincizeci de boi.

Autorul *Incerării de mistificare* arată că a căutat în zadar în actele No. 12, 13, 16 și 17 anexate la a mea *Cronică a Bohotinului*, la care trimiteam pe cetitor pentru a găsi dovadă cum că satul Podoleni era într'adevăr al lui Ștefan Boul, dar că nu a găsit nici o lămurire în aceasta privință și se întrebă de ce nu arăt locul de unde scot lucruri atît de însemnate. Apoi adaug:

Dacă în adevăr satul Podolenii a aparținut Mănăstirii Solca și a fost dat zestre Domniței Ruxanda, atunci într'adevăr acel sat era de clacasi. Și faptul că el, adică obștia lui s'ar fi judecat cu Dumitru Buhuș, ar arăta că asemenea sate nu aveau propriu zis un stăpîn și erau stăpîne pe hotarele lor.

Dar acest lucru d. R. Rosetti nu ni-l dovedește, nici măcar nu ni-l arată. Și atunci nu ne explicăm faptul judecării satului cu Dumitru Buhuș decît prin aceea că satul Podoleni era sat de răzăși adică de proprietari mici. Și că d. R. Rosetti prin inadvertență ia un sat de răzăși drept unul de clacasi. Și atunci acest exemplu nu face nici o dovadă....

Inadvertență din partea mea este, dar nu cum o insinuează adversarul meu. Trimițind pe celitor la actele anexate *Cronicei Bohotinului*, am citat numai actele privitoare la judecata dintre Buhuși și sătenii de Podoleni, omițind să citez pe acel în care se găsesc lămuririle privitoare la satul Podoleni.

Faptul că adversarul meu n'a știut să le găsească arată că el, deși avocat, cercetase prea puține acte vechi relative la hotărnicii. Altfel el ar fi știut că: lămuririle relative la istoria moșiilor megieșe trebuiesc totdeauna căutate în hotarnica moșiei de care te ocupi. Lămuririle în privința istoriei Podolenilor se găsesc pe pagina 110 a *Cronicei Bohotinului*, în hotarnica făcută la 1785 de Ion Ursoianul, treti logofăt. Locul respectiv din hotarnică este reprodus de mine în *Cronică*, în extenso, iată-l;

Moșia Podolenii au fost a lui Andrei Hatmanul, dată luiș miluire și danie, cu sat pe dinsa, care au fost drept domnească, sub ascultare Branîștei, tot dela acelaș domn, Petru Vodă, carele i-au fos dat danie și din Bohotin loc numit de prisacă ce să chiamă Himiosul; însă Podolenii i-au fost dat lui Andrei Hatmanul cu un an în urmă danii dela Bohotin, pentru o mari slujbă ce arată că au făcut Domniei și țării, după ispisoc din 7098, Săptemvrie 8. După șaisprezece ani, satul Podoleni l-au dat domnul Eremie Movilă Vodă miluiri lui Isac Balica, vel căminar, nepomenind nimica de Andrei hatmanul, ei zicînd iarăși că au fost domnesc, sub ascultare Branîștei din tirgul Eșii, iar hotarul să fie pe unde au umblat din veci, după ispisoc din 7114 Martie 12. După douăzeci și cinci ani, domnul Moisăiu Movilă Vodă au dat și au întărit lui Ștefan Boul și giupănesii sale Rucsandei, fiica răposatului Ștefan Tomșa Vodă, dintru a lor dres șau avut dela Miron Barnovskie Vodă, satul Podoleni la Branîște, tănutul Fălciului încă și satul Stroeștii, la tănutul Hirăului, care aceste două sate au fost danie și miluire di Ștefan Tomșa Vodă Mănăstirii Solcâi și călugării dela Solca le-au dat lui Ștefan Boul și giupănesii sale, Rocsandii, zăstri cînd au făcut nuntă în zilele lui Barnovskie Vodă, cum arată și ispisocul lui Moisăiu Movilă Vodă, din 7139 Maiu 10. Cu șapți ani în urmă acestui ispisoc, la divanul domnului Vasilie Vodă sau giudecat Gligorii Ureche Spătariu, nepot lui Andrei hatmanu, cu Ștefan Boul fiind cluceriu și cu alți mulți din boieri.... (Ștefan Boul pierde judecata, iar la 1655 satul Podolenii trece în stăpînirea logofătului Racoviță Cihan).

Judecata între Podoleni și Buhuș întimplinduse la 1636 (7144), precum dovedesc actele anexate *Cronicii Bohotinului*, iar judecata dintre Ureche și Boul avînd loc la 1638 (7146), rezultă că, în momentul celei dintăi, satul Podolenii era sub stăpînirea lui Boul¹⁾.

Dar, întreb, cum se face că adversarul meu, nu vorbește de un al doilea caz de asemenea natură care se află citat pe pagina 217 a cărții mele:

În anul 1676, sub Gheorghe Duca, satul Buciumi era domnesc, din ocolul tirgului Iași. Totuși la 5 Maiu a aceluși an, starița Mănăstirii Socola se judecă dinaintea Domnului pentru hotarul Mănăstirii, nu cu vre un dregător

1) Actul se află la Academia Romînă; Pachetul LXXXI, No. 106.

domnesc sau orășănesc ci cu vatamanul și cu toți sătenii din sat din Buciumi¹⁾.

Și autorul *Incerării de mistificare* nu vorbește nici de alt text, și mai important, citat de mine, adică de art. 10 al. Cărții a II-a. Pricina I-a din Pravila lui Vasile Lupu care sună:

„Două sate de vor avea sfadă pentru hotarul sau pentru pământuri, acolo să socotească județul să facă dreptate să dea acel loc pentru carele se privesc, acesta să-l dea acelora ce se va afla că l-au ținut mai multă vreme, alegînd cînd va fi hotar bătrîn, tînerea cea veche, aceia biruiește. Cum s'ar zice cum se va afla c'au ținut cei din veci așa să rămie neclătit.

Iată deci un text de lege, care arată lămurit că satele se judecă pentru hotarele lor, iar acel text de lege este coroborat de două acte domnești, din care unul este privitor la un sat, boeresc iar celalalt la un sat domnesc. Și adversarul meu nici nu pomeniște textul de lege reprodus în extenso în cartea pe care o critică, trece fără a-l menționa peste actul privitor la satul domnesc rezumat în text și în nota de pe pagina 217 a cărții în chestiune, iar în cit privește acel privitor la satul boeresc, neștiind (?) să găsească dovada că era într'adevăr al lui Ștefan Boul, conchide că trebuie să fi fost răzășesc. Precum vedeți un procedeu cit se poate de îndemănată pentru a nu răspunde la dovezi și argumente supărăcioase!

III. „O încercare de mistificare” și originea proprietății mari în Moldova

Mult sînge rău îi face autorului *Incerării de mistificare* afirmarea mea că Moldova înainte de descălecare n'avea nici suveran, nici voevod statornic.

„Moldova era pe atunci un fel de țară a lui Cremene !!!” exclamă el cu indignare²⁾. Și apoi urmează:

Minunat, dar atunci adîneule istoric te întreb: *Pentru cine cneazul d-tale strîngea birurile, îndeplinia poroncile stăpînirii și ducea pe săteni la războiu?* căci aceste spui în răspunsul ce îmi faci, cînd te strîng cu ușa (!) și neavînd cum să scapi (!) transformi pe cneaz dia judecător în ocîrmuitor (!)?

În cartea d-tale spui, cum ți-am dovedit prin citații mai sus, că cneazul percepea dări numai pentru dînsul și-și păstra toate veniturile moșiei neavînd proprietar cu cine să le împartă și că nu exista nici suveran nici voevod.

Încă odată te mai întreb: Atunci pentru cine strîngea birurile? Va

1) 1676, Maiu 5. Gheorghe Duca Vv. Safta Starița și tot soborul mănăstirii Socola se pîrăște cu vatamanul și toți sătenii din sat, din Buciumi, pentru hotarul mănăstirii. (Iorga, *Studii și Documente*, VI, p. 58). Satul Buciumi era atunci domnesc, de ocol tîrgului Iași. A fost hărăzit pe urmă de Constantin Duca Vodă (1700—1704) bisericii dela Dancu, care de atunci deveni mănăstire.

2) Panu, *O încercare de mistificare istorică*, p. 99.

să zică era un domn sau voevod sau cel puțin un proprietar? Atunci care era stăpînirea a cărei poronci el le împlinia? Va să zică era un voevod? Atunci pentru cine ducea pe săteni la răsboiu? Va să zică era o organizație politică?

Și atunci în fine cum rămîne cu afirmarea d-tale din carte, că în timpul cnejilor nu exista ni Dumnezeu ni măitre?

Iată în ce contradicție se pune cineva cînd scornește teorii istorice, fără să aibă alt friu și disciplină mentală decît propria sa fantazie...

Și cînd mă gîndesc că toată această supărare pe lingă că este neîntemeietă mai este și prefăcută!

Căci adversarul meu numai dacă n'a voit să vadă n'a văzut § 10 a capitolului III, cartea II din *Pămîntul sătenii și stăpînii*, paragraf care cuprinde trei pagini pline, paginile 124—127, în care lămuresc pe larg că stăpînirea pomenită mai sus, acea stăpînire pentru care se stringeau birurile și se duceau oștenii la răsboiu, erau popoarele barbare: Pecenegi, Cumani și Tatauri, păgînul cum îi zicea Românul, care din veacul IX-lea pînă la mijlocul veacului al XIV-lea, adică pînă în a-ajunul descălecării, au cotropit, jăluit și stăpînit țările romine dela amiază-zi și dela răsărit de mîntî.

Din două una. Sau adversarul meu a sărit peste acele pagini și atunci n'am cum să stau la vorbă cu el, sau, ceia ce este mai probabil, le-a văzut și se face că nu le știe și iar n'am cum să discut cu un critic care întrebuițează asemenea procedeeuri.

Voi mai observa odată aici că *O încercare de mistificare* neconținut denaturează spusesele mele, precum, mai reiesă din următoarele rînduri:

Pe lingă aceste puternice argumente, am văzut din citațiile de mai sus, că autorul se sprijină pe afirmațiunea că înainte de Bogdan Dragoș, suveran nu a existat nici voveozi.

Să fie oare așa?

Mai întăiu, în privința voveozilor, autorul este de o altă părere la altă pagină. Iată ce cetim la pag. 47:

„Voveozi au existat negreșit în Moldova și în Țara Romînească mult înainte de acei ce-i întilnim prin documentele din veacul XIII și XIV.

„Răsboalele erau neconținute.... Voevodul fu cel dintăiu șef militar.... Voveozi în sens de general se găsesc în istoria tuturor popoarelor slave. Ei răspundeau unei trebuinți“.

Iar la pag. 48:

„Din Moldova cunoaștem un voevod anterior lui Lituon și lui Seneslan. Acesta este Ploskinia, voevodul care comanda Brodnicii (Birlădenii) aliați cu Tatarii în bătălia dela Kalka (1224).“

Cum se vede în această miraculoasă carte, voveozii cînd există cînd nu există, după interesul autorului. Cînd susține că țara Moldovei era satul lui Cremene și că numai țărani cu cnejii stăpîneau în ea, atunci d. R. Rosetti spune că voveozi nu erau. Cînd însă voește să facă puțină istorie și să asimileze țara Moldovei cu ceia ce era la alte popoare slave, atunci ne spune că au existat voveozi și chiar ne citează numele unuia.¹⁾

1) Panu, op. cit., p. 115.

Și astfel, asupra minții unui cetitor indolent sau credul, adversarul meu a creat impresia că eu sint un scriitor lipsit de logică sau de bună credință, făcînd să-i apară dinaintea ochilor vovezi moldoveni, după ce am declarat că asemenea lucru n'a avut ființă în Moldova înainte de descalecare.

Păcat pentru el numai că eu nicăiere n'am zis acest lucru.

Citațiunea la care se referă aici *O încercare de mistificare* se află pe pagina 99 a cîtei broșuri și este luată de pe pagina 114 a cărții mele unde sună astfel :

De altmîntrelea al cui să fi fost acel hotar ?

Al suveranului nu, căci suveranul lipsia. Al voevodului regiunii nu, căci nu știm de existența unui voevod statornic în fiecare regiune, și puterea unui voevod vremelnic ar fi fost prea precară și prea neînsemnată pentru ca el să fi putut pretinde la un drept atît de exorbitant ca proprietatea întregului pămînt asupra a cărui locuitori el exercita o autoritate din cele mai restrînse.

O încercare de mistificare care, precum am văzut ceva mai sus, nu văzuse trei pagini pline din zisa a me carte, de astădată a trecut cu vederea singurul cuvînt statornic tipărit cu litere grase în fragmentul de text reprodus aici.

Eu am zis că în Moldova de dinainte de descalecare nu exista Voevod statornic, dar am vorbit de ființa unor vovezi vremelnici. *O încercare de mistificare*, pentru a mă pune în contradicere cu mine și a discredita cartea mea, afirmă fără ezitare că eu aș fi zis că : înaintea de descalecare n'au existat de loc vovezi în Moldova, bîzuindu-se pe indolența sau credulitatea cetitorului il vîr opri să confrunte textele.

Autorul broșurii voiește numai decît ca Moldova să fi avut suverani înainte de Dragoș și numai decît îi găsește unul :

Să fie oare adevărat că Moldova n'a cunoscut suverani înainte de Bogdan Dragoș ? ¹⁾

Ia să vedem.

În 1134, în Bîrlad era un Principe galițian, anume Ivanco Rostislavici care asculta de regele Galiției și a cărui autoritate se întindea asupra întregii Moldove de mijloc și de jos. Acest lucru rezultă dintr'un document din acel an, prin care Ivanco Rostislavici, principele din Bîrlad, scutește pe locuitorii din Mezembria de plata vămii etc. (urmează rezumatul textului cunoscutei diplome bîrlădene) ²⁾

Observ mai întăiu că diploma în chestiune vorbește numai de orașele Bîrlad, Tecuci și Galați și nu zice nici un cuvînt despre : „întreaga Moldovă mijlocie și de jos“. Al doilea, din textul cronicilor rusești, reieșă că Ivanco Rostislavici, fiul principelui de Halici (căci la 1134 nu exista încă vre-un regat halician) era un fel de aventurier a cărui domnie asupra Bîrladului, dacă a

1) Ce caută aici numele de Dragoș ? Dragoș este pînă astăzi o ființă pur legendară.

2) Panu, Op. cit., pag. 115 sq.

avut vr'o dată ființă, n'a putut să fie decit foarte efemeră.

Aceste considerațiuni nu împiedecă pe criticul meu să triumfe și să exclame:

Va să zică Moldova nu era fără stăpîn, ea atirna de regele (?) Galiției și nu era administrată de acolo direct, ci avea principii locali. Ivan Rostislavici, cum am spus, stăpînia toată Moldova centrală și cea de jos; cit despre Moldova de Nord, vecină cu Galiția, nici nu mai începe îndoială (?) că ea atîrnă direct de scaunul galițian.

Era Moldova la începutul veacului al 12-lea o țară de izbeliște fără nici o organizație? Documentul ni dovedește contrarul. Principatul Moldovei avea o organizație vamală bine definită, acea care domnia în tot restul Europei și care se știe că consta în faptul că negustorii plăteau vamă în fiecare oraș... Apoi dacă Ivenco Rostilavici percepea o vamă de la mărfurile indigene și străine pe întinderea teritoriului Moldovei, oare din aceasta nu rezultă că el avea un drept de stăpînire asupra principatului său și că percepea și impozite interioare dela locuitorii principatului, după cum percepea impozite exterioare dela negustorii străini.

Și cînd mă gîndesc că adversarul meu mă acuză pe mine că mă mulțamesc cu probe superficiale sau servesc cetitorului numai roadele imaginațiunii mele! Dar să urmău cu citația:

Și atunci cum rămîne cu afirmațiunea d-lui R. Rosetti că cnejii din toată Moldova n'aveau voveozi, că pămîntul nu era al nimănu și că ei n'aveau de plătit nici un impozit nimănu?

Cum rămîne afirmațiunile autorului din clădirea sa fantastică față cu actul dela 1134? ²⁾

Și acuma să vedeți în ce chip lamentabil se sfirșește argumentarea dusă până aici pe un ton atît de triumfător:

Știu ce poate să mi se răspundă, și anume că autenticitatea documentului dela 1134 este contestată ³⁾. D. Bogdan s'a pronunțat contra autenticității acestui document.

Argumentele d-lui Bogdan pe mine nu m'au convins, dar nu mă pot pronunța categoric, fiindcă nu sint slavist.

Deci fiindcă actul din 1134 e contestat, hai să-l dăm deoparte ⁴⁾.

Și acuma eu întreb: Dacă știa că vestita diplomă birledeană este bănuită, de ce a mai pierdut două pagini pentru a clădi o argumentare întreagă pe această temelie ce o cunoștea ca putredă? Care clădire este fantastică, a mea sau acea a autorului *Incerării de mistificare*?

În lipsă de suverani pămînteni, adversarul meu are recurs la suverani străini care ar fi ocirmuit Moldova de dinainte de descălecarea și aici dăm peste următorul mărgărintar care ne arată temeinicia cunoștințelor lui în materie de istorie a Moldovei:

1) Ibid., ibid.

2) Rărit de mine.

3) G. Panu, op. cit., p. 117.

Moldova n'a putut scapa, cași Muntenia, de acțiunea politică și cuceritoare a regatelor vecine constituite puternic. Și după cum Muntenia o găsim sub dominația ungară la începutul veacului al 13-lea, tot așa găsim și pe Moldova sub aceeași dominație, înainte de descălecarea lui Bogdan Dragoș, dominație pe care Pecenegii și Cumanii în năvălirea și ocuparea lor o întrerupsese.

Îndată ce Pecenegii și Cumanii se retrag sau se confundă cu populația autohtonă, îndată ce aceste popoare năvălitoare încetează de a fi o forță prădătoare, Ungaria caută să pună mîna din nou pe Moldova¹⁾.

Până acuma era lucru absolut stabilit că Pecenegii pusese stăpînire pe țările noastre către sfîrșitul veacului al IX-lea, înainte de cucerirea Panoniei de către Unguri; Împăratul Constantin Porfirogenitul dă în această privință știri cit se poate de amănunțite²⁾. Această stăpînire ținu până la sfîrșitul veacului al XI-lea, cînd ei fură învinși de Cumani care își întinseră stăpînirea peste Moldova, Basarabia și Țara Romînească și peste rămășițele Pecenegilor.

Dominațiunea cumană se menținu aici fără întrerupere până la învingerea Cumanilor de către Tataři. În tot timpul acestei stăpîniri, întăi Pecenegii și apoi Cumanii, făcuse neconținute năvăliri prădătorii în Transilvania, năvăliri pe care Ungurii le răs-pingeau urmărind pe păgîni peste munți, dar fără a se face stăpîni peste vre-un teritoriu dincoace de Carpați.

Tocmai în al doilea și în al treilea deceniu al veacului al XIII-lea, caralerii teutoni cărora regele Andreiu al II-lea le hără-zise țara Birsei pentru ca ei s'o colonizeze și s'o apere de nă-văliri, trecură munții și se așază în ținuturile marginase ale Moldovei și ale Țării Romînești, clădind aici și cetăți.

La 1227 Cumanii, spărieți în urma învingerii lor de către Tataři și ademiniți de propaganda misionarilor catolici trimiși de Arhiepiscopul de Gran, încep a primi botezul. Convertirile luară astfel de proporții încit însuș Arhiepiscopul, însoțit de principele moștenitor al Ungariei, Bela, veniră peste munți unde creștiniră mai multe mii de păgîni. Cu acest prilej, Cumanii locuind în a-cele părți se supuseră coroanei ungare, care le închezeșlui li-niștita stăpînire a pămînturilor lor, precum și anumite libertăți și privilegii³⁾.

În anul 1238 puterea Cumanilor fu cu desăvîrșire distrusă de Tataři; parte din ei fugiră peste Dunăre, iar cea mai însem-nată din căpeteniilor lor, Kuthen și 40,000 Cumani valizi, cu fa-miliile și vitele lor fură primiți de Bela IV în cîmpiile slab po-pulate ale Ungariei, după ce ei făgăduise că se vor converti la creștinism.

Și aceste sunt fapte stabilite mai presus de orice îndoială și necontestate de nici un istoric!

Iată cum Pecenegii și Cumanii „au întrerupt” dominația

1) Panu, op. cit., p. 117 sq.

2) Constantin Porphyrogenitul, *De administrando imperio*, cap. 8, 37, 40, 42.

3) V. în această privință memoriul meu intitulat: *Despre Ungurii și Episcopii catolice din Moldova în Analele Academiei romîne*, vol. XXVII.

ungară în Moldova și cum s'au confundat cu populația autohtonă ! Iată cine mă acuză de ignoranță și de fantazie !

Dar să trecem mai departe.

Intemeindu-se pe două diplome cunoscute ale regelui Ludovic cel Mare, autorul nostru declară că :

Indată ce acea stare de lucruri încetează în Moldova, regii unguri reiau în stăpînire principatul și dacă-l iau în stăpînire desigur că-i dau aceeași organizație socială și politică pe care o avea și Muntenia și însuș regatul împreună cu Transilvania.

Cele două acte în chestiune nu conțin nici un cuvînt care să îndreptățească presupunerea cuprinsă în cuvintele rărîte din citația de mai sus.

Cel dintăiu este un act din 1360, prin care regele hărăzește lui Dragoș fiul lui Gyula, pentru multele sale servicii, dovezi de credință și merite strălucite, în amintirea slujbelor aduse cu prilejul afacerilor și expedițiilor lui încredințate și de el îndeplinite (*in memoriam... quae servicia in plerisque nostris negotiis et expeditionibus sibi commissis et confisis*) mai ales în readucerea țării Moldovei sub ascultarea regelui (*specialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldavanae*), șase sale rominești în Maramureș¹⁾.

Aceste cuvînte ajung adversarului meu pentru a-l face să declare că :

De vreme ce Moldova în întâia jumătate a veacului al 14-lea aparți-

1) Iată întregul fragment cum este reprodus pe pagina 119 a *Incercării de mistificare* :

Proinde ad universorum notitiam harum serie volumus pervenire ; quod nos multimodis fidelitatibus et fidelium obsequiorum preclaris meritis Dragus, filii Gyulae, fidelis Olahi nostri de Maramarussio, in memoriam nostrae Celsitudinis reductis, quae servicia in plerisque nostris negotiis et expeditionibus, sibi commissis, et confisis specialiter autem in restauratione terrae nostrae Moldavanae, plures Olachos rebellantes a via debitae fidelitatis deviantes, iuxta suam industriam virtutem et constantem fidelitatem regiae coronae observandam, vigili cura, et indefessa sollicitudine reducendo, iuxta sui status et possibilitatis exigentiam nostrae exhibuisse et impendisse cognavimus maiestati, volentes eidem pro praemissis suis obsequiis meritis, regio occurrere donativo, ut ceteri hoc viso ad debitae fidelitatis opera exercenda facilius imitentur, discantque sub Principe glorioso devotius formulari, in condignam retributionem servitorum aliqualem quasdam villas nostros Olachales, Zalatna, Harpatakfalva, Kopacsfalva Deszefalva, Herneshaza et Sugatugfalva vocatas, in Marmarussio existentes, cum omnibus earum fructuositatibus, proventibus nostris quinquagesimalibus, collectis, debitis, et aliis utilitatibus universis, novae donationis nostrae titulo dedimus, donavimus et contulimus prafato Dragus, et per eum Gyulae, et Lad, filius suis, eorumque heredibus et prosteritatibus quibuslibet iure perpetuo, irrevocabiliter possidendas, tenendas et habendas. (Hurmuzaki, I, 2, p. 61). Cuvintele tipărite în cursive sunt sărîte de *Incercarea de Mistificare*, iar cuvîntul *expeditionibus* înlocuit prin acel de *conditionibus*, ceiace face că textul latin din acea broșură n'are nici un sens, și să se noteze că autorul se păzește a da traducerea, încredințat fiind că obștia cetitorilor nu va fi în stare sau nu-și va da osteneala să traducă textul latin.

nea Ungariei, nu se mai poate zice cum spune d. R. Rosetti că era o țară lasată în plata lui D-zeu, că țaranii erau proprietari pe moșii și că singura autoritate era cneji, de vreme ce regele Ungariei era stăpînul și acest rege nu administra direct, fără funcționari, fără castelani, fără nobili, ei imprimase și Moldovei aceeași organizație socială și economică pe care o avea și celelalte părți ale regatului.

Îată-l deci pe d. R. Rosetti prins în flagrant delict de afirmațiune de neadevăr istoric. ¹⁾

Precum se poate lesne convinge cetitorul, în fragmentul de document reprodus mai sus în notă, nu este un singur cuvînt care să dea măcar a bănuși că regele Ungariei dăduse Moldovei „aceași organizație socială și economică pe care o aveau și celelalte părți a regatului“ și că o administra cu „funcționari, castelani și nobili“.

Știm că regii Ungariei aveau pretențiuni asupra unor părți din Moldova, știm că aceste pretențiuni datau dela 1227, cînd niște căpitenii cumane recunoscuse suveranitatea ungară, știm că un rege ungar, probabil Bela IV, colonizase văile Siretiului și ale Bistriței cu Săcui, în sfîrșit, este probabil că Sas, voevodul micului voevodat al Moldovei propriu zise, adică a părții de țară care cuprindea basenul acestui rîu, recunoștea suveranitatea crăiei ungare. Dar mai știm cu siguranță că pretențiunile Ungariei n'au cuprins niciodată Moldova dintre Siret și Nistru și este absolut cert că regele Ungariei n'a avut niciodată funcționari, castelani și nobili care să fi ocîrmuit Moldova pentru el, de oarece niciăure, în nici unul din nenumăratele documente ungare ale epocii, nu vedem citați sau menționați acești „funcționari, nobili și castelani“, după cum sînt citați acei, cari ocîrmuiau celelalte părți ale regatului.

Regele Ungariei își exercita suveranitatea asupra Moldovei doar primind tribut și omagiu delă voevodul din Baia ²⁾, dar organizarea politică a aceluși ținut după formele uzitate în Ungaria va fi fost cu bună samă cea de pe urmă grijă a lui. Suveranitatea ungară asupra Moldovei n'a fost niciodată mai mult decît nominală.

De altmîntrelea Țara Romînească se afla și ea sub suzeranitatea coroanei Sfîntului Ștefan și niciodată regii Ungariei n'au încercat să s'amestece în ocîrmuirea ei lăuntrică, s'o organizeze după modelul Ungariei și s'o administreze prin „funcționari, nobili și castelani“. Nu găsim în Moldova sau în Țara Romînească nici o urmă de alcătuirea în comitate, acea temelie a constituției dată Ungariei de Sfîntul Ștefan.

Și iată cum adversarul meu „m'a prins în flagrant delict de neadevăr istoric“. Culpabili de același neadevăr s'au mai făcut doară toți scriitorii care s'au ocupat de începuturile Moldovei! Toți, fără excepție, au privit legăturile ei cu Ungaria ca absolut nominale.

1) Panu, op. cit., p. 119.

2) Căci după toate probabilitățile aceasta și nu Suceava era reședința aceluși voevod.

Apoi, dacă este vorba de neadevăr, îl prind eu îndată pe autorul *Incerării de mistificare* cu un neadevăr patent, dacă nu este istoric. Iată liniile care urmează îndată după declarația că „m'a prins în flagrant delict de neadevăr istoric“.

Mai mult. Mulți cred și d-lui R. Rosetti în particular îi place a crede următorul lucru, că Moldova era o țară părăsită și neocupată de nimeni; pînă cînd într'o bună dimineață îi vine ideie lui Bogdan Dragoș (?), un voevod din Maramureș, să treacă munții și să pună stăpînire pe țară cu dreptul oare cum a primului ocupant și să-și croiască un principat. Eroare, absolută eroare.

Pămîntul, sătenii și stăpîni cuprinde un capitol întreg, și anume al treilea din cartea întâia, care tratează despre legăturile dintre săteni, cneji și pămînt în Moldova, înainte de întemeierea domniei. Un titlu de paragraf (tipărit în litere grase) a acestui capitol sună: **Cneazul și săteanul român din Moldova față cu stăpînirea țării înainte de întemeierea Domniei**, iar cel ce urmează: **Despre viața sătenilor din Moldova înainte de întemeierea Domniei**. Și adversarul meu nu ezită să pretindă că eu cred că, înainte de descălecare, Moldova era pustie!

Și el nu poate macar să invoace scuza că a trecut cu vederea acel capitol, căci îl discută pe lung și contestă, precum am văzut mai sus ¹⁾, cele zise de mine despre perioada anterioară întemeierii domniei.

Cetitorul să califice o asemenea procedură!

Dacă autorul broșurii ni-a dat fragmentul din documentul dela 1360 reprodus mai sus în text latin, făcut neînteligibil prin sărirea unui membru de frază întreg, spre a pune pe cetitor în neputință să constate că din acel fragment nu reiese de loc cele ce el le deduce de acolo, ni servește, de astădată numai în traducere romînească, actul dela 1365, prin care regele Ludovic cel Mare hărăzește lui Balç, fiul lui Sas, fostul voevod al Moldovei și fraților lui Balç, domeniul Cuhnia din Maramureș cu toate dependențele lui, pe cari regele le confiscase dela Bogdan.

Rîndurile următoare ne lămuresc în ce scop nu ni se dă aici textul latin:

În afară de partea istorică care nu ne interesează aici, din documentul acesta ca și din acel din 1360 deja citat, rezultă că Moldova aparținea coroanei Ungariei, deci avea un suveran înainte de descălecarea lui Bogdan Dragoș (sic), avea chiar un voevod, iar Dragoș (?) nu face decît uzurpa puterea. Decînd Ungaria stăpînea Moldova? Cel puțin dela începutul veacului al 14-lea (?). Iată deci afirmarea d-lui R. Rosetti; cum că înainte de descălecarea Moldova nu avea suveran, desmintită.

Al doilea fapt care rezultă din acest document. D. R. Rosetti ne spune că în Moldova satele erau ale taranilor, ele n'aveau nici stăpîni nici proprietari pe boeri. „Dar în Moldova“, ne zice autorul, „înainte de întemeierea Domniei și chiar în întâile domnii, pămîntul pe care locuiau locuitorii satelor n'avea stăpîn“.

1) Vezi pag. 117 de mai sus.

Și mai jos:

„Numai de judecie dăm acolo (în Ungaria)!) cași la noi, nici de cum de un fel de proprietate”.

Aceste le spune autorul la pag. 115, iar la pag. 120 adaugă: „Absența proprietarului locului în Moldova, etc.” Va să zică proprietate mare nu există!

Pentru moment mă mărginesc numai a mă servi de actul din 1365 pentru a desminti pe d. R. Rosetti, căci iată ce cetim în el: „Decind s'a lipit de Maiestatea noastră (e vorba despre Balc) despărțindu-se de iubiții săi părinți și mai mulți frați și rudeni de ale sale, așijderea părăsind și toate moșiile câte a avut în acea țară a noastră (Moldova)”.

Iată deci Balc, fiul lui Sas că posedă moșii în Moldova, fapt care dovedește contrarul de cele afirmate de faimosul autor.

De aici reiese că actul dela 1365 este reprodus de autorul *Incerării de mistificare* pentru a dovedi că Balc posedă moșii în Moldova și că proprietatea mare există deci acolo înainte de descălecare.

Ce bine că cunoaștem textul original al actului!

Dar, mai întâiu o mică observație. Broșura ni dă tălmăcirea românească a actului după *Uricarul* lui Codrescu²⁾. În aceeași traducere locul care ne interesează sună:

... cînd, din țara noastră cea moldovenească, lăsînd și punînd după spate pe iubiții săi părinți și pe mai mulți frați și rudeni ale sale; așijderea și toate bunurile sale câte a avut în acea țară a Noastră, au venit în crăia noastră a Ungariei, sub sinul dragostei noastre...

Vedem că traducerea lui Codrescu ni vorbește aici de: *toate bunurile câte le a avut în Moldova Balc*, iar nu în special de moșii cum pretinde *O încercare de mistificare*. Dacă ne adresăm textului original, constatăm că acel text are:

... *ut de terra nostra Molduana suis caris parentibus, et quam plurimis cognatis necnon bonis eiusdem universis, in eadem terra nostra post terqum relictis et postpositis in regnum nostrum Hungarie advenit sub sinu nostre dileccionis...*

Iată că și textul original vorbește de: *toate bunurile* cari le a avut Balc în Moldova și nu de moșii.

Să nu fi știut oare autorul *Incerării de mistificare* că bunurile sunt și mobile și imobile? Să nu fi știut el că categoriei celeia dintii aparțin hainele, uneltele, mobilele, armele, odoarele, banii, proviziunile de pine și de tot soiul de hrană, stupii și mai cu samă turmele de tot feliul? Dar oare veniturile cnezatului nu erau și ele bunuri? Cuvîntul latinesc *bona*, are aici un sens general care nu poate fi redat decît de cuvîntul românesc *bunuri* care este și traducerea lui literală; acest cuvînt fiind urmat de adjectivul *universa*, nu putem înțelege aici decît bunurile de tot feliul ale lui Balc. Tra-

1) Să se știe că eu, în locul citat, nu vorbesc de Ungaria în deobște ci de *cnejii romîni din Ungaria*.

2) Th. Codrescu, *Uricar*. VII, 1.

ducerea acestor cuvinte de cătră *O încercare de mistificare* prin : *toate moșiile lui Balc*, nu alcătuesc decit o îndrăzneță încercare de scamatorie, o adevărată *mistificare* a cetitorului !

De altmintrelea voiu observa că singurul act unguresc care se ocupă de stăpîniri de pămînt în țările romine de această parte a munților, diploma dela 1247 a regelui Bela IV, despre care am vorbit mai prelung în capitolul II al acestei lucrări, ne arată numai cnezate în ființă în Oltenia și în Țara Romînească și nu pomenește de proprietăți.

Este oare admisibil ca regii Ungariei cari lăsau să subsiste mii de cnezate în părțile regatului lor locuite de Romini, regii pe cari îi vedem conferind cnezate în Maramureș până în al optulea deceniu al veacului XV¹⁾, să se fi apucat de reforma modului de stăpînire al pămîntului în Moldova, asupra căreia ei n'aveau decit o suveranitate nominală? Dar vom reveni asupra acestui punct cînd mă voiu ocupa de regimul proprietății în Ungaria în evul mediu.

Multămit de chipul cum a dovedit că Balc poseda moșii în Moldovă, autorul nostru nu-și poate stăpîni indignarea că, pe pagina 114 a cărții mele, am scris :

Ca și în Polonia, în Rusia, în Boemia și în toate țările ocupate de Slavi, hotarul așezării în Moldova era, la origine, bunul obștesc al așezării, asupra căruia întreaga așezare avea un drept de folosință.

El esclamă :

Moldova în veacul al 13-lea și al 14-lea comparată cu țările barbare și selbetece din timpul epocelor vînatului, pescuitului și pășunatului! Moldova în acea epocă asemănată cu Polonia, Rusia și Boemia, la *origina* acestor nații, adică în timpuri cu totul primitive, unde omul trăia aproape în stare de natură, cu o organizație socială rudimentară! Și de ce mă rog Moldova era la acea epocă în o asemenea stare? Fiindcă ea nu avea voevozi nici suverani! Adică fiindcă în Moldova nu era încă o *unitate politică* independentă, or avea forma oficială de un stat independent, urmează că ea *era la origina* existenței sale sociale, la *începutul* formațiunii sale etnice și la *pragul* civilizației celei mai elementare pe care un popor o are îndată ce iese din barbarie!

Ce fel de cultură istorică are autorul, de vreme ce amestecă veacurile, încurcă etapele civilizației, confundă lipsa de unitate politică cu lipsa de orice închegare socială, asimilînd Moldova care la sfîrșitul veacului al 14-lea se va arăta cum voiu dovedi ca un stat constituit, cu o clasă boierească, cu o proprietate mare, cu un regim economic și social identic cu acela a celorlalte state vecine, asimilînd-o zic cu Polonia, Rusia și Boemia la origina lor și cu popoarele primitive selbetece, în epoca cînd trăiau în peșteri sau se hrăneau din vînat sau pescuit. Și toate aceste ca să susțină, contra evidenței, că în veacul al XIV-lea nu exista o proprietate mare în Moldova ci numai țărani erau proprietari cu cnejii lor, de capul lor!

Cetitorul, cetînd cu puțină bagare de samă citatul în chestiune va vedea îndată că eu spun acolo una, iar criticul meu, în liniile reproduse aici, îmi pune în gură cu desăvîrșire alta. Eu zic că, la origine a Moldovei, hotarul așezării era, ca în toate țările ocupate de Slavi, un bun obștesc, asupra căruia întreaga așezare avea un

1) Mihalyi, *Diplome maramureșene*.

drept de folosință. Adversarul meu dimpotrivă, după ce citează cuvintele mele, mă acuză că eu compar starea Moldovei în veacurile XIII și XIV cu starea Poloniei, Boemiei și Rusiei, la originea acestor țări, în timpurile cu totul depărtate când omul trăia în stare primitivă, în peșteri, din vînat și din pescuit! Cetească cetitorul încă odată cele zise de mine în cele trei rînduri din citație și răspundă el dacă li se poate da alt înțeles decît acel ce îl dau eu aici, răspundă el dacă cuvîntul *la origine*, se referă, cum zice criticul meu, nu la Moldova ci la celelalte țări!

Iată deci și aici o nouă probă de buna credință a criticii ce mi se face. Iar încît privește dreptul de folosință al obștii asupra hotarului așezării mă voi ocupa de el pre larg ceva mai jos, unde îmi propun să expun pe scurt cum au evoluat legăturile dintre pămînt, sătean și stăpîn la celelalte popoare europene.

(Va urma)

Radu Rosetti

Note pe marginea cărților

GREERELE ȘI FURNICA

(Pe marginea unei entomologii).

Un bătrîn învățat francez, — J.-H. Fabre, — care a scris multe cărți despre viața și obiceiurilor insectelor, vorbește în unul din studiile lui de prea cunoscuta fabulă *Greerele și furnica*. Cine dintre noi n'a rostit-o cu glas subțire, în anii copilăriei, în fața părinților și a rudelor? Era cea dintâi încercare a memoriei noastre, cînd înțelegerea lucrurilor încă dormita :

Greerele 'n desfătare
Trecînd vara cu cîntare,
Deodată se trezește
Că afară viscolește...

Era vorba de o furnică harnică foc, o gospodină care umblă iute orînduindu-și cămara, și de un biet lăutar al zilelor verii, care vine cu pălărioara cu pană într'o lăbuță și cu alăuta în cealaltă,

Și se roagă să-l ajute,
C'un grăunț să-l împrumute,
Ca de foame să nu moară... —
Numai pîn' la primăvară !

Gospodina furnică nu știa însă de învățăturile creștinești, care ne pomenesc să ajutăm pe semenii noștri, la nevoie, și nici

nu preţuia se vede poezia şi cîntecele; răspunsul ei răutăcios şi înţepat nu-l pricepeam pe vremea aceea şi-l rosteam c'un zîmbet; eram mulţămîţi mai ales că ne-am sîrşit poezioara: Cînd eu stringeam, tu ce făceai? Ai cîntat?

Aha! ōi cîntat? Imi pare bine!
Acum joacă, dacă poţi,
Iar la vară fă ca mine!

Este multă realitate aspră şi mult adevăr în răspunsul acesta, căci greerele înfăţişează arta, cu care nimeni, mai ales la noi, n'adună, «ca de foame să nu moară»; dar învăţămînt şi morală nu-i de loc. Dealtminteri, părinţii au dreptate să vire în capul copiilor, încă de pe cînd ei nu înţeleg, admiraţie pentru furnică. Dacă se întimplă să iasă un nobil greer din odrasla omească, — e o mare năpaste! În adevăr, totdeauna a dus-o greu artistul în ţara furnicilor!

Asupra moralei care izvorăşte din această străveche fabulă, învăţatul francez nu se opreşte. El voeşte să arate mai ales „neadevărurile“ care sînt legate de ea. De mii de ani oamenii au moştenit legenda aceasta falsă, şi generaţii după generaţii o lasă urmaşilor fără nici un control.

Mai întăi arată că greerele din fabulă a fost înfăţişat în toate imaginile cărţilor ca un fel de lăcustă. Oameni după oameni au primit ca bună icoana aceasta a cîntăreţului. Greerele însă e altceva, e din alt neam de gîngăni decît lăcustele.

Ia fabulă e vorba de insecta căreia francezii îi zic *cigale* şi care nu e greeruşul nostru. E vorba de *cicada*, o insectă care nu trăeşle în ţinuturile mai reci. La noi, pe ţărmul stîng al Dunării, niciodată poate n-a sunat cîntecul ei. Cine a trecut însă în Dobrogea şi a umblat, de pildă, pe drumuri pline de soare, prin liniştitile văi şi dumbrăvi din jurul Niculiţelului, a auzit-o. Oamenii din partea locului îi zic «greerele gras». Îi zic gras, pentrucă e mai mare decît greerele obişnuit cu care de altminteri nu seamănă la înfăţişare. Îi zic «greere» din pricina cîntecului, care aduce cu al greerului. Are un cîntec tremurat şi sonor, — care se înalţă însă ca un ţipăt de fanfară deasupra dulcei şi sfoasei melopei a greerului. Cînd l-am auzit întăi, pe cînd mergeam cu trăsura pe un soare fierbinte, venea răzbătător şi fără întrerupe dela mare depărtare. Cu cît ne apropiam de sat, cu atîta mai sfredelitoare se învirtea în aer chemarea lui. Cînd

trecurăm pe lângă copacul bătrîn în care își alesese sălaş, vibrațiile lui stridente erau mai presus de huruitul roților și clopotele cailor.

În patria lui Daudet cea plină de soare, după cît spune învățatul naturalist, cîntecele «greerilor grași» de cum se ridică soarele, sînt un fel de ferăstrău care scîrție neîntrerupt și-ți alungă odihna și liniștea.

Cu tot cîntecul lor aspru și supărător, greerii aceștia ai fabelei antice sînt gînganii blinde. Stau liniștiți în copacii lor și-și văd de hrană, căci și ei adună. Fac un fel de creștături pe rămurele, unde se adună mîzgă dulce: lucru bun pentru arșițele verii. Ciudat este însă, că ce adună ei, munca lor, vin furnicile ș'o fură. Se știe că harnicile furnici sînt strașnici hoți întăi de toate. Gospodinele care fac dulceturi, compoturi și alte dulciuri, știu multe în privința aceasta. — Sufăr și cicadele năvala hoștelor. Le trag de aripi, le înțepă, le neliniștesc în cîntările lor și le fură agonisita.

Iată dar cum se dă pe față o minciună care de veacuri stăruiește.

Cîtă nedreptate a îndurat viața gînganie cîntăreață! Cite rînduri de copii în străvechea Indie, în luminoasa Eladă, și de atunci în toate ținuturile noastre, — n'au murmurat povestea greerului ș'a furnicei, a furnicei stringătoare și a leneșului greer! Și iată că după mii de ani se dovedește că furnica e hoțul, și cîntărețul e cu cinstea și cu munca!

Greerul ținuturilor noastre e un gîndăcel negru-lucios cu cap mare și cu mustați lungi. În livezile liniștite, în fînațurile pline de soare, de cum dă căldura lunei Mai, el își începe cîntecul. Iarba e fragedă, florile pomilor au căzut, înfloresc salcîmii și teii; sfios și dulce își tremură greerul cîntecul mărunț în dulceața primăverii: e o melodie înceată și monotonă, parcă slăvește liniștea, și aerul limpede; parcă tremură pe o strună de aur.

Prin verdeața bogată a grădinilor, grierușii cei mititei, numai ca niște puncte albe, izvorăsc din ouă în număr nesfîrșit. Dușmanii îi pîndesc pretutîndeni, furnicile mai ales îi prigonesc de moarte și-i stîrpesc neconținut. Din cei mulți, puțini scapă, — ca să cînte cînd le vine vremea slava naturii ș'a lui Dumnezeu. Nu fac nimănuia niciun rău; nu aleargă „cu lacrimi pică“, și nu împrumută dela nimeni nimic nici nu rîpesc; trăesc și adună și ei din bielșugul pămîntului, cît e vreme prielnică; pe urmă

adorm supt o brazdă, supt frunze uscate, și lasă să treacă peste ei tristețele toamnei și visurile de spaimă ale ernii.

Vra să zică ș'acestora furnica le e dușman de moarte. Ș'aici vra să zică cîntărețului i se face nedreptate, și hrăparețul strîngător se bucură de cînte, ha i se fac și ode de cătră confracții întru cîntec ai greerului:—Și cu toate acestea de mii de ani și bietul greeruș cîntă împotriva minciunii acesteia ș'a nedreptății. Nu-l auzim numai în cîmpuri; se așează uneori într'un colț al unei case vechi, supt vatra caldă, și țirte încet și trist, parcă spune o poveste de demult, parcă vrea să ne aducă aminte de frumusețile primăverilor ș'a tinerețelor. Cîntă astăzi, a cîntat eri, pe cînd străbunii noștri, copii fiind, ascultau basme lingă vatră gînditori și cu ochii mari; a cîntat și mai de mult, în vremuri tulburi și întunecate, pe cînd pămîntul acesta al nostru era în tinerețele lui, pe cînd oameni nu erau, și cînd, după cum spun cercetătorii, singurul vîers sfîos și dulce în tăcerea imensă a naturii era cîntarea greerului. Dulce și tristă, melopeea bietului greeruș parcă vine din trecutul vesnic și tremură spre întunecatul viitor. Se va stînge poate și ea odată, dar va fi trăit cu noi, cu tinerețele și cu visurile noastre.—De aceea, ar trebui să dispară din cărțile copiilor noștri vechea minciună a *greerului ș'a furnicei!*

M. Sd.

PE-O ISTORIE A LITERATUREI JAPONEZE

Cînd telegramele vestiră primele isbinzi ale armatelor japoneze asupra Rușilor, în războiul de anii trecuți, a fost o uimire generală în Europa. Pușinii, care mai dinainte bănuiau că nu va fi lucru tocmai ușor pentru Ruși acest războiu, nici nu îndrăznise să-și arate părerile lor—atît de dominantă era credința că Japonajii vor fi sfărmași în cîteva luni de zile...

Situația reală a celui mai depărtat imperiu al Asiei era prea puțin cunoscută Europeanilor pentruca înșelarea să nu fie desăvirșită: se credea în genere că locuește acolo un pîopor inferior, fără civilizație, fără pregătire, fără vigoare chiar,—căci victoria Japonajilor asupra imensei Chine se privise cu ochii indiferenți ai depărtării și cu acea lipsă de înțelegere, pe care o avem pentru lucrurile ce nu ne interesează. Ne-am uitat la războiul chino-

japonez ca la doi copii ce se iau la trîntă și am zîmbit doară în treacăt că—și aice—cel mai mic... e mai voinic...

Răsboiul cu Rușii însă ne-a deschis ochii: de astă dată invinsul era și mare, puternic, temut și, mai ales, era de-al nostru, era de rasa albă.

Și dela războiul ruso-japonez incoace cunoaștem mai bine pe Japoneji. Corespondenți special ai marelor ziare europene ne-au trimis informații dela fața locului asupra misteriosului popor care apărea de-odată pe prima linie, și nu era încă terminat războiul cînd începură să se publice cu duiumul articole și cărți asupra Japoniei și Japonejilor. Din primul moment Luizi Barzini ne descria natura țării și pitorescul artificial al grădinilor ei, în curînd Ludovic Naudeau ne lămurea asupra vieții publice și private, asupra stării economice și sociale a Japonejilor, cărțile lui Lafcadio Hearn ne făceau cunoscute legendele și poeziile populare, ne descriau firea locuitorilor și animalele din împărăția Mikadului,—și mulți, foarte mulți alții ne spuneau ce aflase ori observase cu privire la Japoneji. Chiar cărțile apărute mai înainte asupra Japoniei, care stăteau în rafturile librăriilor, deveniră acuma de actualitate, se coborîră în vitrine și apoi se răspîndiră în public.

Și deodată toate aceste diferite izvoare de informații ne arătară că nu ar fi fost loc pentru o așa de mare uimire față de victoriile Japonejilor, dacă am fi cunoscut mai bine viața lor, și ne făcură să vedem că ar fi fost de mare interes să cunoaștem nu numai viața din cei vre-o 40—50 de ani din urmă, în timpul cărora acest popor miraculos se pusese în curent cu toate invențiile și descoperirile Europeanilor, își apropiase tot utilajul și toate mijloacele lor de producere și de luptă, ci chiar și viața lor din veacurile trecute.

Dar n'am cunoscut-o și vina e a istoricilor europeni. Manualele mai vechi de școală păstrau cea mai deplină tăcere asupra popoarelor din Extremul-orient. Cel mult dacă se vorbea, la Istoria veche, ceva despre India și China, în citeva pagini. Apoi întreg Evul mediu, toată Epoca modernă și contimporană nu se mai pomenea nimic de Chineji și Japoneji. Așa că, fatal, în mintea noastră Japonejii de azi erau ceva asemenea cu Chinejii de acum două mii de ani, cărora li se consacrase vre-o două-trei pagini în Istoria veche. Aveam impresia, că's niște popoare adormite de veacuri, ca zina din poveste, și nici nu ne gîndeam că Făt-Frumos le deșteptase de mult. Și cu astfel de idei ne-a

găsit războiul ruso-japonez. De abia în manualele mai nouă, cum e, de pildă, al lui Malet, se vorbește ceva despre Japoneji la Istoria contemporană.

Și cine știe dacă, fără războiul din 1904—5, părerea generală asupra Japonejilor n'ar fi rămas încă mult timp aceeași,—adică: nici o părere...

Și cu toate acestea, cite învățăminte nu s'au scos din cercetarea vieții acestui popor, cite exemple vrednice de imitat nu s-au dat la iveală, cite trăsături nouă și cite curiozități nu s'au arătat.

Asupra unei curiozități voim și noi să atragem atenția aceea. E din literatura japoneză și e una din cele mai izbitoare.

Se știe ce era în Europa prin secolul al VIII-lea al erei noastre, pe vremea lui Carol Martel și al lui Pepin cel Scurt. Europa apusană—de cea de răsărit nici nu mai vorbim—era afundată în barbarie. Literatura germană de abia se întrezărea în „Cintecul lui Hildebrant“, cea franceză avea să mai aștepte încă două veacuri pentru ca să aibă primele texte literare, iar cea italiană și cea engleză aveau să apară cu mult mai târziu.

Ei bine, în acest secol al VIII-lea al barbariei europene, Japonejii aveau o viață de curte strălucită și rafinată și o dezvoltare literară de peste o sută de ani, iar literatura lor poseda deja poezii, care prin delicatețea sentimentului, prin fineță și prin gingășie ar putea lupta victorios cu multe producții poetice contemporane.

Dar să lăsăm pe cetitori să judece din următoarele fragmente, pe care le luăm din „Littérature japonaise“ a lui W. G. Aston, tradusă în limba franceză de Henry-D. Davray. Bine înțeles metamorfoza e cam complicată: Aston le-a tradus din japoneză, Davray din engleză și noi din franceză. Dar nu e vorba aicea decât de gândurile exprimate și de imaginile prin care poeții le redau și pentru asta ni-i de-ajuns și o traducere așa de îndepărtată.

Așa dar, iată cum cîntă iubirea un poet japonez din secolul al VIII-lea:

Zilele mele trec în dorinți
 Și inima mi se moaie
 Ca promoroaca
 Pe plantele de apă
 Cînd vine primăvara.

De suspine de iubire
Am suferit până'n noapte,
Dar lunga zi primăvărată de mine,
Cu cețele sale care se ridică
Cum oare voi mai trece-o?

Iubirea mea e viguroasă
Ca erburile primăvara;
E multiplă ca valurile
Care se îngrămădesc pe țărmul
Marelui ocean.

Iată și ceia ce ar fi „O... femeie tinăra pe patul morții“ :

Pe fața ei erau culorile pădurilor de toamnă,
Formele erau atrăgătoare ca bambusul gingaș.
Necunoscute ne erau visurile ei de viitor;
Nădăjduiam pentru ea o viață lungă ca un cablu,
Iar nu trecătoare ca roua ce cade dimineața
Și dispăre înainte de înserare,
Ori ca ceața care se ridică seara
Și pe care dimineața o împrăstie.
Chiar noi care n-o cunoaștem decât din auzite
Și care numai cît o întrezărisem
Sîntem cuprinși de-o adîncă părere de rău.
Ce trebuie să fie atunci durerea
Tinărului ei soț,
Care împărțasea patul ei
Brațele lor înlănțuite fiindu-le perină?
Nemîngîiate trebuie să fie gîndurile lui cînd se culcă,
Desnădăjduite trebuie să-i fie dorințele.
Vai, aceia care ne-a părăsit
Printr-o ursită așa de prematură,
Era în adevăr asemenea cu roua de dimineață
Sau cu ceața de seară.

Iar ceva mai tîrziu, pe vremea cînd, mulțumită manualelor
de istorie, noi cream că nu a fost nimic mai de samă pe lume
decît complicatele și incurcatele lupte pentru tron dintre mărun-
teii urmași ai lui Carol cel Mare, poezii japonezi își plîngeau iu-
birea în versuri ca acestea :

Pot eu oare să te uit
Macar pentru un timp așa de scurt
Cît clipa în care spicele de grîu,
Pe lanurile de toamnă,
Sînt luminate de reflexul fulgerului?

Am adormit gîndindu-mă la tine;
Poate pentru aceia
Te-am văzut în vis.
De-ași fi știut că-i numai vis
Nu m-aș mai fi deșteptat.

Numi-vom oare vis numai
Ceia ce vedem
Pe cînd dormim ?
Însă-și lumea aceasta deșartă
Eu nu pot s'o socotesc ca o realitate.
.....

Astfel scriau poeții japonezi în veacul al VIII-lea și al IX-lea. Comparație cu literaturile europene de pe acele timpuri nu putem face, pentru că Europeanii nu aveau literatură pe-atunci. Dar putem compara cu literaturile de astăzi. Care din fragmentele citate mai sus n'ar putea fi foarte bine scris de un poet contemporan și nu și-ar găsi locul în oricare literatură a vremii noastre ?

Nimic nou sub soare... Firește.

Dar un popor care ajunsese să-și exprime în așa fel simțirile și gândirile, merită oare să ne fie alit de necunoscut ?..

M. C.

Leii de Piatră

Prieteni vechi de jocuri și neuitați tovarăși,
O! Lei blajini ce veșnic dormeați întinși pe labe,
Pe soclurile voastre vă văd acuma iarăși:
Doi sfinxși vistind în noapte singurătăți arabe...

Dar când privesc în față sculptura voastră veche
Mă simt cuprins de milă; căci ne îndurata vreme
V-a rupt la unul laba, la altul o ureche,
Și-a scris adnc în piatră neștersese-i poeme...

Sînt ani de-atunci... Grădina e astăzi o risipă.
Dar numai amintirea stă veșnic neschimbată.
O! Lei, în fața voastră mi-a fost de-ajuns o clipă
Ca să-mi revăd viața trăită altă-dată!

*

Urc scările de piatră... Mă uit în depărtare.
De cerul larg și-albastru tot sufletu-mi s'adapă.
Catargurile 'n cruce se zugrăvesc în zare
Și portul se deschide: un cimitir pe apă...

Documente omenești

NOROC...

Iată cum îmi povestește un prieten că a „scăpat“ de armată:

— Eram în cea din urmă clasă de liceu când am tras sorții; cam întârziaseam cu școala, că eram băiet sărac. Mă ținea în gazdă un frate al mamei, care se rătăcise de mic pe la oraș și acum era pensionar; avea o biată pensioară și făcea și o țiră de politică, dar știi, că un pensionar, a cinci-spre-zecea roată la căruță.

Înțelegi dar că nici prin gând nu mi trecea că ar fi cu puțință să scap de armată: ce stăruinți puteam eu să am?

Dar se vede că tot stricase moșul meu o vorbă pe lângă ai lui, cari erau la putere, pentru că la recrutare, un civil din comisiune, reprezentantul județului ori al comunei, nu știu care, când a auzit numele meu, parcă și-ar fi adus aminte vag de ceva și m'a întrebat așa, ca de-un doară:

— Dar nu ai vre-o boală, ceva? Nu suferi de nimic?

Bine înțeles, mie mi-a fost rușine să spun că da. Cum eram să spun așa minciună? Eu eram sănătos tun și fiindcă făceam gimnastică, aveam și o musculatură frumoasă al dracului. Așa că întrebarea lui putea să fie mai degrabă o ironie, și cine știe dacă nu era chiar așa? În sfârșit, cum eram și cam jenat că stăteam acolo gol înaintea atîtor indivizi cari mă examinau, mi-era de-a scăpare mai repede și am răspuns scurt:

— Nu, n'am nimica.

M'au înscris, firește, bun, și am plecat.

Nu-mi mai aduc bine aminte ce sentimente aveam și ce gânduri mă frământau, dar înțelegi tu că tocmai îndămină nu-mi prea era. Va să zică, cum scăpam din liceu mă și inhăța la armată, și eram băiet sărac, mai rămăsesem în urmă cu vre-o doi ani pentru că nu putusem urma la școală, numai timp de pierdut cu oștirea nu aveam,—dar ce puteam eu face? De altfel, deși mă gândeam cu oarecare teamă la viața de soldat, totuși nu pot spune că nu se amesteca și un sentiment curios de mîndrie în tulburarea mea sufletească.

Asta a fost dimineață. După amiază m'am dus la școală și am uitat de recrutare. Sara, după clasă, m'am dus ca de obicei

la lecție. Aveam o lecție pe atunci, prima mea lecție: pregăteam de o clasă primară pe băetul unui colonel și-mi dădea o lefușoară mică, așa ca pentru un băet sărac. Vre-o cițiva lei pe lună, din care mă îmbrăcam și-mi mai cumpăram cîte o carte, ceva,—căci lui moșu-meu nu-i plăteam, mă ținea de pomană, Dumnezeu să-l erte !..

M'am dus dar la lecție după clas și nu știu ce le-a venit în sara aceia, că m'au oprit la masă. Și acolo, din una în alta, le-am spus și eu că dimineața trăsesem sorti și că mă recrutase.

Le-am spus-o fără nici un gînd, așa ca să vorbesc și eu ceva. Dar se vede că a fost într'un ceas cu noroc.

S'au mirat și colonelul și nevastă-sa, m'au căinat, m'au dojenit că de ce nu le-am spus mai înainte de a fi luat, m'au întrebat dacă nu cumva vreau poate anume să fac armata, au început a face fel de fel de planuri cum să mă scape... În sfîrșit, ce să-ți mai spun ?

Peste cîteva zile stăteam din nou în costumul lui Adam dinaintea comisiunii de recrutare,—asta era contra-revizia. Comisiunea, aceiași—numai localul era altul.

Cînd am intrat eu, membrii comisiunii vorbeau foarte aprinși între ei, așa că stătui cîteva clipe neobservat.

— Haideți, domnilor, le strigă doctorul cînd dădu cu ochii de miné, haideți mai degrabă, că asta moare aice, înaintea noastră!..

Îți poți închipui ce simțeam eu cînd mă vedeam coșogemi-te romin, și doctorul spunea că's pe moarte!.. În pămînt îmi venea să intru de rușine, noroc numai că ceilalți membri din comisiune nu se uitau la noi; aveau de examinat cu atenție nu știu ce dintr'o condică, și-si grămădisise cu toții capetele de-a-supra ei.

Doctorul s'a sculat repede de la locul lui, m'a ascultat un moment, m'a ciocănit de vre-o două ori, m'a întors odată 'mprejur și—m'a găsit rău. Nu știu ce dracu a spus că am: palpitații, inimă, complicații...

— Hai, fugi degrabă de te 'mbracă!.. mi-a spus el, făcîndu-mi vînt spre ușă, în timp ce striga ofșerului care scria lista:—scutit!..

Ce s'a mai făcut cu prima mea recrutare, la care fusesem bun, habar n'am; știu numai că peste cîteva zile am căpătat certificatul de scutire.

— Apoi vezi ce erai să faci? îmi spunea cu o părintească dojenire cucoana, cînd le mulțumeam pentru marele bine ce mi-l făcuse. Să nu ne spui d-ta mai înainte? Noroc că nu se sfîrșise de tot!

Și drept să-ți spun, mare noroc am avut, că altfel mă încurcam rău și îmbătrineam și eu prin universitate, cum au pățit-o alții.

M. C.

Văd fluturări de pînze cum se desprind de maluri;
Ascult ca 'n vis chemarea vrăjită de sirenă;
Și iachtul svelt, o clipă, se leagănă pe valuri
Și pleacă lin, în urmă, lăsînd o albă trenă...

O! cînd pornește flota de pînze și catarguri
Spre țări necunoscute, eu simt cum, fără voe,
Mă prinde nostalgia să mă avînt în larguri
Și să pornesc spre țara lui Robinson Crusoe.

*

Se schimbă iar decorul ca 'n largul unei scene
Și parcul dintr'o dată s'a luminat feeric,
Ca 'n timpul unei mindre serbări venețiene.
Sub cerul ce-și deschide umbrela-i de 'ntuneric,

Sclipesc multicolore lanterne japoneze,
Închipuind șiraguri de viziuni bizare,
Pe care vîntul serei le face să danseze...
S'aprinde cite-una și se topește 'n zare.

Și iată, fără veste, se 'nalță o rachetă
Brăzdînd adînc tîria spre norii de dantele,—
Un fulger lung de aur prin noaptea violetă—
Iar sus de tot se sparge și se preface 'n stele.

Și altele pe urmă pornesc șuerătoare
Ca niște șerpi gigantici, ca repezi salamandre,
Se 'ntrec în înălțime, se luptă în splendoare
Și-atrînă sus, o clipă, în scumpe policandre...

Iar jos în feeria de jocuri de lumină,
 Cu mori de foc și mindre cascade luminoase,
 Voi stați ca niște falnici viteji ce nu se 'nclină,
 O! Leii mei războinici din vremuri glorioase.

De-atunci întotdeauna voi doi mi-ați fost povața,
 De-atunci întotdeauna voi doi mi-ați fost amicii,
 Ca voi am stat de piatră, cînd am văzut că viața
 E-o veșnică serbare cu foc de artificii.

*

E vară. Și 'n lumina ce curge 'n diamante,
 Grădina lung palpită de forțe roditoare;
 Iar rozele ca șinii anticeilor bacante
 S'apriind sub sărutarea puternicului Soare...

E-așa de cald și bine că statuetele albe
 Stau goale în lumină pe margini de alee,
 Neobosit havuzul asvîrle 'n aer salbe,
 Iar stropii reci de apă se schimbă 'n curcubee.

Orchestra lin prelude un vals banal de Strauss,
 Domol foșnesc castanii o dulce simfonie;
 O ramură mișcată e-o notă în adaus,
 Și pe nisip înseamnă o umbră viorie.

Acum, împodobite de flori și diamante—
 Ca albe siluete de statui mișcătoare,
 Frumoasele trec falnic în rochii elegante
 Și 'n urma lor rămîne un vag parfum de floare...

Dar seara vine tainic și nimenea nu știe,
Cît farmec e în ora aceasta violetă,
E-o seară neuitată de vis și poezie,
E o solemnă seară, ce nu se mai repetă.

Și 'ntr'un ungher Amorul punind în arc o floare,
Cînd parcul stă sub lună ca 'ntr'o aureolă,—
Din două brațe albe el face-o cingătoare,
Din două guri aprinse o singură corolă.

*

E mult de-atunci... Și astăzi eu vă citesc pe față,
O, Lei de piatră, larii copilăriei mele,
Eterna ironie ce ne urmează în viață...
S'a măritat frumoasa cu ochi de peruzele!

1911

Mircea Dem. Rădulescu

Inaugurarea prostogolului

La vama Tigăi e fierbere mare: vine prefectul, inginerul-șef al județului și primarul dela Ploesti, — toți cu familia. Vin dela Brașov, dorm o noapte la Tigăi, pleacă a doua zi la mănăstirea Suzana, și în zori pornesc spre Vălenii-de-Munte.

A doua zi, către seară, s'au revărsat, dintr'odată, peste văile munților din preajma vămii, larmă de zurgalăi și de clopote. Vameșul, cu nevastă-sa, au izbucnit afară cu fețele speriate. De peste drum, a coborât în fugă scările locotenentului, în sunetul pîn-tenilor, cu fața rasă proaspăt, pudrată, cu șfichiurile mustăței negre, încrîlcionate:

„Vin...”

— Ei sint...”

Strigară într'un glas și vameșul și șeful grănicerilor; și locotenentul se întoarse către santinela de lângă gheretă:

„Pune, mă, mânușile...”

Soldatul căută zăpăcit într'un buzunar, căută în celalalt:

„Is în pluton, să trăiți...”

— Nu sta, mă, nu sta, suflete, că m-ai făcut de ris: dă fuga și le ia...”

Santinela sări cele trei trepte dintr'un singur pas. și se prăbuși înapoi punindu-și mânușile mari de lină, cu degetele de două ori mai lungi. Trăsurile se arătară; trei trăsurile încărcate.

„Ei sint, ei sint...” făcu locotenentul trăgîndu-și chipiul mai pe-o sprinceană și netezindu-și repede mustața

Trăsurile se opriră scurt, într'un nor de pulbere; caii asudați prinseră a-și scutura zurgalăii și clopotele, de parcă voiau să scape de ele, să le arunce cine știe unde. Și drumeții săriră din birji albe de colbul drumurilor, — toți cu alpenștocuri, — bărbații cu caschete și cu jambiere de piele; doamnele și domnișoarele cu pălării, cu voaluri lungi.

Se așezară repede la masă, și puii, găinile și rățele vameșului, pieriră c'o iuțea uimitoare. Cum se ridicară dela

masă, prăpădiți de osteniți cum erau, se culcară îndată: cucoanele și domnișoarele la vamă; domniile la pluton.

A douazi dimineată, după cafea, cei doisprezece musafiri plecară spre mănăstirea Suzana, cu obrazurile rumenite de somn și de aerul proaspăt al dimineții. La mănăstire căzură ca niște lăcuste; și după ce se puseră la cale, eșiră cu toții în cerdac.

Lângă chiliile arhondaricului, era pichetul de grăniceri: cîțiva soldați, care țineau de plutonul dela Tigăi.

În cerdacul pichetului, doi grăniceri își ștergeau puștile la soare.

Prefectul, primarul și inginerul, fumau mai la o parte și zimbeau, pe sub mustață, dîndu-și coate, cînd trecea cite-o maică mai tină, cu genele plecate. Se uitau, cu coada ochilor, la cei doi soldați, din cerdacul de alături, șopteau ceva, și izbucneau în risete răsunătoare, care umpleau curtea tăcută a mănăstirii. Se linișteau, apoi, o clipă și aruncau în sus șuviți albastre de fum, privind la munții dimprejur, cu ochii tachiși pe jumătate, cu dispreț parcă; și iar mormura careva ceva și izbucneau risetele.

Prefectul făcu, uitîndu-se la unul din cei doi soldați :

„Ia priviți, monșer, ce mutră de idiot are soldatul ăla; i-a uități-vă la el, parcă-flueră“.

Și prinseră cu toții a rîde și a face glume pe socoteala grănicerului, împreună cu cucoanele și domnișoarele:

„Prezintă absolut toate stigmatele lombrōziene, făcu inginerul: fruntea prăvălită, gura prognată, urechile ca niște torți de oală“.

Soldatul, băgase de seamă că și bat joc de el. Trăgea cu urechea ș'o undă de singe și se urcase în fața osoasă, bătută de vînturi și de ploi. Trupul lui deșirat, cu brațele peste măsură de lungi și fața lui lungă, tristă, cu umerii obrazilor ascuțiți, cu fruntea prăbușită, se zugrăvia puternic pe păretele pichetului.

După ce se săturară de ris, eșiră să se primble pe pajiștea din curtea mănăstirii.

La vecernie, intrară în răcoarea bisericii să vadă maicele. Cînd eșiră din biserică, luna răsărea uriașă de după virful unui pisc, și cu toții se opriră în ușa pridvorului, cu nasurile spre cer și prinseră a striga:

„Voilă la lune... Regardez la lune...“

Și pe cînd urcau scările arhondaricului, domnul prefect, se opri, deodată, și, plesnindu-se peste frunte, strigă:

„Știți, o idee genială: dac'am merge la noapte la prins păstrăvi?“

— Ura....

— Bravo....

— Mergem, mergem....

— Inaugurăm prostogolul...“

Pescuitul era patima domnului prefect, și își cumpărase un prostogol dela Brașov.

„Ascultați, strigă prefectul, pină cînd prindem noi păstrăvul, cucoanele fac foc, pe malul gîrlei, să prăjim peștele pe jar și să-l mîncăm acolo proaspăt, monșer...”

Aplause, urale izbucniră din nou. Domnul primar și cu domnul inginer-șef, îl luară pe domnul prefect de picioare și-l ridicară sus, deasupra capetelor; iar domnișoarele făcură cîțiva pași de vals.

În ușa pichetului se ivi, o clipă, umbra deșirată a grănicerului care părea mereu că șueră și se mistui înăuntru murmurînd ceva.

După ce înnoptă de-al binele, domnul prefect eși pe poarta mănăstirii, în fruntea cîrdului, cu prostogolul pe umăr, cu șapca pe ceafă; și, cuprins de-o veselie fără de seamăn, își flutură casheta deasupra capului și strigă:

„En avant, mes amis...”

— Priviți, c'est une vraie féerie...” zise domnul primar întinzînd un braț.

Și domnul prefect:

„Nous dormirons à la belle étoile...”

Și cu toții izbucniră într-un glas, cîntînd un crîmpei de operetă, bătînd tactul cu amîndouă minile:

„Nous dormirons à la belle étoile... Nous dormirons à la belle étoile...”

Și coborîră pîteca spre apa Teleajănelui, care ardea în vale ca un șarpe de argint, culcat în finetele nesîrșite.

Valea, munții se zăreau printr-o pulbere luminoasă. Mirezmele finetelor se înălțau amețitoare, ca un prinos al pămîntului către cer; iar pe marginile cărării, florile, în lumina lunei, păreau niște luminițe galbene, roșii, albe, albastre.

Merseră pînă la o luncă și acolo se opriră. Strinseră, mai întăiu, repede găteje din marginea pădurii de fagi de pe coastă, vorbind toți deodată; și ațțară, cit ai bate 'n palme, focul pe malul apei. Cucoanele și domnișoarele rămaseră în jurul focului; iar bărbații se duseră mai la vale, se desculțară grăbiți, își suflecară pantalonii peste genunchi, și intrară, în apa rece, tăioasă, cu țipete scurte; iar cucoanele și domnișoarele mureau de ris, în lumina trandafirică a flăcărilor.

Domnul prefect pășea încet prin apă, cu ochii la pîndă, țînd un capăt al prostogolului în dinți; iar marginile, cu minile întinse în lături, gata să asvirlă rețeaua.

Domnul inginer-șef al județului pășea în urmă, ridicînd sus tare picioarele lungi de barză, cu un sac în gît; și domnul primar mergea în frunte, la cîțiva pași înaintea, pe linga mal, pășînd mărunt, cu genunchii încovoiați, aplecat tare înaintea, cu gîtul întins, cu felinarul mic deasupra capului. Și peste apele crețe, grăbite, sfișiate de bolovani, luneca o pată mare albă; iar în jurul celor trei perechi de picioare, undele iuți jucau, fulgerau ca niște oglingioare.

Cum mergeau astfel, deodată, ochii de pescar ai prefectu-

lui zăriră, o clipă, săgetînd prin apă, ca niște suveici negre; și domnul prefect tresări, și, ca fulgerul, zvirli, desfășură prostogolul, dîndu-i drumul din dinți; și smuncind repede, îl trase la mal și tustrele glasurile izbucniră în aceeași clipă:

„Ura... s'au prins...”

Și din urmă, din susul apei, cucoanele și domnișoarele răspunseră cu strigăte subțiri, bătînd din palme ca la teatru. Domnul primar își îndreptă lumina felinarului spre fundul plasei, din care picurau ca niște pietre scumpe, în văpaia lunei; domnul inginer-șef își deschise gura sacului. Și domnul prefect scoase pe rînd patru păstrăvi, care se svîrcoleau în lumină, cu burțile argintii; cu răsfrîngeri albastre și viorii, pe spinările închise; și stropiți peste tot cu roș, ca încrustați cu rubine,—și le dădu drumul ca într'o gușă de pelican, în sacul dela pieptul inginerului. Își pregăti apoi, din nou, prostogolul, cu mișcări pripite, apucă iar un capăt între dinți; și porniră iarăși, în josul apei, întovărășiți de umbrele de cărbune, care se așterneau în urmă, pe luciul apelor.

Dar deodată se zugeră, tremură, înainte, peste unde, o umbră străină, care-i opri pe tustrei în aceeași clipă, le tăie calea ca un zăgaz. Cercetară mirați întunericul luncii: nu văzură nimic; ascultară: se auzea numai larma răsunătoare a apelor,—larma izvodită din nenumărate glasuri felurite, care, cînd le ascultă, prind înțelesuri; izvorăsc, pareă, din adîncuri plîngeri, suspine, murmure, șoapte tainice, cașicum fiecare undă ar avea un suflet.

Și cum stăteau astfel neclintii, ca niște stane negre, în mijlocul girlei, izbucni dintr'o dată, un glas puternic, aspru, amenințător:

„Care-i acolo?”

Răsună o țacăneală scurtă, și, în aceeași clipă, se zugeră pe zidul luncii statura înaltă a unui grănicer, cu pușca la șold, gata s'o înnalțe la ochi, să tragă:

„Ce faceți acolo? se răsti grănicerul.

— Prindem pește.

— Permisul.

— N'avem permis.

— În numele legii, sinteți arestați.

— Sintem prefectul, primarul din Ploești și inginerul-șef al județului.

— Eu nu pot să știu cine sinteți; eu trebuie să-mi fac datoria, să vă duc la pluton.

— Cum, ce, să ne duci pe noi?

— Să ne arestezi pe noi?

— Să nu fii obraznic...

— Nici o vorbă, ești la mal, făcu scurt grănicerul.

— E idiotul dela mănăstire... murmură domnul prefect; de asta nu scăpăm ușor...”

Cucoanele și domnișoarele, veniră într'un suflet, speriate:

„Qu'est ce qu'il est arrivé ?

— Ia ascultă, camarade, făcu domnul primar cu duhul blîndeții ; lasă gluma la o parte : eu sint, bre, primarele din Ploești, dumnealui e domnul prefect și domnul e inginerul-șef al județului... Uite-te bine la noi, nu ne cunoști ?

— Iți fi, nu zic ba ; răspunse grănicerul, ridicînd dintr'un umăr ; da eu nu vă cunosc ; eu trebuie să vă duc, musai, la pluton, la domn' locotenenț.

— Ei, lasă acū, măi camarade, vorbi iar domnul primar, cu glas mîeros ; nu mai te fă al dracului : ce sîntem noi, bre, haimanale, să ne duci cale de doisprezece kilometri... Ia să-i dăm noi o cinste flăcăului...

— Nu—nu, asta nu se poate, zise grănicerul scuturînd cu hotărîre din cap.

— Uite, na, măi băete, să beai și tu un păhar dulce în cinstea noastră, făcu domnul prefect scoțîndu-și punga.

— Nu—nu, asta nu se poate, zise din nou grănicerul, sărînd la un pas îndărăt, ca fripl ; eu trebuie să vă duc, musai, la pluton.“

Prefectului îi sări atunci țandura :

„Ia ascultă, mă mocițane, ia seama cu cine vorbești : vorbești cu prefectul nu cu tată-tău... Te potfesc să nu fii obraznic...“

Și săriră cu toții :

„Auzi obraznicie ?

— O să ne plîngem colonelului...

— O să-ți arătăm noi cine sîntem, canalie...“

Grănicerul tăcu, o clipă, încruntat, cu gura țuguiată ca un bot, în lumina felinarului ; și fălcile îi tresăreau supt urechile mari ca niște scoici, făcute par'c'anume să simtă de departe pe contrabandiști,—ș'odată răcni : „Înțelegeți romînește, să mergeți cu mine, ori nu ?“ și baioneta din virful puștii licări în întuneric ca un fulger.

„Imbecilul ăsta e 'n stare să tragă, murmură în franțuzește domnul prefect ; nu vedeți, duhnește-a țuică de-o poștă,—trebuie să mergem, monșer !... Bine, ne-încălțăm și mergem...“

Și, după cîteva minute, cîrdul porni, cu grănicerul la doi pași în urmă.

Cînd ajunseră în dreptul mănăstirii, se opriră :

„Stați, să se ducă careva din noi să ne cheme trăsurile, zise domnul prefect.

— Nu se poate, mergeți pe jos, vorbi scurt grănicerul.

— Stați frate, ce ne-am zăpăcit așa : ne cunoaște starița, făcu domnul primar, plesnindu-se cu palma peste frunte, haide, măi băiate, ș'o întrebă pe maica starița cine sîntem noi, dacă nu vrei să ne crezi pe noi... Da ne cunoaște toată mănăstirea, omule...

— Iți fi, eu nu zic ba, făcu grănicerul ; da datoria mea e

să vă duc la pluton... Dă, ce stric eu; eu îmi fac, se chiamă, datoria... O țir de țuică am băut, nu-i cuvint, sint,—care va să zică, oleacă vijiit,—da datoria mi-o fac musai, că de asta mininc pinea statului... Haideți, mă rog...

— Bine, cum o să meargă, creștinul lui Dumnezeu, dumnealor pe jos? vorbi inginerul arătînd pe cucoane.

— Pe dumnealor nu le-am găsit prinzînd păstrăvi... Ce-i drept, nu-i păcat; la ce să spun minciuni, că mă trăsnește cel de sus... Dumnealor n'au decit să rămie la mănăstire, nu mă pun de pricină... Da dumneavoastră ați prins; uite-i colo cum se sbat... Dumneavoastră trebuie să mergeți; s'a isprăvit... Haideți să plecăm de-acu, că ne-apucă ziua pe drum... Și nu de-altă, da mi-i rușine, zău, na, de rușinea d-voastră..."

Se înțeleseră repede, să vie cu trăsurile în urmă și se despărțiră.

Dinspre mieză-noapte, porni un vînt subțire, care-i făcu să grăbească pașii. Domnul prefect călca innainte, cu prostogolul în spate, legîndu-se ca o rață; domnul primar depăna repede din picioarele scurte, săltînd la fiecare pas, cașicum ar fi alergat; iar domnul inginer, cu sacul cu păstrăvi în git, făcea pași mari, cu picioarele sale de pasere de baltă. În urmă, grănicerul, bocănea cu cizmele grele, aplecat tare innainte, cu pușca în mină și, din cînd în cînd, îi luceau ochii și dinții în lumina lunei.

Pe la miezul nopții cei trei tovarăși de suferință ajunseră la vamă.

Din cerdacul plutonului, săriră hămăind doi zăvozi cît niște viței. Domnul prefect, cu domnul primar și cu domnul inginer-șef al județului de-abia își mai tiră picioarele, de urcară cele trei trepte ale plutonului, și căzură pe o bancă din cerdac.

Grănicerul șopti ceva santinei din fața vămii și soldatul duse o mină la gură și se ascunse după gheretă. Patrula urcă scările, bocăni cu cizmele prin cerdac și, oprindu-se la o fereastră, bătă de citeva ori; apoi s'aplecă și ducindu-și amîndouă mînele în preajma ochilor, își tutti nasul de geam și strigă innăbușit:

„Domnule locotenent, domnule locotenent.

— Care-i acolo, mă, s'auzi un glas somnoros.

— Eu, Pirvan, să trăiți; am prins niște domni la păstrăvi și vi i-am adus.“

După asta, Pirvan se trase dela fereastră și se lipi de parmaclic. Din năuntru, se auzi glasul somnoros al locotenentului:

„Măi, Văduva, scoală, mă, ș'aprinde lampa“. Scriți o ușă, se auzi lipăind repede niște picioare goale; și geamurile dela odaia șefului grănicerilor se luminară.

În aceeași clipă, sosiră, ca un vârtej, cele trei trăsuri, în larma speriată a clopotelor ș'a zurgălăilor. Cucoanele și domnișoarele săriră întrebînd grăbite, într'o răsufare:

„N'au venit trei domni c'un grănicer?“

— Ba da, chiar acușica au sosit; sînt în cerdac.
Și cu toatele se repeziră, se îngrămădiră pe scări, cu strigăte scurte:

„Mon Dieu!

— Henri...

— George...“.

Se imbulziră împrejurul celor trei prieteni, care zăceau pe banca plină de praf, cu genele și sprincenele albe de pulbere ca niște cioplitori în piatră; vorbeau toate-odată, își plesneau palmele, își încheștau minele:

„Ce infamie!

— Ce barbarie!

— Ce ghinion, ce ghinion, inchipuiți-vă: la jumătatea drumului, cum veniam în goana cailor, s'a rupt un arc, ș'a trebuit...“

Ușa dela pluton se deschise, și locotenentul se ivi în prag:

„Ce-i Pîrvane? Pe cine-ai adus?

— Trăiți, domnule locotenent, pe dumnealor: i-am găsit în gura Plaiului, prinzind păstrăvi.

— Noi sîntem, domnule locotenent“, zise, cu glasul sfîrșit, domnul prefect.

Locotenentul clipi, puse o mină cozoroc deasupra ochilor și se uită, aplecîndu-se înaintea:

„Care noi?“

Dar îi cunoscă pe dată:

„Cum, dumnevoastră, domnule prefect? Dumnevoastră, domnule primar? Domnule inginer? Ce vră să zică asta? Cum se poate? Poftiți, vă rog, în casă...“

Și sunîndu-și pîntenii, se feri grăbit din ușă:

„Ți-ți-ți... Vă rog, vă rog, poftiți... Luați loc... Văduva, mai adă scaune aici, repede...“

Ordonanța,—un flăcău mărunțel, slăbuț, cu niște ochi neastîmpărați, plini de foc,—veni, într'un suflet, cu scaunele:

„Doamnelor, domnișoarelor, domnule prefect, domnule inginer, domnule primar, stați vă rog... Cum s'a întîmplat, ce-a fost?“

Incepură cu toții odată, cu glasuri ridicate, împreună cu cucoanele, cu strigăte minioase; dar deasupra tuturor, se înălța glasul grav al domnului prefect și vocea de păun a doamnei:

„Canalia dumitale de soldat a avut impertinența,—deși i-am spus cine sîntem,—să ne aresteze și să ne aducă cale de doisprezece kilometri pe jos, cu baioneta la armă, ca pe niște pușcăriași...“

— Aveți dreptate, vă rog, domnule prefect, aveți perfectă dreptate; am să-l...

— Mă voi plînge, domnule, colonelului, voi merge pînă la ministru...“ urla domnul prefect, trîntind cu pumnul în masă; urla din ce în ce mai cumplit acoperind glasurile celorlalți, rotîndu-și ochii plini de minie ca niște ochi de taur; cu fața roșie, cu urechile roșii, cu cele două bărbii aprinse, cu vinele frunții umflate:

„Cum țineți, domnule, asemenea brute ; în ce țară trăim, unde ne aflăm, în Patagonia ?

— Domnule prefect... Dați-mi voe, vă rog... Vă asigur, că am să-l pe...

— Priviți-ne în ce hal sintem...“ striga domnul primar întinzînd mina cu degetele rășchirate, voind parcă să-i scoată ochii locotenentului.

— În ce țară s'a mai văzut, domnule, asemenea barbarie ? răcnea domnul inginer ; vom ajunge pînă la rege, domnule locotenent.

— Vă rog, calmați-vă, domnule prefect, domnule primar, domnule inginer... Vă asigur, că soldatul o să-și ia pedeapsa... Luați loc, vă rog... Trebuie să fiți foarte obșiți. Trebuie să vă fie sete... Văduva, adă repede dulceață... Du-te de adă apă proaspătă... Avem o apă minunată aici...“.

Cu nctul se potoliră, se așezară pe scaune.

Văduva intră cu dulceața, cu păharele cu promoroacă ; și ochii neastîmpărați îi luceau ca la veveriță.

Domnul prefect și cu cei doi tovarăși, goliră dintr'o înghițitură păharele și răsuffară adînc :

„Intr'adevăr, aveți minunată apă, făcu domnul primar ; fii bun, băiate, și mai adă-mi un păhar.

— Și mie.

— Și mie, te rog“, cerură ceilalți doi.

Și goliră dintr'odată și al doilea rînd de păhare ; și începură apoi a vorbi cu toții cu glasuri moi.

Domnul prefect, după un răstimp, scoase ceasornicul de aur :

„A, dar știți că-i tîrziu unu... Haideți să mergem...”

— Să mergem, să mergem, ziseră ceilalți, ridicîndu-se.

— Deși societatea dumneavoastră îmi face foarte multă plăcere, nu-mi permit să vă rog să mai stați ; văd că sinteți extrem de obșiți, vorbi domnul locotenent sărînd de pe scaun și sunîndu-și din nou pîntenii ; mii de scuze, vă asigur că grănicerul are să-și ia pedeapsa cuvenită...”

Eșiră cu toții și se urcară în trăsuri ; iar domnul prefect rămase mai la urmă și luîndu-l pe locotenent prietenește, pe după spate, zise încet :

„Uite ce, monșer, nu mai am nici o pretenție ; dar am să-ți fac o rugăminte : să nu s'audă nicăeri de chestia aceasta... Mă'nțelegi, țin foarte mult la lucrul ăsta și-ți rămîn foarte îndatorat...”

— Vă rog, domnule prefect, fiți foarte sigur... Vai de mine, se poate...”

Domnul prefect, după ce mai strînse odată mina locotenentului, se urcă în birja din frunte ; și trăsurile porniră pe șoseaua luminată de lună.

Atunci, ca din pămînt, se ivi vameșul, care, cînd auzise clopotele și zurgalăii, se îmbrăcase repede și eșise, crezînd că trece cineva dincolo ; dar cînd află cine-i și ce s'a întimplat și auzi răcnetele din pluton, nu mai îndrăzni să între.

După ce se depărtară trăsurile, pe locotenent îl pâlă, dintr'odată, un ris cumplit: bătea din picioare și se rotea cu genunchii încovoiați; se plesnea cu palmele peste coapse. Iar vameșul se ținea cu minile de coaste și se frîngea înainte, de parcă-l săgetau niște tăeturi prin măruntae.

Santinela, se ascunsese în gheretă, și ridea cu mina la gură, uitîndu-se prin ferestruie. În pluton soldații icneau prin întuneric.

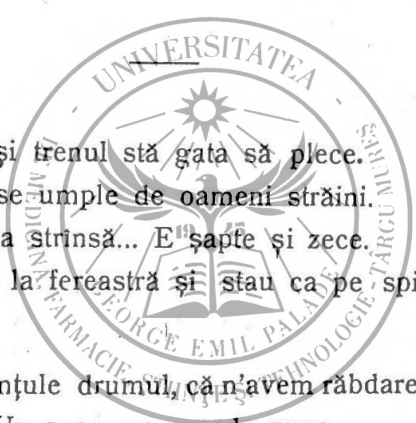
Și vameșul ridică, deodată, o mină'n sus: „Mă duc, să-i spun nevastei“.

Și se prăbuși spre vamă, urcă scările, într'un suflet, și se făcu nevăzut.

N. N. Beldiceanu

ÎN TREN

E larmă și trenul stă gata să plece.
Vagonul se umple de oameni străini.
Mi-e inima strinsă... E șapte și zece.
Mă 'ntorc la fereastră și stau ca pe spini.

Dă-i neamțule drumul, că n'avem răbdare !.
E gata ! Un șuer, un repede zvon,—
Și simt că se mișcă cu noi... Salutare !
Trec umbre grăbite pe lângă vagon.

E clipa cînd glasul durerilor tace...
Duc mîna la frunte și ochii mi-i strîng,—
În suflet deodată un gol mi se face...
Dă-i neamțule drumul, că'mi vine să plîng !

Acum, pe de-lături, încep să rămînă
Semnale, macazuri, vagoane și fum
Și umbre de oameni cu steaguri în mînă,—
Și trenul năvalnic s'așterne la drum.

*

Adio ! Adio, romantică Urbe !
 Adio, zădarnic și dulce trecut !...
 Din goană, cind trenul se 'ndoaie la curbe,
 Scot capul afară și lung—te salut.

Văd case și turnuri sclipind în lumină,
 Priveliști de-o clipă ce 'n zare apun.
 În fața lor cade o verde cortină,—
 Și trenul aleargă, aleargă nebuh.

...Și visul încearcă din nou să mă fure :
 Un șes, peste care trec umbre de nori,—
 E viața-mi pustie,—un colț de pădure
 Cu virfuri uscate și cuiburi de ciori...

Dar toate se schimbă de-odată,—și fumul,
 Ca negura deasă din sufletul meu,
 Se mistue 'n urmă... Dă-i neamțule drumul,
 O clipă să-mi pară că nu mai sînt eu !

*

În arie largă se 'nvîrte pămîntul,
 Începe să curgă întregul teren...
 Pe netede șesuri ne ducem ca vîntul.
 Cantoanele albe se uită la tren.

G. Topirceanu

Din lumea balcanică

Cultura în Muntenegru

În politica externă, pe care Muntenegru o duce față de Sîrbii din afara Sîrbiei și față de statele împrejurătoare, pare a se vedea aceia ce îi impută Sîrbia că: urmărește să ajungă, în locul acesteia, conducătorul idealurilor naționale ale neamului sîrbesc în deobște. Acelaș lucru, de altfel, pare a inveda încă și ambiția Muntenegrului și a dinastiei lui de a se face regat, spre a fi la fel cu Sîrbia careia vrea să-i ia locul,— cu toate că Muntenegru e foarte redus, în raport cu Sîrbia, și ca întindere teritorială și ca populație și ca rodnicie a pămîntului.

Se vede că Muntenegru socotește că, și în ce privește starea lui culturală, nu e inferior Sîrbiei. Căci, în adevăr, deseori citesc în ziarul din Cetinje *Cetinjski Vjesnik* aceia ce găsesc în numărul-i dela 4 Mai 1911: că el, Muntenegru, e „stat civilizată”, „civilizovana država”.

Pentru că, cum spuneam și în Nr. din Ianuarie c. al „Vieții Românești”, se poate ca, tocmai din cauza acestei ambiții a Muntenegrului de a înlocui pe Sîrbia, în curînd să avem atingeri și cu el în chestia macedo-romînă; de aceia, cu deosebire, cred interesant să schițez acum și cultura acestui stat, care, cum văzurăm, se socotește pe sine „civilizat”.

Mă voi sluji, pentru aceasta, de unele date nu neinteresante, ce găsesc în *Zora*, „revista tinerimei progresiste sîrbe” care de un an și ceva apare la Viena în sîrbește; firește însă că aprecierile de aci despre Muntenegru le voi trece prin ciurul criticii noastre proprii.

Starea culturală a Muntenegrului e îndeobște înapoiată; înainte de a. 1880 ea era chiar cu totul primitivă.

Pela a. 1843 o misiune de marină engleză se duce la Cetinje, pare-se în scop politic. Șeful misiunii, lordul Clarence E. Paget, în „Autobiografia” sa, scrisă în englezește și tipărită la Londra în a. 1896, vorbește de această vizită a sa în capitala Muntenegrului și își expune impresiile. Zice că Muntenegrenii sînt, în adevăr, „o rasă nu de tot bar-

„kneazul Muntenegrului, un șef sălbatic“. Acești barbari au drept capitală Cetinje „care seamănă cu un sat indian oarecare“ și, la mesele ce ne dedeau, chiar aghiotantul cneazului se mira cu dispreț, că „niște ostași ca noi—spune lordul— care purtăm arme, mîncăm cu furculițe și cuțite“ („Srpski Književni Glasnik“ dela 16 Mai 1911 p. 774).

Ei bine, în această epocă, pînă la 1880 cînd fu ultimul războiu al Muntenegrenilor cu Turcii, există acolo numai următoarele școli, deosebit de străvechile și cu totul primitivele școli mănăstirești :

La a. 1834 se întemeiază o școală primară în Cetinje ; în ea se învață limba sîrbească, istoria sfîntă, scrisul și aritmetica. Această școală rămîne singură în Muntenegru pînă la a. 1862, cînd se mai întemeiază alte 10 școli primare prin diferite localități. Tot în acest an se mai crează în Cetinje un Seminar, afară de acea școală primară. Seminarul avea scopul de a forma învățători și preoți pentru școlile primare și biserici. Dar seminarul, a cărui întreținere costa 6000 lei pe an, fu repede desființat de cneaz, din pricina acestei „mari cheltueli“.

În a. 1868, cînd cneazul Nicolae (actualul rege al Muntenegrului) se duse la Petersburg, spre a se închina țarului, protectorul său, obține ca sinodul rusesc să dea pe an 8000 de ruble spre a reînțemeia și întreține seminarul ; iar dela țarină obține 5000 ruble pe an, cu care înființează la Cetinje și o școală superioară de fete care poartă numele „Institutul țarinei Maria la Cetinje“. Apoi, la a. 1871 se mai întemeiază 30 școli primare în alte localități din Muntenegru. Astfel că, în acest an se afla : 40 școli primare în afară de Cetinje, iar în această capitală însăși : o școală primară, un seminar și o școală ceva mai înaltă, cam un fel de gimnaziu, de fete.

În toate școlile primare se afla, pînă pe la a. 1880, 2000 copii, în școala de fete cam 100 de școlărițe, iar în seminar cam 40 de școlari. Totul dădea un procent de cam 3% știutori de carte. Învățătorii și profesorii acestor școli erau mai toți străini, cei mai mulți din Dalmația.

O așa stare culturală firește că putea face chiar și la a. 1880 unui englez acea impresie pe care o arătai la lordul Paget în a. 1843!

Dar după războiul din 1880 cu Turcii și declararea independenței Muntenegrului, începe aci o nouă stare de lucruri. Se mai întemeiază și alte școli, iar cultura apusană începe a prinde și ea, ici-colo, rădăcini.

În a. 1886 se înființează la Cetinje un gimnaziu cu 4 clase ; iar la a. 1906 acesta fu prefăcut în liceu cu 8 clase. Tot în 1906 se mai întemeiază un gimnaziu cu 4 clase în orașelul Podgorica.

În seminar, liceu și gimnaziu funcționează 30 de profesori și, pentru întreținerea acestor trei școli, statul cheltuește pe an suma de 81,789 lei.

După a. 1886 se întemeiază încă diferite școli primare de fete și băieți și în alte orașele ca Nikšić, Podgorica, Bar. Astăzi sînt în Mun-

leafă e de 1200 lei pe an, iar cea mai mică de 200 lei.

Apoi în a. 1896 s-a întemeiat o școală de agricultură în Podgorica, și tot aci o școală de subofițeri care mai în urmă fu mutată la Cetinje.

În a. 1897 s-a clădit la Cetinje casa numită „Zetski Dom“, în care se află și Parlamentul munteenegrean și sală de teatru și de concerte.

Pentru studiile mai înalte decît liceul, școala de subofițeri și seminarul, Muntenegrenii merg în străinătate: unii, puțini de tot, în Franța sau Austria, alții mai ales la Universitățile din Sîrbia și Rusia. Dar de aceștia, care să aibă titluri universitare, se numără pe degete la Cetinje.

Cu toate acestea, azi sînt în Muntenegru 94% neștiutori de carte, deși s-au creat pe lângă școli și biblioteci publice școlare.

Revista *Zora* dela 24 Dec. 1910, apreciind învățămîntul din Muntenegru, zice că spiritul lui e astfel: „după dinastie, în toate școlile, se dă cea mai mare atenție dogmatismului *religios* și se întărește fanatismul *religios*, în loc ca să se dezvolte în copii adevăratul sentiment *religios* și conștiința ordinei morale“.

Că cultura în Muntenegru nu va fi dînd acestui stat dreptul de a se intitula, cum am văzut că se crede, „civilizat“ (civilizovana država), se poate. În această privință am putea fi de aceeași părere cu articolele apărute despre el în *Zora*. Dar în această apreciere: că spiritul culturii în Muntenegru e numai *religios*, mi se pare că se arată nu atît realitatea lucrurilor de-acolo, ci mai mult antipatia Sîrbilor și a Sîrbiei față de acest Muntenegru concurentul lor la înțietate în Balcani.

Căci, de fapt, alfe lucruri ne arată că spiritul cultural din Muntenegru e: o tendință și statornică rivă pentru introducerea și răspîndirea culturii apusene moderne și a rezultatelor științifice ale popoarelor civilizate.

În adevăr, nu numai că în gimnaziile, liceul și școala superioară de fete se învață limba franceză, dar, încă, există în Cetinje chiar o activitate culturală mireană nu religioasă. Teatrul, care reprezintă cele mai moderne bucăți, nu e nici de cum bisericesc; precum tot nebisericesci sînt concertele vestiței, în toată lumea slavă, societăți corale „Njegoș“. Apoi, pe lângă aceasta, nevoia de a crește rodnicia pămîntului, a făcut pe Muntenegrenii nu numai să-și facă școală de agricultură, dar chiar să-și studieze solul și să-și producă chiar și o mică literatură în această direcție practică. *Cetinjski Vjestnik* dela 2 Aprilie 1911, care are un studiu despre „Economia în Muntenegru“, ne invederează aceasta, citînd diferite cărți apărute la Cetinje dela a. 1900 încoace. Așa una: „Cele mai însemnate boli ale sămănăturilor noastre“; alta despre „Peronospora“; alta despre „Vierit“; alta despre „Cultura fructelor“, etc. Iar în a. 1910 s'a întemeiat la Cetinje chiar o „Bibliotecă agricolă“, care a

tipărit felurite broșurile despre „plantele folositoare“, „boalele și dușmanii viței de vie“ etc..

Cum că spiritul după care se îndrumează cultura în Muntenegru nu e cel retrograd religios ci cel modern mirean și apusan, ne arată nu numai faptul că există la Cetinje 2 ziare: unul „*Glas Crnogorca*“ („Glasul Muntenegreanului“), un fel de „Monitor oficial“ al nostru, și altul „*Cetinjski Vjesnik*“, o gazetă politică, care numai tendințe bisericești n'au; dar același lucru ni-l mai invederează încă și revista „pentru știință și literatură“ „*Dan*“ (adică *Ziua*) care acum, în Martie 1911, a început să apară la Cetinje. Aceasta e un volum de 160 pagini, format ceva chiar mai mare decât al „*Vieții Rominești*“. Ea, nu numai că cuprinde studii de ale izgonitului de către biserică Tolstoj despre Shakespeare, dar, spre cinstea bisericii muntenegrene, are și o circulară a Mitropolitului ei către „cinstiții și preacinstiții preoți eparhiali de amîndouă categoriile“, în care Mitropolitul îi îndeamnă să se aboneze la revista „*Dan*, care—zice în circulară—va sluji destul de mult preoțimei, ca, mai ușor și mai bine să corespundă datoriiilor sale; pe lângă aceasta—spune mai departe Mitropolitul—revista „*Dan*“ va servi preoțimei ca în ea să-și dea la iveală lucrările sale literare și așa, ca prin ele să se desăvîrșească pe sine și să învețe pe alții“. Și *Dan* are articole și însemnări istorice și literare relative fie la Slavi în deobște, fie la Fogazzaro, Shakespeare, Byron etc. Toate dovezi că cel puțin greșește apreciatorul din *Zora*, care găsea că spiritul școlii și al culturii în Muntenegru ar fi cel retrograd religios. Dimpotrivă, cum arată circulara Mitropolitului, însăși biserica stăruie să se modernizeze, lăsindu-se a fi străbătută de cultura modernă și mireană din „*Dan*“.

De altfel, mai ales de după 1880 se naște la Cetinje chiar un început de mișcare literară propriu zisă. Nu numai că însuși actualul rege Nicolae I e poet și autor dramatic încă demult; nu numai că altă dată mai apăruse la Cetinje și altă revistă literară care apoi a încetat; nu numai că în „*Dan*“ vedem poezia reprezentată prin trei sonete scrise de chiar directorul ei, profesorul Dušan S. Cukić; dar, în capitala Muntenegrului, trăește astăzi un tânăr poet, chiar cu o relativ întinsă activitate poetică,—e *Milun M. Pavićević*, despre care, poate, nu e fără de interes să vorbim aci ceva, tocmai spre a ne da mai bine seamă de cultura din acest mic regat.

Drept e că acest poet nu a colaborat cu nimic la numărul apărut din „*Dan*“; drept e, de asemeni, că revistele sîrbești din Regatul Sirbiei sau dela Sirbii din Austro-Ungaria nu au vorbit despre activitatea lui beletristică, cel puțin pe cît știu eu. Numai „*Cetinjski Vjesnik*“ din 24 Dec. 1910, face o mică dare de seamă despre o carte cu poezii a lui *Pavićević* atunci apărută. Indiferența aceasta la Sirbii propriu ziși față de un Muntenegrean aș înțelege-o și mi-ași explica-o prin raporturile de desconsiderare, pe care cei dintîi o aruncă acestora din urmă, noii lor concurenți la conducerea sîrbismului. Mai greu e de explicat indi-

ferența revistei acum apărută „Dan“, la care desigur că Pavićević ar fi colaborat cu ceva, dacă ar fi fost invitat. Decît și aici poate ne-ar da o tîlmăcire vorbele lui Cristos că: „între ai mei am fost și ai mei nu m-au cunoscut“.

Că însă poezia lui Pavićević nu merită indiferență, ne dovedește mai întîi faptul că conaționalii lui din America au găsit cu cale să-i editeze acolo, și anume în Chicago, două volumașe cu poezii scrise de dînsul: unul *Brdjanke* („Flori de dealuri“), apărut la 1909 în a doua ediție, și altul *Gorske ruže* („Trandafiri de munte“) apărut, ca întîie ediție, la 1910. Aceasta din urmă poartă chiar portretul poetului cu inscripția: „Mićun M. Pavićević, poet al Sirbilor“ („srpski pjesnik“), drept mărturie că expatriații din America îl socotesc vrednic de a fi „poet“ nu numai al Muntenegrului ci al Sirbilor în de oște. Iar poemul de curînd apărut în broșură la Cetinje în 1911, dar care a fost compus mai demult, cu titlul „Crnogorcu“ („Muntenegreanului“), i-a fost tradus în limba franceză și apoi pus pe muzică de Emil Chevalin, profesor la Universitatea din Paris. În sfîrșit, chiar ziarul din Cetinje „Glas Crnogorca“ dela 26 Fevr. 1911 rezumează din o elogioasă dare de seamă ce revista cehă dela Praga „Maj“ o face despre activitatea poetică a lui Pavićević, de care spune că: „are puternic talent liric, cu deosebire 'n poeziile-i patriotice“. Acestea, fără să stăruesc a vorbi și de traducerea din muntenegreana în limba cehă a unei ode scrise de Pavićević „Bratru Cechu“ („Fratei Ceh), traducere publicată la loc de onoare, chiar în fruntea aceleiași reviste „Maj“ din Martie 1911.

Oricum, toate ne indică că Milun Pavićević, om ca de 30 și ceva de ani (cum pare a arăta portretul în ediția poeziilor sale din Chicago), merită să împărtășim și publicului românesc ceva despre natura poeziei lui. Firește însă că'l voi caracteriza cu totul pe scurt.

Natura vesnic verde, plină de viață dar și de greutate materiale 'ntr'ale traiului din Muntenegru, cu munți năprasnici alături de văi prăpăstioase și pîruri sălbatice cristaline, nu se poate să nu dea unui suflet simțitor și sănătos de poet încrederea în trăinicia lui și dragostea pentru creația lui Dumnezeu. Pe de altă parte, puterea socială a individiei și egoismul individual, care-s mari și au multe mijloace de a lovi, în o societate primitivă ca a Muntenegrului, carele deabia acum începe să se organizeze, această putere nu se poate să nu rănească cu deosebire sufletul de poet, oricît de sus ar fi el născut și oricîte mijloace materiale de trai ar avea.

Formele acestui mediu material și social al Muntenegrului se simt răsfrînte și în poezia lui Milun Pavićević. Dragostea de natură, cuprinsă uneori în farmecul nopților dela Cetinje, îi dă avînt în armonioasa poezie „Majiska noć na Cetinju“, adică „Noaptea de Mai la Cetine“ (din volumul „Gorske ruže“), în care „pretutindeni se simte mi-reazma florilor de munte“, pe cînd „viața prin văi fierbe“ iar „cerul e

curat ca un izvor de munte*. Nu mai puțin îl înviorază încă simplitatea vieții și a naturii dela sate, d. ex., în poezia „Sa sela“, adică „Dela sat“ (din volumul „Brdjanke“), unde „în mantie albă stă acoperit pieptul și largii umeri ai posacului plop, iar subt al lui creștet mîndru se văd împrăștiate pe pășune turme“. Dar nu o dată îl indignează fariseismul și răutatea celor ce,—mai ales într'o societate ca cea din Muntenegru, care tocmai acum se svîrcolește spre a-și apropia cultura,—se gîndesc cum să exploateze mai bine simplitatea și supunerea unora sau idealismul altora. De aceia cu amărăciune vede, în poezia-i „Sa sela“, fariseismul preotului: „E zi de sărbătoare: 'N biserică se string țărani, —Pe toți doar haine zdrențuite și murdare ;—Și, ca pe-al lor învățător școlarii speriați,—In tremur ei sărută icoanele și tac!... Iar preotul tînăr, ca o cochetă stă țeapăn,—Și, ca la bal, tot sare, și se plimbă“.

De altfel, în deobște, Pavičević vede în viață răutate și invidie, dela care a avut mult de suferit, atît în întăia-i tinerețe cît și acum. Cu toate acestea, un Muntenegrean ca el, al cărui suflet a moștenit prin veacuri puterea de-a rezista durerii, nu se lasă ci luptă și se 'ndeamnă să rabde. În poezia „Bori se bori“, adică „Luptă, te luptă“ (din „Brdjanke“), rostește frumos acest vitejesc îndemn: „Luptă-te, luptă în lumea de rele,—Viața e numai din luptă,—Luptă-te, luptă 'npoțtriva nebinelui, —Iubește și sfînta dreptate-o slujește“.

E chiar o caracteristică a sufletului lui Milun Pavičević aceasta că, el, deși vede și simte răutatea altora și pizma lor, cu toate acestea nu e nici de cum pesimist și nici mizantrop, ci caută să-și aducă aminte, încă cu plăcere, de vremile trecute, cînd a suferit dela oameni. În poezia „Proșlost („Trecutul“) din „Gorske ruže“: „Nici nu-mi cred mie, că așta luptă—Am fost în stare să duc în viață,—Și 'n contra răului, a prigonirei și răutății—Totuși să mă urc sus“. Drept că și el caută să fugă dintre oameni, de multe ori, ca să mai capete liniște; dar și atunci, repede își aduce aminte că așa e viața și se reîntoarce iarăși între ai săi. În poezia „Moja sreća“, adică „Norocul meu“ (din „Gorske ruže“), zice, în adevăr, că: „Prin ponoare de zăpezi pline și ghiață,—Rătăcesc singur, fără nădejde, viață și singe,—Doar ca de oameni și de toate să mă feresc“. Dar îndată revine și, în poezia „Pravda“, adică „Dreptatea“ (din „Brdjanke“), recunoaște, consolidîndu-se, că „locul dreptății e numai în cer“. Tocmai de aceasta, și pentru că omul trebuie să năzuiască spre dreptate și mai bine, în poezia-i „Ja volim da živim“, „Mie-mi place să trăesc“ (din „Gorske ruže“), poetul cîntă: „Mie-mi place să trăesc“, plin de 'ndrăsnală,—Puternic, singur, și 'n contra durerii,—și ca eroinic, fără de frică ca un sălbatic,—Să lupt pentru spirit și viață cu noi idealuri“.

Dar, în afară de această îngăduire, ce sufletul lui Pavičević acordă

de indignare împotriva Turcilor asupritorii de veacuri, și de mândrie națională pentru trecutul mai numai războinic al micii sale patrii. Aceste sentimente poetul și le arată nu numai în poezii izolate din „Brdjanke” și „Gorske ruže”, dar mai cu seamă în poemul „Crnogorcu” („Munte-negreanului”). Aci, în versuri curgătoare, zugrăvește întreg trecutul războinic al Muntenegrului unit cu prezentul și viitorul cultural al lui. Dinaintea trecutului, poetul așa de mult se ’nsuflește în cit, adresându-se patriei sale, îi spune că: „Dar nimeni nu ți-a cîntat încă—Toate ’mboldirile sfinte tale lupte.—Nici nu e ’n stare nimeni ca ’n cuvinte—Să împletească lauri meritelor tale,—Căci veacuri mîndre, furioase,—Pieptu-ți de fier și gol—Nu l-au sfărmat legioane de furtuni”.

Iar mediul nou, modernizat, din Muntenegru, sintetizat oarecum în tîntința politicii regelui Nicolae de *a uni sub conducerea celor dela Cetinje pe Sîrbii de pretutindeni*, acest mediu își arată răsunetul său și în poezia lui Milun Pavičević, carele, de altfel, e chiar secretar al Ministerului de interne. În poezia-i „Caru Junaka Nicolii I”, „Împăratului vitejilor, lui Nicolae I” (din „Gorske ruže”), îndeamnă pe regele său: „Ridică-te, viteazule, a sunat clipa, —Unirei Sîrbimei și-a unei gândiri”.

Nimic religios nu cuprinde poezia lui Pavičević, decît numai: sentimentul obștesc al credinței în cel ce a creat mărețiile lumii și ale splendorilor naturii din Muntenegru. Aceasta se vede limpede în „Ima boga”, „Există Dumnezeu” (din „Gorske ruže”), unde cîntă că: „E Dumnezeu, eu simt că-l port în piept.—Altar îi e a mea inimă plină de foc.—Eu dela el nu cer milă,—Și nici nu mă plîng de pedeapsă, cînd am vină.—E Dumnezeu; el mă iubește pentru însușiri,—Și pentru fapte rele sau nelucru pedepse dă și lovituri”.

Ast-fel că, în scurt, notele caracteristice ale poeziei lui Pavičević (care și ea e un fragment din spiritul cultural al Muntenegrului) sînt: dragostea de natură, privirea cu indiferență la răutatea omenească pe care o disprețuește rîvna lui după ideal, și un fierbinte patriotism local muntenegrean însă și sîrbesc în general. Aceste sentimente și gândiri el le îmbracă într-o formă caldă, ca un adevărat poet, deși, uneori, tendința de a moderniza poezia sa îl face pe Pavičević (ca și pe Slavejkov la Bulgari) să întrebuițeze prea multe neologizme culturale ca: pegas, parnas, bard, Aurora, Lucifer, Olimp, gigant, muza, Titan, cari, și în poezia sîrbească, dau mai mult un colorit prozaic.

Dar, pentru ca să dăm idee și despre ritmul și armonia limbii din poezia lui Pavičević, să reproduc aci o poezioară care pe noi ne interesează direct.

În Muntenegru, noi Romîni ne bucurăm de o considerație neobicinuită. Profesorul dela Cetinje Dušan S. Ćukić, directorul revistei *Dan*, îmi trimite o scrisoare în care mă roagă să scriu pentru această revistă a sa: „un portret literar al Carmen-Sylvei, care ar fi nu fără de mic interes pentru noi” — deși — îmi spune — „ști eu și chiar vreme pe-

noi, aci în Muntenegru,—îmi scrie d. Ćukić—e încă proaspătă și scumpă amintirea șederei între noi a misiunii românești care, în anul trecut jubilar, a arătat considerație meritosului nostru rege și micii dar mîndrei noastre patrii“.

Această iubire și considerație față de noi și marea noastră regină o arată, cu avînt, și Pavićević într-o poezioară inedită pîn-acum, pe care mi-a trimis-o în limba sa muntenegreană într-o scrisoare dela 5 Aprilie 1911. Iat-o transcrisă cu litere latine după originalul cirilic :

Carmen-Sylva

Șumore brde na obale voda.
O, Kraljico čedna, ti im čutiš šum!...
Vreva, parada i bjesnilo moda
Ne raspinju plamom tvoga bića um...

Ne! Ti se vinu visoko iz kala
U kom grca, tone razmaženi sv'jet;
U svijet toplog sunca, ideala—
Tebi je sam Usud odredio let...

Sa lire tvoje nježne, pune milja
I selom i gradom odjekuje jek;
Rumunjski narod tebi blagosilja,
Ier glas himna tvojih duši su mu l'jek...

Dok zrak posljednji vrh planina trne—
Čuje se zanosan, milozvučan poj;
To su akordi pjesme punokrvne,
Kojim' „Carmen Sylva“ slavinarodsvoj.

Cetinje (Crna Gora) a. 1911

Milun M. Pavićević.

Iată și traducerea :

Carmen-Sylva

Freemătă dealurile pe țărmii apelor.
Regină modestă, tu simți al lor vuet!...
Zgomotul, parada și furia modei
Nu prind în a lor pară al firei tale spirit...

Nu! Tu sus te-ai ridicat din noroiul
În care orăsfătăta lume se-afundă și înoată.
În lumea caldului soare, a idealului
Ție însăși soarta ți-a rînduit viața...

Din lira-ți delicată și de iubire plină,
Prin sate și 'n orașe ecoul răsună;
Romînul cu recunoștință te binecuvîntează,
Căci glasul imnurilor tale e leac pentru-al lui suflet...

Pe cînd văzduhu 'nțepeneste-al munților creștet,
S-aude un viers înălțător și dulce;
Acorduri sint ale cîntării de viață străbătute,
Cu care „Carmen Sylva“ 'și slăvește-al său popor.

Desigur că ar fi chiar frumos, ca unul dintre poeții noștri să prefacă 'n poezie romînească această caldă cîntare,—pornită dintr-un suflet de Muntenegrean, ca nouă dovadă: pe de o parte că nu religios e spiritul culturii de acolo, iar pe de alta ca dovadă de respectul și admirația pe cari acei dela Cetinje o au pentru marea noastră regină.

Ilie Bărbulescu

Dr. Vladan Georgevici: *Europa și Balcanii*, istoria diplomatică a popoarelor creștine din peninsula balcanică în veacul al nouăsprezecelea. *Cartea I: Europa și România*. Belgrade, 1911, VIII+492 pg.

D. dr. Vladan Georgevici, om politic sîrbesc, fost mulți ani director general al serviciului sanitar, primar al Belgradului, ministru al țării la Athena și Constantinopol și în urmă președinte de consiliu timp de patru ani sub regimul Obrenovici, ceia ce nu-i puțin dacă se are în vedere scurtimea șederii la putere a unui guvern sub acel regim, în sfîrșit membru al Academiei sîrbești, pe lîngă o rodnică—deși criticată—activitate administrativă și politică, e și un fecund scriitor, care cu o egală competență a tratat o diversitate de subiecte.

Cea mai plăcută însă îndeletnicire a d-sale e, fără îndoială, studiul istoriei politice, din ultimele decenii mai ales, a țării sale cit și a țărilor ce o înconjoară.

În liniștita retragere în care vremea și semenii l'au pus, păstrînd toată vigoarea fizică și intelectuală, bătrînul om de stat a dat la iveală cîteva opere interesante și apreciate—cu toată nota agresivă uneori, nedreaptă de cele mai multe ori, ce o imprimă oricărei lucrări—din domeniul istoriei timpurilor din urmă. Astfel avem: *Serbia la congresul din Berlin*; *Războiul Sîrbo-Turc*; *Istoria războiului Sîrbo-Bulgar*; *Sfîrșitul unei dinastii*; *Die Serbische Frage*, etc.

De astă dată, sub titlul general de *Europa și Balcanii*, d-sa și-a propus să pue la dispoziția publicului cititor sîrbesc istoria statelor din Peninsula Balcanică și dela Dunăre. Primul volum din această vastă lucrare (vor fi probabil șase volume) a și apărut acum cîteva zile la Belgrad sub titlul mai special de *Europa și România*.

În primul capitol al acestei interesante cărți—capitol care ține loc și de prefață—autorul ne arată de unde vine titlul de *Europa și Balcanii* și de ce începe întăi cu România. Iată ce ne spune d-sa:

„La drept vorbind, această lucrare ar trebui să poarte titlul de: „*Marele puteri europene și micile state creștine din orientul european*“, iar nu „*Europa și Balcanii*“, căci ar corespunde mai bine cuprinsului și apoi și

România, de cînd, mulțumită regelui ei Carol I și patriotizmului oamenilor săi de stat, a eșit cu bine din mizeria luptelor de partizani ce bîntuie popoarele balcanice, nu-i place să i se zică că e un stat *balcanic*.

„Noi totuși i-am dat titlul de *Europa și Balcanii* nu numai pentru că e mai concis și în acelaș timp mai expresiv ca titlul de carte, ci și pentru că România, și dacă a ajuns a fi un stat foarte puternic în orientul european, totuși a rămas stat *balcanic*, și nu numai prin Dobrogea sa care face parte din Peninsula Balcanică, dar mai ales din cauză că, și prezentul și viitorul ei se află între aceiași învoială și acelaș noian, între care ne găsim și noi aceste lalte popoare balcanice, și această forță majoră va sili și pe România sa între într'o legătură din ce în ce mai strînsă cu cei lalți din balcani pentru apărarea naționalității și individualității statului“.

„Dece încep cu România? Nu numai din cauza „fericitei Dacii“ care exista înainte de a se așeza popoarele balcanice de astăzi în peninsula, dar și pentru că istoria Romîniei în cei din urmă 44 ani este o mare învățătură pentru cei lalți balcanici. Romînia din 1866 a fost într'o anarhie de luptă de partide mai mare decît e cea din Grecia de astăzi, și un singur om—dar un adevărat gentilom—numai fiindcă a avut o concepție înaltă de datoriile unui suveran, a reușit ca în 44 ani dintr'o Romînie dezbinată și în stare de ruină să facă cel mai puternic stat în orientul creștin european și să arăte tuturor care trebuie să fie modelul unui suveran din Balcani. Acest gentilom a fost și este Carol, Prinț de Hohenzollern, mai întăi Domn apoi Rege al Romîniei. De accia în prima parte a acestei lucrări va fi mai mult vorba despre El“.

Volumul de față are zece capitole ale căror titluri le dăm în întregime: I. *Cugetări asupra confederației statelor balcanice*; II. *Misiunea istorică a Rusiei liberatoare a creștinilor de sub Turcia*; III. *Politica de cuceriri a Rusiei și popoarele balcanice*; IV. *Dela fericita Dacie la abdicarea prințului Cuza*; V. *Europa împotriva Romîniei și a unui prinț străin pe tronul ei*; VI. *Carol I principe al Romîniei*; VII. *Crize externe și interne*; VIII. *Principele Carol comandant suprem al armatelor rusești și romînești unite la Plevna*; IX. *Recunoștința Rusiei cătră Romînia pentru ajutorul ce i-a dat la Plevna*; X. *Carol I Regele Romîniei*.

Partizan convins al unei sincere conlucrări a popoarelor din Peninsula Balcanică—care ar trebui să aibă drept lozincă *Balkania fara da se*,—autorul, în primele trei capitole, după ce ne arată importanța unei înțelegeri între Romîni, Sîrbi, Bulgari, Greci și Turci, și ce forță ar reprezinta armatele acestor țări într'o eventuală cooperare,—expune pe larg politica „nesinceră și de duplicitate“ a masei ocrotitoare a creștinismului în orientul european. Ingratitudinea și nesincera prietenie a Rusiei față de Sîrbia și de Romînia, este tema mult favorită a d-lui dr. Vladan Georgevici, temă de care s'a ocupat în diferite rînduri și studii și care—cum zice d-sa undeva—i-a atras mai acum cîțiva ani cu prilejul publicării „*Sfîrșitul unei dinastii*“, chiar și o condamnare la șase luni închisoare. Este drept să adăugăm că a fost dat judecății și osîndit nu pentru că a insultat pe Rusia, ci pentru că a publicat fără autorizațiune documente oficiale luate din arhiva Ministerului Afacerilor Străine.

În cele șapte capitole ce urmează, autorul, după ce aruncă o re-

tron a Regelui Carol, se ocupă mai pe larg cu evenimentele de sub domnia actualului suveran, și arată progresele de tot felul și în toate direcțiunile ce a făcut România în decursul celor 44 de ani de domnie glorioasă și înțeleaptă.

Cum izvoarele de care s'a servit autorul sînt cunoscutele: *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*; *Charles I, Roi de Roumanie*, croniques-actes-documents publiés par D. A. Sturdza, 3 vol.; *König Karl v. Rumänien*, von Paul Lindenberg; *La Roumanie 1866—1906*, publiée par le Ministère de l'agriculture, de l'industrie et du commerce; *Histoire de la Roumanie contemporaine* par Frédéric Damé; *Moderne Roumania*, by Alfred Stead; etc., etc., nu vom inzista asupra acestor părți.

D-sa își închee interșanta sa lucrare cu următoarele rînduri:

„Cum s'a schimbat totul în România dela acel 10 Mai 1866. Numai Regele Carol a rămas în ce privește caracterul acelaș cum a fost cînd a călcat pe pămîntul Romîniei, omul nobil și plin de suflet, pe care fiecare trebuie să-l iubească și să-l respecte, omul care dela sine cere cea mai mare trudă și muncă, care e mare de suflet în tot ceia ce face, bun și amabil în relațiunile cu ceilalți, care urmărește cu viu interes știința și artele, disprețuind nimicurile, care plin de milă și iertător, prețuiește pe prieteni și iartă pe dușmani, o fire energică și așezător, pentru care nu e decît un scop în viață: Patria!

Viața regelui Carol stă dinaintea noastră ca o carte deschisă. În ea găsești pagini, în care sînt scrise experiențe făcute și întîmplări pline de amărăciune, dar regele însuși, cînd își patrece în minte cartea vieții sale, trece repede peste aceste pagini. Cu ocaziunea ultimei călătorii pe Dunăre a spus Reginei: „Și totuși viața noastră a fost plină și frumoasă“. Intr'o scrisoare scrisă principelui de coroană al Germaniei zice: „Cel mai frumos sentiment, ce a sădit bunul Dumnezeu în om, este credința“ (fidélité). Astfel poate gîndi numai omul pe care 'l însufletește cea mai curată dragoste de oameni, care e plin de bunătate nobilă, care în toate cele ce întreprinde are ca țintă cele mai curate și mai înalte aspirațiuni.

Așa este regele Carol și în opera sa politică; nimic n'a făcut pe repezeală, pururi s'a rîngîndit mult mai întăi, dar cînd s'a încredințat că ceva e bun și s'a hotărît să-l aducă la îndeplinire, a mers fără oboseală și fără șovăire cătră scop, nelăsîndu-se să fie influențat, neiertînd nimic din convingere. În afacerile politice a știut totdeauna să fie cumpătat, dar cînd a trebuit, a știut să aibă o mîină energică; lucrător neobosit în timp de pace, conducător neînfricoșat în război, a lăsat consilierilor săi politici încercați libertatea, să facă tot ce găsesc cu cale că e spre binele țării; a fost totdeauna rege constituțional; numai în împrejurări neprevăzute, care au cerut să ia El însuși inițiativa, a făcut-o cu hotărîre. Chestiunile politice la ordinea zilei le-a studiat fără nici o prejudecată și lăsînd de o parte toate interesele personale, dîndu-le soluțiuni numai în sensul binelui obștesc.

Regele Carol e primul servitor al statului și primul cetățean servînd drept pildă funcționarilor statului și poporului întreg, credincios și neobosit în slujbă, departe de orice vanitate și strălucire zădarnică, respectînd munca fiecăruia, considerînd viața ca un teren pe care se poate face mult bine a-proapelui și generațiilor viitoare, El nici în cele mai grele ceasuri ale vieții nu și-a perdut idealurile sale, credința sa în bunătate și în generozitate.

Adînc religios și cu moravuri curate Regele Carol este soțul ideal și prietenul credincios al soției sale, care pe o fotografie, unde sînt amîndoi

Dacă e cineva, acela e Regele Carol I al României care poate cu drept cuvânt repeta ceia ce Frederic cel mare a spus despre el însuși:

„Omul trebuie, în scurta-i trecere pe această lume, să lucreze numai spre binele societății din care face parte. De când m'am suit pe tron, am întrebuințat toate însușirile pe care firea mi le-a dat ca să aduc statul, pe care am avut cinstea să-l conduc, la bunul trai și fericire. Sub mine au domnit legile și dreptatea, am introdus buna rânduială în finanțele statului, iar armata am ținut-o în bărbăție“.

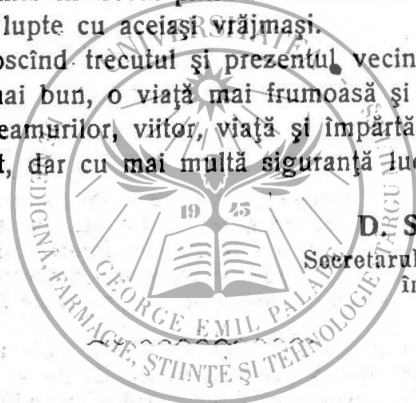
Acelaș lucru l'a făcut și regele Carol pentru România și un atare suveran va rămîne în istoria neamului românesc și în istoria lumii“.

Scrisă într'o limbă aleasă, într'un stil curgător și plăcut—in care e mare meșter, d. dr. Vladan Georgevici, cu un lux de scrupuloase citațiuni, marele merit al cărții ce ne-am propus s'o arătăm aici, este că dînd puțință unui număr cît mai mare de Srbi să cunoască viața neamului românesc și a Regelui ce și l'a ales acum 44 de ani—va servi tot odată ca un mijloc mai mult de apropiere între două neamuri așa de aproape geograficește unul de altul, despărțite numai de o fișie de apă, așa de strîns unite în trecut printr'o comunitate de viață, de interese și mai ales de lupte cu aceiași vrăjmași.

Poate că cunoscînd trecutul și prezentul vecinului său, fiecare va întrezări un viitor mai bun, o viață mai frumoasă și o împărtășire mai largă la chemarea neamurilor, viitor, viață și împărtășire ce mai greu și le pot dobîndi izolat, dar cu mai multă siguranță lucrînd mîna în mîna.

D. Svilkossitch

Secretarul Legatiunii Serbiei
în București

Cronica științifică

Asupra originii vieții terestre

Un ziar francez împărtășește numeroșilor săi cetitori două constatări experimentale, care aruncă o nouă lumină asupra unor probleme științifice, în particular asupra problemei originii vieții pe pământ. Împărtășind cetitorilor V. R. aceste constatări și ipotezele în sprijinul cărora ele vin, voi atinge, în linii generale, întreaga chestiune, expunând și o recentă ipoteză asupra fazelor principale sub care a trecut materia, pentru a da naștere protoplasmei, materiei vii.

O constatare e aceea a celebrului fizician Raoul Pictet, care a studiat și experimentat efectele frigului asupra organismelor. Savantul șviterian stabilește experimental că frigul, chiar până la 200 grade, nu distruge viața, ci numai o domolește, o amortește. Că, îndată ce condițiile obișnuite pentru manifestările vieții revin, ea reîncepe, cu aceleași aspecte ca mai înainte. Aceste rezultate au fost dobândite nu numai experimentând cu vietăți microscopice—cu bacterii și spori,—ci chiar cu animale superioare, cum sînt peștii.

Pictet susține părerea că viața e o modalitate a energiei, cum e electricitatea, căldura, lumina; și că, întocmai ca și acestea, activitatea ei poate fi domolită sau accelerată de alte energii fizice.

Nu mă opresc mai mult asupra interpretărilor autorului, preocupat fiind mai ales de rezultatul experimental, care ne poate ajuta să apreciem o ipoteză curentă asupra originii vieții, ipoteză de care mă voi ocupa mai jos.

A doua constatare experimentală e acela că razele ultraviolete ale spectrului solar, adică acele undulațiuni eterice, a căror vibrațiune e așa de repede și lungimea de undă așa de scurtă încît nu mai impresionează ochiul nostru,—razele ultraviolete, au o acțiune sterilizantă energetică, chiar asupra celor mai rezistente organisme.

Aceste două constatări experimentale au contribuit să se reia în

Sînt, precum se ştie, trei categorii de ipoteze asupra vieţii pe pămînt. Prima categorie, cuprinzînd ipotezele creaţiunii organismelor de cîtră o fiinţă supranaturală, nu mai are nici o trecere în lumea cercetărilor

A doua categorie cuprinde ipoteze asupra panspermismului, adică asupra existenţii unor germeni vitali în tot Universul; germeni care, ajungînd pe o planetă în condiţiuni favorabile de dezvoltare, ar fi, acolo, origina vieţii. Dela aceşti germeni ar fi purces şi viaţa pe pămînt, cu fiinţe extrem de inferioare, care, prin adaptări succesive, au ajuns la varietatea de forme ce constituie lumea vieuitoare de azi.

Ipotezele panspermiste admit că viaţa e veşnică în univers, fără început şi fără sfîrşit, caşi materia şi energia. Asupra originii acestor germeni în univers, nu se poate spune nimic; admitem existenţa lor şi alit.

Răminea numai, în sarcina teoreticienilor, grija de a lămuri cum au ajuns pe pămînt aceşti germeni. Pentru aceasta s'au emis numeroase ipoteze, energetic combătute de partizanii unei alte categorii de ipoteze, de partizanii generaţiunii spontanee, care admit că viaţa a luat naştere pe pămînt, din materie şi energie terestră.

Diferiţi savanţi, cu un renume mondial, cum e Arrhenius, au contribuit să înlătore numeroase obiecţiuni făcute acestor ipoteze panspermiste. Dintre aceste obiecţiuni, una este următoarea: În spaţiile interastrale e o răceală extremă, aproape zero absolut (-272°); cum s'au putut păstra germeni vii atîta amar de secolî?

Experienţele pomenite ale lui Pictet înlătură această obiecţiune.

Altă obiecţiune e următoarea: atracţiunea pămîntului nu se exercită asupra unor corpusculi aşa de mici, împrăştiaţi în spaţiul infinit; cum au ajuns atunci germenii pe pămînt?

S'a răspuns că pietrele căzătoare (bolizii) sînt cărauşii acestor germeni vitali şi s'au căutat explicaţiunile cele mai plauzibile pentru a înlătura obiecţiunea ce se făcea, că bolizii se înfierbîntă trecînd prin atmosfera noastră şi această căldură distruge germenii. Cu toate explicaţiunile însă, ipoteza transportului prin bolizi nu prindea. În sprijinul panspermismului veni însă o recentă descoperire, cea a presiunii luminei. Lumina solară tirăşte în drumul ei pulberile interastrale extrem de fine; ea a tîrît şi mai tîrăşte germenii vii din univers!

În fine, o a treia obiecţie foarte serioasă era cea a acţiunii razelor ultraviolete asupra organismelor. Iată, însă, că cercetările cele mai recente stabilesc că aceste raze sînt rari, că ele sînt reţinute, chiar în jurul soarelui, de pulberea ce e în jurul acestui astru şi că în nici un caz razele ultraviolete naturale n'au efectele razelor produse artificial. „Experienţele făcute cu lumina ultravioletă artificială nu dovedesc nimic

lumină brutală, care n'are a face cu ceia ce se găsește în natură" spune d. Gaston Bonnier, cunoscutul botanist francez.

Iată-ne, deci, mulțumiți: viața a existat deapuri în univers; să nu ne mai ocupăm de origina ei!

Pentru cel ce este satisfăcut cu această soluție, chestiunea e rezolvită: n'avem a ne ocupa de origina vieții, cum nu ne putem ocupa științificește de origina materiei și energiei universale. Pentru noi însă, care vedem în această soluție o porțiță deschisă misticismului, problema rămâne nerezolvită prin ipotezele panspermiste. Și iată de ce.

Prin cercetările făcute până acum, s'a stabilit că viața se manifestă în corpuri complexe, cu o compozițiune chimică complicată. Multe din aceste corpuri au fost izolate, unele reproduse sintetic; s-a putut chiar izola ce e accesoriu și ce este esențial din acești compuși chimici în manifestarea vieții; s'au stabilit, pentru mulți compuși din substanța vie, condițiunile de formare, încit n'avem nici un cuvînt să ne îndoim că aceste corpuri au luat naștere în cursul evoluțiunii pămîntului.

Se poate, pe de altă parte, socoti ca un fapt deplin cîștigat, că toate corpurile compuse, ce iau parte la alcătuirea coajei globului, au suferit și sufăr o continuă prefacere, o neîntreruptă evoluțiune, și nu mai poate fi o ipoteză hazardată concepțiunea modernă asupra compozițiunii planetei noastre pe cînd făcea parte din nebuloasa solară: în nebuloasă materia era disociată, redusă la elemente, nu avea compușii ce caracterizează astăzi globul nostru.

A admite că un corp compus și complex, cum sînt corpurile vie, a existat înainte de formarea pămîntului, și că nu e admisibil ca el să se fi format în cursul evoluției acestei planete, mi se pare tot așa de neînțeles cași cînd mi s'ar afirma că silicia, argila, apa, etc., sînt fără început și fără sfîrșit ca silicie, argilă, apă!

Partizanii panspermismului vor socoti prea simplistă această argumentare; ea se impune totuși oricui e lipsit de prejudecăți metafizice ori creatiste.

În vreme ce panspermiștii înlătură diferite obiecții pentru a dovedi continuitatea vieții în univers, fără a se ocupa de origina vieții, partizanii *generațiunii spontanee* cîștigă tot mai mult teren, prin cunoașterea cît mai amănunțită a formării pe cale sintetică a atîtor combinațiuni chimice, care iau parte la alcătuirea materiei vie.

Substanța ce alcătuește corpurile vie cuprinde un mic număr de elemente chimice, între care principale sînt: Carbonul (C), Hidrogenul (H), Oxigenul (O), Azotul (Az) și Fosforul (P). Aceste elemente pot forma mii și mii de combinațiuni, din care unele n'au Azot, altele au Azot. Cele care au Azot s'au dovedit mai indispensabile în substanța vie. Aceste combinațiuni constituie albuminele cu structura complexă și

cu mare mobilitate chimică. Intre aceste combinații azotoase, precum și între ele și substanțele din lumea externă, se petrec fel de fel de reacțiuni, din care rezultă manifestările vieții.

Această afirmare este, desigur, ipotetică; dar, până acum n'avem nici un temei să admitem că există viața acolo unde sînt cu neputință reacțiuni chimice; ba, din contra.

Mai mult. In manifestările vieții se pot urmări, cum am mai spus, accelerări și domoliri, prin forțe externe, întocmai ca și în reacțiunile chimice asupra corpurilor neorganice și organice.

E drept că chimia este încă departe de a spera să prepare vreuna din substanțele azotoase care să prezinte manifestările vieții; dar aceasta nu ne îndreptățește să tăgăduim origina terestră—prin generațiune spontanee—a substanței vii de pe globul nostru, precum nu putem tăgădui crigina terestră a diamantului, pentru motivul că încercările de până acum n'au reușit să-l reproducă tocmai așa cum e în natură.

Ipotezele mai vechi asupra generațiunii spontanee—care susțineau apariția spontanee a infuzorilor și bacteriilor în diferite materii organice—au fost distruse de experiențele lui Pasteur, experiențe care au pus bazele microbiologiei. Ipotezele mai nouă admit că materia vie s'a născut într'o oarecare fază în istoria pămîntului și că e posibil să se formeze chiar azi pe fundul oceanelor, dar sub formele cele mai simple, mai simple chiar ca forma moneră a lui Haeckel. Evident că prima substanță vie a avut formele cele mai simple pe care le putem bănuși; totuși nici una din ipotezele de până acum n-a stabilit în chip așa de convingător trecerea dela substanța neorganică spre materia vie, cum o face o ipoteză recentă a învățatului Merejkovski, pe care-l rezumez, după revista *Biologica*, în cele ce urmează:

Merejkovski nu se servește de ipoteze pentru a ajunge la concluziile sale, ci pleacă dela fapte cunoscute și controlabile. Iată seria argumentărilor sale.

1) Sînt atite protoplasme cîte organisme, căci orice organism diferă de altul prin anume calități cuprinse în protoplasma sa.

2) Oricît de mare ar fi numărul soiurilor de protoplasmă, le putem totuși grupa în două categorii principale și anume: *mycoplasma* și *amœboplasma*, categorii care diferă prin proprietăți esențiale, întru atît încît în natura organică nu putem vorbi de unitate, ci de dualitate. *Amœboplasma* caracterizează animalele și vegetalele; *mycoplasma*, bacteriile, ciupercile și algele albastre (cianoficeele).

3) Una, *amœboplasma*, nu poate trăi fără oxigen; *mycoplasma* viețuște și fără oxigen. Am putea, deci, admite că începutul vieții se face cu ființe anaerobe (ce n'au necesitate de oxigen) și că numai un mic număr de organisme formate din *mycoplasmă* s'au adoptat vieții aerobe.

4) Altă deosebire e rezistența la temperaturi înalte. La animale

și vegetale, și chiar la cele mai inferioare, protoplasma se distruge în genere la temperaturi mai mari de 45° , și temperatura cea mai convenabilă e de $25-35^{\circ}$; pe cînd mycoplasma rezistă la temperaturi mult mai înalte. Astfel sînt alge albastre, cum e *Oscilaria*, care prosperă în ape termale a căror temperatură ajunge $90-94^{\circ}$. Multe bacterii au nevoie de $60-70^{\circ}$ pentru a viețui în condițiuni bune și mor la $40-45^{\circ}$. În particular rezistenți sînt sporiile unor bacterii, care supuși o oră la temperatura de $100-150^{\circ}$ și-au păstrat întreaga lor vitalitate. Această rezistență la căldură dovedește că mycoplasma are o structură diferită de amœboplasma.

5) O diferență și mai importantă între mycoplasma și amœboplasma e în privința asimilațiunii. Prima, mycoplasma, poate face sinteza substanțelor albuminoide pe care le prepară din compuși neorganici foarte simpli (apă, săruri, acid carbonic), pe cînd amœboplasma nu poate trăi decît primind din afară substanțe albuminoide formate gata. Dacă plantele au și ele puțința să sintetizeze materii albuminoide, aceasta se datorește granulelor de clorofil, care sînt niște organisme mycoplasmice ce convețuesc, trăesc în simbioză cum se spune, cu amœboplasma. Celula vegetală respiră și se hrănește tocmai ca o celulă animală, cu această simplă diferență că animalele primesc din exterior alimentele lor organice, pe cînd plantele le primesc din interior, pentru că în ele sînt granulele de clorofil (chromatoforii) care o prepară.

6) O substanță indispensabilă organismelor este azotul, pe care imensa majoritate a ființelor îl iau din sări, nu din aer ori din apă, ca metaloid. Bacteriile sînt însă capabile să asimileze azotul din aer, pentru a fabrica materii albuminoide; ele asimilează de asemenea amoniac și azotații din pămînt. Se cunosc apoi bacterii care extrag carbon din acidul carbonic, fără să aibă în ele materie verde, clorofil.

Prin activitatea acestei lumi microscopice se prepară, pe fundul mărilor și lacurilor, substanțe azotoase. Această proprietate a mycoplasmei ne îndreptățește a socoti chromatoforii ca formați de mycoplasma, lucru ce s'a dovedit de altfel și direct, experimental.

7) Din punct de vedere al compozițiunii chimice, mycoplasma are mai mult fosfor. Tot așa și nucleii celulelor, care sînt formați din mycoplasma. Această constatare lămurește rezistența cea mare a nucleilor fie sucurilor digestive, fie diversilor agenți distructivi, precum și rolul foarte însemnat al lor în nutrirea și regenerarea protoplasmei celulare, respectiv amœboplasmei.

8) Rezistența mycoplasmei la otrăvuri este surprinzătoare, pe cînd amœboplasma e foarte delicată. Pe cînd, de pildă, ființele amœboide predomină în ape pure, în cele murdare stăpînesc mycoidele, care nu sînt supărate de toxinele putrefacțiunilor, așa că în aceste ape numai ele predomină. Sublimatul ucide un organism cînd ajunge $\frac{1}{40000}$ din greutatea acelu organism; pe cînd mycoplasma rezistă chiar la o pro-

porție de $\frac{1}{100}$. Mycoidele rezistă apoi la acțiunea coagulantă a alcoolului absolut, la soluțiuni de sulfat de cupru, la acțiunea hidrogenului sulfurat. Mai mult: sînt unele bacterii care se nutresc cu violenta otrăvă cianura de potasiu, din care extrag azotul care le este necesar.

Din toate diferențele constatate, rezultă că mycoplasma e ceva mai grosolană, mai primitivă ca amœboplasma și că a apărut într'o epocă mai timpurie în istoria globului.

În istoria pămîntului se pot deosebi 4 faze :

I. După desprinderea din soare, multă vreme globul terestru a fost incandescent. II. Mai apoi a prins o coajă solidă, dar care era încă ferbinte, așa că apa, ce era în vapori în atmosferă, nu s'a putut depune. În această fază pămîntul era complet uscat. III. Cu timpul pe suprafața pămîntului se depune apa condensată, însă multă vreme ea avu temperaturi între 50 și 100°; poate și mai mult, ținînd samă că presiunea atmosferică era mai mare ca cea actuală. VI. În sfîrșit, temperatura apei scade sub 50° și mările devin mediu prielnic pentru tot felul de organisme.

În toate fazele prin care a trecut pămîntul s'au produs tot felul de reacțiuni chimice, din care a rezultat scoarța de astăzi. Este sigur că chiar din prima fază s'au format combinațiuni între azot și carbon, așa numitele grupe de cianogen, care au intrat în unire cu alte elemente, ca oxigenul, hidrogenul, sulful. Chimia a stabilit că aceste grupe de cianogen, acești radicali cianogenici, iau naștere la temperaturi înalte. Cum radicalii aceștia se găsesc în compoziția albuminoidelor, se înțelege importanța aparițiunii lor. În faza a III-a a istoriei globului, adică atunci cînd în reacțiune a intrat și apa lîcidă caldă, a putut apărea și mycoplasma. În această apă ferbinte, saturată cu multime de săruri, unde se petreceau reacțiuni energice, radicalii cianogenici au realizat combinațiunile prin reacțiunile căror s'a manifestat viața, sub aspectele ei cele mai puțin variate. Condițiunile în care a luat naștere mycoplasma explică astfel ușor proprietățile sale și mai ales rezistența ei la agenții fizici și chimici.

Primele organisme au fost bacteriile, ce foiau în aceste mări calde și făceau sinteza directă a albuminei și hidraților de carbon (amidon, celuloză) din substanțe neorganice, minerale. Aceste organisme n'aveau trebuință de oxigen, pe care nici nu l-ar fi găsit de altfel în apele calde. Firește că aceste organisme primitive au mai suferit oarecare schimbări, totuși bacteriile actuale își mai păstrează încă mai toate proprietățile necesare acestui fel de viață.

Vreme de mii de ani, și poate mii de secole, bacteriile fură singurele ființe pe pămînt, mai apoi s-au născut organisme mai superioare: ciupercile și algele albastre.

„Această teorie are avantajul să ne arate că nu e lacună între formarea—la foarte mari temperaturi—a radicalilor protoplasmici și naște-

rea ființelor vii. Într'o epocă în care polii terestri erau destuli de reci pentru a se condensa apa, temperatura era destul de înaltă la ecuator pentru a se putea forma acești radicali cianogenici, care, în contact cu apa fierbinte, dădură naștere primelor globuli de protoplasmă.

„Mai târziu numai, cînd temperatura apei căzu sub 50° și cînd substanțe organice se acumulasera sub forma de bacterii, s'a putut constitui și amœoblasma. Ea apare sub forma de corpusculi lipsiți de nucleu, sub forma de *monere*, care se țirau pe fundul apelor și consumau bacterii.

„Să se presupună că, în unele cazuri, aceste bacterii au rezistat sucurilor digestive ale monerelor; ele au putut trăi, în acest caz, în interiorul acestora și au conveșuit. Grupîndu-se la centru au constituit nucleii. Odată această simbioză de myco- și amœoblasma realizată, organismele au evoluat spre alte forme mai superioare dînd regnul animal actual.

„Algele albastre (cianoficeele) provenite din perfecționarea bacteriilor prin dezvoltarea pigmentului verde, clorofilei, au putut pătrunde și ele în organismele nou formate, dînd naștere la o nouă categorie de ființe, plantelor“.

M'am abătut înadîns foarte puțin dela rezumatul lucrării lui Merejkovski, făcut în revista *Biologica*, de cunoscutul și mult regretatul naturalist Laloy, spre a nu omite nimic esențial din argumentarea autorului. Din acest rezumat se vede ce puțin loc iau, în teoria autorului asupra generației spontanee, ipotezele necontrolate. El se sprijină pe fapte cunoscute și pe date verificabile, ceea ce face teoria foarte seducătoare.

În orice caz, mi se pare că e mai în concordanță cu concepțiunile noastre asupra constituției materiei și a fazelor de evoluție terestră, această teorie a generațiunii spontanee, decît toate ipotezele grandioase ale panspermistilor.

Evident că ultimul cuvînt nu s'a spus și nu se va spune multă vreme în această chestiune extrem de dificilă, dar teoria lui Merejkovski are marele avantaj de a fi simplă și în concordanță cu faptele cunoscute. Sperăm că va fi și fecundă, adică va provoca noi și variate cercetări de control, ceea ce nu va putea provoca vreodată una ori alta din ipotezele panspermiste.

Până la argumente mai convingătoare din celalt timp, trebuie să rămînem cu convingerea că viața terestră a putut lua naștere chiar pe pămînt, din elementele lui constitutive și cu energiile fizico-chimice universale.

*

Note și informațiuni

Meteoritele sînt sfărîmăturile unei luni. D. Stanislas Meunier, geologul dela Muzeul de istorie naturală din Paris, bazat pe constituția

meteoritelor—pietrelor ce cad din cer—și pe neperiodicitatea căderii lor, crede că nu e nici un raport între meteorite și stelele căzătoare.

Aceste din urmă sînt—precum a dovedit Schiaparelli și alții—sfărămături din comete, sfărămături ce roesc în jurul soarelui pe drumul urmat altă dată de cometă. (Pentru detalii vezi „V. R.” vol. 17, pag. 107). Cînd aceste sfărămături intră în zona de atracție terestră, ele es din orbita lor și produc *ploile de stele*, cu o periodicitate calculată.

Meteoritele, din contra, cad fără nici un fel de periodicitate și în pozițiunea lor petrografică e prea mare asemănare cu a unor roci terestre, pentru a le atribui origina stelelor căzătoare. Meunier crede că meteoritele sînt sfărămături ale unui satelit pămîntesc, ale unei luni care s'ar fi răcit mai curînd ca cea pe care o cîntă poezii astăzi, și s'ar fi sfărămat de mult. Prin meteoritele de azi vechea lună ne restituie, sub forma de pietre, materia pe care o luase deslipindu-se de globul nostru în timpul tinereții sale.

Efectele avortive ale radiului. Profesorul O. Hertwig, embriologul celebru din Berlin, a studiat efectele radiului asupra ouălor de ariciu de mare și de broască, și a observat că emanațiunile acestui metal produc modificarea dezvoltării și alterarea profundă a embrionului.

Expunînd ouă fecundate de broască la acțiunea radiului, dezvoltarea n'a mers decît pînă la faza de mură (*morula*).

Dacă expunea însă numai spermatozoizi ori numai ovuli și apoi fecunda un element neinfluențat de radium cu altul influențat, atunci dezvoltarea embrionului progresa mai mult, pînă la starea de mormoloc, dînd însă naștere unui mormoloc chirchit și deformat, deși păstrînd caracterele principale ale embrionului normal. Acești embrioni n'avură însă viață.

Aceste experiențe dovedesc că dezvoltarea unui ou nu este „desfășurarea fatală și necesară a unei serii de stadii înscrise de mai înainte în substanța sa și îndeplinindu-se după legi fatale, independente de condițiunile exterioare. Din contra, dezvoltarea tipică nu se realizează decît dacă condițiunile exterioare nu trec de oarecare valoare medie; variațiunile externe prea mari produc considerabile transformări în dezvoltarea embrionară” (*Biologica*, 15 Iunie).

Rolul vederii în orientarea porumbeilor. Asupra instinctului orientării porumbeilor, s-au făcut, în cei din urmă 10 ani, tot felul de studii experimentale, cu un program alcătuit de somități ca A. Giard, E. Marey ș. a. Din aceste studii rezultă că porumbelul își ia direcția după anumite puncte de orientare, pe care le-a memorat în călătoriile lui în jurul cotețului sau cuibului.

Esté cunoscut obiceiul porumbeilor de a sbura în cercuri tot mai largi și mai înalte în jurul locuințelor lor. Ei se pot depărta cu zeci și sute de kilometri și se urcă chiar pînă la 7000 m. Iși poate cineva în-

chipui ce distanță enormă poate observa un porumbel dela această înălțime!

Că numai memoria vizuală e călăuza porumbeilor, rezultă din fel de fel de experiențe. Astfel porumbeii rătăcesc, dacă, duși la oarecare depărtări înainte de a ninge, sint lăsați liberi după ce ninsoarea a schimbat aspectul mediului cercetat și cunoscut de ei.

Porumbeii legați la ochi sau orbiți rătăcesc, pe cînd cei la care s'a distrus urechea se întorc la cotețul lor.

Intre mijloacele de orientare nu servesc numai obiecte și configurații, ci și alți porumbei cu care au făcut cumva cunoștință cei lăsați liberi departe de locul lor. Dacă în sborul său de cercetare un porumbel zărește pe unul din cunoștințele sale, el își ia imediat direcția.

S'a mai dovedit că cu cît experiența personală a porumbelului e mai întinsă, cu atît și distanța dela care se poate orienta e mai mare.

Prin aceste experiențe s'au înlăturat o mulțime de ipoteze, cum e aceea a unui fel de atracție magnetică spre cuib, ori a unei sensibilități particulare a sacilor aerieni.

Fiecărui dintre noi i s'a întimplat să găsească un ou cu două gălbănușuri; numai embriologul american Patterson avu însă ocazia să găsească un ou dublu, adică un ou mare ce închidea în el, pe lîngă gălbănușul lui, și un alt ou complet, un alt ou cu gălbănuș, albuș și coajă, ca toate ouăle.

Înainte de a da explicația acestui caz extraordinar, să vedem cum se formează un ou de găină.

În ovarul găinii se formează numai gălbănușul, celula ou, oul adevărat, cum se vede în orice găină cenăluită, pe vremea ouatului mai ales. Cît e pe ovar, gălbănușul e învălît de o peliță; aceasta se rupe însă cînd gălbănușul e deplin format și oul, încă nefecundat, cade într'un canal, în *oviduct*, prin care e împins în afară. Pe drum, în acest canal, oul e fecundat și capătă în juru-i albușul fabricat de glande speciale ale oviductului, apoi capătă pelița ce învălește albușul, și în urmă, aproape de a ajunge în cloac, coaja pietroasă.

Ouăle cu două gălbănușuri rezultă din ruperea de odată a două folicule. Gălbănușurile intră deodată în oviduct și împinse unul lîngă altul sint învălîte într'o pătură comună de albuș și apoi în o coajă calcaroasă. Aceste complectări se fac, cum vedem, în timpul cît oul e împins dela gura oviductului din abdomen, până spre cloac.

Pătrunderea unui ou complet—desăvîrșit deci lîngă cloac—în altul nu poate avea dar altă explicație decît întoarcerea acestui ou, deplin format, înapoi, spre începutul oviductului. Această întoarcere e posibilă și iată cum. Oviductul, cași alte organe tubuloase, are mușchi circulari și longitudinali. Mușchii circulari, contractîndu-se în urma oului și strîmînd tubul, împing oul încet-încet în jos. Așa se contractează de

pildă și mușchii esofagului nostru pentru a împinge bolul alimentar spre stomah. Dar, precum uneori în esofagul nostru au loc mișcări contrare, îndărăt—antiperistaltice cum se chiamă—și întorc alimente din stomah spre gură, tot astfel se pot produce mișcări antiperistaltice în oviductul găinii. Din cauza unor astfel de mișcări—a căror pricinuire rămîne de aflat—a fost întors oul gata format înapoi până s'a întilnit cu un gălbănuș nou. Apoi, împreună au fost împinse spre cloac, căpătînd învâlișul de albuș și coaja, care de altfel nu se întărise deajuns cînd acest ou curios și voluminos a fost expulzat.

T. A. Bădărău

Cronica agricolă

Plantele de nutreț și semințele lor

Toată lumea știe azi că fără vite nu se poate face plugărie și nimeni nu tăgăduște că vitele au nevoie de hrană îndestulătoare pentru a executa în bune condițiuni muncile pe care le cere pământul. Plugarul cu tragere de inimă de meseria lui va căuta deci să aibă nutreț cât mai mult și cât mai bun pentru vitele cu care și muncește ogorul. În țara noastră hrana vitelor e alcătuită din următoarele grupe de alimente: paie (la care trebuie să adăugăm și cocenii de porumb), grăunțe (fie întregi, fie uruite), rădăcini (ca sfeclă, morcovi, etc), nutrețuri verzi, borhoturi (brahă, tăeței) și fin. Acesta poate fi de livadă sau de luțernă, de trifoiu, de dughie, etc. Nu se poate tăgădui că trifoiul și mai ales luțerna sînt plante binecuvîntate pentru țara noastră, dar finul de luțernă ori de trifoiu (deși mai bun decît finul de dughie d. ex.) nu poate sta alături cu finul natural, cu finul recoltat de pe o fineață, în care cresc mai multe erburi de nutreț, de oarece acesta din urmă e mai complet. Și cu cît o fineață va avea mai multe erburi de bună calitate, cu atît mai bun fin va produce.

Un plugar desăvîrșit va trebui deci să cunoască plantele de nutreț. Îndeletnicindu-mă de multă vreme cu aceste plante și cu semințele lor, am de gînd să arăt pe cele mai de seamă într-o serie de cronici agricole și încep azi cu două din ele, care se aseamănă puțin una cu alta, anume: cu coada vulpei și timoftica.

Coada vulpei (*Alopecurus pratensis*). Germ.: *Wiesenfuchsschwanz*; franc.: *vulpin des prés*, ital.: *coda di volpe*; engl.: *meadow fox-tail*.

În cartea lor intitulată „Cele mai bune plante de nutreț”, *Stebler* și *Schröter* raportează că această graminee a fost recomandată chiar de învățatul suedez *Linné*, ca plantă de nutreț, și că în cartea lui, intitulată „Descrierea gramineelor” și apărută în 1769, *Schreber* descria în mod amănunțit cultura ei.

E o graminee vivace și a doua după vițelar (*Anthoxanthum odo-*

ratum), în ceia ce privește precocitatea. După Werner, Sinclair a recoltat la 12 April st. n. 10.719 kgr. de nutreț verde la hectar. Ii plac locurile reavăne, în care dă o producție îndestulătoare. De statură mijlocie: 60—120 c.m.. Tulpina tufoasă. Scurți stoloni subterani. Paiul, în genunchiat jos, cu noduri bine pronunțate. Tecile foilor netede și fără urechiușe. Ligula tot atât de lungă cât și lată. Florile așezate în spic fals, sau spic panicul lung de 4—10 c.m. Spiculețele uniflorate, apărute de câte 2 glume, care poartă peri lungi pe margini și pe muchia mijlocie. Aceste glume sînt unite în partea de jos, ceia ce e un semn de deosebire pentru sămînța acestei graminee.

Această plantă se găsește în toată Europa, în Siberia, în partea nordică a Africei, în America de Nord și în Australia, unde a fost introdusă.

În țara noastră se întîlnește foarte des.

În Alpi a fost găsită pînă la o înălțime de 1600 metri. Infrățește puțin, dar repede. Otăvește bine și în pămînturile bune dă două coase. Vitele o mîncă bine.

Înfățișarea ei se poate vedea din fig. 1.

Rabdă foarte bine asprimea erelor geroase, dar în privința împotrivirii ei la secetă, părerile sînt împărțite.

Astfel, în sus citata lor lucrare, Stebler și Schröter, susțin că această graminee nu se împacă deloc cu seceta, pe cîtă vreme C. și H. Denaiffe spun că „rezistă foarte bine la frig și la secetă“.

Producțiunea ei, în ținuturile cu climă umedă, se poate socoti între 8—10 mii de kgr. fin uscat la hectar. Autorii francezi, mai adineauri citați (Denaiffe), raportează că în anul 1895 au recoltat de pe un hectar cu pămînt foarte bun 33.700 kgr. de nutreț verde, care s'a redus la 9500 kgr. de fin bine uscat.

Fig. 1. Un spic de *Coada vulpii* (în floare)

După Demoor, cei doi învățați elvețieni menționează că acestei graminee îi trebuiesc în total 825 grade pînă la înflorire.

Sămînța ei este alcătuită din fructe false, adică din spiculețe de formă ovală, lungi de 5—6 m.m. și late de 2½—3 m.m. Culoarea e albicioasă sau cenușie deschisă. Un punct din cele mai importante în judecarea sămînței acestei graminee e greutatea absolută, adică greutatea a o mie de boabe. Henry Settegast a cîntărit cîte o mie de boabe din

trei probe și anume: a) semințe pe deplin coapte, b) semințe necoapte recoltate imediat după înflorire, c) semințe recoltate înainte de înflorire (repet că prin sămînță înțelegem la această plantă spiculețele), și a găsit că:

1000	boabe din proba 1-a	au cîntărit	0 gr.	995
1000	" " " 2-a	" " " "	0 "	351
1000	" " " 3-a	" " " "	0 "	599

Dacă mia de semințe din proba 3-a a fost mai grea decît cea din proba a 2-a, aceasta se explică prin faptul că în acele „semințe“ se găseau și au fost cîntărite și anterele, care nu mai existau în semințele din proba a 2-a.

Harz menționează că

după	Jessen	488.000	boabe	trag	500 gr.
"	Haustein	301.000—350.000	"	"	" "
"	Sinclair	342.000	"	"	" "
"	Lawson	1.003.200	"	"	" "

Un hectolitru de sămînță de Coadă vulpei trage:

după	Jensen	7 kgr.
"	Werner	8—9 kgr.
"	C. și H. DenaiFFE	14 (?) "
"	Compain	6—7 "

Dacă ar fi să fie semănată singură, am da la hectar 20—25 kgr. (după Boitel, C. și H. DenaiFFE, Compain, Werner, Stebler și Schröter) sau 30—35 kgr. (după H. Settegast). În amestec cu alte plante se seamănă cam 5—6 kgr. la hectar.

Înfățișarea seminței se vede din fig. 2-a.

Genul *Alopecurus* mai are încă trei specii: *A. agrestis*, *B. arundinaceus* și *C. geniculatus* din care numai acesta din urmă are oarecare valoare ca plantă de nutreț. Seamănă cu Coadă vulpei obișnuită, dar e mai mărunță și are spicul mai scurt și mai subțiratic ca ea, iar paiul tare ingenunchiat jos.

Fig. 2. Un spiculeț de Coadă vulpei mărit de 5 ori

Timoftica (*Phleum pratense*). Germ.: *Wiesentiesch-gras*, *Timotheegras*; franc.: *Fléole des près*; ital.: *codastina*; engl.: *Timothy Meadow cat'stail*.

Numele genului *Phleum* vine, după Wittmack, delă cuvîntul grecesc *phleos*, care la Aristophanes înseamnă numele unei plante ce crește prin mlaștini.

Numele de iarba lui Timotei vine sau dela *Timothy Hanson* sau dela *Timothy Herd*, care a stăruit mult pentru răspîndirea ei în America. În anul 1760 *Pierre Winch*, președintele societății de agricultură din Londra, a adus sămînță de Timoftică din America. *Werner* susține

că acest Winch era din Virginia și că de acolo a trimis sămânța în Anglia.

E o plantă vivace și de statură înaltă (50—140 c. m.). Tulpina tufoasă, dreaptă. Ligula lungă și ascuțită. Florile așezate în spic falș, care poate ajunge la 25 c. m. lungime. Glumele ese neunite, carenate,

păroase pe muchi, terminate cu două țepi scurte.

Infățișarea acestei plante se poate vedea din fig. 3.

În Alpi ajunge pînă la o înălțime de 1800 m.. În Spania s'a găsit între 2100 și 3100 m. E cam târzi-oară și trebuie tăiată pînă a nu înflori, căci altfel se îmbătoșează. E foarte productivă și se cultivă mai ales în amestec cu alte plante în mai toată Europa. Rabdă bine și asprimele erno și seceta.

Sămînța ei e ovală, acoperită cu 2 glume, de o culoare argintie lucitoare. Fiind netedă, se poate semăna cu mașina în același timp cu leguminoasele (trifoaie ori luțernă). Un hectolitru cîntărește între 40—55 kgr.. La hectar se dă 20 kgr., cînd această plantă se seamănă singură, și 6—7—8 kgr., cînd se seamănă în amestec.

De oarece între aceste două graminee descrise pînă aici e oarecare asemănare, pentru a înlesni cunoașterea lor, dau după Strecker tabloul de mai jos, în care sînt trecute semnele prin care se deosebesc :

Fig. 3. *Timoftea*

noașterea lor, dau după Strecker tabloul de mai jos, în care sînt trecute semnele prin care se deosebesc :

	Phleum	Alopecurus
<i>Infrățirea</i>	Face o tufă destul de încheiată	Are scurți stoloni
<i>Inflorescența</i>	Spic panicul cilindric, drept, aspru	Spic panicul, cilindric, moale
<i>Spiculețele</i>	Stau orizontale	Stau în sus
<i>Glumele</i>	Nu sînt unite Muchia păroasă în sens orizontal	Sînt unite în partea lor de jos. Muchia păroasă în sus

	Phleum	Alopecurus
<i>Glumelele</i>	Amîndouă fără țepi	Glumela superioară lipsește. Cea inferioară păroasă la bază.
<i>Tecile foilor</i>	Cele de jos se destramă în fibre	Cele de jos nu se destramă în fibre
<i>Inflorește</i>	Tîrziu	Foarte de vreme

In privința producțiunii, Timoftica e una din cele mai bune graminee.

C. Sandu-Aldea

Cronica socială

Alcoolismul în Franța

Cei ce urmăresc politica internă a Franței știu că această țară e pe cale de a îmbunătăți sistemul său de vot pentru alegerea deputaților, înlocuind împărțirea în plăși (arrondissement) cu scrutinul de listă și reprezentarea proporțională. Această schimbare va fi probabil foarte fecundă în consecințe, din care una de o importanță vitală: detronarea împăratului ocult al Franței: *circiumarul*.

Voi căuta în această cronică să supun cititorului o serie de documente în privința consecințelor morale și sociale ale alcoolismului, și în deosebi în privința influenței alcoolismului asupra criminalității.

Mai întâi, alcoolul este el otrăvitor?

Ca răspuns, să citez o sentință, de a cărei autoritate nimeni nu se va îndoi: o declarație votată în unanimitate de către membrii academiei de medicină din Paris, în ședința sa dela 10 Martie 1903, și care sună:

1) Academia declară că toate esențele naturale sau artificiale, fără excepție, precum și toate substanțele extrase, încorporate alcoolului sau vinului, constituiesc băuturi dăunătoare.

2) Academia declară că pericolul acestor băuturi rezultă atit din esențe cât și din alcoolul pe care-l conțin, și că oricare ar fi bazele lor, ele merită să fie proscrise sau, cel puțin, suprataxate în așa fel ca suprataxa să devie oarecum prohibitivă.

3) Academia semnaleză în special pericolul aperitivelor, adică al băuturilor din esență și alcool, luate pe nemîncate (à jeun). Faptul că aceste băuturi sînt luate înainte de masă face ca absorbirea lor să fie mai rapidă și otrava (toxicité) mai activă.

Academia emite dorința ca să se eie măsuri eficace pentru a micșora numărul circiumelor.

Iată apoi un alt document :

Din raportul pe anul 1909 al d-rului *Magnan*,—medicul șef al serviciului admiterii în azilurile de alienați ale departamentului Senei,—cătră prefectul acestui departament, scoatem următoarele cifre interesante :

Din 2867 admisiuni, găsim 650 datorite direct alcoolului : 497 bărbați și 151 femei.

Alături de acest grup de simpli alcoolizați, se pune un alt grup de bolnavi, la care alcoolul a intervenit ca „ajutor“ în pricinile căderii : 594 bărbați și 156 femei. Ambele grupuri reunite dau un total de 1244, adică 937 bărbați și 307 femei.

Din acest raport rezultă dar că aproape jumătate din numărul bărbaților admiși în azilurile de nebuni ale departamentului Senei, în anul 1909, au fost aduși de alcool.

Cele mai multe din documentele pe care le voi prezenta sînt scoase dintr'un raport voluminos al deputatului *Joseph Reinach*, raportor al legii pentru reducerea circiumelor. Acest raport este o adevărată enciclopedie antialcoolică, căci deputatul *Reinach* este de 16 ani un apostol al antialcoolismului. Dacă aruncăm o privire asupra referențelor bibliografice ale acestui admirabil volum, ne convingem îndată că d. *Reinach* a cettit tot ce s'a scris despre alcoolism: lucrările medicale (clinice, anatomopatologice și experimentale), circularile și predicile episcopale, statistica și legislațiile internaționale, etc.

Ne cuprinde o adevărată admirație în fața acestei munci îndărătnice și neîntrerupte, care nu s'a lăsat oprită de piedicele datorite relei voinți ipocrite a forțelor parlamentare franceze de sub jugul circiumarilor.

În 1895 d. *Reinach* depune la Cameră primul său proiect de limitare a numărului circiumelor ; și numai uzîndu-se de toate șireteniile parlamentare și de complicitatea guvernului, s'a reușit a se elimina această chestiune. De data asta însă, d-sa crede că va fi mai greu ca în trecut să se reînceapă aceste manopere pentru înlăturarea proiectului d-sale ; căci pericolul alcoolismului a devenit mai vădit. Strigătul de alarmă se ridică sus și tare : protestațiunile societăților de propagandă și ale corpurilor savante, plîngerile repetate ale marilor administrațiuni publice, ale justiției și ale asistenței, și numai puțin plîngerile femeilor, victime nevinovate și de plîns ale acestui blăstăm...

Dacă însă atenția lunei parlamentare a fost atrasă asupra alcoolului în 1895, pericolul acestei otrăvi a fost arătat cu mult mai înainte.

În 1848, un medic suedez *Magnus Hus* a adresat academiei de medicină o lucrare care pentru prima dată întrebuița cuvîntul *alcoholism* și descria, tot pentru întăia oară, ravagiile pe care această boală le face la popoarele dela Nord. „În Franța, zicea raportul academiei de medicină asupra acestei lucrări, avem prea mulți bețivi dar n'avem alcoolici“.

Unul din documentele cele mai mișcătoare din volumul d-lui Reimach este un extras de proces-verbal din ședința academiei de medicină din 1871, pe vremea asediului Parisului.

Chauffard luînd cuvîntul zise :

„Cu toate grijile și tristețile momentelor de față, academia nu poate avea o preocupare mai legitimă decît aceea de a studia marile calamități care amenință prosperitatea rasei noastre, dezvoltarea sa fizică, forțele sale de expansiune și de rezistență. După discuția asupra tuberculozei, am avut desbaterea asupra mortalității copiilor de țîță. Aceste debateri abia se sfîrșesc și se pune chestia alcoolismului. Tuberculoza, mortalitatea nou-născuților, alcoolismul, acestea sînt poate cauzele cele mai active de distrucțiune și de slăbire a poporului nostru, mai cu samă a populației lucrătoare și orășânești. De aceea nu trebuie să atribuim unui concurs de circumstanțe întîmplătoare acest dublu fapt că asemenea chestiuni sînt aduse în fața academiei, și că ele suscită o lungă dezbateră, ași putea zice aproape o tulburare îndemnătoare de muncă. Forța lucrurilor o vrea astfel; conștiința pericolelor publice, sentimentul datoriei și misiunii sale, împing și susțin academia în această cale de studii și cercetări. De ar consacra numai și ar pune în plină lumină importanța dureroasă a acestor chestiuni, de n'ar face decît să cheme pe toți medicii să se unească contra rețelilor care devoră atîtea vieți omenești, Academia ar îndeplini o misiune foarte necesară, misiune în același timp științifică și socială și care este într'adevăr a ei“.

Broca termină discuția prin aceste cuvinte: „Bolile care apar într'or țară pentru întăia dată sînt deosebit de periculoase. Populații întregi pot fi nimicite de această calamitate“.

Toate națiunile Europei au fost pe rînd copleșite de această ciumă. Dela începutul crizei care a urmat vulgarizării alcoolului industrial și liberării negoțului băuturilor, Elvețianii, care sînt observatori buni, au băgat de seamă imediat răul: „Grație temperamentului francez, scria autorul unui raport oficial, a fost de ajuns ca Franța să consume o cantitate de alcool mică, relativ cu cea consumată de alte țări, ca să se producă perturbațiuni comparativ foarte simțitoare în viața ei individuală și socială“. Asta în 1884; ori de atunci alcoolismul a făcut pași uriași.

Iată, după Maurel, diversele etape ale decadenței alcoolice. „In prima generație: imoralitate, depravare, exces alcoolic, abrutizare morală. La a doua generație: beție ereditară, accese maniace, paralizie generală. La a treia generație: sobrietate, tendinți la ipohondrie, lipe-manie (un fel de nebunie sombră care duce des la sinucidere), idei sistematice de persecuție, tendințe de omucidere. La a patra generație: inteligența puțin dezvoltată, primele accese de manie la 16 ani, stupiditate, trecere la idiotie și în definitiv stingerea probabilă a rasei“.

Diogene a spus într'or zi unui tînăr destrăbălat: „Tinere, tatăl tău te-a procreat fiind beat“.

Iată concluzia lui Legrain: „Alcoolul fiind o cauză de mortalitate precoce, trebuie să fie privit ca unul din agenții cei mai puternici ai depopulației. Urmașii alcoolicii, din cauza slăbiciunii lor înăscute, oferă o înclinare către tuberculoză. Cite lepădături omenești, atâtea pierderi pentru societate care are trebuință, pentru lupta ei colectivă, de reînnoirea necontenită a unităților sale muncitoare. Astfel, îndoita înfrîurire dizolvantă a otrăvirii alcoolice: abrutizarea înceată, dar fatală a individului, și sterilitatea intelectuală și fizică a rasei, adică coborîrea nivelului intelectual și depopulația“.

Dr. Combemale a făcut tabloul genealogic al unei familii de alcoolici:

Dintr'o căsătorie în care tatăl a fost băutor timp de cîțiva ani, lăsîndu-se de băut după însurătoare, iar mama alcoolică detracată, însă amîndoi soții coboritori din părinți sănătoși, s'au născut 11 (unsprezece) copii, din care șapte fete moarte de convulsioni, două fete idioate, una din ele epileptică, doi fii sănătoși, sobri. Primul a rămas neînsurat, al doilea însă a avut ca descendență: doi fii gemeni idioți, impulsivi, și alți doi, morți cîteva zile după naștere.

În manifestul Ligei naționale contra alcoolismului găsesc următoarele date citate după Etscheverria:

Descendența a 68 alcoolici bărbați și 47 alcoolici femei a fost de 476 copii, împărțiți astfel: 3 surzi, 3 sinuciși, 5 ataxici, 7 paralitici generali, 9 chorcici, 13 idioți din naștere, 19 nebuni, 23 născuți morți, 23 paralitici, 16 isterici, 87 felurite afecțiuni, 96 epileptici, 107 morți de convulsioni infantile, 79 sănătoși.

De o jumătate de veac numărul sinuciderilor în Franța crește într'un mod constant: 2000 la 1830, 4000 la 1860, 9000 la 1890, 10.000 în anul 1894. În departamentele (județele) cu distilerii (bouilleries), unde debitul clandestin există pe lingă cel patentat, alcoolismul e mai mare și sinuciderile mai multe. Pe cînd dela 1881 la 1900 mijlocia generală a sinuciderilor în toată Franța era de 11—12 la 100.000 locuitori, ea era de 18—39 în Sena inferioară, de 18—40 în l'Eure, de 9—22 în Calvados, de 5—13 în la Manche și de 6—17 în l'Orne. Creșterea sinuciderilor urmează dar creșterea alcoolismului și-i probabil că numărul sinuciderilor datorite alcoolului se ridică în Franța la vre-o 30%.

Din statisticele grefierului Marambat dela închisoarea St. Pélagie, rezultă că din 100 deținuți, jumătate din condamnații pentru omor, viol, atenlat la pudoare, mai mult de $\frac{3}{4}$ din condamnații pentru lovituri, răniri, rebeliune în contra agenților forței publice, $\frac{2}{3}$ din recidiviști, erau alcoolici inveterați. Anchetele lui Baër, Lang, Basco, au dat aceleași rezultate pentru Austria, Germania, Elveția, Olanda și Statele-Unite. Acestea nu erau totuși decît sondagii făcute într'un mic număr de închisori de către cîțiva criminaliști și medici. Valoarea „crimogenă“ a alco-

olului, după formula expresivă a lui Legrain, nu era contestabilă, dar rămânea imprecisă, pentru că observațiile aveau ca obiect un mic număr de indivizi. Contrar de ce credea opinia publică, din socotelile generale ale administrației justiției criminale rezultă că numărul asasinatelor și omorurilor cu aparențe de motiv, nu numai că nu a crescut de zeci de ani încoace, dar a scăzut chiar.

Dela 1888 pînă la 1897, totalul omorurilor comise cu premeditație și *guet-apens*, sau însoțite de altă crimă, *pasibile prin urmare de pedeapsa cu moarte*, a fost de 3066; în cei 10 ani următori a scăzut la 2608. Mijlocia descreșterei (din 5 în 5 ani) a fost de 224, 212, 175 și 159. Din contra, numărul omorurilor simple, adică neprecedate, însoțite sau urmate de altă crimă, se ridică cu 948 în prima perioadă și cu 1441 în perioada a doua.

Creșterea îndrăznei acestor rău-făcători prin aplicația mai puțin frecventă a pedepsei cu moarte, nu poate explica această înmulțire a „omorurilor spontanee“, acestea nefiind pedepsite cu moarte. Singura explicație este abuzul excesiv de spirtoase; de asemenea și creșterea cazurilor de lovituri și răni nu se poate explica decît cu progresul alcoolismului.

Din ancheta lui Claude (des Vosges) asupra alienației mentale în raporturile sale cu alcoolismul în perioada dela 1860 la 1885, reesă că din 86.593 bărbați internați în acești 25 ani 16.932, adică 21%, erau atinși de alcoolism și datorau tulburările lor mentale direct alcoolismului.

Iată acum ce reprezintă în Franța pericolul alcoolic din punctul de vedere economic.

Intăi, ce costă alcoolul?

Socotind la 300 fr. hectolitrul la debitanți,—consumația anuală de 4 milioane hectolitri taxați și de cel puțin 1 milion de hectolitri de rachiu de 50 grade la destilatori (bouilleurs de crû), ne dă un total de *un miliard și jumătate* de fr. pe an.

S'a calculat că de ar renunța lucrătorii englezi la alcool, ar putea să ajungă în 20 ani stăpîni pe toate manufacturile unde nu-s decît salariați. Tot așa minerii din St. Etienne ar putea să răscumpere în cîțiva ani un număr îndestul de mare de acțiuni, ca să aibă o înrîurire decizivă asupra hotărîrilor în ceia ce privește lucrul lor. Socialistul belgian Vandervelde susține că suma cheltuită de salariații belgi pentru rachiu este deopotrivă de mare cu mărirea de salarii cu greu cîștigată în aceeași perioadă de timp.

Alcoolul aduce statului francez un venit de 400.000 fr. pe an; comunelor și județelor cam tot atîta. Acesta e motivul pentru care un ministru s'a opus la 1904, în mod ipocrit, oricărei măsuri antialcoolice. La-

șitatea asta se explică numai prin frica de circiumar, care este marele elector, căci suma încasată de stat nu-i mai mare ca aceea care, tot de pe urma alcoolului, îngreuiază bugetele-naționale, județene și comunale : administrațiile mari, ca justiția, asistența publică,¹⁾ marina, etc., dau măturie că echilibrul bugetului invocat în contra măsurilor antialcoolice nu-i decît un sofism.

Cea mai mare pagubă economică pe care o pricinuește alcoolul, stă în coborîrea valorii intrinsecă a lucrătorului. Un alcoolic nu produce nimica bun pe nici un teren.

„*Alfred de Musset*, care se deda absintului, n'a mai scris aproape nimic după vrîsta de 37 ani și a murit la 47 ani. *Verlaine* a scris cele mai frumoase poezii ale sale în tinereță ; cînd a murit în 1896, nu mai era decît un biet bețiv cu idei obscure și copilărești. *Hoffmann*, creatorul nuvelei fantastice, devine repede obscur și nebulos. Opere proaste urmează celor bune scrise în tinereță, și el moare la 46 ani. *Edgar Poë*, care a scris cele mai bune povestiri ale sale înainte sau după o criză de delirium tremens, a murit de asemenea la 46 de ani, în urma unui exces bachic. Toți scriitorii, remarcabili prin durata operelor și vieții lor, au fost sobri“.

„Într'un personal numeros de 400 lucrători ne este greu să găsim cîțiva tineri capabili de a învăța meșteșugul de tipograf sau ajusteur. Cea mai mică inițiativă le este cu neputință. Cea mai mică răspundere e prea grea pentru dînșii, preferă să mpingă o roabă decît să lucreze un meșteșug. Nivelul intelectual scade repede cași de altfel mărimea trupului. Voi cita o familie tip (bunicul, fiul și copiii acestuia, toți bețivi), în care inteligența și îndemnarea la meșteșug scade la fiecare generație : nepoții sînt simpli salahori în aceeași întreprindere și n'ar vrea să primească altă treabă. Bunicul era ca înălțime deasupra mijlociei, tatăl e sub mijlocie, iar copiii acestuia sînt inchirciți, slabi, aproape pitici“.

O altă familie : „bunicul era căruțaș și munca asta cerea îngrijire și atenție. Fiul acestuia a început prin a-l înlocui, dar a fost silit să părăsească această ocupație și să devie simplu salahor. Nepotul n'a putut fi decît un salahor prost, încît tatăl său era forțat să-i ia locul de cîte ori trebuia să facă vre-o treabă care cerea oarecare îngrijire“.

*

Există însă mijloace de luptă în contra alcoolismului ?

Aproape toate țările au luat măsuri contra alcoolismului. Există un mijloc care a reușit în mod absolut, căci a permis țărilor care l-au întrebuintat și care erau din cele mai alcoolizate, să cadă dela primul la ultimul rang al țărilor alcoolice. E procedeul aplicat în mod așa de e-

1) În Franța asistența publică întretine mai toate spitalele, ospiciile de nebuni, azilurile, etc..

nergic de Suedia și Norvegia și care se chiamă *procedeul Gotteborg*, după numele orașului care l-a întrebunțat pentru întâia dată.

Iată în ce constă: municipalitățile eliberează licențe debitelor de băuturi, dar numai în urma unui vot al locuitorilor acelei comune,—și *femeile iau parte la vot*. De asemenea s'au constituit societăți filantropice care obțin aceste concesiuni și exploatează licențele. Acționarii iau drept câștig dobânda de 5—6%, restul e împărțit între comună și instituțiunile de binefacere. În aceste circiume se vînd însă și băuturi igienice, precum și mîncări. Cei tocmiți să administreze aceste circiume ale companiei concesionare sînt interesați la vînzarea băuturilor igienice și a mîncărilor, dar nu cîștigă nimic din vînzarea băuturilor alcoolice. Mai puțin eficace s'au arătat celelalte măsuri ca: monopolul alcoolului în Rusia și Elveția, scumpirea licenței în Anglia, sau diferite alte procedee ca în Belgia și America. Cantitatea alcoolului consumat în aceste țări a rămas staționară.

D. Reinach a supus Camerei franceze alte două proiecte de lege: unul contra rafinăriiilor (*bouilleurs de crû**) și alta pentru suprimarea absintului.

Amîndouă aceste proiecte ar da rezultate bune și iată de ce. Mai întâi, distilatorul din categoria numită e fraudant prin definiție. Un președinte al Republicii Franceze a zis odată în cursul unui consiliu de miniștri: „cine zice *bouilleur de crû* zice fraudant” și cum cineva din miniștri a vrut să protesteze, l-a oprit cu un gest, adăugînd: „nu insistați, sînt și eu *bouilleur de crû*!” Toți cei care s'au ridicat în contra privilegiului acestei categorii de distilatori au spus că acest privilegiu e tot așa de neertat ca celelalte, fiind în contradicție cu principiul egalității tuturor în fața legii. Acești fraudanți devin prin forța lucrurilor apostoli ai alcoolismului. Numărul lor s'a triplat în cîțiva ani și a trecut dela 300.000 la un milion. Țărani care nu produceau de loc fructe bune de transformat în alcool, vîzînd ce cîștigă acești distilatori prin otrăvirea concetățenilor și frustrarea budgetului, s'au pus și ei să facă plantațiuni pentru a deveni distilatori. Intre alte chipuri de a propaga beția, ei se servesc de rachiul ca monedă de schimb, în special pentru munca salariaților. Aceștia găsesc un avantaj în acest schimb, rachiul venindu-le astfel mai eștin și putînd prin urmare bea mai mult.

Absintul face mai cu seamă la oraș victime numeroase și cei care au fost prin Franța știi cîtă consumație se face la ora „aperitivelor” din această mixtură tulbure pe care academia de medicină a declarat-o în diferite rînduri ca cea mai periculoasă din varietățile de spirtoase.

Proiectul d-lui Reinach, actualmente în discuția Senatului, asupra reglementării și reducerii numărului circiurilor, constă în aceia că nu va mai fi permis de a deschide circiume noi în localitățile unde există

*) *Bouilleur de crû* e acela care distilează producțiunile recoltei sale. Aceștia sînt scutiți de plata impozitelor la care e supus alcoolul în Franța.

mai mult decît o cîrciumă la 300 locuitori. (Acuma, în anumite regiuni ale Franței, există cite o cîrciumă la 37 locuitori). Până cînd o s'ajungă la această proporție, orice debit de bături care din orice cauză va fi închis mai mult de un an (faliment, caz de moarte, etc.), nu va mai putea fi redeschis.

Acest proiect a fost bine primit de Senatul francez; dar chiar de va trece și la Cameră, fără prea multe amendamente, care să micșureze încă mica eficacitate a acestei legi, cu schimbarea sistemului de vot și în urma agitației crescînde în contra acestei epidemii, sintem încredințați că Franța, care a făcut atîtea revoluții fertile în urmări pentru omenirea întreagă, va găsi în curînd energia necesară să distrugă și acest dușman, care pune stavilă la realizarea visului ei de înfrățire a popoarelor.

Lucilius

MISCELLANEA

Puțină „politică“

Intr'o revistă socialistă, cetim această frază:

„Mai multă șollicărie unită cu o mai vădită rea credință n'a unit „d. Ibrăileanu nici în junețea d-sale cînd făcea pe socialistul“.

Noi nu obișnuim să discutăm cu presa socialdemocrată, dar de data asta nu putem rezista ispitei.

„D. Ibrăileanu“!

Notița din „Viața Românească“, care a supărat pe autorul anonim socialdemocrat, este iscălită: „P. Nicanor et Co.“, și *nu* „Ibrăileanu“. Directorii revistei în care a apărut notița lui P. Nicanor et Co. sînt d-nii Stere și Cantacuzino, și *nu* d. Ibrăileanu.

Delicateța și cele mai elementare îndatoriri ale publicisticeii să fie oare niște însușiri burgheze atît de repugnante reformatoilor noștri?

Așa dar, d. Ibrăileanu, nici în vremea cînd era socialist, n'a unit cu „reaua credință“ mai multă „șollicărie“...

Oare știe anonimul socialdemocrat ce lucru mare a spus?

Sub forma cea mai scurtă—și ar fi fost și cea mai lapidară, dacă n'ar fi întrebuițat cuvinte neliterare—el a spus tot ce-a voit să dovedească d. Stere în articolele sale despre socialdemocrația romînă.

Dacă d. Ibrăileanu, soldat al d-lui Gherea, conferențiar la cluburile socialiste, colaborator la toate revistele și ziarele socialiste, fondator, cotizant și membru de redacție al Lumei Nouă, „a făcut“ numai pe socialistul fiind, împreună cu toți ceilalți foști socialiști, o simplă combinație de „șollicărie“ și „rea credință“,—apoi ce dovadă mai eclatantă că socialismul a fost o plantă exotică?

Dacă d. Gherea, cu înaltul său idealism, cu calda sa propagandă,

cu luminoasele sale studii și articole, n'a putut recruta în țara aceasta, afară de d-nii Mille și Many, decît „șoltici“ de rea credință, socialiști care simulau socialismul (probabil pentru a denunța poliției faptele d-lui Gherea),—apoi nu este clar că un partid socialist a fost imposibil?

Și acum—*ad rem*.

Care e „șolticăria“, pe care d. Ibrăileanu a unit-o acum de curînd cu „reaua credință“, acea „șolticărie“ neîntrecută nici de „șolticăria“ de pe vremea „cînd făcea pe socialistul“ în partidul d-lui Gherea?

Iat-o:

D-sa a spus că *toate* democrațiile din țara aceasta s'au ridicat împotriva precedentului guvern și l-au împiedecat dela o mai bună legiferare. A dat ca exemplu legea islazurilor.

Cetînd cuvîntul „democrație“, autorul anonim și-a zis: Dar democrația sînt eu! Și cuprins de indignare ne-a pus această întrebare-clește: Cum, noi care n'am putut opri votarea unor legi potrivnice nouă, sîntem atît de tari să împiedecăm, etc.?

Ei nu, nu sînteți atît de tari. Dar vezi, sînteți o mulțime de democrații. Și cînd toate aceste „democrații“ se repezeau la partidul liberal să-l rupă în bucăți, cînd unele asmutau clasele privilegiate, iar altele montau opinia publică împotriva fostului guvern, atunci i-a rămas acelui guvern colosala sarcină de a face împotriva tuturora o reformă, quasi-revoluționară pentru țara asta, „islazurile“, fără ca măcar clasa în favoarea căreia legifera, țărănimea inconștientă politicește, să-i dea un punct de sprijin.

A, e ușor să scrii pamflete împotriva celor care, în contra tuturora, n'au putut să facă tot ce-ar fi fost necesar de făcut. Dar am întreba pe deținătorul doctrinei, pe cel mai sincer dintre ei, pe însuși d. Gherea, ce-ar fi făcut d-sa în *împrejurările date*? În loc să admire, ca o minune, acel minimum de bine, acel microscopic progres rîpit claselor boerești și orășănești de un guvern fără sprijinul clasei țărănești, în loc să admire acest miracol pentru un marxist, d-sa se exercitează în considerații ironice asupra mult regretatei Rodica, ținta, de vre-o 20 de ani, a tuturor vorbelor de duh ale persoanelor spirituale din București și din provincie.

Și tot așa de ușor e a scrie pamflete împotriva acelor, care au „asasinat“ „11.000“ de țărani (cînd polemistul se bucură de cea mai perfectă cenestezie, cum ar zice d. Găvănescul, el scrie „11.000“; imediat ce i se deranjează temperamentul, apucă condeii și se răcorește scriind „15.000“...). Dar cineva a întreat pe d. Gherea (care, bine înțeles, veșnic lipsit de cele două categorii kantiane: timpul și spațiul, n'a răspuns, deși a făgăduit că, după ce va tipări „volumul“, va avea vreme să stea de vorbă),—așa dar, cineva l-a întreat, ce-ar fi făcut d-sa, idealistul d. Gherea, dacă ar fi avut în mină *atunci* puterea statului și ar

fi voit să-și facă datoria, adică dacă nu ar fi demisionat, preferînd să se ducă în vilegiatură la Sorrento? Ce-ar fi făcut?

Iată ce. O spunem cu toată siguranța și, cum ați zice d-voastră, desfidem să ni se afirme contrarul.

Găsind țara în foc la venirea d-sale la cîrma statului, d. Gherea ar fi redactat imediat un program de reforme, pe care să-l facă cunoscut țărănimii ca s'o liniștească. Dar acel program ar fi ajuns foarte greu la adresanții lui, țara fiind în plină anarhie, satele fără autorități, țărani plecați în bande, unii adunați prin păduri, etc. Răscoala *trebuind* reprimată, d. Gherea ar fi trimis armata și ar fi avut o sfîntă teamă că soldații nu vor trage, și că vor intra armatele străine în țară—cu urmările incalculabile ale acestui suprem dezastru. Și cînd socialdemocrația ar fi împrăștiat manifeste îndemnînd pe soldați să nu asculte de șefi, d. Gherea, plin de viziunea teribilă a străinului intrînd în țară, ar fi avut un gînd neplăcut pentru socialdemocrația romînă. Apoi d. Gherea ar fi dat ordine teribile ca să nu se facă uz de arme decît la nevoie extremă, ordine care ori n'ar fi ajuns pînă la *periferie*, pînă la ofițeri, sergenți, caprari, soldați, ori, dacă ar fi ajuns, aceștia, întărtați ca tot omul care are o pușcă în mînă și un „dușman” în față, s'ar fi conformat foarte imperfect ordinelor d-lui Gherea, mai ales că, împrăștiati și ei în grupe, pe drumuri, prin păduri, prin ulițele satelor, n'ar fi avut cine să-i vadă ce fac și să le aplice sancțiunea atunci sau mai pe urmă.

Și așa dar, d. Gherea ar fi constatat cu durere, că în stare de anarhie, lucrurile se petrec exact ca în stare de anarhie, după principiul logic al identității (anarhie e anarhie), că țărani jefuesc, incendiază șiucid; că armata, pe lingă datoria ei, face și orori inutile, căci un soldat, un căprar, un sergent, un ofițer, etc. poate deveni, și el, o bestie singeroasă, cu neputința de oprit și de controlat, chiar dacă ministrul s'ar fi multiplicat, ca 'n mitul indian al lui Krișna, în tot atîtea ființe, cite companii hălăduiau prin țară, ba chiar cîți soldați,—căci și el, ministrul, ar fi putut fi ușor culcat la pămînt de militarul, pe care l-ar fi plictisit cu ideile lui de „om de stat”.

Apoi d. Gherea, filozof determinist, ar fi amnistiat pe țărani anarhici, ceia ce l-ar fi făcut să amnistieze și pe soldații anarhici, cu atît mai mult, cu cît ar fi fost și greu să-i descopere, și încă și cu atît mai mult, cu cît d. Gherea, om prudent și om de stat, ba și patriot, ar fi cugetat cu profunditate la ceia ce poate izbucni din spiritul de corp al unui corp solidar, etc., etc., etc.

Căci nu ne închipuim că d-lui Gherea i-ar fi fost indiferente *catastrofele* și mai teribile, în vecii vecilor ireparabile, care ar fi urmat, dacă d-sa n'ar fi făcut așa cum pretindem noi cu siguranță că ar fi făcut, catastrofe care ar fi șters poate de pe harta Europei această Romînie, care ne încălzește la dulcele ei soare și pe care d. Gherea o iu-

bește atât de mult. Și dacă d. Gherea ar fi avut atunci în mină conducerea statului, cine știe ce imperative și mai categorice l-ar fi silit să facă ceia ce trebuia să facă!

*

Încă puțină politică. Se vede că asta e luna politică a revistei noastre. Cetitorii ne vor erta. Făgăduim că nu vom recidiva... prea mult.

Aici vom vorbi de o altă democrație, de a d-lui Iorga. Și democrația aceasta ne urăște de moarte. Amîndouă aceste partide înaintate, fiecare naționalist în sensul său, are un dușman comun: poporanismul, pe care-l atacă cu o îndârjită vitejie. Nu-i vorbă, între două bătălii cu poporanismul, ele se aruncă imediat una împotriva alteia, împlîntindu-și cuțitele pînă la diafragmă, ca sectele evreești, care, în vremea asediului Ierusalimului, se spintecau între ele îndată ce asaltul Romanilor înceta un moment.—Și, dacă ați observat bine, ați văzut de sigur că, afară de oarecare lucruri foarte mărunte, aceste două democrații naționaliste se întilnesc veșnic în lupta lor, și, dacă n'ar fi *Evreul* care să le despartă, ele de mult și-ar fi întins mina frățeste peste cadavrul poporanismului și celorlalți „politiciani” și „oligarhi” romîni.

Ura aceasta se explică ușor și e sinceră. Alitudinea noastră are păcatul de a nu avea acea simplitate, care formează deliciul temperamentelor entuziaste. Pentru unia⁹¹ sîntem „socialiști”, pentru că socotim latifundiile ca o primejdie; pentru alții sîntem „reacționari”, pentru că nu ne putem convinge de posibilitatea și utilitatea socialdemocratismului. Pentru unia sîntem vînduți Evreilor, pentru că nu putem învinui și uri pe nimene că s'a născut Evreu; pentru alții sîntem „antisemiți feroci”, pentru că constatăm conflictul tragic de interese între masa compactă a populației evreești din orașele Moldovei și dezvoltarea sănătoasă a culturii naționale și a vieții noastre economice. Și așa mai departe. Și iată pentru ce sîntem atât de dușmăniți din toate părțile. Dar dușmănia aceasta are avantajul că te face mai tare și, erte-ni-se acest sentiment, mai mîndru. Este o supremă plăcere a stîrni anumite dușmăanii, și, dacă nu ne-am teme de lipsă de modestie, situația aceasta a noastră am numi-o o *splendid isolation*...

Dar să revenim, cași autorul clasic, la democrația d-lui Iorga.

Și anume la idolul, în care ea se oglindește, la d. Iorga.

Renan a spus undeva că „numai un ochiu cu desăvîrșire acromatic poate vedea adevărul în ordinea filozofică, politică și morală”.

Dar este evident că acest acromatism este numai un ideal. În ordinea filozofică și, mai ales, socială și morală, nimene nu poate arunca un ochiu „cu desăvîrșire” acromatic, ba nici pur și simplu acromatic. Ochiul va fi întotdeauna colorat de temperamentul și idealurile cercetă-

torului, care-și va face toată datoria, dacă, conștient de cromatismul fatal al ochiului său, va căuta, prin sfortare critică și autocritică, să-l decoloreze cât mai mult. Numai în ordinea științelor exacte ale naturii poate izbuti cineva să devină atât de *obiectiv* cum cere Renan.

Dar este cromatism și cromatism—subiectivism și subiectivism.

Voim să dăm un exemplu de cromatismul ochiului d-lui Iorga.

D. Iorga, și ca temperament impulsiv și romantic, și ca antisemit, colorează universul întreg cu culorile acestui temperament și acestui ideal politic, social și moral.

Până aici nimic de zis—ba, „cîrțitori și cîrcioși“, cum ne numește nu mai știm cu ce ocazie Neamul Românesc, avem de adăugat ceva : D. Iorga prea nu se supraveghează, prea se lasă temperamentului și idealului său. D. Iorga nu face nici o sfortare spre critică. Din contra, se îndărătnicește și se admiră în... cromatismul său. La aceasta îl ajută, crezînd că-i face serviciu, și poporul admiratorilor săi, care uneori iau și aspectul, mai puțin estetic, de adulatori. Nu de mult, d. Iorga era proclamat de Impărat al Cugetării Romînești; acum de curînd a fost înaintat la gradul de „Intemeietor al Neamului“.

Dar treacă și acestea.

Și să trecem și noi la ceia ce caracterizează pe d. Iorga ca un om aproape unic.

D-sa, temperament impulsiv și naționalist antisemit, *deci* lipsit de critică și autocritică, este, ceia ce trebuia să fie în asemenea condițiuni, un fanatic.

Dar și aici, este fanatism și fanatism.

Este fanatismul ideilor, lucru nu tocmai rar, și este și fanatismul persoanelor. Sînt oameni care fac abstracție de lumea 'ntreagă și de sine, pentru ideile lor, de obicei „fixe“; sînt alții care uită lumea 'ntreagă și pe ei pentru o persoană, cum ar fi în amor; sînt alții, pentru care persoana îndumnezeită sînt chiar ei înșiși; d. Iorga e dintre aceștia; d. Iorga are un amor pasionat pentru propria d-sale persoană. Să nu-i atingi obiectul amorului, să nu i-l atingi „nici cu o floare“, dacă vrei să nu te fulgere din înălțimea Vălenilor d-sale.

De aici acele inexplicabile inconsequențe ale d-lui Iorga. Un om, care are fanatismul ideilor, e un fanatic consequent, de o consequență rigidă, pentru că idealul unui astfel de om e imuabil, iar lumea pentru el rămîne veșnic cum a apucat-o. Un om însă, care-și fanatizează persoana, e schimbător ca o femeie, căci, dacă azi îi arzi tămie, te vede prin ochelari trandafirii, iar mîine, dacă nu l-ai salutat pînă la pămînt, punîndu-și pe nas cei mai cătrăniți ochelari, e sincer convins că are în față-i pe cel mai autentic dintre ucenicii lui Scaraoschi.

Toate acestea le-am scris sub impresia unui articolaș din ultimul volum al d-lui Iorga. Și, fiindcă pînă la apariția acestui No. al revistei

noastre, d. Iorga poate să mai scoată unul sau două volume, transcriem aici numele volumului de pe 1 Iulie, ca să nu punem în încurcătură publicul cetitor. Volumul se numește: „Oamenii cari au fost“ și e alcătuit din o sumedenie de articole, dintre care unele sînt admirabile prin bogăția impresiilor și frumuseța stilului, iar altele... dar ne temem să nu ne trăsnească!

În articolașul care ne-a făcut să scriem aceste rînduri, d. Iorga, luînd ca pretext moartea regretatului C. Stoicescu, *zugrăvește* pe „foștii socialiști“.

Pe acești „foști socialiști“, trecuți acum 12 ani într'un partid de guvernămînt, d. Iorga nu i-a văzut întotdeauna prin ochelarii cei negri. Fără a da în vileag fapte, ori vorbe nepublicate, lucru nedelicat și necinstit, fără a mai vorbi de aprecierile d-lui Iorga, din chiar acest volum, asupra unor „foști“ ca dr. I. Radovici și D. A. Teodoru, sau de vorbele sale bune de-acum doi ani despre G. Kernbach; fără a mai face citații din ziare și reviste, vom aminti de articolele și discursurile d-sale de acum patru ani, cînd obișnuia, pentru „foștii socialiști“, ochelari aproape trandafirii.

De-atunci însă, d. Iorga a avut de suferit din partea noastră cîteva nemulțumiri foarte personale și foarte iritante, se vede, pentru d-sa. Cetitorii să consulte polemicile noastre *literare*, pentru a pricepe actualii ochelari negri ai omului *politice* d. Iorga.

Ura împotriva noastră și-a arătat-o d. Iorga în multe feluri și în multe rînduri. *Noi* am tăcut. Acuma, cînd și-o manifestă într'o carte de literatură, avem nu numai dreptul, dar poate și datoria să vorbim.

În articolașul cu pricina, d. Iorga *zugrăvește* pe „foștii socialiști“ cum e mai rău, întocmai ca un socialdemocrat (D. Cuza ar zice: *more judaico*). Ba, ca să nu mai rămînă o bucăciică din ei nespîrcuită, d-sa adaogă că și pe cînd erau socialiști, ei nu erau mai breji, căci nici atunci nu întruneau caracterele adevăraților socialiști: „idealism, pasiune și proselitism, disciplină, ostășie, apostolat“.

O paranteză. Cei doi apostoli antisemiți nu s'au înțeles, cum se vede, în privința socialismului, pe care-l combat așa de trihebdomadar și așa de energetic? Pe cînd d. Iorga îl definește *idealism*, etc., d. Cuza susține cu tărie că socialismul românesc și european, lucru exclusiv jidovesc, este una din multele meșteșuguri susținute din budgetul Cahalului, care vrea să distrugă, mai ales prin socialism, popoarele și statele creștine, pentru a forma marea împărăție jidovească.—Inchidem paranteza.

Dar dracii, pe care d. Iorga îi vede prin ochelarii săi negri, sînt, pentru d-sa, așa de fioroși, încît, temperament impresionabil cum e, are și halucinații.

Mișcat de necazurile politice ale regretatului C. Stoicescu, d. Iorga scrie:

„Nu putea suferi pe „socialiști“, care în ultimele timpuri luaseră tot în partidul liberal, până și speranțele lui de a fi ministru“.

„Tot“!

Cugetați bine la acest „tot“. E simptomatic. E suficient pentru siguranța diagnozei. Halucinația e dintre cele mai caracterizate

„Tot“!

Cu alte cuvinte, d. Morțun ocupa cele 9 ministere. Cei 5—6 deputați „foști socialiști“ ocupau cele 180 de scaune din Cameră. Cei nici un „fost socialist“ ocupau cele 120 de scaune din Senat. Cei trei sau patru prefecti „foști socialiști“, lăudați în bloc și în parte de d. Iorga, administrau cele 32 de județe. Cei nici un „fost socialist“ administrau cele vre-o 70 comune urbane și cele vre-o 3000 comune rurale. Cei nici un „fost socialist“ conduceau ca directori, guvernatori, etc., „instituțiile liberale“, „citadelele liberale“, „speluncile liberale“, voim să zicem Banca Națională, Casa Rurală, Creditul Rural, etc., cu sucursalele lor.

Intr'un singur loc, la Serviciul Sanitar, „foștii socialiști“, cu dr. I. Cantacuzino în cap, au „luat“ nu „tot“, ci ceva mai mult, „în partidul liberal“.

Noi am dat o explicație onorabilă acestor neadevăruri, pe care d. Iorga le scrie cu tonul unei conștiințe ofensate de erou moral. Am spus că are halucinații. Dar alții, mai puțin amatori de explicații psico-patologice, ar putea vedea în vorbele acestui moralist grandilocvent un ecou al doleanțelor tuturor exploatatorilor țărănimii din această țară, care în lupta lor aprigă împotriva reformelor țărănești ale partidului liberal, au început să umple lumea cu vaețele lor că „socialiștii“ din partidul liberal „luând tot în partid“, cum zice și d. Iorga, vreau să exproprieze marea proprietate în folosul moșicimii.—La aceștia din urmă atitudinea este explicabilă ca o tactică „abilă“ sau ca o încercare de „intrigă“ obișnuite în „politica“ noastră: astfel se insinuiază că pentru reformele partidului liberal nu este răspunzător vre-un partid de guvernământ, ci o „șleahță“ de foști socialiști care au „acaparât“ acest partid.

Să vezi pe un om de cultură că stilizează lăcomia și calomniatuturor animalelor rapace din această țară, e una din privilegiile cele mai triste și mai comice în același timp.

Teribile documente mai dă d. Iorga istoricului viitor. Și teribilă idee își va face acel istoric de d. Iorga! D-sa zice că „învățații care vor trăi după noi“, „vor descoperi repede scopul ce a avut d-sa în vedere“, când a scris articolele adunate în acest volum. În ce privește articolașul de care vorbim, teamă ni-i că „învățații care vor trăi după noi“, neștiind optica specifică a d-lui Iorga (căci, spre onoarea d-sale, noi menținem tot această explicație) și ținându-se numai de texte, să nu pună pe d. Iorga în rubrica, deja veche în istorie, a impostorilor și calomniatorilor extraordinari sau poate chiar ordinari.

„Multe scrie omul“, își începe d. Iorga prefața, vorbind de d-sa. E una din marile mizerii omenești.

Dicționarul limbii române, Academia, d. S. Pușcariu

Despre aceste trei lucruri am mai vorbit noi în „Viața Românească”. Pe cine interesează această poveste a cucușului roș a dicționarului Academiei, îi sfătuim să citească următoarele articole din revista noastră :

1) „Dicționarul limbii române și d. Philippide“ de Grammaticus (1906, No. 3), unde se zugrăvește personalitatea d-lui Philippide, pregătirea sa științifică pentru asemenea operă, puterea sa uriașă de muncă, metoda sa ; unde se arată ce trebuie să fie un asemenea dicționar și ce cunoștinți se cer pentru a-l aduce la îndeplinire ; și unde, în sfârșit, se analizează cauzele care au făcut pe d. Philippide să renunțe la alcătuirea oficială a dicționarului, sub auspiciile Academiei,—cauze care caracterizează perfect treapta de cultură, pe care simțem încă.

2) „Dicționarul Academiei și d. Pușcariu“ de d. Constantin Botez (1906, No. 10), unde se arată, după mostrele publicate de d. Pușcariu, că d-sa a „împrumutat“ dela Hasdeu, fără să mărturisească împrumutul și fără să meargă mai departe de unde Hasdeu a avut buna plăcere să se oprească.

3) „Adevărurile d-lui Pușcariu“ de Grammaticus (1907, No. 2), unde nu este vorba de dicționarul Academiei, dar este vorba de unul dintre cei trei termeni puși în fruntea acestor rânduri și unde se dovedește că d. Pușcariu n'a spus adevărul, cînd, spre a se apăra că a „împrumutat“ din *Principiile* d-lui Philippide, a declarat că n'a citit *Principiile*, pe care, *totuși, fără să le citească, le declara absolut lipsite de orice valoare. Cu această ocazie, s'a dovedit că a citit Principiile și că a „împrumutat“ din ele. Și s'a mai arătat că, dacă d. Pușcariu, care „nu a citit“ Principiile, le ocărăște, apoi cei mai mari filologi străini le-au adus laude mari, chiar și profesorul d-sale de filologie din Viena. S'a dovedit, dar, că : sau nu le-a citit, deși era student în filologie și profesorul său le lăuda ; sau le-a citit și a spus un neadevăr, cînd a declarat că nu le-a citit...-S'au dovedit așa de multe atunci, că nici nu știm cum să mai rezumăm acest articol.*

4) „Dicționarul Academiei Române sau basmul cucușului roș“ de Philologus (1908, No. 2), în care se dovedește pe baza unor fascicule publicate că d. Pușcariu „luînd“ din Hasdeu, nu știe să leze la o parte partea de publicistică din Hasdeu ; că încurcă înțelesurile cuvintelor și că, pe calea apucată, nu va isprăvi acest dicționar trunchiat, sărac în fond și greșit, decît peste o sută de ani.

Și toate aceste lucruri din aceste patru articole sînt *dovedit*. Nici o afirmare *nedovedită* prin *texte*.

Cum stăm acuma cu dicționarul, Academia și d. Pușcariu.

Iată ce voim să stabilim azi. Chestiunea e de un interes capital, avîndu-se în vedere că e vorba de tezaurul limbii române, care *ar servi*

tuturor oamenilor de cultură, dacă l-am avea și dacă ar fi ceva de capul lui.

Intrăm în fond:

La 1 Iulie 1911 se împlinesc cinci ani și jumătate de când s-a încredințat dicționarul Academiei Române d-lui Sextil Pușcariu. În acest timp de șase ani au lucrat două grupuri de lucrători cu un buget urcat pe fiecare an, până ce anul acesta a atins suma de 57.000 lei (vezi „Academia Română, sesiunea generală din 1911, raport asupra lucrărilor făcute în 1910—1911“). Cu toate acestea în timp de cinci ani și jumătate cele două grupuri de lucrători au scris din dicționarul Academiei Române dela *A* până la *Berc* și dela *F—Fluerar*. Pentruca să se vadă cât au scris, trebuie să se știe că în limba românească litera *A* a dicționarului este egală cu litera *B*, că litera *C* este egală cu *A+B* la un loc, că literele *A+B+C* constituiesc un șfert al dicționarului, că *B—Berc* este a treia parte a lui *B*, că *F—Fluerar* este jumătatea lui *F*, care *F* e una din cele mai mici litere ale dicționarului românesc (aproximativ a treia parte din *A*). Și cele două grupuri de lucrători au scris numai atîta măcar că aveau la dispoziție așezat după alfabet în fișe întreg tezaurul limbii romine, dela *A* până la ultimul *Z*, adunat de d. Philippide și de colaboratorii d-sale.

D. Philippide cu un singur grup de lucrători și cu o cheltuială numai de 10.000 de lei a adunat în trei ani enormul material al întregului dicționar și l-a așezat după alfabet (*complect* după alfabet, nu numai după prima literă), iar în 5 ani a scris literele *A, B, C*, și o parte din *D (DA, DĂ)*, adică, *mai mult* decît un șfert al dicționarului. Este evident că, chiar de ar fi lucrat cu un singur grup de lucrători, d-sa ar fi gătit dicționarul într'un spațiu de 15 ani, ce i s'ar fi mai acordat atunci în 1905, cînd a renunțat la alcătuirea lui oficială, ar fi trecut astăzi cu mult peste mijlocul dicționarului, ar fi ajuns pe la litera *P*; și peste 9 ani l-ar fi isprăvit; iar dacă ar fi lucrat și d-sa cu două grupuri de lucrători ca d. Pușcariu, astăzi ar fi fost dicționarul *aproupe gata*, iar peste un an și jumătate de astăzi înaintea, pe la sfîrșitul anului 1912 dicționarul ar fi fost *gata*. Dicționarul Academiei Romine însă, scris de cele două grupuri de lucrători ale d-lui Sextil Pușcariu, socotind cât a scris în acest timp, cînd a avut la îndămînă și pe Hasdeu și pe Tiktin, va fi *gata* de acum peste vre-o 80 de ani! Dar aceasta e vorbă de clacă, el nu va fi *gata* niciodată! De altfel ar fi de dorit să nu se gătească. Chiar așa, cum se redacta până acum, n'ar fi fost de vre-un folos, pentrucă era ciuntit tocmai din punctul cel mai important de vedere, din punct de vedere al exemplilor, fără să mai vorbim de chipul defectuos al cercetării înțelesurilor, apoi peste 80 ori peste 100 de ani, cînd ar fi fost *gata*, ar fi fost deja *complect* învechit, un anacronizm. Așa, însă, cum se zvonește că s-a hotărît Academia Română să-l facă de acum înainte, mai ciuntit încă decît cum era, va fi, măcar că nu se va sfîrși mai

degrabă, o parodie de dicționar, iar pe deasupra va mai fi și un monstru, ca lucrurile despre care vorbește Horațiu, că încep cu cap de femeie și sfârșesc cu o coadă de pește. Și ce afacere este aceasta, pe care a făcut-o Academia Română?

Academia Română este oarecum o instituție de stat, care urmărește binele public, nu-i complet de capul ei, în afară de interesele țării, care să-și justifice actele prin sic volo, sic jubeo! Ce interese ale neamului românesc a urmărit Academia Română, când a împedecat pe d. Philippide de a duce la capăt dicționarul? Ce interese ale neamului românesc a urmărit Academia Română când a refuzat un dicționar extraordinar de bogat*), ce i se oferia gata în 15 ani cel mult, ori în 7 ani și jumătate, dacă s'ar fi acordat două grupuri de lucrători,—și a primit un dicționar defectuos și schilod, care nu va fi gata nici în de zece ori atâția ani de zile? Ce interese ale neamului românesc a urmărit Academia Română, când a socotit că este o dovadă extraordinară pentru Țara Românească de a acorda un nou grup de lucrători, cu un spor de vre-o 8.000 de lei, pentru a avea gata pe la sfârșitul lui 1912 un dicționar extraordinar de bogat și de savant, după însăși părerea Academiei? Și ce interese ale neamului românesc a urmărit această Academie când i s'a părut o bagatelă de a oferi un spor de 46.000 lei pentru un dicționar schilod, care nu va fi gata nici la anul 2012? N'are nici o răspundere Academia? Ori n'are nici o înțelegere Academia? Un lucru evident pentru oricine altul numai pentru dînsa este lipsit de înțeles? Ori își închipuește poate Academia că dicționarul ei este numai un mijloc de chiverniseală pentru oarecare persoane simpatice? Își închipuește Academia că nimeni nu bagă de samă? Da, în privința aceasta din urmă are dreptate Academia. Nimeni nu bagă de samă! Cine are să se indigneze cu privire la dicționar în țara aceasta, unde numai o indignare este cunoscută, acea a pungii! Pentru aceia nici ziarele noastre nu pomenesc nimic, nimic, absolut nimic... adevărat, și *Universul* a anunțat chiar că dicționarul Academiei este gata până la *fluerar* (A uitat *Universul* spațiul, de vre-o 20 de ani aproximativ, dintre *Berc* și *F!*). Numai un ziar din Transilvania a publicat o notiță, măcar că *indiferentă*, dar cel puțin *exactă*, din care aflăm și ceva nou pentru noi iști din Regat, anume că d. Sextil Pușcariu ar fi declarat în sfârșit printr'o scrisoare trimisă Academiei că nu se poate ținea de angajament. Ce are a face angajamentul, când e vorba de d. Sextil Pușcariu? Angajament! Asta-i bun pentru alții, pentru d. Philippide! D. Sextil Pușcariu e de-ai noștri! Poate chiar să nu mai scrie nimic, și „onorariul“ tot are să meargă. Să n'aibă nici o grijă!

Degeaba face d. Iorga pe profetul. Nimene nu e profet în țara

*) Să se vadă probele tipărite pentru comisiunea dicționarului și probele publicate în „Specialistul român“.

lui, nici chiar d. Iorga, care în ziua memorabilă de 15 Octombrie 1906 spunea neamului românesc că Academia Română „a găsit în sfârșit omul de realitate și de măsură ce-l poate duce [dicționarul] în termen scurt, la bun capăt“.

D. Iorga spunea aceasta, pentru că „omul“ cu pricina are obiceiul să-l cadelițeze.

A mai comenta această profeție ar fi o cruzime.

P. S. D. Pușcariu, publicist în toate genurile și în toate felurile de publicații, în timpul din urmă s'a dedat cronicii teatrale. D-sa are, într-o revistă bucovineană, considerații judicioase asupra jocului de scenă al d-rei Tina Barbu...

Dela redacție

Facem cunoscut că d. Ibrăileanu luîndu-și concediu dela revistă pentru trei luni, toată corespondența în ceea ce privește redacția să se adreseze: Redacției „Vieții Românești“, Iași.

P. Nicanor & Co.

RECENZII

Vasile Alecsandri. *Scrisori inedite*, corespondența cu Edouard Grenier 1855—1885, traduse și publicate cu o introducere de Alexandrescu-Dorna.—București, Biblioteca p. Toți. 1911, Prețul 30 bani.

Introducerea e mai mult a lui Grenier decît a lui Dorna.

Scrisorile sînt traduse oribil.

Va trebui să le traducă cineva din nou, într'o bibliotecă mai puțin nepretențioasă. D. Dorna traduce: „osiadit la șase luni de *dîrdîială* (Chair de poule)“.—„Dar ce dracu faci acolo [de nu mai scrii]? *E cineva tot atît de lenes în Franța cași în Moldova?*“.—„Politica absoarbe pe bărbați *pînă a-i face dobitoace de stat pe loc*“.—„Imediat, căută să se facă iubit și să o seducă, dar *încîntătorul copil* rezistă cu vitejie la toate strălucirile iubirii patriciane a ducelui. *De partea ei*, ea iubea pe Nello“.—„*Multe drăgălășii d-tale* din partea Paulinei și a Mariei. Vechiul d-tale prietin. V. Alecsandri“.—„Vederea teribililor bașbuzuci i-a făcut [pe recruți] să puñnească de ris... Asta e? asta e? numai atîta e? Acesta le-a fost strigătul *zeftemist*, cînd au sărit la dînșii“.—„A ridică sufletele, *ale sfătui demnitatea*“, și altele, și altele. Și nu mai vorbesc de stilul și de sintaxa nici romînească, nici franțuzească, în care d. Dorna a tradus pe elegantul și curentul Alecsandri. Cit despre pretenția de a reda pe Alecsandri într'o romînească asemănă-

toare cu proza poetului, nici nu ne-ar trece prin minte s-o mai ridicăm cînd traducătorul e de-o asemenea trampă.

D. Alcalay, xenofob fără să vrea, obișnuște să masacreze pe străini. Dar e păcat să facă același lucru și cu compatriotul nostru Alecsandri.

Pe la jumătatea veacului trecut, Moldova, în special Iașul, a dat ospitalitate la mulți scriitori străini. G. Sion, în ale sale „*Suveniri contimporane*“, ne povesteste o curioasă istorie: căsătoria, la Perieni, în județul Iași, a cunoscutei scriitoare contesa Dash cu Beizadea Grigore Sturdza, nun fiind C. Negruzzi,—căsătorie repede desfăcută de Vodă Sturdza (tatăl mirelui) cu puterea armelor, în urma unui asediu în regulă al curții dela Perieni.—În amintirile lui Grenier și într'un articol al lui Sainte-Beuve, găsim că Iașul a ospitalizat și pe poeta franceză M-me Tastu, venită aici cu fiul ei, un agent consular. E locul aici să rectificăm o afirmare a lui Grenier în privința cauzei și locului unde poeta a orbit. El zice că d-na Tastu ar fi suferit așa de frig pe drumul dintre Iași și Cracovia, încît îi îngheță ochii, și din cauza aceasta orbi. Dar, într'o scrisoare către Sainte-Beuve, ea zice c'au orbit-o intemperiiile altor orizonuri, de prin Asiria.—Tot pe-atunci, a stat în Iași Wilhelm de Kotzebue, cunoscut la noi prin Schițele din Moldova și Lascaur Viorescu.—Și, în

sfirșit, Iașul a dat ospitalitate și lui Grenier însuși, distins poet francez. Nu mai vorbesc de călători, ca Le Cler, despre care a vorbit în această revistă d. Sadoveanu, și de alții.

Unii, ca Grenier (într'o carte neaccesibilă publicului, din cauza restrînsului tiraj—12 exemplare) sau ca Kotzebue, în cărțile amintite, au vorbit de Moldova. Alții probabil că nu, zic probabil, căci nu cunosc scrierile contesei Dash și nici destul pe ale d-nei Tastu—care vorbește în câteva linii despre Moldova, în scrisoarea amintită către Sainte-Beuve.

Scrisorile lui Alecsandri către Grenier se zice că sînt scrise foarte frumoase în franțuzește. În romîneasca d-lui Dorna puțin mai rămîne din stilul ușor, vioiu, *causeur* al bardului nostru. Din punct de vedere al conținutului, al știțiilor despre poet, despre epoca sa, despre contemporanii săi, aceste rîvașe nu sînt de-o excesivă însemnătate.

Vom releva cîteva lucruri din ele, care ni s'au părut mai importante.

Poetul nostru, atît de „francez” și de francofil, spune într'o scrisoare din Constantinopole (era în drum spre teatrul războiului dela Sebastopol) că are de gînd să se *stabilesacă* la Paris. Știm că nu s'a stabilit, că a venit în Moldova, unde a luptat pentru Unire. Dar fraza lui e clară; la 1855 avea intenția de a se „stabili” în capitala lumii. Pentru cît timp? Pentru totdeauna?! Iată ce nu putem ști.—Într'o altă scrisoare, anterioară, dar din aceeași lună (Octombrie), poetul vorbește de o mulțime de scriitori francezi, și nu de mîna a patra, cu care făcuse cunoștință și cu care contractase și oarecare legături.

O importantă scrisoare (din Iași, Maiu, 1857) e aceea, în care după cererea lui Grenier, acum întors în Franța, Alecsandri face psihologia Muntenului și a Moldovanului. El începe cu

o caracterizare a „prietenului nostru” A. Russo, care, zice Alecsandri, spusese într'un moment de bună dispoziție că Muntenii sînt Gasconii Romîniei. Este interesant de amintit că într'o scrisoare din 1877, adresată d-lui Iacob Negruzzi, Alecsandri numește pe frații de peste Milcov Gasconi, fără a mai aminti pe Russo. Este evident că pe Alecsandri îl frapase mult acest cuvînt, de oarece îl întrebuițează peste 20 de ani.

Lucrul n'are mare însemnătate, dar vorbește și el, în felul lui, despre influența lui Russo asupra prietenului său.—Deosebiri între Munteni și Moldoveni, pe care le face Alecsandri, se reduc toate la una: entuziasmul mai mare al Muntenilor pentru *noutățile* politice și sociale. „Moldova e țară rece, unde entuziasmul [novatorilor] nu prinde ușor, etc.”, zicea și A. Russo în 1855. Am vorbit aiurea („Spiritul critic în cultura romîneasă”) despre această deosebire, pe care am explicat-o prin condițiile *sociale* și influențele *culturale* deosebite în Moldova și Muntenia. Dar ar mai fi încă multe de spus, nu atîta asupra cauzelor la care, până acum încă, n'ași avea de adăogat mult, ci numai de complectat, cît asupra fizionomiei generației dela 1840 din ambele Principate.

Un sentiment profund al cîntărețului „gintei latine” este aversiunea, chiar ura lui împotriva Teutonilor și a Slaviilor,—împotriva a tot ce nu e latin. Acest urmaș al unui neam de Unguri (după d. Iorga), în orice caz acest om, al cărui bunic era un „Botezatu” și mama o „Cozoni”, a reprezentat în chip splendid psihologia latină, prin finețea, măsura și claritatea spiritului său. Și aversiunea aceasta a lui, cauzată de sigur de Rusul cotropitor al țării sale și Teutonul cotropitor al patriei sale celei a doua, Franței,—aversiunea lui, zic, se datorește de sigur și antipatiei organice a acestui spirit „medi-

teranian“ pentru psihologia mai greoaie și pentru limba mai puțin muzicală a oamenilor de nord, pe care, bine înțeles, nu i-a priceput niciodată. În scrisorile sale se vede antipatia pentru Austriacii dela noi din 1856, pentru—mai ales—Germanii din 1871, învingători și năvălitori în Franța, și pentru „aliații noștri“ Ruși din 1877. În scrisorile către Grenier, în care vorbește de dezastrul Franței, insultarea Germanilor trece chiar de marginile celui mai elementar bun simț. El își închipue pe Germani, ca pe o turmă de bestii rele și ridicole.

Intr'o scrisoare dinnainte de Unire (nu e datată) Alecsandri se plînge că luptele politice l-au „zdrobit moralicește și fizicește“. Știm că acele lupte au fost mari și decizive, că Alecsandri a fost un unionist activ,—dar nu ne închipuim să fi fost atât de mult printre primii luptători—și poate că chiar exagerază acest epicureu rafinat, căruia îi plăcea atât de mult să fie comod. Și, fiindcă lamentațiile sînt un lucru atât de rar în scrisul acestui poet „veșnic tînăr și fericit“, apoi o să mai amintim de o scrisoare din 1884, în care, avînd și un motiv serios: boala fratelui său, scrie aceste rînduri extraordinare pentru el: „*Ce-am făcut să fiu pradă atîtor chinuri, și cînd îmi va fi dat să reintru într'o perioadă de liniște?*“

Dar, ca să fim complecți, trebuie să adăogăm că acuma, în 1884, poetul „veșnic tînăr“, avea 65 de ani și se simțea, și el, cuprins de o tristeță: singurătatea omului bătrîn, care s'a pomenit în altă generație, expatriat,—dacă e adevărat că orice generație e o patrie. Și, în adevăr, într'o scrisoare din 1885, Alecsandri se plînge că e singur. Femeia lui, spune el cu discreție, nu-l poate pricepe, iar copiii și nepoții sînt „*altă generație*“!

Dar chiar mai de demult, de cînd pășise în al șaselea deceniu, el înce-

puse să se simtă într'o lume orecum străină. Intr'o scrisoare din 1873, în cea mai frumoasă scrisoare, poate, din această colecție (a XXIII-a), el vorbește lui Grenier cu o dulce melancolie despre cele ce-au fost odată, în tinerețta lor, despre încîntătoarea societate moldovenească dela 1855. Ba îl vedem preocupat și de ideea morții. Intr'o scrisoare din 1882, își arată dorința de a se mai întîlni odată cu prietenul său „*innainte de a se porni în călătoria cea mare*“...

Intr'o scrisoare din 1884, vorbind de studiile întreprinse pentru alcătuirea Fîntînei Blanduziei, Alecsandri se arată încîntat de „*adorabila filozofie*“ din scrierile lui Horațiu. Cine nu va pricepe că Horațiu *trebuia* să fie filozoful lui Alecsandri? Și ce păcat, pentru mulțumirea poetului, că el nu și-a găsit această expresie a temperamentului său mai de vreme! Și, cu acest prilej, o digresie. Am de mult intenția să scriu cîteva pagini, în care să încerc a dovedi că Alecsandri a avut temperamentul unui clasic, că acest temperament o bucată de vreme a fost innăbușit, că în această vreme a fost *silit* de împrejurări,—de epoca istorică, de mediu, etc., să fie romantic, silit romantic și deci slab romantic, și că mai tîrziu, cînd idealismul patruzecioptist a fost în parte realizat, în parte stîmpărat, cînd, ca fapt concret, Alecsandri s'a retras aproape cu totul din viața publică și cînd influențele literare romantice au slăbit, atunci numai clasicul din el, liberat, s'a putut manifesta, dîndu-ne acele poezii prea lăudate Pasteluri („*opera sa cea mai bună*“, pentru că e cea mai *firească* lui!) etc.

Despre activitatea sa de *scriitor*, găsim puține date în aceste scrisori. Intr'una din 1855, din Constantinopole, Alecsandri vorbește despre un „*adorabil căpșor*“ (cum o fi în franțuzește?), care s'a gîndit la el, pribeagul, „*căpșor*“, pe care el îl iubește și pentru

care îi place să împletească cununi alcătuite din florile cele mai „semnificative, ca trandafiri; lăcrămioare și mai cu samă mărgărite”.—Să fie acest „câpșor”, pentru a cărui cunună împletește „mai cu samă” mărgărite, acea femeie, care a fost a doua lui iubire, pe care a cîntat-o în Mărgăritărele? Să fie, așa dar, acea încîntătoare Mărgărita, pe care poate o chema Eliza (căci în vre-o două locuri, scăpîndu-i din vedere să înlocuiască adevăratul nume cu cel convențional, o numește Eliza), acea Mărgărită, care este eroina nuvelei sale cu același nume, nuvelă în care eroul Alexis V. (alteori Alexis Lunceanu) e însuși poetul și ale cărei peripeții încep înainte și se continuă după 1850? Probabil. Aceasta ar avea oarecare importanță pentru acel care studiază colecția de Mărgăritărele, nuvela Mărgărita și psihologia lui Alecsandri. Și, ca mahalagism, voiu adăoga că în această vreme, la vrîsta de 36—37 de ani, poetul ne spune că avea părul alb.

Intr'o scrisoare din 1856, Alecsandri comunică lui Grenier că adună într'un volum tot ce-a scris în proză de citiva ani. De sigur e Salba literară din 1857. Mai spune că scrie o dramă națională în trei acte. E Cetatea Neamțului, apărută tot în 1857. Și adaoga că prințesele Natalia și Catița și d-na Mavrojeni i-au cerut un mic tablou național și el le-a compus „o blueta care le va da satisfacția de a se arăta pe scenă în fermecătoare costume de țărance. Sint foarte fericite”. E, de sigur Cinel-Cinel, tipărit la 1857 în Salba literară. Iar acest soi de țărănofilism aristocratic nu este o noutate în anul 1856. E de dată și mai veche.

Foarte interesantă e traducerea în franțuzește a bucății „Inșiră-te Mărgărite”, pe care Alecsandri o trimite lui Grenier. Sint pasagii așa de specifice rominești (credinți populare, eroi mitici naționali, genuri specifice ca „flo-

rile dalbe”, etc.), încit poetul nu le poate traduce. Le schimbă, ori le suprimă. La sfîrșitul traducerii, Alecsandri spune prietenului său francez: „Ori cum, îți poți face o idee de natura imaginației populare a țării noastre”.—Evident, Alecsandri se confunda pe sine cu poezia populară. Înțelegem, atunci, atît de bine, cît de natural a fost pentru Alecsandri să „întocmească” poeziile populare „adunate” de el și de alții. Nici prin gînd nu i-a trecut, de sigur, modernele probleme folclorice.

Vom isprăvi această lungă dare de samă cu un amănunt curios. În penultima scrisoare (din 1884), Alecsandri vorbește de o nepoată a sa, Maria Bals, care „s'a întors din Louisiana”... Din Louisiana?.. Ori mai este vre-o altă Louisiana afară de cea din America?

Cine ar vrea să cunoască și alte scrisori, mult mai interesante, ale lui Alecsandri, să citească „Scrisori”-le publicate în 1904 de d. Chendi și defuncta E. Carcalechi. Acel voiium, fiind I, făgăduște și cel puțin pe II. Cînd va apare?

G. I.

N. Iorga. A. D. Xenopol. *Două concepții istorice*. Cuvîntare ținută la 17 Maiu 1911 la intrarea în Academia Romîna. O broșură de 33 pg. Ediția Academiei. Prețul 1 leu. București.

Concepției istorice, ce a dominat activitatea științifică a lui Hasdeu și Tocilescu și pe care o numește roman-tism istoric, caracterizat prin idealizarea eroilor naționali și disprețul mase-lor, d. Iorga, în strălucitorul său discurs de recepție, îi opune doctrina mai largă și mai cuprinzătoare, pe care noi am numi-o concepția solidarității uni-versale. Nu *faptele*, a căror apariție se datorește „unei acțiuni puternice con-tinue, adinci”, ci forțelor mari, „ma-nifestarea prin fenomene organice a

factorilor acelor cari pleacă din viața economică, din viața culturală, din substratul material sau din atmosfera morală a unui popor, acestea interesează pe istoric. Pentru el *poporul* e o „unitate firească, are viața lui organică, asemenea cu viața individualităților ce trăiesc în lume; puterea și valoarea lui în lume e acea energie proprie, elementară, care determină putința lui de a asimila, de a radia și proporția în care părăsește elementele uzate.—Datoria istoricului de azi e să urmărească toate prefacerile, care cuprind și oameni și fapte. Deosebiri aparente între istoria politică și culturală, între istoria națională și universală, înăuntrul acestei concepții, dispăre, pentru că nu există „decît o *singură* dezvoltare, și toate manifestările de viață se prind într'însa, apărînd fiecare la locul ei, hotărît de senzul acelei mișcări, de momentul ivirii faptelor și situațiilor“, și pentru că „viața unui popor e necontenit amestecată cu viețile celorlalte, fiind în funcțiune de dînsese și înriurînd necontenit viața acestora“, pentru că fiecare națiune e o energie și „nici una din aceste energii nu se poate izola pentru studiu și nu trebuie să fie izolată pentru aceasta“.

Și stilul istoricului se schimbă acum, căci el „pornește din toată ființa lui mișcată și poate atinge în cetitor toate notele lui sufleteste“, și se schimbă și morala istorică: „Virtuțile publice, moralitățile naționale se desfac din priveliștea aceasta grandioasă a încordărilor prin care un neam își cucerește, își păstrează, își mărește locul supt soare“. Coroanele nu se vor da pentru virtuțile din viața privată, ci biruitoților pe cîmpul de răsboiu, sau în lupte economice și celor ce cultivă știința, literatura, artele. „De fapt cine se încunună e poporul însuși, pentru marile însușiri, pe care nimic nu le poate înfrînge, ale hărniciei, disciplinei, solidarității și înțelegerii pentru acel ideal

care singur împiedică societățile de a peri mizerabil la picioarele umede ale mesei unui banchet“.

Aceasta-i, în rezumat, doctrina ce o opune d. Iorga romantismului istoric, romantism născut de idealismul primei jumătăți a secolului al XIX, care a influențat nu numai arta și literatura, ci și istoria întrucît ea cuprinde elemente subiective în judecarea și aprecierea faptelor istorice, după cum, dacă nu ne înșelăm, concepția d-lui Iorga, expusă în pagini admirabile de stil, e influențată de concepția democratică a solidarității.

D. Xenopol, fără a discuta teoria expusă de d. Iorga, se mărginește în răspunsul său să releveze calitățile de istoric ale acestuia, cit și să-l complecteze în lauda, cam neglijată, datorită defunctului Grigore Tocilescu.

M. J.

Dr. D. Busuiocescu. *Sistemele de arendare aplicate pe moșiile Academiei*. București. 1911, ediția Academiei Române. Prețul 2 lei.

Unul din cele mai obicinuite argumente ce se aduc de către proprietarii de moșii împotriva arendării directe a pămîntului la țărani este că aceștia ar fi răi de plată, dezordonăți în afaceri, lipsiți de acel spirit de ordine și de punctualitate care dă proprietarilor garanția regulatei achitări a rentei pămîntului, în sfîrșit că, cu acest sistem de arendare, proprietarul s'ar expune să aibă „batae de cap, încurcături și pierderi“.

Bine înțeles, acest argument se aduce fără ca vre-o experiență să se fi făcut de către acei ce ți-l dau, ci mai mult pentru că chiar celor mai binevoitori li-i greu adesea să se elibereze de tradiție și de rutină, să iasă din „ceia ce au apucat“.

Acei însă care au încredere în vitalitatea neamului nostru, care își dau samă că în păturile adînci ale lui se

afă toate elementele trebuitoare regenerării vieții noastre economice și sociale, nu au putut niciodată primi un astfel de argument. Pentru ce adică țăranii aceștia, din a căror muncă se îmbogățesc toți cîți au puțința de a-i exploata, ar fi suspectați în acest chip? Apoi dacă n'ar plăti ei, de unde s'ar îmbogăți toți străinii care încep adesea arendașia cu hainele de pe ei ca unica avere și cu lipsa de scrupul și hotărîrea de a se îmbogăți ca singur capital?

Și iată că Academia Romînă a făcut experiența care singură e hotărîtoare în astfel de materie. Iar această experiență a dat cu totul dreptate celor ce à priori socoteau arendarea directă a pămîntului ca mai folositoare și proprietarilor și țăranilor, înlăturînd pentru totdeauna argumentul principal al potrivnicilor acestui sistem de arendare.

Cartea d-lui Busuiocescu e expunerea acestei experiențe a Academiei Romîne. Autorul examinează sistemele de arendare pe care le-a întrebuițat Academia pe cele 12 moșii ale ei, arătînd avantajele și dezavantajele fiecăruia din cele trei sisteme: a) *arendarea liberă unei singure persoane, fără reglementarea raporturilor dintre arendaș și țărani*, sistem care a dăinuit pînă la 1906 pe toate moșiile Academiei; b) *arendarea la o singură persoană cu reglementarea relațiilor dintre arendaș și țărani*, sistem care s'a introdus chiar dela 1907 pe două moșii, iar peste un an încă la una; și în sfîrșit c) *arendarea directă către țărani*, care s'a introdus tot în 1907 la o moșie, iar mai apoi la alte cinci.

Primul sistem e cel mai simplu și mai ușor pentru proprietar: dai moșia și încasezi venitul după contract. De aceia el s'a și practicat cel dintăiu pretutindeni și se practică cel mai mult. Numai că cu acest sistem nu e în folos decît arendașul, care transformă totul în bani: fertilitatea solului, munca țara-

nilor, vitele și avutul acestora, ba chiar și sănătatea și vigoarea lor. Moșia își pierde din valoare prin săcătuirea ei, fiind cultivată sălbatec, numai pentru a scoate cît mai mult din ea; deci proprietarul e în pagubă. Țăranii suferă tot felul de mizerii, sînt ținuți în robie și întuneric, sînt ruinați în folosul arendașului.

Ca să dăm un exemplu de ce cîștigau arendașii Academiei, cu acest sistem de arendare, e destul să arătăm cît plăteau ei arenda de hectar și cu cît dădeau pămînt țăranilor; găsim în tabloul dela pg. 11 următoarele: la moșia Olteni, arendașul plătea 30 lei ha. și-l dădea țăranilor cu 75, la moșia Călmățuiului plătea 18 și-l dădea cu 46, iar la Moara Grecilor plătea 16 și-l dădea cu 58; deci la Olteni arendașul cîștiga 45 lei de hectar, sau 150%, la Călmățuiul 28 lei sau 155.56%, iar la Moara Grecilor 42 lei sau 262.50%.

Așa dar un arendaș putea cîștiga 262.50 la sută numai prin faptul că lua pămînt dela Academie și-l trecea țăranilor!... Și încă arendașii dădeau pămîntul cel mai prost,—iar cel mai bun și-l opreau lor, așa că, la drept vorbind, cîștigul e încă mai mare.

Observația unor astfel de lucruri și starea nenorocită în care se aflau țăranii au făcut pe Academie să încerce al doilea sistem: să reglementeze raporturile dintre arendaș și săteni. Mai ales a determinat-o la aceasta faptul că în 1906 s'a oferit ca arenda pentru moșia Moara Grecilor 68.000 lei în loc de 28.000 cît umblase înainte, deci cu 40.000 lei mai mult. Această sumă de 68.000 lei oferită era cu mult superioară venitului pe care moșia putea să-l dea, era superioară cu vre-o 25.000 lei. De unde avea dar să scoată arendașul acești 25.000 lei? De sigur din avutul și sănătatea țăranilor!...

De aceia pentru a pune capăt exploatării, Academia a fixat un maximum al prețului de închiriere a pă-

mîntului de cîtră arendaş la ţărani, a fixat un minimum pentru plata muncilor agricole, şi a impus arendaşului să înveţe pe ţărani cultura raţională a pămîntului şi să-i ridice economiceşte şi sufleteşte.

Acest al doilea sistem ar fi mai folositor şi pentru proprietar şi mai ales pentru ţărani, a căror viaţă devine mai uşoară,—dar el fiind neplăcut arendaşilor, e foarte greu de adus la îndeplinire.

Şi tocmai faptul că la moşia Moara Grecilor arendaşul nu a respectat condiţiile, a făcut pe Academie să rezilieze contractul şi să arendeze pămîntul direct la ţărani.

Ceia ce a mai îndemnat încă pe Academie să adopte pentru moşile sale acest al treilea sistem, arendarea directă la ţărani, a fost şi împrejurarea că moşia Măgurele din Ilfov, deşi era arendată unei singure persoane, de fapt se cultiva numai de ţărani, căci arendaşul nu păstra nimic pentru el, ci servea numai ca un fel de intermediar —cu un câştig foarte bun—între Academie şi ţărani.

Astfel arendarea direct la ţărani s'a făcut aici cu cea mai mare uşurinţă.

Trebue însă să spunem că în genere acest sistem de arendare e mai complicat decît celelalte două şi cere multă stăruinţă şi bunăvoinţă din partea proprietarului,—dacă el urmăreşte şi educaţia ţăranilor, nu numai cîştigul bănesc.

Academia a întimpinat greutăţi şi din partea ţăranilor, mai ales în primul an, din pricina ignoranţei şi neîncrederei ţăranilor în noile sisteme de cultură şi în sfaturile şi învăţăturile date de agronomii-administratori ai Academiei. Dar cînd ţăranii au văzut că aceştia îi învaţă de bine, şi şi-au dat seamă că ascultîndu-i şi urmîndu-i cîştigă mai mult,—orice greutăţi au încetat: au devenit cei mai ascultători şi supuşii îndrumărilor ce li se dădeau. Aşa că

chiar din al doilea an de arendare, ţăranii erau transformaţi. Mai greu a fost de luptat cu cămătarii satelor şi autorităţile locale, primari, notari, etc., ale căror interese le stinghiera Academia cu acest sistem de arendare; dar şi aceste greutăţi au fost învinse.

Cît despre rezultatul arendării directe la ţărani, sau mai bine despre rezultatele acestei arendări, ele au fost admirabile.

Academia, deci proprietarul, a cîştigat materialmente, deoarece ţăranii plătesc Academiei 260.354 lei anual pentru 7.485 ha., pecînd arendaşii, pentru 9.266 ha. plăteau numai 182.636 lei. Moşile sînt cultivate raţional şi cu cruţare, deci nu numai că nu sînt istovite, dar chiar se îmbunătăţesc mereu.

Ţăranii au cîştigat nespuse de mult: pămînt bun şi de-ajuns, scutire de orice fel de obligaţii şi sarcini lăturalnice (cum era sub arendaşi), deprindere de a lucra pămîntul mai bine, de a-şi îngriji vitele cum trebuie, etc..

Aceste cîştiguri de ordin material se manifestă prin aceea că vitele s'au înmulţit pe moşile arendate direct ţăranilor, instrumentele de muncă de asemeni, ţăranii şi-au construit coşere şi hambare, gospodăria li s'a îmbogăţit şi traiul li s'a îmbunătăţit.

În ordine morală, li s'a dezvoltat simţul răspunderii, spiritul de iniţiativă, de emulaţie, li s'a ridicat moralul, li s'au îmbunătăţit moravurile.

Cu alte cuvinte, prin acest sistem de arendare s'a ridicat situaţia economică, culturală şi morală a ţăranilor, astfel că cu dreptate spune autorul: *Academia Romîna „a arătat mijlocul pentru ridicarea ţărănimii, care formează temelie Statului şi neamului nostru, şi care este izvorul de regenerare a celorlalte clase sociale”.*

Noi am scos din lucrarea d-lui Busuioescu numai cîteva date. Cartea e plină de statistice, prin care se dovedesc

toate cele afirmate de autor. Superioritatea sistemului de arendare directă esă la iveală cu o strălucire pe care nimic nu o poate întuneca.

De aceea recomandăm cu cea mai mare stăruință studiul d-lui Busuioescu tuturor acolora pe care îi interesează cea mai mare problemă a Statului român de azi—chestiunea țărănească.

În special, cartea trebuie să fie cetită de proprietarii care își arendează moșiile—altcuiva decît țărănilor. Se vor convinge că nu există sistem mai bun de arendare decît acel direct către țărani.

Academia prin experiența sa, și d. Busuioescu prin studiul său conștiințios, bine documentat, convingător, au făcut un mare serviciu democrației române și chestiunii țărănești.

Alphonse Séché *Les plus jolis vers de l'année 1910*. Paris, Louis-Michaud, prix 1 fr..

Al patrulea volum din această antologie anuală a poezilor francezi, pe care Alphonse Séché o publică regulat dela 1907 încoace, se prezintă cu constatarea că unii dintre poeții tineri care și-au tipărit întâiul lor volum în cursul anului 1910,—fără a se emancipa cu totul de influența marilor lor predecesori,—apar totuși cu o notă nouă, originală, care face ca operele lor să fie urmărite cu interes.

În ceia ce privește tendințele tinerilor poeți, idealurile către care-și îndreaptă eforturile lor, școlile literare cărora aparțin, găsim între poeții mai noi și pe unii care tind să revie la simplitatea formei clasice, și discipoli ai marilor romantici, și parnasieni, dar mai ales influența simbolistilor se resimte cel mai tare în operele lor. Prea mult a renovat simbolismul, prea mult a înmlădiat limba, ducînd până la cel mai înalt grad putința de a exprima prin ea toate impresiile și

toate senzațiile complexe ale sufletului modern, pentruca poeții cei mai tineri, care s'au format sub influența simbolistilor, să renunțe la moștenirea pe care aceștia le-au lăsat-o. Chiar la cei care par că în mod conștient au căutat să îmbrace în forme nouă gîndirea lor, să se emancipeze de simbolism, tot apar pe ici pe colea oarecare note simboliste.

Culegerea lui Alphonse Séché cuprinde 132 poezii datorite la 51 de poeți care au tipărit volume în cursul anului 1910.

Bine înțeles, nu toți acești 51 de poeți au publicat acum primul lor volum: întilnim între ei și poeți ca Emile Verhaeren, Sébastien-Charles Leconte, Fernand Gregh și alții ale căror nume sînt deja bine cunoscute din volumele anterioare.

Asupra acestora nici culegătorul nu se oprește în prefața cu care însoțește culegerea sa de poezii. El ne dă în schimb cîteva observații, aprecieri sumare, asupra celor mai tineri, care pentru prima oară s'au prezentat publicului cu cîte un volum în 1910.

Între cei mai originali și mai de talent dintre aceștia Alphonse Séché e-numără pe *Jules Romains*, cu volumul „Un Etre en Marche“, adept al teoriilor filozofice ale lui Bergson și discipol în poezie al lui Verhaeren; pe *Edmond Gojon*, cu volumul „Le visage penché“, poet de o imaginație bogată și de-o simțire gingașă și discretă; pe *Maurice Levaillant*, cu volumul „Le Temple intérieur“ (pentru care a luat premiul național de poezie), un talent robust, dar fără multă mlădiere și originalitate; pe *René Bardet*, cu volumul „La vieille maison“, în care se simte influența lui François Coppée; pe *Jean Cocteau*, cu volumul „Le Prince Frivole“, un poet plin de spirit, dar nu totdeauna de un gust ireproșabil (după cum se poate vedea și din poezia „Seine-et-Oise“ reprodusă în acest volum), și

alții, ale căror nume nu le mai transcriu aici, îndemnând pe cetitorii care doresc să aibă o privire generală asupra mișcării poetice din Franța în 1910, să-și procure volumul lui A. Sêché, al cărui simț literar și imparțialitate e o garanție că ne aflăm în fața unei bune alegeri și unei bune clasificări.

M. C.

***
Jules Guesde. *En garde!* Un vol. de 477 pg. Publications Jules Rouff. Paris. Prețul 3.50.

Jules Guesde este cel ce a introdus și vulgarizat doctrina lui K. Marx în Franța și a format și organizat partidul socialist de acolo; prezentul volum cuprinde articolele sale de propagandă și polemică publicate prin diferite ziare în curs de aproape patruzeci de ani.

Nu este o chestie privitoare la clasa muncitoare, ridicată în Franța, pe care Guesde să nu o fi dezbătut și criticat din punctul de vedere socialist; „Capitalul” și „Manifestul comunist” formează premisele tuturor articolelor, din care cu o logică și claritate impecabilă își scoate concluziile sale. Ceia ce e de admirat însă în omul acesta nu e nici elocvența sobră și incisivă, nici logica concisă, nici claritatea în idei, cât faptul că o viață întreagă a susținut nestrămutat aceleași principii și a apărut cu tenacitate aceeași doctrină; în fața evoluției constante a lucrurilor și ideilor, Guesde s'a învăluit în rigiditatea doctrinei marxiste ortodoxe.

Pentru clasa uvrieră soluția definitivă a mizeriilor ei nu poate fi, după el, decât în socialismul de stat, înțeles în sensul că această clasă, luând în stăpânire puterea politică a statului, să socializeze instrumentele de producțiune și să legifereze în folosul său, cum a făcut și burghezia după revoluția din 1789.

De această nouă revoluție fiecare zi ne apropie și toate articolele sale manifestă o încredere entuziastă în a-

propriata ei realizare. Se știe desmintirea dureroasă dată de fapte acestei doctrine, care n'a putut rezista criticii. Partidul socialist francez, lovit de sus, prin părăsirea celor mai de samă membri ai săi, de jos, prin syndicalism, ce vrea să rezolve problema socială prin forțele sale și repugnă oricărei doctrină, s'a subțiat tot mai mult, Guesde a rămas izolat și purtând un steag pe care nimeni nu-l mai urmează, strigătul său de alarmă, pus în fruntea volumului, răsună în gol și pustiu.

Dar acest mare maestru al iluziei a fost lovit și de însuși șefii partidului său, la ale căror finețe, dibăcii, combinații suspecte și internaționalism imprudent nu o dată s'a opus. „Era, zice Gabriel Hanotaux, în greșala acestui om ceva înalt și generos, care i-a făcut mai mult rău, poate, decât greșala însăși. Perspicacitatea, sinceritatea, simplitatea sa, erau jenante... Prin intransigența-i mândră era predestinat insuccesului, în care se termină viața sa”.

M. J.

***
Dr. Th. Schiemann. *Deutschland und die grosse Politik, anno 1908.* Berlin, G. Keimer, 1909, 1 vol. 442 pg. Pr. 6 Mr.

Cine a ascultat, cât de puțin, la universitatea din Berlin, prelegerile deosebit de limpezi și pătrunzătoare ale d-lui Th. Schiemann, asupra vreunei mari probleme politice actuale, acela știe la ce să se aștepte cînd deschide una din cărțile sale. Volumul de care mă ocup aici face parte dintr-o serie de volume, relative la *Germania și politica mare*; dela 1901 încoace, în fiecare an a apărut câte unul. Fiecare cuprinde o serie de cronici politice aproape săptămînale. La începutul fiecărei cronici sînt notate evenimentele mari curente, d. e. la 1 Ianuar 1908 autorul seriei cronice ultimei săptămîni din 1907 și notează:

- 23 Dec. st. n. 1907. Șahul Persiei jură pe Coran, că niciodată nu va mai lucra contra parlamentului.
- 25 Dec. st. n.. Impărăteasa Chinei făgăduiește printr'o poruncă introducerea, în viitor, a unei constituții.
- 28 Dec.. Generalul d'Amade a fost numit comandant la Casablanca în locul lui Drudes.
- 30 Dec.. Franța făgăduiește că va evacua Casablanca după ce va cuprinde Mediuna.
- 31 Dec.. Flota de războiu americană acostază în Argentina.

Aceste evenimente sînt pretexte pentru o discuție convingătoare asupra politicii mondiale la începutul anului 1908. În urma cetirii unei astfel de cronici ai satisfacția deslegării unei grele probleme. Cu ce scop sînt scrise, se vede din primele linii ale acestui volum: „Clopotele Crăciunului au sunat și cînd aceste rînduri vor ajunge sub ochii cetitorului, va fi sosit anul cel nou. Noi privim îndărăt și încercăm să pătrundem întinericul unui viitor, care-i totdeauna altfel de cum a fost prevăzut sau bănuț. Cu o atît de simplă și modestă introducere începe o carte, care e o adevărată școală de diplomație și, pentru istoria critică a epocii actuale, un isvor prețios. D. dr. Schiemann nu e însă cu totul imparțial; e foarte circumspect în concluziile sale, dar de multe ori ironic față de străini sau triumfător pentru cauza germană; e patriot. Astfel, analizînd activitatea Germaniei în 1907, zice: a fost o ațitare a unei camarile de jurnaliști de senzație împotriva Germaniei, care era arătată ca turburătoare a păcii lumii prin ambițiile și înarmările sale; Anglia, în fruntea unei mari coaliții, trebuia să o zdrobească. Dar a trecut pericolul. Noi am rezolvat cutare chestii cu vecinii, am înăbușit o răscoală în Africa de Sud-Vest și am schimbat modul de administrație în colonii, etc. etc. Am înche-

iat anul cu pace, fără să intervenim în Maroc, fără să protejăm Egiptul, fără să introducem Persia în sfera influenței noastre... dar puterea de viață a națiunii noastre a crescut... nu sîntem un popor de rentieri, ci unul de muncitori; în nici o țară din lume nu se muncește ca la noi... Zeppelin a descoperit în sfîrșit cîrma balonului... sîntem tari și putem zice: „Noi Germanii ne temem de D-zeu, dar încolo de nimic pe fața pămîntului!“—Acum un exemplu de modul cum discută relațiile cu Anglia de pildă: Ziariștii englezi au fost bine primiți la noi... Wilhelm II bine primit în Anglia... e o întorsătură în politica Angliei, interesele ei s'au dovedit cam opuse cu cele ale aliatei sale Japonia... A făcut ră impresie în Anglia discursul contelui Okuma în Camera de comerț (japoneză). Citează părți din discurs. Se văd intențiile Japonezilor de a face comerț mare în toată lumea și în special în India și în Pacific; Indienii nemulțumi de Europeni, care i-au speculat, au început a boicota mărfurile lor, etc. Apoi apropie informații din „Times“ sau alt ziar relative la purtarea agresivă a Japonezilor în Manciuria, unde vor să înlătore chiar concurența chineză, și mai apropie și faptul că Australia își face marină proprie de războiu, că la Vancouver s'a făcut o stație nouă pentru flota englezească, etc. Cîntărește reformele din China și din Persia; schimbarea de front a Rusiei în această țară și apropierea ei de Anglia, etc. Ar rezulta dar că flota germană singură n'ar putea îngriji atît pe Anglia și pe St.-Unite; Germania caută numai apărarea intereselor ei și Anglia e îngrijită de Japonia.

La sfîrșitul cărții e un registru, după care se află ușor orice chestie care te interesează din cursul anului: revoluția turcească, anexarea Bosniei, etc.

V. D.

REVISTA REVISTELOR

Convorbiri Literare (No. 6). O nuvelă de d. M. Chirițescu, „De anul nou“, bine scrisă, dar prea lungă pentru fondul ei, pentru că e prea fotografică și cinematografică, prea „veristă“. Și, ca multe bucăți, de altfel bune, din literatura noastră actuală, și aceasta e lipsită de poezie și de „concluzie“, dacă ne putem exprima astfel.—nu de o concluzie scrisă, la sfârșitul nuvelei, ba nici la... începutul sau mijlocul ei, ci în sufletul scriitorului. Dar învinuirea asta e o altă formă a celei dintâi: genul fotografic și cinematografic. Ori cum, d. Chirițescu e un scriitor. Și uneori, are și poezie. Ne-aducem a minte de o schiță foarte frumoasă, intitulată, ni se pare, Ruda (?).

D. Lovinescu tipărește pe *Memnon* al lui C. Negruzzi. D-sa face foarte bine, căci puținele fraze ori simple cuvinte citate de unii și de alții, numai ne ațîțan curiozitatea.—D. Lovinescu spune că n'a crezut de cuviință să păstreze în transcrierea textului fonetismul lui neliterar. Pentru o revistă ca „C. L.“; poate a făcut bine. De altmintrelea asemenea texte, dacă e vorba de păstrat fonetismul lor, se publică cu cirilice.—Dar d-sa justifică literarizarea textului prin faptul că „poemul nu poate fi privit ca un monument de limbă“. Da, din punct de vedere estetic, de sigur că nu. Dar d. Lovinescu face aici filologie, și *Memnon* este un arhiimportant „monument de limbă“ din

acest punct de vedere. D-sa nu vede importanța acestui text, pentru că nu cunoaște literatura veche. În adevăr, d-sa spune că particularitățile fonetice ale textului sînt „cele ale timpului“.—Ar putea d-sa să ne dovedească aceasta? *Memnon* e scris în limba vie—sau aproape—pe care o vorbeau clasele boierești la începutul veacului al XIX-a. Această limbă, importantă de cunoscut din atîtea puncte de vedere, nu se găsește în scrierile „timpului“. Modele de această limbă aproape nu avem—exact: avem foarte puține. Scriitorii vremii aceleia scriau în limba literară a vremii, cea bisericească, amestecată de sigur cu multe elemente neliterare. În unele scrieri, mai rare, ca *Robinson Crusoe* al lui Drăghici, găsim o limbă mai vie, dar mult literarizată. Așa dar, acest *Memnon* este un monument aproape unic pentru o anumită limbă, interesantă de cunoscut, ca să comparăm pe de o parte limba literară și quasiliterară de atunci cu cea vorbită, iar pe de alta, ca să comparăm limba populară cu limba vie a claselor de sus. Iar pentru studiul lui C. Negruzzi, cunoașterea limbii lui *Memnon* e de asemenea foarte importantă, spre a urmări de unde a început și unde a ajuns el—în Alexandru Lăpușneanu, unde literarismul limbii îl duce, de frica provincialismului, până la forme ca *ripi-tor* (crezînd că *ripi-tor* e neliterar).

Particularitățile fonetice ale lui Mem-

non, d. Lovinescu le numește moldovenești. D. Lovinescu n'a studiat încă asemenea chestii. Il sfătuim să mediteze asupra acestui lucru.

Fenomenele „moldovenești“, care n'au fost în Moldova la începutul limbii (despre unele, vezi Cantemir, Descrierea Moldovei) și care, apoi, au început să se ivească în cărțile bisericești, cronicari și alte scrieri atât din Moldova cât și din Muntenia; fenomenele acestea „moldovenești“, care se găsesc aproape în *toată* Muntenia (la țară; vezi cel puțin „Graiul nostru“ de Densușianu și Candrea),—sînt, fiind mai răspîndite în Moldova, caracteristice, nu specifice graiului moldovenesc. Dar chestia e mai complicată. S'o părăsim și să vedem ce spune d. Lovinescu despre unele particularități din Memnon.

„E neaccentuat, mai ales la sfîrșitul cuvintelor e prefăcut în *i*“, zice d-sa și dă exemple. Apoi dă exemple și de e accentuat prefăcut în *i*. Ne dă un singur exemplu, prepoziția *peste* (peste). D. Lovinescu nu cunoaște fonetica. În *peste*, *e* nu e accentuat, fiindcă cuvîntul e proclitic, și n'are accent (*peste-a-făpței*, are un singur accent).—D-sa mai spune că în monosilabe, întotdeauna e este prefăcut în *i*. Dar aceasta se cuprinde în regula generală: că la sfîrșitul cuvîntului *e* este prefăcut în *i*. D. Lovinescu n'are nici deprinderea limbajului gramatical (li semnalăm scăpări de vedere în transcrierea d-sale: *ostîneală, vineai*).

La exemplele de *eă* (accentuat) prefăcut în moldoveneasca lui Memnon în *è* (accentuat) ne dă ca exemplu: *al trîlè*, unde nu avem la sfîrșit nici un accent, căci în *al tréelea*, *ea* dela urmă nu-i accentuat. Aici nu e vorba deci de *eă=è*, ci de altceva. D. Lovinescu ne mai dă alt exemplu tot de acest fenomen: „Cu *vesté* ce pre re“ (=cu *vestea* cea prea rea). Dar Negruzzi n'a putut pronunța și scrie *vestè* în loc de *vestea*, căci aici n'avem de-aface cu un

eă accentuat, ci cu articularea lui *veste*. Accentul e aiurea: *vèstea*.—D. Lovinescu nu cunoaște bine gramatica elementară.

Tot ca fenomen „moldovenesc“ dă d. Lovinescu forme cu *i* în loc de *e*, ca *prăpădiască, mistuiască*. Dar *mistuiască* e literar. D. Lovinescu cînd îl corijă, dovedește că nu știe fonetică. (Și e curios că pe *trăiască* îl lasă așa—bine). După o vocală, urmează diftongul *ia* și nu *ea* (*mistuiască, poiană*, etc).

Colosală e următoarea:

„Or final, cînd nu e semnul genitivului, e transcris prin *orîu*, de ex: *agiutorîu, înșelătorîu*“.

Oare cuvinte ca *or* (=verbul *vor*), *ușor, chior, colțișor, ghemușor* întrebiunțate de Negruzzi în acest Memnon, sînt scrise de el în manuscris: *orîu, ușorîu, chiorîu, colțișorîu*? Dacă da, ar fi extrem de interesant—și ar fi trebuit să ne facă d. Lovinescu cunoscut acest lucru cu literele cele mai groase.

În realitate, în moldovenește, latinescul *orîus* (cași *arius*) au devenit *orîu* (și *ariu*). Să bage de samă d. Lovinescu că *orîu* aproape întotdeauna e în sufixul *torîu* (*torîus*). Mai există *morîu* (tot din latinește) etc. și cîteva cuvinte prin analogie. Dar cuvinte ca cele citate mai sus din Memnon, apoi ca: *cocor, topor, răzor, puișor* și toate diminutivele de felul acesta, sînt *genetive*? Căci d. Lovinescu zice că numai *or* din genitiv rămîne *or*. Această chestie întregă nu există pentru d-sa. Asta se vede și din chipul cum exprimă d-sa această enormitate.

„Or final cînd nu e semnul genitivului etc.“!... Un filolog, chiar cînd nu știe un lucru, nu se va exprima așa de naiv:

În Memnon există și cuvintele *boer* și *cer*. Probabil că în manuscris vor fi fiind *boerîu* și *cerîu*. Acest fenomen tot așa de important—și identic cu *or=orîu*,

d-sa nu-l relevează. Iar dacă în manuscris e *boer* și *cer*, această literarizare a lui Negruzzi aici, când la *oriu* n'ă literarizat, e foarte importantă și merita să fie relevată.

În sfârșit, ca curiozitate și moldovenism, ori provincialism, d. Lovinescu ne spune că „reflexivul *se* e transcris prin *să* cași conjuncția”.—Dar cum era să fie transcris prin *se*, când în toate dialectele românești, în toate cărțile românești anterioare *etimologismului latinist*, nu s'a spus și nu s'a scris decât *să*? Și pronumele latinesc *se* și conjuncția latinescă *se* (=si) au trebuit să dea și au dat în românește *să*. E acesta un „fonetism moldovenesc”?—*Se* în loc de *să* e cași *miciala* în loc de *mîța*. *Se* a triumfat, *miciala* nu!

D. Lovinescu dă o mostră de text cu transcrierea moldovenească a lui Negruzzi. Vedem în acest text „*zică*”. Dacă e așa, și nu e *zică*, e foarte curios.—Dar nu credem. E precedat de *s, s, ț, z*. În anumite cazuri se schimbă în „moldovenește” în *î*, după cum *e*, în aceeași poziție se schimbă în *ă*. Probabil că așa e în manuscrisul lui *Memnon*, căci găsim în transcrierea d-lui Lovinescu: înțelept, ametă (=ametea=amete=amete), frumoasă (plural) murmurisăște, sfârșăște,—pe care a uitat să le literarizeze și care dovedesc că în manuscris există fenomenul, pe care d. Lovinescu a uitat să-l amintească.

Mai vedem cuvintele: „*săngur*”, *strămbătate*, *sfărșește*. Va să zică d. Lovinescu nu cunoaște ortografia cirilică. D-sa dacă vede semnul cirilic al lui *ă* în cavintul *singur*, nu știe că semnul lui *ă* se cetește *î*? D-sa crede că acel semn mai are valoare de *ă*? Cum? Crede d-sa că la 1823 se pronunța *săngur*, *strămbătati* sau că s'au pronunțat vreodată așa? Nu știe d-sa că semnele cirilice pentru *ă* și *î* au fost întrebuintate alandala, cași cele pentru *e* și *ea* (neștiința semnelor pentru *e* și *ea* l-a incurcat la *vestea*, vezi mai

sus), și că trebuie să le transcriem conform cu pronunțarea vremii respective?

Mai observăm în transcrierea d-lui Lovinescu întrebuintarea *literară* a articolului *al*, care în vorbirea moldovenească e invariabil *a* pentru toate genurile și numerele, cum scria de obicei Alecsandri. Găsim traducerea d-lui Lovinescu: „*ai noștri țirgoveți*”, „Milostivul *al* Indiei”, „*Al* mieu ochiu”. Aiurea însă găsim moldovenescul *a* (în loc de *al*, *ai*, *ale*). A literarizat d. Lovinescu numai pe alocuirea, ori chiar în Negruzzi e așa?

Apoi ce caută muntenismele „*mîni*” și „*dîntii*”?

Observăm și neglijențe de transcriere, pe care nu le mai relevăm. Și doar d. Lovinescu n'a avut altă sarcină decât să transcrie.

Păcat că nu mai avem un Gaster, care să publice acest text cu cirilice într-o crestomatie.

Așa cum l-a publicat d. Lovinescu, el are numai o valoare lexică și stilistică, nu și una fonetică și morfologică,—valoarea cea mai însemnată a unui asemenea text.

D. Mehedinți publică o „poezie” a d-lui Dobos. Se vede că d. Mehedinți e în momente de poezie și melancolie. Iată subiectele logice și psihologice din poezie: amurgul mohorât, pădurea, cuiburi, crengi, cîntăreți, păseri, stelele, grieri, luna-amantă văduvită, izvor cu ape-adormitoare, tăcerea, satul, fiecare casă, o doină.—Cred c'ați înțeles poezia; —D. Mircea Djuvara vorbește despre filozofia lui Bergson... Bergson? A! Ne-aducem aminte; ăla, care, deși nu e Evreu, dar după nume socotindu-l circumcis, tinerii d-lui Iorga i-au svirlit în Neamul Românesc citeva mere murate 'n cap.—Wundt—continuă, cu ajutorul d-lui Rădulescu-Pogoneanu.—În „Cauzele decăderii învățămîntului secundar”, d. Litzica face juste și pătrunzătoare observații de amănunt.—Colaboratorul

nostru d. Hoiescu își urmează cronica economică, pe care o isprăvește.

Noua Revistă Română (No. 12.) D. Rădulescu-Motru scrie un articol împotriva cărții d-lui Xenopol despre „partidele istorice“.

D. Xenopol arată în cartea sa originile, istoria, însemnătatea și rolul partidului liberal. D. Xenopol dă o sentință favorabilă acestui partid. D. Rădulescu-Motru combate pe d. Xenopol.

A priori, d. Motru trebuie recuzat. D. Xenopol nu face parte din partidul liberal, și, deci, în împrejurarea de față, nu poate fi suspectat de parțialitate. D. Motru este un gazetar politic conservator-democrat, și deci, când combate liberalismul, poate fi suspectat de parțialitate.—D. Xenopol e istoric, iar d. Motru gazetar și compilator de cărți de filozofie.—D. Xenopol studiază de mai mult de 20 de ani problema, iar d. Motru nu știe nimic în ordinea aceasta de fapte, cum s'a mai dovedit în această revistă (Anul I, articolele d-lui Ibrăileanu despre „Spiritul critic“) și cum vom dovedi imediat.—În sfârșit, erte-ni-se această constatare, scoasă din opere publicate, deci din izvoare de domeniu public, d. Xenopol e un om de cîteva sute de ori mai inteligent decît d. Motru.

Ceia ce putem spune *a priori*, se constată imediat la citirea articolului d-lui Motru.

D. Motru, vorbind de „cărvinarii“ și „ciocoi“ dela 1822, de „constituția“ alcătuită de ei, etc., dovedește că nu cunoaște absolut nimic din toate faptele de-atunci și nici habar n'are de chipul în care trebuiesc interpretate lucrurile din trecut.

Cum să începem? Căci d-sa e universal și multilateral în neștiința sa.

D-sa nu știe că boernașii aceia au fost, în mare parte, clasa cea mai curată, mai cinstită și mai autohtonă (afară de cea țărănească) din Moldova. D-sa nu știe că acea clasă n'a umblat

cu dorinți vagi, ci a formulat--nu una, ci mai multe dorinți, planuri de reformă, socială și politică, utile nu numai ei, ci și altor categorii sociale. D-sa nu știe că s'a dat o luptă în regulă între două clase sociale: boernașii împilați, influențați de ideile revoluției franceze, și marii boeri, reacționari, dușmani ai oricărei îmbunătățiri politice și sociale, prieteni ai Rusiei reacționare, dela care așteptau sprijinul împotriva țării lor—pe care l-au căpătat, sub Regulament, cînd cu baionetele rusești au depozat pe țărani. D-sa nu știe (că n'a cetit nicăiri, nimic—și'n adevăr sînt lucruri plicticoase de cetit, în cărți și hîrtii mucegăite, scrise cirilic, pentru care n'are răbdare un gazetar și un filozof), nu știe că acel care reprezenta pe acești boernași, Ionică Tăutu, a fost un suflet mare, cum ne mărturisește Kogălniceanu și A. Russo. D-sa nu știe că sub primul Domn pămîntean, Ioniță Sturdza, boernașii au triumfat (însuși Domnul era un boer de țară) și numai după cîteva ani de lupte, boerii reacționari, retrograzi și rusolatri i-au învins, desăvîrșindu-și opera lor cu și prin Ruși, sub Regulamentul organic. D-sa nu înțelege că cealaltă parte din boernași, cei ridicați de curînd la rangurile mici, erau și ei o clasă subjugață și că lupta lor pentru a arunca jugul lor și a altor categorii inferioare este foarte legitimă, căci tot progresul omenesc s'a făcut prin emanciparea *treptată* a claselor sub-puse.

În neștiința cu care vorbește de acei boernași, ridicați la ranguri și pe care-i numește cu dispreț „slugi“, d. Motru nu știe că vorbește și de V. Alecsandri și de A. Russo, și de Eliade, și de Bălcescu, și de Alexandrescu, ca să amintim numai numele cele mai cunoscute din acele scumpe Romînilor (Brătienii și Kogălniceanu, tot boeri mici, erau din neam nobil mai din vechiu).

Iar cînd recenzentul îl strînge în

chingi pe d. Xenopol cu constatarea că partidul liberal în prima jumătate a veacului al XIX-lea a fost numai un partid cu „tendinți sentimentale“, și nu cu „organizare politică“, atunci neștiința d-lui Motru ia proporții de piramidă egipteană. D. Motru vrea „organizare politică liberală“ pe vremea când o revistă era închisă pentru o poezie a unui boer-naș, când un boer-naș era pus la închisoare, pentru că povestea istoria lui Mihai Viteazul ori seria o elegie? —Iar dacă prin „organizare politică“, d-sa înțelege o falangă de oameni cu aceleași idei, care luptă prin toate mijloacele *posibile* atunci pentru un ideal și pentru reforme, atunci afirmarea că n'a fost „organizare politică“, dovedește încă o neștiință. Dar mișcarea dela 1848, știe d-sa de când și cum s'a pregătit? Nu știe nimic!

Ah! Cite nu știe d. Motru!

D-sa, care se grăbește cam încet când cugetă, ar trebui să-și înlocuiască lipsa ingeniului printr'o sîrguincioasă cercetare de vre-o 40 de ani prin biblioteci. Ș'atunci, poate...

Așa dar, mai departe. D-sa nu știe că mișcarea dela 1848 din Moldova a fost continuarea mișcării boer-nașilor, care, sub Regulament, au făcut opoziție boerimii mari și Rusiei. D-sa nu știe că la mica boerime, nucleul „revoluției dela 1848“ din Muntenia, s'a asociat, cum era fatal, burghezimea. D-sa nu știe că în burghezimea bucureșteană ideea revoluției franceze a pătruns cu putere încă dinainte de 1800, idee de care s'a contagiat și o parte din boerime și care a format apoi sufletul unor societăți secrete („organizări politice“). D-sa își închipue, ca un simplu reporter dela „Adevărul“, că liberalismul a fost scornitura unor șarlatani.

Acest filozof crede că o țară din Europa, România, a mers de-o sută de ani și până azi, mînată nu de cauze profunde, naționale, internaționale și europene, mai presus de indivizi și

chiar de însuși poporul, ci de o sumă de șnapani, care nu cunoșteau interminabilele colecții de citații nemțești din tratatele d-sale de „filozofie“.

Dar dacă ar ceti ceva, înainte de a-și da cu ideia! (Ii vedeți cum rezolvă de o bucată de vreme toate chestiile interne și externe de 4 ori pe lună?). Dacă ar fi cetit măcar Istoria literaturii d-lui Iorga, care nu e liberal, ci crescut la, sau măcar trecut pe la școala mofturos-aristocratică a Junimii, atunci ar fi văzut că d. Iorga, *istoric*, nesau contra-liberal, a descoperit în șarlatanii și escrocii dela 1848 multe idei, mare avînt, mult dor de bine, energică luptă, etc.. (Și nici un rest de delicateță nu-l oprește pe d. Motru să insulte memoria scumpă a unui martir genial ca „boer-nașul“ Bălcescu?).

Dar dacă nu poate ceti măcar Istoria literaturii d-lui Iorga (pentru a se documenta în... *politică*), căci e prea specialistă, ar fi putut ceti articolașele d-lui Iorga, adunate de curînd într'un volum. Și ar fi găsit o anumită pagină (nu i-o spunem; măcar atîta muncă să-și dea să găsească pagina), ar fi găsit caracterizări elogioase ale lui I. Brătianu („marele organizator și omde ispravă“) și C. A. Rosetti („visătorul cu viața cinstită, politicianul fără arginți“).

Dar d. Motru tratează pe toți acești oameni ca pe niște agenți electorali; mai rău: ca pe niște agenți electorali transfugi, de felul acelor, care i-au micșurat partidul și l-au făcut să rămină fără „scaun“ în Parlament.

Cetiți articolul d-lui Motru. Cetiți-l numai decît. Veți admira lăfăiala fudulă și mulțumirea de sine a unui om, care n'are nici o idee despre ceia ce vorbește. Și veți mai admira și o supărătoare trivialitate de gîndire! Să-l vedeți cît e de ironic cu oamenii dela 1822, de care acum aude penra prima oară!

Să-l vedeți ce degajat și familiar e cu d. Xenopol, și cum îl bate amical

cu palma peste burtă, cînd îl prinde
cu ocaua mică!

Intr'un alt număr (11), d. Motru pretinde că un colaborator al nostru face din I. Păun un Leconte de Lisle. Și, natural, zîmbește ironic d. Motru. Dar ia să mai cetească odată pasajul cu pricina. O să rămîie „stupefăcut“. Colaboratorul nostru nu spunea decît că, între alte influențe suferite de Păun, a fost și cea a parnasienilor, și poate mai mult a lui Leconte de Lisle.

La Nouvelle Revue (Iunie, 1911).

Intr'un articol intitulat „Serbia și Regele Petru I“, *Joseph Aulneau* se ocupă de situația din regatul vecin și rolul pe care regele Petru I a avut pînă acum în viața politică și economică a micului și mult sbuciumatului regat.

Frământările și greutățile prin care Serbia a trecut: schimbări de dinastii, abdicări, regiciduri, etc., autorul le explică prin lupta dintre elementele și principiile care stau la baza formării statului sîrb: *lupta dintre particularismul satelor și tendințele absolutiste ale guvernelor*. Mult timp satele sîrbe au trăit independente și egale între ele, ca niște individualități cu organizație proprie puternică, un fel de republice foarte geloase de independența și individualitatea lor. Erau conduse fiecare de bătrînii lor și de *kneji* și nu simțeau nici o solidaritate națională între ele. Aceasta și explică ușurința cu care Turcii le-au stăpînit atîta vreme. Totuși cu timpul, și pentru a scăpa de Turci, satele sîrbe a trebuit să se solidarizeze între ele și să renunțe tot mai mult la particularismul lor în favoarea unui stat centralizat. Dar tocmai pentru că era nevoie de solidaritate cît mai mare pentru a putea învinge pe Turci, primii conducători ai Sîrbilor în războaiele de independență au simțit nevoia de a fi cît mai *absoluți*: orice

spirit particularist era o piedecă pentru o luptă cu puteri unite contra Turcilor. Astfel în fața particularismului satelor sîrbe se ridică brusc absolutismul principilor sîrbi,—iar lupta dintre aceste două tendințe e istoria formării și sbuciumelor Sîrbiei. Această luptă a adus căderea lui Kara-George, eroul independenței Sîrbilor și întemeietorul dinastiei Karageorgevici; tot ea a adus la tron familia Obrenovici în persoana diplomatului Miloș, care și el a fost nevoit să se retragă dela tron în folosul fiului său, Mihai, —cum și domniile nenorocite ale lui Milan și Alexandru. O mare nenorocire pentru Serbia a fost apoi tendința Austriei de a împiedeca formarea unui mare stat slav, sub conducerea Sîrbilor, în peninsula balcanică, pentru că acest stat puternic ar fi stat în calea planurilor Austriei. Guvernele și dinastiile sîrbe luptînd mereu între influențele contrare ale Rusiei și Austriei, avînd de învins și greie dificultăți interne, au dus-o tot într-o criză pînă la alegerea lui Petru I. Dela alegerea acestuia încoace, autorul articolului vede pentru Serbia o eră nouă, de liniște și de reculegere. Chiar în chestiunea așa de grea a anexării Bosniei-Herzegovinei. Serbia a avut o atitudine energetică, hotărîtă și n'a eșit mîeșurată din această criză. Situația financiară i se îmbunătățește mereu prin chibzuiala care domnește în conducerea statului (față de risipa lui Milan), datoria statului e unificată și așezată pe baze convenabile și însăși prosperitatea Sîrbiei s'a mărit.

Mercure de France (Iunie, 1911).

Henry D. Davray ne dă în traducere franceză un articol al publicistului englez Archibald Henderson, intitulat: „Bernard Shaw intim“. Gasim în el o mulțime de amănunte asupra firii și vieții marelui scriitor, cum și dife-

rite anecdote, vorbe de spirit și paradoxe de-ale lui. Bernard Shav e foarte primitiv, vorbitor admirabil, plin de spirit și de ironie, și de o cultură foarte variată. Plăcerea lui cea mare este de a tachina pe amicii săi, punându-le pe samă aventuri extravagante, imposibile, dar pe care le istorisește așa de viu, încît chiar cei pe sama cărora le pune simt nevoia de a-l desminți cu cea mai mare energie de teamă să nu se couvingă și ei că... sînt adevărate. Ca viață și ținută Shav e foarte simplu și e cu totul contra oricărei ostentații. Caracteristica spiritului lui e laconismul și are un fel de spirit de contradicție care-l face să ia în zeflema tocmai lucrurile care simte că-ți inspiră mai mult respect; tot din acest spirit de contradicție el ridiculizează tocmai pe acele opere ale lui care vede că plac mai mult amicilor săi. Deși aparenta ar face să se creadă că Bernard Shav e oarecum mai mult inteligentă, o inteligentă lipsită de sentiment,—totuși în fond Shav e de-o sensibilitate foarte pasionată, pe care însă parcă anume se silitește s'o ascundă sub ironie și sarcasm. Intreaga lui filozofie practică e conținută în următoarele cuvinte ale lui: „Socot că viața mea aparține toată comunității și cit timp voiu trăi, voiu ținea la cinstea de a-i inchina toate puterile mele“.

La Revue (Iulie, 1911).

Emile Vandervelde, unul din șefii socialismului belgian, sub titlul **Socialismul contra statului**, cercetează din punctul său de vedere tendința statului modern de a-și întinde activitatea sa economică prin diferite monopoli. Acei socialiști, care văd cu plăcere în această tendință o grăbire a procesului de naționalizare a instrumentelor de producție, se înșală. Căci, lăsînd la o parte criticile ce se pot aduce statului ca producător, trebuie să se observe că nu *statul-națiune*, ci *statul-guvern* creiază monopoliile

și că face aceasta urmărind scopuri fiscale, silit de tot mai marile cheltuieli necesitate de militarismul modern. Armatele de uvrieri, întrebuițate de stat în industriile sale, măresc puterea burgheziei capitaliste ce stăpînește statul modern și merge astfel direct contra tendințelor socialiste. Numai cînd statul-guvern s'ar separa tot mai mult de statul-producător, numai atunci s'ar putea saluta cu satisfacție această industrializare a statului.

B. Milliard, în articolul **Invățămîntul secundar de fete**, studiază criza prin care trece acest învățămînt în Franța și soluțiile de îndreptare propuse. Două sînt cauzele crizei: insuficiența localurilor și programele care nu mai sînt în armonie cu nevoile actuate. În adevăr, acest învățămînt, creat la 1880, era destinat numai burgheziei; se căuta nu dezvoltarea intelectuală a femeii, ci „un ansamblu de idei generale și generale care să-i permită să-și înțeleagă barbatul, să-i împărtășească ideile și să vegheze la educația copiilor“. Absolventele acestui curs nu-și pot cerea o carieră nici în universitate. Cu schimbarea însă a condițiilor sociale și economice, fetele trebuind să se îngrijească singure adesea de întreținerea lor, acest învățămînt trebuie să le ajute în formarea unei cariere. *D. Milliard*, inițurînd soluțiile ce se propun, susține complectă egalizare a învățămîntului de băeți și de fete așa cum s'a făcut în Anglia, Germania și aiurea, de oarece într'o democrație liberă și egalitară orice ființă are dreptul de a fi pusă în stare să dea tot ce poate.

Revue des Idées (Iunie).

Intr'un articol interesant asupra **Orientării mișcării sindicale**, *Christian Cornelissen* caracterizează cele două curente care se opun în interiorul organizațiilor clasei muncitoare, curente separate printr'o diferență totală de metodă. În primul curent, puterile

nic mai ales în Germania și Statele Unite, înclină spre dreapta, evoluind în direcția corporatismului mutualist și a reformismului. Acest curent caută să realizeze prin convenții cu patronatul ameliorări în condițiile muncii sau cel puțin menținerea stării existente. Apoi, prin raporturi strinse între activitatea sindicală și cea parlamentară, caută să obțină intervenția legislației în chestiunile ce privesc pe muncitori. Prin elaborarea și lărgirea sistemului de ajutor mutual în caz de boală, șomaj, etc., această mișcare caută să asigure viața lucrătorului și a familiei împotriva accidentelor. În măsura în care contractele încheiate cu antreprenorii depind de forța economică a partidelor în prezență și pot aduce între ele o luptă directă, grevele și boicotajele nu sînt excluse de această metodă. Dar cînd e vorba de principiile sale fundamentale, acest curent se caracterizează prin tendința de a adapta mișcarea corporativă la ordinea socială stabilită.

Al doilea curent, care e mai accentuat în Franța și în oarecare măsură în Italia, se deosebește prin metoda lui revoluționară. Pentru el, pe primul plan e lupta de clase. Respingînd tot ce în convențiile cu patronii ar putea atenua această luptă, partizanii acestui curent caută să organizeze masele muncitoare în vederea grevelor, boicotajelor și a tuturor mișcărilor cuprinse sub numele de acțiune directă, în opoziție cu acțiunea parlamentară. Această metodă tinde la transformarea economică a societății, neglijînd codificarea prin legi ale avantajelor cîștigate în timpul luptei. De sigur, acțiunea directă nu exclude o presiune asupra legislației, dar chiar sub forma aceasta ea rămîne acțiune în viața reală, exercitîndu-și influența sa asupra guvernului, asupra partidelor politice, prin meetinguri, greve, mai ales greva generală, dar fără participare directă

în politică și în alegeri. Această metodă caută să obțină nu atît avantaje materiale, cît să mărească puterea producătorilor organizați asupra producției și a întregului processus al muncii. A domina din ce în ce mai mult, prin organizațiile sindicale, meritul producției și a tinde la direcțiunea ei în vederea suprimării complete a patronatului,—iată scopul real al sindicalismului revoluționar.

După Cornélissen modificările care se manifestă în sindicalismul internațional arată mai mult o orientare spre dreapta decît spre stînga. Tendința de a se adapta la ordinea socială existentă și mai ales de a încheia convenții pașnice cu patronii capitaliști, predomină în muncitorime, față de acțiunea bazată pe lupta de clase.

Revue des Deux Mondes
(Iunie).

René Pinon scrie un studiu important despre „România în politica danubiană și balcanică“.

Cunoscutul scriitor francez caută să demonstreze că în starea actuală a relațiilor politice dintre țările balcanice, o înțelegere turco-romînă și la nevoie o cooperare militară e în logica intereselor acestor două state. Afinitățile de rasă, de religie, de interese ce există între Bulgaria și Rusia, separate numai prin Dobrogea, ar putea aduce între aceste două țări o alianță care poate fi primejdioasă Romîniei. Pentru a preveni o asemenea eventualitate România a fost silită să se înțeleagă cu Austro-Ungaria, care e rivala Rusiei în Balcani. Prin faptul posesiunii Dobrogiei, România a devenit în chip natural santinela înaintată a triplei alianțe în fața slavismului. Turcia cu armata sa reorganizată cîntărește destul de greu în acest dozaj de forțe, din care trebuie să rezulte echilibrul Orientului. Separată de România prin Bulgaria, ea nu are de ce să se teamă de cea dintâi, se îngri-

jește însă mult de ambițiile celei de a doua. Nimic mai natural prin urmare pentru Turcia decît o înțelegere cu România pentru a ținea în friu pe Bulgari și a opune un obstacol tendinții Rușilor de a înainta spre Constantinopol. Înălăturînd chiar ipoteza unei alianțe între Rusia și Bulgaria și presupunînd că Bulgaria singură ar ataca Turcia, interesul Romîniei ar fi să dea sprijinul său Sublimei Porți. Maxima fundamentală a politicii romînești este și trebuie să fie, după Pinon, ideia că creșterea puterii unui stat este, ipso facto, o micșorare pentru vecinii săi. România nu poate îngădui ca Bulgaria să devie o Prusie a Balcanilor. O victorie bulgară care ar reinvia marea Bulgărie dela St. Stefano, ar pune România într'o stare de inferioritate, ea ar risca să fie înăbușită între două imperii slave și amenințată să piardă Dobrogea. România intervenînd însă în ajutorul Turciei atacate și invadînd teritoriul statului vecin, Bulgaria ar rămînea paralizată. După Pinon, cauza pentru care Bulgaria nu a profitat de tulburările interne prin care a trecut Turcia în Iulie 1908 și April 1909 trebuie căutată în atitudinea Romîniei. Germania, a cărei influență e acum foarte puternică la Constantinopol, și care e sufletul triplei alianțe, nu poate decît să favorizeze o înțelegere militară între Turcia și România. Puterile mari preferă să nu se angajeze ele înseși în afacerile balcanice, ci se servesc de cele mici pentru a-și face jocul. Cu toate legăturile lor cu tripla alianță, suveranul și guvernul român se conduc însă în politica externă în primul rînd de interesele națiunii. Și dacă România ar găsi satisfacerea ambițiilor sale legitime într'o remaniere teritorială a statelor peninsulei și ar primi garanții pe care le crede necesare, ea nu ar refuza poate o înțelegere cu Bulgaria. În schimbul Silistrei, care e un punct strategic important

și cheia Dobrogiei, într'un conflict turco-bulgar, România ar accepta poate să rămîna neutră. Oricum, siguranța și viitorul Turciei europene depind foarte mult de atitudinea Romîniei. În jocul politicii balcanice, statul român constituie o forță reală și nici o transformare importantă nu se va face în Europa orientală fără ca România să-și spună cuvîntul sau să-și ia partea.

Les Documents du Progrès (Iunie, 1911).

Cu privire la comunicarea făcută la Academia franceză de cătră Dastre, după raportul doctorilor René Cruchet și Moulmier, relativ la Boala aviatorilor, René Girard publică un articol în care contestează afirmațiile făcute în comunicarea dela Academie. Autorul articolului arată că unii din aviatorii ale căror observații fuseseră redată de d-rii Cruchet și Moulmier în raportul lor, le-au contestat ori modificat mult în interviewu-ri acordate după aceea. Astfel Léon Morane contestă că indispozițiile ce le-a simțit pe aeroplan ar fi speciale aviației și nu le-ar fi simțit și în automobil, dacă ar fi mers cu aceeași viteză; el recunoaște numai suferințele datorite frigului dela înălțimi mari și oboseala datorită mării încordări psihice. Legagneux, despre care cei doi doctori scrisese că ar fi avut „pocnituri în urechi“ la înălțimi inferioare de 1.800 metri, serie revistei „L'Auto“ că nu a suferit nimic nici la 3.100 metri înălțime, ci a avut numai o viziuală în urechi (pe care o ai și în automobil, la viteză mare) și i-a fost frig la picioare. Deasemeni alți aviatori întrebați, ca Eugène Renaux, Blériot, Pierre Marie, etc., spun că nu au suferit niciodată de nici o indispoziție deosebită sburînd prin aer; iar un tînăr aviator, Bobba, spune că singura suferință pe care o are cînd zboară mai îndelung, este că-i e... foame. Așa dar autorul articolului conchide că

doctorii Cruchet și Moulinier au inventat ei „boala aviatorilor“. Cu toate acestea Girard recunoaște că există o boală : a înălțimii; la 9.488 de metri Maurice Bienaimé a ajuns cu balonul numai făcând inhalatii de oxigen dela 4.500 metri în sus, iar tovarășul său Lenouque și-a pierdut cunoștința la 7.500 metri. Dar cum cei cu aeroplanele nu ajung niciodată la așa înălțimi, nu pot suferi de boala înălțimilor mari.

Nuova Antologia (Mai, 1911).

Giuseppe Gentile, Mecenatismul și filantropia milionarilor americani.

Pentru a ne face o idee despre proporția ce a luat, în ultimele timpuri, generozitatea plutocrației americane, e destul a aminti că numai, în timp de trei ani, dela 1903 la 1907, donațiunile au atins cifra de un miliard de dolari,—o sumă egală cu faimoasa indemnitate de război pe care Franța a plătit-o Germaniei. Numai doi din cei mai cunoscuți—John D. Rockefeller și Andrew Carnegie—au donat trei sute de milioane de dolari (un miliard și 554 milioane de franci); John S. Kennedy lăsa la moartea sa vre-o 30 mil. de dolari pentru instituțiuni filantropice, educative, religioase, iar doamna Russel-Soge dăruie în câțiva ani mai mult de o treime din averea sa de 65 mil. dolari, moștenită dela bărbatul său.

Se poate afirma că nu există oraș în Statele-Unite, care să nu fi căpătat ceva prin vre-o donație. Cele două mari universități din California s-au născut una prin generozitatea doamnei Phoebe Hearst, care a donat 20 mil. dolari; cealaltă prin acea a soților Leland Stanford, care au donat 30 mil. de dolari. Ch. Franklin Doe a donat 6 mil. universității din San-Francisco; I. D. Rockefeller, 25 mil. celei din Chicago; Isaac C. Wiman, 10 mil. celei din Princeton. Carnegie a fondat, cheltuind 22 mil. dol., școala tehnică

Din toate donațiunile făcute reesă că scopul în general urmărit este educația și instrucția. În timpurile din urmă orizonturile mecenatismului american se largesc: dela ridicarea unor așezăminte culturale în localități determinate s-a trecut la crearea unor instituții de caracter general, cu o acțiune întinsă asupra tuturor statelor, care formează confederația Nord-Americană. John D. Rockefeller, cheltuind 53 mil. dol., a fondat „General Education Board“, cu scopul de a stimula progresul culturii și educației, în toată republica; iar Carnegie a înstituit „Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching“, cu scopul de a recompensa pe profesorii merituoși. Se înțelege că în afară de așezăminte culturale, multe spitale, aziluri și instituții de caritate își datoresc existența donațiunilor.

Se pare curios, la prima vedere, că într-o țară ca Statele-Unite, în care ardoare febrilă a speculației arată o nestinsă sete de câștig, să se poată prezenta o mișcare filantropică așa de vastă, încât să intreacă cu mult în aceeașă privință pe toate celelalte țări. Factorii psihici ai acestui fenomen se găsesc în primul loc în lipsa aceluia sentiment de conservare integrală a patrimoniului în sinul aceleiași familii, sentiment care domnește în Europa ca rezultat al unor vechi tradiții ereditare pe deoparte și al imposibilității unei îmbogățiri repezi pe de alta. În al doilea rând, e influența religiei și a patriotismului. Americanii, zice autorul, pot fi considerați ca poporul cel mai religios dintre popoarele culte contemporane. Religia lor nu e numai credință, ci și o formă specială de schimb de raporturi sociale. Trebuie apoi să se adauge, ca lature subiectivă, și faptul că atunci când miliardarii americani ajung ultima culme a bogăției și scapă absorbirii în care au fost ținuți de goana după câștig și patima afacerilor, ei sint cuprinși de un sentiment de gol moral pe care-l dă o bogăție ce între-

ce cu mult nevoile proprii—chiar cînd aceste nevoi sînt estinse pînă la capricii. In această stare sufletească, supraplusul de avere încetează de a mai fi pentru ei o plăcere și atunci îl in-
trebuințează în opere filantropice.

Deutsche Rundschau (Mai, 1911).

Wilhelm Dilthey, „Începuturile concepției istorice a lui Niebuhr“. Autorul își propune să cerceteze natura și dezvoltarea geniului istoric al lui Niebuhr și să urmărească diferitele sale atitudini față de lumea istorică. Barthold Georg Niebuhr, întemeietorul istoriei critice, s-a născut la 27 Aug. 1776 în Kopenhagen. Tatăl său, cunoscutul călător Carsten Niebuhr, trăia acolo ocupat cu redactarea descrierilor voiajurilor sale. Curînd însă după nașterea copilului, C. N. se mută în Neldorf. Aici își petrece copilăria viitorul istoric, într'o completă singurătate și cîștigîndu-și primele cunoștințe singur sau cu ajutorul tatălui său, fără a urma vre-o școală. Crescu deci ca un autodidact. Aceasta fu însă tocmai un cîștig pentru bogat înzestrata sa natură: nestînjnit de mersul încet și regulat al școlii, el își formă o proprie lume din amestecatele sale cunoștințe, care, la vîrsta de 18 ani, se întîneau asupra mai multor limbi și asupra celor mai felurite popoare ale lumii vechi, pe lîngă cunoștințele practice pe care le căpăta prin contactul cu tatăl său pentru care lucra. În singurătatea sa copilul se obișnuise a-și lua ca materie pentru fantazia sa imagini din cărți și tablouri. Inzestrat cu o neobișnuit de puternică memorie și cu o sete nestînsă de a ști, el se silea să cuprindă în mintea sa întreaga lume istorică. Izbucnirea revoluției franceze îndreptă fantazia sa istorică spre istoria politică. De pe atunci se zămisliră în imaginația sa cuprinzătoare ipoteze asupra nexurilor istoriei vechi, căci în primele zile după înscrierea la universitate destăinuște el profesorului Hensler „ideile sale asupra nașterii triburilor grece

și asupra celor mai vechi emigrații dela Vest spre Est“. Aplicarea tinăru-
spre o viață de studiu fu încrucișată de voința tatălui care voi să-l pregătească pentru viața activă a afacerilor. Pentru a se pregăti la aceasta urmă el cursurile universității din Kiel. Aici își apropie el idealismul critic al lui Kant și pătrunzîndu-se de tendința proprie acestei epoci de a stabili o legătură între științele naturale, geografie, antropologie și istorie, deveni istoric universal. Toți gînditorii acestui timp susțineau acest punct de vedere universal istoric, de a pune în serviciul istoriei și a cunoașterii societății toate științele. Pe această bază, capătă vechile sale idei asupra originii și răspîndirii triburilor grece—o formulare mai largă. Din filozofia kantiană își luă el elementele pentru a-și forma o concepție critică asupra vieții și lumii.

Slovenski Jug (Belgrad, Iunie, 1911).

Cuprinde începutul unui studiu despre „Pangermanism și psihologia popoarelor“. Autorul aduce elogii lui Lazarus și Steinthal, creatorii noii științe numită „psihologia popoarelor“, și combate pe Max Nordau care, cu deosebire în cartea sa „Sensul istoriei“, spune că nu e adevărat ce zice cei doi dinții, că ar fi existînd o psihologie distinctă a popoarelor ca popoare. Nordau zice că: toate diferențierile care se văd la popoare în limbă, îmbrăcăminte, felul de trai, sînt numai la suprafață; sînt ceva mai adînci, zice el, acele deosebiri care se nasc între instituții, obiceiuri și metodele de lucru, între chipurile cum privesc lumea diferitele popoare, între scopurile, ambițiilor lor, dar toate aceste diferențe nu ating ființa intimă a oamenilor, adică sentimentalitatea, voința, logica și acțiunea lor, în care popoarele sînt identice.

Spre a aduce un argument nou împotriva acestei teorii a lui Nordau, scrii-

torul vrea să arate că „pangermanismul” nu e numai un cuvânt, ci un fapt istoric, o existență obiectivă. Pangermanismul, zice el, e în chip evident natura tipică a sufletului *german* și numai a lui, ca popor distinct: e individualitatea proprie a neamului german, caracterizat prin cea mai monstruoasă megalomanie națională și prin cel mai brutal șovinism, prin imperialismul său militarist și prin exclusivism. În „pangermanism” se vede întreg sufletul și mintea poporului german, deosebit de alte popoare.

Firește însă că, în toată această aspră apreciere a autorului articolului despre Germani, se resimte și ura Slavului împotriva Germanului.

The Contemporary Review

(Iunie, 1911, London).

Lucy Re-Bartlett—„Sinceritatea în viața socială”—atinge câteva considerații generale asupra rațiunilor mișcării feministe și interpretării acestor rațiuni. Fără îndoială că cererea libertății și dreptății și pentru femei e o cerere sfântă, care poate erza chiar aspectele crude ale luptei.

Dar libertatea socială nu înseamnă licență în moravuri.

Această înțelegere a libertății individuale de către unele femei este una din acele aberații care de obicei nu lipsesc din orice mișcare socială, politică ori morală. Orice virtute își are viciul corespunzător. În mișcarea feministă această aberație e cu deosebire dăunătoare, căci tinde la un efect contrar cu scopul mișcării. Ea tinde la degenerarea tuturor, pe cînd mișcarea feministă tinde la ridicarea tuturor. Femeia are dreptul la libertatea ei individuală: pentru că această libertate va înălța întreaga societate. Ea nu poate să aibă un drept ca să scoboare nivelul de civilizație al societății. Legile unei țări nu pot accorda puteri mai mari femeilor pentru a le garanta libertatea în această direcție.

Dacă sînt femei care aprobă această erezie a mișcării feministe, aducînd ca argument pentru dreptul lor de a fi impure faptul că bărbații sînt impuri, aceasta este o lovitură care se aduce acestei mișcări chiar de către femei. Aceste femei trebuie considerate ca trădătoare a cauzei sfînte a femeilor. În lupta pentru libertate, femeile nu trebuie să fie sclavele imitației vieții bărbaților; această sclavie e mai rea decît sclăvia de care acum femeile vor să se scuture.

Raporturile între cele două sexe e temeliea oricărei societăți. Aceste raporturi nu pot fi sănătoase decît cînd sînt întemeiate pe o înțelegere, iar înțelegerea fără sinceritate și libertate este imposibilă.

Libertatea individuală a femeii implică însă libertatea socială a ei. Se poate spune că până acum femeia a trăit în sclavie: ea nu reprezintă decît un *alter ego* al bărbatului. Nu este în lume încă o armonie socială între bărbat și femeie; sufletul femeii e siliuit de sufletul bărbătesc. Trăim în o perioadă de criză; abia a apărut tipul nou de femei. Lupta de transformare nu e lipsită de tragedie, dar conține și promisiunea viitorului. Abia acum femeia a început să vorbească, și e natural să nu vorbească ca un copil care a atins vîrsta vorbirii, ci ca un sclav care și-a înăcrit sufletul în închisoare. Bărbații să-și amintească acest lucru, cînd critică mișcarea feministă. În femei vorbesc nedreptatea și insulta ce li se aduce de veacuri; în ele nu lucrează decît instinctul de a arunca jugul.

Instinctul e sănătos, deși expresia lui e uneori barbară și crudă. Ar fi mai de mirat dacă această mișcare n-ar călca niciodată pragul demnității.

The North American Review (Iunie, 1911). D. Brian Hooker —„Ultima operă a lui Kipling”—caută să scoată în evidență că în in-

treaga operă literară a lui Kipling— cea mai mare figură literară în viață din literatura engleză contemporană— se găsește una și aceeași idee centrală, oricât de variate sînt subiectele și metodele artistice de tratare.

Kipling și-a cîștigat întai popularitatea prin noutatea subiectelor și prin simplitatea fermecătoare a stilului. El a introdus în nuvelele lui India, cu natura și cu civilizația ei deosebită. Sub forma unor povestiri ușoare el a pictat colțuri din India și-a dat viața unei civilizații care e antică față de vechea civilizație romană. Kipling însă nu scrie numai bucăți din această viață orientală. Nu e domeniu din care Kipling să nu-și fi luat subiectele. Războiul, iubirea, moartea, viața animalelor, a copiilor, mașinele și supra-naturalul — toate îi dau subiecte pentru scrierile lui. În întreaga lui operă, la început ca instinct vag, mai târziu ca concepție adînc săpată în convingere, apare aceeași filozofie a vieții: superioritatea civilizației prinsă în organizarea ordonată a societății față de individualismul anarhic. În toate scrierile lui, zice autorul, Kipling n-a spus decît o singură istorie: victoria organizării împotriva anarhiei. Această istorie a spus-o ori triumfător, ori tragic, ori satiric, după punctul de vedere din care s-a pus să privească viața. Și, succesul trainic al unui scriitor, spune autorul, nu atrîne în primul loc de stil ori de subiect, ci, fără excepție, de pătrunderea și de concepția ce el o are asupra vieții cu fenomenele ei multiple și complexe.

Modul cum Kipling privește și înțelege viața și expresia artistică a acestei filozofii, în diferitele lui scrieri, îl pun pe Kipling în rîndul scriitorilor trainici, prin fondul adînc al scrierilor lor.

Ruscoie Bogatstovo (1911).

Stalinsky are un documentat articol: „Criza în tactica socialismului“.

La început sub Marx, tactica socialistă se rezuma în cuvintele din George Sande citate de Marx la sfîrșitul studiului „Mizeria filozofiei“: „Luptă sau moarte, război singeros sau neflință, așa și numai așa pune istoria chestiunea“. Societatea modernă este incapabilă de un progres evoluționist în direcția ideilor socialiste, numai după distrugerea cu forța a organizării moderne se poate începe evoluția socialistă. Din această cauză Internaționala, în mod conștient, n-a luat parte prin anii 1860 la lupta pentru votul universal în Engllitera, iar elevul și amicul lui Marx, Wilhelm Liebknecht, în timpul agitației din Germania pentru votul universal, a scris o broșură în care spunea: „Socialismul trebuie să distrugă această organizare (a societății burgheze); trebuie cu de-a sila să-i pue capăt; la o parte dar din drum cu cultul votului universal egal și direct“.

După introducerea republicei în Franța, a votului universal în Engllitera și Germania, socialiștii încep să ia parte la viața electorală și parlamentară. Teoriile lor tactice nu se schimbă; ei privesc pe toți burghezii ca o masă de reacționari, iar tribuna parlamentară ca mijloc de propagandă; și văd scăparea numai în revoluție. Creșterea mișcării socialiste face, încet-încet, să înceapă discuția despre necesitatea și posibilitatea realizării unor măsuri sociale care împing societatea pe calea evoluției socialiste. Paul Brousse, care a fondat „Federation de travailleurs socialistes“, prin gazeta „Le Prolétaire“, a fost primul povățuitor al reformismului. Incercările lui n'au reușit, dar evoluția în tactica socialismului a continuat. Socialiștii se conving încet-încet prin experiență:

- 1) că acele reforme pentru lucrători se pot face și în societatea modernă, nu reforme organice, dar totuși utile;
- 2) că se pot face alianțe electorale la balotajii cu partidele burgheze libe-

rale. E caracteristic că acest din urmă punct a fost admis mai întâi și mai larg de către ortodoxii socialiști din Germania prin rezoluția lui Bebel la congresul din 1897 din Hamburg.

Cel mai aprig luptător pentru schimbarea tacticei vechi revoluționare marxiste în Germania, a fost Bernstein. Revizuiind schema evoluției istorice schițată de Marx, el a constatat că ea nu este exactă. Controlînd un mare material statistic, Bernstein a dovedit că în țările capitaliste înaintate nu se observă de loc înrăutățirea stării lucrătorilor și ruina straturilor de mici burghezi, cum prevedea Marx; teoria ortodoxă că socialismul este un produs automat, de unde rezultă că eforturile conștiente pentru o nouă organizație sînt inutile, Bernstein o supune unei critice aspre, stabilind datoria și necesitatea de a crea, în limitele puținii, noi condiții pentru organizarea muncii, lucru posibil prin democratizare mai largă; cum proletariatul nu poate singur să realizeze reformele democratice, fiindcă evoluția nu se face după rețeta lui Marx, și clasele intermediare nu dispar, e necesar ca proletariatul să se alieze cu... burghezimea. Socialiștii trebuie să se lase de tactica lor de ură neîmpăcată de clase, fiindcă ea nu corespunde nici cu direcția evoluției sociale, nici cu situația reală a claselor în societatea modernă. Ei trebuie să utilizeze orice posibilitate pentru întărirea democrației — fără să se oprească înaintea considerațiilor dogmatice — să facă alianțe cu partidele burgheze și să susție chiar guverne burgheze.

Ideile lui Bernstein sînt combătute foarte aprig de Kautsky, care se silște să stabilească că și în teorie și în practică ortodoxismul marxist e adevărat.

Cu toată lupta teoretică, nevoile vieții zilnice și necesitățile practice au împins pe socialiști la călcarea orto-

doxismului dogmatic. La congresul din Lübek s-a admis rezoluția primită de Bebel că votarea bugetelor este permisă socialiștilor în caz de forță majoră.

In Franța lupta ortodoxilor contra schizmei (Jaurès) s'a dat pe chestiunea intrării socialiștilor în ministere și în majorități, bloque-uri cu partidele nesocialiste. Congresele din Paris și Amsterdam au fost chemate să rezolve aceste chestiuni. E caracteristică că adversarii strașnici a ministeriabilității socialiștilor și ai formării bloque-urilor au fost delegații Germaniei, Spaniei, Rusiei, Poloniei, etc., adică a țărilor unde regimul democratic politic este abia visat.

Schizma a fost condamnată. Revisionismul părea mort și înmormintat, iar ortodoxii triumfători îi cîntau prohodul.

În răstimp viața continua să mărească gaura făcută în concepția tacticei socialiste. Socialiștii din sudul Germaniei (Baden) practicau schizma, de oarece luptau împreună cu burghezimea democratică pentru desființarea vechiului sistem de vot și introducerea celui nou, care se apropie de votul universal; în primele lupte cu noul sistem de vot au reușit clericali, în lupta contra lor socialiștii se aliază formal cu național-liberalii. Ortodoxii îi atacară cu artileria grea; ereticii merg înainte fără sfială; au îndrăznit să voteze cu guvernul chiar bugetele. Ereticii sînt chemați în judecată la Nürnberg (1908), și cum se și cuvenea au fost condamnați conform canoanelor; dar, ca toți ereticii în asemenea împrejurări, ei au proclamat autonomia—autocefalia, și întorși acasă iar au votat bugetul cu guvernul (1909). Iar sînt chemați la răspundere (1910, Magdenburg). Ortodoxii se pregătesc să-i excludă, dar li-e frică, intervine Bebel și suprimă din rezoluția pregătită excluderea. Ereticii se apară. Frank, leaderul lor, arată rezultatele practice obținute: 1) legea

instrucției publice care scoate școala de sub influențele bisericii (are și alte mari calități); 2) ușurarea impozitelor pentru familiile cu mulți copii; 3) participarea femeilor în comisile școlare, 3) votul direct în alegerile municipale în localități cu mai puțin de 4000 locuitori. Se va zice că e puțin, se poate; dar syndicatele profesionale nu luptă luni de zile cu mari sacrificii pentru a obține o marire a salariului cu câțiva pfenigi? O mică victorie poate prepara rezultate frumoase în viitor, a răspuns Bebel și cam alături de chestiune. El a susținut că opoziția sistematică și neîntreruptă dă rezultate în sfera reformelor politice și sociale mai bine și mai repede decât oportunistul. Dovadă Bismark, care la 1834, a spus că, dacă nu erau socialiștii, puținele reforme pe care le-a realizat atunci, nu s'ar fi realizat. „Negățiunea a realizat întotdeauna mai mult decât așa zisa politică creatoare“. Știința burgheză, capitaliștii și statele au refuzat categoric să recunoască principiul intervenționismului de stat în favoarea muncitorilor. Social-democrația i-a adus la această concepție. Iată încă un rezultat al negățiunei. Și ni se propune nouă să lăsăm aceasta tactică din care a eșit puternica social-democrație cu trei milioane de alegători, pentru a face alianță cu burghezia?

Iată în esență răspunsul ortodox. Incontestabil că sînt aici multe lucruri adevărate. Dar sînt două defecte principale. Mai întai considerațiile sînt prea generale și nu răspund la întrebarea ce e de făcut în cazul cînd în situația dată depinde de atitudinea socialiștilor de a se realiza sau nu o reformă socială la ordinea zilei. Apoi Bebel, laudînd tactica trecută cu succesele ei și recomandînd-o pentru viitor, uită un fapt foarte important. Această tactică s'a aplicat într'un stat reacționar, iar reviziuniștii au în vedere tocmai condiții politice demo-

cratice. Aici este nodul chestiunii: ar da tactica negățiunei într'un stat democratic! Și cum Bebel n'a răspuns la aceasta, argumentarea lui stă în aer.

Totuși ortodoxii au invins la Magdeburg cu 212 voturi, contra 66, deci schismaticii reprezintă o forță respectabilă, o treime din social-democrația germană, și lucru semnificativ, această forță este în creștere. Schismaticii au declarat că puu interesele muncitorilor mai sus decît disciplina ortodoxă. Chestiunea deci va reveni din nou. Puritanismul ortodox nu va putea rezista, viața va trebui să învingă.

Intr'o formă mai categorică decît în Germania, problema tacticii s'a pus în Belgia. În Belgia nu e vot universal egal ci plural. Socialiștii și liberalii luptă acolo de mulți ani pentru votul egal. Guvernul clerical are o majoritate foarte mică. Pierderea citorva mandate, va determina plecarea clericalilor. Liberalii singuri nu vor putea governa și realiza votul universal și egal; socialiștii vor trebui să intre în bloc să voteze bugete, să intre poate în minister, pentru realizarea votului universal egal, și altor reforme democratice. În caz contrariu, domnia clericalilor. Asupra acestei chestiuni s-au format în partidul social democrat belgian trei curente, ortodoxii neimpăcați, oportuniștii și mijlociile. Reprezentantul ortodoxilor, de Brückner, e contra ministeriabilității și formării blocului cu liberalii. Argumentarea lui este parafrizarea vorbelor lui Kautsky.

Ansele, Bertrand și Traquée sînt pentru colaborare. Ei arată că între hotărîrile congresului internațional din Amsterdam și congresele naționale socialiste este contradicție. La Amsterdam s'a oferit colaborarea socialiștilor cu partidele burgheze, iar congresele naționale au stabilit necesitatea colaborărilor electorale; dar a lupta împreună în alegeri și în urmă a refuza să guverneze împreună e non

sens; din cauza intransigenței socialiştilor, opoziția nu va putea avea majoritate parlamentară, țara deziluzionată va chema la putere pe clericali și progresul democratic al Belgiei împreună cu creșterea socialismului va stagna mult timp. Socialiștii n'au dreptul să-și asume așa răspundere. Ei propun a se declara categoric că la căderea ministerului clerical socialiștii sint hotărâți a susține pe liberali cel puțin cit timp la ordinea zilei vor fi reforme sociale și politice importante.

Situația mijlocie este ocupată de leaderul socialiștilor belgieni, Vanderfelde. El susține că partidul trebuie să fie autonom, nu trebuie să-și lege minile cu hotărâri atit ortodoxe cit și oportuniste. Se va hotări după împrejurări. „Dacă voi ști, a declarat Vanderfelde, că votind budgetul războiului voi căpăta pentru Belgia votul universal egal, voiu spune dinainte cu cinism că voi vota budgetele războiului”.

Punctul de vedere al lui Vanderfelde a fost admis de majoritate.

Trecerea dela tactica veche la tactica nouă s'a făcut in Belgia mai ușor ca in Germania, din cauza că posibilitățile democratice sint mai mari aici.

Dacă hotărîrea luată este definitivă, nu s'ar putea spune: mai întâi ea este încă teoretică și nuși-a căpătat sancțiunea practică. Foarte probabil că chestiunea va reveni la ordinea zilei in mai multe rînduri după nevoie.

Partidul socialist italian format in 1899 n'a fost nici odată deplin ortodox-marxist. Era și natural să nu fie, avînd in vedere structura economică a Italiei, cu diviziunea neprounțată a claselor, cu o majoritate de populație agricolă, cu predominarea micii burghezii, cu industrie urbană nu prea însemnată până in ultimul timp.

La început tactica era cea clasică, neimpăcată, mai cu seamă din cauza

reacționarismului dominant și a persecuției.

Dar după moartea lui Humbert se începe o politică liberală; îndată in partidul socialist se încep curente adverse, la început in chestiuni de tactică, apoi și in chestiuni teoretice generale. Dela 1897 se desemnează trei curente 1) reformiștii, cars sint pentru colaborare cu burghezimea, 2) stînga revoluționară și 3) mijlocia—integralii, care sint pentru toate posibilitățile: și revoluționare și oportuniste; acești din urmă au predominat până la 1908, cînd dominația a trecut la reformiști. Cu venirea la guvern a ministerului Luzzatti, cu un program democratic, socialiștii au votat incredere intrînd astfel in majoritatea parlamentară. La sfîrșitul anului trecut la congresul din Milano s'a discutat tactica partidului și s'a dat lupta între reprezentanții celor trei curente. Au invins reformiștii in cap cu Turati. S'a aprobat tactica intrării in majoritatea parlamentară.

Dar după două luni dela congres, socialiștii nemulțumiți de guvernul Luzzatti au eșit din majoritate.

Astfel încit chestiunea tacticei nici in Italia nu pare definitiv hotărîtă și va reveni la ordinea zilei.

Afară de Germania, Belgia și Italia, problema tacticei parlamentare ajunge la maturitate și in alte state europene, prefăcîndu-se terenul pentru căderea principiilor tacticei vechi.

In Franța radicalismul, cu cele două ramuri ale lui, conservatoare și progresistă, e pe cale de disoluție. Socialismul va fi chemat se colaboreze cu radicalii socialiști. Jaures încă anul trecut s'a arătat partizan al acestei idei, și punctul lui de vedere e împărțit de mulți, și combătut de mulți.

Nu fără dificultăți practice serioase se face schimbarea tacticei socialiste pe toată linia.

Mișcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE. PEDAGOGIE

Edouard Abramowski. *L'Analyse physiologique de la perception.* Paris, Blond et Co., 1.50.

Conștiința unei percepțiuni ar fi, după autor, „monada“ lui Leibniz, care ar „reflecta în ea tot universul, care, în acest moment, cooperează cu organismul“ individului.

Edme Tassy. *Le Travail d'Idéation.* Paris, F. Alcan, 5 fr.

Pe bazele a ceea ce autorul numește „filozofie constructivă“, care ar tinde să unească datele neurologiei cu ale fiziologiei și să arăte mai bine importanța faptului psihic în sociologie, Edme Tassy studiază mecanismul ideatiunii, disociind activitatea intelectuală în: organică, mintală și psihică.

Maurice Legendre. *Le problème de l'Éducation.* Blond et Co., Paris, 3.50.

Autorul scoate în relief greșala care se face grămădindu-se în capul copiilor prea multe fapte, prea minuțioase amănunte, prea bogat material din diferitele ramuri ale științelor.

ISTORIE

Henri Galli. *Gambetta et l'Alsace—Lorraine.* Paris, Plon-Nourrit, 3.50.

Autorul studiază rolul pe care Gambetta l-a avut în războiul din 70 și în chestiunea Alsaciei-Lorrainei, luminând multe lucruri nelămurite și înlăturând unele păreri defavorabile marelui au-

tor, ce s'au emis de către unii istorici, în special de regaliști.

Général Comte C. de Monts. *La Captivité de Napoléon III en Allemagne.* Paris, Pierre Laffite, 5' fr.

Amintirile fostului temnicer dela Wilhelmshoche, unde Napoleon al III-a a fost captiv în toamna și iarna anului 1870—71, dau multe și interesante amănunte asupra firii împăratului căzut, asupra felului de viață pe care-l ducea acolo și asupra preocupărilor, gândurilor și planurilor lui.

Ministère des Affaires étrangères. *Les Origines diplomatiques de la Guerre de 1870—1871.* Paris, Gustave Ficker, Tome III, sans prix.

Al treilea volum de documente privitoare la războiul dintre Franța și Germania, dă la iveală un material bogat și adesea foarte însemnat pentru lămurirea chestiunii.

Reginald W. Jeffery. *The New Europe.* London, Constable, 8 str., 6 d.

Un tablou general asupra transformărilor politice, economice și sociale ale Europei între 1789 și 1889.

ȘTIINȚĂ

Ch. Richet. *L'Anaphylaxie.* Paris, F. Alcan, 3.50.

Descoperitorul acestei proprietăți pe care o au unele substanțe de a mări sensibilitatea organismului față de ele, după ce au fost o dată injectate, publică acest volum în care arată diferitele experiențe pe care le-a fă-

făcut și expune întreaga chestiune a anaphylaxiei,—care e tocmai fenomenul opus imunității care se obține prin vaccinare.

L. et P. Murat. *Les Merveilles de l'oeil*. Paris, Blond et Co., 0.60.

Un mic studiu asupra funcționării și iluziilor delicatului organ care e ochiul.

Henri Coupin. *Lectures scientifiques sur la Physique*. Paris, A. Colin, 3 fr.

Pagini alese din diferiți scriitori și savanți însemnați.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE' POLITI- CĂ. DREPT

Dr. Jacques Bertillon. *La Dépopulation de la France, ses conséquences, ses causes, mesures à prendre pour la combattre*. Paris, F. Alcan, 6 fr.

Un studiu întins și documentat asupra acestei probleme atât de importante pentru viitorul Franței și care preocupă într'un grad foarte înalt pe oamenii de stat și sociologii Republicii Franceze.

Abel Favre. *L'individualisme et la Réforme de l'Enseignement*. Paris, P. V. Stock, 1 fr.

Plecînd dela constatarea că învățămîntul, așa cum e organizat actual-minte în Franța, nu tinde la dezvoltarea și întărirea personalității, autorul propune să se reformeze în acest sens învățămîntul.

Dr. Max Rumpf. *Le Droit et l'Opinion*. Paris, Larose et Tenin, 3.50.

Traducerea franceză a acestei cărți care a făcut oarecare impresie în lumea juridică e datorită lui Louis Huguency.

CRITICA LITERARĂ și ARTISTICĂ

Otto Brahm. *Kainz*. Berlin, Egon Fleischel und Co., 1 m.

O monografie asupra marelui actor german, mort anul trecut. Autorul stu-

diază personalitatea artistică a lui Kainz, scoțînd în relief puternicele lui mijloace dramatice.

Archibald Henderson. *Mark Twain*. London, Duckworth, 6 sh.

Un studiu asupra marelui umorist american.

ETNOGRAFIE. FOLKLOR

G. Gandilhon Gens d'Armes. *Le Folklore Auvergnat*, extr. de „La Veillée d'Auvergne“, 10 fr.

Un bogat material folkloristic și o privire generală asupra izvoarelor și bogăției acestuia în Auvergne.

A. Shewan. *The Lay of Dolon, some notes on the canons and methods of honoric criticism*. London, Macmillan, 10 sh.

Autorul discută chestiunea dacă al X-a cîntec din Iliada, cunoscut sub numele de „Doloneida“, a făcut dela început parte din Iliada, ori e un episod adăugat mai pe urmă.

ARHEOLOGIE. CĂLĂTORII

Henry Asselin. *Paysages d'Asie: Sibérie, Chine, Ceylan*. Paris, Hachette, 1911.

Descrierea pitorească și anecdotică a diferitelor aspecte ale naturii și populațiilor din regiunile cele mai puțin frecventate ale Asiei.

LITERATURĂ

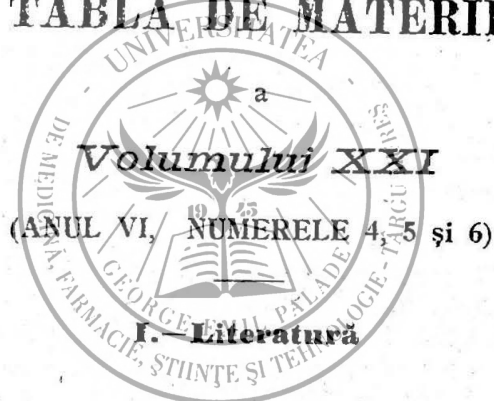
Karl Henckell. *Weltlyrik, ein Lebenskreis in Nachdichtungen*. Munich, Lese-Verlag, 3 m.

E o colecție de traducere din poezii cei mai iubiți de Henckel, el însuși mare poet german.

Sînt traduse în limba germană bucăți de Baudelaire, Verhaeren, Verlaine, Badenbach, d'Annunzio, Ada Negri, Drachmaun, Pușchin, etc.

TABLA DE MATERIE

	Pag.
<i>Beldiceanu N. N.</i> —Inaugurarea prostogolului	396
<i>Brătescu-Voinesti Al. I.</i> —Niculăiță Minciună	5
<i>Călugăru Alice</i> —Pe drum (Versuri)	266
<i>Codreanu M.</i> —Fratelui meu cetitor (Sonet)	101
— Prier (Sonet)	232
— Rigoletto (Sonet)	350
<i>Hogaș C.</i> —La Pingărați	169
<i>Iosif O. St.</i> —Nataliei (Cîntece).	197
<i>Murmu G.</i> —Iliada, cîntul al XIV-lea (Trad. din Homer)	73
<i>Rădulescu Dem. Mircea</i> —Leii de Piatră (Versuri)	392
<i>Rotică G.</i> —In colț, la crîșma cu trei fete (Versuri)	109
<i>Russo A.</i> —Piatra Teiului (Fragment dintr-o călătorie in munții Moldovei,—tălmăcire de M. Sa- doveanu)	329
<i>Sadoveanu M.</i> —Bordeenii (Sfîrșit)	44
<i>Toma A.</i> —Adolescent (Versuri)	237
<i>Topîrceanu G.</i> —In tren (Versuri)	405

II.—Documente omenești

Raiul Lupilor (<i>Jean Bart</i>).—Din veacul trecut (<i>C. Hogaş</i>)	102
Şase sute de lei (<i>M. Sd.</i>)	261
Noroc... (<i>M. C.</i>)	407

III.—Note pe marginea cărţilor

Ana Karenin (<i>G. I.</i>).—Răzbunătorii livezilor [Pe marginea unei zoologii] (<i>M. Sd.</i>)	63
Ion Păun [Pincio] (<i>C. Alexandrescu</i>).—Uşurintă (<i>M. C.</i>).—Cîteva clişee (<i>C. V.</i>)	240
Greerele şi furnica [Pe marginea unei entomologii] (<i>M. Sd.</i>).—Pe o istorie a literaturii japoneze (<i>M. C.</i>)	384

IV.—Studii.—Articole.—Scrisori din ţările romine şi din străinătate

<i>Bărbulescu Ilie</i> .—Din lumea balcanică (Cultura în Muntenegru)	409
<i>Cubolteanu P.</i> .—Scrisoare din Basarabia	290
<i>En.</i> .—Scrisoare din Bucovina (Alegeri)	133
<i>Grămadă I.</i> .—O nuntă domnească (Nunta Domniţei Maria cu Ianuş Radzwill, 1645)	252
<i>Nădejde I.</i> .—Privilegiul masculinităţii (Procesul Brincovenilor cu Creţuleştii, 1714—1806)	87
<i>Pascu G.</i> .—D. Pirvan şi filologia română	233
<i>Rosetti Radu</i> .—Pentru adevăr şi dreptate (Răspuns unei critice)	200,351
<i>Sima O.</i> .—Scrisori din Ardeal (Sinoadele eparhiale.—Chestiunea şcolară.—Şcoli închise.—Inspekţia şcolilor.—Lipsa de învăţători români.—Localuri nouă pentru şcolile normale şi pentru seminariile din Sibiu şi Caransebeş.—Sute de sate româneşti rămase fără şcoli.—Ministrul Zichy şi politica lui şcolară.—Congresul inspectorilor unguri.—O ordonanţă absurdă.—Starea învăţămîntului în părţile ungureşti ale ţării.—Şezătoarea scriitorilor români la Arad.—Bustul lui Eminescu şi al lui Bariţiu la Sibiu.—„Asociaţia“ şi problemele economice ale ţărănimii ardelenene.—Un „cămin studentesc“ la Cluj.—Jubileul şcolii de fete din Sibiu.—Jubileul „Asociaţiei“.—Centenarul seminarului din Sibiu.—Trei li-	

	Pag.
brării românești nouă.—„Almanahul scriitorilor romini“ din Ardeal, Țara Ungurească și Banat.—„Istoria Românilor“ de N. Iorga, în Ardeal)	
<i>Svilokossitch D.</i> —Din lumea balcanică [O carte a d-rului Vladan Georgevitch: <i>Europa și Balcanii</i> (Istoria diplomatică a popoarelor creștine din Peninsula Balcanică în veacul al XIX-lea). Cartea I: <i>Europa și România</i>].	294
<i>Xenopol D. A.</i> —Descălecarea Munteniei (Sfârșit)	147 25

V.—Cronici

<i>Bădărău A. T.</i> — Cronica științifică (Vicleșuguri de-ale plantelor)	119
—(Asupra originii vieții terestre)	421
—[Note și informațiuni (Meteoritele sint sfărmașurile unei luni.—Efectele avortive ale radiului.—Rolul vederii în orientarea porumbelilor, etc..)]	421
<i>Duca G. I.</i> —Cronica externă (Situația din Maroc)	129
<i>Ionescu-Șișești C. G.</i> —Cronica financiară (Impozitul pe plusvaloarea funciară în Germania)	278
<i>Lucilius</i> —Cronica socială (Alcoolismul în Franța)	436
<i>P.</i> —Cronica artistică (Expoziția „Tinerimea Artistică“)	114
—(Expoziția oficială a artiștilor în viață)	273
<i>Sadoveanu Izabela</i> —Cronica literară (André Gide)	110
—(Antonio Fogazzaro)	268
<i>Sandu-Aldea C.</i> —Cronica agricolă (Plantele de nutreț și semințele lor)	431
<i>Topîrceanu G.</i> —Cronica veselă (Max și Direcțiunea).	285

VI.—Miscellanea

<i>P. Nicanor & Co.</i> —A. Russo editat de d. G. Bogdan-Duică.—Discursul d-lui Duiliu Zamfirescu	143
—Conflictul bisericesc.—Din lumea scriitorilor...	300
Puțină „politică“.—Dicționarul limbii romine, Academia, d. S. Pușcariu.—Dela redacție.	444

VII.—Recenzii

<i>Alecsandri V.</i> —Scrisori inedite, corespondența cu E-douard Grenier, 1855—1885, traduse și pu-	

	Pag.
blicate cu o introducere de Alexandrescu-Dorna (G. I).	
<i>Anghel D.</i> —Povestea celor necăjiți (I. S).	455
Biblioteca „Luceafărul“: <i>Guy de Maupassant</i> —Povestea unei fete de țară; <i>Necrasoff</i> —In ocnele Siberiei; <i>Rudyard Kipling</i> —Amintiri din pension; <i>François Coppée</i> —Un accident; <i>H. de Balzac</i> —Ilustrul Gaudisart; <i>Grazia Deledda</i> —Iubire tainică (F.)	305
Biblioteca „Lumen“: <i>A. Cehov</i> —Drăguța; <i>I. Turghenieff</i> —Un vis ciudat; <i>Maxim Gorki</i> —O idilă; <i>Fr. Nietzsche</i> —Omul superior; <i>L. Tolstoi</i> —In ce constă fericirea; <i>Dr. C. Sorbu</i> —Curiozități științifice; <i>H. Sudermann</i> —Nunta Yolantei; <i>Guy de Maupassant</i> —Răz bunare; <i>H. Sienkiewicz</i> —Ianko muzicantul (F.)	310
<i>Boteni I.</i> —Drumuri (I. S.)	309
<i>Büchner</i> —Ce-i omul?	306
<i>Busuiocescu D. dr.</i> —Sistemele de arendare aplicate pe moșiile Academiei (M. C.)	157
<i>Ciocârla-Leandru I.</i> —Jalea satelor (O. B.)	459
<i>Constantinescu Eliodor</i> —Problema învățămîntului secundar în Franța (M. J.)	152
<i>Dahn Félix</i> —Atila [Roman istoric] (V. B.)	313
<i>Eftimiu Victor</i> —Înșiră-te Mărgărite [Poem feeric în 4 acte] (O. B.)	157
<i>François</i> —[Son valet de chambre]—Souvenirs sur Guy de Maupassant (C. V.)	306
<i>Guesde Jules</i> —En garde! (M. J.)	314
<i>Iorga N.</i> —Răscoala Seimenilor împotriva lui Matei Basarab (V. D.)	463
<i>Iorga N.</i> <i>A. D. Xenopol.</i> —Două concepții istorice [Cuvîntare ținută la 17 Mai 1911, la intrarea în Academia Romîna] (M. J.)	312
<i>Mikszatti C.</i> —Cavalerii [Trad. de Liviu Rebreanu]. (F.)	458
<i>Niederle Lubor</i> —La race slave (M. C.)	154
<i>Pascu G. dr.</i> —Despre cimilituri [Studiu filologic și folkloric]. Partea II (G. P.)	156
<i>Pellico Silvio</i> —Ani de temniță [Trad. de N. Pandelea] (M. J.)	154
<i>N. Rădulescu-Niger</i> —Povestirile lui Moș Istimie Hirobor; <i>Iovan Dragoslav</i> —Flori și povești; <i>St. O. Iosif</i> —Din legendele neamului Hohenzollern (M. C.)	155
	311

	Pag.
<i>Schiemann Th. dr.</i> —Deutschland und die grosse Politik, anno 1908 (V. D.)	463
<i>Schiller</i> —Don Carlos [Trad. de G. Coşbuc] (M. J.)	155
<i>Alphonse Séché</i> —Les plus jolis vers de l'année 1910 (M. C.)	462
<i>Sofocle</i> —Oedip la Colona [Trad. de M. Iorgulescu] (M. J.)	156
<i>G. Şuer</i> Căpitanul Gh. Stănculescu)—Spovedanie (O. B.)	151
<i>Vegener Hans</i> —Noi tinerii [Trad. de locotenentul N. A. Petrescu] (F.)	152
<i>Vîrcol V.</i> —Graiul din Vilcea (G. P.)	154

VIII.—Revista revistelor

<i>Aulneau Joseph</i> —Serbia şi Regele Petru I	470
<i>Barbagallo Corrado</i> —Opera istorică a lui Guglielmo Ferrero şi criticii săi	162
<i>Car Marko</i> —Pia Desideria	326
„Convorbiri Literare”	319, 465
<i>Cornélissen Christian</i> —Orientarea mişcării sindicale	472
<i>De Coussange</i> —Scriitoarea suedeză Ellen Key	161
<i>Dedjer Iovto dr.</i> —Provenienţa populaţiei din Bosnia şi Hertegovina	166
<i>Dilthey Wilhelm</i> —Inceputurile concepţiei istorice a lui Niebuhr	475
<i>Dimov V.</i> —Pictorul Iv. V. Mărkvička	166
<i>Dumesnil R.</i> —Originea a două cărţi a „Mizerabililor”	321
<i>Faguet Emile</i> —Brunetiére	322
<i>Figner Vera</i> —In închisorile ruseşti	161
<i>Finot Jean</i> —Psihologia femeii	321
<i>Fischer I.</i> —Teoria dobînzii bazată pe nerăbdare	162
<i>Frenzel Karl</i> —Karl Gutzkow	164
<i>Gaupp Robert</i> —Das Pathologische in Kunst und Literatur	325
<i>Gentile Giuseppe</i> —Mecenatismul şi filantropia milionarilor americani	474
<i>Gilbert Holley George</i> —Interpretarea bibliei şi progresul civilizaţiei creştine	167
<i>Girard René</i> —Boala aviatorilor	474
<i>Giraud Victor</i> —Opera şi spiritul lui Bourget	162
<i>Gosse Edmund</i> —Poezia recentă suedeză şi contele Snoilsky	168
<i>Henderson Archibald</i> —Bernard Schaw intim (Trad. de Henry D. Davray)	470
<i>Heurtault E.</i> —Vindecarea votului obştesc	319

	Pag.
<i>Hinzelin Emile</i> —Reînvierea Italiei	161
<i>Hooker Brian</i> —Ultima operă a lui Kipling	477
<i>Kemmerich Max dr.</i> —Autorități științifice	165
<i>Lanzalone G.</i> —Morala egoismului și a plăcerii	324
<i>Laufer René dr.</i> —Protecțiunea copiilor muncitori	320
<i>Laurent René</i> —Sufletul romantic al lui Theophile Gautier	320
<i>Louis Paul</i> —Problema dublului proletariat antic	160
<i>Lovinescu Eug.</i> —Conservatismul lui C. Negruzzi	159
— „Memnon“ al lui C. Negruzzi	465
„Luceafărul“	318
<i>Marchesini Giovanni</i> —Problema educației politice	163
<i>Milliard B.</i> —Invățământul secundar de fete	472
„Neamul Românesc Literar“	159, 318
<i>Norvins L.</i> —Șarlatanismul medical	322
„Noua Revistă Română“	160, 318
<i>Novakovic Stojan</i> —O carte a lui B. de Kállay: Die Geschichte des serbischen Aufstandes, 1807—1810	325
<i>Paupe Adolphe</i> —29 scrisori inedite de-ale lui Prosper Mérimée	161
<i>Pinon René</i> —România în politica danubiană și balcanică	473
<i>Plastara George</i> —Proprietatea temporară	160
<i>Rădulescu-Motru C.</i> —Cartea d-lui A. D. Xenopol: „Partidele istorice, etc.“	468
<i>Re-Bartlett Lucy</i> —Sinceritatea în viața socială	477
„Revista Științifică ‘V. Adamachi’“	160
<i>Russell S. E.</i> —Vitalismul	323
<i>Sanesi Ireneo</i> —Per il Carducci, per l'arte e per la critica	323
<i>Seillère Ernest</i> —Amoruri intelectuale	321
„Slovenski Jug“—Pan-germanism și psihologia po- poarelor	476
<i>Stalinsky</i> —Criza în tactica socialismului	478
<i>Vandervelde Emile</i> —Socialismul contra statului	472
„Viața Socială“	159
<i>Von Suttner Berta</i> —Donația lui Carnegie pentru pace	164
IX.—Mișcarea intelectuală în străinătate	327, 481